

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

**Ümummilli lider Heydər Əliyevin
anadan olmasının 97 illiyinə həsr olunmuş**

**“HEYDƏR ƏLİYEV
VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI”
ADLI RESPUBLİKA TƏLƏBƏ-ŞAGİRD
ELMİ KONFRANSI**

Məruzələrin tezisləri

*Azərbaycan Dillər Universitetinin
Elmi Şurasının qərarı ilə çap olunur
(27 dekabr 2017-ci il, 14 saylı protokol).*

Bakı şəhəri, 16 aprel 2020-ci il

Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 97 illiyinə həsr olunmuş **“Heydər Əliyev və azərbaycançılıq ideologiyası”** adlı Respublika tələbə-şagird elmi konfransı. *Məruzələrin tezisləri.*
– Bakı: Mütərcim, 2020. – 660 səh.

KONFRANSIN TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ

1. **Abdullayev K.M.** – *Azərbaycan Dillər Universitetinin rektoru, akademik, sədr;*
2. **Məmmədov N.İ.** – *Elmi işlər üzrə prorektor, professor, sədr müavini;*
3. **Zeynalova S.S.** – *Tədris məsələləri üzrə prorektor, professor, üzv;*
4. **Cəfərova T.Ş.** – *Sosial məsələlər və ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə prorektor, professor, üzv;*
5. **Qəribova J.Ə.** – *Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektor, professor, üzv;*
6. **Tanrıverdiyeva N.İ.** – *Rektorun maddi-texniki və maliyyə məsələləri üzrə müşaviri, üzv;*
7. **İmanova S.R.** – *Elm şöbəsinin müdiri, dosent, üzv;*
8. **Rzayeva F.Ə.** – *Magistratura şöbəsinin müdiri, dosent, üzv;*
9. **Xəlilli Ş.H.** – *Filologiya fakültəsinin dekani, professor, üzv;*
10. **Cahangirov F.F.** – *Təhsil-1 fakültəsinin dekani, professor, üzv;*
11. **Salmanov S.S.** – *Təhsil-2 fakültəsinin dekani, dosent, üzv;*
12. **Məmmədova B.G.** – *Tərcümə fakültəsinin dekani, dosent, üzv;*
13. **Kazımbəyli İ.F.** – *Beynəlxalq Münasibətlər və Regionşünaslıq fakültəsinin dekani, dosent, üzv;*
14. **İsmayılov M.A.** – *Əlavə təhsil və təcrübə fakültəsinin dekani, üzv;*
15. **Əliyeva H.Ə.** – *Elmi katib, dosent, üzv;*
16. **Zeynallı C.A.** – *İctimaiyyətlə əlaqələr və yaradıcılıq şöbəsinin müdiri, üzv;*
17. **Hüseynova Z.R.** – *Tələbə Elmi Cəmiyyətinin sədri, üzv* .

BÖLMƏLƏR

- 1. MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ MƏKTƏB VƏ UNİVERSİTETİN QARŞILIQLI ƏLAQƏLƏRİ;**
- 2. MÜQAYİSƏLİ DİL VƏ ƏDƏBİYYAT;**
- 3. MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ;**
- 4. QLOBALLAŞAN DÜNYADA XARİCİ DİL TƏDRİSİNİN PEDAQOJİ VƏ PSIXOLOJİ ASPEKTLƏRİ;**
- 5. TƏRCÜMƏNİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ.**

I - BÖLMƏ

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ MƏKTƏB VƏ UNİVERSİTETİN QARŞILIQLI ƏLAQƏLƏRİ

Bakı şəh. 28 nömrəli tam orta məktəbin şagirdi

Məsimova Aysun

Elmi rəhbər: müə. Gülsən Soltanova

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI VƏ XALQIMIZIN VƏHDƏTLİYİ MƏSƏLƏSİ

Açar sözlər: milli şüur, dövlətçilik, azərbaycançılıq

Azərbaycan torpağı böyük tarixi şəxsiyyətlər yetişdirmişdir. Onlardan biri də xalqımız böyük oğlu, Ümummilli lider, siyasi və ictimai fəaliyyəti ilə əsrin tarixi hüdudlarına sığmayan görkəmli şəxsiyyət, Azərbaycan Respublikasının qurucusu Heydər Əlirza oğlu Əliyevdir. Heydər Əliyev xalqımızın ən ağır günlərində mübarizə sükanını cəsarətlə idarə etməyi bacarmış tarixi şəxsiyyətdir. Müasir Azərbaycanın uğurları məhz onun uzaqgörən siyasətinin bəhrəsidir. Bu siyasətin aparıcı istiqamətlərindən biri də milli kimliyin özəyini olmuş azərbaycançılıq ideyası olmuşdur.

Çar Rusiyasının, eyni zamanda Sovet İmperiyasının çoxillik ruslaşdırma siyasəti qarşısında məhz, öz dilinə, tarixinə, adətlərinə arxalanan milli-mənəvi dəyərləri ilə seçilməyi bacaran xalqımız dayanıqlı milli şüurla çıxış etmişdir ki, o da öz növbəsində XX əsrin sonlarına doğru dahi Heydər Əliyevin daha əhatəli azərbaycançılıq ideologiyasının ana xəttini əhatə edə bilmişdir.

Kökünü daha erkən dövrlərdən götürmüş azərbaycançılığın şanlı tarixi vardır. XIX əsrin sonlarında qonşu imperiyalar tərəfindən parçalanmış Azərbaycan xalqının mənəvi ağırları görkəmli maarifçiləri dolğun tarixi və fəlsəfi araşdırmalara sövq etmişdir ki, o da öz növbəsində xalqımızın milli azadlıq mübarizəsini daha da gücləndirmişdi. C.Ünsizadə, Ə.Ağayev, Ə.Hüseynzadə, M. Şaxtaxtinski, M.Ə.Rəsulzadə, Ə.Topçubaşov kimi şəxsiyyətlər belə bir siyasi qaranlıqda xalqın ürəklərində müstəqillik, azadlıq, dünyəvilik kimi işıq yandıra bilmişdirlər. Təəssüf ki, Sovet imperiyasının məkrli siyasəti və bədnam qonşularımızın xəyanətkar mövqeyi illər boyunca xalqımızın sonrakı taleyinə ağır zərbə vura bilmişdir. Bu baxımdan, torpaqlarımıza qarşı təcavüz həm də azərbaycan xanqının milli özünəgüvən məsələsi idi.

XX əsrin sonlarına doğru tale Heydər Əliyev kimi şəxsiyyəti yetir-

məklə yenidən millətimizə nicat yolu bəxş edə bildi. Onun Azərbaycançılıq ideologiyası özündə tarixi situasiyadan, mövcud olduğu mədəni mühitdən, siyasi baxışlarından, sosial və siyasi mövqeyindən dil və din fərqliliyindən asılı olmayaraq çoxmilyonlu dünya azərbaycanlılarının vəhdət fəlsəfəsidir. İdeologiyanın dərin düşüncə qatlarında azərbaycanlıların tarixi, mədəni, ənənəvi-genetik bağlılığı, torpaq və dövlətçilik hissiyatı, onu nəsilərə ötürmək ehtirası ilə formalaşan ümumi gələcəyin təşkili və yenedənqurulması, fərdi maraqların ümumi maraqlarla vəhdəti kimi milli coşqu birləşdirir. Heydər Əliyev bu ideyanı sistemli şəkildə işləmiş, onun ideoloji konstruksiyasını hazırlamış və xalqımızın əsrlərin çağrılarına cavab verə biləcək dayanıqlı millət olması konsepsiyasını hazırlaya bilmişdi.

Ədəbiyyat:

1. Aydın oğlu T. Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasının banisidir Xalq qəzeti.- 2009.- 8 may.- S. 5. http://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/xalqqazeti_may2009/78195.htm
2. Azərbaycançılıq http://multiculturalism.preslib.az/az_a2.html
3. Azərbaycançılıq ideologiyasının təşəkkülü və inkişafı <https://modern.az/az/news/75087>

Sumqayıt şəhəri, 31 nömrəli tam orta məktəb 6a

Əhmədova Səmiyə

Elmi rəhbər: Əhmədova Səbinə

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ MÜASİR AZƏRBAYCAN TƏHSİLİ

Açar sözlər: Heydər Əliyev, Azərbaycan, təhsil, siyasət

Ümummillî liderimiz Heydər Əliyevin irsi tükənməz bir xəzinədir. Onun hər bir sözü, hər bir fikri, bir ideyası dərin mənası, elmi tutumu, praktik əhəmiyyətliyi ilə uzun müddət inkişafımıza təkan verəcək fikirlərimizin istinad mənbəyi olacaqdır.

Heydər Əliyev təhsili elmin inkişafında əsas vasitə hesab etməklə, fundamental və tətbiqi elmlərin inkişafı ilə ciddi maraqlanmış, elmin inkişafı sahəsində mühüm milli maraqlara diqqət yetirmişdir.

Heydər Əliyev müasir Azərbaycan təhsilinin məzmununu genişləndirərək müstəqil Azərbaycanın tələblərinə, xalqın mənəviyyatına uyğun qurulmasını vacib sayırdı. Təhsilə millətin gələcəyi kimi baxan Heydər Əliyev 1999-cu ilin 19 aprelində təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının iclasındakı nitqində qeyd edirdi: "...təhsil mürəkkəb bir sahədir. Təhsil

sahəsi nə sənayedir, nə kənd təsərrüfatı, nə ticarətdir. Bu, cəmiyyətin xüsusi intellektual cəhətini əks etdirən bir sahədir. Belə halda təhsil sahəsinə çox diqqətlə yanaşmaq lazımdır və bu sistemə münasibət çox həssas olmalıdır.” Heydər Əliyev irsində təhsilin, elmin, milli kədr hazırlığının inkişaf konsepsiyası həm siyasi, həm sosial-iqtisadi, həm əxlaqi-mənəvi dəyərlərlə zəngindir. Bu irs diqqətlə öyrənilməli, təhlil edilməli və zaman-zaman praktik həllini tapmalıdır. Cəmiyyətdə və dövlət quruculuğuna bir sistem kimi yanaşan Heydər Əliyev burada təhsilin yerini də müəyyənləşdirərək vurğulayırdı ki, həyat böyük bir prosesdir və bu prosesdə uğurla inkişaf etmək üçün müasir tələblərə uyğun təhsil almaq lazımdır.

İstər milli təhsilimizin məzmunu ilə bağlı nəzəri görüşlərinin, istərsə də milli ideologiyanın konseptual müddəalarının, təməl prinsiplərinin irəli sürülməsində Heydər Əliyevin yeganə məqsədi Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini qoruyub saxlamaqdan və daha da möhkəmləndirməkdən ibarət olmuşdur.

Ədəbiyyat:

1. Ağayev Ə. Seçilmiş əsərlər . II cild. Bakı, Mütərcim, 2013, 276 s.
2. Heydər Əliyev. Şəxsiyyət və zaman. Qayıdış. Bakı, CBS, 2013, 480 s.
3. Mahmudov Y. Heydər Əliyev. İki cildə II cild. Bakı, Turxan, 2013, 704 s.

*Zəngilan rayon 33 nömrəli tam orta məktəb
Rəsulzadə İlkın Əfqan oğlu
Elmi rəhbər: Əkbərova Günay*

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ “KİTABI-DƏDƏ QORQUD”

Açar söz: Heydər Əliyev, “Kitabi-Dədə Qorqud”, Ulu Öndər

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin çoxşaxəli möhtəşəm fəaliyyətində və mükəmməl nəzəri-ideoloji təlimində ədəbiyyat məsələləri də mühüm yer tutur. Bu baxımdan ümummillə liderimizin “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanına münasibəti, bu qiymətli eposa göstərdiyi hərtərəfli diqqət böyük əhəmiyyət daşıyır.

Ümummillə lider Heydər Əliyev hələ Azərbaycana birinci rəhbərliyi dövründə dastanın hərtərəfli şəkildə təbliği, tədqiqi məsələlərinə diqqət yetirmiş, bu sahədə əsaslı tədbirlərin həyata keçirilməsinin təşəbbüskarı və himayəçisi olmuşdur. 1975-ci ildə ikihissəli “Dədə Qorqud” bədii filminin çəkilməsi nəticəsində dastan xalq arasında çox böyük populyarlıq qazanmışdır. O illərdə bu möhtəşəm eposun araşdırılması sahəsində bir sıra mühüm əsərlər ortaya çıxmış, dastanın motivləri əsasında müxtəlif bədii nümunələr də yazılmışdır.

Ulu öndər Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycana rəhbərliyi dövründə

də “Kitabi-Dədə Qorqud”a böyük dəyər vermiş və ardıcıl diqqət göstərmişdir. Görkəmli dövlət xadiminin 20 aprel 1997-ci il tarixli Fərmanı əsasında “Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 illiyinin geniş şəkildə qeyd edilməsi üçün hər-tərəfli tədbirlər həyata keçirilmiş, respublikamızda və bir sıra xarici ölkələrdə elmi konfranslar təşkil olunmuşdur. 1998-ci ildə YUNESKO-da beynəlxalq simpoziumun təşkili eposun dünya miqyasında təbliği işinə ciddi töhfə idi. 2000-ci ildə ikicildlik “Kitabi-Dədə Qorqud” ensiklopediyası”nın nəşri də bu baxımdan böyük önəm daşıyır. Elə həmin il dastanın 1300 illiyi ilə əlaqədar Bakıda möhtəşəm zirvə tədbiri keçirilmişdir. Folklorumuzun möhtəşəm abidəsinin müxtəlif aspektlərdə və yeni təfəkkür işığında öyrənilməsi sahəsində də ciddi araşdırmalar ortaya çıxmışdır. Ümumiyyətlə, “Kitabi-Dədə Qorqud” un 1300 illik yubileyinin qeyd olunması barədə fərman eposun təbliği və tədqiqi baxımından son dərəcə böyük əhəmiyyətə malikdir. Ulu öndər Heydər Əliyev bu barədə demişdir: “Fərmanın ən böyük əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının ən azı 1300 il yaş olduğunu dünyaya nümayiş etdirdi. Bu fərmanla biz bildirdik ki, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı bütün Türk dünyasına məxsusdur, onun vətəni Azərbaycandır, sahibi Azərbaycan xalqıdır, müstəqil Azərbaycan dövlətidir”.

Ədəbiyyat:

1. https://azertag.az/xeber/Ulu_önder_Heyder_Aliyev_Kitabi_Dede_Qorqud_dastanlarinin_tebliqi_istiqametinde_misilsiz_isler_gorub-909824
2. http://dede.musigi-dunya.az/ye/aliyev_heyder.html

*N.Nərimanov rayonu
T.İ. Həsənov adına 57 N-li tam orta məktəb, 633 İbrahimova Şəbnəm
Elmi Rəhbər: müə. Aybəniz Tanırverdiyeva*

HEYDƏR ƏLİYEV AZƏRBAYCANÇILIQ IDEOLOGİYASININ BANİSİDİR

Açar sözlər: Həmrəylik günü, Qurultay, Diaspora üzrə iş, əlifba, dil

Ümummillə liderimiz H.Əliyev 1969-cu ildə Azərbaycan SSR-də hakimiyyətə gəldikdən sonra Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini xilas etməklə yanaşı ölkəmizi vahid ideologiya-azərbaycançılıq ideologiyası ətrafında birləşdirdi. Milli kimliyimizin əldə olunması, tariximizin özümüzə qaytarılması istiqamətində mühüm addımlar atıldı. Ulu öndər H.Əliyevin “Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam” kəlməsi ölkəmizdə yaşayan bütün xalqların vahid bir ideya, vahid bir gələcək, vahid bir dövlət ətrafında birləşməsi üçün mühüm

bir stimula çevrildi. Azərbaycançılıq ideologiyasında H.Əliyevin ilk addımı 1991-ci il dekabrın 16-da dünya azərbaycanlılarının vahid məqsəd ətrafında birləşdirmək məqsədində stimula rolunu oynayacaq “hər il dekabrın 31-də Dünya Azərbaycanlıların Həmrəylik və Milli birlik günü keçirilməsi haqqında” cəsarətli bir qərar qəbul etdi. H.Əliyev diasporumuza sahib çıxdı. Azərbaycan prezidenti kimi rəsmi və işgüzar səfərləri çərçivəsində xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla görüşməsi, onların fəaliyyətləri ilə tanış olması azərbaycançılıq ideologiyasının bariz nümunəsidir. Xaricdə yaşayan soydaşlarımız arasında milli birlik ideyalarının gücləndirilməsi məsələsi dünya azərbaycanlılarının 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda keçirilmiş birinci qurultayında da H.Əliyevin diqqət mərkəzində olmuşdu. Qurultayda proqram xarakterli nitq söyləyən H.Əliyev bu tədbirin təşkil edilməsini müstəqil dövlətçiliyimizin böyük tarixi nailiyyəti hesab etdiyini bildirmişdi. Tarixdə ilk dəfə belə bir iş Bakıda H.Əliyevin təşəbbüsü ilə həyata keçirilmişdir. Diasporumuzun inkişafına təsir edən mühüm amillərdən biri də aidiyyəti təşkilatların işinin vahid bir mərkəzdən xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla iş üzrə, dövlət komitəsi tərəfindən əlaqələndirilməsi olub. Ümummilli lider H.Əliyevin 5 iyul 2002-ci il tarixli fərmanı ilə ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla iş üzrə Dövlət komitəsinin yaradılması ilə dövlət diaspor əlaqələrinin daha da möhkəmlənməsi üçün ideya-nəzəri təşkilati şəraitin hazırlanması işi başa çatdı. Bütün bu tədbirlər yetərinə hazırlıqlı olan milyonlarla soydaşımızı “Vahid Azərbaycan dövləti və azərbaycançılıq” ideologiyası ətrafında sıx birləşdirdi. Ümummilli liderimiz H.Əliyevin qeyd etdiyi kimi “Azərbaycanlılarının ancaq bir vətəni, müstəqil dövləti var, bu Azərbaycan Respublikasıdır”.

Ana dilinə həmişə xüsusi diqqətlə yanaşan, dilimizin dərin bilicisi ulu öndər H.Əliyev dövlət dilinin yeni inkişaf dönməsində yaranmış nəzərə alaraq 2001-ci il iyunun 18-də “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” fərman imzalamışdır. Tarixi əhəmiyyət kəsb edən bu sənəd dilimizin inkişafı və tətbiqi sahəsində meydana çıxan problemlərin həllində mühüm rol oynamışdır. Müstəqilliyimizin ilk ilində 1991-ci ildə latın qrafikalı Azərbaycan əlifbası qəbul olunsada, bu qərar kağız üzərində qalmışdı. Yalnız ümummilli liderimiz H.Əliyevin müvafiq fərmanında sonra ana dilimizin tətbiqi işinin daha mükəmməl səviyyədə həyata keçirilməsinə başlanmışdır. Məhz bundan sonra respublikada bütün yazılı sənədləşmə işləri latın qrafikası ilə aparılmışdır. Ümummilli liderimizin belə bir fikrini xatırlayaq: “Millətin milliliyini saxlayan onun dilidir”. Şübhəsiz ki, musiqi də, ədəbiyyat da, ayrı-ayrı tarixi abidələrdən millətin milliliyini təsdiq edir. Amma millətin milliliyini ən birinci təsdiq edən onun dilidir.

Dil məsələsi deyil, həm də azərbaycançılıq məsələsidir.

Bu gün Azərbaycan dilinin hər tərəfli inkişafı, dövlət dilinə çevrilməsi, diplomatiya aləminə yol açması, dünyanın ən mötəbər tribunallarından eşidilməsi ümummilli lider H.Əliyev tərəfindən əsas qoyulan dil siyasəti ilə bağlıdır. Prezident İlham Əliyev bu siyasəti uğurla davam etdirir.

Ədəbiyyat:

1. Heydər Əliyevin kəlamları
2. 9-cu sinif dərslik Azərbaycan tarixi Babayev Xanəli Babəli oğlu

Bakı Dövlət Universiteti
“Gənc İsdedadlar” liseyi, Əhmədli Selcan Vüsal qızı
Elmi rəhbər: müə. Könül Şahbazova

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI

Açar sözlər: Əli bəy Hüseynzadə, Heydər Əliyev, müstəqil Azərbaycan, Azərbaycançılıq ideologiyası

XIX əsrin ikinci və üçüncü onilliklərində (1813 və 1828-ci illər) Azərbaycan ərazisi Rusiya ilə İran arasında bölündükdən sonra ölkənin şimal hissəsində əhalinin maariflənməsi yönündə bir sıra addımlar atıldı. Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Şəfi Vazeh, Mirzə Fətəli Axundzadə, Həsən bəy Zərdabi kimi vətənpərvər ziyalılar elmi, publisistik, bədii əsərlər yaratmaqla, yeni tipli məktəblərin, mətbuat orqanlarının əsasını qoymaqla milləti savadlandırmağa başladılar. Beləliklə, XX yüzilin əvvəllərində vahid milli ideologiya formalaşdırmaq zərurəti meydana gəldi. Görkəmli filosof, ictimai-siyasi xadim Əli bəy Hüseynzadənin “Türkləşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək” düsturu bu ideologiyanın nəzəri bazasına, 1918-1920-ci illərdə isə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mərkəzi şüarına çevrildi və üçboyalı dövlət bayrağımızın rənglərində əks olundu.

Sovet hakimiyyəti illərində bir müddət bu ideyanın üstünə qara pərdə çəkildi və yalnız 1969-cu ildə dünyaşöhrətli siyasətçi Heydər Əliyev respublikamıza rəhbərlik etməyə başladıqdan sonra üstüörtülü şəkildə azərbaycançılıq ideologiyası kimi bərqərar olundu. 1991-ci ildə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi bərpa edildi, 1993-cü ildə Heydər Əliyev “Ümummilli lider” statusunda ölkəmizə yenidən rəhbərlik etməyə başladıqdan sonra azərbaycançılıq suveren dövlətimizin uzunmüddətli strateji məqsədinə çevrildi. 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsi milli həmrəyliyimizin nümayişinin

parlaq təzahürü oldu. Heydər Əliyev həmin qurultaydakı çıxışında demişdi: “Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməli və biz azərbaycançılığı – Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq”.

Hazırda azərbaycançılıq milli dövlət ideologiyası kimi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya əsaslarına söykənən, Azərbaycanın müstəqilliyinə, onun hüquqi və demokratik dövlət kimi inkişafına, milli təhlükəsizliyinin qorunmasına xidmət edən dəyərlər sistemi olaraq fəaliyyət göstərir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycançılıq. Azərbaycan multikulturalizmi // http://multiculturalism.preslib.az/az_a2.html

2. Rzayev Zahid. Heydər Əliyev Azərbaycançılıq ideologiyasının banisidir. “İki sahil” qəz., 2017, 10 may

*Zəngilan rayon 33 nömrəli tam orta məktəb
Hüseynova Türkan Hafiz qızı
Elmi rəhbər: Əkbərova Günay*

HEYDƏR ƏLİYEVİN ÖMÜR YOLU

Açar sözlər: Heydər Əliyev, ümummillî lider, prezident

Heydər Əlirza oğlu Əliyev 1923-cü il mayın 10-da Azərbaycanın Naxçıvan şəhərində dəmiryolçu ailəsində dünyaya gəlmişdir. 1939-cu ildə Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunu bitirdikdən sonra Azərbaycan Sənaye İnstitutunun memarlıq fakültəsində təhsil almışdır. Başlanan müharibə ona təhsilini başa çatdırmağa imkan verməmişdir.

Heydər Əliyev 1941-1944-cü illərdə Naxçıvan MSSR Xalq Daxili İşlər Komissarlığında və Naxçıvan MSSR Xalq Komissarları Sovetində müxtəlif məsul vəzifələrdə xidmət etmiş, 1944-cü ilin mayında isə Naxçıvan Vilayət Partiya Komitəsi tərəfindən dövlət təhlükəsizliyi orqanlarına işə göndərilmişdir. O, Leninqrad və Moskva şəhərlərində xüsusi ali təhsil almış, 1957-ci ildə isə Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsini bitirmişdir. Dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında iyirmi beş il çalışan Heydər Əliyev 1964-ci ildə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi sədrinin müavini, vəzifəsi verilmişdir. H.Əliyevə 1967-ci ildə SSRİ Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi tərəfindən general-mayor rütbəsi verilmişdir.

H.Əliyev Dağlıq Qarabağda yaranmış kəskin münacişəli vəziyyətlə bağı SSRİ rəhbərliyinin ikiüzlü siyasətinə etiraz əlaməti olaraq, 1991-ci ilin iyulunda Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının sıralarını tərk etmişdir.

Azərbaycan xalqı 1993-cü ilin may-iyununda Gəncə şəhərində Sürət Hüseynovun başçılığı ilə prezident Əbülfəz Elçibəyə qarşı Gəncə qiyamı qaldırılması ilə ölkədə vətəndaş müharibəsi və müstəqilliyin itirilməsi təhlükəsi yarandıqda Heydər Əliyevin hakimiyyətə gətirilməsi ilə ayağa qalxdı, bu, əsl mənada, milli hərəkata çevrildi, Azərbaycanın o zamanlı dövlət başçıları onu rəsmən Bakıya dəvət etməyə məcbur oldular. Heydər Əliyev iyunun 15-də Azərbaycan Ali Sovetinin sədri seçildi, iyunun 24-də isə Milli Məclisin qərarı ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirməyə başladı.

1993-cü il oktyabrın 3-də ümumxalq səsverməsi nəticəsində Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildi. Onun Azərbaycan rəhbərliyinə qayıdışı ilə ölkənin ictimai-siyasi, sosial, iqtisadi, elmi-mədəni həyatında, beynəlxalq əlaqələrində dönüş yarandı, elmi əsaslara, beynəlxalq norma və prinsiplərə uyğun müstəqil dövlət quruculuğu prosesi başlandı.

Onun qoyduğu siyasət xətti indi də Prezident İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilməkdədir

Ədəbiyyat:

1. http://heydaraliyevcenter.az/#16_Bioqrafiya
2. <http://www.mns.gov.az/az/pages/57-50.html>

Zəngilan rayon 33 nömrəli tam orta məktəb

Ələkbərova Ulduz Elçin qızı

Elmi rəhbər: Əkbərova Günay

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİ

***Açar söz:** Heydər Əliyev, mədəniyyət, rəssamlıq, incəsənət*

Heydər Əliyevin Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına misilsiz töhfələri olmuşdur. Ulu öndərimizin sayəsində mədəniyyətimiz, milli-mənəvi dəyərlərimiz beynəlxalq aləmdə tanınmışdır. Ulu öndər deyirdi ki, “xalq bir çox xüsusiyyətləri ilə tanınır, sayılır və dünya xalqları içərisində fərqlənir. Bu xüsusiyyətlərdən ən yüksəyi, ən böyüyü mədəniyyətdir”. Məhz ona görə də ulu öndər hakimiyyətdə olduğu bütün dövrlərdə xalqın mədəniyyətinin inkişafını həmişə diqqət mərkəzində saxlamışdır. İncəsənətin elə bir sahəsi yoxdur ki, Heydər Əliyevin diqqət və qayğısını hiss etməsin. Musiqimiz,

teatrımız, kino sənətimiz, heykəltəraşlıq və rəssamlığımız, xalça sənətimiz bugünkü inkişafında onun dəyərli ideyalarından bəhrələnib. Ulu öndər çıxışları zamanı söyləyirdi: “Milli dövlətçilik dəyərlərinin əsasını sağlam düşüncəli mədəniyyət təşkil edir. Sabahkı uğurlara yeganə təminat isə sağlam cəmiyyət quruculuğuna diqqət artırmaq, köklü mənəvi dəyərləri yeni nəsə və bütün cəmiyyətə daha dərinədən və əzmlə aşılamaqdır”.

Müxtəlif peşə adamları, o cümlədən də rəssamlar ümummilli liderimiz Heydər Əliyevi özlərinə daha yaxın hesab edirdilər. Başqalarını deyə bilmərəm, amma görünür, Heydər Əliyevin Azərbaycan Sənaye İnstitutunun memarlıq fakültəsində təhsil alması (1939-1941) və rəssamlıqla məşğul olması rəssamlara bunu söyləməyə əsas verir. Sonradan görkəmli siyasi xadim kimi tanınacaq Heydər Əliyevin gözəlliyi duymaq və onu dəyərləndirmək istedadı isə yəqin ki, ona yönəli Tanrı lütfünün göstəricisi idi. 1969-cu ildən Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etməsi ona milli təsviri sənətimizin “sosialist ideoloji çərçivəsi” əhatəsində topladığı xoşagəlməz problemlərin həllinə əsaslı təsir göstərməyə imkan verdi desək, yanılmazıq. Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının rektoru, Xalq rəssamı, akademik Ömər Eldarov ulu öndərlə bağlı xatirələrində bildirdi ki, Heydər Əliyevin vaxtilə rəssamlıq təhsili alması sonralar onun fəaliyyətində yüksək yaradıcılıq əzmini, qurub-yaratmaq şövqünü həmişə qüvvətləndirib. Azərbaycanın tanınmış sənət adamlarına göstərdiyi diqqət və qayğı, yaradıcı şəxslərlə yaxın dostluq əlaqələri Heydər Əliyevə böyük sənət adamları arasında dərin hörmət və nüfuz qazandırmışdı.

Heydər Əliyev yaşadığı dövrün siyasi durumundan asılı olmayaraq, Azərbaycan incəsənətinin, bütövlükdə mədəniyyətimizin rifahı naminə səmərəli işlər həyata keçirib. Dahi siyasətçi Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına töhfə verən sənətkarların həmişə qayğısına qalıb. Təsadüfi deyil ki, respublikamızın ayrı-ayrı yerlərində Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinin heykəllərinin qoyulması Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövrünə aiddir.

Ədəbiyyat:

1. <http://medeniyyet.az/page/news/11989/Heyder-Eliyev-ve-Azerbaycan-inceseneti-html>
2. <http://menazerbaycanliyam.blogspot.com/2013/02/heydr-liyev-v-azrbaycan-mdniyyti.html>

ГЕЙДАР АЛИЕВ И АЗЕРБАЙДЖАН

Ключевые слова: *Азербайджанский язык, Народ*

Гейдар Алиев был великим человеком. Такие люди появляются, возможно, раз в столетие и приходят в самое тяжёлое время, именно тогда, когда в них особенно нуждаются. Период руководства великого лидера Азербайджаном вписался в историческую память народа, как эпоха Гейдара Алиева. На протяжении почти 35-летнего периода Гейдар Алиев осуществлял деятельность руководителя государства, с его именем было связано решение практически всех проблем.

В конце 1969-го года, на официальном мероприятии в честь 50-летнего юбилея Азербайджанского Государственного Университета, находясь среди других руководителей Азербайджана, Гейдар Алиев впервые выступил с речью на родном, азербайджанском языке. В действительности, сделав это, он выступил в защиту азербайджанского языка.

Михаил Горбачёв в январе 1990 года прибегнул к преступлению невиданного размаха. В ночь с 19-го на 20-ое января военные части Советской Армии вторглись в Баку и учинили расправу над мирным населением. Эти события вошли в историю Азербайджана, как «Кровавый январь». Находившийся тогда в Москве, великий лидер, подвергая свою жизнь опасности, пришёл вместе с Ильхамом Алиевым в постоянное представительство Азербайджана в Москве и выступил с заявлением перед лицом журналистов и общественности. Преследования Гейдара Алиева, этой великой личности, усилились. Однако положение уже изменилось. Народ верил в своего великого сына и настойчиво требовал его возвращения. 20 июля 1990 года Гейдар Алиев на самолёте прилетел в Баку, и это возвращение усилило веру народа. 22 июля на центральной площади Нахичевани свыше 80 тысяч человек вышли чествовать Его. С первых же месяцев после возвращения великий лидер доказал, что азербайджанский народ не ошибся, когда доверил свою судьбу Гейдару Алиеву в период, когда судьба страны находилась под вопросом. За короткий промежуток времени был положен конец хаосу, который в течение нескольких месяцев ослабил страну, была обеспечена стабильность и благополучие, остановлен политический и экономический кризис, предотвращен

щено продвижение армянской агрессии вглубь, Азербайджана. А самое главное, у людей зародилась вера в будущее страны.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə. 7-ci cild (1941-2002-ci illər). Heydər Əliyev və milli mübarizə tariximiz.

2. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu. 2008 il. Səh.229-261. Sərdarov Zakir Həsən oğlu. 2008 il. Səh.135-141.

*Sumqayıt Dövlət Universiteti
Tarix və coğrafiya fakültəsi qrup 807, **Qurbanov Anar**
Elmi rəhbər: prof. Ağayev Tahir*

HEYDƏR ƏLİYEV XALQIMIZIN BÖYÜK SƏRVƏTİ OLAN DİLİMİZİN QORUYUCUSUDUR

Açar sözlər: qərinə, de-fakto, fitri

Azərbaycan xalqının ana dili onun milli varlığını müəyyən edən başlıca amillərdəndir. Ana dilimiz xalqımızın keçdiyi bütün tarixi mərhələlərdə onunla birgə olmuş, onun taleyini yaşamışdır. Əsrlər, qərinələrdir ki, xalqımızın əbədiyaşarlığına xidmət edən ana dilimiz qədim tarixə malik olan, min illərin burulğanlarından alınacaq, üzuağ çıxaraq müasir dövrə gəlib çatmış ən böyük mənəvi sərvətimizdir. Ana dilimiz dövlət rəmzlərimiz olan himn, gerb, bayraq kimi müqəddəsdir.

Azərbaycan dilinin ölkənin dövlət dili elan edilməsində xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin çox böyük xidmətləri olmuşdur. Bəlli olduğu kimi, dövlət dili sahəsindəki fəaliyyətə Heydər Əliyev Azərbaycanda rəhbərliyə gəldiyi ilk günlərdən başlamışdır. Azərbaycan ədəbi və xalq danışıq dilini dərindən bilən, bu dilin zəngin lüğət tərkibinə yaxşı bələd olan və qrammatik imkanlarından fitri istedadı sahəsində səmərəli istifadə etməyi bacaran Heydər Əliyev yüksək səviyyəli yığıncaqlarda, yüksək dövlət səviyyəsində aparılan başqa müşavirələrdə ana dilində parlaq çıxışlar edərək, özünə böyük hörmət və məhəbbət qazanmışdır. O çox yaxşı bilirdi ki, onun qazandığı bu böyük hörmət və məhəbbət, eyni zamanda, onun istifadə etdiyi, danışdığı dilə - Azərbaycan dilinə çox böyük hörmət və məhəbbət yaradır. SSRİ Konstitusiyasının qəbulundan sonra milli dillərin sıxışdırılması prosesi daha da gücləndirilmişdir. Rus dilinin hüquqlarının genişləndirilməsi ilə əlaqədar “vahid dil” siyasəti daha geniş şəkildə təbliğ olunurdu. Belə bir şəraitdə ana dili məsələsinin təbliği ilə məşğul olmaq çox riskli və qor-

xulu idi. Dil məsələsini qabardanlar Sibirə sürgün olunurdu. Hətta milli respublikaların rəhbərləri də ana dili məsələsini gündəmə gətirməkdə aciz idilər. Çünki bu, onlardan ötrü tale məsələsi ola bilərdi. Bütün bunlara baxmayaraq, o vaxt Azərbaycan Respublikasının rəhbəri olan Heydər Əliyev dil məsələsində öz mövqeyini çox cəsarətlə, qətiyyətlə bildirmişdi. Böyük tarixi şəxsiyyət SSRİ Konstitusiyası haqqında danışarkən öz nitqində xüsusi olaraq vurğulamışdır ki, Konstitusiyaya vətəndaşlara təhsil hüququ vermişdir. Bu hüquq ana dilində oxumaq imkanı ilə təmin olunur. Bu, əslində ana dilinin dövlət dili statusunu qorumaq məqsədi güdürdü.

Ədəbiyyat:

1. Əhmədova S.A “Heydər Əliyevin dil siyasəti” Bakı 2010
2. Sadıqlı A.Ə “Umummilli lider Heydər Əliyev və Azərbaycan dili” Bakı 2011
3. Əliyev V.H “Heydər Əliyevin dil siyasəti” Bakı 2003

*Sumqayıt Dövlət Universiteti
Tarix və Coğrafiya fakültəsi qrup 807, Məmmədova Aytac
Elmi rəhbər: b/m Musayeva Mətanət*

ANA DİLİMİZİN İNKİŞAFI VƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN DİL SİYASƏTİ

Açar sözlər: atribut, assimilyasiya, psixoloji, potensial

Əsrlər, qərinələrdir ki, xalqımıza o taylı bu taylı Azərbaycana xidmət edən dilimiz qədim tarixə malik olan, min illərin növbənöv burulğanında üzüağ çıxaraq dövrümüzdə gəlib çatmış ən böyük mənəvi sərvətimizdir. Azərbaycan dili tarixi genetik dəyərlərimiz, ruhumuzu həyatımızın psixoloji fəlsəfi cizgilərini yaşadan milli varlıqdır. Bu gün dünyada 50 milyondan çox azərbaycanlı bu dildə danışır, öz milli mədəniyyəti, tarixi ilə haqlı olaraq qürur hissi keçirir, millətinin sabahı və gələcəyi barədə düşünür, müstəqil Azərbaycanla fəxr edir, qürur duyur. İnsan vətəndaş kimi borcunu başa düşür, dolayısı ilə Azərbaycan dilinə borclu olduğunu ifadə edir. Xalqımızın laylarını, nəğmələrin, nağıllarını, dastanlarının bu dillə qəlbinə hopdurur. Azərbaycan dilinə olan sevgi, bağlılıq, doğmalığ onun qüdrətini torpaq və vətən qədər zirvəyə çatdırır. Tarixin dolanbaclarından, sərt sınaqlarından üzüaçıq çıxan dilimiz bu gün də dünyanın ən inkişaf etmiş, zəngin dillərindən biridir. Azərbaycan dili Ulu babalarımızdan bizə miras qalan milli sərvətimizdir. Bu sərvəti dədə-babalarımız göz bəbəyi kimi qorumuş, klassik-

lərimiz Azərbaycan dilinin mövqelərinin möhkəmlənməsində əllərindən gələni əsirgəməmiş tarixi şəxsiyyətlərimiz isə dövlət dili kimi rəsmiləşməsinə daha da inkişafına qayğı göstərmişlər. Dilimiz, dövlət rəmzləri olan himn, gerb, bayraq kimi müqəddəsdir. Müstəqil dövlətin müqəddəs atributlarına qayğı ilə yanaşmaq hamının borcudur. Xüsusilə Azərbaycan dilinə qayğı-keşlik göstərməkdə ziyalıların, ədəbiyyatçıların, yazıçıların, dilçilərin məsuliyyəti daha böyükdür. Ona görə ki, cəmiyyətin bu təbəqəsi təkcə Azərbaycan dilindən istifadə etmir, həm də onun tətbiqi işinin inkişafına lüğət tərkibinin zənginləşməsinə yardım edir. Böyük ictimai xadim və yazıçı Nəriman Nərimanov yazırdı. “Bir millət sözünün tanınmayınca hüququnu düşünməz. Tanımaq üçün də milli dil, milli məktəb, milli ədəbiyyat lazımdır. Bunların da meydana gəlməsi və tərəqqisi bizim üçün hurriyyətlə bağlıdır. Dilimizə yaşam hüququ verən amllərdən biri də bu dilin olduqca həyati olmasıdır. Dünyada yaşayan 50 milyon azərbaycanlı harada olmasından asılı olmaya-raq bu dili unutmur. Hazırda Cənubi Azərbaycanda yaşayan 39 milyon azərbaycanlı doğma, dilində məktəblərin yoxluğuna baxmayaraq Azərbaycan dilini yaşadırlar, bu dillə fəxr edirlər.

Ədəbiyyat

1. Axundova.E.H “Heydər Əliyev. Şəxsiyyət və zaman” Bakı 2007
2. Əliyev.V.H “Heydər Əliyevin dil siyasəti” Bakı 2003

*İstanbul Yıldız Texnik Universiteti
Sanat və Tasarım Fakültəsi, **Bəxtiyar Əliyev**
Elmi rəhər: Nevim Əel*

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEV AZƏRBAYCANIN MÜASİR MULTİKULTURALİZM SİYASƏTİNİN BANİSİ KİMİ

Açar sözlər: multikulturalizm, dövlət, dəyərlər, siyasət

Azərbaycan dövlətinin qurucusu ulu öndər Heydər Əliyev ölkəmizin gələcəyi ilə bağlı siyasətin müəllifidir. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra qarşısında müxtəlif yollar dayanırdı. O, bizə bu yolların ən düzgününü göstərdi, ölkəmizi parçalamaq, mənəvi cəhətdən zəiflətmək, məzhəb ayrılıq-seçkililiyi salmaq istəyənlərin niyyətlərini puça çıxararaq dövlətçiliyimizi xilas etdi. “Yüksək tolerantlıq yüksək mədəniyyətin təzahürüdür” kəlamının müəllifi olan Ulu Öndərimiz tolerantlıq, multikulturalizm kimi ümumbəşəri önəm kəsb edən dəyərləri məhz Azərbaycanın nümunəsində dünya miqyasında analoqu olmayan bir fenomenə çevirməyə müvəffəq oldu. Belə-

liklə, milli və mənəvi dəyərlərinə sadıq, demokratik və dünyəvi dövlət olan Azərbaycan din-dövlət münasibətlərinin nümunəvi modelini, mədəniyyətlərə-rası dialoq və əməkdaşlığın yüksək təzahürü olan multikultural həyat tərzini qloballaşan dünyaya təqdim edir. Ümummillə lider Heydər Əliyev bütün son-rakı siyasi fəaliyyətini bu sərvətin əbədiləşməsinə yönəltdi.

Ulu Öndərin təşəbbüsü və göstərişi ilə Azərbaycan multikultural ənənələrinin dövlət tərəfindən qorunması hüquqi sənədlərdə, o cümlədən Azərbaycan Konstitusiyasında əks olundu. Multikulturalizm siyasətinin əsasını təşkil edən tolerantlıq prinsipi Azərbaycan Konstitusiyasının bir sı-ra maddələrində aydın şəkildə təsbit edilib.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayev K. Ulu öndər Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisidir, Azərbaycan, 2014, 23 iyul, s.74

*Western University
Biznes məktəbi, Fakültəsi 529MRK, Cəfərova Solmaz
Elmi rəhbər: Hacıyev Murad*

QLOBALLAŞAN DÜNYADA MULTİKULTURALİZM MODELƏRİ

Açar sözlər: Multikulturalizm, modellər, milli mədəniyyət

Multikulturalizm – çox mədənilik, bir çox fərqli mədəniyyətin bir ara-da yaşadığı cəmiyyəti təyin edən sözdür. Multikulturalizm həm də cəmiyyətin milli özünüdərkidir. Humanist və demokratik nəzəriyyə ideologiya olaraq multikulturalizm, tolerantlığın təcəssümüdür ki, onsuz humanizm, yüksək fər-di və beynəlxalq münasibətlər mədəniyyəti, insanlar arasında qarşılıqlı anlaş- ma, qarşılıqlı zənginləşmə, dostluq və əməkdaşlıq mümkün deyil.

Multikulturalizm bir neçə model əsasında təşəkkül tapmışdır: I mo-del mədəni-etnik müxtəlifliyin assimilyasiyasıdır. Bu modelə görə milli azlıqlar dominant mədəni-etnik birliklər içərisində qaynayıb-qarışırlar. Məsələn, Fransada olduğu kimi.

II model – integrativ model olaraq hər bir etno-mədəni birliyin öz identikliyinə qorunub-saxlanması prinsipinə əsaslanır. Bu model öz növbə-sində ictimai-siyasi sferada ciddi bölgüyə əsaslanır. Bu prinsip ilk növbə-də cəmiyyətin ictimai-siyasi sferada ardıcıl olaraq hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsini təmin edir.

Multikulturalizmin III modeli Kanada və ABŞ-da formalaşmışdır. Bu

model əvvəlki modellərdən fərqli olaraq mədəni, dini və milli məsələlərə fərqli yanaşma təqdim edir. Mədəni müxtəliflik təkcə etnik müxtəliflik deyil, həm yaşamın, həm mədəni orientasiyasının, mədəni tendensiyaların müxtəlifliyidir. Mədəniyyət mədəni həmrəyliyin mövcud olması üçün məqsəd yox vasitədir və mədəni həmrəyliyin yaranmasına zəmin yaradır.

Hər bir xalqın milli mədəniyyəti ümumbəşəri mədəniyyətin tərkib hissəsidir. Mədəniyyət hər bir xalqın milli kimliyinin irsən qoruyucusudur. Bu gün multikulturalizmin Azərbaycan modeli dünya miqyasında qəbul edilmiş birgə yaşayış formasıdır Azərbaycan da çoxmillətli bir ölkə olaraq multikulturalizm ideologiyasını dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri elan etməklə, ölkəmizi dünyaya yeni rakursdan tanıtdı. Azərbaycan multikulturalizmi Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən yaradılmış və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən layiqincə davam etdirilən azərbaycançılıq fəlsəfəsi əsasında təşəkkül tapmışdır.

Ədəbiyyat:

1. Məmmədov N. Multukulturalizm, Bakı-2016

*Sumqayıt Dövlət Universiteti İqtisadiyyat və İdarəetmə Fakültəsi
715 saylı qrup tələbəsi Abasova Çiçək
Elmi rəhbər: dos. Şirvani Könül*

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI

Açar sözlər: dövlətçilik, müstəqillik, Azərbaycançılıq

Azərbaycanda milli dövlətçilik ənənələrinin yaranması və formalaşması prosesi kifayət qədər çətin və mürəkkəb mərhələlərdən keçmişdir. 1991-ci ildə müstəqilliyini bərpa etməyə müvəffəq olmuş Azərbaycan xalqı səriştəsiz rəhbərlərin milli maraqlarımıza uyğun olmayan siyasəti nəticəsində faktiki olaraq onu itirmək təhlükəsi ilə üz-üzə qalmışdı. Bu həm də elə dövr idi ki, Ermənistanın təcavüzkar siyasəti nəticəsində torpaqlarımız işğal olunur, qaçqın və məcburi köçkünlərin sayı günbəgün artırdı.

1993-cü ildə yaranmış ictimai-siyasi gərginlikdən, hərə-mərclikdən cana doymuş xalqın tələbi və təkidli xahişi ilə qüdrətli şəxsiyyət Heydər Əliyev Naxçıvandan Bakıya ölkənin paytaxtına gəlməli oldu. Beləliklə də 1993-cü il iyun ayının 9-u müstəqil Azərbaycanın tarixinə böyük dönüş nöqtəsi kimi daxil oldu. 20-ci əsrin axırlarında sonsuz bəlalara düşər edilən Azərbaycan xalqının yeganə xoşbəxtliyi və təsəllisi ondadır ki, taleyinin müstəqillik məqamı həll olunduğu illərdə bu ağır missiyanı həyata ke-

çirməyə qadir nəhəng siyasi xadim, Heydər Əliyev yenidən ölkə rəhbərliyinə qayıtdı. Bu həm də ona xalqın minillik tarixinə həkk olunmaq, Ümummilli Lider səviyyəsinə yüksəlmək imkanı verdi. Heydər Əliyev hələ SSRİ-nin rəhbərliyinə çəkildiyi illərdə də milyonların sevgisini qazanmış, onların qəlbində özünə əbədi məskən salmışdı.

Azərbaycanın milli dövlətçilik ideologiyasının da əsas müddəaları müstəqil Azərbaycanın qurucusu Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Azərbaycançılıq millətindən asılı olmayaraq özünü azərbaycanlı sayan vətəndaşların həmrəyliyi üçün möhkəm istinad mənbəyi, ideoloji bünövrədir. Bu ideologiyanın pozitiv xarakteri həm də bütün dünyaya üzərinə səpələnmiş azərbaycanlıları vahid ideallar naminə səfərbər etmək qüdrəti ilə müəyyən olunur. Ulu Öndər Azərbaycanlıların 1-ci Qurultayındakı çıxışında Azərbaycançılıq sözünün mahiyyətini belə açıqlayıb: 'Biz azərbaycanlılarıq. Hamimizin vətəni Azərbaycandır. Bu torpaq bizi xalq kimi, millət kimi, şəxsiyyət kimi böyüdü. Ona görə də hər birimizin varlığında Azərbaycançılıq ruhu yaşayır. Azərbaycançılıq ruhu, Azərbaycançılıq ideologiyası bizi bir-birimizlə daha sıx bağlayan birliyə sövq edən amildir. Müstəqil Azərbaycanın ideologiyası Azərbaycançılıq ideologiyasıdır

Ədəbiyyat:

1. Liderlik fəlsəfəsi' Vaqif Abbasov. Bakı 2003
2. Müstəqilliyimizin təminatçısı' İradə Hüseynova Bakı 2003.

*Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Akademiyası
Həyat Fəaliyyətinin Təhlükəsizliyi Fakültəsi 5118A2*

Əhadov Coşqun

Elmi rəhbər: baş leytenant Nəsirli Sənan

HEYDƏR ƏLİYEVİN ORDU QURUCULUĞU

Açar sözlər: Azərbaycan, ordu, inkişaf

Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin mövcudluğu və şəərəfli tarixi Azərbaycan xalqının Ulu Öndəri, zəmanəmizin nadir şəxsiyyəti, bütün ömrünü xalqın xoşbəxtliyi, azadlığı və müstəqilliyi uğrunda mübarizəyə həsr etmiş unudulmaz Heydər Əliyevin adı ilə sıx bağlıdır. Çünki bugünkü Azərbaycan Ordusunun qurulması, inkişafı, möhkəmlənməsi Heydər Əliyevin yorulmaz fəaliyyətinin, dövlətçilik təfəkkürünün, siyasi uzaqgörənliyinin və təşkilatçılıq qabiliyyətinin məntiqi nəticəsidir.

Dünya miqyasında çox az şəxsiyyət tapılar ki, Heydər Əliyev kimi siyasi

uzunömürlüyə malik olsun, xalqı və milləti tərəfindən belə uzun müddət etibara və etimada layiq görülsün, uzun müddət xalqının xoşbəxtliyi, firavanlığı, inkişafı və müstəqilliyi yolunda fədakarcasına fəaliyyət göstərsin, özündən sonra müstəqil dövlət kimi qiymətli bir miras qoyub getsin. Buna görədir ki, indi Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın simvollarından birinə çevrilmişdir, Azərbaycanın bugünkü və gələcək tarixində özünə bir əbədlilik qazanmışdır.

Böyük şəxsiyyətin Azərbaycan xalqı qarşısındakı tarixi xidmətlərindən biri də müasir Azərbaycan Ordusunun memarı olmasıdır. Müstəqilliyimizin və ərazi bütövlüyümüzün etibarlı qaranlı olan bugünkü güclü Azərbaycan Ordusu xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin şah əsərlərindən biridir və zaman ötdükcə, nəsilə dəyişdikcə möhkəmlənən və inkişaf edən Azərbaycan Ordusu Heydər Əliyevin adını və əməllərini özündə daim yaşadacaqdır.

Heydər Əliyevi daim yaşadacaq amillərdən biri də onun ordu quruculuğu sahəsində hər zaman öyrənilməsinə ehtiyac olacaq, izləniləcək, nəsilərdən-nəsiləyə ötürüləcək zəngin irsidir. Azərbaycan xalqının arzusu, istəyini, müstəqil dövlət quruculuğunun fəlsəfəsini əks etdirən bu irs Azərbaycanda ordu quruculuğu təfəkkürünü, bu prosesə milli yanaşmanı formalaşdıracaq, Silahlı Qüvvələrin güc və ilham mənbəyi olan xalq və ordu birliyinin nəzəri və əməli bazasını təmin edəcək ən yaxşı nümunədir. Bu nümunə metodoloji baxımdan qiymətini heç zaman itirməyəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. http://istiqlalmuzeyi.gov.az/?page_id=374&lang=en
2. <https://ordu.az/az/news/149744/heyder-eliyev-ve-azerbaycanda-ordu-quruculuğu>
3. http://istiqlalmuzeyi.gov.az/?page_id=374&lang=en

*Sumqayıt Dövlət Universiteti
Tarix və Coğrafiya fakültəsi qrup 806, Vəliyeva Günel
Elmi rəhbər: b/m Adıgözəlova Günel*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ENERJİ SİYASƏTİNİN FORMALAŞMASINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Açar sözlər: investisiya, sektor, qloballaşma, prioritet

Azərbaycan dövlətinin 1993-cü ildən bəri yürütdüyü xarici siyasətdə region ölkələri, Avropa dövlətləri və ABŞ ilə hərtərəfli əlaqələr qurmaq, xüsusən enerji sahəsində əməkdaşlığı inkişaf etdirmək prioritet istiqamət təşkil edir. 1993-cü ilin oktyabr ayında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilən Heydər Əliyev Azərbaycanın xarici siyasətinin təməl prinsiplərindən

biri kimi ölkənin milli maraqlarını və xarici dövlətlərin qarşılıqlı mənafelərini nəzərə almaqla, Azərbaycanın neft ehtiyatlarına maraq göstərən hər bir ölkə ilə qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlığa hazır olduğunu bəyan etdi. Əsas məqsəd ölkənin mövcud sərvətlərinə, o cümlədən zəngin neft və qaz yataqlarına sahib olmaq, onlardan dövlətin möhkəmlənməsi, əhalinin həyat şəraitinin yaxşılaşması və ölkənin beynəlxalq mövqelərinin gücləndirilməsi istiqamətində düzgün istifadə etmək idi. Azərbaycan Respublikasının prezidenti respublikanın zəngin karbohidrogen ehtiyatlarının mənimsənilməsinə daha çox ölkəni, xüsusən Qərbi dövlətlərini, ABŞ-ı, Yaponiyayı, regionda xüsusi rol oynayan Rusiyayı, Türkiyə və İranı cəlb etmək istəyirdi.

SSRİ-nin dağılması və Azərbaycan, Qazaxıstan, Türkmənistan, Rusiya kimi yeni müstəqil dövlətlərin yaranması ilə Xəzəryanı dövlətlərin sayı beş olmuşdur. Hal-hazırda bu dövlətlər öz iqtisadi və siyasi maraqlarını nəzərə alaraq, Xəzərdən istifadənin özlərinə sərfəli variantlarını irəli sürürlər. Bəzi dövlətlər Xəzərdən sahilyanı dövlətlərin birgə istifadə etməli olduğunu, başqa sözlə desək, onu yalnız sahilyanı dövlətlərə məxsus olan qapalı su hövzəsi hesab edirlər. Digər ölkələr Xəzər dənizinin dünya praktikasına uyğun olaraq, sektorlara bölgüsünü təklif edir. Hazırda Rusiya, Qazaxıstan və Azərbaycan arasında dənizin dibinin milli sektorlara bölgüsü haqqında müqavilə bağlansa da, Xəzərin statusu məsələsi hələ ki, tam həll olunmayıb. İran və Türkmənistanın Xəzərin hüquqi statusu məsələsində nümayiş etdirdiyi fərqli, qeyri-konstruktiv mövqe aradan qalxmamış, bu iki dövlətin dənizin Azərbaycan sektorunda yerləşən bəzi yataqlara olan iddiaları Xəzəryanı dövlətlər arasında münasibətləri bir qədər də gərginləşdirmişdir.

Xəzərin hüquqi statusu beynəlxalq məsələdir və bu müstəvidə ilk növbədə dünyanın aparıcı dövlətləri olan ABŞ və Rusiyanın, Avropa və bəzi Asiya dövlətlərinin, o cümlədən region ölkələrinin maraqları kəşifdir. Bu dövlətlərdən hər biri yaxşı dərk edir ki, Xəzərdə mövqe tutmaqla bütövlükdə Qafqazda, Mərkəzi Asiya və Orta şərqdə üstün imkan qazanmaq olar.

Ədəbiyyat:

1. Axundova E.H “ Heydər Əliyev. Şəxsiyyət və zaman” Bakı 2007
2. Əhmədov S.A “ Heydər Əliyev və ədəbi-tarixi proses” Bakı 2013

QLOBALLAŞAN DÜNYADA MULTİKULTURALİZM MODELƏRİ

Açar sözlər: xalq, talerant, cəmiyyət, bərabərlik, azadlıq

Azərbaycan tarixən multikulturalizm dəyərinə sahib olan ölkə kimi tanınır. Müasir dünyada inteqrasiya prosesinin dərinləşdiyi bir zamanda bu özünü aydın büruzə verir.

Nədir multikulturalizm? - Fərqli mədəniyyətlərin, adət-ənənələrin, fərqli inanclara, fərqli irqlərə mənsub olan insanların bir arada yaşadığı cəmiyyətdir. Hansı ki, hər birinin məzhəbləri müstəqillikləri humanistcəsinə qorunur. multikulturalizm tolerantlığın təəcəssümüdür. O insanlar arasında qarşılıqlı anlaşma, dostluq, əməkdaşlıq, yüksək mədəni münasibətlər əsasında qoyulur. Multikulturalizm sivilizasiyalarının mədəni dialoqudur. O, başqa xalqların mədəniyyətini, tarixini, adətlərini bilmək və hörmətlə yanaşmaqdır. Multikulturalizm sülh-əmin amnılıq, harmoniya, gözəllik, münasibətlik, dünyanı qorumaq deməkdir.

Bəzi xalqlar, və ya nümayəndələri digər dövlətlərin milli mədəniyyətinə nə assimiliyasiya nə də inteqrasiya etməyi arzu etmirlər. Onlar başqa dövlətin tərkibində yaşamaqla bərabər öz milli kimliklərini, öz tarixlərini, adət ənənələrini, dini inanclarını qorumaq istəyirlər. Azərbaycan isə həmişə başqa xalqların mədəniyyətlərinə çox hörmətlə yanaşmış, onların adət-ənənələrini milli kimliklərini qorunması üçün əlverişli siyasi, iqtisadi mədəni mühit yaratmışdır. Bu həm də ölkənin özünün sabit tarazlığının pozulmaması üçün lazımdır. Qlobal dünyada getdikcə anlaşılmaz olan münasibətlərin onsuzda həlli çətinləşən problemlərin, gərgin siyasi mühitin heç olmasa azalması üçün bu münasibətlər saxlanılmalıdır.

Əks təqdirdə bəzi hallarda qarşıdurmaya, fobiyaya milli, dini, siyasi münaqişələrə aparan yol olar.

Azərbaycan şərqdə ilk demokratik dövlət olunmuşdur. Özünün qədimliliyi, yüksək milli-mədəni dəyərləri, adət-ənənələri, sənətkarlığı, keçmiş, münasibətləri ilə həmişə başqa xalqlara nümunə olunmuş, digər etnik qrupların bu dövlətdə yaşamaları, öz mədəniyyətlərinə adət-ənənələrinə sadıq qalmaları üçün şərait yaratmışdır. Elə bu məqsədlə 15may, 2014-cü il Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə dövlət imuasiri Kamal Abdullayevdir.

Ədəbiyyat:

1. Kərim Tahirov “Azərbaycanda multikulturalizm” 2016
2. “Azərbaycanın Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev multikulturalizm” Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi -2017
3. Nigar Vəliyeva “Qloballaşan dünyada multikulturalizm” Bakı -2017
4. Niyaz Niftiyev “Mətbuatda multikulturalizm” Bakı -2017

*Bakı Avrasiya Universiteti, Regionşünaslıq və
iqtisadiyyat fakültəsi, qr. B08Avr17/02, İlkin Abdullayev
Elmi rəhbər: Aybəniz Rüstəmov, b/m*

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ QAFQAZDA SÜLH VƏ SABİTLİK İDEYASI

Açar sözlər: Qafqaz, sabitlik paktı, etnik, ərazi-sərhəd

Sovet İttifaqının dağılmasından sonra Qafqazda milli və etnik zəmində baş verən hadisələr, ərazi-sərhəd problemləri və iddiaları kəskinləşərək açıq hərbi toqquşmalara səbəb olmuşdur. Region dövlətləri arasında münasibətlərin kəskinləməsi xalqların rifahına, siyasi-iqtisadi və mədəni əlaqələrinə ciddi zərər vurmaqla yanaşı onlar arasında etimadı da azaldır. Ermənistanın Azərbaycan və Gürcüstana qarşı ərazi iddiaları, abxaz-gürcü, osetin-gürcü, erməni-gürcü, çeçen-rus, osetin-inquş etnik münaqişələri Qafqazda sabitliyin və təhlükəsizliyin qorunub saxlanılması məqsədilə əməkdaşlıq paktlarının yaradılması ideyasını ortaya çıxardı. Qafqazda sülh və sabitlik paktı ideyası ayrı-ayrı vaxtlarda region dövlət başçıları, siyasi xadimlər və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən irəli sürülmüşdür. Bu sahədə ən böyük rol şübhəsiz ki, ümummilli lider Heydər Əliyevə məxsusdur. Görkəmli siyasətçi E.Şevardnadze qeyd etmişdir ki, H.Əliyev Qafqazda sülh təşəbbüsünü dəstəkləyən ilk dövlət başçısı idi. Qafqazda sülh və əməkdaşlıq ideyası Rusiya Federasiyası, Gürcüstan, Azərbaycan, Ermənistan prezidentlərinin “Qafqaz dördlüyündə”, xüsusilə də H.Əliyevin “Vətəndə sülh, bölgədə sülh, dünyada sülh!” konsepsiyasında göstərdi. 8 mart 1996 il tarixində Azərbaycan və Gürcüstan prezidentləri tərəfindən imzalanan “Qafqaz regionunda sülh, sabitlik və təhlükəsizlik haqqında” Tbilisi Bəyannaməsi dinc və sabit Qafqaz uğrunda hərəkətdə ilk uğurlu addım oldu. Digər bir təşəbbüs yenə də H.Əliyev tərəfindən irəli sürülən “Ümumi Qafqaz evi” ideyası idi. Bu ideya Qafqaz xalqlarının siyasi, iqtisadi və mədəni inteqrasiyasını nəzərdə tuturdu. Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizi (TRASEKA) ilə bağlı Brüssel Bəyannaməsi (may 1993),

“Əsrin müqaviləsi” (20 sentyabr 1994), növbəti illərdə Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft kəməri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri layihələri Qafqazda təhlükəsizliyin, sülhün, sabitliyin təminatçısı rolunu oynamalı idi. 1999 ildə ATƏT-in İstanbul sammitində H.Əliyev yenidən “Cənubi Qafqazda sülh, təhlükəsizlik və əməkdaşlıq paktı” yaratmaq təşəbbüsü ilə çıxış etdi.

Çoxsaylı cəhdlərə baxmayaraq indiyə qədər Qafqazda sülh və sabitlik təşəbbüsləri hələ də baş tutmamışdır. Region dövlətləri arasında mövcud ziddiyyətlərin həll olunmaması, Ermənistanın qonşu dövlətlərə ərazi iddiaları və işğalçılıq siyasəti, eləcə də böyük dövlətlərin regionda toqquşan maraqları sülh və əməkdaşlıq ideyasının gerçəkləşməsinə mane olur.

Ədəbiyyat

1. Heydər Əliyev və İradə Hüseynova Qafqazda sülh prosesi. Magistr hazırlığı üçün proqram. Bakı, 2003, 112 s. / http://anl.az/el/h/hi_eh-proqram.pdf
2. Qafqaz sabitlik paktı nədir? / <https://www.azadliq.org/a/1196395.html>
3. <http://deyerler.org/21604-avropa-dttdfaqi-czhnubd-qafqaz-glkhzhhrdnzh.ht>

*Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Akademiyası
Həyat Fəaliyyətinin Təhlükəsizliyi Fakültəsi 5118A2, Əliyev Kənan
Elmi rəhbər: baş leytenant Nəsirli Sənan*

HEYDƏR ƏLİYEV-XALQA HƏSR OLUNMUŞ ÖMÜR

Açar sözlər: Azərbaycan, xalq, xidmət

Heydər Əlirza oğlu Əliyev 1923-cü il mayın 10-da Azərbaycan Respublikasının Naxçıvan şəhərində anadan olub.

1939-cu ildə Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunu bitirdikdən sonra Azərbaycan Sənaye İnstitutunun (indiki Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti) memarlıq fakültəsinə daxil olub, lakin İkinci Dünya müharibəsinin başlanması ona təhsilini başa çatdırmağa imkan verməyib.

Heydər Əliyev 1941-1944-cü illərdə əvvəlcə Naxçıvan Muxtar Respublikası Xalq Daxili İşlər Komissarlığında arxiv şöbəsinin məxfi hissəsinin müdiri, sonra isə Naxçıvan MSSR Xalq Komissarları Sovetində ümumi şöbənin müdiri vəzifələrində işləyib.

1944-cü ilin may ayında dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında işə göndərilib.

1949-1950-ci illərdə SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin Leninqraddakı (indiki Sankt-Peterburq) Rəhbər Kadrların Hazırlığı Məktəbində təhsil aldıqdan sonra, 1950-ci ildə Azərbaycan SSR Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində bölmə rəisi təyin edilib.

1957-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) tarix fakültəsinin qişabi şöbəsini bitirib.

1958-ci ildə Azərbaycan SSR Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin əks-kəşfiyyat şöbəsinin rəisi, 1964-cü ildə DTK-nın sədr müavini təyin edilib.

1967-ci ildə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri vəzifəsinə təyin edilib və həmin ildə də ona general-mayor rütbəsi verilib.

Heydər Əliyev 22 il Azərbaycan SSR Ali Sovetinin və SSRİ Ali Sovetinin deputatı olub. 1974-1979-cu illərdə isə SSRİ Ali Soveti İttifaq Sovetinin sədr müavini vəzifəsini tutub.

Ədəbiyyat:

1. <https://mod.gov.az/az/pre/22521.html>
2. <http://www.anl.az/down/meqale/xalqgazeti/2010/may/118120.htm>
3. <https://haydaraliyevcenter.wordpress.com/heyder-eliyev/heyd%C9%99r-%C9%99liyev-v%C9%99-az%C9%99rbaycan-t%C9%99hsili/>

ADMİU

*Rəssamlıq Fakültəsi 19C, Məmmədlı Nərmın
Elmi rəhbər: Abdullayev Mirazər*

HEYDƏR ƏLİYEVİN DİL SİYASƏTİ

Açar sözlər: Ümumillı lider, ana dii, ədəbiyyat

Azərbaycan xalqının millı liderı, müasir Azərbaycan dövlətçılıyının banisi Heydər Əliyevin dil siyasəti onun çoxşaxəli, çoxmiqyaslı siyasi fəaliyyətinin əsas tərkib hissəsidir. Heydər Əliyev Azərbaycan rəhbərliyinə gəldiyi ilk illərdən başlayaraq, Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı sahəsində, o cümlədən dil, ədəbiyyat məsələlərinin şərhində böyük xidmətlər göstərmişdir.

Azərbaycanın tarixəqədərki mədəniyyətinin beynəlmiləl xarakteri tarixəqədərki dövrdən sonrakı mədəniyyətin xarakterinə də təsir göstərmişdir. Azərbaycan dili, ədəbiyyatı və mədəniyyəti bu gün müxtəlif insanlar tərəfindən müxtəlif cür qiymətləndirilən “sovet dövrü”ndə böyük şəxsiyyətlərin – Azərbaycanın görkəmli maarifçi ziyalılarının (bütövlükdə Azərbaycan xalqının) yaratdığı zəngin mədəniyyətə daxil oldu. Xalqımız sovet dövrünü bütün mürəkkəbliyi, uğurları və qüsurları ilə birlikdə yaşamışdır. Baxmayaraq ki sovet dövründə Azərbaycan dili, ədəbiyyatı, mədəniyyəti böyük sürətlə inkişaf etmişdir, eyni zamanda yüksəlişdə olan millı hislər, ideyalar boğulmuş, repressiya illərində Azərbaycanın əlli mindən artıq övladı güllələnmiş, yüz min-

dən çox insan Qazaxıstan çöllərinə və Sibirə sürgün edilmişdir. Və onu da etiraf etmək lazımdır ki, Azərbaycanda Sovet dövrünün son on illəri Heydər Əliyev epoxasının başlanması ilə milli şüurun inkişafı baxımından daha məhsuldar olmuşdur. Ötən əsrin 60-cı illərin sonu, 70-ci illərin əvvəllərindən etibarən Azərbaycan mədəniyyəti görünməmiş bir sürətlə irəliləmiş, ədəbiyyat, incəsənət milli özünüdərk kin ən çevik komponentlərindən birinə çevrilmişdir. Heydər Əliyev həmin illərdə sübut etdi ki,sovet dövrünün ideoloji məhdudiyətlərinə baxmayaraq, uzaqgörən rəhbəri olan xalq öz dilini, ədəbiyyatım, mədəniyyətini inkişaf etdirib yüksəltməyə qadirdir.

Heydər Əliyev öz ana dilini ürəkdən sevib, onun yüksəlişinə çalışmaqlla kifayətlənmir, mütəxəssislərin dönə-dönə qeyd etdikləri kimi Azərbaycan dilində gözəl danışaraq ona yeni ifadə xüsusiyyətləri, üslub çalarları qazandırmışdır. Heydər Əliyevin natiqliyi Azərbaycan xalqının milli sərvəti, Azərbaycan xalqının böyük uğurudur-böyük şəxsiyyətin nitqlərindən yüzlərcə nümunələr götürmək mümkündür ki, ana dilinin müasir dövrdə hansı inkişaf səviyyəsinə gəlib çıxdığını, hansı təsirli ifadə imkanlarına yiyələndiyini parlaq bir şəkildə əks etdirsin.

Ədəbiyyat

1. Heydər Əliyev-Ümummilli lider kitabı(Nizami Cəfərov-Heydər Əli vovtft dil siyasəti (səh.712), Vilayət Əliyev-Heydər Əliyev və milli-mənəvi M yərlərimiz (səh.73 8)

*Sumqayıt Dövlət Universiteti
İqtisadiyyat Fakültəsi 437M, Məmmədov Ültvi
Elmi rəhbər : dos. Dünyamalıyev Vəfa*

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI

Açar sözlər: azərbaycançılıq, ümummilli lider, ideologiya

Heydər Əliyev Azərbaycan tarixinin yetişdirdiyi ən nadir simalardan biri, türk dünyasının və ümumən sivil dünyanın qüdrətli şəxsiyyətidir. Tarixə Azərbaycan xalqının ümummilli lideri kimi daxil olmuş bu əvəzolunmaz insan liderlərə məxsus ən ali keyfiyyətlərə malik idi. Tanrı ona hər bir üstünlüyü bəxş etmişdi: yaraşlıq boy-buxun, təbəssüm və sərtliyi sintez edən sima, gələcəyi daqiq müəyyənləşdirən, tarixin nizamını təmin edən təfəkkür, parlaq natiqlik məharəti, qüdrətli siyasi iradə, güclü dövlətçilik duyğusu, çevik idarəetmə məharəti, insanların qəlbinə yol tapmaq, xalqın qüdrəti-

nə arxalanmaq bacarığı! Bir sözlə, Heydər Əliyev qalibiyyət əzmi ilə yaşayan və dövləti cəsarətlə idarə edən qüdrətli bir şəxsiyyət idi. Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan üçün çox böyük tarixi nailiyyətlər, tarixi uğurlar və tükənməz dövlətçilik təcrübələri – müstəqil Azərbaycan, əbədi azadlıq qoyub getdi. Heydər Əliyevin azərbaycançılıq təlimində dövlətçiliyimizin və ideoloji düşüncəmizin tarixi ənənələri səylə nəzərə alınır. Bununla belə, onun konsepsiyasında tarixiliklə müasirliyin nəzəri vəhdəti əsas yer tutur ki, bu da həmin təlimin gələcəyə yönəlməsini təmin edir. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir.

Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideyasına tamamilə yeni bir məzmun verərək onu Azərbaycanın milli-etnik xüsusiyyətlərinə, müasir dövrün tələblərinə və dünyanın müasir şəraitinə uyğunlaşdırdı. Heydər Əliyevin bəhs etdiyi azərbaycançılıq ideologiyası və onun məzmununa daxil edilmiş əsas prinsiplər həm də 1995-ci ildə ümumxalq referendumu ilə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz əksini tapmışdır. Bu ideologiya artıq hansısa siyasi liderin, partiyanın, yaxud siyasi təşkilatın deyil, bütün xalqın ümumi marağının ifadəsinə çevrilmişdir. Buna görə də bu gün elm və mədəniyyətə, vətənpərvərlik tərbiyəsinə, xalqımızın tarixi irsinə yetirilən diqqət dövlət quruculuğu siyasətinin tərkib hissəsi olub Heydər Əliyevin dövlətçilik təliminin yaradıcı şəkildə inkişafının təzahürü kimi özünü göstərir.

Ədəbiyyat:

1. Əli Həsənov. Heydər Əliyev və milli dövlətçilik təlimi-azərbaycançılıq // “Xalq qəzeti”-2010-9 may, №100, səh 3-4.
2. Müstəqilliyimiz əbədidir. Azəməşr-2007-səh 6-7.
3. Mübariz Qurbanlı. Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətində azərbaycançılıq ideologiyası // “Xalq qəzeti” -2016-11 dekabr № 275-səh 4

*Sumqayıt Dövlət Universiteti
Tarix və Coğrafiya fakültəsi qrup 803, **Babaşov Nicat**
Elmi rəhbər: b/m Süleymanlı Dilşad*

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ ANA DİLİMİZİN İNKİŞAFI

Açar sözlər: demokratik, imperialist, konstitusiya

Hər bir xalqın milli-mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir. Azərbaycan dili tarix boyu böyük inkişaf yolu keçmiş, formalaşmış

və hazırkı dövrə qədər öz zəngin söz bazasını saxlamışdır. Azərbaycan dilinin dövlət dili statusu alması daim gündəmdə olan məsələ olmuşdur. XX əsrin əvvəllərində şərqin ilk demokratik respublikası olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması hər bir sahədə olduğu kimi dil sahəsinin də inkişafına, təbliğinə səbəb oldu. Təəssüf ki, bu müstəqillik uzun sürmədi. 1920-ci il aprelin 28-də AXC süquta uğradı. Beləliklə, Azərbaycan SSRİ-in tərkibinə daxil oldu. Təbii ki, imperiyaya daxil olan xalqlara qarşı sərt siyasət yürüdü, onların milli-mənəvi dəyərləri nəzərə alınmadan bir çox qərarlar verildi. Məhz imperialistlər ilk növbədə xalqa dilini unutturmaq istəyirdilər. Bu onların qanunlarında öz əksini tapırdı. 1937-ci il dekabrın 5-də qəbul olunmuş SSRİ-in yeni Konstitusiyası əsasında Azərbaycan SSR-in yeni Konstitusiyası qəbul olundu. Bu konstitusiyaya əsasən xalqımızın “türk adı” Azərbaycan xalqı adı ilə dəyişdirildi. Lakin, bu konstitusiyaya dil haqqında maddə daxil edilməmişdi. 1956-cı ildə qəbul edilmiş yeni konstitusiyaya əsasən isə dil hüququmuz qismən bərpa edildi. Bu konstitusiyada “Azərbaycanın dövlət dili Azərbaycan dilidir” maddəsi yazılmışdır. 1956-cı il 21 avqustda Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sessiyasında Azərbaycan dili haqqında xüsusi qərar qəbul edildi. Bunun ardınca respublikanın dövlət idarələrində Azərbaycan dilinin tətbiqi üçün real addımlar atılmağa başlandı az sonra mərkəzi hakimiyyətin təzyiqi ilə bu proses dayandırıldı. Azərbaycan xalqı Sovet imperiyası tərkibində tarixin ən böyük sınaqlarından birini keçirdi. Belə bir şəraitdə xalqa dəstə olacaq, onu himayə edəcək, xalqın haqq səsinə ucalda biləcək bir dahi şəxsiyyətə, böyük siyasətçiyə ehtiyac vardı. Bu şəxs Heydər Əliyev idi. 1969-cu ildə Azərbaycan SSR-yə rəhbər seçilən Heydər Əliyev Azərbaycan tarixində silinməz iz qoymağı bacardı. Azərbaycan dilinin dövlət dili statusu almasında Ümummilli lider Heydər Əliyevin çox böyük və misilsiz xidmətləri olmuşdur. Heydər Əliyev hakimiyyəti dövründə SSRİ rəhbərliyinin çoxsaylı təqib və təzyiqlərinə baxmayaraq daim xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması üçün mühüm addımlar atmışdır. H.Əliyev respublikanın mühüm tədbirlərində öz ana dilimizdə etdiyi çıxışlarla xalqın böyük rəğbət və hörmətini qazanmışdı. Belə çıxışlardan ilki Bakı Dövlət Universitetinin 50 illiyinə həsr olunmuş tədbirdə baş tutdu. Belə bir dövrdə respublika rəhbərinin öz ana dilində çıxış etməsi tarixi bir hadisə idi. 1970-ci illərdə SSRİ-ə daxil olan respublikalarda dil məsələsi gündəmə gəldi. Milli dillər sıxışdırılmağa başlandı. Dil məsələsini qabardanlar təqib və sürgünlərə məruz qalırdılar. Bütün bunlara baxmayaraq H.Əliyev dil məsələsində öz mövqeyini cəsarətlə qətiyyətlə bildirmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Sadıqlı.A.Ə “Ümummilli lider Heydər Əliyev və Azərbaycan dili” Bakı 2011

2. Andriyanov.V, Mirələmov.H.F “ Heydər Əliyev” Bakı 2008

*Bakı Slavyan Universiteti,
Süleymanova Pərvin,
Tərcümə fakültəsi, II kurs tələbəsi,
qrup T-202 Elmi rəhbər: dos. Ofeliya Tağıyeva*

HƏR ZAMAN LİDER OLAN ULU ÖNDƏR

***Açar sözlər:** ulu öndər, dahi, ümummilli lider, böyük şəxsiyyət, dövlətçilik, milli dəyərlər.*

Tarix bizi təkcə mürəkkəb hadisələri yaşatmaqla kifayətlənməmişdir, həm də yetişdirdiyi dahilərlə də öz zənginliyinin əyani olduğunu bir daha sübut etmişdir. H.Əliyev məhz belə şəxsiyyətlərdəndir. Bəli, ulu öndərimiz Heydər Əliyev hər zaman lider idi. Çünki liderlik bu böyük şəxsiyyətin taleyinə yazılmışdı. Onun taleyi isə yalnız özünəməxsus olaraq qalmadı. O, bütün ömrünü, taleyini xalqına bağladı. Hər zaman xalqı ilə birlikdə bacarığını ondan əsirgəmədi. Çünki bu şəxs azərbaycanlı olmağı ilə həmişə fəxr etmişdir. Və bu şərəf hissi, bu fəxr hissi onun bütün əmələrində öz əksini tapdı. Biz gənclər azərbaycanlı olmağı məhz Heydər Əliyevdən öyrənməliyik, öyrənirik də!

Artıq əminliklə demək olar ki, XX əsr dahi Heydər Əliyev əsridir. Çünki bu böyük şəxsiyyət yaşadıqları və yaratdıqları ilə Azərbaycan xalqının tarixində əbədi bir salnaməyə çevrildi. Təkcə bunu demək kifayətdir ki, müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyini yaşadan, inkişaf etdirən, onu bütün xarici və daxili zərbələrdən qoruyan məhz misilsiz prezidentimiz oldu. Taleyin hökmü ilə iki dəfə hakimiyyətə gələn Heydər Əliyev hər dəfə Azərbaycanın müqəddaratının həll olunduğu təhlükəli və mürəkkəb məqamlarda xalqın köməyinə çatmış. ona dayaq olmuş, zamanın ağır mənğənəsindən xalqı xilas etmişdir.

Heydər Əliyevi – bu böyük fenomeni zirvəsi əlçatmaz olan uca, çox uca bir dağa bənzətmək olar. Dünyamızda dağlar çoxdur, lakin Heydər Əliyev dağı ən uca zirvəli dağdır. Elə bir dağ ki, onun arxasında bütün Azərbaycan xalqı durdu. Ona görə də H.Əliyev liderliyin ən əlçatmaz nöqtəsində durdu. Onun lider kimi nəinki doğma vətəninə, bütün cəmiyyətə, hətta dünyaya təsiri hər zaman güclü olmuşdur. Çünki H.Əliyev xalqının, ölkəsinin, dünyanın tarixini çox gözəl bilirdi. O bilirdi ki, hər bir xalq kimi Azərbaycan xalqı da öz keçmişini, zəngin mədəniyyətini sevdi. Məhz

onun sayəsində Azərbaycanın hörməti və nifuzu durmadan artmışdır.

Biz böyük şəxsiyyətin, fəvqəlbəşər bir insanın soydaşı olmaqla fəxr edirik. Fəxr edirik ki, bu gün onun yolunu layiqincə davam etdirən İlham Əliyev kimi dövlət başçımız – prezidentimiz var. Biz inanırıq ki, biz gənc-lər ulu öndərimizin xalqımız üçün yaratdığı zirvəni nəinki qoruyacaq, həm də öz əməllərimizlə zənginləşdirəcəyik. Çünki bu zirvə dünənimizdir, bu günümüzdür, sabahımızdır. Dünənini unudaraq, bu gününün qiymətini bil-məyərək, gözəl sabahlara çıxmaq olmaz. Biz bu yaxşı dərk edirik və bu zir-vəni yaşatmağa borcluyuq.

Ədəbiyyat:

1. http://www.judicialcouncil.gov.az/view_index.php?id=711

Gəncə Dövlət Universiteti

Qurbanov Bəhruz

Elmi rəhbər: b/mül:M.Mahmudova

AZƏRBAYCAN TARİXİ VƏ MƏDƏNİYYƏTİ

Açar sözlər: mədəniyyət, teatr, "Kitabi-Dədə Qorqud

Mədəniyyət, incəsənət, elmi nailiyyət hər bir xalqın göstəricisidir. Elmin, təhsilin, incəsənətin inkişafı xalqın mədəniyyətini zənginləşdirir, onu tarix boyu yaşadır. Ümummilli lider Heydər Əliyev siyasi hakimiyyə-tin bütün dövrlərində vətənimizin elm sahəsində çiçəklənməsində, maarif və mədəniyyətin, ədəbiyyat və incəsənətin inkişafında misilsiz xidmətlər göstərdi. Heydər Əliyev: " Yüksək mədəniyyətə malik olan xalq həmişə irəli gedəcək, həmişə yaşayacaq, inkişaf edəcəkdir " - demişdir.

"Respublikada milli - hərbi kadrlar yetişdirmək üçün Heydər Əliyev 1971-ci ildə C.Naxçıvanski adına Respublika orta ixtisaslaşdırılmış inter-nat məktəbini açdırdı. Eyni zamanda respublikadan kənarında hərbi kadr-ların hazırlanması işinə diqqət artırıldı.

1987-ci ildə Bakıda Kosmik Tədqiqatlar Elm-İstehsalat Birliyi fəa-liyyəyə başladı"(Mahmudlu və b. 2013, s.578).

"Hələ Sovet dövründə Heydər Əliyev teatr mədəniyyətinin inkişaf-ında əvəzsiz rol oynadı.

- Azərbaycan teatrlarını inkişaf etdirdi, teatr binalarını təmir etdirdi, yenilərini tikdirdi.

- Teatrların teatr xadimlərinin yubileylərini keçirdi.

- Aktyorları, dramaturqları, rejissorları mükafatlandırdı,

- Mərhum teatr xadimlərinin adlarını əbədiləşdirdi.
 - Onların ev- muzeylərini yaratdı.
 - 1970-ci illərdə: - Hüseyn Ərəblinskinin adını əbədiləşdirdi
- “1976-cil ildə 850 illik yubileyi keçirilmiş Ə.Naxçıvanskinin yaratdığı Yusif ibn Küseyir və Möminə Xatun türbələri bərpa olunmuşdur

Ümumilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycan folklorunda, şifahi və yazılı xalq ədəbiyyatında məşhurlaşan “Kitabi - Dədə Qorqud” dastanının dünya səviyyəsində 1300 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında 20 aprel 1997-ci il fərman imzalamışdır.

Ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: "Biz indi - birincisi, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanını xalqımıza tanıtdıq, ikincisi, dünyaya tanıtdıq, üçüncüsü, tam təsdiq etdik ki, bu Azərbaycana məxsusdur. Bəli, bu, türk xalqına məxsusdur, ancaq Azərbaycana məxsusdur”.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası
2. Bayramlı Nadir- Yeni Azərbaycan-2013-2 mart
3. Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. C25 Bakı: Azərneşr, 2011
4. Mahmudlu Y.M; Məmmədova M.İ; Zeynalov İ.X və b Tarix. Qəbul imtahanlarına hazırlaşanlar, yuxarı sinif şagirdləri və müəllimləri üçün vəsait Bakı: TQDK, 2013
5. Ömərov Vahid. //Ulu öndər Heydər Əliyevin sovet dövründə teatr və opera mədəniyyətinə qayğısı// 2017

*Sumqayıt Dövlət Universiteti
Tarix və Coğrafiya fakültəsi qrup 807, Rzaquliyeva Zöhrə
Elmi rəhbər: dos. Məmmədov Cüma*

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ ONUN DİL SİYASƏTİ

Açar sözlər: kontekst, qrafika, təfəkkür

Aqillər deyib ki, xalqın, millətin nəyini əlindən alırsansa al, o, yaşayacaqdır. Dilini əlindən alsan, o, milli varlığını itirər, yox olar. Bu, tarixin ortaya qoyduğu bir həqiqətdir. Dil - millətin mənəviyyat bayrağı, milli mənlilik və qururudur. Dil yoxdursa, xalq da yoxdur! Tarixi minilliklərin sınağından, hakim rejimlərin işğalından, yadelli təcavüzlərin təzyiqindən, yabançı dəblərin axınından, müxtəlif dillərin təsirindən qalib çıxan, bu günümüzə qədər saflığını, təmizliyini, zənginliyini qoruyaraq gələn dilimiz - Azərbaycan dili haqqında düşüncəyə, bu dil haqqında əlimə qələm alıb yazmaq istəyərkən gözlərimin

önündə Dədə Qorqud, Nəsimi, Füzuli, Şah İsmayıl Xətai, Molla Pənah Vaqif, Həsən bəy Zərdabi, Mirzə Fətəli Axundzadə, Üzeyir bəy Hacıbəyli, Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Cəfər Cabbarlı, Mikayıl Müşfiq, Hüseyn Cavid, Aşıq Ələsgər, Şəhriyar canlarıdır. Bunlar Azərbaycan söz sənətinin, Azərbaycan təfəkkür dünyasının, Azərbaycan dil xəzinəsinin, Azərbaycan ictimai-siyasi fikrinin təməl daşları, bünövrəsi, ən dəyərli inciləridirlər. Əlbəttə ki, bu siyahını davam da etdirmək olar. Azərbaycan ədəbiyyatını, Azərbaycan ədəbi dilini yaradanların və onu milli varlıq kimi sonrakı nəsillərə - bizlərə olduğu kimi çatdıranların hər birinə heç şübhəsiz, borcumuz və ehtiramımız sonsuzdur. Çünki məhz onların sayəsində Anamızın-Azərbaycan adlı cənnət vətənimizin doğma dili olan Azərbaycan dili əsrlərin keşməkeşlərindən alınıb açıq, üzü ağ çıxaraq mükəmməl, şirin, axıcı, işlək və zəngin bir dilə çevrilmişdir. Yuxarıda sadaladıklarım Azərbaycanın böyük mütəfəkkirləri, ədəbiyyat tariximizin nəhəngləri, şair və yazıçıdırlar. Lakin bu sıraya bir ismi də əlavə etmək olar. Düzdür, o nə şairdir, nə yazıçıdır, nə də dilçidir. Onun şeirləri, romanları, hekayələri yoxdur. Lakin o, ən istedadlı yazıçının, şairin belə yarada bilməyəcəyi, qüdrətli bir əsər yaradıb. Bu misilsiz əsərin adı - Azərbaycan, yazarı, banisi və yol göstərəni isə xalqın çox haqlı olaraq ulu öndər adını verdiyi 2007-ci ildə isə “Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşr edilməsi haqqında” sərəncamlar imzaladı. Bu sərəncamlar, ölkə rəhbərinin ana dilinə qayğısının və sevgisinin nümunəsi, öz vətəndaşlarını daha savadlı, daha məlumatlı görmək arzusu idi. Bu sərəncamlar xalqın özünə qayıdışına, xüsusilə gənc nəslin, böyüməkdə olan uşaqlarımızın milli dəyərlərimizə, milli mənəviyyatımıza daha sürətlə və uğurla sahib çıxmasına ölkə rəhbərinin göstərdiyi yardım idi. Prezidentin həmin sərəncamlarıyla illər boyu hər birimizin evlərimizin bəzəyi olan kitablar yenidən çap olunmağa başladı. Çap olundu ki, bizdən sonrakılar da oxusunlar. Çap olundu ki, dillərini, səlis Azərbaycan dilini unutmazınlar, əksinə daha dərinləndirən öyrənsinlər

Ədəbiyyat

1. Andriyanov V, Mirələmov H.F “Heydər Əliyev” Bakı 2008
2. Əhmədova S.A “Heydər Əliyevin dil siyasəti” Bakı 2010

AZƏRBAYCAN ORDUSU VƏ QƏLƏBƏLƏRİ

Açar sözlər: ordu, müharibə, qəhrəmanlıq

Azərbaycan və Ermənistan arasında 1-ci atəşkəs dövrü başladıqdan sonra Azərbaycan rəhbərliyi hərbi sahəyə olan diqqəti artırmışdır. Hərbi büdcəyə ayrılmış vəsait hesabına Milli Ordumuz müasir texnika və silah-sursatla təhciz olunmuşdur. Bunun nəticəsində indi Azərbaycan NATO standartlarına uyğun şəkildə təlim görmüş güclü silahlı qüvvələrə malikdir və hərbi potensialına görə Cənubi Qafqazın lider dövlətə çevrilmişdir. Azərbaycanın qəhrəman oğullarından biri-gizir Mübariz İbrahimov 2010-cu ilin iyun ayında təkbaşına ermənilərlə döyüşə girmiş və çoxlu sayda düşmən məhv etmişdir. Bu hadisədən sonra Ermənistanda matəm elan olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 22 iyul 2010-cu il tarixli sərəncamı ilə Mübariz İbrahimova “Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı” adı verilmişdir. 2014-cü ilin yayında, 2015-ci ilin sentyabrında və 2016-cı ilin aprelində cəbhə xətti boyunca atəşkəsi pozan erməni hərbi qüvvələrinin böyük itkilər verməsi bunu sübut etdi. 2016-cı il aprelin 1-dən 2-nə keçən gecə və gün ərzində Azərbaycanın mövqeləri və yaşayış məntəqələri bütün cəbhə boyu erməni silahlı qüvvələri tərəfindən güclü artilleriya atəşinə tutuldu. Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin komandanlığı bu hücumun qarşısının alınması və mülki əhalinin təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün Ağdərə-Tərtər-Ağdam və Xocavənd-Füzuli istiqamətində təxirəsalınmaz cavab tədbirlərinin keçirilməsi barədə qərar qəbul etdi. 4 günlük döyüş nəticəsində Tərtər rayonunun Talış kəndi ətrafındakı yüksəkliklər, Cəbrayıl rayonunun Lələtəpə yüksəkliyi və Cocuq Mərçanlı, Goranboy rayonunun Güllüstan kəndi və Tərtər rayonunun Madagiz kəndi istiqamətində bəzi mövqelər düşməndən azad oldu. Döyüşlər nəticəsində ermənilərə məxsus 30-dək tank və digər zirehli texnika, 25-dən artıq artilleriya qurğusu sıradan çıxarıldı, Madagiz yaşayış məntəqəsində yerləşən qərgahı və əsas hərbi hissələr, yüzlərlə düşmən məhv edildi. 2016-cı ilin aprel hadisələri erməni qəsbkarlarına Azərbaycan ordusunun və xalqının qətiyyətli mövqeyini və öz torpaqlarının azad edilməsi uğrunda mübarizəyə hazır olduğunu bir daha nümayiş etdirdi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin prinsipial, qətiyyətli siyasəti sayəsində Azərbaycanın ardıcıl şəkildə qazandığı diplomatik uğurlar Ermənistan rəhbərli-

yini çətin vəziyyətdə qoyur, həmçinin işğalçı ölkə beynəlxalq iqtisadi layihələrdən kənar qalır. Azərbaycan xalqı Qarabağ münaqişəsini lazım gəlsə silah yolu ilə həll etmək hüququnu özündə saxlayır.

Ədəbiyyat:

1. Həsənov Mehdi Bəylər oğlu. "Azərbaycan tarixi". Tiraj 500. Ç.v.33. Bakı 2018
2. <https://mod.gov.az/az/pre/21662.html>

*Azərbaycan Dillər Universiteti Təhsil I Fakültəsi,
qr. 104B, Əliyeva Nigar
Elmi rəhbər b/müəll: Babayeva Könül*

**HEYDƏR ƏLİYEV VƏ ONUN
AZƏRBAYCAN XALQI ÜÇÜN GORDÜYÜ İŞLƏR**

Açar sözlər: Azərbaycan, ulu öndər, gələcək

«Biz Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini göz bəbəyimiz kimi qoruya-çağıq və günü-gündən möhkəmləndirəcəyik, daha da yüksəklərə qaldıracağıq!» - dahi Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevin bu sözləri yaddaşlarda həkk olundu və gələcəyimizə işıq tutdu. Hər bir xalqın milli azadlıq və istiqlaliyyət tarixində xilaskar rolunu oynayan dahi insanlar var. Həmin dahilər öz qətiyyətləri ilə mənsub olduqları xalqı arxasınca aparıb, ən taleyüklü məqamlarda qalib rolu oynamışlar. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev müasir dünya tarixinə parlaq və silinməz iz qoymuş böyük şəxsiyyət, qeyri-adi zəka, fitri istedad sahibi, müdrik dövlət xadimi kimi düşmüşdür. Müstəsna xidmətləri ilə əbədilik qazanan ümummilli lider Heydər Əliyevin mənalı həyat yolu, zəngin və çoxşaxəli irsi tükənməz ibrət məktəbidir. Ötən illərə nəzər salarkən Azərbaycan xalqının öz müdrik liderinin rəhbərliyi ilə qazanmış olduğu mühüm tarixi nailiyyətlərin bir daha şahidi oluruq.

1969-cu ilin 14 iyulu əbədi olaraq Azərbaycan xalqının, Azərbaycan Respublikasının tarixinə həkk olunub. Məhz həmin gün möhtərəm Heydər Əliyev Azərbaycanda ilk dəfə siyasi hakimiyyətə gəldiyi gündür. Azərbaycan dövlətinin həqiqi inkişafı həmin gündən başlayır. 1993-cü il iyunun 15-i isə müstəqil Azərbaycanın Qurtuluş günüdür. Əgər cənab Heydər Əliyev xalqın təkidi ilə Naxçıvandan Bakıya gəlməsəydi və ikinci dəfə Azərbaycana rəhbərlik etməyi öz üzərinə götürməsəydi, bu gün dünyanın siyasi xəritəsində Azərbaycan Respublikası adlı dövlətin mövcudluğu mümkün olmayacaqdır. Heydər Əliyev Azərbaycana qayıdanda ölkə

çox ağır bir durumda idi. Sonralar o günləri Heydər Əliyev belə xatırlayır: “Eşidəndə ki, mənim doğma vətənim, mənim doğma torpağım dağılır, uzun müddət bu vətənin, ölkənin inkişafına xidmət etmiş bir adam kimi mən bilirəm ki, biz burada nələrdən etmişik və bu, dağılır, şübhəsiz ki, özümü qurban verməli oldum və gəldim, məsuliyyəti öz üzərimə götürdüm”.

Gördüyü bütün təqdirə layiq işlər ilə xalqın rəğbətini qazanan, Azərbaycanın milli maraqlarını qoruyan, ölkəmizin təhlükəsizliyinə nail olan cənab İlham Əliyev Ulu Öndərin layiqli davamçısı kimi alternativsiz lider olaraq qəbul edilir. Mən də gənc tələbə olaraq o qədər xoşbəxtəm ki, bizim cənab İlham Əliyev kimi qətiyyətli, əhalinin qayğısına qalan, insanlarla tez-tez təmasda olan, ölkəmizin təhlükəsizliyini qoruyan biz gəncləri düşünən, ölkəmizi modern ölkəyə çevirən, cəmiyyətdə demokratik dəyərləri qoruyan prezidentimiz var.

Ədəbiyyat:

1. http://yazar.in/yazi_ulu-onder-heyder-eliyev-haqda-insha_2217.html
2. <https://haydaraliyevcenter.wordpress.com/heyder-eliyev/heyd%C9%99r-%C9%99liyevin-az%C9%99rbaycana-r%C9%99hb%C9%99rlik-etdiyi-i-dovr/>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil I fakültəsi, qrup 312B, Əliyeva Şəbnəm
Elmi rəhbər: dos.Xəlilov İncilab*

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ MƏKTƏB VƏ UNİVERSİTETİN QARŞILIQLI ƏLAQƏLƏRİ

Açar sözlər: *orta və ali təhsil, ailə anlayışı, müəllim*

Uşaqlara, onların tərbiyəsinə qayğı göstərmək ümumxalq işidir. Bütün cəmiyyət bu iş üçün cavabdehdir. Çünki uşaqlar cəmiyyətin, xalqın gələcəyidir, yaşlı nəslin davamçılarıdır. Odur ki, davamçıların gələcəyini xoşbəxt görmək, yurdu, vətəni etibarlı adamlara vermək istəyən hər kəs gənc nəslin təlim-tərbiyəsi ilə ciddi məşğul olmalı, onun hərtərəfli və ahəngdar inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmalı, hər bir uşağın ictimai cəhətdən fəallığının, meyl və bacarığının inkişaf etməsini təmin etməlidir. Bu vəzifəni isə daha yaxşı şəkildə ailənin, məktəbin, ictimaiyyətin və əmək kollektivlərinin birgə işi zəminində yerinə yetirmək olar.

Birincisi, uşaq (şagird) daim bu qüvvələrin əhatəsində olur. Uşağın (şagirdin) xarakterinin, dünyabaxışının, həyata, əməyə, ideya-mənəvi və mədəni sərvətlərə münasibətinin əsasları həmin qüvvələrin reallığında tə-

şəkkül tapıb formalaşır.

İkincisi, uşağı (şagirdi) tərbiyə etməkdə ailə, məktəb də, ictimaiyyət də eyni məqsəd güdür, xalq qarşısında eyni dərəcədə məsuliyyət daşıyır. Ailənin, məktəbin, ictimaiyyətin və əmək kollektivlərinin qarşılıqlı fəaliyyətində yekdillik olmasa, uşaqların (şagirdlərin) tərbiyə işində xoşagəlməz hallar baş verə bilər. Müxtəlif xarakterli cinayətlər törətdiyinə görə həbsxanaya düşmüş minlərlə yeniyetmələr və gənclər üzərində aparılan tədqiqatlardan aydın olur ki, onların pis əməllərə qurşanmasına əsas səbəb əksər hallarda: ya ailədə, ya məktəbdə, ya da əmək kollektivlərində özünü qabarıq şəkildə göstərən nöqsanlardır. Məlum olduğu kimi, uşaq cəmiyyətin ilkin özəyi olan ailədə dünyaya gəlir. Ailə cəmiyyətin ilkin özəyi, onun sosial quruluşunun ünsürlərindən biridir.

Təhsil məhz müəllim aqlının gücü ilə cəmiyyətin inkişaf amilinə çevrilir, biliklərin, mədəniyyətlərin, milli adət-ənənələrin daşıyıcısı olan yeni-yeni nəsillər məhz müəllim zəkasının nurundan, müəllim qəlbinin hərarətindən pay alaraq formalaşır. Bu baxımdan müəllim təhsildə əsas sima, aparıcı qüvvədir.

Ədəbiyyat:

1. Əsmər Sadıq qızı Bədəlova “Təlim-Tərbiyə” Bakı 2015
2. Fərahim Sadıqov “Pedaqogika”-Bakı 2008
3. Nurəddin Kazımov”Ali məktəb pedaqogikası” Bakı 2006
4. http://www.lib.bbu.edu.az/read.php?item_type=lecture&file_type=pdf&file
5. <https://www.repk.az/uploads/books/31.pdf>

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Təhsil-2 fakültəsi, 203B qrupu, **Qurbanova Lamiyə**
Elmi rəhbər: dos. Jalə Mustafayeva*

MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZ VƏ MÜASİR GƏNCLİK

Açar sözlər: *dəyərlər, tarix, gənclik, vətənpərvərlik*

Hər qarış torpağın tarixi ümumən Vətənin tarixidir. Barmaqlar qovuşub yumruq olduğu kimi hər qarış torpaq da qovuşub Vətən olur. Dəyərlərimizin tarixini insan tarixi ilə ölçsək, bu ölkə çox qədim insan məskənidir. Füzuli rayonunun Azıx kəndi yaxınlığında aşkar edilən mağara ərazisində insan yaşamış qədim və ən nəhəng mağara sayılır. İnsanların mənəviyyəti, əxlaq normaları və baxışları ilə bağlı olan milli-mənəvi dəyərlərin yaradıcısı xalqdır. Milli-mənəvi dəyərlər dəyişən dünyanın təsirinə baxmadan qədimliyi ilə

göz oxşayan, dəyəri ilə əsləri çökdürən bir sərvətdir.

Azərbaycan musiqi sənətinin bünövrəsi hesab olunan Muğam 2003-cü ildə bəşəriyyətin mədəniyyəti siyahısına daxil edilmişdir.

Gənclik böyük qüvvədir, cəmiyyətin ən aktiv təbəqəsidir. Gəncliyimiz Azərbaycan naminə sabahımız, Vətənimiz naminə şərəfimizdir. Tarix bizə ona görə gərəkdir ki, bu günümüzü yaradaq, bütün ruhumuzla, fəhm və idrakımızla sabahımızı təsəvvür edə bilək.

Çox uzağa getmədən, elə Dillər Universitetinin tələbəsi olmuş, 19 Yanvar 1990-cı ildə gecə Bakıya girən Sovet ordusunun yolunu kəsmiş, sinəsini xalqına tuşlanmış gülləyə sipər etmiş Ülvi Bünyadzadə Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin dayaq dəstəsinin və Şimali Azərbaycan Azad Tələbələr İttifaqının yaradılmasında fəal iştirak edirdi. Təhsilə başladığı ilk günlərdən qrup nümayəndəsi seçilmiş, dərs əlaçısı və fəal ictimaiyyətçi kimi tezliklə bütün institutda tanınmışdı.

Milli-mənəvi dəyərlərimiz və müasir gəncliyimiz ölkəmizin xəzinəsidir. Bu gün biz bütün bu nemətləri gələcək nəsillərə çatdırmağa çalışmalıyıq.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://nuh.cixan.az/news/gencler-idman/2265-muasir-genclik&ved=2ahUKEwjlrWVttHmAhUixosKHZTAAyIQFjAAegQIBxAC&usg=AOvVaw2VwPTy8-Kfquy43u3OHEHx&cshid=1577298339236>

2. <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://www.anl.az/down/meqale/olaylar/2015/may/440140.htm&ved=2ahukewiw8io5t9hmahxhliskhyh8cqqfjaeggqibxai&usg=aovvaw2ogytenkav-hvao-aufzym&cshid=1>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil I fakültəsi, qrup 406a, Əliyeva Briliant
Elmi rəhbər: dos. Ə. Səfiyev*

XALQ CÜMHURİYYƏTİNİN MƏDƏNİYYƏTİMİZƏ VERDİYİ TÖHFƏLƏR

Açar sözlər: xalq cümhuriyyəti, maarif, teatr

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920) mövcud olduğu qısa müddətdə xalqımızın mədəni inkişafına, elm təhsil sahəsinin tərəqqisinə də böyük töhfələr verib. Cümhuriyyətin ilk hökumət kabinetində Xalq Maarif Nazirliyi təsis edilmişdir və ilk xalq maarif naziri Nəsim bəy Yusifbəyli idi. O dövrdə yeni yaranmış müstəqil dövlətin təhsilli milli kadrlara çox

ehtiyacı var idi. Ona görə də hökumət 1918-ci il avqustun 28-də “Xalq maarifinin, məktəblərin milliləşdirilməsi haqqında” qərar qəbul etdi. Həmin qərara görə, bütün ibtidai tədris müəssisələrində təhsil şagirdlərin ana-türk (Azərbaycan) dilində aparılırdı. Rus dilində tədris aparılan siniflərdə də, Azərbaycan dilinə məcburi fənn kimi həftədə 3-4 saat ayrılırdı.

O zaman hökumətin qarşısında duran mühüm işlərdən biri də ölkədə milli kadrların hazırlanması üçün ali təhsil müəssisələrinin açılması idi. İlk addımlarını atan gənc dövlətə yüksək ixtisaslı kadrlar lazım idi.

1919-cu il sentyabrın 1-də Azərbaycan Parlamenti dörd fakültədən (tarix-filologiya, fizika-riyaziyyat, hüquq və tibb) ibarət Bakı Dövlət Universitetinin açılması haqqında qanun qəbul etdi. Noyabrın 15-də isə universitetin auditoriyalarında ilk mühazirələr başlandı.

Xalq Cümhuriyyəti dövründə Azərbaycan mədəniyyətində baş verən dəyişikliklər teatrın inkişafına da təkan vermişdi. Xalqın milli mənlik şüurunun formalaşmasında teatrın rolunu qiymətləndirən Azərbaycan hökuməti “Mailov qardaşlarının teatri”ni Maarif nazirliyinin tabeliyinə vermişdi. Ceyhun və Üzeyir Hacıbəyli qardaşları tərəfindən Bakıda teatr truppası yaradılmışdı. Truppada Hüseyn Ərəblinski, Hüseynqulu Sarabski, Abbas Mirzə Şərifzadə, Mirzə Əliyev kimi böyük sənətkarlar çalışırdılar. Bakıda Hüseyn Ərəblinskinin rəhbərliyi altında Azərbaycan Dövlət Teatrı fəaliyyətə başlamışdı. Teatrdə oynanılan əsərlərin çoxu xalqın qəhrəmanlıqla dolu keçmişini, türk dünyasının əzəmətini əks etdirirdi. C.Cabbarlının “Bakı müharibəsi”, “Yulduz, yaxud Trablis müharibəsi” kimi tarixi əsərləri tamaşaya qoyulmuşdu.

Beləliklə, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 23 aylıq mövcudluğu dövründə mədəni-maarif işinin yüksəlişinə böyük qayğı ilə yanaşılmış və bu yöndə tarixi əhəmiyyətli işlər görülmüşdür.

Ədəbiyyat:

1. <http://www.anl.az/down/meqale/medeniyyet/2010/mav/121735.htm>
2. <http://www.vap.org.az/az/view/interview/490/2018>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, qr.254b, Hülya Xəlilova
Elmi rəhbər: müəl. Qasımova Lamiyə*

ƏSRİN MÜQAVİLƏSİNDƏ NEFT STRATEGİYASI

Açar sözlər: Neft, Əsrin müqaviləsi, Heydər Əliyev, İlham Əliyev.

Azərbaycanda neftin hasil edilməsinin qədim tarixi vardır. Buna nümunə olaraq, 1879-cu ildə Robert Nobelin Azərbaycan neft yataqlarının istifadə-

si üçün neft şirkəti yaratmasını, Azərbaycanda 1949-cu ildə sənaye üsulu ilə neftin hasil edilməsinə Xəzər dənizində başlanılmasını göstərmək olar.

1992-1993-cü illərdə “Çıraq”, “Azəri”, “Günəşli” yataqlarının işlənməsinə dair müqavilələr imzalanmaq üçün hazırlansada, ölkədə yaranan daxili böhran səbəbiylə imza mərasimləri baş tutmadı. Bununlada, təkcə neft müqavilələri deyil, Azərbaycan dövlət müstəqilliyi də təhlükə altına düşdü. Bu cür ağır böhrandan ölkəmizi yalnız 1993-cü ildə hakimiyyətə gələn böyük siyasətçi Heydər Əliyev xilas etdi. Heydər Əliyev açıq şəkildə bildirdi ki, xarici neft şirkətləri ilə bağlanan istənilən müqavilə Azərbaycan xalqının maraqlarına xidmət və dövlətin möhkəmləndirməsi üçün beynəlxalq təminatlarla kömək etməli idi.

Təqribən 7 ay gərgin iş aparıldıqdan sonra müvafiq layihə hazırlandı. 1994-cü il sentyabrın 14-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti danışıqların yekunları barədə fərman imzaladı.

Nəhayət, həmin gün gəlib çatdı. Sentyabrın 20-də müstəqil Azərbaycan tarixində mühüm bir hadisə baş verdi. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı “Azəri”, “Çıraq və dərinsulu “Günəşli” yatağında neftin birgə işlənməsi və pay bölgüsü haqqında Bakıda 8 ölkənin - Azərbaycan, ABŞ, Böyük Britaniya, Rusiya, Türkiyə, Norveç, Yaponiya və Səudiyyə Ərəbistanının 13 neft şirkəti arasında 30 il müddəti üçün müqavilə imzalandı. Dünyanın iri neft şirkətləri ilə imzalanan bu müqavilənin böyük tarixi əhəmiyyəti var idi. O, “Əsrin müqaviləsi” adını aldı. Müqavilənin imzalanması Azərbaycanın yeni neft strategiyasının başlanğıcı oldu.

Nəticə etibarilə, yaranmış çətinliklərə baxmayaraq “Əsrin müqaviləsi”ni vasitəsilə ölkəmiz böhrandan xilas oldu. Enerji diplomatiyasının davamçısı cənab İlham Əliyev Əsrin müqaviləsi layihəsini layiqincə davam etdirir. “Əsrin Müqaviləsi-2”nin imzalanması məhz İlham Əliyevin adı ilə bağlıdır. Bütün bu tədbirlər xalqımızın rifahı üçündür. Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam.

Ədəbiyyat:

1. http://www.elibrary.az/docs/jurnal/jrn2014_690.pdf
2. <http://unec.edu.az/application/uploads/2015/07/Enerji-dip.pdf>

TƏHSİLDƏ MULTİKULTURALİZM

Açar sözlər: Təhsil, multikulturalizm, humanist pedaqogika, tolerantlıq

Şəxsiyyət və cəmiyyət qarşılıqlı münasibətlərinin yüksək inkişaf səviyyəsinə nail olunması, hər şeydən əvvəl, təhsilin keyfiyyəti ilə bağlıdır. Multikulturalizmin prinsip və müddəaları həyatın bütün sahələri ilə bərabər, təhsil sahəsinə də nüfuz edir. Multikulturalizmin təhsilə proyeksiyası humanist pedaqogikanın aktuallığını yüksəldir. Bu gün humanist pedaqogikanın qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri məhz bu məsələdir - şəxsiyyət və cəmiyyət.

Humanist pedaqogika müxtəlif sahələr üzrə mütəxəssislərin hazırlanmasında yalnız professional keyfiyyət və bacarıqların öyrədilməsini nəzərdə tutmur. O, kainat üçün, həyat üçün və dövlət üçün qiymətli ola biləcək vətəndaşların - yüksək əxlaqi-ruhi inkişafa və yaradıcılıq imkanlarına nail olan, müasir multikulturalizm şəraitində hər cür kommunikasiyalara, ünsiyyətə hazır olan insanların yetişdirilməsini nəzərdə tutur. Şəxsiyyətin unikal bütövlüyünü nəzərdə tutan humanist pedaqogikanın məğzində duran ideya - həyatın müxtəlif sahələrində yaradıcılıq qabiliyyətlərini açabilən, yüksək mənəvi-ruhi keyfiyyətlərə sahib olan azad məfkurəli insan yetişdirməkdir. Belə şəxsiyyətlər həm fərdi həyatlarında, həm də cəmiyyət həyatında vicdanlı, dürüst, elmi və bacarıqlı olmaqla bərabər, yüksək mənəviyyətli vətəndaş olurlar. Komenski, Pestalotsi, Uşinski, Makarenko, Suxomlinski kimi görkəmli pedaqoqların ideyalarına əsaslanan humanist pedaqogikanın diqqət mərkəzində duran məsələ - şəxsiyyətin bütövlüyü problemdir. Uşaqlar artıq məktəb təhsilində özlərinə şəxsiyyət kimi dəyər verməyi bacarırlarsa, öz potensiallarını - həyatın müxtəlif sahələrində və situasiyalarında daxili imkanlarını aktivləşdirməyin zəruru olduğunu anlaya bilər və belə məsuliyyətdən qaçmazlar.

Multikultur cəmiyyətin inkişafı üçün vacib şərt odur ki, hər bir cəmiyyət üzvü yalnız öz mədəni mühiti çərçivəsində deyil, mədəniyyətlərarası müstəvidə də ünsiyyət qurmağı və fəaliyyət göstərməyi bacarsın. Bunun üçün kommunikasiya vasitəsi kimi çıxış edən xarici dili bilmək hələ kifayət deyil, burada “yad” mədəniyyəti, “yad” psixologiyanı “yad” mənəvi dəyərləri ifadə edən dünyagörüşü anlamaq və qəbul etmək bacarığına sahib olmaq gərəkdir. Belə pedaqoji yanaşma tərz - multikultur təlim-tərbiyə artıq məktəb təhsilində özünü göstərməlidir. Məhz multikultur təhsil bütün mil-

lətlər, bütün etnoslar üçün özlərinin mədəni ehtiyaclarını realizə etmək, dünya mədəniyyəti və təhsili ilə mübadiləyə girmək, dialoq yaratmaq imkanlarını açır. Sufi mütəfəkkiri, musiqiçi və pedaqoq Həzrət İnayət Xan yazır: "Dünyanın düzəlməsi gələcək nəslin tərbiyəsindən çox asılıdır.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayeva M.Ə. Multikulturalizm və Təhsil. Bakı: 2017

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, qr.347, **Lamiyə Əhmədova Fazil qızı**
Elmi rəhbər: müə. Xəlilova Ülviyyə*

İNDONEZİYADA MULTİLİNQVİZM

Açar sözlər: ikidillilik, çoxdillilik, təhsil

Cənub-Şərqi Asiya regionunda yerləşən İndoneziya çoxetnoslu və çoxdillili bir ölkədir. Sabanqdan Meraukeyə qədər yüzlərlə etnosun yaşadığı bu ölkədə rəsmi dövlət dili İndoneziya dilidir. Bununla yanaşı hər bir etnos öz yerli dilindən istifadə edir. İndoneziyada multilinqvizmin tarixi qədimdir və bu ana dili, region və daha sonra beynəlxalq dilin istifadəsində görülə bilər. Fərdin iki dildə ünsiyyət qurma prosesi bilinqvizm adlanır. Çoxdillilik fərdin üç və ya çox dildə səmərəli ünsiyyət qurma prosesidir. Dillər təmasda olduqda çoxdillilik yaranır. XXI əsrdə iki və daha çox dil bilən insanların sayı ilə müqayisədə dünya əhalisinin çox az hissəsi monolingvaldır. Çox dil bilmək artıq müasir dövrün tələblərindən birinə çevrilmişdir. Bilinqval və multilingval şəxslərin ünsiyyətində müşahidə edilən hallardan biri də onların bir dildən başqa dilə keçməsidir. Bu hal ünsiyyət prosesində fərdlərin hər ikisi üçün orta dil olduqda baş verir.

İndoneziyada xarici dilin təhsildə inkişafı ilə bağlı 2003-cü ildə 20 №-li qanunqəbul edilmişdir. Bu ölkədə geniş yayılmış xarici dil ingilis dilidir. İndoneziyada müxtəlif beynəlxalq məktəblər fəaliyyət göstərir. Belə məktəblərdə müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq ingilis dilinin tədrisinə böyük əhəmiyyət verilir. Lakin bununla yanaşı digər xarici dillər də (yapon, Çin, holland və s.) tədris edilir.

Çoxetnoslu ölkə olan İndoneziyada ikidillilik və çoxdilliliyin meydana gəlməsinin etnik-mədəni və siyasi-tarixi səbəbləri vardır. Müasir dövrdə İndoneziya xalqının bilinqval və multilingval olması dil siyasəti, şəhərlərdə iqtidasiyyatın və sənayenin inkişafı və İndoneziyanın müxtəlif dövlətlərlə ticarət əlaqələrinin genişlənməsi və s. amillərlə bağlıdır. Bu,

yerli dillər və dövlət dili İndoneziya dili ilə yanaşı, müxtəlif xarici dillərə də marağın artmasına təsir göstərir.

Ədəbiyyat:

1. Basuki Suhardi. Pedomaan Penelitian Sociolinguistik, Jakarta: Pusat Bahasa Depdiknas 2009
2. Britannica // <https://www.britannica.com>
3. Glottopedia // <https://www.glottopedia.org>
4. Charlotte Hoffman. Introduction to Bilingualism, Abingdon: Routledge, 2014
5. Script Journal of Linguistics // <https://www.jstor.fkip-uwgm.ac.id/2019>
6. Sage journals. // <https://journals.sagepub.com>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi. Qr.B19-129A, Əsədli Fidan Nizami qızı
Müəllim: F.f.d Məmmədova Samirə*

H.ƏLİYEV MÜASİR AZƏRBAYCANIN YARADICISI KİMİ

Açar sözlər: "Azərbaycançılıq ideologiyası, milli mənəvi dəyərlər, ulu öndər, Heydər Əliyev"

Xalqımıza məxsus olan qədim milli-mənəvi dəyərlərin ümumbəşəri ideyalarla əlaqəsi nəticəsində Azərbaycançılıq ideologiyası formalaşır. Əlbəttə təkcə milli-mənəvi dəyərlərin formalaşması ilə bitmir. Bir-birindən fərqli olan cəmiyyətlərin qarşılıqlı əlaqədə olması nəticəsində bu cəmiyyətlər bir-birinə təsir edir və əhəmiyyətli olan ideyalar meydana gəlir. Bu ideyalar yayıldıqca bizim cəmiyyətə də inteqrasiya olunur. Düşünürəm ki elə bəşər cəmiyyətinin əhəmiyyətli olması da bundan asılıdır. Çünki cəmiyyət həyatının təkamülü prosesində bu ideyalar özünəməxsus rola malikdir. Və beləcə bu ideologiya altında bizim öz milli ideologiyamız formalaşmışdır. Azərbaycançılıq ideologiyası azərbaycanlılar, eləcə də Azərbaycan haqqında təsəvvür yaratmaq üçündür və bu ideologiya müstəqil dövlətçiliyimizin inkişafı zəminində yaranmışdır. Azərbaycanın möhtəşəm şəxsiyyəti H. Əliyev XX əsrin 70-ci illərinin əvvəllərindən başlayaraq əsrin sonlarına kimi azərbaycanlıların istiqlal duyğularında qılgıncım kimi közərən milli dövlətçilik düşüncəsini Azərbaycan dövləti kimi qüdrətli, böyük gerçəkliyə qovuşdurmuş, milli kadrların yetişdirilməsi, milli-mədəni dəyərlərimizin qorunması üçün əlindən gələni etmişdir. H.Əliyev Azərbaycanı qoruyub saxlamağın, onun bölünməzliyini təmin etməyin, əsl müstəqilliyə nail olmağın, milli mənlüyümüzü qorumağın əsas səbəbini Azərbaycançılıq ideologiyasında görürdü. 1969-cu ildən ölkənin in-

kişafı yolunda atdığı uğurlu addımlar H.Əliyevin ölkəmizin gələcəkdə azad şəkildə inkişaf etdirməsi məqsədini açıq şəkildə göstərirdi. Belə düşünürəm ki iqtisadiyyatımızın təməlinin bu gün möhkəm olması məhz o ildə atılan uğurlu addımların nəticəsidir. H.Əliyev eyni zamanda ölkədə təhsilin inkişaf etdirilməsinə də böyük diqqət yetirirdi. Ulu Öndər gənclərin həmişə fəal olmasını, qarşılarına çıxan çətinliklərə qarşı təmkinli, səbirli olmalarını istəmişdir. Hazırda Ulu öndəri inkişaf etdirdiyi Azərbaycançılıq ideologiyasını İ.Əliyev bütün təşəbbüskarlığı, işgüzarlığı, fəal siyasəti ilə davam etdirmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Mübariz Yusifov. Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq ideologiyası. Bakı:2003

2. Рамиз Мехтиеv. Ильхам Алиев Пятнадцать лет на посту Президента Летопись Достижений. Баку:2018

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi, B19-129A, Quliyev Rəcəb
Elmi rəhbər: fil.f.d.Samirə Məmmədova*

HEYDƏR ƏLİYEV RİTORİKASI

Açar sözlər: Heydər Əliyev, natiqlik, ritorika, Azərbaycan dili, Nitq

Heydər Əliyev XX əsr Azərbaycanı üçün bəxş edilmiş ən böyük sərvət idi. Onun istər Azərbaycan haqdakı siyasəti və Azərbaycan dili üçün gördüyü işlər unudulmamalıdır. Azərbaycanda siyasi natiqliyin, eləcə də natiqlik sənətinin formalaşmış inkişaf etməsində Heydər Əliyevin rolu əvəzsizdir. O, böyük xalq kütlələrini öz arxasınca aparmaq lazım gələndə, ölkə üçün möhtəşəm layihələrin həyata keçirilməsinin zəruriliyinə kimisə inandırmaq lazım olanda da, yolunu azmış birisini düz yola yönəltmək zərurəti yarananda da sözdən ustalıqla istifadə edirdi. Onun söylədiyi hər bir söz və eləcə də sözləri istifadə etmə bacarığı insanda heyranlıq oyadırdı. O natiqlik sənətinin sirlərinə dərinləndən bələd idi. Görkəmli lider hər hansı bir mövzuya hazırlaşmadan belə çıxış edə bilirdi. Bu işə onun dünyagörüşünün, savadının və dildəki sözlərə mükəmməl şəkildə bələd olmasının bir daha təsdiqləyir. Onun natiqlik məharəti incəliklərinə qədər cilalanmışdı. ulu öndər bu məharətindən həm natiq, həm diplomat, həm də həssas bir psixoloq kimi istifadə edirdi. O, xalqla elə danışırdı ki, ölkənin hər bir vətəndaşı hamıya deyilən sözləri şəxsən ona ünvanlanmış kimi qəbul edirdi. Onun bir çox məşhur aforizmləri istifadə olunur deyilir. Görkəmli liderin “Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam” sözlərini bilməyən

yoxdur. Bu söz məktəblərin, universitetlərin divarlarında daim yazılır. Bu sadəcə bir örnək idi. Heydər Əliyev yalnız Azərbaycan dilini deyil rus dilini də mükəmməl şəkildə bildirdi. Onun Rusiyadakı çıxışları onun əsl rus ziyalısı kimi tanınmağına səbəb olmuşdu. Ümummillli liderimizin uzun bir dövrü əhatə edən müddətdəki nitqləri qədirbilən insanların xüsusi zəhməti ilə bir yerdə toplanaraq çap edilmişdir. Vurgulamağı lazım bilirik ki, həmin kitablar ancaq geniş oxucu kütlələri üçün deyil, nitq mədəniyyəti tarixini araşdıran elm adamları üçün də əhəmiyyətini saxlayacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_may2009/77676.ht
2. <https://palitraneews.az/news.php?id=104941>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil I, Fakültəs, qr. 407A, Əliyeva Bəhrinur
Elmi rəhbər: b/m:G.Məhərrəmov*

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Ключевые слова: Мультикультурализм, Гейдар Алиев

Мультикультурализм - это политика сохранения культурного разнообразия, развития межкультурного диалога, концепция демократического государства, направленная на толерантность, мирное сосуществование. взаимодействие различных культур в едином обществе и государстве. Толерантность и мультикультурализм имеют исторические корни в Азербайджане, развиваются в современном азербайджанском обществе поддерживаются на государственном уровне. В республике созданы условия для свободного и мирного! проживания представителей различных национальностей, культур и религий, сохраняются и реставрируются исторические памятники, мечети, церкви, храмы, синагоги. Уникальная атмосфера терпимости, толерантности межкультурного диалога в азербайджанском обществе привлекает внимание как модель развития мультикультурализма.

Испокон веков в Азербайджане, находящемся на стыке Запада и Востока, различных цивилизаций формировались исторические традиции мультикультурализма и толерантности. В различные периоды истории наша страна становилась родиной для представителей разных народов, культур и конфессий. Завоевание Азербайджана Российской империей и проведение российским царизмом в регионе

переселенческой политики положило начало новым процессам и изменениям в этнодемографической структуре страны, привело к появлению и формированию новых этнических общин, историческая родина большинства из которых была далеко за пределами Кавказа.

В XIX - начале XX веков в Азербайджан переселялись и проживали представители европейских народов - немцы, поляки, греки, шведы, эстонцы, литовцы, латыши, чехи и др. Изучение жизни и деятельности европейских общин как представителей европейской культуры в Азербайджане вызывает интерес и наглядным примером взаимосвязей западной и восточной культур в едином обществе. Таким образом, миграционные процессы на протяжении XIX века привели к появлению и постепенному увеличению количества представителей европейских народов, формированию европейских общин в Азербайджане. В послевоенном периоде для сохранения внутренней безопасности этнических меньшинств главную роль сыграл общенациональный лидер Гейдар Алиев.

Литература:

1. <http://www.1news.az/mobile/news/geydar-aliev-osnovopolozhnik-politicheskkogo-mul-tikul-turalizma-azerbaydzhana>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və regionşünaslıq fakültəsi qr 347, İndoneziyaşünaslıq
Sənubər Asaf qızı Məlikzadə
Elmi rəhbər : prof. Həbib Zərbəliyev*

TORACALILARIN DƏFN MƏRASİMİ

Açar sözlər: Toraca etnosu, Toracalıların dəfn mərasimi, dini Ritual

Dünyanın ən böyük islam ölkəsi və əhalisinin sayına görə dünyada dördüncü yerdə olan İndoneziya özündə 17.508 adanı və 300-dən çox etnosu birləşdirir. Buna görə də, İndoneziya mədəniyyətinin rəngarəng olması təsadüfi hal deyil, çünki hər etnosun özünəməxsus şəkildə adət-ənənələri vardır.

Onlar arasında özünəməxsus adət-ənənələri olan etnoslardan biri də qeyri-adi ənənələri olan Toraca etnosudur. Toracanın özünəməxsus dəfn mərasimi ibtidai dini inanc olan animizimlə əlaqələndirilir. Bu etnosun illərdir davam edən dəfn mərasimi qərb mədəniyyəti üçün qeyri-adi olsa da, bölgənin əhalisi üçün müqəddəs bir ritualdır. Toracalılara görə həyatını itirən şəxs sadəcə əbədi yuxuya gedir və onun üçün yeni həyat başlayır. Etnosun inancına

əsasən evdə ölü biri varsa, o əslində ölü deyil, sadəcə əbədi yuxuya gedən biridir. Onlar dünyasını dəyişən şəxsin cəsədini imkan daxilində mümkün olduğu qədər uzun müddətdə evdə saxlamağa çalışır. Mərasim çox sayda öküzlün kəsilməsi ilə başlanır. İnanca görə mərhumun ruhu o öküzlər vasitəsi ilə digər dünyaya yola salınır. Toracalılar ölünü torpaqda dəfn etmirlər. Toracada dişi çıxmamış körpə uşaqlar öləndə ağacların içində dəfn olunurlar. Dişi çıxmamış uşaqlar ağacların gövdələri oyularaq içinə yerləşdirilir və cəsədlə ağacın bütünləşməsini gözləyirlər. Həyatını itirən şəxs dəfn olunduqdan sonra hər şey bununla yekunlaşmır. Onlar ildə bir dəfə olmaqla cəsədi dəfn olduğu yerdən çıxararaq küçədə gəzdirlirlər.

Bu qeyri-adi ənənə başqa xalqlar üçün, hətta İndoneziya da yaşayan digər etnoslar üçün qeyri adi görünərək onların maraq obyektinə çevrilmişdir. Toraca deyiləndə ağıla ilk özünəməxsus dəfn mərasimi olan etnos gəlir və bu mədəniyyət növü ilə digər xalqların diqqətini çəkməyi bacarır.

Ədəbiyyat:

1. Sahar Zand. Hidup berdampingan dengan kematian di Toraja. (20.04.2017)<http://www.bbc.com/indonesia/majalah-39638082>

2. Alex Finnis. Zombie chic (17.09.2014) <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2745169/Zombie-chic-Indonesian-village-Toraja-s-bizarre-annual-ritual-Ceremony-Cleaning-Corpses-Mai-Nene.html>

3. Betül.Endonezya'daki Tana Toraja Kabilesinden İlginç Cenaze Adetleri(19.10.2015)<http://www.sonbisey.com/endonezyadaki-tana-toraja-kabilesinden-ilginc-cenaze-adetleri/>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 1, Fakültəsi,qr.406A, Rzayeva Arəstə
Elmi rəhbər: dos: Ə. Səfiyev*

AZƏRBAYCAN TARİXİ VƏ MƏDƏNİYYƏTİ

Açar sözlər: Heydər Əliyev, ümummili, xalq, Azərbaycan, mədəniyyət

Heydər Əliyevin hakimiyyət ustası olduğunu, dünya siyasətinin aparıcı simalarından biri kimi nadir insan olduğunu ən qərəzli opponentləri belə etiraf edirdilər. Onun idarəçilik qabiliyyətindən, dövlətçilik dərslərindən, eləcə də Azərbaycan dövləti və xalqı üçün çəkdiyi zəhmətlərdən söhbət açmaq bütöv bir tarixi mərhələyə işıq tutmaq kimi məsuliyyətli bir işdir. Zəka və müdriqliyi, öz millətinə və vətəninə olan sevgisi ilə bəşər övladını heyrətə gətirən ümummillik lider Heydər Əliyevin zəngin dühası qiymətli fikir və hikmət xəzinəsi idi.

Heydər Əliyev mədəniyyəti xalqın böyük sərvəti hesab edirdi. Elə

ona görə də mədəni-mənəvi dəyərlərin qorunması, təbliği və yeni estetik düşüncəyə məxsus əsərlərin yaradılması üçün mümkün olan hər şeyi edir. Mədəniyyətimizin elə bir sahəsi yoxdur ki, H.Əliyev qayğısından bəhrələnməsin. Musiqimiz də, teatrımız da, kino sənətimiz də, heykəltaraşlıq və rəssamlığımız da, xalça sənətimiz də bugünkü inkişafında ulu öndərin çox dəyərli ideyalarından bəhrələnib.

Heydər Əliyev Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında yeni bir dövrün əsasını qoydu. Mədəniyyətimiz, milli-mənəvi dəyərlərimiz beynəlxalq aləmdə tanındı. Hələ sovetlər dönəmində Heydər Əliyev Azərbaycanda mədəniyyətin maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsinə xüsusi diqqət yetirirdi. Nə qədər kinoteatrlar, teatr binaları, muzeylər inşa olundu. Mədəniyyətimizin kadr potensialı gücləndirildi. SSRİ-nin ən nüfuzlu incəsənət yönlü ali məktəblərində Azərbaycan gəncləri təhsil alıb Bakıya dönürdülər. Sankt-Peterburqun, Moskvanın teatr, rəssamlıq, musiqi üzrə ali təhsil ocaqlarını bitirmiş gənclər bu gün Azərbaycan mədəniyyətinin aparıcı sənətkarlarıdır.

Heydər Əliyevin mədəniyyət siyasətinin reallaşması işində bu gün ulu öndərin adını şərəflə daşıyan Fondun böyük xidmətləri vardır. Milli-mənəvi dəyərlərimizə qayğı, onların qorunması və təbliğində Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO-nun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı, I vitese-prezident Mehriban xanım Əliyevanın xidmətləri əvəzsizdir.

Ədəbiyyat:

1. “Heydər Əliyev və Azərbaycan”. “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2008
2. “Heydər Əliyev və müasir Azərbaycan” - 1 ümumrespublika Əliyevşünaslıq konfransı. Bakı, Azərbaycan Univ nəşriyyatı, 2003
3. Ramiz Mehdiyev “Azərbaycan: Qloballaşma dövrünün tələbləri”. Bakı, “XXI- Yeni Nəşrlər Evi”, 2005
4. Ramiz Mehdiyev “Əsl vətəndaş, böyük şəxsiyyət və qüdrətli lider haqqında bəzi düşüncələr”. “Azərbaycan” qəzeti 2008

CIVILIZATION OF THE ENGLISH LANGUAGE IN THE AZERBAIJAN UNIVERSITIES AT THE PERIOD OF MULTICULTURALISM

Key words: *Multiculturalism, democratical principles, polyethnic composition, humanism*

Cultural differences has been present in societies for a very long time. In Ancient Greece, there were various small regions with different costumes, traditions, dialects and identities. In the 21st century, societies remain culturally diverse with most countries having a mixture of individuals from different races, linguistic backgrounds, religious affiliations, and so on. All of them is the features of multiculturalism. One of the meanings of multiculturalism is are the coexistence of different cultures. Today Multiculturalism impacts cultural, diplomatic, social relations of the world countries.

Multiculturalism is also developed in Azerbaijan. From an cient times Azerbaijan is located at the crossroads of East and West and different civilizations, formed the historical traditions of multiculturalism and tolerance. We can see it in our literature. Dedicating different poems to the holy people from different religious we can see easily in the Azerbaijan Poetry. Admiration of beauties of the different nations and religions, we can consider another example of them. As a result, we think that, today inherent multicultural values of our nation have been lived in our nistory for centuries.

Historically, Land of Fire was a region where representatives of different nations and religions live as a family, in an atmosphere of peace, friendship and mutual understanding. That's why the respect for the culture of other nations has impacted a life style in the Azerbaijani society.

We can see them very easily in education system of Azerbaijan. Generally, Azerbaijan education system is developed the year by year. Every year our government makes any reforms in the education system. Education problems are priority mission of the Azerbaijan government. Azerbaijan education system is being built up with democratical principles. The first princip of Azeri education system is humanism. Humanism ideology connects with multiculturalism. We can call it the sign of multiculturalism. This tolerant, peaceful, independent, developed system is increased according to the interests of foreign students. Therefore every year a lot of stu-

dents from different countries come to Azerbaijan for studying. It is so important for education policy of our country.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Tarixi I cild (ən qədim zamanlardan XX əsrədək) Bakı Azərnaşr-1994, səh 166-168
2. www.iep.utm.edu/multicul/
3. Kamal Abdulla “Azərbaycan Multikulturalizminin qaynaqları” səh-154// Azərbaycan Multikulturalizmi, Bakı-2017
4. Multiculturalism.preslib.az/en_al.html
5. Newstimes.az/az/diplomatik/4898/

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil I fakültəsi, qr. 104A, İsmaylova Rəqsanə
Elmi rəhbər: b/m. Əliyeva Aynur*

MULTİKULTURALİZM AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SİYASƏTİ VƏ CƏMİYYƏTİN HƏYAT TƏRZİ

Açar sözlər: inteqrasiya, tolerantlıq, fərqli mədəniyyət

Çox mədənilik, bir çox fərqli mədəniyyətin bir arada yaşadığı cəmiyyəti təyin edən sözdür. O, ayrıca götürülmüş ölkədə və bütövlükdə dünyada müxtəlif millətlərə və məzhəblərə məxsus insanların mədəni müxtəlifliklərinin qorunması, inkişafı və harmonizasiyasına, azsaylı xalqların dövlətlərin milli mədəniyyətinə inteqrasiyasına yönəldilmişdir. Milli azlıqlar Azərbaycan əhalisinin 9,4 %-ni təşkil edir. Yuxarıda verdiyimiz müxtəlifliyin ölçülməsi indekslərində Alesina və başqaları tərəfindən hazırlanmış etnik fraqmentləşmə indeksinə əsasən (köhnə informasiyaya söykənsə də) Azərbaycandakı etnik müxtəliflik Böyük Britaniya, Fransa, Hollandiya, İtaliya kimi ölkələrdə olan müxtəliflikdən artıq zəngindir. Fearon indeksi də Azərbaycanda etnik zənginliyin bəzi Avropa ölkələrini ötdüyünü deyir. Hazırda Azərbaycanda ölkənin çoxluq təşkil edən hissəsi – azərbaycanlılarla yanaşı, bir sıra digər millət, etnik azlıqlar da yaşayırlar. 1999-cu il əhalinin siyahıya alınmasına əsasən Azərbaycanda yaşayan əhalinin 90,6%-ni azərbaycanlılar, 9,4%-ni isə milli azlıqlar və etnik qrup təşkil edənələr, o cümlədən ləzgilər-2,2%, ruslar-1,8%, talışlar-1%, avarlar -0,6%, türklər-0,5%, tatlar-0,4%, ermənilər-1,5%, gürcülər-0,2%, kürdlər-0,2%, ukraynalılar-0,4%, yahudilər-0,2% və başqaları təşkil edirlər. Müasir multimədəni cəmiyyətlər kulturoloji strategiyalara əsaslanan düşünülmüş multukulturalizm siyasəti olmadan sabit inkişaf edə bilməzlər. Bunun

sübutlarından biri Azərbaycan Respublikasının inkişafıdır ki, burada Azərbaycanın milli mədəniyyətinə müvəffəqiyyətlə inteqrasiya olan müxtəlif xalqların nümayəndələri harmonik inkişaf edirlər.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan xalqının multikultural ənənələrinin qorunması sahəsində həyata keçirilən siyasi xətt hazırda Prezident İlham Əliyev tərəfindən inamla davam və inkişaf etdirilir. Xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyevin söylədiyi: "Hər bir xalqın milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Mən fəxr edirəm ki, Azərbaycanlıyam!" bu gün hər bir ləyaqətli ölkə vətəndaşının həyat düsturuna çevrilib.

Ədəbiyyat:

1. <https://az.wikipedia.org/wiki/Multikulturalizm>
2. Kamal Abdulla (2017). Azərbaycan Multikulturalizmi. Bakı.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 1, Fakültəsi, qr. 404B, Səfərova Günel
Elmi rəhbər: müəl: S.Səfiyeva*

HISTORY AND CULTURE OF AZERBAIJAN

Key words: *history, culture, development*

History - The territory of Azerbaijan has been referred to the areas of first human formation. Most ancient archeological and paleontological materials recently found in the territory of Azerbaijan prove that first primitive men settled here 1.7-1.8 million years ago.

The first states and tribes on the territory of Azerbaijan were Caucasian Albania, Atropatena, Manna, Skyt, Iskym, Skif. These states appeared on the territory of Azerbaijan in the late 4,000-early 3,000 BC. For the archeological finds of the caves of Azikh, Taglar, Damjili, Gazma and other monuments Azerbaijan included into the map of "The ancient settlers of the Europe"(1).

Early invaders included the Schythians in the 9th century BCE. The south Caucasus was conquered by the Achaemenids around 550 BCE. Alexander the Great defeated the Achaemenids(2). After the empires of Seleucids, Sassanids Arabs invaded Azerbaijan and the dominant religion from the early eighth century became Islam. The notions of freedom, independence, and universal equality nurtured the Hurramite movement, led by Babak in the 9th century.

The most powerful State Shirvan (capital Shamakhi) was ruled by the Mezyedi dynasty. The independent states of Sajids, Salarids, Rawadis

and Shaddadids arose from the 9th to the 11th centuries in Azerbaijan. Azerbaijan was ruled by the Seljuk dynasty from the end of the 11th century, over the period 1136-1225, held by the Atabek Eldegiz.

Culture - Azerbaijan culture is tightly bound with the history, religious beliefs, national traditions of the country.

Rock carvings - Gobustan petroglyphs describe an ancient Azerbaijan culture in manuscripts that reached as through millennia. The drawings reflected hunting, environment, ritual customs, dances and others. These carvings belonged to the early of bronze epoch, III millennium B.C, Picture of people, dancing Yalli, represents special interest among the Gobustan rock pictures n (4).

Architecture - Maiden Tower and Shirvanshahs palace in Baku, Momina Khatun and Yusif ibn Kuseyr mausoleums, created by architect Acami in Nakhicevan, Natavan's home, pictures on walls of Shaki khan palace and other patterns are rare pearls of architecture.

Refernce list:

1. General History, 9th grade. "East-West" OJSC. 2016
2. History of Azerbaijan, 9th grade. "East-West" OJSC. 2016
3. [https://min.m. Wikipedia.org](https://min.m.wikipedia.org).Tarix
4. [http://en.m.Wikipedia.org](http://en.m.wikipedia.org).Culture
5. T. Mustafazade. General History, Volume II. Baku, 2012

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1 Fakültəsi, qr.102 b, **Hətəmovə Ulduz Anar qızı**
Elmi rəhbər: dos. Əsgər Quliyev*

AZƏRBAYCAN DİLİNİN QORUNMASINDA ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Açar sözlər: Azərbaycançılıq, Azərbaycan dili, Ulu öndər, ideya

Ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində Azərbaycanda iqtisadi və siyasi vəziyyətin böhran mərhələsinə keçməsi, torpaqlarımızın Ermənistan tərəfindən işğalı, ölkə daxilində qeyri-sabitlik Ulu öndər Heydər Əliyevin xalqımızın təkidli tələbi ilə siyasi hakimiyyətə gəlməsini zərurətə çevirdi. Ölkədə siyasi və iqtisadi vəziyyəti sabitləşdirməklə yanaşı Azərbaycan dilinin qorunması və inkişafı, Azərbaycançılıq ideyalarının təbliği Heydər Əliyevin apardığı siyasətin mühüm tərkib hissələrindən birini təşkil edirdi.

Heydər Əliyevin müəllifi olduğu və 1995-ci ilin 12 noyabr tarixində qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikasının Konsitusionsunun 21-ci mad-

dəsində Azərbaycan dilinin Azərbaycan Respublikasının Dövlət dili kimi təsbit olunmuşdur.

Azərbaycan dilinin qorunmasına xüsusi diqqət yetirən Ulu öndər ana dilimizdə çox səlis danışmaqla hər bir vətəndaşa əsl nümunə göstərir, dilimizin saflığı, təmizliyinin qorunmasını daim diqqət mərkəzində saxlayırdı. O, deyirdi: "Hər bir xalq öz dili ilə yaranır. Ancaq bu dili yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə qaldırmaq xalqın qabaqcıl adamlarının, elm, bilik xadimlərinin fəaliyyəti nəticəsində mümkün olur".

30 sentyabr 2002-ci ildə qəbul olunmuş "Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda qeyd olunur: "Azərbaycan Respublikası Azərbaycan dilinin dövlət dili olaraq işlədilməsini öz müstəqil dövlətçiliyinin başlıca əlamətlərindən biri sayır, onun tətbiqi, qorunması və inkişaf etdirilməsi qayğısına qalır, dünya azərbaycanlılarının Azərbaycan dili ilə bağlı milli-mədəni özünüifadə ehtiyaclarının ödənilməsi üçün zəmin yaradır. Dövlət dilini bilmək hər bir Azərbaycan Respublikası vətəndaşının borcudur."

Dünya Azərbaycanlılarını hərməy etmək siyasətini uğurla aparan Ulu öndərin təşəbbüsü ilə qeyd olunmuş 31 Dekabr – Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü xarici ölkələrdə məskunlaşıb yaşayan milyonlarla soydaşımızın azərbaycançılıq məfkurəsi ətrafında sarsılmaz birliyinin və Vətənə sədaqətinin rəmzi kimi hər il xalqımız tərəfindən ruh yüksəkliyi ilə bayram edilir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 12 noyabr 1995-ci il
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Dünya azərbaycanlılarına müraciəti, 25 dekabr 2019-cu il. <https://president.az/articles/35418>
3. "Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 30 sentyabr 2002-ci il. <http://e-qanun.az/framework/1865>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Fakültə: Təhsil-1, qrup: 105B, Həsənli Sənubər
Elmi rəhbər: Məmməd İsmayilov*

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ DİL SİYASƏTİ

Açar sözlər: Heydər Əliyev, dil, islahat

"Dilimiz çox zəngin və ahəngdar dildir, dərin tarixi köklərə malikdir. Şəxsən mən öz ana dilimi çox sevir və bu dildə danışmağım ilə fəxr edirəm"

H.Ə.Əliyev

Məlum olduğu kimi, hər bir xalqın ana dili onun varlığının ən başlıca göstəricisi, özünütəsdiqidir. Ana dili xalqın, millətin özünəməxsusluğunu, tarixi keçmişi və mədəniyyətini, zəngin söz xəzinəsini, inanc və ənənələrini, əxlaqi davranışları və dünyagörüşünü özündə daşıyan, əsrlərdən-əslərə çatdıran əvəzsiz milli sərvətdir. Xalqın milli psixologiyası, xarakteri, təfəkkür tərzı, bədii yaradıcılıq, dini və mənəvi durumu kimi mühüm xüsusiyyətləri, əlamətləri isə dil və dil vasitələri ilə meydana çıxır. Hər bir dilin qorunması, insanlar tərəfindən istifadə olunması o dilin məhv olması ilə nəticələnir. Hər bir xalqın dili sözdə təcəssümünü tapan tarix yaddaşındadır. Xalqın minilliklərlə hesablanan mənəvi mədəniyyəti, həyatı onun dilində, dilin şifahi və yazılı formalarında, müxtəlif janrların abidələrində öz əksini tapır. Dilin rəsmiləşməsi, dövlət dilinə çevrilməsi üçün statusa malik olması gərəkdir. Azərbaycan dili rəsmi status qazana, dövlət statusu alana qədər müəyyən basqılar altında qalmışdır.

Məhz həmin bu dövrlər, yəni, Azərbaycan dilinin inkişafı və rəsmiləşməsi müəyyən dövr və hissələrdən ibarətdir:

1. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrü (1918-1920).
2. Azərbaycan SSR dövrü (1920-1991).
3. Azərbaycan Respublikası dövrü (1991-ci ildən sonra).

Və tam qürur hissi ilə demək mümkündür ki artıq 60-cı illərin sonlarında ümumillı liderimiz dilimizin önə çıxması üçün tam qətiyyətlə səy göstərmişdir. Heydər Əliyev dövlət dili sahəsində tədbirlər həyata keçirilməsinə ölkəyə hakimiyyətə gəlmiş ilk günlərdən başlamışdı. H.Əliyevin dil siyasətinin əsas prinsipləri 3 əsas hissədən ibarətdir: 1) millilik; 2) müasirlik; 3) gerçəklik.

Heydər Əliyevin dil siyasəti ilə bağlı imzaladığı silsilə fərmanlardan irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsində, ulu öndərin dövlət dili ilə əlaqədar verdiyi müdrik göstərişlərin, irəli sürdüyü müddəa və ideyaların gerçəkləşməsində yaxından iştirak edirlər. Ölkəmizdə hər il "Ana dili" günü təntənəli surətdə qeyd edilir.

Ədəbiyyat:

1. Salatın Əhmədova. Heydər Əliyevin dil siyasəti. Azərbaycan. Ata M. 2008
2. Türkologiya No-2.2017 Heydər Əliyev və Azərbaycan dili

HEYDƏR ƏLİYEV MÜASİR GƏNCLƏR SİYASƏTİNİN BANİSİDİR

Açar sözlər: Heydər Əliyev, təhsil, sərəncam

“Azərbaycanın bugünkü gələcəyi bütövlükdə sağlam düşüncəli gənclərdir”

Heydər Əliyev

Gəncliyin sağlam ruhlu, savadlı, yüksək mənəvi tərbiyəyə malik olması dövlət üçün önəmlidir. Cəmiyyətin gələcəyi gənclərdir və öz gələcəyini düşünən hər bir cəmiyyət gənclərə qayğı göstərir. Bu məlum həqiqətin həyata keçirilməsi üçün lazımı tədbirləri görən də Heydər Əliyev idi.

Ümummillə lider gənclərlə bağlı məsələləri həmişə öz siyasətinin əsas tərkib hissələrindən biri hesab edib. Dövlət gənclər siyasəti Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi ilk illərdən başlayaraq həmişə aparıcı istiqamətlərdən biri olmuşdur. Heydər Əliyevin 1969-1982-ci illərdə respublikaya rəhbərlik etdiyi dövürlərdə yüzlərlə yeni tədris ocaqları, gənclik mərkəzləri, hərbi məktəblər açılmış, minlərlə azərbaycanlı gənc keçmiş SSRİ-nin nüfuzlu ali məktəblərində təhsil almış, müasir ixtisaslara yiyələnmişdir. Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü sayəsində o zamanlar SSRİ-nin 50-dən artıq iri şəhərinin 170 nüfuzlu ali məktəbində bütövlükdə 80-dək sahəni əhatə edən 150 ixtisas üzrə 15 mindən çox azərbaycanlı gəncin ali təhsil almasına, yüksək ixtisaslı mütəxəssis kimi hazırlanmasına imkan və şərait yaradılmışdır.

Ulu öndərin ikinci dəfə siyasi hakimiyyətə gəlişindən sonra Azərbaycan gənclərinin təşkilatlanması əsas məqsədlərdən biri kimi qarşıya qoyulmuşdur. 1994-cü ildə yaradılmış Gənclər və İdman Nazirliyi qısa müddətdə dövlət gənclər siyasətinin istiqamətlərini müəyyənləşdirərək uğurla həyata keçirməyə başlamışdır. Heydər Əliyev müxtəlif illərdə gənclər siyasətinin ayrı-ayrı istiqamətləri üzrə sərəncamlar imzalayıb. Ümummillə liderimizin 1997-ci il 2 fevral tarixində imzaladığı fərmana əsasən həmin tarix “Azərbaycan gəncləri günü” elan edilmişdir. 1996-2002-ci illərdə qəbul olunmuş “Bədən tərbiyəsi və idman haqqında”, “Azərbaycanın gənc istedadlarına dövlət qayğısı haqqında”, “Dövlət gənclər siyasəti haqqında” qərarların, habelə “Gənc ailə” proqramı, “gənclərdə vətənpərvərlik və vətəndaşlıq hislərinin yüksəldilməsi haqqında” dövlət sənəd-

ləri bu baxımdan təqdirə layiqdir. Dövlət başçısının 2007-ci ili gənclər ili kimi qeyd etməsi çox mühüm tarixi hadisə idi. Bu sərəncam Azərbaycan dövlətinin gənclərə göstərdiyi qaygını əyani şəkildə sübut edir.

Beləliklə, bu gün hər bir Azərbaycan gənci ümummilli lider Heydər Əliyevin ideyalarını öz fəaliyyətində daim rəhbər tutmalı, Azərbaycan gəncliyinin lideri olan möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycanın müstəqilliyinin əbədi yaşaması üçün yumruğunu bir hədəfə vurmalıdır.

Ədəbiyyat:

1. elibrar
2. haydaraliyevcenter.wordpress.com

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1 fakültəsi, q.r.102a, **Hüseynzadə Lamiyə**
Elmi rəhbər: dos. Quliyev Əsgər*

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCAN TARİXİNDƏKİ ROLU

Açar sözlər: prezident, müstəqillik, dövlət quruculuğu, iqtisadiyyat, inkişaf

10 oktyabr 1993-cü ildə dövlət başçısı kimi həyatını xalqının etimadını doğrultmaq üçün sərf edəcəyini bildirən Heydər Əliyev Azərbaycan bayrağını öpüb and içərkən ilk növbədə Azərbaycan xalqının ağına, zəkasına, qüdrətinə inandığını bildirdi: “Azərbaycan xalqının mənə bəslədiyi ümidlər məni bu vəzifəni üzərimə götürməyə məcbur edibdir. Əmin etmək istəyirəm ki, bu ümidləri doğrultmaq üçün əlimdən gələni əsirgəməyəcəyəm.”

Andiçmə mərasimində verdiyi vədləri həmişə olduğu kimi xalqına sədaqəti ilə doğruldan, “Mən ömrümün qalan hissəsini də xalqıma həsr edəcəyəm” söyləyən Heydər Əliyev bu andına daim sadıq qalaraq, “Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam” söyləməklə də Vətəninə, xalqına bağlılığını ifadə etdi.

1994-cü ilin sentyabrında “Əsrin müqaviləsi” adlandırılan ilk neft müqaviləsinin imzalanması və onun gerçəkləşdirilməsi Heydər Əliyev tərəfindən işlənilib hazırlanmış və müstəqil Azərbaycanın iqtisadi inkişaf konsepsiyasını təşkil edən neft strategiyasının həyata keçirilməsinin parlaq təzahürüdür.

Ümummilli lider Heydər Əliyev demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində davamlı siyasət yeridərək, ölkədə insan hüquq və azadlıqlarının başlıca prinsiplərinin bərqərar olması üçün əsaslı zəmin yaratmışdır. Onun fəal diplomatiyasının, xarici siyasətinin əsasını sülh, beynəlxalq hüquq normalarına,

sərhədlərin bütövlüyünə və toxunulmazlığına, dövlətlərin ərazi bütövlüyünə hörmət və qarşılıqlı surətdə faydalı əməkdaşlıq prinsipləri təşkil edirdi.

“Bu gün Azərbaycan inkişafdadır. Bu gün müstəqil dövlətimiz özünün ən uğurlu dövrünü yaşayır. Çoxəsrlik tarixində Azərbaycan heç vaxt indiki qədər güclü olmamışdır. Bu gün Azərbaycanda aparılan islahatlar xalqımızın gələcək inkişafını təmin edir. Azərbaycan dövləti çox möhkəm dayaqqlar üzərində qurulubdur.

Ədəbiyyat:

1. http://www.elibrary.az/docs/qazet/qzt2017_3218.htm

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1 fakültəsi, qr.407A, Hüseynova Zəhra
Elmi rəhbər: prof. Novruz Məmmədov*

HEYDƏR ƏLİYEV XARİCİ SİYASƏTİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

Açar sözlər: Heydər Əliyev, siyasət, beynəlxalq əlaqələr

1993-cü ilin ikinci yarısında Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə qayıdışı Azərbaycan Respublikası tarixində əsaslı dönüş yaratdı. Bu dövrdən həyata keçirilən xarici siyasətimiz də məhz H.Əliyevin adıyla bağlıdır. H.Əliyev yeni xarici siyasət kursu istiqamətlərini müəyyənləşdirdi və təxirəsalınmaz vəzifələrin yerinə yetirilməsi məqsədini qarşıya qoydu. Həmin vəzifələrdən biri və ən mühümü də Azərbaycanı beynəlxalq aləmdəki təcrid siyasətindən çıxarmaq, ölkəmiz haqqında yaradılmış mənfi ictimai rəyi dağıtmaq idi. Eyni zamanda Azərbaycanın elmini, tarixini, mədəniyyətini dünya dövlətlərinə tanıtmmaq, əcnəbi ölkələrlə bərabər hüquqlu münasibətlər yaratmaq və Qarabağ problemini həll etmək xarici siyasətdə həllini gözləyən əsas məsələlərdən idi. Qonşu dövlətlərlə münasibətləri qaydaya salmaq üçün digər dövlətlərlə Azərbaycan arasında iqtisadi, siyasi cəhətdən əməkdaşlıq yaradıldı. 1994-cü ildə Ermənistanla Atəşkəs imzalanması nəticəsində uğurlu xarici siyasətin həyata keçirilməsi üçün heç bir maneə qalmadı. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində dünya birliyinə inteqrasiya, ikitərəfli və çoxtərəfli münasibətlər, beynəlxalq və regional təşkilatlarla əlaqələrin yaradılması ümumilli liderin fəaliyyətinin başlıca istiqamətlərindən idi. Beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişlənməsində 1994-cü ilin 4 mayında “Sülh naminə tərəfdaşlıq” proqramının çərçivə sənədinin imzalanması böyük addım oldu. H.Əliyevin uğurlu siyasəti nəticəsində Rusiya ilə münasibətlər yaxşılaşdı. Xəzərin statusu məsələsində Rusiya Azərbaycanda mü-

dafiə etdi. Qərb və Amerika üföqləri ilə xarici siyasi əlaqələrin yaradılması böyük əhəmiyyətə malik idi. Bu əlaqələrin yaradılması ilə H.Əliyevin xarici siyasətində qərb siyasəti dövrü başlanır. "Dünyanın bütün dahilərindən-Nehrudan, Bismarkdan, de Qolldan» fərqli olaraq Heydər Əliyevin arxasında güclü iqtisadi, hərbi, etnosiyasi, ərəzi potensialı yox idi."

Ədəbiyyat:

1. Heydər Əliyevin inkişaf strategiyası və Naxçıvan Muxtar Respublikası Bakı, "Təhsil", 2009, 320 səh.

2. <http://kaspi.az/ulu-nder-heyder-eliyevin-xarici-siyaset-kursu-ve-azer-baycanin-diplomatik-uurlri/pages/q.pdf>

3. <http://haydaraliyevcenter.wordpress.com/heyder-eliyev/heyder-əliyev-vo- xarici-siyaset/>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil- 1 fakültəsi,qr.102A, **Babaşova Leyla**
Elmi rəhbər dos.Əsgər Quliyev*

AZƏRBAYCANDA TƏHSİL: KEÇMİŞ VƏ BU GÜN

Açar sözlər: Azərbaycan,təhsil,məktəb,sərəncam

Azərbaycanın təhsil səhəsində keçdiyi yolu təhlil edərkən, ilk öncə təhsilimizin tarixinə nəzər salmalıyıq. Tarixi yaddaş isə onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan təhsilinin yüksək sürətlə inkişafı məhz ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ulu öndər 1969-cu ildə ilk hakimiyyətə gəldiyi dövrdən Azərbaycanda orta və ali təhsilin yüksək səviyyədə inkişafı, o cümlədən, ölkədən kənarada kadr hazırlığı başlandı.

Ümummillil lider Heydər Əliyev 1970-80-ci illər də SSRİ-nin 50-dən artıq şəhərinin 170-dən çox ali məktəbində 250-dən çox ixtisas üzrə 15 mindən artıq azərbaycanlı gəncin ali təhsil almasına köməklik göstərmişdir. Bu Azərbaycan xalqının gələcəyi və gəncliyi üçün idi. Çünki ulu öndər Heydər Əliyev hər zaman gənclərə və gənclərin təhsilinin yüksək səviyyədə olmasına böyük qayğı və diqqət göstərmişdir.

Müstəqil Azərbaycanın təhsil sisteminədəki nailiyyətləri də ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Çünki ölkəmizi çətin vəziyyətlərdən xilas edən ümummillil lider Heydər Əliyev ölkəmizdə təhsil sahəsinə də xüsusi diqqət ilə yanaşdı. Heydər Əliyevin təhsilimizə göstərdiyi bütün qayğının arxasında onun "Təhsil millətin gələcəyidir" fikri durmuşdu.

Ölkə Prezidenti İlham Əliyev də ulu öndərin siyasi kursuna sadıq qalaraq, təhsilimizə yüksək qayğı göstərir. Belə ki, cənab Prezident İlham

Əliyev təhsillə bağlı sərəncam və fərmanlar imzalayıb. Prezident İlham Əliyevin 21 avqust 2004-cü il tarixili 353 nömrəli Sərəncamı olan "Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı Proqramı"nın 3-il ərzində həyata keçirilməsinə büdcədən 30 milyon vəsait ayrılıb. Bu vəsait əsasında məktəblərdə kompüterləşmə prosesi sürətlənib. Bu gün Azərbaycan məktəblərində şagirdlərin müasir texnologiyalarla bağlı məlumat alması və kompüterlərdən yüksək səviyyədə istifadə edə bilməsi üçün dərslər təşkil olunur. Bu da təhsilin inkişafı üçün atılan addımdır. Daha sonra cənab Prezident İlham Əliyevin 10 iyun 2008-ci il tarixli 2856 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş proqrama əsasən 20 məktəb "Elektron məktəb" pilot layihəsinə qoşulub. Həmçinin, məktəblərə verilmiş kompüter dəstləri də yenilənir.

Eyni zamanda dövlətimiz keçirdiyi proqram nəticəsində ən ucqar rayon və kəndlərdə 132 məktəb tikilib. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, uzun illərdən bəri təmir olunmayan və çox yararsız vəziyyətə düşən məktəblərin yerində də müasir və yeni avadanlıqlarla təchiz olunmuş məktəblər tikilib.

Təhsilə göstərilən bu diqqət və qayğı azərbaycanlıların, Azərbaycan millətinin, ölkəmizin gələcəyi olan şagirdlərin, tələbələrin, gənclərin daha savadlı, bilikli, ağıllı, intellektual formada böyüməsi üçün edilən xidmətlərdir. Bu xidmətlər hər bir Azərbaycan vətəndaşı tərəfindən yüksək qiymətləndirilir.

Ədəbiyyat:

1. <http://www.anl.az/down/meqale/ses/2010/iyun/125377.htm>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-2 fakültəsi, q.r.119a, Ümid Musayev
Elmi rəhbər: fil.f.d.Səlimova*

QƏBƏLƏDƏ MULTİKULTURALİZM ƏNƏNƏLƏRİ

Açar sözlər: ailə tərbiyəsi, valideynlər, uşaq.

Azərbaycan müxtəlif sivilizasiyaların qovuşduğu məkan olaraq, əsr-lər boyu milli-mədəni rəngarənglik mühitinin formalaşdığı, ayrı-ayrı millətlərin, konfessiyaların nümayəndələrinin sülh, əmin-amanlıq, qarşılıqlı anlaşma və dialoq şəraitində yaşadığı diyar kimi tanınmışdır. Multikulturalizm və tolerantlıq azərbaycanlıların həyat tərzinə olmuş, bu gün isə milli kimliyindən, dilindən, dinindən asılı olmayaraq Azərbaycan dövlətinin hər bir vətəndaşının gündəlik həyat tərzinə çevrilmişdir. Azərbaycan xalqının multikultural keçmişi təkcə xalqımızın bugünkü tolerant yaşam tərzinə

deyil, həm də yaratmış olduğu ədəbi-bədii, elmi-fəlsəfi, siyasi-hüquqi qaynaqlarda, sənədlərdə yaşayır.

Qəbələ rayonu da Azərbaycan respublikasının ən qədim mədəniyyət və multikulturalizm mərkəzlərindən biridir. Bu ənənələri əsasən Qəbələnin kəndlərində müşahidə etmək mümkündür ki, bu kəndlərdən biri də Nic kəndidir. Qəbələ rayonunun ən böyük kəndi olan Nic rayon mərkəzindən 40 kilometr cənub-qərbdə yerləşir. Təqribən 4 min əhalisi olan kənddə xristian dininə mənsub qədim etnik qrup – udinlər yaşayır.

Abadlığı ilə seçilən, yaraşığı evləri və böyük həyətəni sahələri olan Nic kəndinin ərazisi 100 kvadrat kilometrdir və məhsuldar bağları ilə məşhurdur. Burada yetişdirilən meyvə və qoz daxil olmaqla, məhsulların əksəriyyəti bazara çıxarılır. Kənddə etnoqrafiya muzeyi, beş orta məktəb, udin dilinin icbari tədris edildiyi üç rus məktəbi və bu dilin şagirdlərin istəyi əsasında öyrədildiyi iki Azərbaycan məktəbi fəaliyyət göstərir. Nic kəndi “Cotari”, “Ağdalakki”, “Qoca-bəyim” və digər məhəllələrdən ibarətdir, onların bir neçəsində isə qədim alban kilsələri günümüzədək gəlib çatıb. Bu kilsələrdən biri olan “Cotari” XVII əsrdə tikilib və indi də fəaliyyət göstərir. Kilsə binasının üzərindəki yazılar udin dilindədir. Nic kəndində XVI-XVII əsrlərə aid qədim qəbiristanlıq da var. Ən qədim məzarların başdaşısı qaya parçalarından ibarətdir. Onların üstündə heç bir yazı yoxdur. Üstündə mətn və rəsm olan daşlar isə təxminən XIX əsrdən qoyulmağa başlanıb. Bütün yazılar udin dilindədir. Kəndin əhalisi qonaqpərvərdir. Burada sizin üçün məmnuniyyətlə ekskursiya təşkil edə, görməli yerləri göstərə, milli yeməklərə qonaq edə bilərlər bol çeşiddə meyvə, tərəvəz, qoz, ədviyyat və bu bərəkətli torpağın digər nemətlərinin satıldığı yerli bazara baş çəkməyi də unutmayın.

Ədəbiyyat:

1. <http://multikulturalizm.gov.az/post/284/iv-beynelxalq-multikultura-lizm-mektebinin-istirakcileri-qebelede.html>
2. <http://multikulturalizm.gov.az/post/1155/qebelede-qafqaz-albaniyasi-tarix-ve-muasirlik-kontekstinde-movzusunda-beynelxalq-konfrans-kecirilib.html>

QARABAĞ AZƏRBAYCANDIR VƏ NİDA!

Açar sözlər: Nida, Qarabağ, Azərbaycan, Ermənistan, prezident

Daha bir mühüm beynəlxalq tribunadan Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyan işğal siyasəti və bunu dəstəkləyən açıqlamalarına görə layiqli cavabı aldı.

Söhbət Prezident İlham Əliyevin Soçidə “Valday” Beynəlxalq Diskussiya Klubunun XVI illik iclasının plenar sessiyasındakı çıxışı zamanı Paşinyanın son aylarda sərəmsəlmələrinə verdiyi layiqli və kəskin cavabından gədir. Dövlət başçısının vacib bir tribunadan “Qarabağ tarixi əzəli Azərbaycan torpağıdır. Beləliklə, Qarabağ Azərbaycandır və nida işarəsi” fikirləri bir daha ölkəmizin sözügedən münəqişə ilə bağlı sərt mövqeyini ortaya qoydu.

Məhz bu çıxışında Prezident İlham Əliyevin Qarabağla bağlı qətiyyətli mövqeyi Nikol Paşinyana, bütünlükdə erməni ictimaiyyətinə, həmçinin Ermənistan havadarlarına olduqca layiqli bir cavab oldu.

Məlum olduğu kimi, Rusiya ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədri kimi Qarabağ münəqişəsinin həlli prosesində yaxından iştirak edir. Prezident İlham Əliyev Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinin dəvəti ilə reallaşdırdığı Soçi səfəri çərçivəsində Rusiya Prezidenti ilə görüşüb. Dövlət başçıları qeyd ediblər ki, ölkələrimiz arasında etibarlı və mehriban dostluq, qonşuluq münasibətləri mövcuddur. Bu, əlaqələrimizin hərtərəfli inkişafına münbit şərait yaradır. O ki, qaldı Nikol Paşinyanın Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinə qanunsuz səfər edərək Xankəndi şəhərində “Qarabağ Ermənistandır” şüaları səsləndirməsinə deyə bilərik ki, bu sağalmaz erməninin məsuliyyətsizliyindən başqa bir şey deyil.

Azərbaycan Prezidenti “Valday” görüşündə çox ciddi və sərt formada siyasi iradə ortaya qoydu. Nikol Paşinyanın indiyə qədərki sayıqlamalarına çox ciddi cavab verdi. Prezident İlham Əliyev onu da qeyd edib ki, BMT Təhlükəsizlik Şurasının münəqişənin nizamlanmasına dair qəbul etdiyi 4 qətnamə 25 ildən çoxdur yerinə yetirilmir. Dağlıq Qarabağdakı cinayətkar erməni ünsürləri Azərbaycan Prezidentinin qətiyyətli bəyanatlarından lazımi nəticə çıxarmalıdırlar.

Dağlıq Qarabağın erməni icmasının yeganə çıxış yolu Azərbaycan Respublikasının suverenliyini, ərazi bütövlüyünü qəbul etməkdir. Prezident İlham Əliyevin beynəlxalq tribunalardan etdiyi qətiyyətli çıxışları Azərbaycan torpaqlarının işğaldan azad ediləcəyi günün uzaqda olmadığına bir mesajdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan” qəzeti – 2019-cu il 08 oktyabr , səh-5
2. <https://xalqgazeti.com/mobil/az/news/31782>
3. <https://realtv.az/news/az/29765>

*AUL,
Philology, Gr.B19-140, Nazarova Guzel
Scientific leader: doc.Baghirova Shelale*

HEYDAR ALIYEV AND THE POLICY OF MULTICULTURALISM

Keywords: *Heydar Aliyev, the ideology of Azerbaijanism, Multiculturalism*

The development in Azerbaijan of multiculturalism, tolerance and religious tolerance at the level of state policy is based on the ancient history of the country's statehood and on the development of these traditions. If we look at historical traditions, we will see that during the Safavid state, during the enlightenment of the XIX-XX centuries, and during the Democratic Republic in Azerbaijan, along with Azerbaijanis, representatives of other ethnic and religious groups also lived. At the end of the twentieth century, this political behavior took the form of the ideology of statehood, the traditions of tolerance and multiculturalism were restored.

Our people and state have achieved these successes thanks to the saving ideology of Azerbaijanism of the greatest leader Heydar Aliyev. The mission of the national leader Heydar Aliyev was to save our country from the threat of dismemberment, moral weakening, exposing the intentions of those who wanted to create religious discrimination. The great leader, who perfectly understood the importance of cultural and spiritual values for the progress and welfare of the people, always paid special attention not only to such important issues as state structure and independence, but also to issues of national, interreligious harmony, and the settlement of state-religious relations. The greatest leader, who said “High tolerance is a manifestation of a high culture,” was able to turn into universal human values such as tolerance, multiculturalism, which have no analogues on a global scale, as an example in Azerbaijan. Thus, Azerbaijan, which is a democratic and secular state, introduced to the globalizing world a multicultural lifestyle, which is a high manifestation of intercultural cooperation. The greatest leader Heydar Aliyev, the political founder

of Azerbaijani multiculturalism, said: "The multinational composition of the population of Azerbaijan is our property." National leader Heydar Aliyev devoted all further political activity to the perpetuation of this heritage. The state's preservation of the traditions of multiculturalism of Azerbaijan at the initiative and direction of a great leader was reflected in legal documents, including the Constitution of Azerbaijan. It is also worth noting that the policy of our national leader Heydar Aliyev continues our current president Ilham Aliyev.

Reference list:

1. Раван Гасанов.Гейдар Алиев-основоположник политического мультикультурализма Азербайджана. <https://news.az>. 17 июня 2017
2. History of Azerbaijan.VII chapter 3.multiculturalism.preslib.az

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 1, fakültəsi, qr.404B, Abbaszadə Günel
Elmi rəhbər: b/ml: Q.Əlizadə*

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ

Açar sözlər: azərbaycançılıq, dəyərlər, həmrəylik, abidələr, təhsil, fəxr hissi

Milli dövlətə mənsubluq əsrlər boyu hər bir xalqın nəyə qadir olduğunu, dünya dövlətləri sırasında layiqli yer tutmaq əzmini nümayiş etdirmişdir. Yalnız özünü milli etnos kimi dərk edən xalqlar milli dövlət quraraq onun mövcudluğunu qoruyub saxlaya bilmişlər. Təcrübə göstərir ki, hər bir xalqın əlverişli tarixi şəraitdə milli-etnik soykökünə qayıdışı fürsəti əldə etməsi tarixi şəxsiyyət fenomeninin fəvqəladə missiyası ilə şərtlənir. XX əsrdə Azərbaycan xalqının yetirdiyi nadir şəxsiyyət olan Heydər Əliyev də Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin süqutundan sonra siyasi reallıqdan çıxıb ideya formasında, azərbaycanlıların istiqlal duyğularında qılgıncım kimi közərən milli dövlətçilik düşüncəsini - əsrin 70-ci illərinin əvvəllərindən başlamaqla əsrin sonlarına doğru - müstqəil Azərbaycan dövləti kimi əzəmətli reallığa qovuşdurmuşdur. Ümumilli lider məhz həmin illərdə milli-mənəvi dəyərlərin, milli ruhun qorunması, kadrların milliləşdirilməsi, azərbaycançılıq ideologiyasının sistem halına salınması istiqamətində bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirmişdir.

Bütün ruhu, qanı, canı ilə özünü azərbaycançılıq ideologiyasının milli həmrəyliyin aparıcı amilinə çevrilməsi istiqamətində mühüm işlər görərək ümumxalq birliyinin əsaslarını irəli sürdü.

Respublikaya rəhbərlik etdiyi hər iki dövəmdə ümumillı lider azərbaycançılıq ideyasını öz siyası fəaliyyətinin ana xəttinə çevirmişdir. Hələ XX əsrin 60-cı illərində H.Əliyev dövlət təhlükəsizlik komitəsində çalışdığı bir dövrdə Azərbaycan dilinin sıxışdırılması, kəzrgüzarlıq işlərinin rus dilində aparılmasına qarşı çıxan, sovet rəhbərliyinin Azərbaycandan xammal bazası kimi istifadə etməsi siyasətinə qarşı siyası təbliğat işi aparən bir qrup tələbənin sovet sisteminin təqiblərindən qorunmasında bu dahi siyasətçinin mühüm xidmətləri olmuşdur. Bu baxımdan 70-ci illərdə Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə sovet hakimiyyətinin nüfuzunun güclü olduğu bir dövrdə Azərbaycan dilinin dövlət dili səviyyəsinə qaldırılması Azər.Sov. Resp 1978-ci ilin aprelində qəbul edilmiş Konstitusiyasına rəsmi dil kimi Azərbaycan dilinin dövlət dili elan olunması nümunələrdən yalnız biridir.

Hər bir xalqın inkişafında milli mənəvi dəyərlərin qorunması, elm və mədəniyyət xadimlərinin rolu danılmazdır. Elə bu baxımdan ümumillı liderin Azərbaycan elminə, Azərbaycanlı alimlərə göstərdiyi qayğı milli mənəviyyatımıza göstərilən qayğıdır.

Ədəbiyyat:

1. Qalib Əmnədov “Birinci şəxs”. Bakı 1997
2. Rafael Cabrayılov. Azərbaycan-2011 17 may.S.6
3. Sədaqət Məmmədova. Respublika201-15 may S3

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1 fakültəsi, qrup 210A, **Verdiyeva Əzət**
Elmi rəhbər:b/müəl Əliyeva Qəribə*

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANIN TANINMASINDA MEHRİBAN ƏLİYEVANIN ƏVƏZOLUNMAZ ROLU

***Açar sözlər:** “Azərbaycan” pavilyonu, perspektivlik, çoxvektorluq, “Dostluq” ordeni*

Azərbaycan Respublikası hal-hazırda müxtəlif dünya dövlətləri ilə əlaqələri ilə tanınır. Azərbaycan Respublikasının Birinci Vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın da 21-24 noyabrda Rusiyada rəsmi səfərdə olması bunun ən böyük faktıdır.

Mehriban xanım Əliyeva rəsmi səfəri zamanı Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Vladimiroviç Putinlə, Hökumətin başçısı Dmitri Anatolyeviç Medvedevlə və Federasiya Şurasının sədri Valentina İvanovna Matviyenkoya ilə görüşmüş və onlara dərin minnətdarlığını bildirmişdir.

Birinci Vitse–prezident TASS agentliyinin Baş direktorunun birinci müavini Mixail Qusmana TASS, “Rossiyskaya qazeta” və “Rossiya-24” telekanalı üçün müsahibəsində səfər haqqında danışıb.

Səfər zamanı Rusiya Prezidenti Putin Mehriban xanıma iki ölkənin münasibətlərinin inkişafında və möhkəmlənməsində xidmətlərinə görə “Dostluq” ordeni təqdim etmişdir. Mehriban xanım Əliyeva rəsmi səfəri zamanında Xalq Təsərrüfatı Nailiyyətləri Sərgisinin bərpa olunmuş “Azərbaycan” pavilyonunun açılışında da iştirak etmişdir.

Mehriban xanım Əliyeva Solomonoviçlə olan müsahibəsində Rusiya – Azərbaycan münasibətlərinin çox geniş

spektri əhatə etdiyini qeyd etmişdir. Buraya iqtisadi blok, humanitar sahədə qarşılıqlı fəaliyyət daxildir. Mehriban xanım ölkələrimiz arasında əmtəə dövriyyəsinin durmadan artdığını da qeyd etmişdir. Rusiyanın Azərbaycanda sərmayə qoyuluşunun həcmi 4,9 milyard dollardır. Azərbaycan isə Rusiya iqtisadiyyatına 1,2 milyard dollar investisiya yatırır. O, İki dövlət arasında olan çoxvektorluluqdan da danışıbmışdır.

Bunlardan əlavə Azərbaycan və Rusiya son vaxtlar neft sektorunda ənənəvi qarşılıqlı fəaliyyətlə bərabər, qeyri-neft sektorunda, nəqliyyat kimi sahələrdə çoxsaylı müştərək layihələr inkişaf etdirir.

Konkret nümunələr kimi “SOCAR Polimer” müəssisəsinin, “Azərkimya” müəssisələrinin modernləşdirilməsi, KamAZ” yük avtomobillərinin yığılması və istehsalını göstərə bilərik.

Səfər zamanı Mehriban xanım Heydər Əliyev fondu və onun bütün dünya üzrə olan fəaliyyətlərdən də çox ətraflı şəkildə danışıbmışdır.

Ədəbiyyat:

1. “Azərbaycan” qəzeti – 2019-cu il 25 noyabr, səh 5.
2. <https://realtu.az/news/az/31782>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil -2, fakültəsi, qr. 301A, Həsənzadə Rasim
Elmi rəhbər: dos:S. Mehdiyev*

XX ƏSR AZƏRBAYCAN TARİXİ VƏ MƏDƏNİYYƏTİ

Açar sözlər: Azərbaycan tarixi, UNESCO, Qala

Dünyanın ən qədim xalqlarından olan Azərbaycan xalqı özünün tarixi, maddi-mədəniyyət abidələri, zəngin ədəbiyyatı, incəsənəti və musiqi mədəniyyətilə haqlı olaraq fəxr edir. Azərbaycan xalqının zəngin yaradıcı-

lıq çeşməsində ən mühüm yerlərdən biri onun həyat və məişəti gündəlik güzəranı ilə bağlı xalq sənətləri tutur. Əbəs yerə olmayaraq indi dünyanın ən zəngin muzeylərində Azərbaycan xalq sənətkarlığının bir çox gözəl nümunələri ilə rastlaşmaq olar. Ümumiyyətlə xalq yaradıcılığının tarixi, etnoqrafik və bədii xüsusiyyətləri öz əksini geyimlərdə tapmışdır. Zəngin mədəni irsə malik olan Azərbaycan xalqının vətəni Odlar yurdu, eyni zamanda sehrkar musiqi diyarı kimidə məşhurdur. Dünya musiqi mədəniyyəti xəzinəsini öz nadir inciləri ilə zənginləşdirən Azərbaycan musiqisinin çox əsrlik ənənələri vardır. Təsadüfi deyil ki, 2003-cü ildə BMT-nin ixtisaslaşmış təşkilatı olan Yunesko Azərbaycan muğamını dünyanın mədəni irs siyahısına daxil etmişdir. Klassiklərimizin və müasirlərimizin yaratdıqları ədəbi əsərlər dünya mədəniyyəti xəzinəsində özünə məxsus yer tutur. M.F.Axundov, N.Vəzirov, Ordubadi, Q.Zakir, M.Ə.Sabir, C.Məmmədquluzadənin və bir çox başqa şair və yazıçılarımızın yaratdığı əsərlər indidə öz yüksək bəddi-estetik əhəmiyyətini itirməmişdir. Azərbaycandan Yuneskonun ümumdünya irsi obyektləri siyahısına 2, qeyri-maddi mədəni irs siyahısına 11, "Dünyanın yaddaşı" siyahısına 2-element daxil edilib. 1920-1930-cu illərdə Bakı şəhəri bütün türk xalqlarının mədəni həyatının mərkəzinə çevrilib. Azərbaycan ərazisində milli rəqs incəsənətinin ortaya çıxması və formalaşması uzun əsrlər boyu davam edib. "Qodu-qodu", "Kosa-kosa" və "Xıdır İlyas" kimi kütləvi icra edilən mərasim rəqslərinin tarixi qədim dövrlərə gedib çıxıb. Azərbaycan ərazisində mövcud olmuş dövlətlərin saraylarında bacarıqlı rəqs ansamblları var idi.

Azərbaycanın emblemlərindən biri olan Qız qalası Azərbaycan pul əskinaslarının üstündə də dəfələrlə təsvir edilmişdir. XV əsrdə Şirvanşah İbrahim Xəlilullahın dövründə tikilmiş saray kompleksi. Bakının mərkəzində, İçərişəhərdə yerləşən saray kompleksi Yaxın Şərqi ən görkəmli memarlıq abidələrindən biridir. Mərdəkan qəsəbəsində qədim tarixə malik qaladır. Qala dörd künc formada XIV əsrin ortalarında Şirvanşah Mənuçöhrün oğlu Şirvanşah Axsitan tərəfindən tikilmişdir. Mərdəkan qalası Axsitanın düşmən üzərindəki parlaq qələbəsi şərəfinə ucaldılmışdır. Qaladan feodal-ların sığınacağı və gözətçi məntəqəsi kimi istifadə edilmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası (2007), «Azərbaycan», Azərbaycan Milli Ensiklopediyası NPB
2. Мамедов История Азербайджанской философии. Баку, 1994.
3. История азербайджанской философии. Т.2. Баку, 2008.

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI

Açar sözlər: Heydər Əliyev, Azərbaycan diasporu, milli dövlətçilik

XX əsrdə Azərbaycan xalqının yetirdiyi nadir şəxsiyyət olan Heydər Əliyev də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan sonra siyasi reallıqdan çıxıb ideya formasında, azərbaycanlıların istiqlal duyğularında qılgılcım kimi közərən milli dövlətçilik düşüncəsini - əsrin 70-ci illərinin əvvəllərindən başlamaqla əsrin sonlarına doğru – müstəqil Azərbaycan dövləti kimi əzəmətli reallığa qovuşdurmuşdur. Ümumilli lider məhz həmin illərdə milli-mənəvi dəyərlərin, milli ruhun qorunması, kardların milliləşdirilməsi, azərbaycançılıq ideologiyasının sistem halına salınması istiqamətində bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirmişdir. Əgər ulu öndər Heydər Əliyevin hələ respublikamıza birinci rəhbərliyi dövründə Azərbaycanın sosial-iqtisadi, mədəni yüksəlişi üçün həyata keçirilən tədbirlər, milli şüurun oyanışı istiqamətində istər açıq, istərsə də gizli şəraitdə görülən işlər olmasaydı, bu gün Azərbaycanın müstəqil xəttə malik suveren dövlət kimi mövcudluğundan danışmaq çətin olardı. Ulu öndər daim vurğulayırdı ki, azərbaycançılıq ideologiyası real müstəqilliyə nail olmaq, vahid, bölünməz Azərbaycanı qoruyub saxlamaq və möhkəmləndirmək üçün vasitədir. Xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərini həm müdafiə etməyi, həm də qoruyub saxlamağı bacaran, dövlətlə vətəndaşların mənafeyini üzvi şəkildə birləşdirən azərbaycançılıq ideologiyası ölkədə vətəndaş birliyi və vahid sosisum üçün uğurlu təməldir. “Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir Azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq” - deyən Heydər Əliyev dühası azərbaycançılığı milli ideologiyaya çevirməklə cəmiyyətin həmrəylik və bütövlüyünə, mənəvi birliyinə nail olmuşdur.

Prezident İlham Əliyevin 8 fevral 2006-cı il tarixli sərəncamı ilə martın 16-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayının keçirilməsi diaspor quruculuğu işinə yeni nəfəs verməklə ən əlamətdar hadisələrdən biri kimi yadda qalmışdır. Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayının keçirilməsində isə məqsəd hesabat dövründə diaspor quruculuğu istiqamətində görülmüş işləri dəyərləndirmək, habelə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın üzləşdiyi

bəzi problemləri, yaşadıqları ölkələrin siyasətinə təsir imkanlarını öyrənmək, onların tarixi Vətənlə daha geniş əlaqələrinin qurulmasına xidmət edən tədbirlərin hazırlanmasını təmin etməkdən ibarət olmuşdur.

Ədəbiyyat :

1. <http://modern.az/az/news/38469#gsc,tab=0>
2. <http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2011/may/17582.htm>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 1 fakültəsi, qf.407A, İbrahimova Yeganə
Elmi rəhbər: dos.:S.Mehdiyev*

ƏBÜLFƏZ ELÇİBƏYİN XARİCİ SİYASƏTİ

Açar sözlər: Akt, assambleya, beynəlxalq,deviz, dissident,hürriyyət, xadim, xülasə, ideoloq, istiqlal, kürsü,labüd,məfkurə, müxalifət, müşavirə, səfirlik.

Əbülfəz Elçibəy (Əbülfəz Qədirqulu oğlu Əliyev-azərbaycanlı dövlət, siyasi və ictimai xadim, dissident, Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin lideri və Azərbaycan Respublikasının ikinci prezidenti (1992-1993) 24 iyun 1938-ci ildə Naxçıvan MSSR-in Ordubad rayonunun Kələki kəndində anadan olub.

Əbülfəz Elçibəyin prezidentliyinin bircə ilində Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində özünə ləyaqətli yer tuta bildi. O, bir sıra xarici səfərlərdə oldu. Dövlət başçısı kimi ilk xarici səfərini 24-27 iyun 1992 tarixləri arasında Türkiyəyə etdi. Bu heç də təsadüfi deyildi, çünki Azərbaycanla Türkiyəni nəzərdə tutaraq həmişə deyirdi: “Biz bir millət, iki dövlətik”.

Çox tezliklə prezident Helsinkiyə rəsmi səfərə yola düşməli oldu. O, ATƏM-in ikinci zirvə toplantısına qatılaraq Helsinki Müşavirəsinin Yekun aktını və “Avropada adi silahların məhdudlaşdırılması haqqında müqaviləni imzaladı. 28 oktyabr 1992-də Prezident Elçibəy qardaş Türkiyəyə ikinci rəsmi səfərə getdi.Bütün rəsmi səfərini də Turqut Özalla birlikdə ən səmimi ünsiyyətdə keçirdi. Ankarada Azərbaycan səfirliyi açıldı.

Tezliklə Rusiya Surət Hüseynovun əliylə hərbi qiyam təşkil etdi,ölkədə vətəndaş müharibəsi qaçılmaz oldu. Öz xalqını labüd faciələrdən qurtarmaq istəyən Prezident iyunun 17-sindən 18-inə keçən gecə Bakını tərk edərək Naxçıvana getdi, Buna görə də sonrakı bütün həyatı boyunca aramsız töhmətlər eşitdi. Ancaq tam kənar müşahidəçi - Irena Lasota onlarla razılışmır: "O, Azərbaycanı vətəndaş müharibəsinə sürükləmədiyi ilə həmişə fəxr edirdi. Məhz buna görə də bu gün Gürcüstanda ona böyük hörmət bəsləyirlər”.

Prezidentlik səlahiyyəti bitdikdən bir qədər sonra - 30 oktyabr

1997-də Bakıya dönən Elçibəyi hava limanında on minlərcə silahdaşı və sırası yurddaşı hədsiz sevinc içərisində, təsvirəgəlməz coşquyla qarşıladı. O, yenidən Azərbaycan müxalifətinin liderinə çevrildi, bir-birinin ardınca müxtəlif siyasi-ictimai təşkilatlar, qurumlar yaratdı.

Ədəbiyyat:

1. Bax: Dövlət başçılarının ümumavropa görüşü. Helsinki, 8-10 iyun 1992. Bakı: “Şərq-Qərb”, 1992.
2. Elçibəyin bu səfəriylə bağlı ətraflı bilgi üçün bax: Oktay Məmmədov. Elçibəy ilə otuz yıl. İstanbul, 1999, ss. 53-61.
3. Elçi düşüncələri. (Əbülfəz Elçibəyin deyimlərindən seçmələr). Bakı: “Yeni Müsavat” qəzetinin nəşri, 2002, s. 183.
4. İrena Lasota. Elçibəy və demokratiya. - İkinci Uluslararası Elçibəy Forumu (23.6.2002). Bakı, 2003
5. Yavuz Bülent Bakiler. Elçibəy. İstanbul: “Size” dərgisi yayınları, 2001

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil fakültəsi-1, qf.408b, Zeynalova İlahə
Elmi rəhbər: müə.Əliyeva Elnurə*

MULTİKULTURAL TƏHSİLDƏ DİN FƏRQLİLİYİ

Açar sözlər: humanizm, təhsil, dini ayrı-seçkilik

Multikultural təhsil dünya xalqlarını maraqlandıran məsələləri əhatə edir: irqi problemlər, tolerantlıq, diskriminasiya, hüquqların bərabərliyi və s. Qloballaşma prosesi müasir cəmiyyətlərin inkişaf tendensiyası kimi regionların, ölkələrin, millətlərin inteqrasiyası, miqrasiya proseslərlə müşayiət olunur. Bu proseslərin dərk olunması, qaçqın ailələrin sosial və təhsil problemlərinin həllinə dair cəhdlər bir çox ölkələrin vətəndaş cəmiyyətlərini multikulturalıq fenomeninin qəbuluna vadar etmişdir. Multikulturalizm prinsipləri siyasi, sosial, mədəni sahələrlə yanaşı, təhsilə də təsir göstərərək, bir sıra ölkələrin qanunvericiliyində öz əksini tapmışdır.

Multikultural təhsil - millətdən, dinindən, irqindən asılı olmaya-raq, hər kəsə mədəni tələbatlarını reallaşdırmaq üçün bərabər imkanların yaradılması, gənc nəsle digər xalqların və ölkələrin mədəni, mənəvi dəyərlərinin aşılması deməkdir. Məhz multikultural təhsildə mədəniyyətlərarası dialoq prinsipi reallaşdırılır. Multikultural təhsildə din fərqliliyi müasir dövrün əsas mövzularından biridir. Məhz multikultural təhsildə din fərqliliyinə görə cəmiyyətdən, yaşadığı ölkədən uzaqlaşdırılan millətlər, din fərqliliyi üzündən təhsildən kənar qalan şagirdlərin problemi hal-

hazırda bir sıra ölkələrdə görülməkdədir. Bəzi ölkələr, dini-etiqaad azadlığının təmin edilməsi, din-dövlət-təhsil münasibətlərinin tənzimlənməsi sahəsinə biganə yanaşırlar. Təhsildəki din fərqliliyi, təhsil alan şagirdlərin cəmiyyətdən kənar qalmasına şərait yaradır, halbuki, təhsil almaq dinindən, irqindən asılı olmayaraq hər kəsin haqqıdır. Azərbaycanda multikulturalizm zəngin təcrübəyə malikdir. Ölkəmizdə bir sıra dini konfessiyalar fəaliyyət göstərir. Müxtəlif xalqların nümayəndəsi üçün dinindən, irqindən, cinsindən asılı olmayaraq bərabər şərait yaradılmışdır. Hətta, 2016-cı il Azərbaycanda Multikulturalizm ili elan olunmuşdur. Multikultural təhsildə din fərqliliyi isə bəzi ölkələrə baxmayaraq, Azərbaycanda təhsil sistemində milliyyətindən asılı olmayaraq müxtəlif şagirdlər eyni təhsil ocağında təhsil alırlar. Azərbaycan din-dövlət-təhsil münasibətlərinin tənzimlənməsinə dair bir sıra islahatlar keçirib. 1992-də “Dini etiqaad azadlığı haqqında” qanun qəbul edilib. Vətəndaş hüququna malik hər bir şəxs bu qanuna görə digər yerli vətəndaşlarla bərabər əqidəsini ifadə etmək və təhsil almaq hüququna malikdir. Azərbaycanda Dini qurumlarda iş üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən hər il müxtəlif multikultural tədbirlər keçirilir.

Ədəbiyyat:

1. Nigar Zeynalova. “Ümumi təhsil kurikulumunun əsasları”, 2016
2. Anar Kəlbəyev. “Azərbaycan: Dini toleranlığ üçün nümunə” məqaləsindən. 2013

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 2, fakültəsi, qv.425B, Rəsulzadə İlahə
Elmi rəhbər:müə: M.Vəfa*

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ MÜASİR AZƏRBAYCAN

Açar sözlər: münasibətlər, Azərbaycan

Hər xalqın öz həyat yolu var. O, tarixi zamanda formalaşır, Elə insanlar var ki, mənsub olduqları xalqın tarixi təkamülünə məzmun verirlər. Fəaliyyətləri ilə həyat yolunun qaranlıqlarına işıq saçır, milyonlara öndərlik edirlər. Həmin insanlar tarixi şəxsiyyətdirlər. Onlar yalnız bir xalqa deyil, bütövlükdə bəşər tarixinə mənsubdurlar. Azərbaycanın böyük oğlu, görkəmli dövlət xadimi, ulu öndər Heydər Əliyev məhz bu cür şəxsiyyətlərdəndir. O, həm də əvəzedilməz lider idi.

Ulu öndərin müəyyən etdiyi xarici siyasət hər şeydən əvvəl dünyanın bütün dövlətləri ilə bərabər hüquqlu surətdə faydalı əlaqələr qurmaq

və inkişaf etdirmək məqsədini daşıyır. Eyni zamanda, bu əlaqələrdən iki aspektdə faydalanmaq lazım gəlir. Onlardan biri Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq mövqelərini möhkəmləndirməkdən ibarətdir. İkinci aspekt isə respublikanın iqtisadiyyatını, elmini, mədəniyyətini inkişaf etdirməkdir. Buna görə Azərbaycanın xarici siyasəti sülhsevər mahiyyətlidir.

Heydər Əliyev qonşu İranla mehriban qonşuluq prinsipləri əsasında ikitərəfli siyasi, iqtisadi, mədəni münasibətlər yaratmağa nail oldu. İki ölkə arasındakı əlaqələr qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq prinsipi üzrə inkişaf edir. İqtisadi və mədəni sahələrdə əlaqələr getdikcə genişlənir.

Azərbaycanın xarici siyasətində ABŞ, Avropa və Uzaq Şərq istiqamətləri xüsusi yer tutur. Amerika Birləşmiş Ştatları, Britaniya, Çin, Yaponiya, Fransa, Almaniya, İtaliya kimi iri dövlətlərlə münasibətlərin bərabərhüquqlu tərəfdaşlıq və qarşılıqlı hörmət əsasında qurulmasında ümummillə liderin müstəsna rolu olmuşdur. 1993-cü ilin sonundan başlayaraq həmin aspektdə ardıcıl və intensiv iş aparılmışdır. Enerji sahəsində əməkdaşlığın sağlam təməllər üzərində qurulması Azərbaycan-ABŞ əlaqələrinə xüsusi təkan vermişdir. İki ölkə arasında münasibətlərin tənzimlənməsi ilə bağlı ayrıca sənəd imzalanıb.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin "Azərbaycan dünyaya günəş kimi doğacaqdır" fikri tam reallaşacaq. Dünya birliyi müstəqil, qüdrətli və demokratik Azərbaycan dövlətini örnək göstərəcək. Ölkəmizin taleyi etibarlı əllərdədir.

Ədəbiyyat:

1. <http://newtimes.az/az/relations/1607>
2. (İsmayılov 2013)
3. (Qurbanov 2015)
4. Süleyman İsmayılov - "Demokratik seçkilərin əks sədası"
5. Şamil Qurbanov - "İstedadlar ocağı"

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil I, fakültəsi, qr.407A, Aslanova Qumru
Elmi rəhbər: dos: N.Əsədov*

HEYDƏR ƏLİYEVİN TƏHSİL SİYASƏTİ

Açar sözlər: Təhsil siyasəti, cəmiyyət, gələcək nəsil, ümumtəhsil məktəbləri

Azərbaycan xalqının Ümummillə lideri, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətində təhsil məsələləri xüsusi yer tutur. Ulu öndərimiz ölkənin və xalqın taleyində, hərtərəfli tərəqqisində, uğurlar qazanmasında təhsilin xüsusi rolunu, əhəmiyyətini həmişə nəzərə almiş, yüksək də-

yərləndirmişdir. Dahi rəhbər deyirdi: “ Bir dövlət əgər istəyirsə ki, öz ölkəsinin inkişafını təmin etsin, öz millətinin elmini, mədəniyyətini dünya standartlarına çatdırsın, o, mütləq, hər şeydən çox təhsilə fikir verməlidir. Təhsilin inkişafına səy göstərməlidir, təhsil üçün bütün imkanları yaratmalıdır”.

Ulu Öndər təhsilin məzmun və mahiyyətini, səmərəliliyini yüksək qiymətləndirmiş, müəllim əməyinin şərəfi haqda dönə-dönə danışmış, şagird və tələbələrin vəzifələri barədə dəyərli fikirlər söyləmişdir. Bütün həyatı boyu Azərbaycan təhsilinin hərtərəfli inkişafı qayğısına qalması onun bu sahəyə münasibətini açıqlayır. O, Azərbaycana rəhbərlik etdiyi illər boyunca, həm sovet dönəmində, həm də müstəqillik dövründə, bu sahədə böyük inkişafa rəvac verən sistemli tədbirlər həyata keçirmişdir. Ümumtəhsil məktəblərində təhsil alanların pulsuz dərslərlə təminatı, məktəblərin maddi bazasının yaxşılaşdırılması, çoxlu sayda kitabxana və yeni məktəblərin açılması və s. bu sahədə həyata keçirilmiş tədbirlərdən yalnız bir neçəsidir.

Azərbaycana rəhbərliyi dövründə təhsilə, tərbiyəyə strateji sahə kimi baxan, Vətənin, xalqın tərəqqisində onların rolunu yüksək qiymətləndirən, “Təhsil sahəsi xalqımızın, dövlətimizin gələcəyi üçün ən vacib sahədir” deyən Heydər Əliyev Azərbaycan təhsilinin inkişafı naminə çox böyük işlər görmüşdür. Uzaqgörən dövlət xadimi təhsilə yalnız savad qazanmaq, elm öyrətmək imkanı kimi baxmamış, bütövlükdə, hər bir insanın həyatını düzgün qurmasında təhsilin önəmli rola malik olduğunu vurğulamışdı. Cəmiyyətin inkişafı vətəndaşlarının təhsil və tərəqqi səviyyəsindən, mövqeyindən birbaşa asılıdır. İctimai-siyasi proseslərdə təhsilli vətəndaşların daha yaxından və səmərəli iştirak etdiyini nəzərdə tutan Ulu Öndər belə demişdir: “Həyat böyük prosesdir. Bu prosesdə uğurla iştirak etmək üçün insan müasir tələblərə uyğun təhsilə malik olmalıdır”.

Təhsil haqda danışarkən ümumtəhsil səviyyəsinə xüsusi nəzər yetirmək lazımdır. H.Əliyev orta məktəblərdə qazanılan biliklərin mahiyyətini həmişə yüksək qiymətləndirir, hər insanın həyatda mövqeyinin formalaşmasında orta məktəbin, müəllimlərin böyük və həlledici rolunun olduğunu xüsusi vurğulayırdı.

Ədəbiyyat:

1. Heydər Əliyev və Azərbaycan təhsili - serqqapisi.az.www/serqqapisi. az
2. Nəzərov. A., Mirzəyev C. Heydər Əliyev və gəncliyin mənəvi tərbiyəsi. Bakı. 2009.

II - BÖLMƏ MÜQAYİSƏLİ DİL VƏ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil- 1 fakültəsi, qrup 407A, Səkinə Ələmşahova
Elmi rəhbər: b.müal.L.Xəlilova

ŞƏRT BUDAQ CÜMLƏSİNİN NİTQDƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: mürəkkəb cümlələr,şərt budaq cümləsi, tabeli mürəkkəb cümlə, budaq cümlənin növləri

Mürəkkəb cümlələr iki və daha artıq sadə cümlənin məna və qrammatik cəhətdən birləşməsi nəticəsində əmələ gəlir. Sadə cümlələr bir qrammatik əsasla malik olur və buna mübtədə və xəbər aid edilir. Mürəkkəb cümlələr tabeli və tabeli olmaqla iki yerə bölünür. Mürəkkəb cümlənin tərkibində mövcud olan sadə cümlələrdən biri digərinə tabe olarsa belə cümlələr tabeli mürəkkəb cümlələr adlandırılır. Tabelilik əlaqəsi ilə qurulan mürəkkəb cümlələrin tərkib hissələrindən biri qrammatik cəhətdən müstəqil, digəri isə ondan asılı olur. Bu cür cümlələrdə tabe edən hissə baş cümlə, tabe olan hissə isə budaq cümlə hesab olunur. Tabe olan hissə əsas cümlələri aydınlaşdırır və burada mövcud olan mənanı izah edir. Budaq cümlələrin isə mübtədə, tamamlıq, təyin, xəbər və zərflilik olmaqla müəyyən növləri mövcuddur. Zərflilik budaq cümlələrinin bir növünü təşkil edən şərt budaq cümləsi baş cümlədə ifadə olunan hərəkətin şərtini bildirir və baş cümləyə *if, in case, unless, on condition, provided* bağlayıcıları ilə bağlanır. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində şərt budaq cümləsi həm baş cümlədən əvvəl, həm də sonra işlənə bilər. Şərt budaq cümləsi iki quruluşa malikdir. Birinci quruluşa əsasən cümlənin başlanğıcında baş cümlə, bağlayıcı və daha sonra budaq cümlə işlənir. Bu halda baş cümlə budaq cümlə ilə bağlayıcı vasitəsi ilə əlaqələnir və vergüldən istifadə olunur.

If you are busy now, we can talk latter. Şərt budaq cümləsinin bir neçə növü vardır ki, onlar bir-birindən öz strukturlarına görə fərqlənir. Bu növlərdən biridə zero conditional adlanır.

If you see my aunt,tell herr to call me. *First conditional* və ya birinci növ şərt budaq cümləsində ilk növbədə *if, unless, in case, on condition, provided* kimi bağlayıcılardan sonra gələn budaq cümlənin zamanı həmişə indiki sadə zamanda olur.Birinci növ şərt budaq cümləsi də ingilis dilində

real, baş verə biləcək və ehtimal olunan hərəkətləri və faktları ifadə edir.

Şərt budaq cümləsinin digər növünü isə ikinci növ şərt budaq cümləsi təşkil edir. İkinci növ şərt budaq cümləsinin quruluşu birinci növ şərt budaq cümləsinin quruluşu ilə demək olar ki eyniyyət təşkil edir. Lakin fərq bundadır ki, bağlayıcıdan sonra gələn budaq cümlənin zamanı keçmiş sadə (past simple), baş cümlənin zamanı isə keçmiş nəzərən gələcək qeyri müəyyən zamanda (Future simple in the past) işlənir.

Ədəbiyyat:

1. O.İ.Türksever, E.L.Hacıyev, A.R.Hüseynov A practical grammar of contemporary English . KM mətbəəsi Bakı 2014
2. Yunusov. D.A Guide to English Grammar Bakı 2006

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura, q.r.206, Əzimzadə Nigar
Elmi rəhbər: dos. Edison Haqıyev*

O.İ MUSAYEVİN CÜMLƏDƏ SÖZ SIRASI HAQQINDA FİKİRLƏRİ

Açar sözlər: söz, sıra, inversiya

Oruc müəllimin apardığı elmi tədqiqatın əsas hissəsini tipoloji dilçilik sahəsi təşkil edir. Bu sahədə apardığı tədqiqatlar öz əksini: “İngilis və Azərbaycan dillərində sözlərin sırası” adlı monoqrafiyada tapmışdır.

Həmin monoqrafiya Azərbaycanda ingilis dilinin Azərbaycan türkcəsi ilə tipoloji tədqiqinə həsr edilmiş ilk və ətraflı əsərdir. Burada ilk dəfə olaraq ingilis dilinə xas olan bir dil hadisəsi – sözlərin cümlədə sırası məsələsi – Azərbaycan türkcəsinə xas olan söz sırası ilə tipoloji baxımdan tədqiq edilir; iki müxtəlif sistemli dillər olan ingilis və Azərbaycan türkcəsinə xas olan söz sırası arasında mövcud olan izomorf və allomorf xüsusiyyətlər müəyyənləşdirilir.

O.İ. Musayev dəqiq dilçilik təhlili ilə göstərmişdir ki, qarşılaşdırılan dillərdə sözlərin sırası eyni funksiyaları ifadə etsə də onlar arasında mühüm fərq vardır. “Sözlərin sırası Azərbaycan dilində əsasən üslubi, ingilis dilində isə semantik-sintaktik funksiyaları yerinə yetirir. Bu həmin dillərin hər birinin morfoloji quruluşundan irəli gəlir. Məlum olduğu kimi, ingilis dilində sözlərin sırası əsasən obyektiv-subyektiv münasibətlərin ifadəçisidir. Morfoloji vasitələrlə zəngin olan Azərbaycan dilində isə cümlə üzvləri arasındakı sintaktik əlaqə formal göstəricilərlə ifadə edilir.

Hər bir dildə sözlərin cümlə əmələ gətirəcək tərzdə düzəlməsinə

cümlədə sözlərin sırası deyilir. Müasir Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, müasir ingilis dilində söz sırası xeyli sabitdir. Qeyd etmək lazımdır ki, cümlədə söz sırasının sabitlik, yaxud sərbəstlik dərəcəsi həmin dilin qrammatik, konkret desək, morfoloji quruluşundan asılı olur; dildə morfoloji quruluş nə qədər zəngin olsa, söz sırası da bir o qədər sərbəst olur (məsələn, müasir rus dilində olduğu kimi). Əksinə, dildə morfoloji quruluş nə qədər zəif və kasıb olsa, həmin dilə xas olan söz sırası da bir o qədər sabit olur (müasir ingilis dilində olduğu kimi).

Müasir ingilis dili qrammatika kitablarında *there* formal sözü ilə başlanan nəqli cümlələrə xas olan söz sırası (xəbər+mübtədə) ənənəvi olaraq inversiya adlandırılır. Oruc müəllimin müəllifi olduğu qrammatika kitablarında isə həmin qəbildən olan nəqli cümlələr həm məzmun, həm də formaca xüsusi qrup cümlə hesab edilir və buna görə də bu cümlələrdə baş üzvlərin xəbər+mübtədə şəklində düzəlməsi adi söz sırası adlandırılır. Müasir ingilis dilində *there* formal sözü ilə başlanan cümlələr istər ifadə etdiyi hökm, istərsə də malik olduğu sintaktik quruluş baxımından ayrıca qrup təşkil edir: bu qrupa daxil olan cümlələr, bir qayda olaraq, mövcudiyət hökmü ifadə edir, yəni bu və ya digər şəxs, yaxud əşyanın mövcud olduğunu, yaxud olmadığını bildirir.

Ədəbiyyat:

1. Oruc İbrahimovlu Türksevər (Musayev) “Ömrümün anları və yaxud bir ömrün dastanı”, Bakı, Qismət, 2010, 616 səh
2. Oruc Musayev “İngilis dilinin qrammatikası”, Bakı, Maarif, 1996, 392 səh

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 1, Fakültəsi 407A, Mehdişadə Güllayə
Elmi rəhbər: dos:S. Nuriyeva*

AZƏRBAYCAN DİLİNİN COĞRAFİYASI

Açar sözlər: Dil, Oğuz-səlcuq qrupu, Cənubi Azərbaycan, Qərbi Azərbaycan, yayılma arealları, geneoloji iltisqaqı-aqlütinativ, qrammatik əlaqə, Ural-Altay dil ailəsi

Azərbaycan dilinin coğrafiyası Azərbaycan dilinin yayılma areallarından bəhs edir. Dünyanın ən qədim və zəngin dillərindən biri olan Azərbaycan dili Azərbaycan Respublikasının dövlət dilidir. Qrammatik quruluşuna görə aqlütinativ-iltisqaqı dil olan Azərbaycan dili geneoloji olaraq, türk dili ailəsinin oğuz-səlcuq qrupuna, Ural-Altay dil ailəsinə aiddir. Sözlər arasında qrammatik əlaqə şəkilçilər vasitəsilə düzəlidir. Söz sırası sərbəstdir. Azərbaycan dilinin coğrafiyasını şərtləndirən əsas amillər: birinci-

si Azərbaycan dilinin danışıldığı ərazilər, ikincisi isə Azərbaycan dilində danışan əhalinin sayıdır. Hələ XX əsrdə S.Onullahi dünyada 30 milyondan çox azərbaycanlının olduğunu məlumat vermişdir. Hal-hazırda isə dünyada 50 milyondan çox azərbaycanlı olduğu qeyd olunur.

Cənubi Azərbaycanda Azərbaycan dili. Azərbaycan dili Cənubi Azərbaycanda təxminən iyirmi üç milyon azərbaycanlı tərəfindən danışılır. 1979-cu ildə şah Homeyni Cənubi Azərbaycanda yaşayan Azərbaycanlıların Azərbaycan dilinin Turan üçün nə qədər vacib olduğunu çox yaxşı anlayırdı. Mənbələrdə onun Azərbaycan dilini yaxşı bildiyi və bu dildə danışdığı da qeyd olunur. Cənubi Azərbaycanda azərbaycançılıq və Azərbaycan izlərini ən yaxşı Məhəmməd Rza Pəhləvinin dövründə müşahidə etmək olar. Həyat yoldaşı Fərəh Pəhləvi (Şahbanu) azərbaycanlı olan Rza Pəhləvi Azərbaycan dilinə yaxşı bələd idi. Cənubi Azərbaycanda Azərbaycan dilindən bəhs edərkən Cavad Heyətini adını da çəkmək vacibdir.

Qərbi Azərbaycanda Azərbaycan dili. Tarixən Qərbi Azərbaycanda türk və türkcülərin hakim olduğunu sübut edən çoxlu faktlar da var. Mənbələrdə göstərilirki, hələ Azərbaycan Rusiya və Turan arasında ikiye parçalanan zaman İrəvanda əhalinin sayı təqribən 10 minə çatırdı ki, bunun yeddi mini məhz Azərbaycan türkü idi . Tarix göstərir ki, 1441-ci ildən 1828-ci ilə qədər olan müddətdə (387 il) İrəvan xanları Azərbaycan türkləri olmuşdur.

Ədəbiyyat

1. A.Onullahi. Dünyada nə qədər azərbaycanlı var?. “Bilik” 1988.
2. ASE. III c. B.,1987, səh 571
3. Cavad Heyət. Dilimiz, ədəbiyyatımız, kimliyimiz. Bakı,2011 Heyət M.Prof. Dr.Cavad Heyətin həyatı və əs B.2011 (Cavad Heyət. Dilimiz, ədəbiyyatımız, kimliyimiz kitabına ön söz)
4. Həbib Hürmüzlü. Kərkük Türkcəsi sözlüğü. tstanbul, 2003
5. Qəzənfər Paşayev, “Dilimiz-varlığımız”, Bakı, “Ozan”, 2011
6. https://en.wikiDedia.org/wiki/Azerbaijanis_in_Russia
7. <http://ahiska-az.narod.ru/d4.htm>

“CONDITIONAL MOOD” VƏ ONUN İŞLƏNMƏ ŞƏKLİ

Açar sözlər: şəkil, real şərt, qeyri real şərt

Müasir ingilis dilçiliyində Conditional Mood (Şəkil) geniş tədqiq olunan məsələlərdəndir. Conditional Mood analitik formaya malik olur və qeyri-reallıq ifadə edir. Tabeli mürəkkəb cümlənin baş cümləsində və sadə cümlələrdə işlənən Conditional şəklinin: indiki və keçmiş zaman formasında işləmək xüsusiyyəti var. Present Conditional Mood hərəkəti indiki və yaxud gələcək zamana istinad edərək, bu zaman zərfləri (now, tomorrow, next year, etc.) ilə işlənir. Conditional Mood indiki zamanda should, would, could, might kimi köməkçi feillər ilə qeyri-müəyyən və ya davamedici zaman formasında olur. Past Conditional Mood hərəkəti keçmiş zamana istinad edərək, keçmiş zaman zərfləri (yesterday, last week, ago, etc.) ilə işlənir. Conditional Mood keçmiş zamanda should, would, could, might köməkçi feilləri ilə bitmiş və yaxud bitmiş davamedici məsdər formasında işləyə bilər.

Conditional Mood aşağıdakı hallarda işlədilir:

1) “If” ilə başlayan qeyri-real şərt budaq cümlələrində, məsələn: If she were here, she would help us.; If I had not been so busy last week, I should have come to visit you. 2) “Even If”, “Even though” bağlayıcılarının istifadə olunduğu güzəşt budaq cümlələrində, məsələn: Even if Jerry followed your advice, she would not achieve her aim. Even though he had been there, he would not have changed anything. 3) “But for” ifadəsi ilə başlayan qeyri-reallıq bildirən sadə cümlələrdə, məsələn: But for my exams, I would not travel to London . But for her blushing, we might have believed her. 4) “Or”, “or else”, “otherwise” bağlayıcıları ilə bağlanan təbii mürəkkəb cümlələrdə, məsələn: It is sure to rain later in the day, or the birds would not be flying to low. I use only freshest butter or my cakes would not have been so good. 5) Məsdər və cərənlə başlayan sadə cümlələrdə, məsələn: To stop now would mean losing everything. Having given him a hand would have cost you very little.

Ədəbiyyat:

1. Jafarova L., Huseynov A., Mirzayeva M., Mammadova G., Mustafayeva S. English Grambridge (Manual). Baku: Science and education, 2012. 368 p.

2. Khanbutayeva L.M. The analysis of the Subjunctive Mood. Baku : Science and Education , 2015 , 232 p.
3. Mammadova M., Yunusov D. English Grammar. Baku: Adiloglu, 2011, 450 p
4. Turksever (Musayev) O.I. English Grammar. Baku: Qismat, 2007. 608 p.

ADU,

*Dilşünaslıq, qr. M18-206, **Kərimova Güllər**
Elmi rəhbər: prof.A.R.Hüseynov*

BUDAQ CÜMLƏLƏRİN TƏSNİFATI

Açar sözlər: *tabeli mürəkkəb cümlələr, budaq cümlələr, funksional prinsip, kateqoriyal prinsip*

Dilin sintaktik quruluşunun əsas vahidlərindən biri də cümlədir. Müasir ingilis dilində polipredikativ cümlələr olan tabeli mürəkkəb cümlələr ilə bağlı əsas məsələlərdən biri isə budaq cümlələrin təsnifatıdır. Blox budaq cümlələrin təsnifatının funksional və kateqoriyal prinsiplərə əsaslandığını qeyd etmişdir.

Budaq cümlələr funksional prinsipə əsaslanaraq sadə cümlənin mövqeli (positional) üzvlərinin analogiyası ilə bağlı olaraq təsnif edilir. Funksional prinsipdə budaq cümlələrin təsnif edilməsi budaq cümlələr ilə sadə cümlə üzvləri ilə arasında olan bənzətməyə əsaslanır. Məsələn: “ *The young treated the old as if they wanted nothing .* “ = “ *The young treated the old with neglect .* ”

Verilmiş nümunədə budaq cümlə olan “*as if they wanted nothing*” sadə cümlədə “*with neglect*” şəklində verilmişdir. Funksional prinsipə əsaslanan təsnifat məhz yuxarıda verilən nümunədəki kimi budaq cümlə və sadə cümlə üzvü arasında olan bənzərlik əsasında yaranıb.

Kateqoriyal prinsipin əsas mahiyyəti budaq cümlələrin sadə cümlədəki cümlə üzvlərinin yerləşməsindən fərqli olaraq (positional relation), onların nominativ xüsusiyyətlərinə əsasən təsnif olunmalarıdır. Kateqoriyal prinsipə əsaslanaraq, budaq cümlələr aşağıdakı kateqoriyal-semantik qruplara bölünür:

1. substantive-nominal clauses (ismi-nominal budaq cümləsi),
2. qualification-nominal clauses, (təyin budaq cümləsi).
3. adverbial clauses (zərflik budaq cümləsi).

Substantive-nominal (ismi-nominal) cümlələr hər hansısa bir hadisəni fakt olaraq əks etdirən budaq cümlələrdən ibarətdir. Belə tabeli mürəkkəb cümlələrə mübtəda, xəbər və tamamlıq budaq cümlələri daxildir. Məsələn: “*Whether she will come today is not known yet .*” (mübtəda budaq cümləsi)

İkinci qrupa daxil olan qualification-nominal budaq cümlələri hadisənin müəyyən xarakterik xüsusiyyətini göstərir. O. Musayev belə budaq cümlələri “attributive clauses” (təyin budaq cümləsi) adlandırır. Məsələn: “*He didn't want to tell me the reason why he hadn't accepted my invitation.*”

Zərflik budaq cümlələri isə hadisələri, faktları müxtəlif təsvirlər ilə ifadə edirlər. Zərflik budaq cümlələrinə semantik aspektdən yanaşsaq, aşağıdakı növlərini qeyd edə bilərik: yer, zaman, tərz-i-hərəkət, müqayisə, şərt, güzəşt, məqsəd, səbəb, nəticə. Məsələn: “*Light fell on his face, so that she could see his face.*” (nəticə budaq cümləsi).

Qeyd etməliyik ki, təsnifatları müqayisə etsək onların oxşar deyil, ziddiyətli xüsusiyyətlərə malik olduğunu görmək olar. Bununla yanaşı olaraq, təsnifatların hər biri müxtəlif təhlil səviyyələrinə (the levels of analysis) əsaslanır.

Ədəbiyyat:

1. Blokh M.Y. A Course in Theoretical English Grammar. London, Blackwell Publishing, 1983, 384 p.
2. <https://studopedia.su>
3. Musayev O. İ., Hacıyev E. İ., Hüseynov A. R. A Practical Grammar of Contemporary English, Bakı, “KM”, 2014, 552 p.

ADU,
Dilşünaslıq, qr. M18-206, Məmmədova Ulduz
Elmi rəhbər: prof.A.R.Hüseynov

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ SİFƏTİN DƏRƏCƏ KATEQORİYASI

Açar sözlər: məna, qrammatik kateqoriya, sifət, dərəcə kateqoriyası, üsul

Söz yalnız leksik mənadan deyil, eyni zamanda qrammatik mənadan da ibarətdir. Qrammatik məna, qrammatik kateqoriya anlayışı ilə sıx bağlıdır. Qrammatik kateqoriya vahid mənaları olan, qarşı-qarşıya qoyulan qrammatik formalar sistemidir. Qrammatik kateqoriya baxımından müasir ingilis dilində sifət haqqında geniş məlumat vermək mümkün deyil, çünki sifətin yalnız dərəcə kateqoriyası vardır. Müasir ingilis dilində sifətin üç dərəcəsi vardır: adi dərəcə (the positive degree), müqayisə dərəcəsi (the comparative degree), üstünlük dərəcəsi (the superlative degree).

Sifətin adi dərəcə forması müqayisə miqyasında ən aşağı mövqedə dayanır. Bu dərəcənin heç bir müqayisə xüsusiyyətləri yoxdur. Sifətin adi dərəcəsi heç vaxt işarələnmir, bu da sifətin adi dərəcədə olduğunu göstərir.

rən morfoloji elementlərin olmadığını göstərir. Məsələn: *long, short, sharp, blue, yellow, red, wide, narrow* və s.

Müasir ingilis dilində sifətlərin müqayisə və üstünlük dərəcəsi isə üç əsas üsul ilə əmələ gəlir: sintetik üsul (the synthetic way), analitik üsul (the analytical way), qeyri-müntəzəm üsul (the irregular way).

Təkhecalı və sonu “-y” hərfi ilə və ya “-er”, “-ow”, “-le”, “-ise” kimi hərf birləşmələri ilə bitən ikihecalı sifətlərin müqayisə və üstünlük dərəcələri sintaktik üsul ilə təşkil edilir. Bu üsul ilə müqayisə dərəcəsinin formalaşmasında “-er” şəkilçisi, üstünlük dərəcəsinə isə “-est” şəkilçisi əlavə olunur. Məsələn: *long - longer - the longest, happy - happier - the happiest, clever - cleverer - the cleverest, etc.*

Çoxhecalı sifətlərin müqayisə və üstünlük dərəcələri isə analitik üsul ilə əmələ gəlir. Bu çoxhecalı sifətlərin müqayisə dərəcəsi “more”, üstünlük dərəcəsi “the most” köməyi ilə ifadə olunur. Məsələn: *difficult - more difficult - the most difficult, curious - more curious - the most curious, etc.*

Müasir ingilis dilində sifətlərin sintetik və analitik üsullarından başqa qeyri-müntəzəm üsulu da vardır. Bu üsul özünü sifətlərin müqayisə və üstünlük dərəcələrində köklərində baş verən dəyişikliklər ilə göstərir. Məsələn: *good - better - the best, bad - worse - the worst, little - less - the least, much - more - the most, far - farther - the farthest, old - elder - the oldest, late - later - the latest, etc.*

Qeyd etməliyik ki, müasir ingilis dilində yalnız keyfiyyət bildirən sifətlərin (qualitative adjectives) dərəcə kateqoriyası vardır, çünki bu sifətlər semantik cəhətdən müqayisə oluna bilirlər.

Ədəbiyyat:

1. Blokh M.Y. A Course in Theoretical English Grammar. London, Blackwell Publishing, 1983, 384 p.
2. Ilyish B.A. The Structure of Modern English. Moscow, L., 1971, 365p.
3. Musayev O. İ., Hacıyev E. İ., Hüseynov A. R. A Practical Grammar of Contemporary English. Bakı, “KM”, 2014, 552 p.

İNGİLİS DİLİNDƏ BEYNƏLXALQ SÖZLƏR

Açar sözlər: *beynəlxalq söz, mənşə, söz bazası*

Hər bir dilin özünəməxsus söz bazası və lüğəti mövcuddur. Müxtəlif iqtisadi, ticari, istərsə də mədəni əlaqələr nəticəsində bir dildə olan söz başqa bir dilə keçə bilər. Bir sözün bir dildən digərinə tərcümə olunmadan və olduğu kimi ötürülməsi zamanı meydana çıxan sözlərə beynəlxalq sözlər deyilir.

Bir çox dünya dillərində beynəlxalq sözlər siyahısına daxil edilmiş sözlər mövcuddur. Belə sözlər mənşəcə rus, ingilis, fransız, alman, yəhudi və ingilis dillərinə məxsus ola bilər. Beynəlxalq səciyyəli sözlər daha çox idman adları, elmi adlar, kimyəvi maddə adları, diplomatika, siyasət və idarəetməyə aid olan adlardan, bununla birgə, məişətdə işləyən bir sıra sözlərdən ibarət olur. İngilis dilindən digər dillərə keçərək beynəlxalq səciyyə daşıyan bir çox sözlər vardır.

“Algebra”, “Bology”, “Arithmetic”, “Geology”, “Psychology”, Physiology, Physics, Zoology kimi elm və fənn adları beynəlxalq sözlərdir. Ballet, dance kimi sözlər, eləcə də aluminium, dinamit, gas, glycerin, nickel, paraffin, petroleum, radium, zinc kimi kimyəvi maddə adları da bu sözlərin siyahısına daxildir. Bunlardan başqa bir sıra diplomatika, siyasət və idarəetməyə aid president, referendum sözləri də demək olar ki, bütün dillərdə işlənir. Bu siyahıya, eləcə də, August, December, February, January, May, November, September ay adları da daxildir. Məişətdə işləyən beynəlxalq sözlər isə digər qruplara nisbətən çoxluq təşkil edir. Alcohol, automobile, bank, bar, chocolate, coffee, cigarette, cafe, encyclopedia, pyjamas, hotel, program, police, lava, magnet, quiz, radio, salad, taxi, telegram, universal, university, vanilla, visa, vitamin, restaurant sözləri bu qrupa daxil edilən sözlərdəndir. Musiqi ilə bağlı olan Jazz, opera, piano sözləri, həm də gram, metre, kilo ölçü vahidləri də bir çox dünya dillərində işləyən və başa düşülən sözlərdir.

Beynəlxalq sözlər digər dillərə keçərkən bir çox hallarda öz leksik mənasını saxlasa da, fonetik cəhətdən dəyişikliklərə uğraya bilər. Amma ikinci dildə işləyən sözlər ilk, orijinal halına çox yaxın olur.

Ədəbiyyat:

1. [https://en.wikipedia.org/wiki/Internationalism_\(linguistics\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Internationalism_(linguistics))
2. https://studopedia.su/9_43561_INTERNATIONAL-WORDS.html

İNGİLİS DİLİNİN QRAMMATİKASININ TƏDRİSİNDƏ BAŞ VERƏN ÇƏTİNLİKLƏR

Açar sözlər: söz sırası, subyektin və fəlin inversiyası, zaman formaları, modal fellərin istifadəsi

Hamıya məlumdur ki, yeni dil öyrənərkən bir sıra çətinliklər ortaya çıxır. Bu çətinliklərdən biri də öyrənənin dogma dilinin qrammatik quruluşunun öyrənəcəyi dilin qrammatik quruluşundan fərqli olmasıdır. Bildiyimiz kimi, hər bir dilin özünəməxsus söz sırası vardır. Analitik-flektiv dil tipinə aid olan ingilis dilində söz sırasının vacibliyi mütləqdir. Buna görə də, ingilis dilinin öyrənilməsində və ünsiyyət prosesində istifadə edilməsində bir sıra çətinliklər ortaya çıxır. Yaranan çətinliklərlə tanış olmaq üçün aşağıdakı bəndlərə nəzər salaq:

Söz sırası. Məsələn, "Tom gave Helen a rose" cümləsində "a rose" verilən əşya, "Helen" obyekt "Tom" isə subyektdir. Əgər biz söz sırasını dəyişsək, "Helen gave Tom a rose" cümlənin mənasını dəyişəcəyik.

Zaman formaları. İngilis dilində zaman formalarının çoxluğu dil öyrənənlərin dili qavramasında bir sıra narahatlığa gətirib çıxarır. Şagird və tələbələr "today" və "yesterday" zaman zərflərinin cümlələrdə işlədilməsində çətinlik çəkirlər, bu zaman zərflərini cümlələrlə əlaqələndirə bilmirlər. Məsələn, "I saw him yesterday" or "I have seen him today. Zaman formalarının anlaşılmasında əsas problemlərdən biri də həmin zaman formalarının öyrənənin dogma dilində mövcud olmamasıdır.

Modal fellərin istifadəsi. Modal fellərin başa düşülməsi və işlədilməsi zamanı problemlər meydana çıxır. Öyrənənlər "can" və "may" modal fellərini fərqləndirməkdə və cümlədə tətbiqində çətinliklərlə qarşılaşırlar. Məsələn, "May I go home?", "No, you mustn't". Gördüyümüz kimi, "may" lə sual verildiyi halda, "must" la cavab verilməyi ingilis dilinin qrammatik qaydalarının vacib xüsusiyyətlərindən biridir. Lakin öyrənənlər bu qrammatik qaydanı xatırlaya bilmirlər.

Çətinliklərdən biri də artıqdır. Artıqlığın istifadəsi çətinliklər sırasında, demək olar ki, birinci yerdə durur. Məsələn: "This is a pen, the pen is red", "This is my pen and that is his pen."

Beləliklə, müəllim üçün qrammatik materialı öyrətməkdə birinci addım istifadə zamanı səhvlərin aradan qaldırılmasıdır. Eyni zamanda nəzərə almaq la-

zımdır ki, qrammatik bilikləri əldə etmədən ingilis dilində düzgün, səlis danışmaq mümkünsüzdür. Doğrusu, ondan bir ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə olunur.

Ədəbiyyat

1. A. Tahirov, Ə. Salayeva. İngilis dilinin tədrisi metodikası. Bakı, 1978
2. G.V. Rogova. Methods of teaching English. Moscow, 1975
3. Thornbury. Teaching grammar creatively. Cambridge University Press, 207

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil- 1, Fakültəsi 407A, **Hüseynova Gülxar**
Elmi rəhbər :b/müə:G.Məhərrəmov*

İNGİLİS DİLİNDƏ ÜMUMİŞLƏK VƏ ÜMUMİŞLƏK OLMAYAN SÖZ VƏ İFADƏLƏR

Açar sözlər: Köhnəmiş sözlər, unudulmuş sözlər, terminlər, dialekt, slənqlər

Dilimizdə olduğu kimi ingilis dilində də sözlər işlənmə dairəsinə görə iki qrupa bölünür: ümumişlək ümumişlək olmayan sözlər.

Ayındır ki, ümumişlək sözlər məkanından, zamanından, ixtisasından, savadından, yaşayış yerindən və s asılı olmayaraq bütün adamlar tərəfindən, məişətdə, gündəlik nitqdə işlədilən sözlərdir. Azərbaycan dilində olduğu kimi ingilis dilində də leksikanın böyük qismi ümumişlək sözlərdir, məsələn: home, land, son, friend, father, mother, place, shop, market, nice, comfortable və s. Ümumişlək sözlər əsasən dilin leksik-lüğət tərkibinin əsasını təşkil edir.

Köhnəmiş və ya unudulmuş sözlər - Archaic or Lost words: Köhnəmiş sözlərə aiddir: bedlam ['bedləm] xaos dəlixana; aliment; aliment; assay [ə'sei]- Syn: test, Syn: attempt; beldam ['beldəm] -qoca qadın; behoof-benefit.

İngilis dilində təxminən 200-dən çox arxaik söz və ifadələr mövcuddur.

Terminlər

Allusion 1) eyham, sözətmə 2) bəhanə, dəlil, xatırlatma, eşitdirmə;

Anteceden əvvəl gələn; keçmiş, ötən həyat, ötən günlər, ötən ömür

Didactic 1) ibrətamiz, faydalı 2) ağıl verməyi, nəsihət verməyi sevən Intertextuality mətnlərarası əlaqə

Dialekt (şivə) sözləri və ya slənqlər: Bir ingilis deyə bilər ki, məsələn, "I'm going to have a root in the wardrobe", mənası odur ki, "that they're going to hunt around in the wardrobe for something", ancaq bir Avstraliyalı buna gülə bilər, çünki onlara görə "roof" kobud sözdür. Birləşmiş Krallıq ətrafında "a bread roll" müxtəlif regionlara görə a "bun", a "bap", or a "barm cake" kimi müxtəlif səslənə bilər.

Müəyyən elm və texnologiya sahəsində işlənən söz və ifadələr: cochlear implant [ˈkokhə] akustik sinirləri stimulyasiya edən qurğu; Nanotechnology, Cybersecurity, Artificial Intelligence, Bioinformatics, Hub-siqnalların yenidən müxtəlif portlara paylaması, Simplex-yalnız bir tərəfli ünsiyyət. Chipset -anaborddakı qoşa val.

Ədəbiyyat

1. Professional English in Use. S.R. Esteras, E.M. Fabre. Cambridge University Press 2007. 118 pages.

2. <http://www.businessinsider.com/best-old-english-words-that-no-longer-exist-2017-3> s://

3. www.oxford-royale.co.uk/articles/introduction-english-dialect-words.html

ADU

Təhsil I fakültəsi 210 A, Aytac Məmmədzadə

Elmi rəhbər: müəll. Püstəxanım Yusifova

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ “IF” BAĞLAYICILI CÜMLƏLƏRİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: If bağlayıcısı, feilin şəkilləri, inversiya, sıfır şərt, qarışıq tipli şərt

Müasir ingilis dilində “If” iki cür cümlələrdə işlənir: sadə və mürəkkəb cümlələrdə. “If” sadə cümlələrdə feilin sabcanktiv II şəklində işlənir. Bu zaman “If only” “kaş” mənasını verir. Burada şərt yox, arzu, istək bildirir: If only I hadn’t lost her phone number. If only we knew what to do.

“As if” sadə cümlələrdə sarkazm bildirir: As if she knew

“If” bağlayıcılı mürəkkəb cümlələrin müxtəlif tipləri vardır: 1. Sıfır (zero) kandişinal, 2. I tip kandişinal, 3. II tip kandişinal, 4. III tip kandişinal, 5. Qarışıq tip

a) Sıfır (zero) kandişinal. Burada baş və budaq cümlələrdə indiki qeyri-müəyyən zaman işlənir. Bu tipli cümlələr elmi faktları, indiki və keçmiş zamanda adət halına alınmış hərəkətləri bildirir: If the sea is stormy, the waves are high, If I estimate the results first, it always helps.

b) I tip (first) kandişinal. Bu tip mürəkkəb cümlələrin budaq cümləsi indiki qeyri-müəyyən, baş cümləsi isə gələcək qeyri-müəyyən zamanda olur. Gələcəkdə baş verməsi mümkün olan hadisələri və hərəkətləri bildirir: If I analyse the results, you will define the problem more clearly.

c) II tip (second) kandişinal. Bu tip mürəkkəb cümlələrin budaq cümləsi sabcanktiv II şəklinin indiki zaman formasında, baş cümləsi isə

kandişinal şəklinin indiki zaman formasında olur. Keçmiş barədə əqli nəticələri, qeyri-mümkün hadisə və hərəkətləri bildirir: If Einstein were alive today, he would probably solve the problem.

d) III tip (third) kandişinal. Bu tip mürəkkəb cümlələrin budaq cümləsində sabcanktiv II şəklinin keçmiş zaman forması, baş cümləsində isə kandişinal şəklinin keçmiş zaman forması olur. Keçmişdə baş verən hərəkət haqqında danışarkən istifadə edilir: If you had contextualised the argument, it would have been more useful.

e) Qarışıq (mixed) tipli kandişinal: Bu cür cümlələrin 2 növü vardır: I tip qarışıq tipli kandişinalın budaq cümləsində sabcanktiv II şəklinin keçmiş zaman forması, baş cümləsində isə kandişinal şəklinin indiki zaman forması olur. Nəticə isə indiki zamana aid olur: If I had invested in ABC Plumbing, I could be a millionaire.

II tip qarışıq şərtli cümlələrin budaq cümləsində sabcanktiv II şəklinin indiki zaman forması, baş cümləsində isə kandişinal şəklinin keçmiş zaman forması işlənir. Nəticə keçmiş zamana aid olur. Bu zaman budaq cümlədəki sabcanktiv II forması ya ümumiləşmiş hərəkət, ya da daimi hərəkət bildirir: If she were not lazy, she wouldn't have missed the train.

Bəzən feilin sabcanktiv və sapozişinal şəklində işlənən qeyri-real şərt budaq cümlələrində "If" düşür və inversiya hadisəsi baş verir: Had I know you before I could have told it to you, Should I require any further information, please contact us at an office in Green street.

Ədəbiyyat

1. Khanbutayeva, L. "The Analysis of the Subjunctive Mood" Baku : Elm and Tehsil, 2015, p. 28-29.
2. Miller, J. English for Uni, www.adelaide.edu.au/english-for-uni, p. 1-4.
3. Musayev, O. "İngilis Dilinin Qrammatikası". Bakı - Qismət, 2007, s. 28-29
4. Walker, E. Elsworth, S. "Grammar Practice for Upper Intermediate students" Longman, Pearson Education Limited, 2000, p. 87-92

MÜASİR İNİGLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ MƏCHUL NÖVÜN YOLLARI

Açar sözlər: feil, növ, hərəkət, subyekt

Bildiyimiz kimi, həm müasir Azərbaycan, həm də müasir ingilis dilində, feil məchul növə malikdir. Feilin məchul növü hər iki dildə eyni olaraq hərəkətin haqqında danışılan subyekt üzərində icra olunduğunu bildirir. Müqayisə edilən dillərdə bu sahədəki oxşar cəhətlərdən biri də odur ki, həm müasir Azərbaycan, həm də müasir ingilis dilində feilin məchul növü ancaq təsirli feillərdən düzəldilir, təsirsiz feillər məchul növdə işlədilmir. Lakin onlar arasında bir sıra fərqlər də mövcuddur:

1) Müasir Azərbaycan dilində feilin məchul növü sintetik üsulla düzəldilir, yəni təsirli feilin kökünə **il4, m4** şəkilçiləri artırılır. Müasir ingilis dilində isə məchul növ analitik üsulla düzəldilir, yəni "to be" köməkçi feilindən istifadə olunur.

2) Müasir Azərbaycan dilində feilin məchul növünü düzəltmək üçün istifadə olunan morfoloji vasitə feilin zaman formasına təsir göstərmir. Lakin müasir ingilis dilində məchul növü düzəltmək üçün istifadə olunan qrammatik vasitə feilin zaman formasını dəyişdirir. Məhz buna görə də, müasir ingilis dilində feilin məchul növünün müxtəlif zaman formaları vardır.

Müqayisə edilən dillərin hər ikisində feilin məchul növü aşağıdakı hallarda işlədilir:

1) Hərəkətin icraçısı naməlum olduqda, məsələn:

This article was published in 1996. - Bu məqalə 1996-cı ildə nəşr olunub.

2) Hərəkətin icraçısının xatırladılmasına ehtiyac olmadıqda, məsələn:

The beautiful towers were built in the fifteenth century. - Güzəl qüllələr on beşinci əsrdə inşa edilmişdir.

3) Hərəkətin özünün xatırladılması, onun icraçısının xatırladılmasından daha vacib hesab edildikdə, məsələn:

The patient was treated by that doctor. - Xəstə o həkim tərəfindən müalicə edilib.

İnglis dilində feilin məchul növü dilimizə iki yolla tərcümə edilir:

1) Feilin məchul növü ilə, məsələn:

The house was cleaned last week. - Ev keçən həftə təmizləndi.

2) Feilin məlum növü ilə. Bu zaman məchul növdə cümlələr dilimizə qeyri-müəyyən şəxslə cümlələrlə tərcümə edilir, məsələn:

It is said that he attempted suicide. - Deyirlər ki, o, intihara cəhd edib.

Ədəbiyyat

1. Musayev O.İ. Müasir Azərbaycan və müasir İngilis dillərinin morfoloqiyası. Ankara: Bizim büro, 2018, səh.460

2. Musayev O. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı: Qismət, 2007, səh. 608

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 2 Fakültəsi 308 C, Məmmədova Bahar
Elmi rəhbər: Elmira Əliyeva baş müəllim*

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ DETERMINATİVLƏR VƏ ONLARIN İŞLƏNMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *ismi birləşmələr, müəyyənləşdiricilər, təyinedicilər*

Determinativlər (müəyyənləşdiricilər)- ingilis dilində ismin nə demək olduğunu aydınlaşdırmaq üçün bir ismin önünə qoyulmuş sözlərdir. Onlar isimdən sonra deyil, ismin əvvəlində işlənir və eləcə də, isimi təsvir etmək üçün istifadə olunan başqa sifətlərdən əvvəl gəlir. Müəyyən bir isimdən əvvəl müəyyənləşdiricilər tələb olunur, lakin cəm isimləri təqdim etmək istədikdə istəyə bağlıdırlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilində ismi birləşmələrin özünəməxsus strukturu vardır və onlar Azərbaycan dilində olduğu kimi ümumi semantik baxımından nominativ, tərəflər arasındakı münasibətə görə atributiv funksiya daşıyır. İngilis dilində işlənən ismi birləşmələrin ümumi strukturunu belə vermək olar: Determiner (s).....premodifier (s) head.....postmodifier (s)

İsmi birləşmələrdə asılı tərəf üç böyük söz qrupundan ibarətdir: öndə gələn determinativlər (determiners), öndə gələn təyinedicilər (premodifiers) və əsas komponentdən sonra gələn təyinedicilər (postmodifiers).

Determinativlər(müəyyənləşdiricilər)- Öndə gələn söz qrupu təyinedici funksiya daşımaqla ismi birləşmələrdə əsas tərəfin-nüvənin miqdar, keyfiyyət və başqa xüsusiyyətlərini müəyyən edir. Onların quruluş və semantik özəllikləri bir-birindən fərqlənir və bəzən bir nüvə üçün bir neçə determiner işləyə bilər. Məs: all my six friends, what a wonderful day, three times a day, both rich men və s.

Determinativlər (müəyyənləşdiricilər) nüvənin, yəni əsas tərəfin

mənasını konkret bir məfhumla məhdudlaşdırır. Bunları “modifayerlərlə” qarışdırmaq olmaz, çünki bu sözlər nüvənin mənasını təkmilləşdirir və onun bəzəsində daha çox məlumat verir. Təyinedicilərin bir qismi məhduddur. Yəni üç növ artıqlıq və bir az da malikiyyət bildirən sifətlər vardır ki, öz məhdudluğu ilə başqa sifətlərdən və modifayerlərdən fərqlənir.

Ədəbiyyat:

1. <https://learnenglish.britishcouncil.org/eng-gramreference/determiners-and-quantifiers>
2. <https://kognitivno-semanticheckie-svoistva-determinativov-v-angliiskom-yazyke>
3. Кобрина Н.А./ Грамматика английского языка. / Союз, 2006.

*Mingəçevir Dövlət Universitetinin XDM
Əliyeva Xədicə Möhsüm qızı, 18qrup magistrantı
Elmi rəhbər: fil. fəls. dok, dosent Vəfa Məhərrəmov*

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ LEKSİK AMİLLƏRİN ROLU

Açar sözlər: dil, amil, nitq, kontekst

İngilis dilinin tədrisində leksik amillərin rolu böyükdür. Bu məsələ indiyə qədər müxtəlif aspektlərdə müzakirə edilmişdir. Nəticələr və fikirlər fərqli olduğu qədər də maraqla qarşılanmışdır.

Beləliklə, xarici dillərin tədrisində leksik amillər aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilə bilər:

1. Sözlərin işlənmə tezliyi;
2. Qonşu sözlərin sıxlıq göstəriciləri;
3. Dilin mənimsənilməsində yaş xüsusiyyətləri;
4. Qonşu sözlərin işlənmə tezliyi;
5. Alınmaların müdaxiləsi;
6. Nitq nümunələri;
7. Vurğunun yeri və s.

Qeyd edək ki, əksər hallarda qrammatik və fonetik amillər fonunda leksik amillər şərtlənir. Bu əlaqələr dilçilik məsələləri baxımından da maraqlıdır. Burada əsasən səs dəyişmələri ilə bağlı fikirlər mövcuddur. Əlbəttə, bu zaman səslərin yaratdığı fərqlər, qrammatik şəkilçilər diqqət çəkir. Belə ki, Reicher-Wheeler paradigmasına görə, dilöyrənənlər hərfləri sözlərin daxilində öyrənməklə daha yaxşı başa düşürlər. Tələffüzdə eşitdikləri səsləri və ya söz daxilində işlənməyən tək hərfləri isə gec qavrayır-

lar. Bunlardan birincisi leksik effekt (lexicality effect), digəri isə söz-hərflər effekti (word-letter effect) adlanır. Lakin hər iki effekt nəticə etibarilə, leksik amilləri səciyyələndirir.

Onu da qeyd edək ki, xüsusilə kiçik yaşlı məktəblilər uyğun sözlər tapılmasında çətinliklər çəkir və səhvlərə yol verirlər (word-finding errors). Məhz elə bu vaxt yaş xüsusiyyəti ilə əlaqədar olan leksik amillərdən bəhs etmək doğru olardı. Çünki dil materialları yaş xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə seçilməlidir. Bu mənada ingilis dilinin tədrisində leksik amillərin rolu danılmazdır. Leksik amilləri şərtləndirən dil faktları arasında qrammatik və fonetik ünsürlər də vardır. Əksər hallarda bu ünsürlər baş verən xətalara və çətinliklərin səbəbinə çevrilməklə dilöyrənənlər üçün real maneələr yaradır. Bəzi sözlər işlənmə zamanı öz emotiv mənalara itirir. Biz nə qədər tez-tez ekspressiv söz və ya frazalar təkrar ediriksə, o qədər də dildən az səmərəli istifadə edirik. Belə ki, illər öncə işlənən hər hansı söz zamanla metafora olaraq işlənir. Sözlər müəyyən vaxtdan sonra öz mənalara itirərək başqa mənalara kəsb edirlər. Çünki zaman keçdikcə bu və ya digər səbəbdən sözlər işlək olmaqdan çıxırlar. Sözlər yeni-yeni alternativləri ilə üzləşirlər. Belə desək, “orbit” lərindən aralı düşürlər. Onlar öz evokativ mənalara itirir, ümumişlək söz olmaqdan uzaqlaşirlar.

Beləliklə, bütün bunları diqqətdə saxlamaq və ingilis dilinin tədrisində nəzərə almaq vacibdir.

Ədəbiyyat

1. Arden- Close, C. Language problems in science lectures to non-native speakers // English for Specific purposes, 12(3), 1993, pp. 251-261
2. Carrio Pastor, M. L. Contrastive analysis of scientific-technical discourse: Common writing errors and variations in the use of English as a non-native language. Ann Arbor : UMI. 2004, 345p.

UNEC

Əmtəşünaslıq, Fakültəsi 2366, Elmira Səfərova
Elmi rəhbər: Abdullayeva Sevinc

İNGİLIS DİLİNDƏ İŞLƏNƏN İDİOMLAR

Açar sözlər: idiom, ifadə tərz, ünsiyyət, dilçilik

Azərbaycan dilində olduğu kimi İngilis dilinin də özünə məxsus ifadə vasitələri, atalar sözləri, idiomları var. İdiomlar bu dildən istifadə edənlərin danışdığı tərzindəki ən vacib faktorlardır. İngilis dilində hər hansısa mahnıya qulaq asdıqda, kitab oxuduqda və ya film izlədikdə çoxlu sayda idiomlarla

rastlaşırıq. İdiomlar elə ifadələrdir ki, onların tərkibinə daxil olan sözlər öz həqiqi mənasını itirərək məcazi mənada işlənir. Buna görə də ingilis dilinə yaxşı bələd olmayan biri belə tərz ifadələrin həqiqi mənasına varmadan səhv başa düşəcək. Məsələn, Britaniyanın “Queen” adlı məşhur rok qrupunun “The show must go on” adlı mahnısını yəqin ki, əksəriyyətimiz dinləmişik. Bu mahnının adına fikir versək görürük ki, “show must go on” ən çox işlənən idiomlar sırasına daxildir və dilimizdə tərcüməsi eynilə “şou davam etməlidir kimi” ola bilər. Bu ifadə xüsusi situasiyalarda işlənir. Məsələn hər hansısa bir işi görmək məcburiyyətindəsən və qarşında hər hansı bir problem yaranmasına baxmayaraq təkidlə yoluna davam edirsən. The weather is so cold, but I have got to go to the library. The show must go on.

İdiomlar bəzən fərqli hallarda emosiyaların ifadəsi kimi də başa düşülə bilər və ya başqa sözlə desək hiss , həyəcanı idiomlarla ifadə etmək mümkündür. Məsələn, gəlin göstərilən idiomlara nəzər salaq. “Happy-go-lucky” (bütün günü şən əhvalda olmaq). Məsələn, my mother is always happy-go-lucky (anam bütün günü şən əhvalda olur) və ya “I will it my haf” (təəccüblənərəm). If she gets higher point than you, I will eat my hal (əgər o səndən daha yüksək bal toplasa, təəccüblənərəm)

İngilis dili öz zəngin söz bazası ilə seçilən beynəlxalq dil kimi idiomlarının sayı ilə də seçilir. Əgər Amerikalı və ya İngiltərəli ilə ünsiyyət qursaz, onların danışdıqlarında idiomlar üçün nə qədər yer ayırdıqlarını görürsüz. Söz bazasının geniş olması özünü, fikrini ifadəni asanlaşdırır. Belə ifadələr həm formal, həm də qeyri - rəsmi danışmada, yazıda işlədilir Əsas odur ki, belə növ ifadələri uyğun situasiyalarda, düzgün mənada işlədəsən. Fikrimcə, bir dilçi dilin lüğət tərkibinə yaxşı bələd olmaq istəyirsə, həmin dildə mövcud olan bütün ifadələri dərinləndirib, öyrənməlidir, Wish you all the best! Sizə uğurlar arzulayıram!

Ədəbiyyat

1. <http://www.idiomsite.com/>
2. <https://quizlet.com/319223590/idiomlar-flash-cards/>

XARİCİ DİL DƏRSLƏRİNDƏ OYUNLARDAN İSTİFADƏ

Açar sözlər: tədris prosesi, şifahi nitq, oyun, motivasiya

Oyunların praktik məqsədlə istifadəsi tədris prosesində dil dərslərinin ayrılmaz hissəsidir. Onlar tədris prosesinin maraqlı keçməsinə müsbət təsir edir. Oyunların köməyi ilə keçilmiş mövzular daha asan mənimsənilir və dilöyrənənlərdə motivasiya yaradır, onlara sərbəstlik verir. Oyunlardan istifadə edilən dərslərdə nitq fəaliyyətinin bütün növləri (dinləmə, danışma, oxu, yazı) əhatə olunur.

Dərs prosesində müsbət nəticə əldə etmək üçün oyunların düzgün seçiminin böyük rolu vardır.

Oyunları seçərkən aşağıdakı meyarlar nəzərə alınmalıdır:

- ✓ oyunlar dərslərin məqsədinə uyğun olmalıdır;
- ✓ öyrənənlərin yaş və dil səviyyələrinə uyğun olmalıdır;
- ✓ maraqlı və cəlbedici olmalıdır;
- ✓ asandan çətinə prinsipinə uyğun seçilməlidir;
- ✓ həmişə özündə yeniliyi əks etdirməlidir.

Dərsdə istifadə olunan oyunların hamısının tədris prosesinə müsbət təsiri aşağıdakılardır:

- ✓ asan ünsiyyətə girmə (einfache Kommunikation);
- ✓ fikri düzgün istifadə etmək (Sinnhaftigkeit);
- ✓ ardıcılığını gözləmək (Folgerichtigkeit);
- ✓ axıcılıq (Flüssigkeit).

Oyunları dərs prosesində tətbiq etməzdən əvvəl aşağıda göstərilən tapşırıq növlərindən istifadə etmək müsbət nəticə verir:

1. mövzuya aid olan isimlərin cinsini, halını müəyyən etmək;
2. mövzuya aid lüğət hazırlamaq;
3. oyunların hansı mövzuya aid olduğunu müəyyən etmək;
4. nümunələr əsasında göstərmək və məşq etmək.

Bütün bunlar alman dili dərslərində dilöyrənənlərin tədrisə marağını artırır və ünsiyyətə girmələrini asanlaşdırır.

Ədəbiyyat:

1. Akif Nəzərov “Müasir təlim texnologiyaları .1. Nurəddin

2. Fertigkeit Sprechen 20, Langenscheidt 2001. Kassel, München, Veysova Z “Fəal interaktiv təlim”
3. Kazımov “ Fənn kurikulumu” Tübingen, S.211.
4. www.islcollektive.de
5. www.spiele.de

*Baku Business University
Economics and Management, Group T19B, Mammadova Nazrin
Scientific leader:Huseynova Gulnar*

ENGLISH AS A GLOBAL LANGUAGE

Key words: *global, a foreign language, fluency, international, to communicate.*

A global language, is a language spoken internationally, which is learned by many people as a second language, the most popular one being English. Over the years English has reached a status of a global language. The language that is spoken by millions of people all over the world; as the mother tongue, as the language used for international communication and as the language learned in the millions of schools.

Why has particularly English as a language become a global language? Researching this topic, answers to this question can be found in a global power the British Empire and the USA had during the history, especially since World War II. Then any changes and modifications of the language affect its structure. Moreover, fluency in English has become important in business world. Closing deals in English which leads to unfair treatment to non-speaking English companies who need hiring interpreters. Internet communication is mainly in English because Internet was born in the USA so that is not surprising. English also opens doors in the academic world. In order to speak at these conferences or publish in these journals, excellent English is essential. Many of the best MBA programs are taught in English.

English is a very effective language, that it is proved by the many native and non-native speakers all over the world. English language is so widely spoken, many people believe is vital to learn as a second language. English is a language that is been used in films, television, and a lot of more technological features like World Wide Web. This expansion also led to the increase in popularity of English language. Moreover, English has enabled a common communication means between people of different backgrounds. So it is not easy to say that English is superior to other languages.

English is the Global Language of today. English will continue to

eradicate other languages. English is the improvement of business. People of different nations, states, countries, having different mother tongues communicate using English. It has become so popular that it has even become the language that each and every person must know. By having an international language like English, all people of various nations can communicate with each other easily.

Reference list:

1. Danie Spich tinger (2003). The Spread of English and its Appropriation. Wien university press. (2003).
2. David Crystal (2003). English as a global language. Cambridge: Cambridge university press
3. Nguyen Thuy Nga (2008). English – A global language. Hanoi University press. Journal of Science.
4. STIG HJARVARD (2008). *How the Media Contribute to the Spread of English*. The Globalization of Language. Cambridge: Cambridge university press.

*ADPU,
Filologiya fakültəsi, qrup 202
Azərbaycan və ədəbiyyat müəllimliyi, Nəzrin Baxşalıyeva
Elmi Rəhbər: müəll. Samirə Babayeva*

DİL VƏ ƏDƏBİYYAT DƏRSLƏRİNİN TƏDRİSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: dil, ədəbiyyat, tənqidçi, fonetik, leksik

Ədəbi tənqid zövqü formalaşdırmaqdan daha çox siyasətə, ideologiyaya xidmət edib, ədəbi-bədii nümunəni zövq materialı kimi, sənət nümunəsi kimi öyrənməyibdir. Tənqidçilərin, ədəbiyyatşünasların bədii ədəbiyyata, dilçilərin dilə siyasi baxımdan yanaşmaları dil və ədəbiyyatın özünü də, onu öyrənənlərin (uşaqların, gənclərin, geniş oxucu kütləsinin) zövqünü də korladı desək yanlışdır. Dil və ədəbiyyatı siyasiləşdirənlərin dəyirmanına siyasiləşmiş dil və ədəbiyyat müəllimləri su tökməyə başladılar. Bu da uşaqlarda, gənclərdə, oxucularda əsl dil və ədəbiyyat zövqünü yox, siyasi zövqü formalaşdırdı.

Dil və ədəbiyyatın yaradacağı sənət və sənətkarlıq zövqü kənar qaldı. Atalar sözlərinə, nağıllara, dastanlara bədii ədəbiyyat nümunəsindən, bədii düşüncənin məhsulundan daha çox siyasi yöndə yanaşıldı. Dil və ədəbiyyat müəllimlərinin bu işdə xidmətləri danılmazdır. Dil müəllimləri siyasiləşmiş, siyasətə xidmət edən cümlələri təhlil etməklə dil zövqündən daha

çox siyasi zövqə xidmət etdilər. Fonetik, leksik, morfoloji və sintaktik təhlil materialları siyasiləşmiş bədii mətnlərin içərisindən seçildi, eyni zamanda ədəbiyyat müəllimləri ədəbiyyat materiallarını Sovet tənqid və ədəbiyyatşünaslığının tələbləri istiqamətində təhlil etdilər. Burada dil və ədəbiyyat müəllimlərinin günahını yox, dövrün, zamanın, siyasi rejimin onları aciz bir vəziyyətə gətirdiyini söyləmək istəyirik. Bunun acı nəticələri ona gətirib çıxardı ki, Sovet dövrü ədəbiyyatı deyəndə bir çoxları onun üstündən xətt çəkmək istədilər və bu tendensiya indi də davam etməkdədir. Odur ki, dil və ədəbiyyat savaşı dil və ədəbiyyat müəllimlərinin zəhmətinə söykənir. Dil və ədəbiyyat müəllimləri ədəbiyyatın tarixi ilə bağlı zəngin, hərtərəfli biliyə malik olmalı və zamanın sınağından keçən, eləcə də keçməyən ədəbiyyatı ayırd etməyi bacarmalıdırlar. Dil və ədəbiyyat müəllimləri dərslərini şagirdləri, tələbələri başa salmalıdırlar ki, əgər oxucu oxuduğu əsərdən bir fayda, xeyir götürürsə, onu zərərli əsər hesab etmək olmaz. Zərərli əsər odur ki, onun oxucuya heç bir xeyri, faydası olmur. Bunun üçün dil və ədəbiyyat dərslərində, orta və ali məktəb dərslərində bu məsələ öz yerini düzgün tapmalı, öz yerini düzgün tutmalıdır.

Belə ki, orta məktəblərdə dil və ədəbiyyat dərslərindən əlavə, ali məktəblərdə filologiya fakültələri mövcuddur ki, burada bütün problemlə məsələlərin incəliklərinə qədər öyrənilməsinə imkan və şərait kifayət qədərdir. Yəni filologiya fakültələrində dil və ədəbiyyat müəllimləri kimi yetişəcək mütəxəssislərin hərtərəfli hazırlanmaması mümkün deyildir. Ona görə də kifayət edər ki, dil və ədəbiyyat müəllimləri dil və ədəbiyyat dərslərinin məzmununa, eləcə də tədrisinə məsuliyyətlə yanaşsınlar. Orta məktəbin dil və ədəbiyyat dərsləri ilə ali məktəblərin dil və ədəbiyyat dərsləri arasında rabitə, əlaqə itməsin. Buna görə də orta məktəbin dil və ədəbiyyat dərslərinin məzmununu nəzərə almaqla ali məktəblərin dil, ədəbiyyat dərsləri yazılmalıdır. Ali məktəblərdəki dil və ədəbiyyat dərsləri orta məktəblərin dil, ədəbiyyat dərslərinin məzmununu üzərində təkmilləşməli və genişlənməlidir.

Ədəbiyyat:

1. Dil mədəniyyəti – Buludxan Xəlilov , Bakı 2016
2. Azərbaycan ədəbi dil tarixi – Əbdüləzəl Dəmirçizadə, Bakı 1979
3. İnternet resusları – [www. Manera. az](http://www.Manera.az)

DANIEL DEFOE AS A FATHER OF REALISTIC NOVEL IN ENGLISH LITERATURE

Key words: *Company, writer, savings, fiction*

Daniel Defoe was born in 1660 in London, England. His original name was Daniel Foe. His father James Foe was a member of the Butcher's company. Daniel Defoe worked at a number of trades before he started to write at the age of forty. He is famous for his novel *Robinson Crusoe*, which is second only to the Bible in its number of translations. He has been seen as one of the earliest proponents of the English novel, and helped to popularise the form in Britain with others such as Aphra Behn and Samuel Richardson. Defoe wrote many political tracts and often was in trouble with the authorities, including a spell in prison.

He was nearly sixty when he turned to writing novels. In 1719 he published his famous *Life and Strange Surprising Adventures of Robinson Crusoe*, followed by two less engrossing sequels. Based in part on the experiences of Alexander Selkirk -*Robinson Crusoe* describes the daily life of a man marooned on a desert island. Although there are exciting episodes in the novel – Crusoe rescuing his man Friday from cannibals – its main interest derives from the way in which Crusoe overcomes the extraordinary difficulties of life on the island while preserving his human integrity. *Robinson Crusoe* is considered by some critics to be the first true novel in English. There are few writers whose lives are as intriguing as their fiction, but Daniel Defoe, author of *Moll Flanders*, *Robinson Crusoe*, *Cruso Merchant*, political agent, bankrupt, journalist, propagandist and spy, Daniel Defoe was a key contributor to the Act of Union between England and Scotland in the 1700s and in fact worked as a spy for the then Chancellor of the Exchequer, Robert Harley.

Defoe's Contribution to Literature

Known as the “father of the English” novel Daniel Defoe did much for the literary world. Defoe helped usher in the rules of fiction that are standard today. Many people also considered Defoe to be the first realist because his new form of ideas. Defoe used devices such as rogue biography, spiritual autobiography, and Christian allegory. Defoe took actual

accounts in history and used them to express the social issues of his time. Defoe also introduced the techniques: dialogue, setting, characterization, symbolism, and irony. Defoe also had a tendency of overly detailing small descriptions which became a constant mark of his style. Though Defoe's work was widely recognized he still felt that his novel was being unjustly censored because of political stand points and radical ideas. Defoe brought to life many of the held in social issues in the 1700s such as sexuality, adultery, crime, morality, social order, and the controversial role of women. Moll Flanders is a true example of realism because you see the truth behind all the lace and satin that people of that time were so dazzled by and see that everyone is hiding something.

Reference list:

1. R. Abeltina, A. Misane "English and American literature"
2. The life and stronge Surprising Adventures of Robinson Crusoe of York, Maria. Oxford, Press, 1983
3. T.D. Volosova, M.J. Hecker, V. V.Rogoff. "English literature". Moscow, "Prosvescheniye", 1974
4. Defoe and the Nature of Man by Maximillion E. Novok, Oxford University Press, 1963

UFAZ

*Komputer elmləri, Fakültəsi C9018, Nağıyev Hüseyin
Elmi rəhbər: Əzizov Cavanşir*

LANGUAGE AND LITERATURE

Key words: *language, books, English literature, writers, periods*

English literature is inextricably linked in the minds of many of us with such names as William Shakespeare, Charles Dickens, Arthur Conan Doyle and Agatha Christie. However, I would like to get acquainted with other lesser-known, but no less talented, English writers, and also to say a few words about the era in which they lived and worked.

English literature is the literature of not only English writers, but also all parts of Great Britain, including: Wales, Scotland and Northern Ireland. It is known that there are more words in English than in any other language of the world. The result is a lot of words with subtle differences in meaning. This variety of words was masterfully used by English writers, and some of them even took responsibility for creating new

words; one of these writers was the brilliant W. Shakespeare. English literature is a centuries-old history, brilliant authors, unforgettable works reflecting the peculiarity of the national character. We grow with the books of these great writers, learn and develop with their help. It is impossible to convey the value of English writers and their contribution to world literature. It is difficult to imagine a world without the works of Shakespeare, Dickens, Wilde and many others.

The history of English literature actually includes several "stories" of a different plan. This literature belongs to specific socio-political epochs in the history of England; literature reflecting certain systems of moral ideals and philosophical views; literature possessing inherent internal (formal, linguistic) unity and specificity. At different times, this or that "story" came to the fore. The heterogeneity of definitions is fixed in the names that are usually given to different periods of English literature. Some periods are designated by the name of prominent political or literary figures (Victorian Era, Age of Johnson), others by the dominant literary ideas and themes (Renaissance, Romantic Movement), others (Old I English Literature and Middle English literature ") - on the language in which the works were created.

Reference list:

1. <https://www.thoughtco.com>
2. <https://en.wikipedia.org>
3. <https://cyberleninka.ru>
4. <https://www.jstor.org>
5. <https://www.sciencedaily.com/>

*Sumqayıt Dövlət Universiteti
Filologiya fakültəsi, Leyla Ağayeva
Elmi rəhbər: müəll. Məmmədova Törə Kamal qızı*

**HÜSEYN CAVIDİN TÜRKÇÜLÜK FƏALİYYƏTİNƏ
ƏHMƏD HİKƏT MÜFTİOĞLU TƏSİRİ**

Açar sözlər: türkçülük, tərənnüm, dərnək, romantizm.

Azərbaycan ədəbiyyatında romantik cərəyanının qüdrətli nümayəndələrindən və əsas yaradıcılarından olan Hüseyn Cavid ədəbi fəaliyyətində türkçülük ideyalarını tərənnüm edirdi. İstanbulda təhsil alarkən yaxın əlaqədə oldu Əhməd Hikmət Müftioğlu Cavidin yaradıcılığına mühüm təsir

göstərmişdir. Əhməd Hikmət bəyin türkçülüklə bağlı tutduğu, ədəbi mövqeyi Azərbaycan romantiklərinin, xüsusilə də ədəbi türkçülərimizin diqqətindən yayınmamış, bəhrələndiyi ədiblərdən olmuşdur. Bu mənada ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndəsi H.Cavid xüsusilə seçilir. Ədəbi türkçülüyümüzün inkişafında əvəzsiz rolu olan H.Cavid istər türkçülük görüşlərində, istərsə də ədəbi fəaliyyətində Əhməd Hikmət bəydən faydalanmışdır. H.Cavidin tədqiqatçısı olan Əziz Şərif xatirələrində H.Cavidin Əhməd Hikmət bəyin əsərlərini sevərək mütaliə etdiyini qeyd edir. “Axşam Hüseyn gəlmişdi. Ədəbiyyatdan söhbət başlandı. O, türk yazıçılarından Namiq Kamal, Əhməd Hikmət, Əbdülhəq Hamid və başqalarından mənə nəql edirdi”(2; s. 442). Müəllifin bu xatirələrində H.Cavidin Əhməd Hikmətin yaradıcılığına olan xüsusi marağı, onun əsərlərini müntəzəm olaraq mütaliə etməsi dəfələrlə qeyd olunur. Şübhəsiz ki, bu hal Əhməd Hikmət bəyin türkçülük görüşləri ilə bağlıdır. H.Cavid və Əhməd Hikmət bəyin ədəbi fəaliyyətindəki yaxınlıq mövzu və ideya baxımından da əhəmiyyətlidir. Bu şəxsiyyətlər türkçülük ideyalarını həyat mübarizəsinə çevirmiş, bu yolda yorulmadan fəaliyyət göstərmişlər.

Ə.H.Müftüoğlu türkçülük dərnək və cəmiyyətlərinin qurulmasında yaxından iştirak edib. Türkçülük görüşlərini mümkün olan bütün vasitələrlə inkişaf və təbliğ edən bu dərnək və cəmiyyətlər, ədəbi birlik və məcmuələr H.Cavidin diqqətindən yayınmamışdır. Hər iki sənətkar bu vasitələrdən istifadə edərək türkçülük görüşlərini genişləndirmiş və bəyan etmişlər. Əhməd Hikmət bəy türkçüləri öz ətrafında toplayan “Türk yurdu” cəmiyyətinin qurucularından biri olmuşdur. Təbii olaraq Cavid Əfəndi də bu cəmiyyətin tanınmış nümayəndələrindən biri idi. Belə bir şəraitdə hər iki ədib bir-birindən faydalanmaya, ortaq fikirlərə sahib olmaya bilməzdi.

Həm Hüseyn Cavid, həm də Əhməd Hikmət Müftüoğlu həyatlarının sonunadək türkçülük ideyalarının atəşli carçılarından olmuş, türkçülük uğrunda yorulmadan mübarizə aparmışlar.

Ədəbiyyat:

1. 1.A.Ə.Kəngərli. Azərbaycan romantiklərinin yaradıcılığında türkçülük. Bakı, 2002
2. Cavid xatırlarkən. Bakı, “Zərdabi”. 2012, 592 s.

SOCIAL MEDIA'S INFLUENCE ON THE ENGLISH LANGUAGE

Key words: *social media, language, the English language*

Language is a mean of communication. Surely, there are so many differences and changes between the oldest and modern versions of languages. As a sample, English has passed a lot of periods, such as Old English, Middle English etc. Now, the modern English is used. However, even now, there are so many changes in English. These are because of the development of science, borrowing various words from different languages etc. Another factor on change of language is social media.

Social media is another way of sharing information. Last years it became so popular and almost everyone uses it. Some share her pictures or videos, interesting posts on different topics, some get data, the others use it for communication etc. As observed, social media is a useful mean for dissimilar purposes. It has great effect on people's life, this is undeniable. Beside this, it has great influence on the languages. Social media has good and bad influences on the English language.

One of the most notable ways that social media has influenced English, is through the appropriation of existing vocabulary. Words, that are existed in the language, acquire more different meanings than those it possesses. In online context, we get different meanings of these words. For example, years ago if someone said the word "wall" to you, you might think of the house has. However, today the word "wall" refers to homepage of your social media profile. Other examples are:

1. Tablet (small computer), is used to refer to portable screens;
2. Stream (continuous flow of liquid or gas), which is the transmission of data as a steady continuous flow.

Social media produces new vocabulary. Actually, these are the acroynms, the abbreviations formed from the initial letters of words. These acroynms make communication speedy. For instance, OMG (Oh my God), LOL (laugh out loud), TTYL (talk to you later), L8R (later) etc. If we consider that on Twitter there is a 140 character limit, these acroynms are the best means for sharing our opinions.

To sum up, as observed social media has changed the way of spea-

king and writing in English and it continues to change. However, even if social media affects languages, we should protect the literary language and teach them to next generations.

Reference list:

1. Hermione Foster, How is social media changing the English language, <https://www.languageservicesdirect.co.uk/social-media-changing-english-language/>

*Азербайджанский Экономический университет,
Керим Агакишиев
Научный руководитель: доц. Офелия Тагиева*

**ОБ ОБУЧЕНИИ УСТНОЙ И ПИСЬМЕННОЙ
РЕЧИ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА**

Ключевые слова: *устная речь, письменная речь, текст, связная речь, развитие речи*

Обучение устной и письменной речи в методике издавна называется развитием связной речи. Центральным в программе работы по развитию связной речи является понятие текста, так как вокруг него и на его основе формируются коммуникативные умения. Чтобы научить студентов созданию текста в работе по развитию связной речи используются: 1) анализ текстов (устных и письменных); 2) составление композиционной схемы, плана; 3) редактирование текстов и др. Задания, которые используются при этом, можно условно разделить на пять групп: 1. Задания аналитического характера по готовому тексту; 2) Задания аналитико-синтетического характера по готовому тексту; 3. Задания, требующие создания нового текста на основе данного (готового); 4–5. Задания 4-й и 5-й групп – это по сути изложения и сочинения – виды работ по развитию связной речи, издавна практикуемые на занятиях по русскому языку.

Таким образом, устная и письменная речь находятся в тесной взаимозависимости, потому и методика развития устной и письменной речи на занятиях по русскому языку имеет много общего. Очень часто обучение устному ответу, сообщению, докладу требует предварительного составления плана, тезисов, конспекта, записи отдельных положений будущего высказывания. В то же время подготовка письменного изложения, сочинения, киносценария, работы-миниатюры включает в себя устные ответы на вопросы, пересказы текста различных видов,

наконец, устные сочинения, диалоги по отдельным фрагментам будущей работы. Устная речь способствует овладению умениями письменной речи, а письменная, в свою очередь, помогает развитию более четкой, правильной, логически последовательной речи устной.

Вместе с тем формируя умения письменной речи, следует иметь в виду ее специфические особенности, отличающие от устной речи. Во-первых, если устное высказывание предназначено для слухового восприятия, то письменное – для восприятия зрительного. Говорение возникает на основе общения с определенным собеседником или определенной аудиторией. Произведения письменной речи не имеют конкретного адресата. Этим объясняется преимущественная ситуативность и диалогичность устного общения, допустимость неполноты предложений, употребления сокращенных форм, сочинительных конструкций, просторечных выражений. Формы письменной речи – монологические, для нее характерна логическая упорядоченность, строгость построения фраз, наличие не только сочинительных, но и подчинительных конструкций, широкое употребление союзов, использование разнообразия синонимов. Письменная речь достаточно трудна для освоения ее студентами.

Литература:

1. Городилова Г.Г., Хмара А.Г., Кушлина Э.Н. и др. Практикум по развитию речи: Учебное пособие для ст-ов пед. ин-тов. –Л.: Просвещение, 1988.
2. Колесова Д.В. Золотое перо. Пособие по развитию навыков письменной речи. Книга для преподавателя. Приложение PDF. – СПб., 2008.
3. Крючкова Л.С., Мощинская Н.В. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному: учебное пособие. М., 2009, с. 401-418.

*Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Menecment, Fakültəsi 528M, Hüseynova Ayan
Elmi rəhbər dos:N.Əsədov*

THE ROLE OF INTERNET IN OUR LIFE

Key words: *social network, finding information, speed and accessibility*

We don't imagine our lives without Internet. We can find all necessary information there. We use popular services and sources every day. One of the most popular sources is social nets. A social network is a very useful invention of the 21st century. Nowadays millions of people use social networks.

It is an Internet site that gives us a chance to support various contacts, keep friendly relationships with classmates, acquaintances.

More functional social nets allow watching photos and video films, to listen to music and so on.

There is a possibility to enter different interesting group. There exist social nets connecting people according to a general interest, for example, computer games players are combined into a social network.

People got used to surfing on the Internet because it is quick and very easy to discover any wish. You don't need to think of suggestions and ideas. At least what you need is to be able to type correctly. I think social networks help disabled and lonely people very much. They can create an account and start communicating with other identical partners. Most of social networks are used by people to meet friends with similar interests and hobbies. Very often close-minded persons find each other on the Internet. Although people live far away from one another any network can unite them. However why are social networks so widespread and widely used? As we live in an era where technology is at its peak and is in constant development, things like reading books on the internet, shopping online and communication with contacts around the globe, which were impossible a hundred years ago, are now part of everyday life. The most vital part of today's world is speed – the speed of acquiring information.

Writing and receiving correspondence with the help of post is a long process. It takes time and money. More over a letter can be lost. But e-mail can't be lost and doesn't take much time. Thanks to modern technologies people can not only write different kinds of letters to their partners all over the world? But talk and see them by means of a web camera. But on the other hand, social networks are a great trouble. They made people forget traditional heart-to-heart talk. Sometimes you can't see the eyes of your partners and feel their emissions. Besides, social networks are full of aggressive, cruel, violent and dangerous videos for children.

I believe networks can be used by adult people and children at the age of fourteen and up. As for me, I use social networks with great pleasure as they give me a helping hand with my self-education and communication.

Ədəbiyyat:

1. www.native-english.ru

THREE WAYS TO READ AND DISCUSS TEXTS

Key words: *restatement, description and interpretation*

Readers read in a variety of ways for a variety of purposes. They can read for information, sentence by sentence, taking each assertion as a discrete fact. They can read for meaning, following an argument and weighing its logical and persuasive effects. They can read critically, evaluating unstated assumptions and biases, consciously identifying patterns of language and content and their interrelationships. On occasion, we might read the same text differently for different purposes. Restatement: Reading What a Text Says is concerned with basic comprehension, with following the thought of a discussion. We focus on understanding each sentence, sentence by sentence, and on following the thought from sentence to sentence and paragraph to paragraph. Reading what a text says is involved with rote learning. Restatement generally takes the form of a summary, paraphrase. Restatements should avoid the same language as much as possible to avoid plagiarism and to show understanding. Reading what a text says is common under a variety of circumstances: when learning the definitions and concepts of a new discipline, when there is agreement on the facts of a situation and their interpretation, when a text is taken to offer a complete and objective presentation, or when the word of a specific author or source is accepted as authoritative. When first studying any, academic topic, our initial goal will be to understand what others have discovered before me. Introductory courses ask students to learn terms, concepts, and data of the particular area of study. {1} Description: Describing What a Text Does while reading smth. About AIDS, and you think about AIDS. But you can also think about the essay. Does it discuss preventive strategies or medical treatments? Or both? Does it describe AIDS symptoms or offer statistics? Does it quote medical authorities or offer anecdotes from everyday people? Does it appeal to reason or emotions? They are not about AIDS, but about the discussion of AIDS. This second level of reading is concerned with recognizing the structure of a discussion. We examine what a text does to convey ideas. Here we are concerned with describing the discussion: what topics are discussed? what examples and evidence are used? what conclusions are reached? We want to recognize and describe

how evidence is marshaled to reach a final position, rather than simply follow remarks from sentence to sentence. Interpretation: Analyzing What a Text Means. This final level of reading infers an overall meaning.

Reference list:

1. www.criticalreading.com
2. <http://sokogskriv.no/en/reading/ways-of-reading/>

ADA

*Biznesin idarə edilməsi, Fətullazadə Həlīmə
Elmi rəhbər: Przemyslan Charzynski*

LANGUAGE AND LITERATURE

Key words: language, spread of English, global English, literature, Shakespeare

Every day, without thinking, we use a variety of different, figurative, beautiful, sonorous words. Words that, lining up in a certain order, form your own interesting and unique world. A world in which there are its own laws, its not yet revealed secrets and riddles, a world that has its own unique history. Do we understand to the end, do we always realize why certain words have such a strong effect on us, on our soul, our thoughts, our life?

It is very easy to imagine life without a computer and television, gas or electricity, without ink, newspapers and magazines. But how could mankind exist if it lost its speech?

Using certain words and expressions, we rarely think about the fact that the word itself has its origin, its own history, its appearance, its meaning.

The language acquires a global status due to the political and economic power of the state whose people speak this language. Currently, English is used in 113 territories.

Thanks to English, widespread inter-ethnic communication, networking, conflict resolution, and just communication are possible. It is worth remembering, of course, that international English is, nevertheless, not the language of the immediate native speakers, but many of those who use it in their language practice have never been to English-speaking countries. About 90 countries around the globe have adopted English as a second state language.

Why am I learning English? I really like the literature in this language. My favorite poet is Shakespeare. I learned English to read his books in the original language.

The work of the great English writer Shakespeare is of worldwide significance. Shakespeare's hero is dear to all mankind. The world of ideas and images of the poet-humanist is truly huge. The global significance of Shakespeare is in realism and the nationality of his work.

Reference list:

1. <https://cyberleninka.ru>
2. <http://schooltask.ru>
3. <https://sibac.info>

*Universitet - Warszawski
Международные Отношения, **Hüseynov Emil**
Elmi rəhbər: Cristian Roylan*

ПРЕЗЕНТАЦИЯ КАК СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ

***Ключевые слова:** Мультимедиа, презентация, познавательные функции*

В современном образовании очень важными и актуальными становятся вопросы о методах, приемах, технологиях организации образовательной деятельности, направленных на применение мультимедиа. Методы и приёмы использования мультимедиа на уроке – разные, но при их внедрении мы выполняем единственную задачу: сделать урок интересным. Мультимедиа презентация служит не только для преподнесения знаний, но и для их контроля, закрепления, повторения, обобщения, систематизации.

Использование презентаций в учебном процессе обеспечивает возможность:

1. дать учащимся более полную, достоверную информацию об изучаемых явлениях и процессах;
2. удовлетворить запросы, желания и интересы учащихся;
3. экономить учебное время, нежели при работе у классной доски

Литература:

1. Мультимедиа презентации как метод обучения <https://moluch.ru/archive/38/4465/>
2. Презентация как средство обучения <https://knowledge.allbest.ru/>

AZƏRBAYCAN RƏNGKARLIĞI VƏ QRAFİKASINDA HÜSEYN CAVİD OBRAZI

Açar sözlər: Hüseyn Cavid, təsviri sənət, ikonoqrafik

Rəssamlarımız öz əsərlərində daima tarixi-ədəbi obrazlara mühüm yer ayırırlar. Tarixin səhifələrində zaman-zaman öz sözünü demiş şəxsiyyətləri ikonoqrafik təhlil kontekstində yenidən tamaşaçılara təsviri sənətin dili ilə daha da ifadəli şəkildə rəssamlarımız tərəfindən çatdırılır. Belə obrazlardan biri də dramaturq Hüseyn Caviddir.

Azərbaycan qrafika ustaları müxtəlif texnikalarda bir-birindən maraqlı portretlər yaratmışlar. Xalq rəssamı Arif Hüseynov “Cavidin uşaqlığı” əsərində ağ-qara ştrixlərlə Cavidin yaşadığı evi canlandırmışdır. Ağacda əyləşən balaca Cavidin tamaşaçıya baxan baxışları diqqəti cəlb edir. Arif Hüseynov işıq-kölgə, obrazlardakı milli geyimlər və məkan həlli ilə kompozisiyaya bitkinlik gətirmişdir. Elmira Şahtaxtinskaya yaradıcılığına nəzər yetirsək “Azərbaycan qədim mədəniyyət diyarıdır” silsiləsi mühüm yer tutur. Bu silsiləyə daxil olan plakatlardan birində mərkəzdə Hüseyn Cavid, arxa fonda isə onun əsərləri teatr səhnəsində canlandırılmışdır. Günəş və qara buludun mübarizəsi, dramaturqun yaradıcılığında mühüm yer tutan xeyir və şər mövzudur.

Oqtay Sadiqzadə yaradıcılığında Cavidə həsr edilən əsərlər mühüm yer tutur. 1984-cü ildə “İblis” pyesi və 1987-ci ildə isə “Gilan qızı” əsərinə etdiyi illüstrasiyaları kitab qrafikasının inkişafında mühüm yer tutur. 1937-ci il repessiya qurbanlarına həsr etdiyi kompozisiyada xalq rəssamı məftillər arasında boğulan ziyalılarımızın arasında dramaturqun da obrazını yaratmışdır. 1997-ci il kətan üzərində, yağlı boya texnikasıyla təsvir etdiyi triptixində Oqtay Sadiqzadə mərkəzdə tamaşaçıya baxan obraz, sağ və sol hissələrdə isə fəlsəfi fikirlərlə dumanların üzərində Cavidin əsərlərinin qəhrəmanları canlandırılmışdır. Altay Hacıyevin “Yayın son günü” kompozisiyası özündə simvolik mənəni birləşdirir. Ənvər Əliyevin “Üzeyir Cavidin bağında” əsərində rəssam impressionistlərə xas olan texnika-üsuldan istifadə edərək, təbiət və insan obrazlarını bir-biri ilə əlaqələndirmişdir. Tağı Tağıyev, Hacığa Nəzərov, Zivərbəy Əhmədbəyov, Ülviyyə Həməzəyeva, Nicat Muxtarlı yaradıcılığında da Hüseyn Cavid obrazı mühüm yer tutur.

Azərbaycan rəngkarlıq və qrafikasında Hüseyn Cavidə həsr edilən ikonoqrafik obrazlar təsviri incəsənət tariximizi zənginləşdirir.

Ədəbiyyat:

1. Əliyev Ziyadxan “Hüseyn Cavid” illüstrasiyalar
2. Sərvət topluları, Şərqi-qərbi, Bakı 2013

*Western University
İqtisadiyyat məktəbi, Fakültəsi 2527, Ələkbərova Fidan
Elmi rəhbər: Hacıyev Murad*

CHANGING OLD GRAMMAR RULES

Key words: *language, grammar, English*

Like many languages, English is constantly changing. And today it is changing faster than ever. Mobile phones, social media, increased travel and other things have connected the world more closely and changed how we speak and write. The changes are happening so quickly that English dictionaries now add hundreds of words and phrases every year. And, just as these things change, so too do grammar rules.

There are a lot of rules that some experts say are outdated and never had strong reasoning behind them. Breaking these rules is acceptable in all but the most formal writing, such as business letters and some kinds of academic writing.

One of the most common rules is that generations of English speakers have been taught that it is wrong to split an infinitive. But, today, even respected dictionaries such as the Oxford English Dictionary say there is no worthy defense for the rule. Infinitives are the unchanged forms of verbs. You can identify one by the word “to” in front of a verb. For example, “to have,” “to go” and “to make” are all infinitives. Split infinitives happen when we put an adverb in the middle. Here’s an example:

He began to flatly deny the abuse charges.

In this sentence, the infinitive “to deny” is separated by the adverb “flatly” and it sounds very natural.

But, when you use the “no split infinitives” rule, the adverb can go in two places - either before the infinitive:

He began flatly to deny the abuse charges or at the end of the sentence: He began to deny the abuse charges flatly.

While the first example sounds fine, the second is mechanical and

feels unnatural.

Patricia O'Connor is a former New York Times Book Review editor and writes about English. In her book, "Woe is I," she writes that the rule on split infinitives comes from a famous 1864 British grammar book that tried to apply rules of Latin to English. Today, even the writing style guidebooks of large media agencies reject this old-fashioned grammar rule.

Reference list:

1. <https://learningenglish.voanews.com/a/it-s-time-to-break-these-old-grammar-rules/>

d'Overbroeck's College UK

Eldar Hasanov

Scientific leader: phd. Ajtan Radjabova

THE GLOBAL ROLE OF THE INTERNET IN MOTIVATING STUDENTS TO LEARN THE ENGLISH LANGUAGE

Key words: *business, libraries, medical, physiological effort*

The popularity of the English language is growing day by day and it is hardly ever possible to imagine most of the fields of modern social life without the use of it. There is a range of motivational reasons to learn English, namely getting education abroad, building a successful career, business, and international communication, using computer and technology, using computer software and applications, getting access to online libraries, reading literature in original and even e-shopping.

Being the main tool of globalization the Internet creates an urge to learn the English language and culture due to the fact that Anglo-American models of society dominate in the process of unification of the world. In combination two cultures create a giant potential of worldwide integration and popularization of their own mentality, which leads to a great import of new words and concepts into different languages. This phenomenon can be proved by a great number of technological borrowings and neologisms flooding almost all the languages of the world. For instance, many languages imported uncharacteristic prefixes like "i-", "e-", "cyber", e.g. *i-phone, i-cloud, i-watch; e-mail, e-book, e-banking ; cyber-security, cyber-crime, cyber-police, etc.*

Not only the existence of general medical, police and road signs proves the evidence of the effectiveness of globalization process, but also the

emergence of a brand-new cryptological language of “emoji pictography”. The vast array of “emoji” are used by communicants to show their emotions, as well as the new simplified model of SMS and online communication of single letter notation, in which letters are used to represent a whole word or a phrase. For example: *C (see), Q (queue), U (you), R (are), Y (why) etc.*; graphical symbols: # (number), @ (at), + (plus), - (minus), & (and), % («oo», for instance, look=1%k). The elimination of vowels became a popular practice as well: *KNO (know), CHK (check), OMG (Oh my god!), BTW (by the way), LOL (laughing out loud), etc.*

In conclusion, all the innovations in the English language are extremely popular among modern “internet addicted” generation all around the globe as they are thought to economize time, physiological effort and improve the means of communication.

Reference list:

1. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика, М: Флинта,2008, 263 с.
2. Игнатенко И.И. ,Влияние глобализации на языковые процессы в эпоху глобализации ,Москва,2009,с.30-32
3. Blommaert Jan, The Sociolinguistics of Globalization, Cambridge University Press, 2010,229 p.
4. Fairclough Norman, Language and Power, USA: Routledge, 2013, 240 p.

*Baku Engineering University
Pedagogy, English language and literature
Aishan Mammadova
Academic leader: PhD. Shafag Dadashova*

DO WE REALLY BELIEVE IN...?

Key words: *beliefs, Celts, culture, lucky*

Have you ever been to or been in pastoral places and see horseshoe on the doors? I have seen in my village. When I saw them, I have lost in thoughts and wondered why most of inhabitants put this weird thing on their gates. Do they love horses? Has their horse died and they want to remember it by looking at it? I learnt that actually horseshoe symbolizes success, luck. This sounded a little bit unreasonable, but later when searched about origin of beliefs, I have known that actually these kinds of beliefs were driven from Celt culture, ancient ancestors of English. In Celts, it was believed that if you find a horseshoe, spit on it and throw it over your head or hang it on your gates to be so lucky.

I am going to introduce some other similar beliefs between our and Celts' culture.

I suppose you all have heard from your grandmas or mothers about breaking looking-glass which brings bad luck for seven years. Yes. It was great responsibility to hold bride's looking-glass on the wedding day. That means this belief also exists in our culture.

Have you ever dropped a fork and someone told you will have a company? I have been told. Once I was a guest at one of my acquaintances and suddenly, I dropped the fork. A child of this home asked me to take it, if do not they will have another guest. Either in our culture and in Celts, someone who does not like a guest at his home, should not let any fork or spoon be dropped.

If your palm is itchy, money is coming to you. I accept this is just belief, but I scale even my other hand to get more. I think ancient Celts scaled their hands every minute to have money.

If you spill salt on the table, you will have a fight, so you should put some sugar on salt to prevent fight.

Beliefs are beautiful, but do not measure human fate. Who knows what tomorrow will bring?!

Reference list:

1. <https://www.britannica.com/topic/Celtic-religion>
2. <https://www.gutenberg.org/files/14672/14672-h/14672-h.htm>

*ADPU,
Filologiya fakültəsi , qrup 208, Xarici dil (ingilis) müəllimliyi,
Aysel Möhbaliyeva
Elmi rəhbər: b.m Səmədova Jalə*

DİLLƏRİN ÖYRƏNİLMƏSİNDƏ QRAMMATİKANIN ROLU

Açar sözlər: Dil, ünsiyyət, qrammatist, nəzəriyyə, cərəyan

İnsan yarandığı gündən ünsiyyət vasitəsi olan danışmaq mövcud olmuşdur. İnsanlar bir birlərini başa düşmək, anlamaq üçün danışaraq ünsiyyət yaradırlar. Lakin danışmaq o demək deyil ki, fikrini tam şəkildə çatdırmaqla bilsən. Düşüncələrimizi dəqiq çatdırmaq üçün eyni zamanda savadlı cümlələr qurmalı, səlis danışmalı, danışqdakı etik qaydalara riayət etməliyik. Bunun üçün də insana ilk növbədə təhsil lazımdır. Biz hər hansı bir dildə səlis da-

nışmaq üçün ilk növbədə həmin dilin qrammatikasına yiyələnməliyik. Qrammatika qaydalarını öyrənərək necə düzgün cümlə qurmağı, sözləri necə düzgün tələffüz etməyi öyrənirik. Qrammatika dilin bütün sahələrini ələ alıb, araşdırən elmin adıdır. Qrammatika digər bir çox qaydanın əksinə müəyyən bir qrup tərəfindən hazırlanmayıb, o dili istifadə edən insanların zaman keçdikcə lazımlı qaydaları yaratmalarından və ya mövcud olan qaydaları dilin inkişafına dəyişdirmələrindən meydana gəlib. Qrammatika-sözlərin dəyişməsi və onların cümlədə birləşməsi qaydalarının məcmusudur. Xarici dilin tədrisi zaman dilin komponentlərinin-tələffüz, lüğət, qrammatika və dil bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi diqqət mərkəzində durur. Mənim fikrimcə, ingilis dilinin tədrisində ilk növbədə yeni sözlərin kontekstdə öyrənilməsinə, yəni düzgün tələffüz, cümlədə düzgün istifadə qaydası və oxu bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə önəm verilməlidir. Elə vaxt olur ki, qrammatika vacib deyilmiş kimi baxırıq. Lakin heç də belə deyil. Gözəl, səlis və düzgün nitq üçün qrammatika vacibdir. Özümüz də fərqi nə varmadan qrammatika həyatımızın mühüm hissəsinə çevrilib. Necə deyərlər: “ Oxumağı öyrənək ki, öyrənmək üçün oxuyaq.”

Ədəbiyyat:

1. Gülarə Abdullayeva, Müasir Azərbaycan dili II hissə (Morfologiya və sintaksis), “Elm və təhsil”, Bakı, 2013 səh 3-6
2. Novak P, Sgall, P. 1968. On the Prague functional approach. Trav. Ling. Prague 3, 291-97. Tuscaloosa^ Univ. Alabama Press
3. Duk, S.C.1980. Studies in Functional Grammar. London: Academic
4. Duk, S.C.1981. Studies in Functional Grammar. Dordrecht/ cinnamin son NJ: Foris

*Бакинский славянский университет
Магистрант MR-103 группы, Алмаз Атакишибейли
Научный руководитель: доц. Насиб Джабраилов*

ЖЕНСКИЕ ХАРАКТЕРЫ В РОМАНЕ И.А.ГОНЧАРОВА «ОБЛОМОВ»

Ключевые слова: личность, мать, жизнь, мещанка

Ольга Ильинская - тип новой женщины в русской литературе. Она стоит в одном ряду с такими женщинами, как Наталья Ласунская и Елена Стахова И.С.Тургенева, близка им по духу. Это сильная натура, которая не боится жизни, и свободный ум которой помогает ей

разобраться в людях и в случайностях жизни. Отличительной особенностью этих женщин является то, что они помимо своих природных назначений - быть женой и матерью - хотят выполнить и свое общественное назначение - быть личностью. Ольга Ильинская, в отличие от Агафьи Матвеевны — это личность, которая не удовлетворяется своим семейным назначением и пытается быть активной участницей в делах мужа. Такие претензии женщины на первый взгляд снижает их женское обаяние, вносит в их характер мужское начало, но тем не менее это является требованием времени, когда женщина начинает сознавать свое общественное назначение.

Другой тип женщины, ограниченной только семейной сферой жизни, удовлетворенной только семейным счастьем, изображается автором в лице Агафьи Матвеевны, которая не поднимается выше своей женской природы.

Ольга Ильинская и Агафья Матвеевна – это противоположные героини. Ольга Ильинская - грамотная светская женщина, а Агафья Матвеевна - обыкновенная неграмотная мещанка. Ольга Ильинская живет возвышенными идеалами (она думает о человеке, о родине), а Агафья Матвеевна живет повседневными заботами (готовит пироги, обед, стирает, занимается домашним хозяйством). Кто из них лучше? Создается такое впечатление, что Ольга Ильинская выше, чем Агафья Матвеевна. Но это не так. У каждой из них есть свои преимущества. Ольга Ильинская выше, как личность, но Агафья Матвеевна выше, как человек, как женщина и как мать. В ней сильно материнское начало, доброта. Ольга Ильинская очень требовательна к мужу, а Агафья Матвеевна очень требовательна к себе.

Итак, в образах Ольги и Агафьи И.А.Гончаров создал два противоположных характера с двумя разными нравственно-этическими принципами и разными отношениями к жизни. Ольга Ильинская, в отличие от Агафьи Матвеевны, личность, которая не ограничивается семейным хозяйством и видит для себя более обширную деятельность, которая носит общественный по смыслу характер. Агафья Матвеевна, напротив, вполне удовлетворена тем, что имеет, и никогда не испытывает скуку по каким-то идеалам и предназначениям.

Литература

1. Гончаров И.А. Собран. сочинений в 8-и т., М., Правда, 1952, т.2, с.79.
2. Одинокое В.Г. Введение. Поэтика русских писателей XIX века и литературный процесс, Новосибирск, Наука, 1987, с.134-135.

HAYDAR ALIYEV AND AZERBAIJAN LITERATURE

Keys words: *politic, national leader, Azerbaijani literature*

Heydar Aliyev, who devoted his life to prosperity and well-being of his nation, holds a special place in the history of Azerbaijan. A talented politician and public figure, demonstrated his ability as a national leader and became a legend even when he was alive. The national leader has done unparalleled work for his nation during his ruling over the country during the Soviet period and as the president of an independent Azerbaijan.

Since the date of youth Heydar Aliyev was found of literature, showing great interest to creativity of both Azerbaijani and foreign poets and writers. Heydar Aliyev was closely familiar with the works of great national writers and poets such as Huseyn Javid, Jalil Mammadguluzade, Samad Vurgun, as well as Turkish poet Tevfig Fikret and great Russian poet Alexander Pushkin.

The national leader paid special attention and support to the development of Azerbaijani literature, even during the Soviet period, when it was not an easy deal.

Heydar Aliyev was always attentive to writers and poets, caring about their treatment, housing and other similar issues. Celebration of 1300th anniversary of the “Kitabi Dede Gorgud” epos by Heydar Aliyev’s order in the country become a wise decision, turning Azerbaijan into a cultural center of the Turkic world.

Huseyn Javid’s 100 and 110 years anniversary ceremonies were tremendously celebrated. His memorial houses were created in Nakhchivan and Baku and a bas-relief memorial board was set up on the building he lived in Baku. With Haydar Aliyev’s initiative his corpse was brought from Irkutsk province to Nakhchivan and was buried there near his memorial house. And again with Haydar Aliyev’s initiative a grandiose tomb was constructed on his grave (1996)

Reference list:

1. <https://en.president.az/azerbaijan/leader>
2. https://en.wikipedia.org/wiki/Heydar_Aliyev

YUNUS ƏMRƏ VƏ İLAHİ EŞQ

Açar sözlər: Yunus Əmrə, haqq, tanrı, eşq

İslam dövrünün yüzillər boyu yetişən saysız türk şairləri arasında Yunus Əmrə zəngin türk dili və mədəniyyəti tarixinin yetirdiyi çox nəhəng simalardandır. Şair, Tanrı sevgisinin dərk olunmaz həyəcanlarını insanlığa çatdırmağa müvəffəq olmuşdur. Dünyaya yayılan da elə həmin sevginin ətridir.

Yunus Əmrənin yaradıcılığı ümumən türk, ələlxüsus da türk xalq sufi şeirinin inkişafına qüvvətli təsir göstərmişdir.

Şeirlərində adını əksərən Qul Yunus, Aşiq Yunus, Miskin Yunus, Dərviş Yunus, Qoca Yunus, ya da sadəcə Yunus şəkillərində işlədən Yunus Əmrə daha çox xalq şeiri ölçüsündə yazıb yaratmışdır. O, alınma ünsürləri belə türkcənin sehri içərisində görünməz edib yad olduqlarını az qala unutturacaq qədər onları milli ahəngə uyğunlaşdırmışdır.

Eşqin ülviliyi və sirr dolu mahiyyətindən danışan Yunusun gözləri həmişə mənəvi aləmin dərinliklərinə dikili olduğuna görədir ki, hətta təbiət lövhələrindən bəhs eləyən zaman bu lövhələri vicdani rənglərlə boyayır, onlara əxlaqi, hikmətamiz bir məzmun verir. Eşq şərabını içib işi ahüzar olan şair gerçək aşiqin diliylə: "... var eşq rənginə boyan"[2] - söyləyir.

Bütün varlıqların Tanrını bildiyini söyləyən Yunus bütün varlığıyla ona da inanmışdır ki, ruhları dünya kirinə bulaşdığından dünya üçün oda düşüb yananlar bu eşqin nə olduğunu anlaya bilməzlər. İnsanları maddiyat batağında çırpınıb duran qarmaqarışq dünyamızın bu üzdən ona sonsuz ehtiyacı var..

Ədəbiyyat:

1. Yunus Əmrə. Əsərləri. Bakı: "Şərq-Qərb", 2009, 360 səh.
2. https://az.wikisource.org/wiki/Din%C3%BC_mill%C9%99td%C9%99n_ke%C3%A7%C9%99r_e%C5%9Fq_%C9%99s%C9%99rini_tuyan
3. <https://www.ens.az/az/yunus-emre-asiqlere-ne-deyem-esq-xeberinden-sirin>

MÜQAYISƏLİ DİL VƏ ƏDƏBİYYAT

Açar sözlər: dil, ədəbiyyat, mədəniyyət, sənətkarlıq

Ali məktəblərdə filologiya fakültəsinin, daha sonra magistratura, doktorantura pilləsinin mövcudluğunu və mütəxəssislərin bütün ömürlərini bu işə sərf etməsini nəzərə alsaq, deməliyə ki, dil və ədəbiyyat fənlərinin dərinliklərini, incəliklərini öyrənməyə kifayət qədər imkan var. Azərbaycan dilinin özü bir mədəniyyət, təfəkkür və bədiyyat dili kimi ədəbiyyatımızı dərinləndirən öyrənməyə şərait yaradır. Ancaq gərək dilimizi və ədəbiyyatımızı anamızın südü kimi qəbul edək. Ana südü uşaq üçün nədirsə, doğma dil və ədəbiyyat da millətin hər bir övladı üçün odur. Ona görə də uşaq ana südünü ağzında necə dadırsa, doğma ana dilini və ədəbiyyatını da eləcə dadmalıdır. Bu mənada yenə də qeyd etmək yerinə düşər ki, Sovet dövründə yaranmış ədəbiyyatın üstündən xətt çəkməyə haqqımız yoxdur.

Bu dövrdə yaranmış ədəbiyyatı ana südümüz kimi dadmalıyıq, yaxşı və pis tərəflərini bir-birindən ayırd etməliyə, yaxşı cəhətləri təbliğ etməli, pis cəhətləri isə ibrət dərsinə çevirməliyə. Bunu da unutmaq olmaz ki, Sovet dövründə yaranmış ədəbiyyatın siyasi-ideoloji cəhətlərinə aydınlıq gətirməklə yanaşı, sənətkarlıq tərəflərini də diqqətdən qaçırmamalıyıq. Hansı dövrdə yaranmasından və hansı ictimai-siyasi ideologiyaya xidmət etməsində asılı olmayaraq, istənilən bir bədii əsərin sənətkarlıq tərəfini açmaqla insanlarda bədii zövqün formalaşmasına da çalışmalıyıq. Yəni ədəbiyyatın, o cümlədən istənilən bədii əsərin ictimai-siyasi, ideoloji cəhətləri ilə sənətin tələblərinə cavab verməsini, sənətkarlıq məsələlərini bir-biri ilə qarışdırmamalıyıq. Bax bu mənada da Sovet dövründə yaranmış ədəbiyyatın ideoloji tərəfləri ilə sənətkarlıq tərəfləri bir-birinə qarışdırılır, daha doğrusu, ideoloji tərəf şişirdilir, sənətkarlıq tərəfi isə unudulur. Bunun özü də ədəbiyyata (konkret desək, Sovet ədəbiyyatına) birtərəfli qiymət verməkdir. Məhz bu cür qiymət ədəbiyyatın əsl qiyməti ola bilməz. Ona görə də ədəbiyyatın özünün ictimai-siyasi və ideoloji mübarizəsi ilə bədii, sənətkarlıq xüsusiyyətləri fərqli-fərqli anlayışlardır. Bu mənada ədəbiyyat ictimai-siyasi, ideoloji mübarizə ilə yanaşı, ədəbi-bədii və sənətkarlıq mübarizəsi də aparır. Yəni ədəbiyyat geniş mənada savaşıq. Bu savaşıqda istənilən bədii əsərin ideoloji tərəfi (əgər varsa) ilə sənətkarlıq tərəfi bir-birindən ayrılır. Bu mənada Sovet dövründə yaranmış ədəbiyyatın ideoloji tərəfi bizi təmin etməsə də, ancaq sənətkarlıq tərəfi oxucuda sənət zövqünü,

bədii zövqü formalaşdırır bilir.

Müqayisə üçün qeyd etmək ki, bu gün dünyada dil, din, mədəniyyət və s. savaşları gedir. Bu savaşların hər birinin siyasi tərəfləri ilə yanaşı, dəyər rolunu oynayan tərəfləri də var. Tarixi təcrübə göstərir ki, bəzən (və əksər vaxt) siyasi tərəf məqsədli şəkildə dəyər rolunu oynayan tərəfdən qabağa keçir. Belə olanda əsl həqiqət kölgədə qalır, təhrifli yanaşmalara meydan verilir. Təhrifli yanaşmaların çoxalması əsl həqiqətin savaşmasına imkan vermir. Bir sözlə, təkcə dil və ədəbiyyat savaşında deyil, həm də mədəniyyət, din savaşlarında da bu hal özünü göstərir. Ona görə də bütün savaşları düzgün aparmaq üçün savaş aparalarının peşəkar zövqə malik olmaları əhəmiyyətli rol oynayır. Dil və ədəbiyyat savaşında sənət, sənətkarlıq məsələləri ön plana keçməli, dil və onun yaratdığı ədəbiyyat sənətkarlıq baxımından bayraq kimi, vətən kimi qorunmalıdır. Dünyanın hər bir milləti mədəni səviyyəsinə görə dilinə və ədəbiyyatına borcludur. Mədəni səviyyə, eləcə də milli mədəni səviyyə dilin və ədəbiyyatın apardığı savaşın sayəsində mövcuddur.

Dil və ədəbiyyat mövcud mühitin, şəraitin içindən keçir, nəticədə mövcud mühitin, şəraitin savaşları ilə üz-üzə qalır. Dil və ədəbiyyatın savaşı olmazsa, onda dil və ədəbiyyat (milli dil və ədəbiyyat) yaşaya bilməz. Bu cür savaşın sayəsində Azərbaycan dili və ədəbiyyatı ərəb, fars müqavimətindən keçə bilməmiş və hal-hazırda müasir dünyanın dil və rəqabət müqavimətinə cavab verə bilir.

Ədəbiyyat:

1. Fəxrəddin Veysəlli. "Seçilmiş əsərləri" Bakı:Mütərcim.2016

Bakı şəhəri, Zəngilan şəhərçiyi 33 nömrəli tam orta məktəb 8a sinif şagirdi

Sevil Baxşıyeva Əli

Elmi rəhbər: Elnurə Cəfərzadə

XARİCİ DİLLƏRİN AZƏRABYACAN DİLİNƏ GÖSTƏRDİYİ TƏSİRLƏR

Açar sözlər: dil, konstitusiyaya, ingilis dili, ana dili

Dil insanlar arasında ən mühüm ünsiyyət vasitəsidir. Hər bir xalqın öz dili olduğu kimi də bizim ana dilimiz Azərbaycan dilidir. 1919-1920-ci illərdə Azərbaycan cumhuriyyəti dilimizi dövlət dili kimi "Türk dili" adlandırdı. Belə ki, rəsmi dövlət dili Azərbaycan dili olsa da məhdud işlədirdi. Azərbaycan dilinin işlənməsi və inkişaf etdirilməsi məsələsinə xüsusi önəm verən Heydər Əliyev Azərbaycan dilini özümüzə qayıtdı. 1995-ci ildə ümümxalq səsver-

mə yolu ilə qəbul olunmuş Konstitusiyasının 21-ci maddəsində Bizim əsl dövlət dilimiz Azərbaycan dili olmasına baxmayaraq biz digər dillərdən də istifadə edirik. Dilimizə bu dillərin müxtəlif təsirləri olmuşdur. Məsələn, dilimizdə ərəb və fars sözlərinin istifadəsi onu göstərir ki, Azərbaycan xalqı tarixən həmin xalqlarla mədəni əlaqədə olmuşdur. Bu dillərin işlənməsi əsasən İslam dininin yayılmasından sonra olmuşdur.

XIX əsrdən başlayaraq Azərbaycan dilində rus və avropa dillərinə məxsus sözlər işlənməyə başlamışdır. Bu onu göstərir ki, dil faktorları xalqın mədəni-tarixi səviyyəsi haqqında aydın təsəvvür yaradır. Bizim hal-hazırda ən çox işlətdiyimiz xarici dil ingilis dilidir. İngilis dili həyatımızda əsas obraza çevrilib. Bu dilə marağımız olmasa da, gərək öyrənək. Çünki, iş yerlərində tələb olunan dillərdən biri olduğu halda, xarici vətəndaşlarla ünsiyyətdə ən çox bu dildən istifadə olunur. Lakin, ingilis dilini öyrənməyin üstünlükləri də var. Əgər ingilis dilini bilsək, dünyanın ən məşhur universitetlərində təhsil alma imkanımız olacaq.

Ölkəmizdə İngilis dilindən əsasən beynəlxalq yarışlarda, konfranslarda, tədbirlərdə istifadə olunur. Buna nümunə olaraq 2015-ci ildə ölkəmizdə keçirilən Avropa idman oyunlarında çox saylı turistlər iştirak etdiyinə görə bu yarışlar zamanı əsas dil ingilis dili idi. Xarici dilləri öyrənib, digər ölkə vətəndaşları ilə bu dil vasitəsi ilə ünsiyyət yaratmaq müsbət hal olsa da, biz öz ana dilimizi unutmamalı və hər zaman onun qayğısına qalmalıyıq.

Ədəbiyyat:

1. <https://bna.az/az/konstitusiya>

*Zəngilan rayon 33 nömrəli tam orta məktəb
Süleymanova Səma Vüqar qızı
Elmi rəhbər: Əkbərova Günay*

HUMANİST ŞAİR – İMADƏDDİN NƏSİMİ

Açar sözlər: İ. Nəsimi, kamil insan, nəfs, insan gözəlliyi

Altı yüzildir ki, böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin adı dillərdə dastan olub. Nəsimi özündən sonra zəngin bir irs qoyub getmişdir. Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin Yaxın Şərq ədəbiyyatına gətirdiyi humanist ideyaları davam etdirmişdir.

Şairin qabaqcıl ideyaları dövrün mürtəcə rühaniləri tərəfindən şiddətli müqavimətə rast gəlmişdir. O, allahsızlıqla ittiham olunur, fikirləri yalnız izah edilirdi. Məhz buna görə də Nəsimi dini ifadələrdən istifadə

yolu ilə fikirlərini yaymağa çalışırdı. O, öz şeirlərində birinci növbədə cahil insanları tənqid edir, həyat gözəlliklərindən ilham almağa çalışırdı.

Nəsimi Orta əsrlərdə Yaxın Şərq ölkələrində geniş yayılmış hürufilik təriqətinə mənsub bir təfəkkür sahibi idi. Araşdırıcılar müəyyən etmişlər ki, hürufilik öz zamanının mütərəqqi hadisəsi olmuşdur. Hürufiliyin konkret həyatı mənası onda idi ki, bu cərəyan fəal, potensial bir qüvvə kimi yüksək qiymətləndirdiyi insanın qarşısında özünü dərk etmək kimi böyük bir vəzifə qoyurdu. Özünü dərk etmək üçün isə insan hər şeydən əvvəl cəmiyyətdə öhdəsinə düşən əsas vəzifəni anlayıb dərk etməli, müharibələrin, ictimai ədalətsizliyin pozduğu gedişatı yoluna qoymaq üçün çalışmalıdır. İnsan üzünün cizgilərində hərfli, rəmzləri oxumaq, bunları bəzən ifrat dərəcəsinə varan səxavətlə təsvir və tərənnüm etmək isə məsələnin zahiri əlaməti idi.

Nəsimi sənəti bütövlüklə insan gözəlliyinə, insan qüdrətinə heyranlıqla dolu bir himn kimi səslənir. Bu gözəllik, bu qüdrət dünyada bütün insanlara deyil, yalnız özünü tanımış, dərk etmiş insanlara xasdır. Elə buna görə də şair kamil insanı “canımın cananəsi” adlandırır, ona səcdə etməyin vacib olduğunu göstərir. Kamil insanın gözəlliyinə səcdə etməyənlər, onun qarşısında heyranlıq hissi keçirməyənlər isə, şairin fikrincə, haqq yolundan azmış div, şeytan və qammaz heyvanlardır. Ancaq hümanist şair bu şərq qüvvələrin məhv edilməsinə hökm vermir, əksinə, islah, tərbiyə yolu ilə onların özlərini tanımmasına, insan olduqlarından qürur duymalarına çalışır. Nəsimi ədəbi irsini bu gün gündəmdə olmasının səbəbi də məhz insanı kamilliyə, vəhşi instiklərdən əl çəkməyə, şərq əməllərə səsləyən nəfsdən, şeytandan uzaqlaşmağa səsləmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Nəbiyev B. Nəsimi kəlamının işığında: Azərbaycan elm və mədəniyyət xadimlərinin Suriya səfərindən notlar. “Ədəbiyyat” qəzeti, 2008, 5 dekabr

2. Nəsimi İ. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. II cild. Bakı, “Lider nəşriyyat”, 2004, 376 səh.

Zəngilan rayon 33 nömrəli tam orta məktəb

Şükürlü Selcan Fuad qızı

Elmi rəhbər: Əkbərova Günay

NOVATOR ŞAİR-NAZİM HİKMƏT

Açar söz: Nazim Hikmət, Kommunizm, Nazim Hikmətin həyatı

Nazim Hikmət 1902-ci il yanvar ayının 15-də zadəgan ailəsində anadan olmuşdur. 1918-ci ildə İstanbulda Hərbi Dənizçilik məktəbinə da-

xil olmuş, Türkiyənin xarici müdaxiləçilər tərəfindən işğalı əleyhinə şeir yazdığı üçün 1919-cu ildə oradan xaric edilmişdir. "Sərvliklərdə" adlı ilk şeiri 1918-ci ildə "Yeni məcmuə" jurnalında dərc olunmuşdur. 1920-ci ildə o, işğal olmuş İstanbuldan milli azadlıq uğrunda vuruşan Anadoluya getmişdir. 1921-ci ildə Sovet Rusiyasına gəlmiş, 1922-1924-cü illərdə Moskvada Şərq Zəhmətkeşlərinin Kommunist Universitetində oxumuşdur.

1924-cü ildə Türkiyəyə qayıtmış, inqilabi "Oraq-çəkiç" qəzetində, "Aydınlıq" jurnalında Lenin ideyalarını tərənnüm edən əsərlərlə çıxış etmişdir. Həmin orqanlar bağlandıqdan sonra təqib olunan və 1925-ci ildə qiyabi surətdə 15 il həbsə məhkum edilən Nazim Hikmət 1927-ci ildə yənidən gizli olaraq SSRİ-yə gəlmişdir. 1928-ci ildə Bakıda şairin "Günəşi içənlərin türküsü" adlı ilk şeirlər kitabı çapdan çıxmışdır. 1938-ci ildə yənidən Türkiyəyə qayıtdıqdan sonra həbs olunan Nazim Hikmət 8 ay həbsxanada yatmış və işdə heç bir dəlil-sübut olmadığına görə azad edilmişdir.

1929-cu ildə "835 sətir", 1930-cu ildə "Baron-3", 1930-cu ildə "1+1=1", 1931-ci ildə "Səsini itirmiş şəhər" kitablarındakı şeirlərdə xalqın ağır həyatı, inqilabi mübarizəyə çağırış öz əksini tapmışdır. 1924-cü ildə yazdığı "Cokonda və Şi-Ya – u" poeması, 1932-ci ildə yazdığı "Benerci özünü niyə öldürdü" mənzum romanı imperializmin müstəmləkə siyasətinə qarşı yönəlmişdir. Onun "Kəllə", 1932-ci ildə "Bir ölü evi, yaxud mərhumun naləsi", "Bayramın ilk günü", 1935-ci ildə "Şöhrət və ya unudulan adam" pyeslərində kapitalizm quruluşu kəskin şəkildə ifşa edilmişdir. 1932-ci ildə türk kommunistlərini yekdil mübarizəyə səsləyən "Gecə gələn teleqram" şer toplusuna görə 5 il həbs cəzasına məhkum olunmuşdur. Bir ildən sonra amnistiya əsasında azad edilmişdir. Sonralar şair demək olar ki, hər yeni kitabın nəşrindən sonra həbsə məhkum olunmuşdur.

Novator şair olan Nazim Hikmət türk ədəbiyyatını yeni forma və mütərəqqi məzmunla zənginləşdirmişdir. Onun poeziyasına kəskin publisistika ilə yanaşı dərin lirizm xasdır. Türk poeziyasına sərbəst şer vəznini Nazim Hikmət gətirmişdir. Yaradıcılığı müasir türk ədəbiyyatına güclü təsir göstərmişdir. Əsərləri dünya xalqlarının çoxunun dilinə tərcümə olunmuş, pyesləri bir sıra ölkələrdə tamaşaya qoyulmuşdur.

Nazim Hikmət 1963-cü ildə Moskvada vəfat etmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Nazim Hikmət. Seçilmiş əsərləri "Şərq-Qərb". Bakı, 2009
2. <http://portal.azertag.az/az/encyclopedia/post/2167>

AŞIQ ƏLƏSGƏR AŞIQLIQ SƏNƏTİNİN DAHI USTADIDIR

Açar sözlər: aşıq sənəti, saz, şeirlər, deyişmə, dastan

Aşıq Ələsgər 1821-ci ildə Göyçə mahalının Ağkilsə kəmində anadan olmuşdur. Aşıq Ələsgər xüsusi təhsil almağa da, el məclislərində hədislərə, nağıllara, dastanlara böyük maraq göstərmiş, eşitdiklərini güclü yaddaşında hişz edib saxlamışdır. El aşıqlarının məclisləri, toy-şənliklər onda saza, sözə ciddi maraq oyatmış, ilk şeirlərinin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Aşıq Ələsgərin zəngin bədii irsi toy və şənlik məclislərində, çeşmə başında, yaylaqlarda bədahətən dediyi gəraylı, qoşma, tənris, deyişmə, ustadnamə, müxəmməs və digər janrlarda olan əsərlərdən ibarətdir. Şeirlərində başlıca yeri məhəbbətin tərənnümü, gözəllərin tərifi, təbiətin təsviri, əxlaqi-tərbiyəvi fikirlərin təbliği, ictimai eyiblərin tənqidi tutur.

Onun el gözəllərinin tərfinə həsr olunmuş şeirlərində nikbin, şən, şux ruh hakimdir. Gözəlləmə adlanan bu şeirlərdə el qızının zahiri gözəlliyinin təsviri ilə yanaşı, saf, incə təbiəti, vəfalı, düz ilqarlı olması da öz əksini tapmışdır. “Güləndam”, “Bəyistan”, “Düşdü” və s. şeirlərində Azərbaycan gözəlinin mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri tərənnüm edilir, bədii portreti çəkilir.

Təbiətə həsr olunmuş şeirlərində aşığın vətənpərvərliyi, xalqına bağlılığı qabarıq ifadə olunub. Aşığın “Yaylaq”, “Gördüm”, “Dağlar” rədifli qoşmaları ədəbiyyatımızda doğma yurdun gözəlliyinə həsr olunmuş ən maraqlı əsərlərdəndir. Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında nəsihətlərin əks olunduğu şeirlər - ustadnamələr mühüm yer tutur. Aşığın əxlaqi-tərbiyəvi mövzuda olan “Gərəkdi”, “Olmaz” şeirləri xalq müdrikiyini, sənətkarın böyük həyat təcrübəsini əks etdirir:

Bu dünyanı mən təcrübə eyelədim,
Namərd körpü salsa, onda ad olmaz.
Bir mərd ilə ağı yesən, şirindi,
Yüz namərdlə şəkər yesən, dad olmaz.

Ədəbiyyat:

1. <http://intellektualsuallar.blogspot.com/2015/03/asq-Isgr-haqqnda-insa.html>
2. https://az.wikipedia.org/wiki/Aşıq_Ələsgər

*Zəngilan rayon 33 nömrəli tam orta məktəb
Məhərrəmovə Nigar Nizami qızı
Elmi rəhbər: Əkbərova Günay*

R.N.GÜNTƏKİNİN ÇALIQUŞU ROMANINDA FƏRİDƏNİN MÜBARİZƏSİ

Açar söz: Çalıquşu, Reşat Nuri Güntekin, Roman, Fəridə

Türkiyənin sayılıb-seçilən yazarlarından olan Reşat Nuri Güntekinin “Çalıquşu” əsərinin əsas qəhrəmanı Fəridədir. Çox şıltaq təbiətli qız olduğundan Fəridəyə "Çalıquşu" ləqəbi verilmişdir.

Fəridə anasını çox kiçik yaşlarından itirmişdir. Anası öldükdən sonra atası Fəridəni İstanbula gətirir. Fəridə xalasının himayəsində böyüyür.

Fəridə yaşadığı və işlədiyi yerdə çoxlu məhrumiyyətlər, çətinliklərlə qarşılaşırdı.

Bütün bunlara çətinliklə də olsa dözməyə, öyrəşməyə başlayır. Xoşbəxtlikdən onun qarşısına Xeyrulla bəy kimi xeyirxah insanlar da çıxmışdır. O, Fəridəni öz qızı kimi sevirdi. Lakin insanlar onlar haqqında pis fikirdə olurdu. Belə olduğu halda, Xeyrulla bəy son çarəyə əl atır. Şəriətə uyğun olaraq onu öz evində saxlayır. Çünki Fəridə qürurlu qız idi. Heç kimdən yardım, kömək istəmirdi. Buna baxmayaraq Xeyrulla bəy ona öz köməkliyini göstərir. O, məktub yazaraq bütün sərvətini Fəridəyə buraxır. Xeyrulla bəy Fəridənin gündəliyini ələ keçirir və Kamrana qarşı düşüncələrini oxuyur. Kamrana məktub yazmağa qərar verir. Xeyrulla bəy ağır xəstə olduğu üçün məktubu və gündəliyi tezliklə Kamrana verməsini Fəridədən xahiş edir. Bu Fəridə üçün çətin olsa da Xeyrulla bəyin son vəsiyyətini yerinə yetirir və Xeyrulla bəyin verdiyi məktubu Müjgana verir. Bu məktub Kamranın əlinə keçir. Fəridə haqqında hər şeyi öyrənən Kamran onun dalınca gedir. Beləliklə Fəridənin acılı, şirinli xatirələri başa çatır. İnsanlığı, mehribanlığı, cəsarəti və səbrli olması ilə hamının sevimli qəhrəmanına çevrilir.

Müəllif əsərdə Fəridəni səmimi, xeyirxah, ağır güzəran sürən insanlarla qarşı-qarşıya qoyur. R.N.Güntekin bu romanında insanların həyat tərzini ilə bağlı məqamları ustalıqla təsvir etmişdir. Fransız sözləri işlədən ziyalı adlanan şəxslər, riyakar məmurlar satirik tərzdə qələmə alınmışdır. Romanın müsbət cəhətlərindən biri də müsibətlərə məharətlə sinə gələn bir türk qızının obrazının yüksək meyarlarla göstərilməsidir. Bir qızın dilindən gündəlik şəkildə yazılmış bu roman yazıcının Azərbaycanda ən çox sevilən əsərlərindən biridir.

Ədəbiyyat:

1. [http://az.m.wikipedia.org/wiki/%C3%87al%C4%B1qu%C5%9Fu_\(roman\)](http://az.m.wikipedia.org/wiki/%C3%87al%C4%B1qu%C5%9Fu_(roman))
2. Güntəkin Rəşad Nuri. Çalıquşu."Şərq-Qərb" 2006. 376 səh.

Zəngilan rayon 33 nömrəli tam orta məktəb

Fərəcova Nərmin Vüsal qızı

Elmi rəhbər: Əkbərova Günay

N.GƏNCƏVINİN "XOSROV VƏ ŞİRİN" POEMASINDA EŞQİN ƏZƏMƏTİ

Açar söz: Nizami Gəncəvi, Xosrov və Şirin, eşq, Xəmsə

Nizami Gəncəvi yaxın şərq xalqları mədəniyyətinin inkişafı tarixində müstəsna rol oynayan dahi sənətkardır. Böyük şairin zəngin yaradıcılığı qədim tarixə malik Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında da yeni parlaq mərhələdir. Onun yeni məzmunlu lirik şeirləri və sonralar "pənc gənc", "beş xəzinə" adı ilə söhrətlənən poemaları dünya ədəbiyyatı xəzinəsinin incilərindəndir. Hələ "xəmsə"nin ilk əsəri olan "Sirlər xəzinəsi"ndə söz sənətinin təsiredici qüvvəsindən müasirlərini mənən təmizliyə çağırmaq kimi bəşəri bir məqsəd üçün faydalanan şair dövrünə görə çox mütərəqqi problemlərə toxunmuş yüksək bəşəri ideyalar tərrənüm etmişdir.

Nizami 1180-ci ildə tamamladığı bu poemasında insan eşqinin qüdrət və əzəmətini göstərmiş, məhəbbətin dərin ictimai mənasını şərh etmişdir. Azərbaycan ədəbiyyatının tarixində ilk mənzum roman olan bu əsər Sasani hökmdarlarından Xosrov Pərvizlə Bərdə hakiminin vəliəhdi gözəl Şirin arasındakı məhəbbət haqqındadır. Minacat nət və zəmanə şahlarının mədhi kimi rəsmi giriş fəsillərindən sonra şairin əsərin yazılışı, söz sənəti və eşq haqqındakı mülahizələri gəlir. Şair dövrünün ədəbiyyat maraqlılarının istəyi, zövqü haqqında da danışır, sənətkar qarşısında yeni vəzifələr qoyur, köhnə ədəbi ənənələrdən uzaqlaşmaq, ağılkəsməz əfsanələri deyil, gerçəkliyə uyğun əhvalatları qələmə almağı təbliğ edir.

Nizami mövzunun mənşəyi, onun xalq yaradıcılığı və bədii ədəbiyyatdakı əksi barədə məlumat verir. O, mövzuyla bağlı tarixi nümunələri sayır, tarixi kitablardan və xalq ədəbiyyatından faydalandığını bildirib, Fərhadə isnad edilən tarixi abidələri xatırlayır.

Dünya ədəbiyyatının məhəbbət mövzusunda yazılmış əsərləri içəri-sində müstəsna yer tutan bu dastanda şair insanlara yüksək hissləri aşılaraq, onları qabaqcıl ideyalar uğrunda mübarizəyə səsləyən ülvə məhəbbət

bətdən söz açmışdır. Şairin tərrənüm etdiyi bu məhəbbət oxucuya ilham verir, onu daim irəli, qəhrəmanlığa, fədakarlığa sövq edir.

Nizami bu əsərində yeri gəldikcə dövrünün aktual məsələlərinə toxunmuş, ədalətli hökmdar, dövlətin idarəsi, rəiyyətə qayğı kimi ictimai-siyasi fikirlər söyləmişdir. Şairi bütün yaradıcılığı boyu düşündürən ədalətli şah arzusu bu poemada da aydın şəkildə öz əksini tapmışdır. O, özünün mütərəqqi ideyalarını poemada yaratdığı Hürmüz şah, Məhin Banu və nəhayət, Şirin kimi ədalətli şah obrazları vasitəsilə ifadə etmiş, Hürmüz şahın rəiyyətin rahatlığı naminə gördüyü işləri, Məhin Banunun xalqla ədalətli rəftarını Şirinin hökmdarlıq illərindəki firavan yaşayışı və s. Təsvir etmişdir.

Ədəbiyyat:

1. N.Gəncəvi. Xosrov və Şirin. Bakı: “Adiloğlu” 2011
2. M. Qocayev. Şahlıq və Aşılıq. //Kaspi 2016 20-22 Fevral s.12-13

Zəngilan rayon 33 nömrəli tam orta məktəb

Abbasov Murad Zahid oğlu

Elmi rəhbər: Əkbərova Günay

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ “İSİM”

Açar söz: Nitq hissələri, İsim, İngilis dili, müqayisə

Azərbaycan dilində və İngilis dilində elə qaydalar var ki eynidi. Bunlardan biri də isim qaydasıdır. Ancaq bu qaydanın oxşar və fərqli cəhətləri var. İndi mən sizə fərqli cəhətini deyim.

1. Azərbaycan dilində sözləri hallandırmaq olur lakin İngilis dilində belə deyil.

2. Azərbaycan dilində cəm şəkilçisi “-lar-lər”-di amma İngilis dilində isə “s, es”-dir və sonu “s, es, sh, ch, tch, x, o, z” ilə bitən isimlər cəmlənərkən onlara “es” artırılır, qalan isimlər isə “s” qəbul edir. Ancaq elə sözlər var ki cəmlənəndə kökündən dəyişilir. Məs: man-men; woman-women; foot-feet və s.

3. İngilis dilində yiyəlik hal şəkilçisinin “s və ya s” şəkilçisi var ancaq Azərbaycan dilində elə deyil.

Oxşar cəhətlər

1. İkisi də substantivləşə bilər.
2. İkisi də sadə, düzəltmə və mürəkkəb ola bilər.
3. İkisi də birləşik, defislə və ayrı yazılır

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan dili. "Dövlət İmtahan Mərkəzi", 2019
2. İngilis dili. "Dövlət İmtahan Mərkəzi", 2020

*Bakı şəhəri, Zəngilan şəhərçiyi 33 nömrəli tam orta məktəb
8a sinif şagirdi **Minəş Kərimova Elşən**
Elmi rəhbər: Nigar Əhmədova*

AZƏRBAYCAN DİLİ MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ

Açar sözlər: dil, kiril əlifbası, rus dili, Heydər Əliyev

Hər bir xalq üçün öz vətəni, öz dili doğma və əzizdir. Azərbaycan xalqı üçün də öz dili əzizdir. Ancaq hər bir dil yarandığı gündən inkişaf mərhələsinə qədər müəyyən çətinliklərdən, dəyişikliklərdən keçir. Həmçinin Azərbaycan dili də bir çox çətinliklərdən keçmişdir. Azərbaycan dilinin əsasını qoyan başlıca əsərlərdən biri "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanıdır. Bu dastan xalq arasında geniş yayılmış, Azərbaycan xalqının dilini, dinini, adət-ənənələrini özündə geniş əks etdirmişdir. Buna baxmayaraq, Azərbaycan dili əsrlər boyu Türk dili adı ilə tanınırdı.

İllər ötdükcə dil daha çox keşməkeşlərə məruz qalırdı. "Şah İsmail Xətai"nin dövründə isə ərəb və fars dilləri Azərbaycan dilinə böyük təsir etdi. Amma Xətai öz doğma dilinə böyük əhəmiyyət verirdi. O, Azərbaycan dilində əsərlər yazan şairlərə, sənətkarlara çox hörmət edirdi.

XX əsrdən artıq Azərbaycan tarixinin çətin günləri başladı. Rusiyanın asılılığı dövründə Azərbaycan dili zəifləmiş və Rus dili əsas ünsiyyət vasitəsi olaraq istifadə olunurdu. O, dövrlərdə Azərbaycanda gah ərəb, gah kiril əlifbasından istifadə olunurdu.

Lakin, hakimiyyətə Ulu Öndərimiz Heydər Əliyev gəldikdən sonra o Azərbaycan dilinin tətbiqini artırmış, dilimizin inkişafında rol oynayan əsərlərə, dahi şəxsiyyətlərə böyük əhəmiyyət verirdi. Ulu öndərimiz hətta "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyinə 9 aprel 2000-ci il tarixli sərəncamına əsasən Bakıda Dədə Qorqud heykəlini ucaldırmışdır. Öndərimizin zəhmətlərini, göstərdiyi səyləri isə onun varisi Prezidentimiz Cənab İlham Əliyev davam etdirir.

Və məndə sonda onu vurğulamaq istəyirəm ki, heç bir xalq öz doğma dilini unutmamalıdır. Öz dilini unutmuş xalq təsəvvür oluna bilməz, doğma dilini unutmuş xalq vətəninə, torpağına və keçmişinə unutmuş deməkdir.

Ədəbiyyat:

1. <http://www.serqqapisi.az/index.php/humanitar/m-d-niyy-t/8348-azaer-baydzanda-kitabi-daedae-gorgud-dastanlar-n-n-taedgigi-vae-taeblighi-istigamae-tindae-tarixhi-add-mlar-at-lm-shd-r>

*Secondary school number 257, grade 9b
Madina Aliyeva, Khatai district, Baku
Scientific adviser: Rena Aliyeva*

USING OF ONOMATOPOEIA IN DIFFERENT LANGUAGES

Key words: *onomatopoeia, natural sounds, onomatopoeic words*

Onomatopoeia came into English via Late Latin and ultimately traces back to Greek *onoma*, meaning "name," and *poiein*, meaning "to make." ("Onoma" can be found in such terms as "onomastics," which refers to the study of proper names and their origins, while "poiein" gave us such words as "poem" and "poet.") In fact, the presence of so many imitative words in language spawned the linguistic Bowwow Theory, which postulates that language originated in imitation of natural sounds.

English is full of onomatopoeic words, such as ***buzz***, ***crash***, and ***tick tock***. Some are quite old, including ***buzz***, which dates back to the 14th century. Onomatopoeia is the use of a word or words that are indicative of a sound that the source of the sound produces. It is used primarily because describing sounds with words can be difficult for an author. For example, if an author is writing a story and someone fires a gun, they are faced with the problem of explaining to the reader how the gun sounded. An author could choose to say the gun sounded loud, but that does nothing to give the reader a better picture of the action. Instead, the author could use simile or metaphors like, "the gun sounded like thunder," to describe the action, but for more variety and for a more efficient way to provide an image, he could make use of onomatopoeia. For example, instead of using a simile comparing the gun to thunder, the author could say that the gun made a "***bang***." The word "***bang***" mimics the sound a gun produces, providing an instant, unmistakable auditory image in the reader's mind.

Many languages feature onomatopoeic words, especially for animal sounds and machine noises, but in many cases, different words for the same sound are used. For example, in English, ***woof woof*** describes what a dog says, but in Japanese, it's ***wan wan*** and in Greek, ***ghav ghav***. As for

dripping water, the sound of it is described as *drip drip* in English but *plic ploc* in French and *plitsch platsch* in German.

When a native English-speaker says the word woof, the pronunciation is somewhat similar to the sound the dog makes. But, a native Russian-speaker would not agree. They would say dogs make the sound *gav gav*. A native Korean-speaker would say *mung mung*.

Reference list:

1. Filologiya məsələləri, №19, Bakı, 2017
2. <https://www.translatemedia.com/us/onomatopoeia-in-different-languages/>

*99 nömrəli tam orta məktəb
Sinif 11B, Həsənli Kamran
Elmi rəhbər: Həmidov Bəhrüz*

DÜNYA DİLLƏRİ

Açar sözlər: ümumişlək dillər, məhv olan dillər, dillərin inkişafı

Dil-ancaq insanlara aid olan, özündə məzmun və eyni tip səslənmə (yazılış) qaydaları daşıyan şərti sistemdir. O, yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, dünya haqqında təsəvvür yaradan təbii intellektual sistemdir. Hər bir dil ayrılıqda dünya haqqında bilik, dünyanı görmək və anlamaq üçün vasitədir.

Sivilizasiya formalaşmağa başladığı vaxtdan dil də yaranıb inkişaf etmişdir. Dil yalnız ünsiyyət yaratmır, mədəniyyətləri, xasiyyətləri, tarixi, insani keyfiyyətləri və soykökü təyin edir. Hər millətin özünəməxsus ana dili onun mənəvi diriliyidir. Əbəs yerə deyilmir ki, bir millətin malını, dövlətini və hətta vətəninini işğal etsən, ölüb-itməz, amma dilini alsan, məhv olar və ondan nişan qalmaz.

Ana dili insan şəxsiyyətinin inkişafının əsasını təşkil edir. Yəni hər bir kəs ömrünün axırınadək dilinə arxalanır.

Beynəlxalq statistikaya görə, hazırda dünyada ən çox işlənən dil Çin dilidir. Bu dildə 1 milyard 80 milyondan çox adam danışır. İkinci yerdə ingilis dili gəlir. İngilis dilində 515 milyondan çox adam danışır. Hind dillərində danışanlar 500 milyon, ispan dilində danışanlar 425 milyon, rus dilində danışanlar isə 257 milyon nəfərdən çoxdur. Ərəb dili altıncı yerdədədir. Bu dildə 256 milyon nəfərdən çox adam danışır. Benqal dilində 215 milyon, portuqal dilində 194 milyon, İndoneziya dilində 176 milyon nəfərdən çox danışan var. Fransız dili onluqda axırıncıdır. 120 milyondan çox adam fransızca danışır.

Bütün türk dillərində isə ümumilikdə 200 milyondan çox adamın

danışdığı bildirilir.

YUNESKO-nun məlumatına görə, dünyada 6000-dən çox dil var, lakin onların yarısından çoxu məhv olmaq üzrədir. Dillərin 96 faizi dünya əhalisinin yalnız 4 faizi tərəfindən istifadə olunur. Bu 6000 dilin 52 faizində 10 mindən, 28 faizində isə mindən az adan danışır.

YUNESKO ekspertlərinin fikrincə, gələcək dünya dillərinin yarısının itib-batacağı gözlənilir. Çünki onlardan danışmaq dili kimi istifadə olunmur. Bir dilin yaşaması üçün isə həmin dildə ən azı 100 min insan danışmalıdır.

Beynəlxalq ekspertlərin araşdırmaları göstərib ki, yox olmaq təhlükəsilə üzləşən dillər əsasən, ölkələrin daxilindəki milli azlıqların dilləridir. Belə dillərə həmin ölkələrdə hörmət aşağı olduğundan insanlar nə özləri bu dillərdə danışır, nə də bu dili övladlarına öyrədirlər. Məhv olmaq təhlükəsilə üzləşən dillərin daha çox Afrikada yaşayan xalqlara məxsus olduğu bildirilir.

Həmçinin ölkəmizdə də dillərin inkişafı üçün şərait yaradılır və günü-gündən inkişaf etdirilir. Ölkəmizdəki məktəbəqədər müəssisələrdən 1451-də təlim Azərbaycan, 11-də rus, 6-da gürcü, 225-də Azərbaycan-rus, 2-də Azərbaycan-gürcü dillərində aparılır. 4180 ümumtəhsil məktəbində təlim Azərbaycan, 18-də rus, 6-da gürcü dilində, 335-də Azərbaycan-rus, 5-də Azərbaycan-gürcü, 1-də isə Azərbaycan-rus-gürcü dilində aparılır.

Azərbaycandakı ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərə 6 xarici dil (ingilis, fransız, alman, rus, ərəb, fars) tədris olunur.

Ədəbiyyat:

1. http://anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_iyul2009/85096.htm
2. <https://modern.az/az/news/321>

*Средняя школа №10, 9ч. класс
Низаминского района гор. Баку, Гусейн Ягубов
Научный руководитель: Тунзала Мамедова*

СРАВНЕНИЕ АНГЛОЯЗЫЧНОГО И РУССКОГО КОМПЬЮТЕРНОГО ЖАРГОНОВ

Ключевые слова: компьютерный жаргон, аббревиатура, электронная коммуникация

Язык и общество, культура и язык – связь между этими понятиями очевидна для каждого, кто интересуется вопросами языкознания. Ещё более очевидной эта связь становится в последнее время в современном бурно развивающемся обществе. Одним из величайших

изобретений XX в. по праву считается компьютер. Таким образом, компьютерный жаргон – особый лингвокультурный феномен, который заслуживает пристального внимания и изучения. В результате анализа было установлено, что есть две основные причины активного использования компьютерного жаргона в электронной коммуникации: 1. стремление к общению; 2. потребность в нестандартном выражении и оригинальность общения. Компьютерный жаргон на английском и русском языках содержит значительное количество обозначений людей, увлеченных компьютером, отличается актуализацией таких признаков, как качество и современность оборудования и программного обеспечения, включает большое количество аббревиатур. Русские пользователи воспринимают англоязычную терминологию как основу для собственного языкового творчества.

Рассмотрев этимологию новых слов, появившихся в электронной коммуникации можно сделать вывод, что многие слова близки по значению с литературным языком:

snail –mail – старомодный способ передачи информации.

user- friendly – система с удобными средствами общения.

На русском языке слово “*геймер*” – профессиональный игрок в компьютерные игры от английского жаргонизма “*gamer*” и т.д.

Литература:

1. С.В. Бондаренко Виртуальные сетевые сообщества девиантного поведения . 2003

*Ağdam 1 nömrəli köçkün tam orta məktəb
XI sinif şagirdi Vəlizadə Fidan Pəhlivan qızı
Elmi rəhbər: müəll. Nağıyeva Ləman Fəxrəddin qızı*

MÜQAYİSƏLİ DİL VƏ ƏDƏBİYYAT

Açar sözlər: Dilimiz mənəviyyatımızdır, Zəngin bədii dilimiz

Türk dilləri – dünyada böyük sayda əhalinin danışdığı qohum dillər qrupu. Türk dilləri ailəsi 41 dil, ləhcə və ya şivədən ibarətdir. Hazırda bu dil ailəsi 180 milyon insanın doğma dilidir. Türk dilləri sərf və açıl qayda baxımından zəngin və asan öyrənişlidir. Bu qayda və qanunlar diqqət, genişlik və asanlıq baxımından riyaziyyat qaydalarına bənzəyirlər. Türk dilinin sərf qaydaları neçə barmaq sayılı bütün qaydaya bölünür və bu mövzu türk dilinin asan öyrənişli və dil gücünün əlamətidir. Azərbaycan dili geneoloji bölgüyə əsasən türk dillərinə mənsubdur. Başqa dil qrupla-

rında olduğu kimi, bu qrupa daxil edilən dillər də bir-birinə leksik, morfoloji və sintaktik cəhət-dən çox yaxındır. Dialektlər bir-birindən fonetik xüsusiyyətlərinə görə fərqlənirlər. Oğuz qrupuna daxil olan türk dillərinin, o sıradan Azərbaycan dilinin formalaşmasının tarixi qədimdir. Dilin tarixini xalqın tarixindən ayrı təsəvvür etmək mümkün deyildir. Azərbaycan dili Azərbaycanda qədimdən mövcud olma və sonralar bu əraziyə gəlmə bir sıra türk qəbilə və tayfa dillərinin əsasında formalaşmışdır. Oğuz qrupuna daxil olan dillərin müxtəlif dövrlərdə qıpçaq, karluq dil qruplarının, eləcə də ərəb və fars dillərinin güclü təsirinə məruz qalması, ayrı-ayrı oğuz dillərinə təsir edən müxtəlif dilxarici amillərin olması onların fərdi xüsusiyyətlər kəsb etməsinə gətirib çıxarmışdır. Azərbaycan dili tarixi inkişafında aparıcı oğuz ünsürlərini qorumuna nəməxsus əlamətlər qazanmış, digər oğuz dillərindən (türk, türkmən, qaqaüz) fərqlənən müstəqil bir dil kimi inkişaf etmiş və Azərbaycan xalqının milli dili kimi formalaşmışdır. Azərbaycan dili dialektlərinin leksik xüsusiyyətləri türk ədəbi dili ilə müqayisəli cəkilə araşdırılıb. Tədqiqat iei Azərbaycan dilinin dialekt leksikasının türk ədəbi dilinin leksikası ilə müqayisəli cəkilə öyrənilməsi sahəsində ilk araşdırma dır. Bu səbəbdən aktualıq kəsb edən həmin mövzunun müqayisəli-tarixi 4 səviyyədə öyrənilməsi qohum dillərin tarixi inkişafı və müasir vəziyyəti haqqında bilik və təsəvvürləri xeyli genişləndirə bilər.

Ədəbiyyat:

1. 1. “Azərbaycan Kitabı-Bibliografiya”, 3 cild, Bakı, Az. SSR, Mədəniyyət Nazirliyi, 1963.
2. Nizami Cəfərov. Heydər Əliyev və Azərbaycan dili
3. Zeynalov Fərhad. “Türkologiyanın əsasları”, Maarif nəş., Bakı, 1981.

Nərimanov rayonu 34 nömrəli tam orta məktəb

Mirzəyev Fərid Tərlan oğlu

Elmi rəhbər: Tahir Məmmədov

A. BAKIXANOVUN ELMİ YARADICILIĞI

Açar sözlər: Elmi yaradıcılıq, Tarix-Coğrafiya, Bakıxanov

Ədibin ilk elmi əsəri Fars dilinin qrammatikasına həsr olunmuş “Qanuni-Qüdsi” adlı dərslikdir. “Qanuni-Qüdsi” öz dövrünün elmi və praktik tələblərinə layiqincə cavab verən bir dərslik idi.

A. Bakıxanov “Qanuni-Qüdsi” əsəri bilavasitə Rusiyanın ali dövlət nümayəndələrinin göstərişi və maddi yardımı ilə 1831-ci ildə fars dilində,

1841-ci ildə isə rus dilində çap olundu.

Bundan sonra A. Bakıxanov “Təhzibul əxlaq” əsərini yazmışdır. Bu əsərdə Bakıxanov gənc nəslin təhsili və dünyəvi elmlərin nailiyyətlərinə yiyələnməsi məsələsinə xüsusi diqqət yetirmiş və bu problemlər barədə əhəmiyyətli fikirlər söyləmişdir. “Təhzibul əxlaq”da A. Bakıxanovun etnik görüşləri də geniş və hərtərəfli mükəmməl şərh olunub. Əsərdə o bu barədə görüşlərini müəyyən problemlər ətrafında on iki bölmədə ümumiləşdirmişdir. Bu bölmələr aşağıdakılardan ibarətdir:

1) Etidala riayət etmək haqqında; 2) Xeyirxahlığın fəziləti haqqında; 3) Ədalətə bağlılıq haqqında; 4) Təfəkkür qanunları haqqında və s.

Bu əsərdə A. Bakıxanov insan ağılına və elminə böyük qiymət verir və gəncləri aqlın hikmətlərinə, elmin nailiyyətlərinə yiyələnməyə çağırır. İnsanın xarakter və əxlaqının formalaşmasında mühitin, tərbiyənin roluna böyük qiymət verən alim bu məsələnin şərhində maarifçilik yolunu seçmişdir.

A. Bakıxanov elmi fikirdə böyük dönüş yaradan məşhur alim, səyyah Xristofor Kolumbun Amerikanı kəşf etməsi və bu qitə, orada yaşayan xalqlar haqqında fars dilində iki hissədən ibarət “Kəşfül-qəraib” adlı irihəcmli tarixi-coğrafi əsərini yazmışdır. O öz əsərini Kolumb və Amerika haqqında rus dilində mövcud olan elmi ədəbiyyat, həmçinin bəzi fransız və italyan qaynaqları əsasında yaradıb.

“Eynül-Mizan” əsərində A. Bakıxanov məntiq elminin mahiyyətini, əlamət və xüsusiyyətlərini, idraki əhəmiyyətini yığcam şərh etmişdir. Bakıxanov yazırdı ki, o, təfəkkür elmi, aqlın mizanı, ölçüsüdür. Öz sələfləri kimi o da məntiqi dünyanı dərk etmək, fikirləri dəqiq, aydın, yığcam ifadə etmək üsulu hesab etmişdir.

Ədəbiyyat:

1. A. Bakıxanov. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Avrasiya press” 2005
2. https://az.wikipedia.org/wiki/Abbasqulu_a%C4%9Fa_Bak%C4%B1xanov

*Средняя школа № 10, 8ч. класс
Низаминского района гор. Баку, Фатима Маммедли
Научный руководитель: Р. Алиева*

СХОДСТВА И ОТЛИЧИЯ ХИП-ХОП КУЛЬТУРЫ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА МОЛОДЕЖНЫЙ СЛЕНГ.

Ключевые слова: *английские сленги, хип-хоп культура, исполнители*

О сленге в целом можно сказать то, что он многофункционален. Прежде всего, он дает иронический эффект, очень скоро и легко

усваивается, особенно молодым поколением. Оценивая сленг хип-хоп культуры можно сказать следующее: он построен так, чтобы создать эффект «двойного отстранения» – не только описанная на сленге реальность кажется отстраненной, но и сами носители сленга отстраняют себя от окружающего мира.

Особенности языка хип-хоп культуры в том, что он имеет множество сокращенных слов, которые легко запоминаются и входят в обиход человека.

В сленге «Брейк-данса» заметно преобладание названий элементов танца: («Гвоздь» – вертикальное прокручивание на голове; «степ» (англ. шаг) движение на ногах; «свеча» – кручение на руке в вертикальном положении.)

В основном, сленг «Брейк-данса» состоит из слов, заимствованных из английского языка. Эти слова напрямую связаны с предметом. В Америке назвать это сленгом очень сложно, т.к. эти слова означают предмет, о котором идет речь. Но в русском языке эти слова стали сленгом. Названия элементов означают действия, которые производятся во время танца: («Фриз» (англ. замораживание) – фиксация положения тела; «дать гвоздя» – выполнить кручение на голове.)

Особенности языка хип-хоп культуры в том, что он имеет множество сокращенных слов, которые легко запоминаются и входят в обиход человека при втором-третьем прослушивании трека хип-хоп исполнителя (зарубежного или отечественного – большой роли не играет).

Литература:

1. Никитина Т.Г., Толковый словарь молодёжного сленга, М., "Астрель: АСТ: Транзиткнига", 2005.
2. <https://ru.wikipedia.org>

*Secondary school number 10, grade 9c
Aziz Abbasov, Nizami district, Baku
Scientific adviser: Rena Aliyeva*

COMICS IN LEARNING ENGLISH AND OTHER LANGUAGES

Key words: *comics, English language, culture*

Comics can function as a source for language learning as they provide readers with authentic language that native speakers would use in different contexts, and with the help of visual clues to understand. According

to Cary (2004, p. 15), “comics provide authentic language-learning opportunities for all students, regardless of a learner’s second language proficiency level. But the language level and the amount of written language in comics will vary from comic to comic. Foreign language students can learn vocabulary from informal tasks such as reading a comic book, watching a movie, or listening to a song outside of school.

Readers of comics are motivated to do so for a number of different reasons but notably, comics seem to have an innate power to motivate readers, probably because of the fun factor, the appeal of visuals and the range of topics and issues covered in comics. Students can learn content from comics just as well, if not better, than from traditional letter-based texts. In addition, the vast range of topics covered in comics opens up the possibility to use comics in several school subjects.

Comics have a lot of potential within the second or foreign language classroom as they provide students with authentic language but with reduced amount of texts, that can nevertheless be quite advanced. Images also assist students and help them understand texts. The use of comics in education is a relatively new field of study. The majority of the texts used in this review are from this millennium. There is a lot of diversity within the field in terms of methods used to conduct studies. Some researchers have conducted interviews while others have had students take recall tests and so on. Many researchers also provide theoretical discussions about comics, drawing on information and knowledge from several different fields. Because of the fact that researchers might have their starting point in different fields, different research methods perhaps should be expected.

Reference list:

1. Cary, S. (2004). Going Graphic: Comics at Work in the Multilingual Classroom.
2. <http://www.macmillandictionaryblog.com/using-comic-strips-with-young-learners-of-english>

ДОМ МУЗЕЯ С.А.ЕСЕНИНА

Ключевые слова: Есенин, музей, поэт

Среди мест, повлиявших на жизнь и творчество великого русского поэта Сергея Есенина, нужно обязательно назвать город Баку и его курортный пригород – поселок Мардакян.

«Не могу долго жить без Баку и бакинцев, - признавался Есенин друзьям. – Опять приехал к вам». Последнее и самое продолжительное пребывание поэта на гостеприимной азербайджанской земле пришлось на конец июля – начало сентября 1925 года.

Вместе с женой Софьей Андреевной Толстой Есенин поселился в Мардакяне на служебной даче своего друга Петра Ивановича Чагина, второго секретаря ЦК и главного редактора газеты «Бакинский рабочий». Бывшая летняя резиденция нефтяного миллионера Муртузы Мухтарова с ее оригинальной системой сообщающихся колодцев и бассейнов, уникальными архитектурными сооружениями, экзотическими растениями и животными казалась настоящим райским уголком среди безводной солончаковой степи Апшерона.

По поручению С.М. Кирова, в то время руководителя Азербайджана, Чагин создал для Есенина «иллюзию Персии» – страны-сказки. В саму Персию попасть поэту так и не довелось. Усилия друга оказались не напрасными – в Мардакяне Есенин завершил свой знаменитый цикл «Персидские мотивы», написав стихотворения «Быть поэтом – это значит то же...», «Глупое сердце – не бойся...», «Руки милой – пара лебедей...», «Отчего луна так светит тускло...».

Сегодня на месте бывшей дачи Муртузы Мухтарова находится Мардакянский дендрарий Национальной Академии наук Азербайджана. А на территории дендрария в небольшом трехкомнатном павильоне располагается дом-музей Сергея Есенина.

О работе музея рассказывает его сотрудник Назакет Ибадова: "Наш музей официально называется «Мемориальный Дом-музей Сергея Есенина». Он входит в качестве филиала в состав Музея азербайджанской литературы имени Низами Гянджеви Национальной Академии наук Азербайджана.

Приезжающих в 2005 году, на 110-летие Есенина было человек

двести. Были ансамбль, русский хор. Приезжали люди из Славянского университета в Баку. Приезжал сам Тофик Бакиханов, автор балета «Восточная поэма», посвященного Сергею Есенину. Это известный человек, народный композитор Азербайджана. В обычные же даты – меньше ста человек не бывает.

Литература:

1. <https://m.fishki.net/1232419-dom-muzej-sergeja-esenina-v-baku.html>
2. https://www.baku.ru/blg-list.php?cmm_id=939&usp_id=0&id=82500

*Средняя школа № 10, 9с класс
Низаминский район, Баку, Мурадзаде Амелия
Научный руководитель: Рена Алиева*

ОСНОВНЫЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ И ГРАММАТИЧЕСКИЕ РАЗЛИЧИЯ БРИТАНСКОГО И АМЕРИКАНСКОГО АНГЛИЙСКОГО

Ключевые слова: *американский английский, британский английский, изучение языка*

Несмотря на то, что различия американского и британского английского не слишком велики и носители той и другой языковой формы понимают друг друга, не всегда удается избежать курьезных ситуаций и недопонимания. Любой человек, изучавший английский язык, наверняка замечал различия в произношении американского и британского английского. В обучающих материалах, например, пары слов с одинаковым значением, но разным произношением, как правило, помещены в двух столбиках – британском и американском.

Различия в словах британского и американского английского, как правило, затрагивают понятия, появившиеся в XIX – середине XX веков. Это связано с тем, что формирование новой лексики происходило в США и Соединенном Королевстве отдельно. Отсюда различия в словах в британском и американском английском в обозначении предметов и понятий в автомобильной и железнодорожной тематике. Кроме того, существуют различия в сленге, в лексике, идиомах, в том числе фразовых глаголах. Несмотря на взаимное межкультурное влияние, складывается впечатление, что лексика, орфография и произношение британского и американского английского с каждым годом различаются все сильнее.

К примеру, если женщина из Лондона скажет жителю Нью-Йорка: «I have left my child's dummy in the pram and his nappy in the boot», ответом ей будет лишь озадаченный взгляд. Если же житель Нью-Йорка скажет ей: «You have nice pants», она легко может счесть это что оскорблением.

В том, что касается орфографии британского английского (BrE) и американского (AmE). Самый очевидный пример — отсутствие буквы “u” в таких американских словах, как color, neighbor, honor. По-разному употребляются артикли. Например, «to/in THE hospital» в американском варианте, в то время как в британском «to/in hospital» без артикля. Прилагательные slow и real употребляются как наречия: He likes to drive slow (вместо slowly). She's real nice (вместо really).

Литература:

1. <https://www.englishpatient.org/articles/razlichiya-amerikanskogo-i-britanskogo-anglijskogo>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura şöbəsi, M18-206, Sünbül Quliyeva
Elmi rəhbər: dos. Aytən Hacıyeva*

SLENQLƏ JARQONUN OXŞAR VƏ FƏRQLİ CƏHƏTLƏRİ

Açar sözlər: slenq, jarqon, peyorativ, ekspressiv, ironik

Slenq sözlər – ilkin olaraq müəyyən ictimai qruplarda yaranan və işlədilən və həmin qrupların bitkin marağını əks etdirən söz və ifadələrdir. Sonradan ümumişlək sözlərə çevrilərək bu cür sözlər öz emosional-səciyyəvi xüsusiyyətlərini, əsasən, saxlayırlar. Məsələn, backhander (a bribe) – rüşvətxor; baffies (slippers) – bəzmaqlar; dancers (stairs) – pillələr və s. Slenq ədəbi dilin pozulması halı kimi də nəzərdən keçirilə bilər. Slenqizmlər – gündəlik danışq dilində işlədilən çox ifadəli, ironik, ekspressiv çalırli söz və ifadələrdir. Slenqizmlər ədəbi dil normalarına uyğun gəlmir. Bəzi tədqiqatçılar slenq terminini jarqon termininə sinonim kimi qəbul edirlər. Bu fikri daha çox slenq lüğətlərinin tərtibatçılarları yaradır Slenq – metaforalar və ekspressiya aləmidir. Məsələn: to be dead nuts on smb. – to be deeply in love; to laugh like a hyena; dead from the neck up – unintelligent; cancer stick – a cigarette; apples and pears – stairs və s.

V.A.Xomyakovun fikrinə əsasən, slenq – müəyyən bir dövr ərzində nis-

bətən sabit, geniş şəkildə ümumişlək, üslubi cəhətdən aşağı səviyyəli leksik təbəqədir, ədəbi dilə daxil olan ekspressiv danışq dilinin komponentidir, müxtəlif yaranma mənşəyi vardır və peyorativ (mənfi çalarlı) ekspressiyaya malikdir.

Müxtəlif dilçilərin jarqon anlayışı haqqında fikirlərini analiz edərkən, onların müəyyən dərəcədə eyni olduqlarını görürük. Ona görə də hər bir dilçinin verdiyi tərifin üzərində bir-bir dayanmağa və uzun-uzadı təhlil etməyə ehtiyac duyulmur. Jarqon ümummilli dildən özünəməxsus leksik tərkibi və frazeologiyası ilə fərqlənən ictimai dialekt, dilin bir növü kimi qəbul edilir. Jarqonun özünəməxsus xüsusiyyətlərindən biri onun - ümumi maraqları olan müəyyən ictimai, peşə və ya başqa qruplar (məs.: hərbi və ya cinayətkar jarqon) tərəfindən istifadə olunmasıdır. Slenq də müəyyən ictimai məhdudiyyətlə xarakterizə olunur, lakin qrupdaxili yox. Slenqin dəqiq ictimai-peşəkar yönümü yoxdur, ondan müxtəlif ictimai və təhsil sahələrinin, müxtəlif peşələrin və s. nümayəndələri istifadə edə bilərlər. Ona görə də slenq ümumanlaşılıqdır və geniş işlənmə dairəsinə malikdir. Məsələn: *afto* – *afternoon*, *airhead* – *a stupid person*, *cat`s pyjamas* – *the best* və s.

Jarqonizmlər – ümumi maraqları olan müəyyən ictimai qruplar tərəfindən işlədilər və başqaları üçün məxfi və anlaşılmaz olan söz və ifadələrdir. Jarqon termininin tərfi E.Patric tərəfindən də verilmişdir: “Jargon, originally (as in Chaucer) the warbling of birds, has been loosely employed for cant, slang, pidgin English, gibberish; it should be reserved for the technicalities of science, the professions, trades, crafts, sports and games and art”.

Ədəbiyyat:

1. Partridge E., *Usage and Abuse*, Penguin Books, 1964, 276 pp.
2. www.audio-class.ru/slang
3. www.english.language.ru/slang
4. www.oup.com

*Azerbaijan University of Languages
School of Education Group:318a, Najafova Fatima
Academic adviser: phd. Sevinj Hasanova*

INTERNATIONAL WORDS USED IN ENGLISH

Key words: *etymological sources, network, political terms*

Nowdays, international words are widely used. And the field of this using may be various.

Words of identical origin that occur in several languages as a result

of simultaneous from one ultimate source are called international words. Such words usually convey concepts which are significant in the field of communication (Fr. telephone, organization, industrialization, consilium). International words play an especially prominent part in various terminological systems including the vocabulary of science, industry and art. Many of them are of Latin and Greek origin. One of these fields is network. For example: google, online, post, tweet etc.

Most names of sciences are international: philosophy, physics, mathematics, chemistry, biology, lexicology. There are also a number of arts of the same origin: music, opera, drama, comedy, artist, philharmonics, prima-donna.

The etymological sources of this vocabulary reflect the history of world culture. For example, the mankind's debt to Italy is reflected in the number of Italian words connected with architecture, painting and especially music borrowed into most European languages: allegro, aria, arioso, barcarole, baritone, concert, duet, piano. It is quite natural that political terms often occur in the group of international words: policies, policy, revolution, democracy, communism, militarism.

It is important to note that international words are not borrowings. For example: "şapka" in Turkish is borrowed from Russian, but it is not an international word, as this word is not used by all nationalities.

Reference list:

1. <https://studfile.net/preview/5254138/page:4/>
2. https://studopedia.su/9_43561_INTERNATIONAL-WORDS.html

Azərbaycan Dillər Universiteti
Əsədova Məryəm
Elmi rəhbər: f.f.d Bayramova Günel

İTALYAN DİLİNDƏ SÖZÖNÜLƏRİNİN SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: sözözü, şəkilçi, funksiya, söz birləşməsi

İtalyan dilində sözönlər əsasən, hal şəkilçiləri olmaqla bağlayıcı, qoşma kimi köməkçi nitq hissələrini əvəz edən nitq hissəsidir. Sözözü mahiyyət etibarilə leksemlər arasında qarşılıqlı əlaqəni və ondan sonra gələn söz, söz birləşməsi və ya ifadənin sintaktik funksiyasını ifadə edən sözlər və frazalar arasında əlaqə yaratmağa xidmət edir. Başqa sözlə, sözönlər söz yaxud cümlə daxilində müstəqil şəkildə işlənməsi mümkün

olmayan, tabe olduqları əsas sözlə əlaqəyə girən köməkçi vasitələrdir. Onlar isim, əvəzlik kimi əsas nitq hissələrinə tabe olaraq onları bir-birinə birləşdirib aralarında semantik əlaqənin təmin edilməsinə xidmət edir. Sözlülərin spesifik xüsusiyyətlərindən bəhs etsək, onların ayrılıqda heç bir leksik mənaya malik olmadığını, əsas nitq hissələrinin kəmiyyət, şəxs, zamana görə dəyişmə göstəricilərindən fərqli olaraq heç bir dəyişikliyə məruz qalmadıqlarını xüsusən vurğulamaq lazımdır. İtalyan dilindəki sözlüləri cümlə daxilində bir üzvlə digər üzv arasında (per restare svegli- oyaq qalmaq üçün, va di male in peggio- vəziyyəti daha da pisləşirdi, è arrivata in cima alla torre-qalanın zirvəsinə gəldi.), eləcə də başqa bir cümlə arasında (Ha scritto per incontrare suo padre - Atasını görmək üçün yazdı.) əlaqələndirici funksiya daşıyır.

Adətən, dili yeni öyrənməyə başlayan tələbələrə sözlülərin quruluşuna görə “preposizioni semplici - sadə sözlülər, preposizioni articolate – artiklla işlənən sözlüləri” kimi təsnifatlaşdırıldığı qeyd edilsə də, elmi-qrammatik ədəbiyyatlarda onlar quruluşuna əsasən üç yerə bölünür - 1) Sadə sözlülər (preposizioni proprie) - a, in, con və s.; 2) Zərf kimi də çıxış edənlər (preposizioni improprie) - davanti, vicino, mediante və s.; 3) Sözlülü birləşmələr (locuzioni preposizionali) - per via di, a causa di, per mezzo di və s. Sözlülərlə ifadə olunan birləşmələrin semantik dəyəri kontekstdən birbaşa olaraq asılı vəziyyətdədir. Hər bir sözlünün doğru şəkildə istifadə edilməsi üçün onların semantik təsviri verilməli, daha sonra isə funksiyaları tədqiq olunmalıdır. İtalyan dilində ən çox funksiya malik sözlü “di” (26 funksiya), nisbətən az funksiyalı sözlü isə “tra” (5 funksiya) hesab olunur.

Sözlüləri qrammatik aspektdən tədqiq olunarkən, onların nisbilyi faktoru ilə qarşılaşırıq- kontekstən asılı olaraq bir sözlü zaman, məkan və digər mənalarda işləyə bilirsə, semantik nöqtəyi nəzərdən təhlil olunmalıdır: In primavera Selina va in Spagna. - Yazda Selina İspaniyaya gedir.

Aydın olur ki, çoxmənalılığa malik olan sözlüləri obyektlər arasında münasibətləri ifadə etməklə yanaşı mürəkkəb sintaktik quruluşa malik olur.

Ədəbiyyat:

1. Bernini G.(p129) “Le preposizioni nell’italiano lingua seconda”. -1987
2. Fornaciari R. (p76) “Sintassi italiano dell uso moderno.” -2006
3. Giacalone R. (p84) “Verso l’italiano. Percorsi e strategie di acquisizione.” -2003

İLHAM ƏLİYEV NİTQİNİN ÜSLUBİ LİNQVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: söz sənəti, dahi şəxsiyyət, elmi xadim, natiqlik

Böyük şəxsiyyət, xüsusilə siyasətçi və diplomat, dövlət başçısı üçün natiqlik olduqca vacibdir. Natiqlik dünya şöhrətli siyasətçi, böyük cəsarət və siyasi iradə, fenomenal yaddaş sahibi, müstəqil Azərbaycanın qurucusu Heydər Əliyev və onun davamçısı İlham Əliyevə məxsus fitri istedadlardan biri, tarixdə onun dövlətçilik təfəkkürünə yol açan vasitə idi.

"Azərbaycan xalqının birinci xidmətçisi mənəm" - bu sözlər İlham Əliyevin dilindən dəfələrlə, həm də səmimi və qətiyyətli bir formada səslənib, bəzən xalqda narazılıq doğuran müəyyən məmurlara xəbərdarlıq səciyyəsi də daşımaqla müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, böyük müəllim Heydər Əliyevdən alınan siyasət fəlsəfəsi dərslərinin yekununda formalaşmış yüksək dünyagörüşün təməlinə dayanan amal kimi rəğbətlə qarşılanıb.

İlham Əliyevin Azərbaycan dilinə olan münasibətini, onun dilimizi hər bir incəliklərinə qədər bildiyini, çox geniş biliyə malik olan bir insan olduğunu dedikdə artıq istər-istəməz yeni bir bacarığı da meydana çıxır ki, bu da onun natiqliyidir.

Prezident İlham Əliyev dövlət idarəçiliyinin bütün sahələrində olduğu kimi, dil siyasətində də ulu öndərin strateji xəttini inam və uğurla davam etdirir. O, bacarıqlı ölkə başçısı, ictimai-siyasi xadim, elm xadimi olduğu kimi, həm də çox güclü bir natiqdir. Elə bir natiq idi ki, indiyə qədər Azərbaycanda öz məntiqinin mükəmməlliyinə, nitqinin əzəmətinə, ümumən, natiqlik məharətinə görə onunla müqayisə olunacaq Heydər Əliyevdən başqa ikinci bir şəxs olmamışdır. Öz adını görkəmli bir natiq kimi silinməz izlərlə tarix səhifəsinə yazmışdır.

İlham Əliyevin gündəlik fəaliyyətində, ümummilliyet siyasətində Azərbaycan dilinə qayğı mühüm yer tutur. O, Azərbaycan dilinə, xalq dilinin incəliklərinə, xalqımızın minillik ədəbi, bədii və fəlsəfi təfəkkür tərzinə, eyni zamanda sərt məntiqinə məhəbbətlə böyümüş bir azərbaycanlı kimi dilimizin psixoloji gücünü, mənəvi enerjisini mənimsəmiş böyük liderdir.

Ədəbiyyat:

1. Mehdiyev R. Yeni siyasət: inkişafa doğru. I-II cildlər. Bakı: Oskar MTM, 2008, 581, 343 s.

2. İlham Əliyev “Rossiya-24” telekanalına müsahibə vermişdir-14 aprel 2013.

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Beynəlxalq münasibətlər və Regionşünaslıq fakültəsi,
qr.455 Jalə Xanməmmədova Fikrət qızı
Elmi rəhbər: m. Türkan Mirzəzadə*

YASUNARİ KAVABATANIN YARADICILIĞINDA YAPON MƏDƏNİYYƏTİ VƏ ADƏTLƏRİNİN TƏSVİRİ (“DAĞIN SƏSİ” ROMANI ƏSASINDA)

Açar sözlər: Kavabata, roman, yapon şüuru, çay mərasimi

Yasunari Kavabata, XX əsr dünya ədəbiyyatının samurayıdır. Nobel mükafatını qazanmış ilk yapon yazıçısıdır. Digər Kavabata romanları kimi, "Dağın səsi"də oxucunu özünə cəlb edir: qabıqlı dəniz heyvanları, yaşıl soya, komonolar, kasada içilən çaylar, məbəd zəngləri və ginkgo ağacları, qatarlar və ölkə stansiyaları, tonqallar, sərçələr. Bir küçə boyunca sanki sözləşmiş kimi bağçalarına eyni çiçəklər əkilən evlər, Noh teatr maskaları, gey-salar və s. Yaşlı bir iş adamı olan Ogata Şingo gündüzləri tez-tez yaddaş itkisi yaşayır, gecələri uzaqlardan, ətrafdakı dağlardan gurultular eşidir və bu səsleri ölümə əlqələndirir. Bu iki məhfumun arasında bir zamanlar Şingonun yaşayışının təməlini qoyan münasibətlər yer almaqdadır: onu xəyal qırıqlığına sövq edən arvadı, ağılsız oğlu, onda həm mərhəmət həm də narahətədgici şəhvet hissləri oyadan gəlini Kikuko. Romanın ilk hissəsi Şingo ilə Kikuko arasındakı münasibətdir. Romanın baş qəhrəmanı Şingo, altmış yaşdan yuxarı, övladlarını evləndirmiş və dostlarını tək-tək itirən yaşlı bir adamdır. İyirmili yaşlarında gəlini Kikuko uşaqlıqdan qadınlığına keçmə ərafəsindədir, və Şingo ona qərribə bir yaxınlıq hiss edir. Gəlini Kikuko həyat yoldaşından qorxur, amma onu sevir. Həyat yoldaşı ona müxtəlif qadınlarla xəyanət edir. Onun xəyanətindən xəbəri olan Şingo bunu gəlininə demir, və ona yazığı gəlir. Oğlu isə elədiyi belə hərəkətlərinə görə atası tərəfindən bir o qədər də sevilmir. Romanın ikinci hissəsi tükənmək və yaşamaq, doğuş, yenilənmə kimi sözləri özündə ehtiva edir. Şingo, hər dəfə dağın səsini eşidəndə sevdiyi birinin öləcəyini hiss edir. Ölüləri tez-tez yuxusunda görür və roman boyu cənazələrə gedir. İntihar və intihar düşüncələrindən bəhs olunur. Əsərdə kimono geyinilir, obi (bel kəməri) bağlanır, qadınlar yemək bişirir və ev işləri görür, quyudan su çəkir. Romanın sonuna doğru ilk elektron əşyalar evə alınır. Kikuko Şingoya üzqırخان aparat verir və Şingo ona tozsoran alır. Roman gözlənilməz sonluqla bitir. Şingonun qızı Fusako bir mağaza və ya bir pub açmaq istəyir. Kikuko bunu eşidəndə

çox həyəcanlanır, ona kömək etmək istəyir. Əsər Şingo romanı kimi başlayıb və Kikukonunku kimi bitir. Kikuko sərbəst olur, müstəqildir, öz həyatını yaşamağa başlayır. Buna görə hesab edirəm ki, Kavabata romanı Kikukonu müsbət modernləşmə yolunda davam etdirməklə bitirir - bir vaxtlar çox dəbdə olan Qərb mədəniyyətini deyil, Qərbin texnologiyasını götürdüyümüz fikrini oxucuya çatdırmaq istəyir.

Ədəbiyyat:

1. Yasunari Kavabata “Seçilmiş əsərləri”, Bakı, 2010
2. http://artkaspi.az/file/pic/xeber/201701/1485031143_sec.pdf
3. https://www.avanqard.net/index.php?action=static_detail&static_id=56433

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura şöbəsi, qrm19-119, Fidan Ağayeva
Elmi rəhbər: f.f.d.Aybəniz İsmayılova*

C.M.KUTZEENİN ƏSƏRLƏRİNİN JANR XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *postmodernist elementlər, Nobel mükafatı, tarixi təhkiyyə*

Con Maksvell Kutzee Cənubi Afrikanın görkəmli yazıçılarından biridir. O, yaradıcılığında bir çox janrlardan istifadə etmişdir və bədii fəaliyyətində daha çox postmodernist romanlara yer vermişdir. O, əsərlərini belə şərh edirdi: “Mən hansısa ideyaları sübut etməyə çalışmıram, sadəcə azadlığa can atıram”. Bu fikir onun yaradıcılığının ən dəqiq xarakteristikasıdır. O, yazıçılıq fəaliyyəti boyunca konkret mövzulara müraciət edir: məzlumların və zalımların münasibətləri, zorakılığın təsiri ilə insan şəxsiyyətinin puç olması, etnik və sosial bərabərsizliyə etiraz. Kutzeenin yaradıcılığında bədii əsərlərdən başqa publisistik və avtobioqrafik məzmunlu əsərlər də yer alır. O, 2003-cü ildə Nobel mükafatı və iki dəfə Buker mükafatı almışdır (1983,1999).

Kutzeenin romanları – “Barbarları gözləyərkən” və “Mikael K.-nin həyatı və zamanı” – aparteid vaxtında yazılıb və insan üzərində zorakılığa qarşı güclü etiraza çevrilib. Kutzee'nin “Rüsvayçılıq” romanında əsərin əsas mövzusu insan varlığının kövrəkliyi idi və burada postmodernist elementlərə yer verilmişdir. Yazıçı universitetlərə və ənənəvi Qərb təhsilinə axını son romanı “Elizabet Kostello”da da davam etdirir (2003). Kutzee polemik ideyalarını məşhur yazıçı Elizabet Kostellonun dilindən verir. Roman Elizabetin müxtəlif ölkələrin universitetlərində oxuduğu səkkiz mühazirədən ibarətdir.

Kutzeenin romanlarında adətən bir yox, paralel inkişaf edən iki əsas

mövzu olur. Burada da ikinci mövzu yaradıcılığın mənasına, yazıçının və onun irsinin taleyinə həsr olunub. Kutzeenin 1994-cü ildə çap olunan "Peterburqda Payız" romanında o, XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlində Peterburqdakı həyat şəraitini canlandırmışdır. Kutzee bu əsərində "tarixi təhkiyyə"dən istifadə etmişdir. O, burada real bir şəxsiyyəti "Dostoyevski"ni əsərin qəhrəmanına çevirmiş və onun "Cinlər" romanının süjeti ilə rus yazıçısının bioqrafiyasını birləşdirmişdir.

"Çıkaqo Universitetinin professoru Conatan Lier deyib: "Kutzee ürəkparçalayan şeyləri təsvir edir. Onun romanlarını oxuyanda xoş vaxt keçirmək olmur. O, oxucunu özümüzə bənzəyənlərə, heyvanlara, təbiətə necə əziyyət verdiyimizi görməyə vadar edir".

Ədəbiyyat:

1. Kannemeyer John. J.M.Coetzee: A Life in Writing. New York: Jonathan Ball Publishers, 2011.
2. https://az.wikipedia.org/wiki/Con_Maksvell_Kutzee
3. <https://kultura.az/news/20160509090302722>

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura şöbəsi, qr M19-119, Almaz Bəyışova
Elmi rəhbər: F.F.D. Aybəniz İsmaylova*

VİRCİNİYA VULF VƏ MODERNİST ƏDƏBİYYATI

Açar sözlər: Virciniya Vulf, modernizm, şüur axını, daxili monoloq

Böyük ingilis yazıçısı Virciniya Vulf modernizm ədəbi cərəyanının qurucularındandır. 1882-ci ildə ədəbi tənqidçi ailəsində dünyaya göz açmış Vulf ingilis ədəbiyyatına böyük töhvələr verib. O, yaradıcılığında modernizmin ədəbi üsullarından sayılan "şüur axını"ndan geniş istifadə edirdi. Bu üsul monoloqlar vasitəsiylə qəhrəmanın daxili dünyasının aydınlanmasına əsaslanır. Virciniya Vulf "Missis Dellouy", "Mayaka doğru", "Orlando", "İllər" də böyüdüyü viktorian əxlaqını, cəmiyyətdə mövcud patriarxal münasibətləri tənqid edirdi.

Əhatə dairəsinə görə, ən geniş yayılmış ədəbi cərəyanlardan biri modernizmdir. Modernizm [lat. Modernus – "müasir"] XIX yüzilliyin sonu – XX yüzilliyin birinci yarısında incəsənətdə, ədəbiyyatda və fəlsəfədə keçmiş tarixi ənənələrdən ayrılma ilə müşayiət edilən cərəyandır. Modernizm ənənəvi olanı yeniyə tabe etmə üsuludur. Modernizm obyektlərin, varlıqların, vəziyyətlərin görüldükləri kimi olmadıqları düşüncəsinə əsaslanır.

Klassik roman xarici dünyaya, ətrafa və ictimai olana əhəmiyyət verir. Modernizm dünyabaxışı isə fərdin daxili dünyasına, ruhuna, şüuraltına əyilir.

1. Təxminən 1910-cu ildən 1930-cu ilədək davam etmiş “yüksək modernizm” dövründə XX əsr modernizminin baniləri hesab olunan Vulf, Coys, Paund, Stevens, Prust, Mellarame, Kafka və Rilke kimi aparıcı simalar “poeziya və nəsr necə olmalıdır” suallarının yenidən nəzəri izah və şərhində son dərəcə böyük rol oynayıblar. Ədəbiyyat açısından modernizmin əsas xarakteristikasına aşağıdakılar daxildir: 1. Ədəbi əsərdə, habelə vizual incəsənətdə impressionizm və subyektivlik ön plana çəkilir; baş verənlərin necə qavranılmasına və oxunmasına, ən əsası nəyin dərk edilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir; 2. Gerçəkliyin hər şeyi bilən təhkiyəçi – üçüncü şəxs tərəfindən nəql edilməsi, seçilmiş süjetin prizmasından moral mövqenin ümumi şəkildə təsvir edilməsi; 3. Janrlararası fərqin pərdələnməsi.

Herbert Marder tərəfindən zərif və zəngin detallarla yazılmış “Həyat ölçüsü” tərcümeyi-halı Virciniya Vulfun “Dalğalar” romanının yaranmasından 1941-ci il intiharına qədər olan son 10 ilindən bəhs edir. O, Virciniyanın işgüzar bir yazıçı kimi dözümlüyünü vurğulayır.

2. Virciniya Vulf modernizm ədəbi cərəyanının ən görkəmli nümayəndələrindən biridir. O, əsərlərində istifadə etdiyi “şüur axını” metodu ilə klassik ədəbiyyata zidd çıxıb, fikirlərə yeni formalar təqdim etmişdir. Bu gün onun nəsrinə hələ də alovlanır, bəlkə də həmişəkindən daha parlaqdır.

Ədəbiyyat:

1. https://az.wikipedia.org/wiki/Virciniya_Vulf
2. <http://elibrary.bsu.az/yenii/kitabxana/1385540941>
3. <http://senet.az/modernizm-v%C9%99-postmodernizm/>
4. <https://www.amazon.co.uk/Measure-Life-Virginia-Woolfs-Years/dp/0801487617>

*Azərbaycan Dillər Universiteti ,
Filologiya fakültəsi, Qrup 229A, Hüseynzadə İlahə Firdovsi qızı
Elmi rəhbər: f.f.d Aybəniz İsmayılova*

CON FAULZUN “KOLLEKSİYAÇI” ROMANININ KOMPOZİSİYA XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: sosial siniflər, kompozisiya, təhkiyə, roman

Con Faulz çoxşaxəli əsərlərin müəllifidir. Əsərlərində həm postmodernist, həm modernist, həm ekzistensialist, həm də realistik məqamlara rast

gəlik. "Fransız leytenantın qadını", "Cadugər" kimi əsərlərin müəllifidir.

Con Faulzun "Kolleksiyaçı" romanını biz detektiv hesab edə bilərik. Çünki əsərin baş qəhrəmanlarından biri olan Frederik Mirandanı təqib edir və onu qaçırır. Onu dustaq kimi saxlayır. Bu zaman onların arasında olan fərqlər üzə çıxır. Əsər 2 hissədən ibarətdir. Birinci hissədə biz Frederikin, ikinci hissədə isə Mirandanın baxışları ilə tanış oluruq. Burada eyni hadisələr müxtəlif insanların nöqtəyi-nəzərindən qiymətləndirilir. Bu da əsərin postmodernist olmasıyla bağlıdır. Çünki həm postmodernist, həm də modernist əsərlərdə bir neçə təhkiyəçi olur. Faulz romanı və obrazları yaradır. Obrazlar öz perspektivlərinə uyğunlaşdırmaq üçün hadisələri nəql edir və oxucu obrazların təsvirinin qiymətləndirilməsi əsasında romandakı hadisələrin son şərhini verir.

Təhkiyəçinin işi hər obrazın bir-birinin əleyhinə bəyanatını müqayisə etmək üçün hər bir obrazı özünə uyğun təhlil etməklə başlanır. Nə qədər maraqlı olsa, Faulz Mirandaya sonradan romanda işarə etmədən oxucuya Frederikin süjet barədə geriye nəzər salan qiymətləndirməsi barədə məlumat verir. Beləliklə, oxucu fərz etməyə başlayır ki, Frederikin ifadəsi tək və əsas olduğuna görə daha etibarlıdır. Miranda düzgün müşahidə etdiyi kimi, o, yaşadığı və gördüyü dünyadan kənar başqa heç bir dünyaya inanmır.

Hər təhkiyəçinin üslubi təhlili ifadə edilməsi üçün seçilmiş konkret dil vasitəsilə ümumi nöqtəyi nəzərlərin fərqi aydın göstərir. Romanın tam başlanğıcından Frederik özünü təhkiyəçi kimi təsdiq edir və oxucu şübhəsiz onun "dinləyicisi" olur. Onun ciddi üslubu "adətən adi və sıxıcı" olan çərənçi görkəmi ilə məhdudlaşır və bu görkəmin altında gizlənir.

Mirandanın təhkiyəsi sonrakı günlər barədə heç bir məlumat olmadan yazılmış gündəlik şəklində təqdim olunur. Mirandanın gündəliyi həmçinin sözlər və ifadə sevgisində əks olunur. Onun icmalını təhlil edərkən, o qeyd edir, "belə bir hissə vardır ki, biz kompromisə doğru sürünürük. Aramızda cavabını tapmadığımız istək və kədər dumanı vardır. Sanki özlərini və birlikdə yaşaya biləcəkləri oazisi tapmağa çalışan səhralıqda iki insan kimi". Obrazın belə maraqlı nümayişinin mərkəzində belə bir sual doğur: nəyə görə Frederik və Miranda öz hekayələrini auditoriya ilə əlaqələndirməyi zəruri görürlər? Bu ilk şəxsin hekayə üsulunun son sualıdır. Faulz elə bil onu məsləhət görür ki, insan varlıqları yalnız nəyi və necə qavramaqla deyil, həmin qavranışı necə ifadə etmələri ilə müəyyən olunurlar.

Ədəbiyyat:

1. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/entertainment/4415100.stm>
2. John Fowles. The Collector. London: Little, Brown and Company, 1993.

TEODOR DRAYZERİN ƏSƏRLƏRİNDƏ QADIN PROBLEMI

Açar sözlər: Humanist yazıçı, qadın problemi, “Amerika arzusu”, realizm

Dünya şöhrətli Amerika yazıçısı olan Teodor Drayzer öz ədəbi yaradıcılığının əvvəlindən sonuna kimi humanist bir yazıçı olaraq qalmışdır. Drayzer yaradıcılığının ilk illərində yoxsulluq, sənaye şəraitinə həsr olunmuş məqalələrlə çıxış etmişdir. Bununla yanaşı o, əsərlərində ictimai qaydaların əks təsirindən bəhs etmişdir, xüsusilə yazıçının “Amerika faciəsi” adlı əsərində bu əzici təsiri hiss etmək mümkündür.

Drayzerin əsərlərinin əsas mövzularından biri də məhz qadın problemi-dir. Bu mövzuya həsr olunmuş “Kerri bacı” əsərini Ziqmund Freydingin psixoa-nalitikası nöqtəyi nəzərindən Amerika ədəbi realizminin tozsuz-ləkəsiz güz-güsü və qadın psixologiyasının kişi psixologiyası üzərində qalibyyət aktı ki-mi də qiymətləndirmək olar. Əsərin baş qəhrəmanı haqqında fikirlərdən biri bundan ibarətdir: “O, nə - etdiyi axmaq hərəkətlər qədər axmaq, nə də söylə-diği ağıllı sözlər səviyyəsində ağıllı idi”. Bu qəbildən olan digər əsər “Cenni Herhardt”dır. Əsər XX əsr Amerikasının mənzərəsidir. “Çox istedad və usta-lıqla yaradılmış adi bir qulluqçu ilə bir milyonçunun sevgisi Amerikanın bü-tün ictimai-siyasi, ailə-məişət, təmiz-çirkin məhəbbət dünyasının kardioqramı kimi əks edilir.” XX əsrdə özünü cəmiyyətdə təsdiqləməyə çalışan qadın əks cinsdən asılı mövqedə hərəkət etdikcə cəmiyyət tərəfindən qəbul edilməz biri-nə çevrilirdi. Qadını günahkara çevirən isə cəmiyyətin düşüncə tərz-i idi. Bu əsərlər məhz bu səbəbdən qadağan edilirdi. Beləliklə, Drayzer qadın proble-minə həsr etdiyi bu əsərlər ilə “Amerikanın çəhrayı” romançılığına zərbə vur-du. Yazıçı günahkar axtarmır, çünki hər şeyin səbəbkarı məhz ictimai qayda-lardır. XX əsrdə qadınlar əks cinsdən asılı olduqlarını düşünür, bu düşüncə tərz-i ilə hüquqlarından məhrum olduğu cəmiyyətdə özünü təsdiqə can atırlar, onlar “Amerika arzu”ları həyata keçsə də xoşbəxt deyillər, səbəb isə onların məhkum olduğu yalnızlıqdır.

Ədəbiyyat:

1. <http://medeniyyet.az/page/news/42097/Teodor-Drayzer-.html>
2. <https://alinino.az/product/kerri-baci?lang=en>

EMİLİ DİKINSONUN POEZİYASININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: sevgi, romantizm, sərbəst şeir, transsendentalizm

XIX əsrin görkəmli şairəsi Emili Elizabet Dikinson (1830-1886) istər dünya, istərsə də Amerika ədəbiyyatında novator şairə kimi geniş şöhrət qazanmışdır. Onun sağlığında anonim adı altında sədəcə 7 şeiri işıq üzü görmüşdür. Şairənin vəfatından sonra bacısı tərəfindən qıfıllı bir sandıqca 2000-ə yaxın şeir nüsxələri aşkarlanmışdır. Bu əlyazmalar daha sonra, 1890-cı ildə tək cild halında bir şeir kitabı olaraq nəşr edilmişdir. Ən məşhur kitabları: “Emili Dikinsonun şeirləri” (“Poems by Emily Dickinson”), “Emili Dikinsonun məktubları” (“Letters of Emily Dickinson”).

Dikinsonun yaradıcılığının ilk illərində transsendentalizm, sonralar isə romantizm cərəyanının aydın təsiri duyulur. O şeirlərini yazarkən İncildəki motivlərdən, klassik mifologiyadan, və görkəmli inglis yazıçısı U.Şekspirin yaradıcılığından bəhrələnmişdir. Dikinson öz şeirlərində böyük hərflərlə yazılış, durğu işarələri və qafiyələrdən qeyri-adi şəkildə istifadə edirdi. O, xüsusi fikirləri və emosiyaları bu üsullarla vurğulayırdı. Emili Dikinson öz əsərlərinə başlıq vermirdi. Yalnız sonralar onun bəzi əsərlərinə başqa yazıçılar tərəfindən müxtəlif başlıqlar verildi. Kristan Miller E. Dikinson şeirləri haqqında belə demişdir: “Dikinson müxtəlif hekayə və stanzaik formaların, o cümlədən, bir çox ballada və stanzaların süjetini heca sayından asılı olmadığını sınaqdan keçirdi. Çünki o, özü də əsərdə hecaların sayına xüsusi önəm vermirdi.”. Dikinson, eyni zamanda Uolt Uitmen, ilk dəfə olaraq sərbəst şeir üslubunda yazırdı. Onun əsərləri sərbəst şeir üslubuna ən yaxşı nümunə hesab olunur.

Dikinson yaradıcılığında daha çox Tanrı, ölüm, dostluq, təbiət, sevgi və din mövzularına müraciət edirdi. Eyni zamanda o, əsərlərində çiçəklərdən də tez-tez istifadə edirdi. Onun əsərlərinin kuliminasiya nöqtəsini inam və şübhə arasındakı mübarizə təşkil edirdi. O əsərlərində tez-tez iqtisadi və maddi məsələlərdən də bəhs edirdi. Psixoloji mənzərələr yaratmağı, dərin, sirli nümunələrlə alleqoriya və simvolikanı qarışdırmağı sevən Dikinson, hər zaman öz oxucularında müsbət duyğular yaratmağı bacarırdı. Dikinsonun məşhur şeirləri: “Uğur ən şirindir” (“Success is Counted Sweetest”), “Çünki mən ölümü dayandıra bilmirəm” (“Because I Couldn't Stop for Death”). Svieta Zima Dikinsonun əsərlərinin süjetində

belə bir xüsusiliyi vurğulayaraq deyir: “O, öz əsərlərində konkret fikirlərlə mücərrəd mövzuları təsvir edərək, hərəkəsdən fərqlənirdi.” .

Nəticə olaraq Emili Dikinsonun unikal şəkildə yazdığını və dövrün digər şairlərindən fərqləndiyini deyə bilərik. Dikinson hər kəsin yaşadığı dünyanı deyil, özünün yaratdığı dünyanı təsvir edirdi.

Ədəbiyyat:

1. Fuller Jamie. Diary of Emily Dickinson. Manchester: Mercury House, 1999
2. Lundin Roger. Emily Dickinson and the art of Belief. London: Eerdmans, 2004
3. <https://prezi.com/cxzydbx8n5zq/major-characteristics-of-dickinsons-poetry/>
4. <https://www.cliffsnotes.com/literature/e/emily-dickinsons-poems/emily-dickinsons-poetic-methods>
5. <https://www.emilydickinsonmuseum.org/emily-dickinson/poetry/tips-for-reading/major-characteristics-of-dickinsons-poetry/>
6. https://www.poetrysoup.com/article/emily_dickinsons_poetry_-_its_characteristics-367

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi, qrup 229A, Yasəmən Dadaşova,
Elmi rəhbər: fil.f.d Aybəniz İsmayılova*

ŞERVUD ANDERSONUN ƏSƏRLƏRİNDƏ ÖZGƏLƏSMƏ PROBLEMİ

Açar sözlər: özgələşmə, roman, problem, personaj.

Görkəmli Amerika yazıçısı Şervud Anderson əsasən hekayə və novella ustası kimi tanınır. Buna baxmayaraq onun yaradıcılığında roman janrı da özünəməxsus yer tutur. Onun yaradıcılığı əsasən gündəlik hadisələrdən qaynaqlanırdı. Yazıçının ədəbi şöhrəti 29 hekayədən ibarət "Uaynsberq, Ohayo" kitabı ilə başladı. Anderson bu əsəri ilə öz adını ustalıqla təbiətşünas bir yazıçı kimi məşhurlaşdırdı. Onun əsərlərində əsas mövzu psixoloji xəyal qırıqlığı və özgələşmə problemi idi. Buna "Uaynsberq, Ohayo" adlı kitabındakı qısa hekayələrinin mövzularını misal göstərmək olar.

Şervud Andersonun qəhrəmanları arzularını həyata keçirə bilməyən bunun əvəzinə isə gündəlik və iş həyatlarını davam etdirməyi seçən, "bəd-bəxt" adlandırılacaq qəhrəmanlardır. Onları "qəribə" adlandırsaq yerinə düşər. Bu qəhrəmanları özəl edən də onların qəribə olmasıdır. Özü-nü həyatda müəyyən mənada isbat edə bilməmək, öz sərhədlərindən kənara çıxma bilməmək insanları özgələşdirmişdir.

Anderson özgüləşmə problemini Uaynsberq, Ohayo adlı kitabının girişində, “The book of the grotesque” adlı hissəsində belə izah edirdi: “İnsanları qərribə edən onların həqiqətləridir. İnsanlardan bir kimsə həqiqətlərdən birini özünə ayırıb öz həqiqəti elan etdiyi və öz həyatını da ona görə şəkilləndirməyə çalışdığı zaman qərribələşməyə başlayır və qucaqladığı doğrularla birlikdə bütöv bir yanlışlığa çevrilirlər”. Başqa sözlə, insanlar şəhəvət, zəhmətkeşlik və ya var-dövlət kimi həqiqətləri qəbul etdikdə və həyatlarını onlara həsr etdikdə, düşüdükləri inanclar həyatlarını qarışdıran səhvlərə çevrilir.

Özgüləşmə problemi yazıcının bir çox hekayələrinin əsas mövzusu-
dur. Buna ‘Qarğıdalı əkini’, ‘Macərə’, hekayələri və ‘Qara gülüş’ romanı misal ola bilər. Bu mövzunu ‘Qarğıdalı əkini’ hekayəsində yazıçı övladını itirmiş valideynlərin təmsalında belə təsvir edirdi: “Mən ömrümdə ilk dəfəydi hansısa həqiqəti dərk etdim. Ancaq çətin ki, anladığım o həqiqətin nədən ibarət olduğunu izah edə bilim. Bu, adamların torpağa canla-qanla bağlılığına aid bir şeydir. Mən torpaqla bağlı səssiz bir qışqırıq eşidirdim-torpağa toxum səpən qocaların səssizcə harayını. O gecə həyat təzədən göyərsin deyə, qocalar toxum əvəzinə sanki torpağa ölüm atır, ölüm basdırırlar. Şübhəsiz ki, torpaqdan nəsə umurdular”.

Beləliklə, öz təbiətlərindən qopmuş insanlar özlərinə də yad olan insanlara dönüşüblər. Hər hekayədə bu insanların həyatları boyunca etdikləri səhvləri başa düşdükləri bir an var. Qəhrəmanlar yalnız bir anlıq özlərini dərk etmək gücünə sahib idilər, sonra hamısı köhnə darıxdırıcı hallarına qayıdırlar.

Ümumiyyətlə Şervud Andersonun əsərlərində rast gəldiyimiz özgüləşmə problemi modernist ədəbiyyatı ilə sıx bağlıdır. Beləliklə, yazıcının yaradıcılığında həm də modernist ünsürlərə rast gəlirik.

Ədəbiyyat:

1. Çexovdan Markesə qədər. (Seçmə hekayələr toplusu) Bakı:Tərcümə Mərkəzi, 2015.
2. <https://www.cliffsnotes.com/literature/w/winesburg-ohio/about-winesburg-o>
3. <https://www.neokur.com/kitap/203062/winesburg-ohio>

OSKAR UAYLD YARADICILIĞINDA İNSAN VƏ CƏMİYYƏT PROBLEMİ

Açar sözlər: Oskar Uayld, Viktoriya dövrü, insan, cəmiyyət, sosial problemlər

İngilis ədəbiyyatı tarixinin ən parlaq səhifələri arasında yer alan görkəmli yazıçılardan biri də Oskar Uayld olmuşdur. O, irland əsilli olsa da İngiltərədə yaşamış, orada yazıb-yaratmışdır. Məşhur yazıçının ədəbiyyata marağı hələ gənclik vaxtlarından, universitetdə təhsil aldığı zamanlardan başlamışdır. O.Uayld yaradıcılığının ilk çağlarından bir çox çətinliklərlə qarşılaşsa da, o, bütün maneələri aşmış, qələminin gücünü sübut edə bilmişdi. Bununla da sənətkar Viktoriya dövrü ədəbiyyatının əsas nümayəndələrindən birinə çevrilərək, tarixin dərin qatlarında öz izini qoymuşdur. Eyni zamanda Oskar Uayld “Diqqətdən kənar qalan qadın”, “Ciddin olmağın vacibliyi”, “İdeal ər”, “Salomeya” və bu kimi əsərlərin müəllifi olmuşdur. Həssas ruha, incə düşüncəyə sahib olan ədib yaşadığı dövrün problemlərinin, çatışmazlıqlarının olduğu kimi təsvir edilməsinin tərəfdarı olmamış, bütün hadisələrə estetik cəhətdən yanaşa bilmiş və hər bir nüansda gözəllik axtarmışdır. Viktoriya dövründə baş verən sosial problemlərə nəzər saldıqda yuxarı və aşağı təbəqə arasında olan bərabərsizliyi, qadına qarşı ədalətsizliyi, zadəganların dəbdəbəli həyatını, onların təşkil etdiyi ziyafətlərdə baş verən eybəcərlikləri aydın şəkildə görə bilərik. Hansı ki, Oskar Uayld bütün bu hadisələrə sərt şəkildə deyil, daha yumoristik cəhətdən yanaşmış, dövrünün insanların acınacaqlı vəziyyətinə gülmüşdür. Bunun ən yaxşı nümunəsi kimi “İdeal ər” əsərini göstərə bilərik. Burada yazıçı böyük ustalıqla qadın-kişi münasibətləri kontekstində ingilis zadəganlarını kəskin şəkildə qınayır, cəmiyyətin əsl üzünü, bilinməyən tərəflərini açır. Əsərdə əsas obrazlardan biri olan Meybl Çilterinin nitqində bunu daha aydın şəkildə görmək mümkündür:

“London cəmiyyətini sevirəm! Düşünürəm ki, son zamanlar o, yaxşılığa doğru xeyli dəyişib. Məncə, indi bizim cəmiyyət gözəl sarsaqlardan və parlaq lunatiklərdən ibarətdir. Elə cəmiyyət bunlardan ibarət olmalıdır da”.

Əsərdə yazıçı cəmiyyətin qoyduğu sosial qaydalara qarşı çıxmış, buna boyun əyən insanları axmaq adlandırmış və onların daha sağlam cəmiyyətdə formalaşmasının tərəfdarı olduğunu bildirmişdir. Əslində gör-

kəmli sənətkar təkəcə öz dövrünün çatışmazlıqlarını araşdırmaqla kifayətlənməmiş, uzaqgörənliyi ilə müasir insanın da problemlərini duymuş və onun həlli yollarını axtarmışdır. Bu da onun böyük söz ustası və yaradıcı təfəkkür sahibi olmasından irəli gəlirdi.

Ədəbiyyat:

1. Oskar Uayld. Seçilmiş əsərləri / Bakı, “Şərq-Qərb” nəşriyyat evi, 2013.
2. <http://kultura.az/news/20140811091042551>

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Filologiya fakültəsi, Qr.436, Nazəni Məmmədova
Elmi rəhbər: dos. Günel Əliyeva*

E. M. REMARKIN „ZƏFƏR TAĞI“ ROMANINDA YURDSUZ İNSANLAR

Açar söz: Remark, mühacirət, nifrət, haqsızlıq

Böyük Alman romançısı E. M. Remrk (1898-1970) XX əsr dünya ədəbiyyatının ən nəhəng fiqurlarındandır. Bütün yaradıcılığını müharibə mövzuna həsr etmişdir. „*Qayıtma*“, „*Qərb cəbhəsində təbəddülat yoxdur*“, „*Zəfər tağı*“, „*Lissabon gecəsi*“, „*Müqəddəs torpaq*“ kimi əsərləri var. Dünya ədəbiyyatında insan qırğınına Remark qədər dərin nifrət oyada bilən, müharibə nəticəsində dünyaya səpələnən mühacirlərin fəlakətini təsirli boyalarla təsvir edən ikinci bir yazıçı tapmaq çətinidir. 1933-cü ildə, faşistlər hakimiyyət başına gələndən sonra, yazıçı, “Zəfər tağı” romanının qəhrəmanı Ravik kimi vətəndən didərgin düşmüş, yad ellərdə mühacir həyatının acısını dadmışdır. Almaniyayı tərk edib Fransada qaçaq həyat keçirən Ravik iki dünya müharibəsinin ikiqat qurbanıdır. O, Birinci Dünya müharibəsində iştirak etmiş, lakin qeyri-adi cərrahlıq istedadı sayəsində “bəxti” gətirmiş, cəmiyyətdə özünə müəyyən mövqə qazanmışdır. Bununla belə, onun ətrafdakı adamlarla sıx ünsiyyəti yoxdur, o, bir növ, kapitalizm cəmiyyətində insana xas özgələşmənin qurbanıdır. Beləliklə, istedadlı cərrah ikiqat mühacirətdədir: əgər birinci dünya müharibəsi onu daxili mühacirə çevirmişdisə, faşistlərin hakimiyyət başına gəlməsi buna xarici mühacirət də əlavə edir. İlk nəzərdən Parisdə Ravikin kəşməkeşli güzəranı daimi bədbinliyini, həyatdan, bəşəriyyətdən küskünlüyünü dərinləşdirməli idi. Ravikin rus mühaciri Morozov, baş həkim Veber kimi sadıq dostları olsa da, onun rast gəldiyi, toqquşduğu, qurbanına çevrildiyi haqsızlıqlar, pisliklər saysız-hesabsızdır. Bütün bunlara baxmayaraq, başibəlali mühacir öz daxili aləminə qapılmaz, insanlığını, humanizmini itirmir. Ravik bütün varlığı ilə xarici aləmə, insanlara tərəf yönəlmişdir. O, dost yolunda, insan uğrunda, məhəbbət

naminə canından keçməyə hazırdır. Ravik hər cür əziyyət çəksə də ləyaqətini, həssaslığını itirmir. O, hər yerdə, hamının köməyinə gəlməyə hazırdır. Sevdiyi qadının xəyanətindən xəbər tutsa da, öz hisslərinin bütövlüyünü qoruyub saxlaya bilir. Onlar kim olduqlarını daim gizlətməli olurlar və yaşamlarını təmin etmək üçün iş tapmaqları çətin olurdu. İşlədikləri müəssisədə qaçqın olduqları bilinəndə digərlərindən daha az pul verilir və daha çox işlədirdilər. Polis onları tutduqda isə ya departasiya, ya da həbs edirdilər.

Ədəbiyyat:

1. Erix Maria Remark. Seçilmiş əsərləri. Bakı „Şərq-Qərb“, 2009

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi, Qr.430a, Lalə Həsənlı
Elmi rəhbər: İlahə Məcidova*

N.HOTORNUN “QIZIL DAMĞA” ƏSƏRİNDƏ AMERİKA PURİTANİZMİNİN İNİKASI

Açar sözlər: puritanizm, intiqam, günah, sevgi.

“...günahın insan ruhunda açdığı yaranın bu ölümlü dünyada sağalması mümkün deyil.”

Puritanizm 1560-cı illərdə dini reformasiya hərəkatı olaraq İngiltərədə yaranmışdır. Amerikaya yeni bir cənnət tapmaq ümidi ilə ayaq basan Puritan icmasında oğrular, qatillər və zina edənlər tutulduqları zaman zalım hakimlər tərəfindən şiddətlə cəzalandırılırdılar. Bu hakimlərdən ikisi Uilyam və Con Hotorlar Nataniel Hotornun babaları idi. Onların etdikləri ədalətsiz ölüm cəzalarına görə hər zaman utanmış, babalarının ölümündən yüz ildən artıq vaxt keçsə də özünü günahkarlıq hissindən azad edə bilməmişdir. Bunun nəticəsi idi ki, onlarla eyni soyadı paylaşmamaq üçün doğulduğu Hotor soyadını Hotorn olaraq dəyişdirmiş, pozulmuş puritan əxlaqından bəhs edən “Qızıl ləkə” romanını yazmışdır.

Romanın əsas süjeti 4 qəhrəmanın eşq, intiqam və günah üçbucağında verdikləri həyat mübarizəsidir. Hədisələr Amerikada, Salem qəsəbəsində cərəyan edir. Hamının ölü bildiyi yaşlı Rocer arvadı Hesterin başqa birindən uşaq dünyaya gətirdiyinə görə ittiham olunduğu şəhər meydanında peyda olur. Sevdiyi gəncin adını deməkdən imtina etdiyi üçün ömrünün sonuna qədər sinəsində üstünə qırmızı rəngdə A hərfi tikilmiş parça gəzdirməyə məhkum edilir. On yeddinci əsrdə zina etmək sadəcə günah deyil, eyni za-

manda cinayət sayılırdı. Zinakar sözünün ilk hərfi (ingiliscə adultery) qızıl damğa kimi ömrü boyu onun utancı olacaqdı. Bu utancdan doğan ümitsizlik və yalnızlıq illər boyu Hesteri və qızı Perli təqib etsə də, zamanla bir çox doğru-yanlış şey öyrənən qadının güclənməsinə, şəfqət dolu, özgüvənli xarakter olmasına gətirib çıxarır. Perlin əsl atası gənc rahib Artur müəllifə görə ikiüzlülüyn simvoludur. Mənəvi dünyasının dərinliklərinə dalarkən böyük günahın bir parçası olduğunu anlasa da, qəsəbə əhalisi arasındakı nüfuzunu itirmək qorxusu ona günahını etiraf edərək yüngülləşməyə mane olur. Onu həm mənəvi, həm də cismani məhvə aparır.

Müəllif Roceri bağışlanılmaz bir günahın sahibi kimi təqdim edir. Çünki bu yaşlı adam gənc Hesterin onu sevmədiyi halda onunla evlənərək Hester və Arturun işlədiyi günahdan daha böyük bir günah işləmiş və gənc rahibin müdafiəsiz ruhunu gözləmləmiş, içindəki intiqam atəşi naminə onun dostu kimi görünməkdən, onu zəhərləməkdən çəkinməmişdir.

Nəticə etibarı ilə Hotorn Puritanların tarixini tənqid edərəkən, Puritanizmi bütünlükdə tənqid atəşinə tutmamış, Puritanizmin pozulmuş xüsusiyyətlərinə və tragik nəticələr doğuran qatılıqlara işarə etmişdir. Hotorn özünü reallaşdırma mövzusunun Hester, özünü məhv etməni Artur, intiqamı da Rocer üzərindən təqdim edir. Rocer əfv edilməz günahı ifadə edir çünki, digər qəhrəmanlardan fərqli olaraq heç peşmanlıq göstərmir. İnsan ruhuna təcavüzü ilə pozulmuş puritan inancını təmsil edir.

Ədəbiyyat:

1. Hatorne N. The Blithedale Romance
2. İlahiyyat Akademiyası jurnalı no4/2005 Puritanizm və Dini Əxlaqı uzlaşma
3. www.sparknotes.com

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Filologiya fakültəsi, 331-ci qrup. Arzu Tağıyeva
Elmi rəhbər: Fil.f.d., dos. N.M.Nuriyeva*

SAMUEL BEKETİN “QODONU GÖZLƏYƏRKƏN” ƏSƏRİNDƏ ABSURD TEATR

Açar sözlər: Samuel Bekket, absurd teatr, Kamü, gözləmə, Freyd

Absurd teatr İkinci Dünya Müharibəsindən sonra – XX əsrin 50-ci illərində, Avropada geniş yayılmış ümitsiz və dağılmış ab-havanın teatr-daki təəcəssümü idi. Əsasən, ekzistensialist yanaşmanın məhsulu olan bu fəlsəfi-ədəbi hərəkət, insan varlığının yer üzündə heç bir məqsədə xidmət

etmədiyini vurğulayır.

“Absurd teatr” termini ilk dəfə Martin Yulius Esslin (Martin Julius Esslin) tərəfindən özünün eyni adlı əsərində istifadə olunmuşdur. Esslinin öz fikirlərinin yekunu kimi “absurd” sözünü seçməsində Alber Kamünün “Sizif əfsanəsi” məqaləsinin böyük rolu olmuşdur. Alber Kamüyə görə, “absurd” insanlığın məntiq, məna və məqsədə olan istəyi ilə tamamilə mənasız və məqsədsiz olan kainat arasındakı ziddiyyəti göstərmək üçün istifadə olunan texniki termdir.

Alber Kamü qeyd edir ki, insanın bir məqsəd axtardığı halda həyatının tamamilə anlamsız olduğunu öyrəndikdən sonra verə biləcəyi yeddi cavab reaksiyası var: intihar, yayınma, inkar, aktyorluq, sənətkarlıq, siyasət və qəbul. “Qodonu gözləyərkən” əsərində heç bir anlam olmayan dünyada məna axtarmağa çalışan Vladimir və Estragon absurdizmə qarşı Kamünün irəli sürdüyü bütün metodları tətbiq edirlər.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz Beketin fikri ilə bir nöqtədə həmfikir olmaq olar ki, onun bu mürəkkəb əsərini asan və ya qısa bir metodla anlamaq mümkün deyil. Samuel Beketin bütün yaradıcılığı geniş fəlsəfi mövzulara istinad edir: həyatın anlamı, əzab, ümid və məyusluq, insan təbiəti, doğum, ölüm və yaşam, dəyər axtarışı, insan beyninin düşüncə səviyyəsi, zaman və s.

Yazıcının əsərdə istifadə etdiyi komediya elementləri o qədər incəliklə işlənir ki, fəlsəfi ideyalarda olan əskik hissələr sanki bu səhnələrlə tamamlanır. Yazıcının fikrincə, bədbəxtlik ən əyləncəli məfhumdur. Əsərin ideyası insanlığın yaşadığı durğunluğun səbəbinin nəyisə gözləmək olduğunu vurğulamaqdır. Ancaq bu gözləyişin hər hansı real bir məntiqə dayandığı əsas yoxdur. İnsan həyatının əsasını təşkil edən gözləmə aktı qurtuluşu gözləmə olaraq qeyd olunur.

İnsanların ümidə olan inancı onların aldanışları üçün başlıca səbəbdir. Bu onların ümidə olan ehtiyaclarının həyatlarındakı məntiq və səbəbi necə alt-üst etdiyini göstərir. Freydizm nöqtəyi-nəzərindən baxdığımız zaman Estragon dünyəviliyi, ehtiyacları, uşaq təbiəti ilə id, Vladimir isə yetkinliyi və məntiqi ilə superego rolunu oynayır.

Əsərdə müharibədə iştirak etmiş kişilər döndükləri zaman aldıkları travma və yaşadıkları psixoloji sarsıntılar nəticəsində əslində dünyanın mənasız yer olduğunu daha dərindən dərk edən cins olaraq gözə çarpır.

Ədəbiyyat:

1. Aicha Adoui. “A Look at the Theatre of the absurd”. <https://www.academia.edu/>

2. Dermot Moran. "Beckett and Philosophy".
3. <https://www.youtube.com/watch?v=nsxkEs6G-9s>
4. Javed Akhter. "Waiting for Godot: A Disparate Text". International Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 2015.
5. Martin Esslin. "The Theatre of the Absurd". The MIT Press, 2013.
6. Samuel Beckett. "Waiting for Godot", pdf v

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi, 331-ci qrup, **Aygün Həsənlı**
Elmi rəhbər: Fil.f.d., dos. Nuranə Nuriyeva*

CEK LONDONUN "AĞ DIŞ" ƏSƏRİNDƏ ANİMALİSTİK KONSEPTİN FƏRDİ MÜƏLLİF ÜSLUBU ƏSASINDA REALİZƏ EDİLMƏSİ

Açar sözlər: Cək London, təbiət, insan, heyvan münasibətləri, Ağ Diş

Cək Londonunən məşhur əsərlərindən biri "Ağ Diş" romanıdır. Əsər 1906-cı ildə çap olunmuşdur. Bu roman yazıcının 1903-nəşr olunmuş "Əcdadların harayı" romanının əsasında yazılmışdır. "Ağ Diş" əsəri fərqli dünya görüşün məhsuludur. Belə ki, digər əsərlərdən fərqli olaraq burada, dünya vəhşi bir heyvanın gözü ilə təqdim olunur. Bu da əsərin daha da maraqlı və oxunaqlı olmasına səbəb olur. Romanın əsas qəhrəmanı yarı qurd ana və canavar atadan dünyaya gələn bir canavarın bir sıra macəralardan keçərək, vəhşi bir heyvandan əhliləşdirilmiş ev heyvanına çevrilməsindən bəhs edir .

Cək Londonun "Ağ Diş" əsəri təbiət təsvirlərinin ecazkarlığı ilə də seçilir. Şimali Alyaska, daha sonra Şimali Kaliforniyanın çətin qış günləri əsərdə təsvir olunmuşdur. Biz bu səhnələri əsərin əvvəlində, eləcə də, Ağ Dişin Alfa iti kimi xidmət göstərdiyi hissələrində müşahidə edə bilərik. Bu təbiət Ağ Dişin gözləri ilə daha fərqli görünür. O, Alyaska ilə müqayisədə, Kaliforniyanı daha cansız, solğun hesab edir.

Yazıçı bu əsərdə əsası Herbert Spenser tərəfindən qoyulan "Sosial Darvinizm" nəzəriyyəsinə istifadə edib. Bu nəzəriyyənin məqsədi güclüləri dəstəkləmək, zəifləri isə kənarlaşdırmaqdır. Əsərdə bu nəzəriyyə təbiətin qanunları ilə uyğunlaşdırılıb. Ağ Diş, əvvəlcə, "öldür və ya öl" qanununu meşədə ac qalmamaq üçün sincabı öldürməklə təcrübədən keçirir. Daha sonra isə "zəifləri əz və özünə tabe et" qanununu qəbilə itləri üzərində hakimiyyət qazanaraq öyrənir

Əsərin ən maraqlı məqamlarından biri Ağ Dişin insanları Allah olaraq görməsidir. Bunun səbəbi isə insanların od yarada bilmələridir. Oda sahib olmaq Ağ Diş üçün gücə sahib olmaq deməkdir. O, hinduların

Allahlarını ağ dərili insanların Allahlarından aşağı görürdü. Bu isə əsərdə irqçiliyə işarətdir. Belə ki, Cək London “Ağ Allahları” daha qüvvətli və ağıllı təsvir etmişdir. Bunu Ağ Dişə verilən adlardan da görmək olar. Qrey Biveri primitiv olaraq, canavarın dişlərinin ağ olduğuna görə ona “Ağ Diş”, Skottun evində isə ona “Misilsiz Canavar” adı verilir.

Bir sıra tədqiqatçılara görə, Ağ Diş Cek Londonun öz prototipidir. Ağ Dişin atasının tək-gözlü təsvir edilməsi yazıçının öz atasına olan nifrətini göstərir. Biz əsərdə Ziqmund Freyding “Edip kompleksi” adlandırdığı nəzəriyyənin də şahidi oluruq. Bu oğlan uşaqlarının analarına bağlılığı ilə səciyyəvidir. Əsərdə Ağ Dişin bacılarının və atasının ölümlərinin təsviri onun anasına təkbaşına sahib çıxmaq istədiyinə işarə edilir. Çünki, Ağ Diş də C.London kimi anasından ayrı düşür və sonra ona olan sevgisini itirir.

Ədəbiyyat:

1. Cek London “Ağ Diş”, Bakı, “Qanun” nəşriyyatı, 2018, 200 s.
2. <https://best-custom-essays.com/blog/literary-analysis-of-white-fang>
3. <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/elt/article/view/53346>
4. <https://www.ukessays.com/essays/english-literature/analysis-of-white-fang-by-jack-london-english-literature-essay.php>
5. Rodger Jacobs (1999). "Running with the Wolves: Jack London, the Cult of Masculinity, and "Might is Right"
6. London, Charmian (2003) [1921]. "The Book of Jack London, Volume II"

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Filologiya fakültəsi, 331-ci qrup. Aydan Qasımzadə
Elmi rəhbər: Fil.f.d., dos. N.M.Nuriyeva*

MÜASİR QƏRB ƏDƏBİYYATINDA HOLOKOST MÖVZUSU (CON BOYNUN “ZOLAQLI PİJAMALI OĞLAN” ƏSƏRİ ƏSASINDA)

Açar sözlər: Nazi zülmü, Holokost, Con Boyn, əbədi dostluq

Holokost, “holos” (bütün) və “kaustos” (yanmış, köz olmuş) sözlərinin birləşməsindən düzəlir və tamamilə yanmış, kül olmuş mənasını verir. Yəhudi soyqırımı – Almanyanın faşizm dövründə törətdiyi, təxminən 6 milyon nəfərin sistemli şəkildə öldürüldüyü qətləmə verilən addır.

Holokost mövzusunda ilk müraciət edən yazıçılar adətən Milli Sosialist zülmünün qurbanları idilər. Onların məktublar və ya gündəliklər formasında olan yazıları çox nadir hallarda çap üçün nəzərdə tutulurdu. Bu

yazılar İkinci Dünya Müharibəsi bitdikdən və bir çox hallarda yazıçı Nazi düşürgəsində qətlə yetirildikdən sonra çap olunmuş formaya salınırdı (Anna Frank “Gündəlik”, Paul Selan “Ölüm tanqosu” və s.) İkinci Dünya Müharibəsinin sona çatmasından etibarən, 1945 və 1960-cı illər ərzində Nazi zülmünün bilavasitə şahidləri, daha sonra isə öz valideynlərinin yaşadıkları travmaları anlamağa çalışan ikinci nəsil bu mövzunu ədəbiyyatda canlandırdılar. 1980-ci ildən etibarən isə Holokost ilə heç bir şəxsi bağlantısı olmayanlar tərəfindən toplama düşürgələrindəki həyatla bağlı əsərlərin yazılması bu mövzu üzərində işləməyin yeni bir üsulu idi. Bernard Şlinkin “Qiraətçi” və Con Boynun “Zolaqlı pijamalı oğlan” əsərləri də bu sıraya daxildir. Con Boyn tərəfindən 2006-cı ildə qələmə alınmış bu əsərdə süjet, Alman komandirinin 9 yaşlı oğlu Bruno və onun özü ilə eyni yaşda olan, Brunonun atası tərəfindən idarə olunan düşürgənin məhkumu Şmuel arasındakı dostluq üzrə inkişaf edir. Əsər bir çox tarixi faktların dəqiq olmaması ilə bağlı tənqidlərə məruz qalmışdır. Eyni zamanda burada Holokostun günahkarları və onların ailə üzvləri də qurban olaraq göstərilir, lakin bütün bunlara baxmayaraq əsər bestsellerə çevrilmişdir və hazırda da məktəblərdə Holokost mövzusu ilə bağlı geniş şəkildə istifadə edilir.

Kəşfiyyatı sevən Brunonun “öz yerində dayanıb kəşf olunmağı gözləyənlər” qrupuna aid etdiyi Şmuel ilə arasındakı dostluq dialoqları, əslində ətraflarında tam olaraq nələ baş verdiyini anlamayan bu iki uşağın bir biri ilə uyğun gələn və toqquşan fikirləri oxucuları bir sıra məsələlər üzərində düşünməyə vadar edir. Həyatları ümumi çərçivədən baxdıqda hər nə qədər fərqli olsa da, onları birləşdirən yalnızlıq, keçmiş yaşamlarına qarşı duyulan həsrət, atalarına böyük məhəbbət və ən əsası dostluq sədaqəti idi. Məftil hasarın bir birindən ayırdığı bu iki fərqli həyat Bruno və Şmuelin anlaya bilmədiyi dərəcədə maraqsız və mənasız idi. Axı nə üçün insanlar özləri üçün rahat və gözəl olanı belə əziyyətə çevirmişdilər? Bu həyat ki dostlarla əylənmək və kəşfiyyat aparmaq kimi imkanları olan gözəl bir yerdir. Əslində iki dostun uşaqlara xas sadə düşüncə tərzini dünyadakı bütün müharibə və nifrətin nə qədər mənasız olduğunu vurğulayır. Brunonun saçlarının qırılması, daha sonra isə onun Şmuelin verdiyi zolaqlı pijamanı geyinməsi və nəhayət məftil hasarın digər tərəfinə keçməsi – bütün bunlar mənəviyyatda eyni olan dostları görünüş və bədbəxt sonluq baxımından da eyniləşdirir.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.holocaust.org.uk/holocaust-literature>
2. <https://az.m.wikipedia.org/wiki/Holokost>
3. John Boyne “Zolaqlı pijamalı oğlan”, Bakı, Qanun nəşriyyatı, 2019, 208 səh

VİRCİNİYA VULFUN “MAYAKA DOĞRU” ƏSƏRİNDƏ HƏYAT KONSEPTİ REPREZENTASIYASININ ÜSULLARI

Açar sözlər: *Virçiniya Vulf, şüur axını, simvol, həyat, ölüm*

XX əsr ingilis ədəbiyyatının önəmli simalarından olan modernist yazıçı Virçiniya Vulf qələmə aldığı romanlarda fərdin mənəvi dünyasını, fərd-cəmiyyət qarşılaşması və ətraf mühitlə sintez halında götürərək təqdim etmişdir. Yazıçının 1928-ci ildə qələmə aldığı “Mayaka doğru” romanı şüur axını metodunda yazılmış ən diqqət çəkən əsərlərindən biridir. Romanda obrazların daxili aləminə nüfuz edən Virçiniya Vulf kişi-qadın münasibətlərini, ailə münaqişələrini, puç olmuş ümidləri, gah baş qaldıran, gah da yox olan utopik arzuları lirik-epik səhnələrlə qələmə almışdır. Yazıçı əsərdə bir sıra simvollardan istifadə edərək həyat konseptini şüur axını metodunda təqdim edir. Əsərin əvvəlindən sonunadək ən əsas simvol olan mayak həyatın və arzuların simvolu kimi verilmişdir. Mayak əsərdə hər obraz üçün çeşidli mənalar daşıyır. İkinci simvol olan Remzilərin yay evi həyatın öz axarında davam etməsini, ölümü və doğumu zamanının illər ərzində dəyişdiriyi evin timsalında göstərir. Əsərin birinci fəslində hadisələrin hamısı pəncərənin yanında cərəyan edir. V. Vulf gecə və gündüz, keçmiş və gələcək arasındakı ziddiyyətləri və həyatın bir göz qırpımında ötüb keçdiyini təsirli səhnələrlə əks etdirir. Romandakı digər bir simvol isə şam yeməyidir. Sonuncu şam yeməyindən sonra Remzi ailəsinin həyatında heç nə əvvəlki kimi olmur. Əsərdə nəzərə çarpan ən vacib simvollardan biri olan dalğalar isə həyatın özünü əks etdirir. Dalğalar zamanın necə sürətlə ötüb- keçdiyini, insan həyatının əslində qısa olduğuna işarədir. Bu simvol yazıçının “Xanım Dallovey” əsərindəki Big Ben ilə müqayisə olunur. Ümumiyyətlə, bütün simvollar insanın qorxuları, həyat və ölüm ilə bir başa əlaqəlidir.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.britannica.com/biography/Virginia-Woolf>
2. <https://www.sparknotes.com/lit/lighthouse/>
3. Virçiniya Vulf. Mayaka doğru. Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 2018, 191 səh.
4. Virginia Wulf “To the lighthouse”, pdf.

CEYN OSTİN YARADICILIĞINDA ROMANTİZM DÖVRÜNÜN TƏCƏSSÜMÜ

Açar sözlər: *Romantizm dövrü, Ceyn Ostin, gender problem, təhsil*

Romantizm XVIII əsrin sonlarından Avropada başlayan XIX əsrin ortalarına qədər davam edən bir dövr olmuşdur. Romantizm dövrü geniş mənada fəlsəfəyə, musiqiyə, ədəbiyyata təsir göstərmişdir. Romantizm dövrünün yazıçıları cəmiyyətin insanlara qoyduğu məhdudiyyətlərinə qarşı çıxaraq insanların azad yaşaya bilmələrini, düşüncələrini rahatlıqla ifadə etmələrini dəstəkləyən əsərlər yazmışlar. Əsərləri ilə gender problemi dərinədən araşdıraraq dünyaya səs salan Ceyn Ostin Romantizm dövrünün sevilən yazıçılarından biri olmuşdur. Ceyn Ostin dövrün ən aktual mövzusu olan gender problemini əsərlərinin əsas ana xətti edərək bu problemin həll yolunu axtarmağa çalışmışdır. Yazıçı əsərlərində azadlığı ilə fərqlənən müxtəlif qadın obrazları yaradaraq cəmiyyət tərəfindən qadınlara qoyulan məhdudiyyətlərin yanlış olduğunu göstərməyə çalışmışdı. Qadınlara təhsil alması, işləməsi cəmiyyət tərəfindən qəbul edilmirdi. Ceyn Ostin "Sense and Sensibility", "Pride and Prejudice", "Emma", "Persuasion", "Northanger Abbey", "Mansfield Park", "Lady Susan" əsərlərində yaşadığı dövrdəki problemləri ustaqlıqla təsvir etmişdir. Gender problemi Ceyn Ostinin yaradıcılığının əsas hissəsini təşkil edir. Romantizm dövrünə kimi gender problemi geniş araşdırılmamışdır. Bu problemi Ceyn Ostin Romantizm dövründə işıqlandıraraq səbəblərini araşdırmışdır. Cəmiyyətdə baş verən qadın və kişilər arasında ayrışdırıcılıq yazıçının öz əsərlərini öz adı ilə deyil "A Lady" ləqəbi ilə çap etməsinə səbəb olmuşdur.

"He is a gentleman, and I am a gentleman's daughter. So far we are equal".

"O bir bəydir mən də bir bəyin qızıyam. İndiyə kimi bərabərik".

Ceyn Ostin qadın və kişilərin bərabər olduğunu "Qürur və Qəraz" əsərində bu cümlə ilə ifadə etmişdir.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.vox.com/culture/2017/7/18/15974172/jane-austen-superlatives>
2. <https://www.globalcitizen.org/en/content/was-jane-austen-a-feminist/>

ВЗАИМООТНОШЕНИЕ ЛИЧНОСТИ И ОБЩЕСТВА В РОМАНЕ ДЭНИЕЛА КИЗА “ЦВЕТЫ ДЛЯ ЭДДЖЕРНОНА”

***Ключивые слова:** общество и личность, социальная адаптация, уровни интеллекта, эмоциональное и психологическое взросление*

Роман Дэниела Киза “Цветы для Эдджернона”, который в действительности был написан на основе уже существующего одноименного рассказа, представляет собой произведение, направление которого можно определить как “мягкая”, или гуманитарная, научная фантастика. Невероятный успех первоначального рассказа, опубликованного в 1959 году в журнале “Fantasy & Science Fiction”, и принесшее Дэниелу Кизу одну из высших наград в области научной фантастики, а именно, премию “Хьюго”, сподвиг автора на переработку этого рассказа на более полноценное развернутое повествование в форме романа. Безусловно, данное решение было обусловлено не только огромной популярностью рассказа среди читателей, а также желанием автора создать широкую и цельную картину внутреннего мира главного героя, Чарли Гордона, трагедия жизни которого заключалась в том, что он был обречен навсегда находится по другую сторону “интеллектуального забора”. И для этого Д. Кизу необходимо было использовать более широкий спектр возможностей для повествования этой истории, который мог быть осуществлен только в форме романа.

Этот роман стал своего рода неким экспериментом писателя: роман представляет собой серию дневниковых записей и отчетов, охватывающих семимесячный период трансформации главного героя. Любопытно, как писатель прибегнул к символизму при описании интеллектуального изменения Чарли Гордона: в начале – стремительного расцвета гения главного героя; а впоследствии – такого же стремительного регресса в интеллектуальном развитии. Смена умственных способностей главного героя проистекает на фоне смены времен года: весна, лето и осень. Зимой же, как впрочем, и всю оставшуюся жизнь, Чарли Гордону придется провести в специализированной лечебнице.

Несмотря на то, что в основе романа лежит естественнонаучное допущение – возможность искусственного повышения уровня интеллекта посредством хирургического вмешательства, главными

темами в романе все же остаются эмоциональное и психологическое взросление личности, ее социальная адаптация, а самое главное, взаимоотношение личности с обществом.

Литература:

1. Гиленсон, Б.А. История литературы, учеб. пособие для вузов. М. Академия, 2003. 704 с.
2. Киз, Д. Цветы для Элджернона, пер. С. Шаров. М. Эксмо, 2007. 320 с.
3. www.sf-encyclopedia.com

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Filologiya fakültəsi, Qrup 435b, Əmirova Günay Yaşar qızı
Elmi rəhbər: Fil.f.d.dos Şəhla Nağıyeva*

İAN MAKEVANIN “KƏFFARƏ” ƏSƏRİNDƏ POSTMODERNİST ELEMENTLƏR

Açar sözlər: İan Makevan, postmodernizm, metaqurğu, intertektuallıq, pastiş

Postmodernizm ədəbiyyatın bir forması kimi İkinci Dünya müharibəsindən sonra önə çıxmışdır. Əsərlərində pastiş, intertektuallıq, metaqurğu kimi postmodern texnikalardan istifadə edən yazıçılardan biri də Britaniya yazıçısı İan Makevandır. Onun əksər əsərləri xüsusən də “Kəffarə” əsərində postmodern elementlərdən istifadə olunmuşdur. “Kəffarə” əsərinin əsas qəhrəmanı Brionidir, o ətrafındakı hadisələri səhv anlayır və səhvən Robbinin Lolanı zorlamaqda ittiham edir. Robbi Brioninin böyük bacısı Sesilyanın sevgilisidir. Robbi illərini həbs və müharibədə keçirir, sonra Brioni əsərin üçüncü hissəsində onları birlikdə təsvir edir və oxucunu buna inandırır, sonunda isə etiraf edir ki əslində isə belə bir hadisə olmayıb. Bu metaqurğu adlanır və postmodern texnikadır. Anlayırıq ki, Robbi və Sesilyanın görüşməsi sadəcə Brioninin təəvvürüdür, Brioninin əsəridir və o bağlılanılmağa nail olmaq istəyir, bu həmçinin oxucunun da arzusudur. “Kəffarə” həmçinin intertektuallıqla zəngindir. Əsər Ceyn Ostenin “Northanger Monastrı” əsərindən epiqrafla başlayır. Epiqraf oxucuları əsərdəki sonrakı proseslərlə bağlı məlumatlandırır. Oxucu iki əsər arasında çoxlu oxşarlıqlar görə bilər. İan Makevan Ceyn Ostendən bəzi mövzu və stilləri götürür və dolaylı şəkildə hadisələri qurur. Ceyn Ostenin “Northanger Monastrı” əsəri “Kəffarə” əsəri üçün həm də pastişdir. Brioni ilk əsəri “Arabellanın Sınaqları”nı 13 yaşında yazır və Ostenin “Cuveniliya” əsərinə bənzədir. “Arabellanın Sınaqları” əsərində Ostenin “Cuveniliya” əsərinin məzmunu və stili var. “Cuve-

niliya” Ostenin uşaqlıqda yazdığı əsəri idi.

Brioninin əsəri ilə Samuel Richardsonun “Klarissa” əsəri arasında intertekstuallıq var. “Arabellanın Sınaqları”nın əsas qəhrəmanı Arabelladır və Richardsonun əsərində isə Klarissanın bacısı Arabelladır. Makevanın bu adı seçməsi təsadüfi deyil, bu bədii effektdir. Richardsonun Klarissa əsəri Sesilya tərəfindən də xatırlanır, Sesilya universiteti bitirir və əyləncə üçün Richardsonun Klarissa əsərini oxuyur, lakin əsəri sevmir və sıxıcı adlandırır. O, Richardsonun əvəzinə Fildingin əsərlərini daha üstün tutur, çünki onun əsərləri ehtiraslı mövzuları əhatə edir.

Beləliklə, Makevanın “Kəffarə” əsərində pastiş, metaqurğu və intertekstuallıq kimi elementlər özünü qabarıq şəkildə göstərir.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.enotes.com>
2. <https://is.muni.cz>. (Tezis-“İan Makevanın Seçilmiş əsərlərində intertekstuallıq” Dicla Gattan Şannan tərəfindən)
3. www.Revuebyscout.com

*Azərbaycan Dillər Universiteti,,
Filologiya fakültəsi, Qr.435a, Aytac Hacıyeva
Elmi rəhbər: müəl. Səyyarə Əliyeva*

EDQAR ALAN PONUN YARADICILIĞINDA QORXU MÖVZUSU

Açar sözlər: Edqar Alan Po, qorxu, hekayə, “Qara pişik”, ölüm.

Amerika ədəbiyyatında Romantik hərəkatın liderlərindən biri də məhz Edqar Allan Podur. Amerika və dünya ədəbiyyatında detektiv janrdan ilk dəfə istifadə edən Po, eyni zamanda qısa oçerklər və kriminoloji-fantastik janrlarda hekayələr, şeirlər və s. yazmışdır. Zəngin ədəbi irsə malik olan yazıçı elmi-fantastik janra da töhfələr vermişdir. Onun qısa hekayələrinə misal olaraq “Qara pişik”, “Mumiya ilə söhbət”, “Qırmızı ölümün maskası”, “Diri-diri basdırılanlar”, “Bir həftədə 3 bazar günü”, “Qızıl böcək”, “Butulkada tapılan əlyazma”, “Satqın ürək”, “Quyu və Kəfgir” və s. göstərmək olar. Onun əsərlərində müxtəlif mövzulara toxunulub: ölüm, qorxu, sevgi, nifrət və s.

Dünya ədəbiyyatında qorxu mövzusu geniş istifadə olunan mövzulardan biridir. Edqar Alan Po da bu ənənəyə sadıq qalaraq əsərlərində gözə çarpacaq dərəcədə qorxu mövzusunun istifadə etmişdir. Qorxu mövzusunda ağıla gələn ilk hekayələrindən biri “Qara pişik” hekayəsidir. He-

kayə əsas qəhrəmanın dilindən söylənilir. Hekayəni oxuyarkən hekayədə qorxu motivlərinin olduğu açıqca görünür. Belə ki əsas qəhrəman öz pişiyinin əvvəlcə gözünü çıxarır, bir müddət keçdikdən sonra isə onu öldürür. O, buna görə vicdan əzabı çəkməyə başlayır və öldürdüyü pişiyinə oxşar bir bir pişiyi evinə gətirir. Amma bu pişiyi də öldürmək istəyərkən həyat yoldaşı ona mane olmağa çalışır. Bu zaman qəhrəman öz yoldaşını amsızlıqla qətlə yetirir, pişik isə yoxa çıxır. Sonda isə polislər qadının cəsədini divarın arasından tapırlar. Pişik isə qadının başı üzərində olur. Qatil törətdiyi cinayətin üstünün heç vaxt açılmayacağını düşünür, lakin öz davranışları, qorxusu nəticəsində özü-özünü ələ verir.

Po öz hekayələrində insanların şüur altında yaşadıkları ruh hallarını, qorxularını, narahatlıqlarını uğurla işləyərək, eyni duyğuları oxucularda canlandırır. Məhz buna görə də dünya ədəbiyyatında öz silinməz izlərini qoyub.

Po yaradıcılığına nəzər yetirsək, “Quyu və Kəfگیر” hekayəsini qorxu janrının şah əsərlərindən biri hesab etmək olar. Bu hekayə 1842-ci ildə yazılmış və İspaniyadakı inkvizisiyanı hədəf almışdı. İngiliscə adı “The Pit and the Pandelun” olan hekayə birinci şəxsin dilindən danışılır. Hekayəni nəql edən baş qəhrəmandır, amma adı məlum deyil. Hekayədə bəlli olmayan “günah”a görə edam cəzasına məhkum edilən insanın ölüm qorxusu əsas qorxulardan biridir. Gözlənilməz Po sonluğu bu hekayədə də özünü göstərir. “Quyu və Kəfگیر” hekayəsi klassik Amerikan qorxu janrının formalaşmağında öz töhfələrini verən əsas hekayələrdən biri hesab olunur.

Ədəbiyyat:

1. E.A.Po. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Şərq-Qərb” 2011
2. <https://www.poetryfoundation.org/poets/edgar-allan-poe>
3. <https://www.cliffsnotes.com/literature/p/poes-short-stories/summary-and-analysis/the-pit-and-the-pendulum>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi qrup 234 a, Leyla Cəbiyeva,
Elmi rəhbər: Əliyeva Səyyarə*

FYODOR DOSTOYEVSKİNİN “CİNAYƏT VƏ CƏZA” ƏSƏRİNDƏ YEDDİ BAĞIŞLANMAZ GÜNAH

Açar Sözlər: Cinayət və Cəza romanı, ölümçül günahlar, Dostoyevski

Xristian inanclarına görə Tanrının bağışlamadığı yeddi günah vardır: Şəhvət, Açıqlıq, Xəsislik, Ətalət (tənbəllik), Qəzəb, Paxıllıq və

Qürur. Bu günahlar Dostoyevski tərəfindən onun "Cinayət və Cəza" əsərində işlənmişdir. Dünya ədəbiyyatşünaslığında bu mövzu geniş təhlilə cəlb olunmamışdır. Əsərdəki obrazlar öz "cinayətləri" ilə bağlılaşmaz günahları təmsil edirlər. Əsərin baş qəhrəmanı Raskolnikov Qüruru təmsil edir. O qoca qadını pulu üçün öldürür, lakin qüruru o pulları xərcləməyinə imkan vermir. Əsərdə Raskolnikovun yaxın dostu Razumix onu belə təsvir edir: "Rodionu tanıyıram; o qaraqabaq, tutqun, təkəbbürlü, məğrur bir oğlandır. Ürəyini açıb söyləməkdənsə amansız bir iş tutar". Razumixin sözlərindən də Raskolnikovun xisləti açıq görünür.

Romanda Şəhvəti Svidriqaylov təcəssüm edir. O, ailəli olmağına baxmayaraq evində işləyən Dunyaya tamah salır və onu yoldan çıxarmağa çalışır. O, Dunyanın arxasınca Peterburqa gəlir və onu əldə edə bilməyəndən sonra şəhvətinə o qədər qurban olur ki, özünü öldürür. Marmeladov əsərdə içki düşgünlüyü ilə acgözlülüğü, onun həyat yoldaşı Katerina İvanovna varlı nəsiləndən gəlib kəsibliyə düşməyini qəbul etmədiyindən hər gününü qəzəb ilə keçirdiyi üçün Qəzəbi təmsil edir. Onların "günahları" hər ikisinin sonunu gətirir. Alena İvanovna sələmçilik edir, pulunu öz bacısına belə vermir. İnsanları çətin vəziyyətdə qoyub, onlardan faizlə pul alır. O, Xəsisliyi təmsil edir. Pyotr Petroviç paxılığa nümunədir. O Dunyanın Razumix ilə münasibətini qısqanır və onun adını ləkələmək istəyir. Ümumiyyətlə, o ətrafında özündən yüksək titula sahib hər kəsi qısqanır. Romanda Ətaləti cəmiyyətin özü təmsil edir. Peterburqun gəncləri yenilik etmək istəsələr də, bunu sadəcə ideada edirlər. Raskolnikov tərəqqidən, "qeyri adi" insanlardan danışsa da, bu ideanı dəstəkləyəcək heç nə etmir. Avropanın inkişaf etdiyi bir vaxta bütün rus cəmiyyəti ətalətdədir.

Ədəbiyyat:

1. Fyodor Dostoyevski "Cinayət və Cəza" Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 2019, 636 səh.
2. <http://community.middlebury.edu/~beyer/courses/previous/ru351/studentpapers/Magdalen.shtml>

ALİS ANN MANRONUN “QÜRUR” ƏSƏRİNDƏ QÜRURUN TƏZAHÜRÜ

Açar Sözlər: Alis Ann Manro, qürur, dovşandodaq, Oneida.

“Hadisənin mahiyyəti onun görünən səthində deyil, səthin görünməyən altındadır”

Ernest Heminquey

Daha çox hekayələri ilə böyük şöhrət qazanmış, kanadalı postmodernist yazıçı Alis Ann Manronun “Əziz həyat” kitabı müəllifin müşahidələrindən doğan psixoloji fikirləri, insanların həyat tərzi baxımından geniş oxucu kütləsinin marağına səbəb olmuşdur. Bu kitabda yer alan “Qürur” hekayəsi xüsusilə diqqəti cəlb edir. Oxucu hekayədə qürurun bir neçə formada təzahürünü açıqca görə bilər. Əsər anadangəlmə inkişaf pozğunluqlarından biri olan dovşandodaq xəstəliyindən əziyyət çəkən obraz tərəfindən danışılır. Dovşandodaq qəhrəman digər insanlar tərəfindən fərqli olduğu üçün birmənalı qarşılanmır və o, buna görə özündə həddindən artıq böyük qürur formalaşdırır. Baş qəhrəman düşünür ki, insanlar onu fərqli görsələr belə, əslində həyatda heç kəs bir-biri ilə eyni deyil və yalnız ölüm anında insanlar bərabərləşə bilər.

Dovşandodaq qəhrəmanın və onunla birgə dostcasına yaşamaq istəyən Oneidanın söhbətində özündə böyük və qırılmaz qürur formalaşdıran, hər işi ni özü həll edən qəhrəmanımız üçün hansısa bir qadından asılı olmağın, kiməsə bağlanmağın qəbuledilməzliyinin şahidi oluruq. Digər baxımdan, qəhrəmanımızın ətrafında olan hər kəsdə elə bir fikir formalaşmışdır ki, o heç bir qadınla dostluqdan başqa münasibətdə ola bilməz. Oneidanın da bu cür yanaşması əsas qəhrəmanın qüruruna toxunur və o, bu təklifi rədd edir.

Yaxud, qəhrəmanla başqa bir qadının söhbətinə diqqət edək. Qadın ona xəstəxanaya getməsinə və qüsurunun əməliyyat ilə aradan qaldırmasını məsləhət görsə də, dovşandodaq qəhrəman razılaşmır və düşünür ki, həkimdən özündə olmayan bir şeyi arzulaması olduqca mənasızdır, çünki bu hərəkətin özü belə onun qüruruna xələl gətirə bilər. Əsərin sonluğu isə olduqca dərin mənaya malikdir. Sonda Oneida və baş qəhrəman pəncərədən baxarkən ağ-qara, əsrarəngiz gözəlliyə malik quş kimi gördükləri heyvan-

ların əslində porsuq balaları olduğunun fərqi varırlar. Bu heyvanlar öz qoxularına görə iyrənc hesab edilirlər, eynilə dovşandodaq olduğuna görə əsas obrazın digər insanlar tərəfindən qəbul edilmədiyi kimi.

Yazıçı, əsərdə insanın öz qüsuru ilə barışmasını yüksək dəyərləndirir. Çünki qürur, əqidə və özgüvən tərbiyənin və ictimai hərəkətin mühüm stimulu təşkil edir. Sonda qeyd etməliyik ki, xoşbəxtlik və qürur bəxş edən heç bir şeydən utanmaq lazım deyil.

Digər postmodernist əsərlərdə olduğu kimi bu əsərdə də obrazların sonrakı həyatı və qərarları oxucuların öhdəsinə buraxılır.

Ədəbiyyat:

1. A. Manro. Əziz Həyat. Bakı, “Qanun nəşriyyat”, 2017,304 s.
2. <https://www.newyorker.com/books/page-turner/on-dear-life-an-interview-with-alice-munro>

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Filologiya fakültəsi, Qr.234b, Gülsüm Quluyeva
Elmi rəhbər: müəll. Səyyarə Əliyeva*

KAZUO İŞİQURONUN “MƏNİ HEÇ VAXT TƏRK ETMƏ” ROMANI ANTIUTOPIYA NÜMUNƏSİ KİMİ

Açar sözlər: Kazuo İşıquro, roman, antiutopiya, xüsusiyyət

Kazuo İşıquro tanınmış yapon əsilli ingilis yazıçısıdır. O, şöhrətlənməsinə səbəb olan bir çox əhəmiyyətli əsərlər yaratmış, bir sıra məşhur mükafatlara eləcə də 2017-ci ildə Nobel mükafatına layiq görülmüşdür. Kazuo İşıquronun əsərlərinin hər birində bu 5 xüsusiyyətlərə rast gəlmək mümkündür: sadəlik, səssizlik, bədbinlik, müdriklik və hafizə. Öz fikirlərini hər nə qədər sadə bir dillə və neorealist bir çərçivədə çatdırmaq istəsə də, əsərlərində reallığın qorxunc surətini pessimist bir abu-hava ilə təsvir etməkdən çəkinməmişdir. Kazuo İşıquro əsərlərində yaratmış olduğu xarakterlər reallığı əks etdirməyən, gerçəkliklə bütün əlaqələrini itirmiş görünsələr də birdən-birə gizli bir həqiqətin tərəfdarı və ya etirafçısı kimi çıxış edirlər. Müəllifin tərzində budur ki, o, gerçəkliyi real olmayan bir dünyada, real olmayan hadisələrin arasında gizləməyi bacırır.

Onun şöhrət sədası gətirən əsərlərindən biri də “Məni heç vaxt tərk etmə” romanıdır. Bu möhtəşəm əsər 2005-ci ildə yazılmış bir antiutopiya elmi-fantastik romandır. Bu roman insan fəlsəfəsinin ən gözəl nümunələrindən biri sayılacaq qədər dəyərlidir, çünki insana dərinə nüfuz edərək onun düşünmə-

sinə təsir edir, insanı özüylə qarşı-qarşıya qoyaraq mənəvi ağrılara səbəb olur. Əsər Heylşem adlı internet tipli məktəbdə böyüyən və bütün bəşəri simvolizə edən uşaqların həyatı, yaşadıkları çətinliklər və mənəvi sarsıntıları haqqındadır. Onlar orqan transplantasiyası üçün donor kimi böyüdüülər, onların orqanlarından bir çox sağalmaz sayılan xəstəliklərin müalicəsində istifadə olunur. Əsərin baş qəhrəmanı Ketİ cəmi 31 bahar görmüş, həyatının sonuna yaxınlaşan bir xəstə baxıcısı, gələcək donordur. Bütün əsər onun dilindən verilir və beləliklə biz onun mənəvi yaralarının və dərin psixoloji böhranın şahidi oluruq.

Biz əsəri mükəmməl bir antiutopiya (və ya disutopiya) nümunəsi adlandıra bilərik, çünki əsərdə müəllif xüsusi bir ustalıqla bunu aydın şəkildə təsvir edir. Əvvəlcə antiutopiyanın mənasına və xüsusiyyətlərinə diqqət yetirək. Antiutopiya utopik cəmiyyət anlayışının antitezisi olaraq işlənir, başqa sözlə desək antiutopiya cəmiyyəti avtoritar və təzyiqedici bir sistem kimi ifadə olunur. İlk dəfə John Stuart Mill tərəfindən istifadə olunan bu konsepsiya “pis bir yer” mənasında işlədilmişdir. Antiutopiyada məzlum cəmiyyət insanlara kəskin şəkildə təzyiq göstərərək onların şəxsi həyatlarını əllərindən alır, yəni insanlar bu zalım nizama tamamilə təslim olurlar. Əsərdə Heylşemdə böyüyən, gələcəkdə orqan transplantasiyasının qurbanı olan uşaqların mövcud rejimə boyun əyməkdən başqa çarələri yoxdur. Maraqlısı da budur ki, onların gələcəyi onların şüuruna yeridilib və onlar sanki dərk etmədən, anlamadan bununla razılaşırlar, bu onlar üçün sanki doqmalara çevrilir. Lakin sonda hər birinin taleyi eyni olur, onlar bütün bir bəşərin xilasını naminə anlamadan, dərk etmədən qurbana çevrilirlər.

Ədəbiyyat:

1. Kazuo İşiquro “Məni heç vaxt tərək etmə” 2017- “Teas press” 347 səhifə
2. <http://www.arkakapak.com/karabasanlarin-efendisi-kazuo-ishiguro/>
3. <https://www.britannica.com/topic/Never-Let-Me-Go-by-Ishiguro>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Şəbnəm Mirzəyeva, filologiya Fakültəsi, qrup 234 a
Elmi rəhbər: Səyyarə Əliyeva*

CON MAKSVEL KUTZEENİN “RÜSVAYÇILIQ” ƏSƏRİNDƏ APARTEİD REJİMİ PROBLEMİ

Açar sözlər: *postmodernizm, aparteid, rasizm, müstəmləkəçilik*

1980-ci illərin əvvəllərində Cənubi Afrika nasiri Con Maksvel Kutzeenin adı beynəlxalq aləmdə məşhurlaşmışdı. Əsərləri tanınmış nəşriyy-

yatlar tərəfindən çap olunan Kutzee böyük oxucu kütləsi qazandı. Kutzeenin məşhur əsərlərindən biri “Rüsvayçılıq” əsəridir. Cənubi Afrika cəmiyyətindəki gərginlik “Rüsvayçılıq” əsərində müəyyən qədər əks olunmuşdur. Kutzee bu əsərdə Cənubi Afrikanın aperteid sistemindən qaynaqlanan problemlərindən bəhs edir. O qeyd edir ki, irqi-ayrıseçkilik Cənubi Afrikada hələ də davam edir. Baş qəhrəman Devid Luri buranı uzaqdan qara dərili insanın iyini hiss edən kimi mırıldamağa başlayan itlərin yetişdirildiyi ölkə adlanır. Bu monoloq irqi-ayrıseçkiliyin heyvanlara da öyrədildiyini göstərir. Devid Luri qaradərili olan Petrasa qul kimi davranır. Çünki o, Petrasa kömək etməyi özünə sığışdırmır. Sanki onlar arasında ağa və işçi münasibətləri var, lakin bircə fərq var ki, Petrasa göstəriş vermir. Petras lazım olan işi özü görür. Bu əsərdə göstərilir ki, qaradərili insanlar öz qisaslarını almaq istəyirlər. Devid düşünürdü ki, onlar ağdərili olduqları üçün digər qaradərili onlara hücum etmişdilər. Devid bəzən Petrası qoca əxlaqlı kafır adlandırır. Kafır əsrlər əvvəl qaradərili xalqa qarşı istifadə edilən ad olmuşdur. Əsrlər keçsə də ağdərili insanların şüurlarında həmişə qaradərili xalqdan üstün olduqları fikri qalmaqda idi. Aparteid rejiminin təsirləri qadınlara qarşı göstərilən münasibətdə də öz əksini tapır. Lüsü hər zaman düşünür ki, nəyə görə onlar Lüsiyə bu qədər nifrət edirlər. Bu zaman Devid bunun Lüsü ilə bağlı olmadığını bunun əcdadlardan qalma miras olduğunu vurğulayır. Çünki keçmişdə və indi ağdərili kişilər qaradərili qadınları özlərinin köləsi hesab edir və onlara zorla sahib olmağa çalışırlar. Onlar sanki keçmişdə onlara edilənləri Lüsiyə edib onu köləyə çevirmək istəyirdilər. Kutzee hökumətin yeritdiyi aperteid rejiminin ifrat nəticələrini aydın şəkildə göstərmişdir. Sanki ağdərili və qaradərili arasında böyük bir nifrət və uçurum var idi. Petras Lüsünün yaşadıklarını düşünürdü, o yalnız quldurları qoruyurdu və səbəb olaraq quldurların onun xalqından olmasını göstərirdi. Kutzee öz ustalığını zülmə məruz qalanların, əzab çəkənlərin, məsumların müdafiəsinə yönəldir. Ədalətsizliyə qarşı çıxan yazıçının yaratdığı qəhrəmanlar məhz müqavimət göstərmədikləri üçün zalımlar onlara qalib gəlir. Susmaq onların yeganə yoludur. “Rüsvayçılıq” əsərində olduğu kimi Lüsü susmaq silahından istifadə etmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Con Maksvel Kutzee. Seçilmiş əsərləri. Bakı. “Şərq-Qərb”, 2010, 678 səh.
2. https://www.researchgate.net/publication/280578736_political_social_and_cultural_aspects_of_racism_in_postapartheid_south_africa_in_john_maxwell_coetzee's_disgrace

CEYMS COYSUN “SƏNƏTKARIN GƏNCLİK PORTRETİ” ROMANINDA QƏHRƏMAN-MÜƏLLİF PROBLEMI

Açar sözlər: Ceyms Coys, avtobiografiya, modernizm, müəllif, qəhrəman.

Həm ingilis, həm də dünya ədəbiyyatının tanınmış nümayəndələrindən biri olan irland əsilli yazar C.Coys öz yaradıcılığında modernizm cərəyanından istifadə etmişdir. “Dublinlilər” hekayələr toplusu, “Uliss”, “Sənətkarın gənclik portreti” və s. kimi əsərləri ilə ədəbiyyatda silinməz izlərini qoymuşdur. Onun əsərlərinin əsas mövzusu Dublin şəhəri, insan həyatı, onun daxili problemləri, yalnızlıq və s. olmuşdur.

“Sənətkarın gənclik portreti” romanı ilk dəfə 1916-cı ildə çap olunmuşdur. İngiliscə adı “A Portrait of the Artist as a Young Man” olan əsər avtobiografik xarakter daşıyır. Əsərdə yazıçı öz həyatından da bəhs edib. Romanın əsas xarakteri olan Stefan Dedal Coys kimi Dublində doğulub, Coysun oxuduğu məktəblərdə oxuyub. Stefan Dedal Coysun uşaqlıq və gənclik illərində yaşadığı hadisələri, üzləşdiyi problemləri, sənətkar ola bilmək üçün verdiyi mübarizələrin oxşarını yaşayan bir qəhrəmandır. Buna görə əsas qəhrəman olan Stefan Dedalus Coysun prototipi hesab olunur.

Ceyms Coys “Sənətkarın gənclik portreti” əsərində Stefan Dedalın sənətkar ola bilməsi üçün kilsə, məktəb, eyni zamanda cəmiyyətlə yaşadığı problemləri, apardığı mübarizəni qələmə almışdır. Əsərdə sənətkar olmağın nə demək olduğu araşdırılır. Yaradıcılıq xüsusiyyətlərini əsasən saxlasa da, əsərin sujet xətti boyunca Stefanın utancaq, yöndəmsiz birindən cəsarətli və parlaq bir gəncə çevrildiyini görürük. Eyni zamanda onun xüsusi təcrübələrini öyrənərək sənətkarın ətrafını necə qəbul etdiyini, ailəyə, ətrafdakılara, ölkəyə dair fikirlərini öyrənirik.

Əsas qəhrəmanın adı təsadüfən seçilməmişdir. Belə ki, Stefan imanına görə təqib olunan ilk xristian şəhidinin adıdır. Dedal isə yunan mifologiyası ilə bağlıdır. Stefan Dedal obrazını daha sonra yazıçının bütün dünyada məşhur olan “Uliss” əsərində də görə bilərik

Ədəbiyyat:

1. James Joyce “A Portrait of the Artist as a Young Man”, Penguin Group,
2. <https://www.gradesaver.com/portrait-of-the-artist-as-a-young-man/study-guide/summary>

ALBER KAMÜNÜN “YAD” ƏSƏRİNDƏ SEÇİM PROBLEMI

Açar sözlər: absurdizm, Merso, cəmiyyət, ekzistensializm

Dünya şöhrətli fransız yazar, filosof, ekzistensializm cərəyanının qabaqcıl nümayəndələrindən biri olan Alber Kamü “Yad” əsərində absurdizm, nihilizm və ekzistensializm üsürlərindən istifadə etmişdir. Əsərdə seçim problemi qabarıq görünür. Əsərin əsas qəhrəmanı Cənab Mersodur. O, psixoloji cəhətdən ətrafındakılarından fərqlənir. Merso çox dürüstdür, o, ağılından keçənləri olduğu kimi deməkdən çəkinmir. Roman Mersonun monoloqu ilə başlayır: “Bu gün anam ölüb, bəlkə də dünən olub bu. Xəbərim yoxdur”. Mersonun anasının ölümünə qarşı bu cür reaksiyası oxucuda qəhrəmanın seçim problemi ilə üzləşdikdə qərarı ilə tanış edir. Merso anasını qocalar evinə göndərməsinə səbəb kimi onun qayğıya, xəstə baxıcısına ehtiyacın olması, lakin bütün bunları təmin etmək üçün Mersonun maddi vəziyyətindəki çətinlikləri göstərir. Anası qocalar evində öz yaşadları ilə birlikdə qalırdı və onlarla ümumi maraqları var idi. O, Mersoya baxıb yalnız susardı. Bütün bunlar qəhrəmanın seçimini izah edir. Belə ki, onun seçimində fiziki şeylər daha çox önəm kəsb edirdi. Digər tərəfdən, seçim məsələsi onun anasının dəfn mərasimində aydın görünür. “Anam dəfn edildiyi gün çox yorğun idim. O gün nə baş verməsi beynimə batmırdı. Bir şeyi dəqiq deyə bilərəm, ən çox istədiyim o idi ki, anam ölməsin”, deyən qəhəman yaxşı yuxulamadığına görə günün tez bitməsin istəyini bildirir. Bu da onun ekzis tensialist yanaşmadan etdiyi seçimin nəticəsidir.

Eynisini biz Mersonun ərəbi qətl etdiyində də görürük. Merso dostu Raymondun ərəblərlə olan konfliktinə qarışır və ərəbi qətlə yetirir. Lakin Merso üçün ərəbi qətl etmək böyük bir əhəmiyyət daşıyırdı. O vaxt o yalnız anasının dəfn günündə olduğu kimi qızmar günəşin adamı kor edən şüalarını fikirləşir və ərəbin ona qarşı çıxartdığı bıçaq onun istəmədən tapancasını sıxmağa səbəb olur. O, həbs olunur, ancaq onun həbs olunması belə onun üçün çox normal idi. O, öz yaşamının mənasız olduğunu düşünən qəhrəman üçün 30 və ya 70 yaşında ölməyin bir fərqi yox idi. Əslində, o daha 20 il yaşaya biləcəyini düşünəndə həyəcanlanır, lakin tək əlacı o hissi boğmaq olurdu. Burada qəhrəmanın eksiztensialist görüşləri onun həyat seçiminə təsir edir.

Merso keşişlə görüşməkdən hər dəfə imtina edirdi, çünki o, Allaha inanmırdı. Keşiş Mersonu Allaha inanmağa və əhv məktubu yazmağa təh-

rik edirdi. Burada ekzistensialist göstəricilərinin şahidi oluruq. Həmçinin Mersonun ümitsiz olduğunu da görə bilirik. O, gilyotinə qədər hələ də özünü günahsız hiss edir, hətta o, günahın nə olduğunu belə dərk etmirdi. Bəlkə də o, hər şeyi yenidən başlamaq istəyirdi deyə ölümü daha çox arzulayırdı. Burada da onun seçim qarşısında qaldığını bir daha görürük. Həmçinin Alber Kamü üçün həyat yaşamaq zəhmətinə dəyməyən bir şey idi. Sənətkar bunu əsərdə ətraflı şəkildə və ustalıqla göstərə bilmişdi.

Ədəbiyyat:

1. Alber Kamü. Seçilmiş əsərləri. Bakı. “Şərq-Qərb” Nəşriyyat evi, 2013, 496 səh.
2. <https://www.sparknotes.com/lit/stranger/character/meursault/>

Azərbaycan Dillər Universiteti
Suğra Sadıxova, filologiya fakültəsi, qrup: 234 a
Elmi rəhbər: Səyyarə Əliyeva

ALBERT KAMUNUN “TAUN” ƏSƏRİNDƏ ABSURDİZM

Açar sözlər: Albert Kamu, taun, absurdizm, fəlsəfi roman

Taun mahiyyətə fəlsəfi bir romandır, yəni süjeti və xarakteristikası ilə oxucuda müəyyən bir dünyagörüşü formalaşdırır. Ən təməlində bu fəlsəfə kainatın mənasız olduğunu, Allah və ya kosmik nizam olmadığını, insanların əzab çəkib öləcəyini bildirir. Bu situasiyaya görə, insanın həyatda üç yolu var: intihar etmək, “iman sıçrayışı” etmək və ilahi bir varlığa və ya əmrə inanmaq, ya da absurdu qəbul etmək və həyatda öz mənasını yaratmaq. Kamu üçüncü seçimi müdafiə edir, çünki birinci seçim bir növ qorxaqlıq, ikincisi isə Kamun intiharla müqayisə etdiyi psixoloji yalandır. Absurdizm Kamunun fəlsəfəyə verdiyi ən vacib töhfə idi. Kamu absurdluğun müasir insan vəziyyətinin vacib bir xüsusiyyəti olduğunu düşünürdü. Kamunun fikrincə, absurd yalnız ziddiyyət, uyğunsuzluq və qarışıqlıqla dolu müasir həyatın təşvişini əks etdirmirdi, eyni zamanda mövcudluğu-muzdakı uyğunsuzluğu əks etdirirdi. Kamu hər zaman oxucusunu ikitərəfli qarşılayır. Kamunun fəlsəfəsində bir tərəfdən yaşamaqla həyatımızı dəyərləndiririk, digər tərəfdən sonda məhv olacağımızı bilirik. Başqa sözlə, fəlsəfi baxımdan biz həyat-ölüm kontekstindəyik. Bu ziddiyyətlə yaşamaq özü absurddur.

“Taun” əsərində taun tərəfindən mühasirəyə alınan şəhər kainatın mikrokosmosuna çevrilir və fərqli obrazlar insanların absurd ilə, yəni taun ilə münasibətlərinin fərqli yollarını təsvir edirlər. Albert Kamu absurd hə-

yat tərzi ilə ayaqlaşmaq üçün bir neçə yol təklif edir. Birinci yol intihar etməkdir, bunu həyatın çətinliyindən və absurdluqlarından qurtulmağın bir yolu kimi görür. Əsərdə bu yol Kotarın timsalında təqdim olunur. Kamu bu seçimi rədd edərək, bunun əsl üsyan olmadığını və əslində təslim olmaq demək olduğunu iddia edir. Digər yol dinə qayıtmaq və həyatın mənasını Allahdan gəldiyini söyləməklə absurdluğu rədd etməkdir. Kamunun fikrincə, bu seçim fəlsəfi bir intihara bənzəyir. Bu ölümü əyani olaraq keşiş Panelunun heç bir taun əlaməti olmadan şübhəli ölümündə görə bilir. Bu həlli qəbul etmək intihar etmək qədər dağdıcıdır. Ancaq absurdun son həlli qaçılmaz olan həyatı davam etdirməkdir, həyatın heç bir mənası olmadığını qəbul edərək öz mənasını tapmağa çalışmaq, əsassızlığı qəbul etməkdir. Kamu bu qəbulun kainata qarşı bir müqavimət olduğuna inanırdı.

Bu seçim yolunun ən bariz nümunəsini əsərdə Taruda görə bilərik.

Kamu öz əsərində Taru obrazında absurda qarşı yekun mövqeyini bildirir. Taru əsərdə absurda qarşı gələn insan ruhunun deyil, sadəcə əzab və ölümlərə rəğmən mübarizə aparan bəşəriyyətin simvoludur.

Ədəbiyyat:

1. Albert Kamu, Seçilmiş əsərləri, Bakı, “Şərq-Qərb” nəşriyyat evi, 2013, 496 səh.
2. https://trace.tennessee.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1093&context=utk_chanhonoproj
3. <https://www.litcharts.com/lit/the-plague/>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil- 1, Fakültəsi 407A, Əliyeva Aytac
Elmi rəhbər: müəll. İ. Tağadə*

TOMAS HARDİNİN ‘DURBEVİLLƏR NƏSLİNDƏN OLAN TESS’ ƏSƏRİNDƏ GENDER PROBLEMİ

Açar sözlər: Tess, gender problemi, Alek, Angel, cahillik

Qadına qarşı yönəlmiş sosial, iqtisadi, psixoloji və cinsi təzyiqləri aydın şəkildə təqdim edən əsərlərdən biri XIX əsrdə Tomas Hardinin 1891-ci ildə qələmə aldığı “Durbivillər nəslindən olan Tess” adlı əsəridir. Romanda hadisələr XIX əsrdə Viktoriya dövrünün sosial və mədəni quruluşu altında qadın-k kişi münasibətlərini əks etdirir. Bu dövrdə qadınlar sanki sadəcə ev işləri ilə məşğul olmaq və ailə qurmaq üçün yaradılmışdı. Qadınlara nəinki cəmiyyətdə, heç özlərinin kiçik dövlətləri olan ailələrində belə söz haqqı ve-

rilmirdi. Ailəvi dəyərlərə hər zaman hörmət etmək insanlar arasında sanki ikiüzlülük formalaşdırmışdı. Sevgisiz ailələrin müqəddəs qəbul edildiyi bir dövrdə cinsi bərabərlikdən, qadın azadlığı, qadın hissələrindən söz belə gedə bilməzdi. İncə ruhun sahibi olan zərif məxluqlar ürəyində kiməsə qarşı sevgi bəsləyərdilərsə sanki dünyanın ən ağır günahını işləyibmiş kimi qəbul edilirdilər. Cəmiyyətdə pula qarşı elə bir hərislik yaranmışdı ki, insanlar bir birini məhz maddi durumuna görə qiymətləndirirdilər.

Romanın əsas qəhramanı Tess aşağı təbəqəyə mənsub ailədə dünyaya gəlmişdir. Ev işlərində başqa heç bir iş macal tapmayan ana və sərxoş atanın həyatda özünə yer tutmağa çalışan, hər zaman öz ayaqları üzərində durmağa cəhd edən gözəl şimalı qızıçığazıdır. Dini inanclara sahib olmayan yazıçının son dərəcə pesimist yaşaması ilə ərsəyə gələn romanda Tess cinayət törətmişdir, lakin bu cinayətin əsl qurbanı elə onun özü olmuşdu. Bu ölümle birlikdə Tess özü də sanki yox olmuşdu. Tanrının mövcud olmadığı bu dünyada Tess də digər insanlar kimi şəxsi iradəsiylə idarə edə bilmədiyini güclərin qurbanıdır və mövcud şərtlərin dəyişdirilməsi mümkün deyil. Məhz bu baxımdan da romanın sonu faciəvi şəkildə bitməyə bilməzdi.

Nəticə etibarını ilə Tess sadəcə tanrılar tərəfindən deyil, cəmiyyətin üzvləri tərəfindən uçuruma doğru yuvarlanır. Tessin yaşadığı psixoloji şiddət onun sadəcə bədənini deyil, ruhunu da məhv edir. Beləliklə, Tess bütün əsər boyunca yalnızlığı, çarəsizliyi və bu səbəblərdən doğan mənəvi şiddətlə mübarizə aparmağa çalışır, lakin təbiət də, cəmiyyət də öz şiddətini onun üzərindən çəkmir.

Qadın ümüdlərini söndürməkdən başqa bir nəticəsi olmayan cəmiyyətin ikiüzlülüynü ortaya çıxaran roman iki əsr öncə qələmə alınsa da günümüzün dəyişməyən problemlərindən birinə işarədir.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.diffsnotes.com/literature/t/tess-of-the-durbervilles/thomas-hardy-biography>
2. https://www.goodreads.com/author/show/15905.Thomas_Hardy
3. www.sparknotes.com

CEK LONDONUN MARTİN İDEN ROMANINDA QƏHRƏMAN PROBLEMI

Açar sözlər: Martin İden, mənəvi-psixoloji təhlil, mənəvi tənəzzül

XIX və XX əsrlərdə tanınmış yazıçılarından biri də Cek London olmuşdur. Əsərlərində avtobioqrafik mövzunun daha çox əhatələndiyini görürük. Yazıcının ağır həyatı ona dərinlən təsir etmiş və əsərlərinə nüfuz etmişdir. "Canavar oğlu" (The Son of the Wolf, 1900), "Atalarının tanrısı" ("The God of His Fathers", 1901) "Şaxtanın övladları" (Children of the Frost, 1902), romanları yazıçıya böyük uğur qazandırmışdı. Digər əsərlərinə nəzər saldıqda insan uğrunda mübarizəni, insan ilə təbiətin qarşıdurmasını görürük. Yazıçıya şöhrət gətirmiş "Martin İden" romanı dünya çapında tanınmış əsərə çevrilmişdir. Əsərdəki hadisələrin harmoniyası nə qədər düşündürücüdürsə, bir o qədər də ürəksızlayıcıdır. Əsərdə yoxsul, ali təhsili olmayan 21 yaşlı gəncin, illər keçdikcə intellektual bir insana çevrilməsinin şahidi oluruq. O, sırf ülvə məhəbbəti, sevgisi sahəsində özünün tərəqqisinə nail olur. Bu məcburiyyət onun daxilindən yaranır və buna o, öz qüvvətli iradəsi, əzmkarlığı ilə nail olur. Bu duyğu isə Martin İdenin Rufa olan sevgisidir ki, Martin İdeni kasıb, tüfeyli, dağınıq həyatından məşhur bir yazıçıya gətirib çıxarır və dünyaya baxış bucağını, insanlara qarşı olan düşüncələrini dəyişir. Fəqət onun bu burjuaziya təbəqəsinə can atmaq arzusu gələcəkdə onun faciəsinə çevrilir. Martin İdenlə Rufun mənəvi aləmləri arasında nə dərəcə də təzadlıqların olduğunu müşahidə edirik. Bu təzadlığı isə aradan illər sonra Martin İden məhz özü qaldırır. O, anasını və atasını uşaq çağlarında itmiş, əziyyətli işlərdə işləyərək ağır həyat sürmüş, insanların ağır həyat tərzlərinə dözə bilməyib, bu tüfeyli həyatdan qaçmaq istəyirdi. Həyat məhəbbətini sırf ədəbiyyatda və Rufda görürdü. Həyatının qaralı günləri isə filisof Brissenden ilə tanış olduqdan sonra başladı. Siyasi mitinqdə iştirak etdiyi üçün anarxist və sosialist yazar kimi damğalanır. Həyatındakı ən əsas varlığı – Rufu bundan sonra itirir və illər keçdikcə məşhur yazıçıya çevrilir. Lakin bütün bunlar keçmiş cənnətini birdəfəlik itirmiş, yeni dünyasında isə cənnəti tapa bilməyən Martinin mənəvi-psixoloji boşluğu doldura bilmir. Yüksək məntiq və dərin düşüncəsi Martin ilə dənizçi dostları arasında "uçurum" yaradır. Martin düşünür ki, əslində "qara camaat" onun əsərləri ilə nə ifadə etmək istədiyini anlamır, sadəcə qısa bir müddətdə yazdığı çoxsaylı əsərlər onların diqqətini çəkməyi bacarıb.

Ədəbiyyat:

1. Cek London. "Martin İden" romanı T. Qorçu. - Bakı: Şərq-Qərb 2009, 397 s.
2. Cek London. Seçilmiş əsərləri. Ön sözün müəllifi. Z.Ağayev
3. "London, Jack". Encyclopadia Britannica Online Library Edition
4. Sam S. Baskett (1976) Martin Eden: Jack London's Poem of the Mind, in Modern Fiction Studies, 22 (1976)

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Filologiya fakültəsi, Qr.333, Əsgərova Ceyran Cəmil qızı
Elmi rəhbər: f.f.d., b/m. Hüseyinli Gilə*

ƏZİZ NESİNİN HEKAYƏLƏRİNDƏ SATİRİK ELEMENTLƏR

Açar sözlər: Ə.Nesin, türk ədəbiyyatı, satira, hekayə, yumor

Əziz Nesin 20 dekabr 1915-ci ildə İstanbulda anadan olub. Qələmə aldığı hekayələrdə, əsasən Türkiyə həyatının ictimai ziddiyyətlərini, istismarçı həyat tərzini, dini təəssübkeşlik və cəhaləti tənqid hədəfi seçmişdir.

Onun müsbət qəhrəmanları daha çox kiçik məmur, sənətkar və işsiz yoxsullardır. O, ən yeni dövr türk satirik ədəbiyyatının böyük ustası və dünya miqyasında təmsilçisidir. O yazdığı satirik hekayələrlə yalnız Türkiyənin deyil, eləcə də dünya satirik ədəbiyyatının ən istedadlı nümayəndələrindəndir. Onun hekayələrində satirik elementlər açıq şəkildə gözə çarpır.

Bu hekayələrdən biri də "Vətən borcu" hekayəsidir. Hekayədə polislər satıra mənbəyinə çevrilir. Yazıçı "güclü işləyən" polislərə gülür. Müəllifin polislərin fəaliyyəti haqqında yazdığı əsərlərdən biridə "Oğru bu idimi" əsəri idi. Hekayədə oğrudan başqa bütün məlumatları tapan polislər qınaq obyektinə olaraq göstərilir. Polislər güclü işləyir dedikdə isə əslində kinayə ilə bu ifadəni işlədir.

O satirik hekayələrində satıra ilə yanaşı yumordan da istifadə edir. Bu əsərlərdən biri də "Kiminə hay-hay, kiminə vay-vay" əsəridir. Əsərin qəhrəmanı iş tapma bilmədiyinə görə dediyi yalanlar nəticəsində, başına gələnlər ilə gülüş mənbəyi olur.

Onun "Mən necə intihar etdim" əsərində intihar etmək istəyən qəhrəmanın dili ilə "yaşamağa imkan vermirlər, ölməyə qoymurlar" söylənir. Qəhrəman dəfələrlə intihara cəhd edir, görəndə ki alınmır yaşamağa (sürünməyə) qərar verir, lakin ən sonda özündən asılı olmayaraq zəhərlənir. Əsərdə qarşıya çıxan satirik elementlər əhalinin, ölkənin acınacaqlı halını təcəssüm etdirir. Bu hekayədə o satirik elementləri verərək xalqın dərdlərini öz ürəyində yaşadaraq, duyaraq yazır.

Onun əsərində satirik elementlər yumorla verilərək gülüş yaradırdı, lakin həmçinin insanı düşündürürdü. Əziz Nesin özü də qeyd edirdi ki, o, hekayələrini düşünərək gülsünlər, gülərək düşümsünlər deyə yazır."

İctimai və siyasi satiranın çox gözəl nümunələrini yaratmış Əziz Nesinin yaradıcılığı hər vaxt, hər yerdə həqiqəti əks etdirən güzgü olmuşdur.

Ədəbiyyat:

1. Nesin Ə. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 2006
2. <https://sputnik.az/culture/20161220/408150445/bu-gun-eziz-nesinin-dogum-gunu.html>
3. <https://kayzen.az/blog/Nesin/>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya, qv 236, Əsgərova Tahirə Zaman qızı
Elmi rəhbər: Fil.f.d., dos. Gilə Hüseynli*

YUCİN O'NİLİN "QARAĞAQLAR ALTINDA MƏHƏBBƏT" PYESİNDƏ QATİL ANA OBRAZININ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

Açar sözlər: Yucin O'Nil, Amerika dramı, qatil, ana obrazı

"Qarağaqlar altında məhəbbət" Nobel mükafatı laureatı alan amerikalı dramaturq Yucin O'Nilin məşhur pyeslərindən biridir. Amerikadakı mövcud dövrdə insanların ehtiraslara necə düçar olduqları, onların hansı ictimai düşüncə tərzinə sahib olmaqları, ananın qatil olma səviyyəsinə gətirən səbəbləri, insanların xəyallara qapılmaları, inancların itməsi ilə nələrin itirilməsi və.s kimi bir çox vacib problemlərin işıqlandırıldığı "Qarağaqlar altında məhəbbət" pyesi müasir dövrümüzdə də öz aktuallığını qoruya bilməmişdir. Hadisələr 1840-1850-ci illərdə Yeni İngiltərə əyalətlərinin birində cərəyan edir. 50 ildir "öz zəhməti" ilə böyük bir ərəzini əldə edərək fermaya sahibi olan, artıq iki həyat yoldaşını torpağa verən və 74 yaşında həyata tutunan qəddar Efraim Kebot öz oğlanlarının qarnını doyurmaq əvəzinə onları yad adam kimi öz fermasında ağır işlərdə işlədirdi.

Əsərdə Kebotun ömrü boyu yoxsulluq içində yaşamış, ac-yalavac həyatın bütün ağrılarını görmüş yeni həyat yoldaşı Ebbinin fermanın sahibi olmaq istəyi də nəzərdən qaçmır. Onun məqsədi yaşlı ərənin ölümündən sonra təsərrüfatın sahibi olmaqdır və buna görə də, onun tezliklə öləcəyini ümid edir. Cavan arvadı ilə oğlunun gizli şəkildə başlayan, qadağan olunmuş münasibətindən bir müddət sonra Ebbi hamilə qalır. Efraim uşağın ondan olduğunu düşünür. İben miras varisliyinə görə Ebbinin dünyaya gə-

tirdiyi uşağa və Ebbiyə nifrət hissi oyanır. O düşünür ki, Ebbi ondan istifadə edərək öz məqsədinə nail olmuşdur. Lakin İbenə dəlicəsinə aşıq olan Ebbi bir körpənin onların eşqinə əngəl ola biləcəyini düşünərək, övladını öz eşqləri yolunda qurban verir.

Ananın öz övladını qətlə yetirməsi mövzusu bizə hələ antik yunan ədəbiyyatından məlumdur. Qatil ana obrazı antik yunan dramı olan “Medeya”da öz əksini tapmışdır. Məlumdur ki, Evripidin əsərində Medeya xəyanətkar həyat yoldaşı Yasondan qisas almaq üçün, eyni zamanda düşmən əlinə keçməsin deyər oğlanlarını öldürür. Medeya düşünür ki, o övladlarını öldürsə belə onların məhəbbətlərini qəlbindən qopara bilməyəcək.

Somerset Moemin “Qisas” hekayəsində isə fransız Annet müharibə ərəfəsində alman əsgəri olan Hansın zorakılığına məruz qalaraq dünyaya gətirdiyi uşağı Hansa qarşı nifrətindən qətlə yetirir. Hətta Annet dünyaya gətirdiyi uşağa qarşı bağlılıq duymaqdan qorxaraq onu vaxt itirmədən çayda boğur. Lakin “Qarağaclar altında məhəbbət” pyesində Ebbi uşağı İben və onun sevgisinə qarşı əngəl olacağını düşündüyündən öldürür. Ebbi ilə Annet arasında bənzərlik olsa da, onların övladlarını öldürmə səbəbləri müxtəlifdir. Annet isə bir düşməndən uşaq dünyaya gətirməyi belə özünə ar bilir, öz taleyindən əvvəl xalqın taleyinə bu halı ağır zərbə hesab edir və övladını öz əlləri ilə qətlə yetirir. O’Nilin pyesində belə dərin bir mövzuya toxunması heç də səbəbsiz deyil. Göründüyü kimi, hələ qədim dövrlərdən günümüzdə qədər öz əksini tapmış qatil ana obrazları oxucu kütləsi tərəfindən böyük maraqla qarşılanmışdır.

Ədəbiyyat:

1. O’Nell E. Desire under the elms. D’art Publishing, 2010.
2. Quliyev Q., Hüseynli G. Müasir Qərb Dramaturgiyası, Bakı, 2019

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Filologiya fakültəsi, q.r.437, Nazənin Eyyubova Ceyhun qızı
Elmi rəhbər: f.f.d., b/m. Gilə Hüseynli*

OSKAR UAYLDIN “DORIAN QREYİN PORTRETİ” ROMANINDA AVTOBİOQRAFİK ELEMENTLƏR

Açar sözlər: O.Uayld, roman, avtobiqrafiya, mənaviyyat, obraz

“Dorian Qreyin portreti” romanı görkəmli irland yazıçısı Oskar Uayldın ən qalmaqallı və uğurlu əsəri sayılır. Onun öz dili ilə desək, “Bir ruhun hekayəsi”!

Daim gözəl qalmaq üçün öz ruhunu şeytana satan bir gəncin faciəvi taleyindən bəhs edən əsər aforizmlərlə və fəlsəfi fikirlərlə zəngindir. Dorian Qrey yaşca özündən böyük olan dostu Lord Henrinin təsiri ilə heç bir sərhəd tanımayan prinsipsiz və pozğun bir gəncə çevrilir. O mənəviyyatını əbədi zahiri gözəlliyə dəyişir. Cismi dəyişilməz qalır, ruhu isə çürüyür. Onun bütün daxili eybəcərlikləri, şöhrətpərəstliyi, cinayətləri, satqınlığı, təkəbbürü rəssam Bazilin çəkdiyi portretinə hopur. Dorian gənc aktrisa Sibil Veynə vurulur, amma bir az sonra ondan üz döndərir. Buna dözməyən qız zəhər içərək intihar edir. Öz mənəviyyatının güzgüsü olan bu portreti çəkdiyinə görə Bazilə nifrət edən Dorian Qrey bir gün onu qətlə yetirir. Üstü bəzək, altı təzək olan kübar həyatın simvoluna çevrilən və hər cür həzzin dadına baxan, lakin xoşbəxt olmayan Dorian Qrey bu həyatın ba-yağılığından, mənasızlığından bezir.

“Dorian Qreyin portreti” unikal ədəbi nümunədir, fəlsəfi romandır. Burda bəşəriyyətin özünə verdiyi əbədi suallar var – həyatın mənası, əməllərə görə məsuliyyət, gözəlliğin cazibəsi, sevgi və həm də günahların dağıdıcı hakimiyyəti. Digər tərəfdən əsər Uayldın sənət barəsində düşüncələrinin bir manifesti sayıla bilər. Romanın əsas ideyalarından biri budur ki, estetizm bəzən gözəlliğin vəsfinə yox, xəyal qırılığına gətirib çıxarır.

Əsərdə müəllif Dorian Qreyi çox mükəmməl təsvir edir. Müəyyən mənada Dorian Qrey obrazı məhz elə Oskar Uayldın prototipidir. Onların iç dünyalarında oxşarlıq var. Bəzi mənbələrdə Oskar Uayldın varlı ailədə doğulduğu və ailəsi tərəfindən rədd edildiyi, çirkli bir otel otağında öldüyü göstərilir. Əslində bu əsər tək müəllifin avtobioqrafiyası deyildi. Dorian müəyyən mənada həm də əsəri oxuyan oxucuların prototipi idi. Dorianın günahının nə olduğunu heç kim bilmir, onu sadəcə günah işləyənlər başa düşür. Başqa bir aspektdən baxdıqda həyatın mənasını pulda görənlər üçün bu əsər maraqlı nümunədir. Dorian varlı idi; pulu, imkanı, nüfuzu hər şeyi var idi. Ama pul tamamilə xoşbəxtlik deyil. Düzdür, pul xoşbəxt olmağa kömək edir, amma tamamilə xoşbəxtlik gətirmir, əksinə bəzi hallarda bədbəxtlik belə gətirir.

“Dorian Qreyin portreti” yayımlandığında Uayldın bu kitabıyla günah çıxartdığı şərhini verənlər olmuşdur. Həqiqətən də kitab homoseksualizm motivləri daşıyır. Bu məqam Oskar Uayldın şəxsi həyatındada nəzərə çarpır. Oskar Uayld bir çox mənbələrdə biseksual olaraq göstərilmişdir. Ona görə təhlükə zövqün yarıdı idi.

Ümumiyyətlə Oskar Uayldın "Dorian Qreyin Portreti" əsərini oxuduğumuz zaman bir daha başa düşürük ki, sənətkar Dorian Qreyin şəxsiyyətinə ölməz bir xarakter yaratmışdır və əsər müasir dövrdə də mövcud olan estetik mövzularla ayaqlaşır. Mənəvi duyğuların sual altına düşdüyü

XXI əsrdə Dorian Qrey hələ də öz möhtəşəmliyini qoruyub saxlayıb.

Ədəbiyyat:

1. Uayld O. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 2013
2. <http://nigarshahsuvarova.blogspot.com/2018/01/dorian-qreyin-portreti.html>
3. <https://kayzen.az/tag/Oskar%20Uayld/>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi, q.r.236, **Soltanlı Cəmilə**
Elmi rəhbər: Fil.f.d., G.M.Hüseynli*

**S.BEKKETİN “KREPPİN SONUNCU LENT YAZISI”
ƏSƏRİ ABSURD TEATR NÜMUNƏSİ KİMİ**

Açar sözlər: absurd teatr, Samuel Bekket, dram

Samuel Bekket irland əsilli dramaturqdur. Əsərlərində istifadə etdiyi elementlər hər zaman oxucunun düşüncəsində dərin suallar yaradır. Onun nə demək istədiyi isə çox zaman müəmma olaraq qalır. Bekketin dram yaradıcılığının əsasını “absurd teatr” üslubunda yazdığı dramlar təşkil edir. Samuel Bekket bu teatrın üsurlərindən məharətlə istifadə edir. Bekketin əsərlərini anlamaq üçün ilk əvvəl “absurd teatr”-ın prinsiplərinə dərinləndirilməyə ehtiyac vardır. Çünki ilk baxışda səhnə əsəri sözün əsl mənasında “absurd” təsir bağışlayır. “Absurd teatr dramları”nda eləcə də, Samuel Bekketin əsərlərində sujet inkişaf edən xətt üzrə hərəkət etmir, demək olarki, burada inkişaf yoxdur. Oxucu və tamaşaçı eyni cümlələrlə və situasiyalarla təkrar-təkrar qarşılaşır. Obrazların qarşılaşdığı absurd situasiyalar həyatın başdan-ayağa absurd olması fikrini oxucuya təlqin etməyə xidmət edir. Lakin, Bekket dərin fəlsəfi mesajları bütün bu absurdluğun içərisində məharətlə gizlədir.

“Kreppin sonuncu lent yazısı” əsəri Samuel Bekketin absurd teatr nümunəsidir. Dramaturq əsərin əvvəlində Kreppin otağının təsvirini yaradır. Əşyalar, Kreppin geyimləri köhnə və qədim tərzdə olması, Kreppin saçları dağınıq olması və saqqalı uzanmış, baxımsızdır. Bütün bunlar Kreppin yaşı və həyat tərzini sintez təşkil edir. Krepp köhnə qutularını, səs lentlərini nəzərdən keçirir. Köhnə qeyd dəftərinə baxır və qeydlərini oxuyur: "Qarabuğdayı dayə... (Başını qaldırır, fikirləşir, yenidən dəftərə baxır, oxuyur.) Bağırsaqların işləməsində yaxşılığa doğru xeyli dəyişiklik var... Hmm... Unudulmaz... nə? (Dəftərə doğru əyilir.) Gecə ilə gündüzün

bərabərliyi, gecənin və gündüzün unudulmaz bərabərliyi.”

Əsərdə Bekket zaman məvhumundan məharətlə istifadə edir. Əsərdə istifadə olunan səs lenti vasitəsilə Krepp otuz il əvvəlki özü ilə qarşılaşır. İnsanın otuz il əvvəlki şəxsiyyəti, düşüncə tərzi ilə indiki halı arasındakı uçurum diqqəti cəlb edir. Zamanın insanı çox güclü şəkildə dəyişdirməsi məsələsi yaranır. Səs lentini dinlədikdən sonra Krepp deyir: “İndicə, otuz il əvvəlki mən olduğumu hesab etdiyim axmağa qulaq asdım, bu qədər axmaq olduğuma inanmaq çox çətindi”. “Keçmişdəki Krepp” üçün mənalı gələn hadisələr “bügünkü Krepp” üçün çox gərəksiz görünür. Bəzən də, səs lentində qeyd etdiyi detallara həsrətlə qulaq asır. Krepp səs lentinə qulaq asarkən “keçmişdəki Krepp”lə birlikdə eyni hissləri bir daha yaşayır. Bu məqamda əsərdə eyni replikaların təkrarlanmış olur. Onunla bərabər qəhqəhə çəkir. Ömrünün sonlarında o anlayır ki, həyatı “absurd”dur. “Keçmişdəki Krepp”ə qəzəblənir. Krepp illərdir ki, eyni problemlərdən qurtula bilmir.

Ədəbiyyat:

1. Bekket S. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 2015
2. Quliyev Q., Hüseynli G. Müasir Qərb dramaturgiyası. Bakı, 2019

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Beynəlxalq münasibətlər və Regionşünaslıq fakültəsi, Qr. 455
İbrahimova Məhincə Eldəniz qızı
Elmi rəhbər: m. Türkan Mirzəzadə*

**HARUKİ MURAKAMİ YARADICILIĞINA
POST-MODERNİZMİN TƏSİRİ
("NORVEÇ MEŞƏSİ ROMANI ƏSASINDA")**

Açar sözlər: Murakami, roman, yapon həyat tərzi, saf məhəbbət

“Norveç meşəsi” Haruki Murakaminin ən məşhur romanlarından biridir. Nakam sevginin 2 gəncə yaşatdığı acılardan bəhs edən bu romanı 1987- ci ildə qələmə almışdır. Əsərin adı “Norveç meşəsi” məşhur Beatles qrupunun mahnısından götürülüb. Bu mahnını təyyarədə eşidən romanın qəhrəmanı Vatanabe bu mahnının sədələri altında 18 il əvvələ qayıdaraq ona acı verən ilk sevgisini xatırlayır. Romanın ilk səhifələrində məhs bu xatirələr ilə başlayır. 18 yaşında olan Vatanabe Kidzūki adlı dostu ilə yeni bir şəxslə daha doğrusu bir qızla- Naoka ilə tanış olurlar. Vatanabe Naokaya aşıq olsada, dostu Kidzūki Vatanabeden birinci davranaraq Naokaya sevgi etirafı edir. Vatanabe bu hadisədə özünü günahlandırsada əlindən

heç bir şey gəlmədiyi üçün bu hissi öz ürəyində boğmağa çalışır amma bacarmır. Ancaq günlərin bir günü bir hadisə Vatanabe ilə Naokanın həyatını həmişəlik dəyişmiş olur. Bu Kidzükinin öz evində özünü öldürməsi olur. Bu hadisə əsərin hər iki qəhrəmanınada acılar gətirsədə, onların bir-birlərinə yaxın olmasınada şərait yaratmış olur. Bu yaxınlaşma isə təəssüflər olsun ki, sona qədər davam etmir. Vəziyyəti Naokanın ağır psixi xəstəliyə düşər olması ağırlaşdırır. Ancaq bu halda belə Vatanabe Naokadan əl çəkmir. Əsərin süjet xətdində digər qəhrəmanlarda yer alır. Vatanabenin dostuna çevrilən gözəl bir qız olan Midori və sosial statusundan istifadə edən Naqasava adlı oğlan. Vatanabenin ətrafında digər simaların olması onu yalnızlıqdan xilas edə bilsədə, Naoka da bu baş verə bilməmişdir. Artıq Naoka xüsusi psixi xəstələr üçün nəzərdə tutulmuş sanatoriyaya yerləşdirilmişdir. O, orada özünə Reyko adlı bir dost tapsa da yenədə özünü tək hiss edirdi. Əslində oxucu əsəri oxuyan zaman Naokanın Vatanabe ilə birlikdə olmasının fərqi varır. Lakin Naoka öz xəstəliyinin onların münasibətinə mənfi təsir edəcəyindən qorxaraq bu fikrindən vaz keçir. Buna baxmayaraq Naoka dərk edir ki, Vatanabesiz həyat ona çox çətin gəlir. Həm öz xəstəliyi həm də sevdiyi şəxsdən uzaq olması Naokanı özünü öldürməsi ilə nəticələnir. Vatanabe Naokanın yaşamadığı xəbərini eşidəndə özünün də bu dünyada yaşaya bilməyəcəyini düşünür. Amma Midori onun yanında olaraq onu bu dərddən xilas etməyə çalışır. Çünki Midori özündə Vatanabeyə aşıq olmuşdur. Əsərin sonu isə Midorinin Vatanabeyə zəng etməsi və ona “Sən indi hardasan?” sualını verməsi, Vatanabenin isə “Doğurdanda mən indi haradayam?” fikri ilə sona yetir. Roman məsumluq və ilk məhəbbətin duyğusal anılarından bəhs etsədə, romanda Yaponiya üçün 1960-cı illərə aid sosial vəziyyətlər də qeyd olunub. Əsərin demək olar ki, bütün hissələrində Yaponiyaya xüsusilədə yapon həyat tərzinə aid maraqlı məlumatlara rast gəlmək mümkündür. H. Murakaminin əsərlərinin özünəməxsusluğu isə onun dünya ədəbiyyatından olan yazıçı və şairlərə istinad edərək oxucunu onlarla tanış etmək, məşhur musiqiçilərin bəstələdikləri əsərlərin adlarının qeyd etmək, hətta bəzi yemək reseptlərindən bəhs olunması halları da vardır. Bunu həmçinin yazıçının postmodernist üslubunda yazması ilə əlaqədar etmək olar.

Ədəbiyyat:

1. https://www.goodreads.com/book/show/11297.Norwegian_Wood
2. <http://www.harukimurakami.com/book/norwegian-wood>
3. Qanun nəşriyyatı, “Norveç meşəsi”, Bakı, 2012

XUAN RULFONUN YARADICILIQ YOLU

Açar sözlər: yeni latınamerikan romanı, Xuan Rulfo, magik realizm, simvolika

Yeni latınamerikan romanı tarixində özünəməxsus yazı üslubu ilə fərqlənən meksikalı yazıçı Xuan Rulfo XX əsr ispandilli ədəbiyyatın zirvələrini fəth etmiş qələm sahiblərindəndir.

Yazıcının 1955-ci ildə magik realizm bədii metodu ilə qələmə aldığı “Pedro Paramo” romanı onun yaradıcılığında xüsusi şəkildə fərqlənir. Əsərin Latın Amerikasını ölkələri ədəbiyyatında xüsusi çəkiyə malik olmasının səbəbi onun məhz magik realizm metodu ilə yazılmış ilk bədii əsər olmasıdır. Roman-da hadisələrin zaman və məkan ardıcılığının izlənilmədən cərəyan etməsi və qeyri-real şəkildə təsviri həmin dövr ədəbiyyatında yenilik kimi qəbul olundu.

“Pedro Paramo” romanı ilə məşhurlaşan yazıçı Meksikada Vətəndaş müharibəsindən sonra baş verən hadisələri oxuculara gerçəklik və təxəyyülün vəhdətində təqdim edir, dövrünün realist ədəbi ənənələrinə özünəməxsus şəkildə yeni nəfəs gətirdi.

Romanda mövcud olan sehr elementlərinin real həyat təsvirləri ilə qarşı-qarşıya qoyulması da sonrakı nəsillərin yazıçıların yaradıcılığında rast gəlinən magik realizm metodu ilə xarakterizə edilir. Magik realizmin ən məşhur ədəbi nümunəsi hesab olunan “Yüz ilin tənhalığı” romanının müəllifi Qabriel Qarsiya Markes bu barədə belə söyləyir: “Pedro Paramonun müəllifi mən olsaydım, elə mən də tək-cə bu əsərlə kifayətlənərdim”.

Meksikalı yazıçı Karlos Fuentes isə Xuan Rulfonun ölümünün 19-cu ildönümü münasibətilə mətbuata verdiyi müsahibəsində deyirdi: “Pedro Paramo Meksikada heç vaxt yazılmayan ən yaxşı bir romandır. Tək Meksika deyil, bütün Latın Amerikasını romandır. İspan dilində yazılmış ən gözəl universal romandır” .

Ədəbiyyat:

1. RULFO Juan, Pedro Páramo , Cátedra, 1986, Madrid
2. <http://cle.ens-lyon.fr/espagnol/litterature/litterature-latino-americaine/les-classiques-de-la-litterature-latino-americaine/pedro-paramo-juan-rulfo>

ERNEST HEMINQUEYİN “QOCA VƏ DƏNİZ” ƏSƏRİNDƏ İNSAN ƏZMİ VƏ MÜBARİZƏSİ

Açar sözlər: sənətə sevgi, insan mübarizəsi, dəniz, güclü dalğa

Bu əsər Ernest Heminqveyə Nobel mükafatı qazandırmışdı. Əsər yazıçı Kubaya yollandığı zaman qələmə alınmışdır. “Qoca və dəniz” əsəri Havana yaxınlığında, Golf Stream-də kiçik qayığı ilə yalnız başına yaşayan qoca balıqçı Santiago və onun mübarizəsi haqqındadır. Əsər qoca balıqçının səksən dörd gündə bir dənə belə balıq tuta bilməməsi və onun üzərinə köməkçisi olan sevimli dostu balaca Manolinin onun yanından ayrılması və həmin köməkçisinin valideynlərinin onun haqqında uğursuzluğa məhkum olmuş düşüncələri ilə başlayır. Santiago ömrünü balıqçılıq sənətinə həsr etmiş bir qocadır və hər zaman bir gün böyük bir balıq tutacağına ümid edən yaşlı adam evli olmuş və gənc yoldaşı qəflətən vəfat etmiş və övladı olmamışdır. Manolin ona övladı kimi əziz idi. Hətta Manolində onu özünə sirdaş, ustad seçmişdi və hər gün yaşlı qocanın dənizdən əliboş geri dönməsi onu kədərləndirirdi hətta başqa balıqçının yanında işləsə də valideynlərinin təkidi ilə o öz ustadına tez-tez əl atır, kömək etmək istəyirdi. Qoca da bilirdi ki həmin qəsəbə də Manolindən başqa heç kim ona inanmır və artıq tez-tez qocaldığını bu sənəti buraxmağın vaxtı gəldiyini etiraf edirdilər. Bəzi balıqçılar qocanı məsxərəyə qoymuşdular. Qocanın tək istədiyi isə ovdan əliboş qayıtmamaq, dost-düşmənin isə onun necə də yaxşı balıqçı olmasını qəbul etməsidi. Elə əsərin kuliminasiya nöqtəsində bundan sonradır. Qoca hər kəsdən xəbərsiz hazırlıq görüb dənizə çıxır və məqsədi böyük balıq tutub hər kəsə onun necə balıqçı olduğunu göstərməkdir. Dənizdə günlərlə gözləyən balıqçı fırtına ilə qarşılaşmasına baxmayaraq geri dönmür. Günəşin batışını ilk dəfə bu qədər yaxından izləyən qoca sağ qalmaq üçün balaca balıqlarla qidalanırdı hətta balıqların çiy bu qədər gözəl olmasını kəşf etdi. Balinalarla, küləklə savaşa edərək böyük balığı tutmaq həvəsi ilə yaşayan qoca əldən düşməsinə, balaca balıqların onu aldatmasına baxmayaraq qarmağı buraxmadı, bu artıq bir mübarizə idi. Sonunda o illərdə gözlədiyi anı 85 gündən sonra yaşadı və böyük bir balıq tutdu.onu o kiçik qayığına yerləşmədiyi üçün qayığın yan hissəsinə bağladı. Balıq o qədər böyük idi ki, o kiçik qəsəbəyə bəs edərdi şam yeməyində. Lakin hər şey qocanın düşündüyü kimi olmadı. Əfsuslar olsun ki balaca vəhşi köpək balıqları nəhəng balığı sahilə sağ-salamat gətirməyə

imkan vermədi lakin qoca çox mücadələ verdi, balinalarla savaşıdı. Köpək balıqlarından azda olsa xilas etdiyi balığı və qayığı indi də fırtına yerlə yeksan etdi. Sahilə güc bəla ilə gələn yaşlı sahilə çatar-çatmaz yıxıldı. əldən düşmüş qoca ayıldı ki hər kəs onun tutduğu balığın azda olsa qalmış bədəninin və skletinın ətrafına toplanmışdı. Artıq qoca məqsədinə çatmış və günlərdi çəkdiyi əziyyət sona çatmışdı. Hamı qocanın bu işi tək başına necə başarmasından günlərlə danışıqlarda ən çox sevinən Manolin idi. Əsər insan əzmindən, çətinliklə mübarizədən danışılan psixoloji bir əsərdir. Sonda əsər qocanın dənizə baxıb xeyallara dalması ilə də bitir.

Ədəbiyyat:

1. Ernest Heminqueyin seçilmiş əsərləri(səh.131-196)
2. Ernest Heminqey “ Qoca və Dəniz” əsəri
3. <https://www.kitabyurdu.org/kitab/dunyaadebiyyati/1050-ernest-hemin-quy-qoca-ve-deniz.html>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil fakültəsi qv 408b, **Kərimli Şəhanə**
Elmi rəhbər: müə.Əliyeva Xuraman*

DEN BRAUNUN “DA VİNÇİ ŞİFRƏSİ” ƏSƏRİNDƏ SİMVOLLAR ALƏMİ

Açar sözlər: *Den Braun, simvol, cinayət, dedektiv*

Den Braunun 2003-cü ildə nəşr olunan “Da Vinçi Şifrəsi” dedektiv janrında romandır. Jak Sonyer bir gecə muzeyin Böyük salonunda, ölümcül yaralanır. Sonyerin cəsədi Vitruvi adamı şəklində polislər tərəfindən tapılır və polis cinayəti araşdırmaq üçün Harvard professoru Robert Lenqdonu muzeyə dəvət edir. Polis kapitanı Bezu Faş ona, Sonyerin son dəqiqələrində yaratdığı şifrəli mesajı açmaq üçün dəvət edildiyini deyir. Bu mesaj qarmaqışıq bir Fibonaççi silsiləsindən ibarət idi. Nevü və Lenqdon polisdən qaçaraq gizlicə banka gəlirlər. Əmanət kassasında isə içərisində kilid daşı olan bir qutu tapırlar. Bu kilid daşı isə 5 hərflə bir kodla açılan silindirik formalı bir kripteksdir. Kripteksin içərisində isə San Qrilin yeri yazılan bir papirus yerləşir. Əgər kripteks açılması üçün zorlansa, içərisindəki sirkə kapsulu qırılır və bu sirr sonsuz qədər yox olar. Kripteksin kodu barədə ipucları isə onun qutusunda gizlidir Tibinq onlara San Qrilin əslində bir cam və ya kasa olmadığını, Mariya Maqdalenanın dəfn olunduğu bir sər-

dabə olduğunu izah edir. Bu üçlü daha sonra Tıbinqin şəxsi helikopteri ilə ölkəni tərk edirlər. Uzun macəranın sonunda tapmacanı izah edən Lenqdon yeni bir tapmaca ilə qarşılaşır. İngiltərəyə uçuş əsnasında Nevü babasına qarşı niyə soyuq olduğunu və niyə illərdir görüşmədiyini açıqlayır. Belə ki, 10 il əvvəl Sofi yatılı olaraq qaldığı universitetdən xəbərsiz olaraq evə gəlir və babasının qəribə maska taxan insanların arasında bir ayının içində görünür. Babası hər kəsin gözü önündə qəribə dualar edərək bir qadınla sevişirdi. Bunun ardından Sofi evi tərk etdiyini və Sonyerlə bir daha görüşmədiyini deyir. Lenqdon isə bu ayının paqan inancında "müqəddəs evlilik" adlandırdığını qeyd edir. Lenqdon kripteksin kodunu daha öncə taparaq onu gizlicə açır və içərisindəki papirus yazısını alaraq kripteksi sındırır. Tıbinq, artıq Lenqdonun günahsız olduğuna inanaraq kapitan Faş tərəfindən həbs olunur. Polislər tərəfindən ələ keçiriləcəyini anlayan Silas isə təsadüfən yepiskop Arınqarosanı yaralayır və polislə girdiyi çatışmada həlak olur. Kripteksdən çıxan papirusdakı tapmacanı şərh edən Lenqdon və Nevü Şotlandiyadakı Roslin kapellasına gedirlər və burada Sofinin İsa Məsih və Mariya Maqdalenanın şəcərəsindən olduğu, Sonyerin isə onu qorumaqla vəzifəli bir Sion üstadı olduğu ortaya çıxır.

Ədəbiyyat:

1. Dan Brown "Da Vinçi Şifrəsi"
2. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Da_Vinci_Code
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Dan_Brown

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1 fakültəsi, qr. 408a, Nəsimova Aytac
Elmi rəhbər: dos. X. Əliyeva*

AYRİS MERDOKUN "TOR ALTINDA" ROMANINDA İNSAN PROBLEMİ

Açar sözlər: İnsan problemi; ekzistensializm; münasibətlər.

İngilis ədəbiyyatında ekzistensializmin nümayəndəsi kimi tanınmış Ayris Merdok J.P.Sarra həsr olunmuş yazısı yaradıcılıq fəaliyyətinə başlaması təsadüfi deyil. Müəllif "Sarrə romantik rəasionalist kimi" əsərində onu özünə əsas müəllim elan etmişdir: "Sarrə son dərəcə müasirdir. O, zamanın ruhunun ifadəçisidir".

Qəhrəmanların qarşılıqlı münasibətini və taleyini idarə edən tale mövzusu mühüm mövzudur. O, artıq ilk "Tor altında" romanında təcəssüm olu-

nur. Burada tale qəhrəmanların həyatına, ona mane olan, yaxud düşüdüklərini həyata keçirməyə şərait yaradan vəziyyət kimi, personajların başına gələn qəfil ölüm, bədbəxt hadisə şəklində daxil olur. Qəhrəmanların həyatını alt-üst edən taleyin amansızlığında ekzistensial pessimizm təsiri müşahidə edilir: insanın varlığı həyatın qapalı çevrəsindən çıxıb bilmir və onu dəyişdirmək iqtidarında deyil. Gec-tez “absurd dünya” insan üzərində qələbə çalır.

Romanın qəhrəmanları həmişə bir-biri ilə sıx qarşılıqlı münasibətdədirlər, lakin, eyni zamanda, onların hər biri tənhadır. Onları anlaşılmazlıq səddi ayırır, onlar özlərinin olduğu kimi qəbul edənləri tapa bilmirlər. Bu insanlar özlərini heç də həmişə dərk edə bilmirlər. Hər biri digərindən təcrid olunmuş öz məkanında yaşayır, hər bir şəxsin özünün sirləri, gizli cəhdləri var.

Yazıcının diqqət mərkəzində gənc tərcüməçinin hiss və həyəcanları, düşüncələri, qayğıları, onun fərdi mövcudluğu durur. Yazıçı bunu “özü-özü ilə söhbət” adlandırır: “Any experiment is a result of a free choice”. “İstənilən təcrübə azad seçimin nəticəsi hesab olunur”. Bu prinsip əsəri ideya məzmununu müəyyənləşdirir. Baş qəhrəman yad “torunun altından” və çoxlu məcburi təsəvvürlərin buxovlarından çıxır, yaşamaq, düşünmək və müstəqil hərəkət etmək, “azad seçimi” həyata keçirmək istəyir. A.Merdok “Tor altında” romanında insanın mənəvi potensialını yüksəltmək üçün xeyirin aparıcı rolunu xüsusilə vurğulayır. Aydın ki, müəllifin xeyiri sosial baxımdan əsaslandırılmaması onu mistik ideala çevirir. Yazıçı özü də bunu müəyyən mənada dərk edir.

Merdok öz əsərlərində insanın üz-üzə gəldiyi ən köklü problemləri işıqlandırmğa çalışmışdır.

Ədəbiyyat:

1. Специфика английского экзистенциализма на основе творчества А.Мердок // Azərbaycan Dillər Universitetinin Elmi xəbərləri, 2004, № 1, s. 284-288
2. Экзистенциалистские взгляды А.Мердок и У.Голдинга: Сходства и различия // АМЕА М.Фüzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun Filologiya məsələləri, 2004, № 1, s. 64-68
3. Тема человеческой отчужденности в творчестве Айрис Мердок // Azərbaycan Dillər Universitetinin Elmi xəbərləri, 2005, № 1, s.132-134

DANIEL DEFONUN “ROBINZON KRUZO” ƏSƏRİNDƏ MAARİFÇİLİK İDEYALARI

Açar sözlər: *Robinson Kruzo, maarifçilik, fərd, cəmiyyət*

İngilis maarifçilik ədəbiyyatının görkəmli simalarından biri də Daniel Defodur. Onun həyatı da qəhrəmanlarının həyatı kimi macəralarla dolu olmuş, cəmiyyətdə özünə layiqli yer tutmaq arzusunda olan insanın həyatına bənzəmişdir. Daniel Defonu yazıçı kimi məşhur edən əsəri “Robinson Kruzo” romanıdır. Əsər üç hissədən ibarət olub qəhrəmanın sərgüzəştlərini əhatə edir. Birinci hissədə Robinson Kruzonun gəmi fəlakətindən sonra kimsəsiz adaya düşməsindən və burada iyirmi səkkiz il yaşamasından bəhs edilir. İkinci hissədə Robinson Kruzo ticarətlə məşğul olur, bir çox ölkələri gəzir. Lakin bu hissədəki Robinson keçmiş zəhmətkeş Robinson deyil, hiyləgər tacir kimi çıxış edir. Üçüncü hissə “Robinson Kruzonun ciddi mühakimələri” adlanır. Bu hissədə o, ideal burjuva obrazında yenidən canlanır. Bütünlükdə götürsək, əsər yazığının maarifçi görüşlərini əks etdirir. Bu da əsərin ideya xətti olan insan öz zəhməti və həyatda öz gücünə ayaqda qala bilər ideyasına əsaslanır. Elə bu üzdən yazıçı əsərin qəhrəmanını kimsəsiz adaya “salır” və zəhməti və əməyi müqabilində kamil insana çevirir.

Məlumdur ki, Daniel Defo əsərin süjetini həyatdan götürüb. Əsərin mərkəzinə qoyulan motiv matros Aleksandr Selkrikin başına gələn hadisədir. Lakin Daniel Defo süjetdə dəyişiklik edir. Selkrikdən fərqli olaraq, Robinson Kruzo adada qaldığı müddətdə vəhşiləşmir, insan kimi danışmağı unutmur, əksinə qədim insanın keçdiyi bütün təkamül dövrlərindən keçir və adadan çıxarkən kamil insan səviyyəsinə yüksəlmiş olur.

Robinson həyat, yaşam uğrunda mübarizənin simvoludur. Robinson Kruzo ədəbiyyatda yaradılmış ilk müsbət burjuva obrazıdır. Bütün digər zadəganların əksinə olaraq, zəhmətkeş və işgüzar bir insandır və bu üzdən maarifçiliyin ideyalarına uyğun yazılıb.

Əsəri oxuyarkən belə bir sual yaranır: fərd cəmiyyətsiz mövcud ola bilərmi? İlk görünüşdə elə hesab olunur ki, Robinson adada təkbaşına yaşayır və hər şeyi özü yaradır. Əslində isə fərd cəmiyyətsiz mövcud ola bilməz. Çünki Robinson əvvəl yaşadığı cəmiyyətdən öyrəndiklərini adada tətbiq edir və həyatda qalmaq bacırır. Eyni zamanda o, adada tək yaşasa da, cəmiyyətin istehsal etdiyi alətlərdən istifadə edir. Bilini və təcrübəsini şəraitə uyğun isti-

fadə edir, insan kimi davranır. Demək, əsər maarifçiliyin insan konsepsiyasını özündə daşıyır, insan ağılla hər şeyə qadirdir ideyasını təcəssüm edir.

Ədəbiyyat:

1. Defo D. Robinzon Kruzonun macəraları. Əli və Nino və Qanun Nəşriyyatı, B., 2016.
2. Novruzov T. "Orta əsrlər qərb ədəbiyyatı", B., 2009.

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura şöbəsi, ədəbiyyatşünaslıq fakültəsi, qv 119 Nərgiz Hüseynzadə
Elmi rəhbər: Dos. Abdullayeva Yegənə*

TERRİ PRATÇETT YARADICILIĞINDA MAGİK REALİZMİN ELEMENTLƏRİ

Açar sözlər: fantaziya, yastı dünyanın sakinləri, Pratçetti, kosmoqoniya

Bir çox yazıçılar dünyanın bədii qurucularıdır. Bu fantaziya janrının ədəbiyyatdakı zəruri tələbindən irəli gəlir. Terri Pratçett (Terry Pratchett) yaradıcılığı bu sahədə ən uğurlulardan biri sayılır. **Məşhur fantastika ustasının** əsərləri dünyanın 40-a yaxın dilinə çevrilib və 85 milyon nüsxədən artıq satılıb. "Yastı dünya" toplumu bir çox tənqidçilər tərəfindən həyəcan verici və ecazkar reallıq kimi dəyərləndirilir. Bu topluma daxil olan kitablar yazıçıya dünya şöhrəti qazandırıb. Real dünyada olduğu kimi, "Yastı dünya"da da nəzarət olunan qanunlar var. Onlar bizə bu kainatın doğrulduğunu ancaq bir absurd qəza kimi hiss etdirirlər. T. Pratçettin əsərləri oxuculara sosial sistemlərə dair suallar verməyə, müəyyən kəşfiyyat növlərinin başqalarından daha vacib hesab edildiyi barədə daha geniş düşünməyə vadar edir. Yastı dünya kainatı sakinləri və baş verən hadisələri ilə tamamilə fantastik təsvir edilir. Müəllifin uydurma dünyası arxasında oxucu bizim dünyamızın ən həqiqi problemləri ilə üzləşir. Yastı dünya hər birinin özünəməxsus mərkəzi simvolu və öz mövzusu olan bir neçə dövrdən ibarətdir. Bəzi kitablar ümumiyyətlə dövrlərə sığışmır, baxmayaraq ki, kəsişmələr hələ də mümkündür, çünki dünya hamıya ortaqdır. Cadugərlər haqqında hekayələr – dəhşətli Esme Windsurfər, doğma dayə Yagg və sadələvh Magrat da parodiya kimi təsvir edilir. Spell Makersdə feminist fantaziya istehza üzərində qurulub. Məlum olur ki, kiçik bir qız böyük sehrbaz olmağa qərar verir.

1. Yastı dünyada əvvəllər heç nə olmamışdı. Bu dünyanın digər sakinlərindən biri də Patriciandır. O, Ank-Morpork hökmdarı, ideal suveren-

liyın təcəssümü olan Lord Havelok Vitinaridir. Məlum olur ki, onun hakimiyyəti dövründə min ildən sonra ilk dəfə olaraq Ank-Morpark fəaliyyət göstərir. Bu hakimiyyətdə pis işlər görülür. Hökmdar vaxtaşırı şahmat oynayır, vaxtını həyəcan verici təcrübələrə imkan verən iş sənədlərini oxumağa sərf edir. Yastı dünyanın kosmogoniyasını isə "A'Tuin adlı fillər tərəfindən dəstəklənən kosmik tıbağa daşıyır: Berilyum, Tubul, Böyük T'Fon və Jerrakin adlı personajlar da maraqlı rolları paylaşır. Bu dünyanın kənarında olan okean "sularını gecəyə tökür". T.Pratçett yaratdığı romanları ilə sanki fantastik yazıçı kimi gələcəkdə ola biləcək yeni dünyanın konturlarını cızır. Fantaziya T.Pratçett yaradıcılığında magik realizmin elementləri ilə sintez təşkil edir və onun yaradıcı gücünü müəyyən edir.

Ədəbiyyat:

1. Bucks Free Press. 13 February 2002. "Discworld heroes were old masters".
2. BBC Wiltshire. n.d. Retrieved 6 June 2007. "Terry Pratchett in conversation".
3. Lspace.org. Retrieved 19 April 2009. "Terry Pratchett Biography".

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi. Qr.438 a, Adıgözəlli Laçın
Elmi rəhbər: Fil.f.d.m. Zülfiyyə Əlibəyova*

MİXAİL BULQAKOV "MASTER VƏ MARQARİTA" ƏSƏRİNDƏ REALLIQ VƏ FANTASTİKA.

Açar sözlər: M.Bulqakov, rus ədəbiyyatı, reallıq, fantastika

Ədəbiyyat dedikdə ağla gələn ilk yazıçılardan biri də Mixail Bulqakovdur. Mixail Bulqakov rus ədəbiyyatı və dünya mədəniyyəti klassikləri sırasında öz layiqli yerini tutmuş yazıçı-dramaturqdur. M.Bulqakovu ədəbiyyatda daha çox məşurlaşdıran əsəri isə "Master və Marqarita"dır. Əsərdə hadisələr, əsasən, Moskvada cərəyan edir. Burada detallar doğrudürüst təsvir olunur: ziyalı elitasından ta vətəndaş kütləsinə, qulluqçulara, evdar qadınlara, küçədən keçənlərə, Varyete tamaşaçılarına qədər bütün şəhər əhalisi təqdim edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, onlar nə qədər müxtəlif olsalar da, ancaq bir cəhət ümumidir: əslində, onlar nə adamdırlar, nə də "canlıdırlar", proqramlaşdırılmış varlıqlardır.

Bulqakovun əsərinin xüsusiyyəti ondadır ki, əsərdə fantastika elə şəkildə təsvir edilib ki, əsəri oxuyan zaman insan hadisələrin fantastika yox, bir növ reallıq olduğuna inanır. Elə yazıçının ustalığı da bundadır. O, fan-

tastik obrazlarla real dünyanın insanlarını tənqid edir, həqiqətləri göstərməyə çalışıb. Romanın əsas qəhrəmanlarından biri də Volandır. Voland İblisi təəssüm etdirir. Əsər insana oxuduqca dərin düşünməyi tələb edir. Romanı dərinə getmədən oxusan, belə təəssürat yaranar ki, Voland müsbət qəhrəmandır. O, insanlara xas çatışmazlıqlarla mübarizə aparmağa cəhd göstərən, yaradıcılığa və sevgiyə himayədarlıq edən bir personajdır. Əslində isə Voland riyakardır, əsəri diqqətlə oxuyanda onun çoxsimalılığı aydın görünür. Voland əsər boyu gələcəkdən xəbər verir və köməkçiləri şeytanı təəssüm etdirir. Voland ətrafında günahkar olan bütün insanları cəzalandırır. Volandla bərabər romanın ən parlaq obrazları Begemot, Azazello və Koroyev-Faqotdur. Yazıçı onları şeytanın sui-istifadə etdiyi ədalət alətinə çevirib. Bulqakov bu obrazları “Əhdi-Ətiq”dən götürüb.

Romanda çoxlu sirlər var. Həmin sirlərdən biri də əsərdəki hadisələrin baş verdiyi zamandır. Əsərdə hadisələr həm 1929-cu ildə, həm də Ponti Pilatla bağlı epizodlarda 29, yaxud 30-cu ildə cərəyan edir. Romanın ən unudulmaz və tez-tez sitat götürülən ifadəsi “Əlyazmalar yanmır” ifadəsidir. Master həm şəxsi problemləri olan, həm də XX əsrin 30-cu illərində Stalin rejiminin Moskvada yaratdığı problemlərdən əziyyət çəkən bir yazıçıdır. O, SSRİ hakimiyyətinin təzyiqlərinə tab gətirməyərək yazdığı romanın əlyazmasını yandırır və romanda təsvir etdiyi hər şeyi yadımdan çıxararaq unutmağa çalışır. Daha sonar Voland (İblis) yandırdığını sandığı əlyazmanı ona qaytararaq deyir: “Sən bilmirsənmi ki, əlyazmalar yanmır?” Romanın bu hissəsi müəyyən qədər avtobioqrafik xarakter daşıyır. Belə ki, Bulqakov da “Master və Marqarita” romanının ilkin əlyazma nüsxəsini Sovet hakimiyyətinin mənfə münasibəti səbəbiylə yandırmışdı. Sonda isə onu qeyd edim ki, roman çoxları tərəfindən lənətli əsər olaraq adlandırılrsa da, M.Bulqakov ədəbiyyata möhtəşəm bir əsər verib və “lənətli” olsa belə, ədəbiyyatı sevən bir oxucuya böyük zövq verir.

Ədəbiyyat:

1. Mixail Bulqakov – “Master və Marqarita” əsəri. ”Qanun” nəşriyyatı. 2018.
2. <https://aydinyol.aztc.gov.az/newsview/902/Mixail-Bulqakovun-ensirli-eseri>.

ƏDƏBİ TƏNQİDDƏ YUNQ DİXOTOMİYALARDAN İSTİFADƏ METODU

Açar sözləri: Yunq dixotomiyası, ədəbi metod, ədəbi tənqid

İndiyə kimi yazılan bütün əsərlərdəki hadisələr arasında oxşarlıq olsa da, onları bir-birindən fərqləndirən hər bir müəllifin fərqli psixoloji aspekt-dən hadisələrə yanaşmasıdır. Tənqidçilər əsərləri təhlil edən zaman siyasi-tarixi hadisələrin ədəbiyyata təsiri nəticəsində yaranan ədəbi cərəyanları, müəllifin bioqrafiyası və əsərləri arasında oxşar psixoloji məqamlara diqqət etməklə əldə etdiyi ümumi biliklərə əsaslanaraq əsərdəki fikirləri açmağa çalışırlar. Ancaq bir məsələyə toxunmaq istəyirəm ki, bəzən oxşar psixoloji hadisələrlə qarşılaşan, ortaq siyasi dövrdə yaşamış şəxslərin hadisələrə yanaşmasında da fərqlilik olur. Ədəbiyyata yeni bir metod gətirməklə, yəni Yunq dixotomiyalarından istifadə etməklə bu fərqliliyin səbəbini öyrənmək və bunun vasitəsilə əsərləri daha dəqiq bədii təhlilini aparmaq mümkündür.

1921-ci ildə Karl Qustav Yunq özünün “Psixoloji tiplər” adlı əsərində insanları introversiya və ekstraversiya, sensorika və intuisiya, etika və logika, rasionallıq və irrasionalıq olmaqla qruplara bölmüş və bunun nəticəsində insanların 16 tipini müəyyənləşdirmişdir. Hər tipin özünəməxsus xüsusiyyəti vardır. Məsələn, introvert təbiətli yazıçıların əsərlərində süjetin inkişafından daha çox qəhrəmanın daxili aləmlərinin təsvirinə, onların emosiyalarının, verdikləri qərarlarla bağlı düşüncələrinin təhlilinə geniş yer verilir. Əgər introvert yazıçı logik, yəni məntiqçi olarsa, onun üslubu lakonik, quru olur. Məsələn, E.Heminquey ədəbiyyatda “aysberq” üslubu ilə seçildi-yi kimi. Ancaq introvert yazıçı etik olarsa, qəhrəmanın daxili aləmində baş verən ağırlı proseslərin təsvirinə səhifələrcə yer verə bilir. Məsələn, “Cinayət və cəza” əsərinin müəllifi F.Dostoyevskidə olduğu kimi.

Azərbaycan ədəbiyyatında İ.Nəsimi ekstravert, intuitiv, logik; K.Abdulla ekstravert, sensorik, logik, rasionallıq; Z.Yaqub ekstravert, sensorik, etik, irrasional tipə məxsusdur.

Xarici ədəbiyyatda ilk bu ideyanı X.M.Aleksandrovna irəli sürmüşdür.

Ədəbiyyat:

1. Хлупина Мария Александровна. Особенности Языковой Личности Сд. Довлатова

2. Hacıyeva Aytən Yunis qızı. İmadəddin Nəsiminin poetik dili – müəllifin dil şəxsiyyətinin səciyyəvləndirici inikası kimi

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura şöbəsi, q.r.119, Süleymanzadə Leyla
Elmi rəhbər: f.f.d. Zülfiyyə Əlibəyova*

CEYN OSTİN ROMANLARINDA QADIN PROBLEMİ

Açar sözlər: Ceyn Ostin, qadın problemi, roman

Ceyn Ostin qadının roman yazmağının "ayıb" olduğu bir dövrdə qadın-kışı münasibətlərinin təsviri ilə bərabər patriarxal cəmiyyəti də tənqid edir. Ostin yaşadığı dövrün siyasi hadisələrinə romanlarında yer verməyən yazıçıdır. Kişilərin üstünlüklərini, qadınların təhsil ala bilməməsini yaratdığı obrazlar vasitəsilə canlandıran Ostin əslində İngiltərənin ilk feminist qadın yazarlarından biri hesab oluna bilər. "Qürur və Qərəz", "Mənsfild Park", "Ağıl və Ehtiras", "İnam" və "Emma" kimi məşhur romanlarının müəllifi Ostin əsərlərində XVIII-XIX yüzilliklərdə İngilis cəmiyyətində qadın olmağı, cəmiyyətin qadına baxışını və evlilik mövzularını dərinləndirən təsvir edir. Əsərlərində qadın və evlilik, qadının maddi problemləri, onun iqtisadi azadlığı, qadınların təhsil alması, adət-ənənə, qadının evliliyə məhkum edilməsi əks olunur. Cəmiyyətin təzyiqi altında yaşayan qadın yenidən onun üçün başqa təzyiq olan evliliyə məcbur edilir. Qadın qəhrəmanların varlı biriylə evlənməsi həm özlərinə həm ailələrinə qarşı edə biləcəkləri yeganə və ideal yoldur. Hətta, "Emma" əsərinin baş qəhrəmanı atasını tək qoymamaq üçün evlənməməyi qərara alsada da ətrafındakı bütün gənc və gözəl qızları uyğun biriylə evlənməyə yönləndirir. Evliliyin insanı sosiallaşdırdığına inanana Emma varlı olsa da Herietin Martinlə evlənməsinə icazə vermir, buna səbəb isə Martinin sosial sinfidir. "İnam" romanında Xanım Eliotun 17 illik evliliyi dövründə ərinin qüsurlarını daima örtən, ərinin hörmətini daim qorumağa çalışan, onu ucaldan qadın kimi görürük. O, dövrün digər qadınları kimi həyatını ərinə və uşaqlarına həsr etməyi öz xoşbəxtliyi kimi görür.

Yazıçı romanları boyu oxumaq, təhsil, intellektual və əxlaqi inkişaf mövzularına toxunur. Lakin mədəni görüşlərini nümayiş etdirmək və sosial statuslarını göstərmək məqsədi ilə səthi bilgiyə sahib personajlar heç də mənəvi keyfiyyətlərdən faydalana bilmirlər.

Ədəbiyyat:

1. Tanner T. Jane Austen. London: Harvard University Press, 1986, 291 p
2. https://en.wikipedia.org/wiki/Styles_and_themes_of_Jane_Austen#Education_and_reading

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura, qr.206, Məmmədova Aytac
Elmi rəhbər: Fil.f.d Xəyalə Əliyeva*

SİNTAKTİK KONSTRUKSİYALARIN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: sintaktik konstruksiya, linqvistik, cümlə, əsas əlamətlər

Cümlə ekstralinqvistik gerçəkliyin işarəsi kimi aktuallaşmalıdır. Cümlənin məzmununun aktuallaşması predikativliyi onun mühüm və ayrılmaz xüsusiyyətinə çevirir. Predikativlik cümlənin ən mühüm və struktur cəhətdən demək olar ki, ən lazımlı əlamətlərindən biridir. Dil hər zaman müxtəlif yollarla ifadə olunur. Dil hətta oxşar işarələrin ifadə olunma yollarının sonsuzluğu qabiliyyəti ilə də fərqlənir. Yəni, predikativlik eyni de-notatın fərqli formalarda ifadə edilməsinə şərait yaradır. Dilin işarəvi təbiətinin təzahürü ən çox leksik adlandırma vasitələrində aşkar olunur. Məsələn, bir və ya eyni şəxs bu vasitələrlə adlandırılırla bilər, Peter adı- you, I, this (young) man, my roommate, Johnson`s son, Mary`s brother və.s yollarla ifadə oluna bilər. *Peter* kimi olan bir çox şəxs adlarının mümkün leksik adlarının siyahısını yenə də artırma bilərik və hətta bugün mövcud olmayan yeni sözlər də daxil olmaqla sonsuz olaraq davam edə bilər.

Fikrimizi daha aydın izah etmək üçün gəlin nümunəyə baxaq. Eyni bir mənə müstəqil vahid olan cümlə kimi “The doctor has arrived”, mürəkkəb cümlənin tərkib hissəsi kimi “When the doctor arrived”, söz birləşməsi kimi “the doctor`s arrival” və ya cümlənin komponenti olan söz kimi “the battle” ifadə oluna bilər. Onların arasındakı ən əsas fərq isə cümlədə mövcud olan, lakin söz birləşməsi və sözdə mövcud olmayan predikativlikdir. Söz və ya söz birləşmələrinin gerçəkliklə əlaqəsi, aktuallaşma yalnız onlar cümlə kimi və ya cümlənin bir hissəsi kimi istifadə olunduqda mümkündür.

Hər bir cümlənin modallıq aspekti də vardır. Hətta feil iştirak etməyən cümlələrdə belə biz modallıq aspektini müşahidə edirik. Buna baxmayaraq açıq şəkildə modallıq aspekti yalnız feil olan cümlələrdə ifadə olunur. Konstruksiyaların əsas modallığı təsvir olunan vəziyyəti ya real, ya da qeyri-real olaraq əks etdirir. Müasir dildə modallığa xidmət edən leksik və

semantik vasitələrlə yanaşı bir çox vasitələr var. Ən əsası isə bunlar modal sözlər və konstruksiyalardır. Görkəmli alim V.V.Vinoqradovun xarakteristikasına əsasən belə vasitələrlə çatdırılan modal mənalara söyləmin semantik strukturundakı modal mənalara ikinci qatını formalaşdırır, çünki onlar artıq modal mənanı bildirən cümlənin qrammatik əsasına söykənir.

Ədəbiyyat:

1. Əliyeva X.Ş. İngilis və Azərbaycan dillərində mürəkkəb sintaktik konstruksiyaların çoxmənalılıq və onların transformasiya imkanları. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoferatı. Bakı: Mütərcim NPM, 2016, 32 s.
2. Почепцов Г.Г. Предложение //В кн.: И.П.Иванова, В.В.Бурлакова, Г.Г.Почепцов. Теоретическая грамматика современного английского языка. -М.: Просвещение, 1982, с.164-282.
3. Veysəlli F.Y. Dil. Bakı: Təhsil NPM, 2007, 298 s.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, qr.344, İsgəndərov Murad
Elmi rəhbər: baş müəl.Əsgərov Hüseyn*

HOVHANNES TUMANYANIN HEKAYƏLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN-TÜRK SÖZLƏRİ

Açar sözlər: hekayə, türk sözləri, əsər, dil

Hovhannes Tumanyanın ՁԱԽՈՐԴ ՓԱՆՈՍԸ, ԿԻԿՈՍԻ ՄԱՀԸ, ԱՆՀԱՂԹ ԱՔԼՈՐԸ və başqa hekayələrində Azərbaycan-Türk dilinə oxşar sözlərin araşdırılması.

Hovhannes Tumanyan 1869-cu il 19 fevralda Dseğ kəndində anadan olub. Atasının adı Aslan, anasının adı isə Sona olub. O, Azərbaycan türk qəsbəsi olan Cəlaləqlunda təhsilini bitirəndən sonra, Tiflisin Nersisyan məktəbində oxuyub. O zaman Tiflisdə də əhalinin əksəriyyəti azərbaycanlılar idi. Cəlaləqlu və Tiflis mühiti onun yaradıcılığına böyük təsir etmişdi. Azərbaycan xalq nağıllarının, atalar sözləri və bayatların güclü təsiri onun hekayələrində özünü göstərir. O şair, ictimai xadim, yazıçı kimi fəaliyyət göstərmişdir. O dövr Azərbaycan-Türk dili regionunda hakim mövqeyə malik idi. Bunun nəticəsidir ki, erməni yazıçısı əsərlərində Azərbaycan-Türk sözlərindən kifayət qədər istifadə etmişdir. Hovhannes Tumanyan 23 mart 1923-cü ildə vəfat etmişdir. Hovhannes Tumanyanın dərslərində keçdiyimiz aşağıdakı hekayələrində kifayət qədər Azərbaycan-Türk sözlərinə rast gəlirik.

ՁԱԽՈՐԴ ՓԱՆՈՍԸ – Uğursuz Panos hekayəsindən azərbaycan türk sözləri işlədilən cümlələrini diqqətinizə çatdırıram:

1. Բավական տեղ դըչըղու աալով, հայհոյելով, հարայ հրոցով ընկնում են ետևից, հալածում, տանում գցում անտառները: հայհոյելով (Hayholelov) - Hayharay հարայ հրոցով-(Haray- hroçov)- Hay-həşir

2. Այ մարդ, էս հագուստը ո՞րտեղից է ընկել քեզ մոտ:

Այ մարդ (ay mard)- ay kişi

ԿԻԿՈՍԻ ՄԱՀԸ - Qikosun ölümü hekayəsindən: 1. Կա յ, Կիկոս ջան, վա յ. (vay Qiqos can vay) - vay Qiqos can vay

Արի , արի , անբախտ տատի, տե ս թոռանդ գլուխն ինչ է եղել:

Անբախտ (anbaxd) - bədbəxt

ԱՆՀԱՂԹ ԱՔԼՈՐԸ –Məğlubedilməz xoruz

Թագավորը լսում է, իր նազիր—վեզիրին հրամայում է գնան, խլեն, բերեն:

նազիր—վեզիրին (nazir vezirin) nazir vəzirə

ՔԱՋ ՆԱՋԱՐԸ – cəsur nəzər

Տերտերն էլ, կատակի համար, մի փալասի կտորի վրա գրում է.

Փալասի (palasi)-palaz

էս քառասուն լղրանոց գուրգները վերցնում են գալի:

Լղրանոց (Ldranoç) -litirlik

Գուրգները (qurzunerı) - güzrləri

Նշանածը բռնում է կանգնեցնում, թե ո՞ր ես վագում էդպես առանց գենքի, գենք առ հետդ էնպես գնա:

Նշանածը (nşanacı)- nişanlısı

Ազատեցիր (Azadəçir)- Azad elədin

Մրտավորվում են, ամենքը մի կողմից հարայ հրոցով հրոհըռոցով հարձակվում են խանչալով, թրով, թվանքով, քարով, փետով աալիս են սպանում:

Թվանքով (tvankov) - tüfənglə

Խանչալով-xançalov- xəncəllə

Ədəbiyyat:

1. H.Tumanyan «ՁԱԽՈՐԴ ՓԱՆՈՍԸ» Uğursuz Panos hekayəsi (erməni dilində)
2. H. Tumanyan «ԿԻԿՈՍԻ ՄԱՆԸ» - Qikosun ölümü hekayəsi (erməni dilində)
3. H.Tumanyan « ՔԱՋ ՆԱԶԱՐԸ- Kaj Nazar» Cəsur Nazar hekayəsi (erməni dilində)
4. H.Tumanyan « ԱՆՀԱՂԹ ԱՔԼՈՐԸ» Məğlubedilməz xoruz hekayəsi (erməni dilində)

*Azərbaycan Dillər Universiteti
B M və Regionşünaslıq fakültəsi, q.r.344, Əliyeva Nərmən
Elmi rəhbər: baş müə. Əsgərov Hüseyn*

HOVHANNES TUMANYANIN «ԳԻՔՈՐԸ» QİKOR HEKAYƏSİNİN LEKSİKASINDA AZƏRBAYCAN-TÜRK SÖZLƏRİN İŞLƏDİLMƏSİ

Açar sözlər: şəhər, kəndli, türk sözləri, danışiq dili, tarix

H.Tumanyanın «ԳԻՔՈՐԸ» hekayəsində Azərbaycan leksikasında olan sözlərin işlədilməsi

Ermənistan xalq ədəbiyyatının seçilən əsərlərindən biri də Hovanes Tumanyanın «ԳԻՔՈՐԸ» hekayəsidir. Hekayədə verilmiş hadisələr Tiflis şəhərində cərəyan edir. Hekayənin yazıldığı dövrdə Tumanyan 1883-87-ci ildə Nersesyan məktəbində təhsil almışdır. Həmin dövrdə Tiflisdə və onun ətraf rayonlarında, həmçinin Borçalı mahalında Azərbaycan türkləri yaşayırdılar.

Hekayəni oxuduqca, burada Azərbaycan leksikologiya lüğətinə daxil olan sözlərin işlədilməsini aydın şəkildə görə bilərik. Azərbaycan dilində tarix boyu istifadə etdiyimiz sözləri çox hissəsi bu gün erməni dilində tələffüz və yazıda söz köklərindəki saitlərin incədən qalına doğru dəyişməsi və ya söz köklərindəki samitlərin sadəcə birinin və bir neçəsinin dəyişməsi ilə istifadə olunur. «Գիքորը» (Qikor) hekayəsi bunun bariz nümunələrindən biridir. Mətnə olan cümlələrdən istifadə edərək bunu göstərək.

1. Չեմ ուզոււմ, իմ **քոր փա** էրեխին էն անիրավ աշխարքը մի գցի, չեմ ուզոււմ, լալիս էր կինը:
2. İstəmirəm, mənim **körpə** uşağımı haqsız dünyaya atma, istəmirəm, - ağlayırdı qadın
3. Մի խաղաղ առավոտ էր, մի տխր ր առավոտ:

4. Bir sakit səhər idi, bir **qəmli** səhər (qəmli, dilxor)
 5. Uprh **hu**
 6. Gəl ha
 7. Gəhror **z anı**, arh **hu**¹ ,huuunəp **h¹ u** -nəru u kənəzənə qənəf kə Zəufənə, zəuəuəhən əh **huəpəhən**, **ufəp** əh pənəh huəg nə uəuənəh nə əh kəru **huəu tuə pən ı pən ı nı**:
 8. Qikor **can**, gəl **ha**, çatdıq **ha**, - oğlunu çağıraraq gedirdi Hampo, **şələsində** bir **xurcun**, içində bir neçə çörək və pendir və bir iki **dəstə tütün**.
 9. Uj əuəh
 10. Ay **ata**
 11. Upr tuəruəg kəpə pəuəuəp nəuən uəkəp kə tuənəp **huəpən**, zəhənəp **huəpənəh** «əz k k r u», nə kəuəuə Gəhrorəp uə uəp kə pəpəpənəp :
 12. Bir ildən sonra tacir onu aparmalıdır **dükana**, **dükanda** şagird yaratmalı və beləliklə Qikor vəzifəcə qalxmalı idi.
- Əkə huəruəuəp kəuəuə, həkə huə uəkəp kə tuəu, nə pənə nəruəhən pən kə uəpəpəpənə:
- Diirüstünü bilmək istəyirsənsə, sən mənə pul verməüsən ki, oğlun bir şey öyrənəcək.

Ədəbiyyat:

1. I.H.Tumanyan «Qikor» hekayəsi (erməni dilində)

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, q.r.266, **Ələkbərov Xəqani**
Elmi rəhbər: baş müə. Əsgərov Hüseyin*

HOVHANNES TUMANYANIN KEÇDİYYİMİZ HEKAYƏLƏRİN QRAMMATİK QURULUŞUNDA İSMİN HALLARININ TƏHLİLİ VƏ STRUKTURUNDA AZƏRBAYCAN DİLİNƏ OLAN OXŞARLIQLAR:

Açar sözlər: hind- avropa dilləri, söz, yazıçı, isim, hal

Erməni dili başqa xalqlara öz məşhur ozanı Hovhannes Tumanyan tərəfindən tanidilmişdir. Tumanyan 1869-1923 ci illərdə yaşamış, yüzlərlə əsərin müəllifi olmuşdur. O öz əsərlərində türk-erməni münasibətlərinə də yer vermiş, əsərlərində sadəliyə və aydınlıqə mühüm əhəmiyyət vermişdir.

Xalq yaradıcısı olan Tumanyan xalqın çətinliklərini və baş vermiş hadisələri öz əsərlərində qeyd etməyi unutmamışdır.

Erməni dilində ismin 7 halı var:

1. Adliq (Աւղղակական), 2. Yiyəlik (Այլ քան ական), 3. Yönlük (Տրական), 4. Təsirlik (Հայցական), 5. Çıxışlıq (Բացառական), 6. Birgəlik (Գրգիռական), 7. Yerli (Ներքինական). Azərbaycan dilində olduğu kimi erməni dilində də ismin hallarının öz şəkilçiləri və öz strukturu var. Erməni dilindəki isim hallarının göstəriciləri aşağıdakı kimidir:.

1-գ ի ր ք , 2-գրքի , 3-գրքին , 4-գիրք , 5-գրքից , 6-գրքով , 7-գ ր ք ն ւ մ .

Erməni dilindəki ismin hallarında Azərbaycan dilində olduğu kimi qeyri-müəyyənlik anlayışı, cümlədə işlənmə strukturu, haldan sonra gələn sözlə əlaqə və s kimi oxşarlıqlar vardır.

Mən bu tezisimdə Hovhannes Tumanyanın Yolçular (Ճամփորդներ) hekayəsində işlənən ismin hallarını təhlil edəcəm və Azərbaycan dilindəki halların işlənməsi ilə müqayisə edəcəm.

1. Աք լ օ ր ը մի օր կտուրը բ արձրաց ավ, որ աշխարհք տեսնի: (Xoruz bir gün dama qalxdı ki, dünyanı görsün) burada ը (կտու ր ը) yönlük hal şəkilçisidir və Azərbaycan dilində olduğu kimi erməni dilində söz hal şəkilçisi qəbul edərək feillə əlaqə yaradıb söz birləşməsinə çevrilib. Աշխարհք տեսնի (dünyanı görmək)- söz birləşməsində isə Azərbaycan dilində olduğu kimi təsirlik halın qeyri-müəyyənlik halı işlənməmişdir və heç bir şəkilçi qəbul etməmişdir.

2. Մի աղվես լսեց արլորի ձայնը: (Bir tülkü eşitdi xoruzun səsi-ni.) - burada ի (արլորի) yiyəlik hal şəkilçisidir və Azərbaycan dilində olduğu kimi mənsub olduğu sözlə (ձայն ը) birlikdə söz birləşməsi əmələ gətirmiş, cümlənin bütöv bir üzvünə çevrilmişdir.

3. Արի գնանք մի տեսնենք աշխարհում ինչ կա, ինչ չկա: (Gəl gedək bir görək dünyada nə var, nə yox) -burada ում (աշ խարհ-ում) şəkilçisi yerlik hal şəkilçisi olub və Azərbaycan dilində olduğu kimi yer bildirir, cümlədə yer zərfi kimi çıxış edir.

Ədəbiyyat:

1. Hovhannes Tumanyan «Yolçular (Ճամփորդներ) »hekayəsi (erməni dilində)
2. Hüseyn Əsgərov «Erməni dilinin qrammatikası» -Bakı -2019

ERMƏNİLƏRİN CƏNUBİ QAFQAZA KÖÇÜRÜLMƏSİ ZAMANI AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ OLAN SÖZLƏRİN ERMƏNİ DİLİNƏ KEÇMƏSİ

Açar sözlər: ərazi, şəhər, kəndli, türk sözləri, danışıq dili, tarix

Ermənilərin Cənubi Qafqaza köçürülməsi və Azərbaycan ərazilərinə yerləşdirilməsi – ermənilərin İrandan, Türkiyədən və digər ərazilərdən planlı sürətdə Cənubi Qafqaza köçürülməsi prosesi Rusiyanın himayəsi altında erməni dövlətinin yaradılması, həmçinin ermənilərin İran və Türkiyədən Rusiyanın işğal etdiyi torpaqlara köçürülməsi təsadüfi hadisə olmayıb, erməni-rus münasibətlərinin qanunauyğun nəticəsi idi ki, bu münasibətlərin əsasını rus və erməni tarixi ədəbiyyatında təbliğ edildiyi kimi, yalnız ticarət əlaqələri deyil, başlıca olaraq Şərqi müsəlman dövlətlərinə, xüsusilə Türkiyəyə, XVIII əsrdən etibarən isə həm də Azərbaycana qarşı düşmənçilik münasibəti təşkil edirdi.

Azərbaycan dilində olan sözlərin erməni dilinə keçməsi.

Bu gün ermənilər və onların havadarları erməni dilinin, musiqisinin, mədəniyyətinin, folklorunun qədimliyindən ağız dolusu danışırlar. Ancaq məsələ burasındadır ki, elm adamları, tədqiqatçılar bunun əksini söyləyirlər. Hətta erməni əsilli elm adamları arasında bunu etiraf edənlər də mövcuddur. Bu nöqteyi-nəzərdə, budəfəki tədqiqatın məqsədi dil, musiqi, eləcə də qədim şifahi xalq ədəbiyyatı sahələrində erməni mədəniyyətinin necə Azərbaycan-Türk mədəniyyətinin təsirinə məruz qaldığının erməni alim, tədqiqatçı və sənətkarların dili ilə oxuculara təqdim edilməsidir.

Ermənilər öz dilinin qədimliyini söyləsələr də, o dildə Türk dilinin təsirinin olduğu inkar edilməzdir.

Müasir erməni ədəbiyyatının banisi, akademik, yazıçı, pedaqoq Xaçatur Abovyan etiraf edir ki, erməni xalqı “danışıq dilində nəinki Azərbaycanca ancaq ayrı-ayrı sözləri, eləcə də bütöv cümlələri işlədir” Daha sonra o eyni əsərində bildirir ki, erməni xalqı “çoxlu miqdarda türk sözləri öyrənib və bu günədək onları işlədir”. Hətta o, Azərbaycan dilinin gözəlliyinə vurğunluğunu da gizlətmirdi. Bu mənada o yazır ki, “öz səslənməsi, poetikliyi və ahəngdarlığı ilə, qrammatik cəhətdən tatar [Azərbaycan] dili başqa dillər arasında ən yaxşısıdır”.

Akademik, başqa bir əsərində türk dilinin onların milli adət-ənənələrinə təsirindən də bəhs etməkdədir. O həyəcanla qeyd edir ki, “Türk dili lənətə gəlsin, ancaq bu dil Allahın xeyir-duasını alıb... bütün şadlıqlarda və toy mərasimlərində biz türkcə oxuyuruq”. O etiraf edir ki, “Bizim dil ən azı 50% türk sözlərindən ibarətdir”. Daha sonra fikirlərini davam etdirərək bildirir ki, “Azərbaycan dili bizim dilə o qədər daxil olub ki, bizdə mahnılar, şeirlər, atalar sözləri azərbaycanca səslənir”. Tanınmış dilçi, ədəbiyyatşünas, akademik Qraça Açıryan da öz növbəsində etiraf edir ki, “Azərbaycan dilinin təsiri altında erməni dilinin hətta qrammatik qanunauyğunluğu və qaydaları da dəyişib”.

Şifahi xalq ədəbiyyatının digər nümunəsi olan atalar sözləri də Azərbaycan dilindən erməni dilinə idxal edilən mədəniyyət incilərindəndir.

Ədəbiyyat:

1. Gumilyov L. The Ancient Turks. Baku, the Publishing House “Ganjlik”, 1993 (translated by V. Gumilyov, V. Habiboglu), 536 p.
2. Hraçya Açıryan Əsərləri

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, 344-cü qrup, Xasməmmədov Şahin
Elmi rəhbər: baş müəll. Əsgərov Hüseyn*

HOVHANNES TUMANYANIN ƏSƏRLƏRİNİN AZƏRBAYCAN-TÜRK SÖZLƏRİNİN TƏSİRİ

Açar sözlər: əsər, söz, yazıçı, dil

Hovhannes Tumanyan 19 fevral 1869-cu ildə Rusiya imperiyasının ərazisində Tiflis vilayətinin Borçalı rayonun Dsegh kəndində anadan olmuşdur. Hovhannes Tumanyan erməni şairi, yazıçısı, milli və ictimai xadimi olmuşdur. O, şeirlər, sitatlar, balladalar, hekayələr və nağıllar, rəylər, tənqidi və jurnalist məqalələri yazmış, Sasna Tsrerin «Sasuntsi Davit» əsərini tərcümə etmişdir. O dövrdə Azərbaycan-Türk dilinin regionda geniş yayılması səbəbi ilə Azərbaycan-Türk dili qonşu millətlərin ictimai-mədəni həyatına böyük təsir göstərmişdir. Bunun nəticəsidir ki, o dövr erməni yazıçısı Hovhannes Tumanyanın əsərlərində kifayət qədər Azərbaycan-Türk sözlərinə rast gəlmək olur.

Hovhannes Tumanyanın “Kaj Nazar”, “Qikor” və digər əsərlərində Azərbaycan-Türk sözləri kifayət qədərdir.

Բորչալա [korpa] körpə. ախար [axar] axı

Տխուր. [dxur] dilxor խազեն [xazen] xazein
 Պանիր. [panir] pendir դարդ [dard] dər
 Խուրջին. [xurcin] xurcun. դարիք [ğarib] qərib
 Շալա. [şala] şələ. բուխարի [buxari] buxari
 Դաստա. [dasda] dəstə դոչաղ [ğoçax] qoçax
 Թութուն. [tutun] tütün խանում [xanum] xanım
 Ապի. [abi] abi վախտ [vaxd] vaxt
 Դոնախ. [ğonax] qonax. քոռափուչ [korrapuç] korlamax
 Սամովար. [samovar] samovar թաբախ [tabax] tabaq
 Տախտ. [daxt] taxt խամ [xam] xam
 Չիբուխ. [çibux] çubux խաթա [xata] xata
 Թավլաչի [tavlaçi] tubux. Տրուստ. [drust] dürüst
 Բազար. [bazar] bazar
 Տուքան [dukan] dükan

- Չեմ ուզում իմ, **քորփա** էրեխին էն անիրավ աշխարհը' մի գցի ,չեմ ուզում , - լալիս էր կինը:

- *İstəmirəm mənim körpə uşağımı haqsız dünyaya atma,istəmirəm-ağlayırdı arvad.*

- Արի հա' Գիքոր ջան արի հա , հասանք հ'ա , որդում

- կանչելով գնում էր Համբրն , **շալակին** մի **խուրջին** , մեջը մի քանի հաց ու **պանիր** ու մի երկու **դաստա թութուն**:

- *Gəl ha, Qikor can , gəl ,çatıq ha-oğlunu çağıraraq gedirdi Hampon şələsində 1 xurcun içində də bir neçə çörək , pendir və 1-2 dəstə tütün.*

- Դեղին **սամովարը** թշնում էր **տախտի** ձերին:

- *Sarı somovar taxtın qırağında tıstillayırdı.*

- Գնացին ձերունի **թավլաչի** մոտ:

- *Gedirdilər qoca tövləçinin yanına.*

- Մի տարուց ետը բազազը նրան պետք է տաներ **դուքան**:

- *Bir ildən sonra tacir onu dükana aparmalı idi.*

Թճճբիyyat:

1. H.Tumanyan. Qikor

2. H.Tumanyan. Kaj Nazar

SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİ HAQQINDA MÜXTƏLİF ALİMLƏRİN YANAŞMALARI

Açar sözlər: söz birləşmələri, onların növləri, sintaktik

Söz birləşmələri iki və daha artıq müstəqil mənalı sözün birləşərək genişlənməmiş məna ifadə etməsinə deyilir. Özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik olan söz birləşmələri sintaktik vahid olub, bir tərəfdən sözlə, digər tərəfdən cümlə ilə bağlıdır.

Müasir ingilis dilində söz birləşməsi haqqında nəzəri fikirlər O. Musayev, M.Y. Blox, B.A. İliş, B.S. Xaymoviç, V. İ. Kauşanskaya, İ.P. İvanova, V.N. Jiqadlo, C. Quliyev, Maykl Levis, V. Bondsio və başqa tədqiqatçıların əsərlərində rast gəlmək mümkündür. Dilçilik ədəbiyyatlarında müxtəlif alimlərin söz birləşmələri haqqında söylədikləri fikirlərə rast gəlmək mümkündür. Bəzi dilçi alimlər sözlərin hər formada birləşməsinə, hətta cümlələri də söz birləşməsinin bir növü adlandırırlar. Məsələn, F.F. Fortunatov söz birləşmələrini iki qrupa ayırır. O, birinci qrupa mübtədə və xəbərin uzlaşmasından əmələ gələn birləşmələri daxil edir və bunları “bitmiş söz birləşmələri” adlandırır. O, belə birləşmələri söz birləşməsinin əsası adlandırır. İkinci qrupa isə iki və ya daha çox müstəqil sözün birləşməsindən əmələ gələn, lakin cümlə əmələ gətirməyən birləşmələri daxil edir, bunları isə “bitməmiş söz birləşmələri” adlandırır və bunları “bitmiş söz birləşmələri”nin hissələri hesab edir. Buradan belə aydın olur ki, F.F. Fortunatov cümlələri söz birləşməsinin bir növü hesab edir.

A.M. Peşkovski də söz birləşmələri ilə cümlələr arasında keyfiyyət-cə fərq görmür. Beləki, o, sözlərin hər formada birləşməsinə, hətta cümlələri də söz birləşməsinin bir hissəsi adlandırır. H. Svit söz birləşmələri əvəzinə "word group" terminini işlədir. O, qeyd edir ki, söz birləşmələrində əsas məna daşıyan söz tabe edən söz vəzifəsində çıxış edir, məsələn: the three red apples. O, hesab edir ki, söz birləşmələrində sözlər bir-birinə mənaca yaxınlığı baxımından sıralanır. O. Yesperson isə söz birləşmələrində tərəflərin arasında sintaktik əlaqələrin mövcudluğunu görür.

Söz birləşmələri hər hansı bir dilin materialı, onun (dilin) daxili inkişaf qanunları əsasında sintaksisin tədqiq obyektini kimi öyrənilməlidir. İstər sözlər və istərsə də söz birləşmələri hər hansı bir dil üçün tikinti materialıdır. Lakin, bununla belə söz birləşmələri ilə mürəkkəb sözləri və cümlələri

bir-birinə qarışdırmaq olmaz, çünki konkret sözlərlə söz birləşmələri və eləcə də söz və söz birləşmələri ilə cümlələr arasında mühüm fərqlər vardır.

Ədəbiyyat:

1. Jespersen O.A. Modern English Grammar, part VII, Syntax, London, George Allen and Unwin LTD, 1954.
2. Sweet Henry A new English Grammar. Oxford, 1955.

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Filologiya fakültəsi, 331-ci qrup. Məryəm Abdullayeva
Elmi rəhbər: b/m N. Əbdülrəhimova*

İNGİLİS DİLİNDƏ OLAN ATALAR SÖZLƏRİNİN FRAZEOLoji BİRLƏŞMƏLƏR KİMİ TƏHLİLİ

Açar sözlər: Frazeoloji birləşmələr, atalar sözləri, V.V.Vinogradov, N.N.Amosova

Dil bir toplumun, aynası və gələcək nəsillərə miras kimi ötürəcəyi ən dəyərli, qiymətli xəzinədir. Hər dildə cəmiyyətin mədəniyyətini və yaşam tərzini əks etdirən atalar sözləri vardır. Bir dildə işlədilən deyimlər bilinməsə, bu deyimləri təşkil edən bütün sözlərin anlamı başa düşüldüyü halda bunların əsl mənasını qavramaq çox çətindir. Bu ingilis dili üçün də belədir. Atalar sözləri haqqında bir çox kitab, məqalə və digər yazılar yazılmışdır və bir çox alimlər bu mövzunu hər tərəfli araşdırmış, öyrənmişlər.

Frazeoloji birləşmə elə söz birləşməsidir ki, onun ayrı-ayrı komponentlərindən mənanı bütövlükdə anlamaq mümkün olmur. Məsələn, ingilis dilindəki “to pull somebody’s leg” frazeoloji birləşməsində sözlər məcazi mənada işlənmişdir və bu birləşmə “bir kəsi axmaq yerinə qoymaq” kimi tərcümə olunur. Göründüyü kimi, frazeoloji birləşməni komponentlərindən çıxış etməklə tərcümə etmək doğru nəticələrin əldə olunmasına kömək etmir.

Atalar sözlərinin hazır ifadələr və ya frazeoloji birləşmələr kimi qəbul olunması mübahisəlidir və bu mövzuya bir çox yanaşmalar mövcuddur. Belə ki məşhur rus alimi V.V.Vinogradov atalar sözlərini frazeoloji birləşmələr kimi qəbul edir və onların frazeoloji birləşmələr daxilində öyrənilməsinin məcburluğunu vurğulayırdı. O, bəzi mühüm xüsusiyyətləri nəzərə alaraq bu qənaətə gəlmişdir; atalar sözləri də frazeoloji birləşmələri kimi sabit və dəyişməzdir, hazır şəkildə dildə mövcuddur və aid olduğu xalqın, cəmiyyətin mədəniyyətini, tarixini, adət-ənənələrini əks etdirir. Məsələn, “Birds of a feather flock together” ingilis atalar sözünün mənasını ayrı-ayrı şəkildə sözlərini izah etməklə başa düşmək olmur, çünki sa-

bitdir və bu atalar sözünün Azərbaycan dilində qarşılığı belədir – “Taylı tayını tapmasa, günü ah-vayla keçər”.

Akademik V.V. Vinoqradov atalar sözlərini daxil etdiyi frazeoloji vahidləri rus dilinin materialı əsasında “frazeoloji birikmələr”, “frazeoloji bitişmələr” və “frazeoloji birləşmələr” adı ilə üç semantik qrupa bölmüşdür. O, frazeoloji birikmələrdən bəhs edərkən yazırdı ki, bunların ümumi mənası ilə komponentlərinin mənası arasında heç bir yaxınlıq, hətta potensial əlaqə belə yoxdur. Bunların tərkib hissələri dildəki bir və ya digər sözlə eyni səs tərkibinə malik olsa da, bu cür qarşılıqlı əlaqə omonimlikdən başqa bir şey deyildir. Frazeoloji bitişmələr frazeoloji birikmələrə yaxındır, lakin öz mənə quruluşlarının mürəkkəbliyi, komponentlərinin mənə əlaqəsinin potensial şəkildə mövcud olması ilə frazeoloji birikmələrdən fərqlənir.

Vinoqradovun fikri ilə razılaşanlarla yanaşı əks mövqedə duranlar da az deyil. Belə ki N.N.Amosova və digər dilçilər atalar sözlərinin müstəqil dil vahidləri olduğunu dəstəkləmişlər. Amosovanın fikrincə atalar sözləri frazeoloji vahidlərdən təcrid olunmuş şəkildə araşdırılmalı, öyrənilməlidir.

Bütün bu araşdırmalara əsasən deyə bilərik ki, Amosovanın irəli sürdüyü ideya daha məqsəduyğundur və atalar sözləri dilin ayrılmaz və müstəqil vahidləridir.

Ədəbiyyat:

1. Aziza Həjiyeva. English Lexicology. Elm və təhsil. 2011
2. http://englishschool12.ru/publ/grammatika_anglijskogo_jazyka/grammatika_anglijskogo_jazyka/proverbs_sayings_familiar_quotations_and_cliches/63-1-0-2055
3. <https://www.youtube.com/watch?v=IaEf9dDV6Ww&t=58s>
4. <https://moluch.ru/archive/181/46540/>
5. <https://studopedia.org/6-124032.html>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil I fakültəsi, qrup 101A
Səmədova Bəbixanım
Elmi rəhbər, b/ müəll. Orucova Səidə*

BÖYÜK BRİTANIYA REKLAMININ LİNGVOKULTUROLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: reklam, ticarət, elan, biznes

Böyük Britaniya incə yumorlu, gözəl, parlaq, keyfiyyətli və orijinal reklamlar ölkəsidir. Onlar reklamın üstünlüyünü digər avropalılardan daha əvvəl anlamağa başlamışlar. Elə buna görə də, Böyük Britaniya marketin-

qi etiket qayda və adətlərinə əsaslanır.

Birinci reklam Böyük Britaniyada təqribən XVI əsrdə yaranmışdır, ingilislərdən birinci olaraq reklama müraciət etməyi qərara alan Londonda yaşayan manufaktura malları taciri Conatan Qolder olmuşdur.

1679-cu ildə Qolder elan etdi ki, “qızıl gineyadan” (qızıl pul, 21 şilling) az olmayaraq alver edən hər bir xanıma ondan satılan bütün malların preyskurantını (qiymət siyahısını) pulsuz verəcəkdir. O vaxtki mətbuata görə bu çox qərəzli, demək olar ki, bağışlanılmaz səhv idi. Lakin həmin reklam mətninin nəticəsini gördükdən sonra, ingilislərin reklama münasibəti dəyişdi. Zaman keçdikcə müxtəlif reklamların sayı çoxaldı və onların keyfiyyəti yaxşılaşdı.

Böyük Britaniyada reklam çox vacib fərqləndirici xüsusiyyətə “fikrini axıra qədər açıb deməmə” xüsusiyyətinə malikdir.

Birləşmiş Krallıqda insanlar hesab edirlər ki, əgər müraciət adidirsə, bayağıdırsa, onu başa düşmək asan olacaqdır. Onlar deyirlər ki, bu cür müraciətlər “qıcıqlandırıcıdırlar”, onlar “darıxdırıcıdırlar”. Bütün gün ərzində bir reklam elanını izləyərkən “bu nə bildirir?” sualını verməmək mümkün deyil.

Ümumiyyətlə, keyfiyyətli reklam üçün bir çox məqamlar önəmlidir. Məsələn, reklamın lakonikliyi, yadda qalması, reklamı səsləndirənin səs tembri, rəngarənglik və s.

İngilis reklamına aşağıdakıları misal göstərə bilərik:

1. “Show your shoes” (Egle). Bu ayaqqabı reklamının şüarıdır. (Yüksək tonla deyilən ekspressiya, əmr formasında feil, alliterasiya) Bütün bu xüsusiyyətlər şüarı qeyri-adi, yadda qalan edir.

2. “Bring colour to life” (Canon) Texnikanın reklamı. (Reklamda əsasən əmr formasına, yığcamlığa rast gəlik) bütün bunlar reklamı yadda qalan edir.

3. “Jaguar again makes motoring history”. Bu “Yaquar” 1949 markalı avtomobilin reklam nümunəsidir.

Ədəbiyyat:

1. <http://www.logosharx.com/logo-design-tips/corp-slogan-list.htm>
2. The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles. Oxford, 1974.

CANADIAN AND AUSTRALIAN ENGLISH

Key words: *phonology, pronunciation, vocabulary*

English is an international language used all over the world in various fields and mostly in communication. As it is spread in most countries, it is an official language of some countries. Therefore there are several varieties of English such as British English, American English, Canadian English, Australian English, etc.

The primary way in which Australian English is distinctive from other varieties of English is through its unique pronunciation. It is distinguished primarily by its vowel phonology. There exist pairs of long and short vowels with overlapping vowel quality giving Australian English phonemic length distinction, which is unusual amongst the various dialects of English. There is also a difference in vocabulary, so if you want to speak Australian English you need to abbreviate everything, e.g. arvo (afternoon), smoko (cigarette), Straya (Australia), etc.

Canadian English shares a number of phonological properties with Standard American English: final rhoticity, alveolar flapping (*wait*ing, *waid*ing-are flapped). Canadian English can be called rhotic because final “r” is pronounced in words like *car* and *farm*. Canadian English tends to share most with American English. In some cases the British and the American term coexist, to various extents, a classic example is *holiday*, often used interchangeably with *vacation*. Other samples are as follows: bus stop (AE)-bus dpot (CanE), first floor (AE)-main floor (CanE), fire house (AE) –fire hall (CanE) and so on.

Reference list:

1. https://en.wikipedia.org/wiki/Australian_English
2. <https://www.quora.com/Is-Canadian-English-or-Australian-English-closer-to-the-British>

İNGİLİS DİLİNDƏ FRAZEOLOGİZMLƏR

Açar sözlər: frazeologiya, linqvistika, semantik-struktur sabitlik, atalar sözləri, idiomlar

Dilçilikdə frazeoloji vahidlərin müəyyənləşdirilməsi, onların tədqiqi üsulları, təsnifi və lüğətlərdə əks etdirilməsi məsələlərini frazeologiya elmi öyrənir. Danışıq aktına hazır şəkildə daxil olan frazeologizmlərin leksik-semantik əlaqələri, işlədilmə xüsusiyyətləri daim dilçilərin diqqət mərkəzində olmuşdur. Dilçilikdə frazeologizmlərin öyrənilməsi tarixi uzun olsa da, ingilis dili frazeoloji materiallarının tədqiqi frazeologiyanın öyrənilməsində tipoloji və beynəlmiləl yaxınlaşma aspektlərinin aydınlaşdırılması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Frazeologiya məsələsinin bir sıra ümumi və xüsusi cəhətlərinin aydınlaşdırılmasına həsr olunmuş tədqiqatlarda, eləcə də, ədəbiyyatlarda diqqət çəkən cəhətlərdən biri də termin bolluğu və müxtəlifliyidir. Terminoloji ədəbiyyatda “frazeoloji birləşmə”, “frazeoloji vahid”, “frazeoloji birlik”, “frazeoloji qovuşma”, “frazeoloji variantlar”, “frazeoloji variasiya” və s. terminlər qeyd olunur.

İngilis dili frazeologizmləri mənşəyinə görə iki qrupa ayrılır: 1) qədim ingilis frazeologizmləri; 2) alınma frazeologizmlər.

Birinci qrupa daxil olan frazeologizmlər xalq təfəkkürünün məhsulu kimi əsasən terminoloji, qeyri-terminoloji frazeologizmlərə, şekspirizmlərə və digər ədəbi mənbələrdən gələn frazeologizmlərə bölünür. Belə vahidlər ingilis xalqının adət-ənənələri, inancları, habelə realilər, rəvayətlər və tarixi faktlarla bağlı yaranmışdır. Məsələn, *To bite off more than one can chew* – gücü çatmayan iş girişmək; *Good wine needs no bush* – bəy verən atın dişinə baxmazlar. İngilis frazeologizmləri arasında dahi dramaturq Uilyam Şekspirin əsərlərindən alınmış 100-dən çox şekspirizm xüsusi yer tutur. Məsələn, *A fool's paradise* (“Romeo və Culyetta”) – yalançı (axmaq) xoşbəxtlik, fantaziyalar aləmi, xəyallar dünyası; *To be or not to be?* (“Hamlet”) – Ölüm ya olum (ölüm-dirim məsələsi)

Dilçilikdə ingilis dilinin frazeoloji sisteminin semantik kriteriya əsasında ətraflı təsnifi demək olar ki, qeyd olunmamışdır. “İdiomatik frazaların çoxu ingilislərin gündəlik həyatından, məişətindən gəlir. İngilis həyatı ilə “to be born with a silver spoon in one's mouth”, “to make a clean

sweep of something”, “to hit the nail on the heed” kimi idiomlar bağlıdır. Məişət işləri, ərzaq hazırlamaq, bişirmək “to cut humble pie”, “ out of the frying pan into the fire” idiomlarının yaranmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Kənd təsərrüfatı ilə məşğul olmaq “to go to gut one’s hand to the plough”, “to head someone up the garden path”, frazeologizmlərinin əmələ gəlməsində əsas olmuşdur.

Ədəbiyyat:

1. Adilov M.İ., Verdiyeva Z.N., Ağayeva F.M. İzahlı Dilçilik Terminləri, Bakı, Maarif, 1989.

2. Ağaverdi X. Paremioloji vahidlərin praqmatik mətn funksiyası //Elmi axtarışlar XV. Bakı: Səda, 2013, s. 38-42.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura şöbəsi, qrup 207, Nəhmədova Güney Səfadar qızı
Elmi rəhbər: fil.f.d.dos. Elina Fərəcova*

LİŦQVİSTİK VƏ EKSTRA-LİŦQVİSTİK AMİLLƏRİN DİLİN LÜĞƏT TƏRKİBİNİN ZƏNGİNLƏŞMƏSİNƏ TƏSİRİ

Açar sözlər: *dil daxili amillər, dil xarici amillər, təsir.*

Dil ictimai hadisə hesab edilir. Cəmiyyətdə baş verən hər bir yenilik ilk növbədə dilin lüğət tərkibinə təsir edir. Lüğət tərkibinin inkişafı həm də dilin inkişafı deməkdir. Dilin leksik qatı sabit deyil, leksik qat daim dəyişmələrə məruz qaldığına görə yeni-yeni sözlərlə zənginləşir. Dilin leksik qatı, əsasən, iki yolla – dilin daxil imkanları, yəni linqvistik amillərin hesabına və dilxarici, yəni ekstra-linqvistik amillərin hesabına zənginləşir.

Linqvistik amillər sırasına söz yaradıcılığı, şivə və dialekt sözlər, sözün fonem tərkibində baş verən dəyişikliklər, dilə başqa dillərdən daxil olan alınma sözlər, sözlərin mənasını dəyişərək yeni məna kəsb etməsi, düzəltmə və ya mürəkkəb tərkibli sözlərin sadə sözlərə çevrilməsi və s. daxildir. Dilxarici, yəni ekstra-linqvistik amillərə isə elmi kəşflər, internet və texnologiya, bazar iqtisadiyyatı, qloballaşma, siyasi, mədəni yeniliklər, və s. daxildir. Bu amillər, ilk olaraq, dilə öz təsirini göstərir.

Dildə daxili imkanlar hesabına yaranan yeni söz və ifadələr müntəzəm olaraq elm və təhsil, texnologiya, sənaye, mədəniyyət və s. sahələrdə baş verən inkişaf nəticəsində reallaşır. Lüğət tərkibinin genişlənməsi yeni leksik mənalı sözlərin yaranması nəticəsində baş verir. Bu proses,

əsasən 3 üsulla həyata keçirilir: 1) söz yaratmada məhsuldar üsullar (*displease, chairman, hope - to hope, və s.*); 2) qeyri-məhsuldar üsullar (*slimnastics, smog, life (n) - live (v), bus, phone, və s.*); 3) başqa dillərdən alınma sözlər vasitəsilə (*sky, skill, council, power, və s.*). Dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsi leksik normanın inkişafı ilə bilavasitə bağlıdır .

Xarici amillər insan fəaliyyətinin, cəmiyyət tarixinin müəyyən məsələləri ilə əlaqəlidir. Sosial dəyişikliklər, elmi-texniki kəşflər, müharibələr, işğallar, miqrasiya prosesləri, mədəniyyət əlaqələri dilin lüğət tərkibinə böyük təsir göstərir. Məsələn, “*electric*”, “*space*”, “*battle*”, “*enemy*”, “*house*”, “*bench*”, “*baron*”, “*noble*”, və s. Bu amillər nəticəsində dilin lüğət fonduna yeni sözlər daxil olur və dilin lüğət tərkibini zənginləşdirir. Bəzən bu amillərin təsiri nəticəsində dilə yad sözlər daxil olur və dil istifadəçiləri tərəfindən belə leksik vahidlərin başa düşülməsi çətin olur. Buna görə də tələbata uyğun olan, dil üçün zəruri hesab edilən söz və ifadələr seçilib işlədilməlidir.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, dilin lüğət fonduna yeni sözlərin daxil olması, daxil olan sözlərin yeni məna kəsb etməsi, və s. bu kimi hadisələr ingilis dilinin müəyyən faktorların təsirinə məruz qaldığını göstərir. Həm linqvistik, həm də ekstra-linqvistik amillərin təsiri nəticəsində ingilis dilinin lüğət tərkibi həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət etibarilə böyük dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Bu amillər nəticəsində yaranmış yeni sözlər dilin lüğət fondunun inkişafına və zənginləşməsinə səbəb olmuşdur.

Ədəbiyyat:

1. Ильиш Б.А. История английского языка. Ленинград: “Просвещение” 1973.
2. Xudiyev N. Azərbaycan ədəbi dilinin zənginləşməsi yolları. Bakı, 1987.
3. Paşayeva M.M. İngilis dilinin tarixi (qədim dövr). Bakı, 1972, 140 səh.

Azərbaycan Dillər Universiteti, Magistratura şöbəsi, qv.207

*Həsənli Roza Məmmədəğa qızı
Elmi rəhbər: fil.f.dos. Elina Fərəcova*

SİNONİMLƏR, ONLARIN ƏMƏLƏGƏLMƏ YOLLARI VƏ MƏNBƏLƏRİ

Açar sözlər: *sinonimlər, sinonimik cərgə, xarakterik cəhətlər, əmələgəlmə yolları*

Sinonim sözü yunan sözü olub, mənası eyni adlılıq deməkdir. Sinonimlər məzmunca bir-birinə yaxın məna ifadə edən müxtəlif fonetik tərkibi

bə malik sözlərdir.

Sinonimlər leksik-semantik kateqoriya kimi aşağıdakı cəhətləri ilə diqqəti cəlb edir:

- a) Danışq dilini zənginləşdirir.
- b) Mənanı qüvvətləndirir.
- c) Dildə emosiya yaradır.
- d) Arzuolunmaz təkrarın qarşısını alır.

Sinonimlər müxtəlif yollarla əmələ gəlir:

1. Azərbaycan dilində:
 1. Sinonim sözlərdən biri ədəbi dilə o dilin ləhcələrindən keçir: qayıq (ədəbi dil) - toqqa (ləhcə)
 2. Sinonim sözlərdən biri və ya hər ikisi başqa köklərdən sözdüzəldici şəkilçilər vasitəsilə əmələ gəlmişdir: dəli - ağılsız, varlı - dövlətli
 3. Sinonim sözlərdən biri və ya hər ikisi mürəkkəb olur: anlamaq – başa düşmək
 4. Sinonim sözlərdən biri alınma, digəri Azərbaycan dilinə məxsus söz olur: incə (azərbaycanca) - nazik (farsca)
 5. Sinonim sözlərdən hər ikisi başqa dildən gəlmə olur: insan (ərəbcə)-adam (ərəbcə) və s.
 2. İngilis dilində:
 1. Sinonim sözlərdən biri ingilis, digəri alınma söz olur: to end (ingilis) - to finish (fransız)
 2. Sinonim sözlərdən biri ədəbi dilə dialektlərdən keçir: girl (ədəbi) - lass (dialekt)
 3. Sinonim sözlərdən biri və ya hər ikisi mürəkkəb söz və ya idiomlar ola bilər: to choose - to pick out, the shivers - pins and needles və s.
- Dilçilikdə sinonimik cərgə adlanan eyni bir məna qrupunu ifadə edən sözlərə də rast gəlinir. Sinonimik cərgədə sözlərdən biri dominant-aparıcı olur, əsas mənanı dolğun ifadə edir. Məsələn, ürək, can, könül, qəlb. Burada ürək dominant sözdür. İngilis dilindən bir nümunəyə baxaq: to leave, to depart, to quit, to retire, to clear out. Burada “to leave” dominant sözdür. Sinonim sözlərin bəziləri ancaq ədəbi dildə işləndiyi halda, bəziləri canlı danışq dilində daha çox işlənir. Məsələn, qəmli-kədərli-dərdli-qəmgin həm danışq həm ədəbi dildə işləndiyi halda, onların sinonimi olan “məhzun” sözü ədəbi dildə, “sınıq” sözü isə canlı danışq dilində işlənir. “Child” ədəbi dildə, “kid” canlı danışq dilində, infant bədii dildə istifadə olunur.

Ədəbiyyat:

1. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007, 192 səh.
2. Hacıyeva A. English lexicology. Bakı, “Elm və təhsil”, 2011, 248 səh.
3. Pənahova G. Sinonimik münasibətlərin tədqiqində dilçilik ənənələri. Filologiya məsələləri. № 1. Bakı: Elm və təhsil, 2017, s 28-33.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 1 fakültəsi, qrup 407B, Hüseynov Dəyanət
Elmi rəhbər: b/m. Ülkər Əsədova*

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ İDİOMLARIN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: frazeologiya, frazemlər, deyimlər, idiomlar, həqiqi məna, məcazi məna

Dilçiliyin sahələri ilə yanaşı, onun müxtəlif şöbələri də vardır. Dildə mövcud olan sabit söz birləşmələri, ifadələrdən bəhs edilən dilçilik şöbəsinə frazeologiya deyilir. Frazeologiya termini yunan sözündən əmələ gələn mənası “pharis” ifadə etmək deməkdir. Frazeologiyanın məqsədi frazemlərin (frazeoloji vahidlərin) dildə vəzifəsini müəyyənləşdirmək, onların üslubi xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaq, uyğun prinsiplərə nəzərən təsnifini vermək və inkişaf etmə yollarını aşkar etməkdən ibarətdir. Frazemlərin ilk müşahidəçiləri-leksikoqraflar – lüğət tərtib edənlər olmuşlar. XX əsrin əvvəllərində frazeologiya məsələləri ilə ilk dəfə ətraflı şəkildə məşğul olan Şarl Balli olmuşdur. O, dilçilikdə ilk dəfə frazeologiyayı leksikologiyanın müstəqil bir şöbəsi olaraq müəyyənləşdirmişdir. Ş. Balli frazemlərin əlamətlərini müəyyənləşdirməkdə birləşmənin həm zahiri, həm də daxili cəhətlərinə nəzər yetirməyi mühüm hesab edirdi. Dilçiliyin tarixində frazeologiyanın leksikologiyanın tərkibindən çıxıb tam müstəqil şöbə kimi formalaşmasında V.V. Vinqradovun xidmətləri olmuşdur. Ümumiyyətlə V.V. Vinqradov öz konsepsiyasında frazeologiyayı dərinədən dərk etməyə kömək etmiş və tədqiqatın səmtini bu sahəyə yönəltmişdir. 50-60-cı illərdə frazeologiya sahəsində ciddi tədqiqatlar aparılmış və o dilçiliyin xüsusi şöbəsi kimi fərqləndirilmişdir.

XX əsrdə frazeologiyanın inkişafı yeni istiqamət almışdır. Dilçilər frazeologiyaya dair tədqiqat sahəsində işlər görmüşlər.

Deyimlər, yəni, idiomlar yalnız müəyyən bir dilə xas olan, mənası tərkib hissələrini təşkil edən sözlərin ayrı-ayrılıqda götürülən mənası ilə düz gəlməyən sözlərdir. Formal bir dil olaraq təsvir olunmuş idiomun məcazi mənası həqiqi (literal) mənasından fərqlidir. Bütün dillərdə tez-tez is-

tifadə olunan minlərcə idiomlar var. İngilis dilində isə ən azı 25 min idiom-ifadələr olduğu təxmin edilir. Bir çox deyimsəl ifadələr orijinal istifadəsində fiqurativ yəni məzmunlu,eyni zamanda gerçək mənə daşıyırlar. Həmçinin bəzən bir mənəvi mənənin təsdiqi özünəməxsus köklərindən uzaqlaşdıqca folklor etimologiyasına yaxınlaşır.

Deyimlər hər hansı bir mənəni daha cazib olan bir şəkildə istifadə etmək üçün bizə kömək edir. Bir dildə olan deyimlər həmin ölkənin mədəniyyətini və dəyərlərini göstərir.Deyim və idiomlar isə hər hansı bir cümələnin mənəsini daha çəkici, daha effektiv və xalq dilinə yaxın edir.

Ədəbiyyat:

1. A.Qurbanov,Dilin frazeologiyası,1963
2. A.Qurbanov,Ümumi dilçilik,2004
3. A.M.Babkin,Rus frazeologiyası,1970
4. Aksoy.Ömər Asım.Atasözləri və deyimlər sözlüğü.Ici cild, 1998

*Azərbaycan Dillər Universiteti
SABAH qrupu, Dursunalyeva Ramilə Elşad qızı
Elmi rəhbər: dos. Kəmalə Cəfərova*

DİL UNİVERSİTETİNİN TƏLƏBƏLƏRİ MƏDƏNİYYƏTLƏRƏRASI ÜNSİYYƏTİN VASİTƏÇİSİ KİMİ

Açar sözlər: mədəniyyətlərərası ünsiyyət, dil əlaqələri, xarici dil, ünsiyyət

XXI əsrin əvvəlində cəmiyyətdəki dəyişikliklər, insanlar və ölkələr arasında mədəniyyətlərərası ünsiyyət imkanlarını olduqca genişləndirmişdir. Təhsil sisteminin yaradılması üçün kifayət qədər şəraitin yaranması ilə yanaşı, müasir dünyada müxtəlif səviyyələrdə mədəniyyətlərərası ünsiyyətin tamhüquqlu iştirakçıları qismində çıxış edə bilən şəxslərin olması da vacib şərtlərdən biridir. Məhz bu səbəbdən ölkəmizdə xarici dillərin öyrənilməsinə ehtiyac və maraq daha da artmaqdadır. Xarici dil bir fənn kimi artıq ibtidai məktəbdə öz layiqli yerini tapıb və hətta məktəbəqədərki tərbiyənin bir hissəsinə də çevrilib. Xarici dillərin tədrisinin sosial-mədəni kontekstinin dəyişdirilməsi, xarici dil tədrisinin müxtəlif normalarının intensiv inkişafı, müxtəlif səviyyəli təhsil müəssisələri arasında mədəniyyətlərərası əməkdaşlığın inkişafı, ümumiyyətlə təhsilə və xüsusilə də dil təhsilinə qoyulan tələblərin dəyişdirilməsi ilə nəticələnir. Mədəniyyətlərərası dialoq və müasir dünyanın sivilizasiyası kontekstində xarici dildən ünsiy-

yət aləti kimi istifadə edə bilən şəxsiyyətin tərbiyəsi, hazırda xarici dil tədrisinin əsas məqsədlərindən biridir.

Xarici dillərin öyrənilməsi və tədrisi nəinki bu dilin strukturu, qrammatikası, leksikası və s. bölmələrin tədrisini nəzərdə tutur. Bu proses, bu dildə danışan xalqın və ya xalqların mədəniyyətinin, onun tarixinin, ədəbiyyatının, ölkənin və ya ölkələrin coğrafi xüsusiyyətlərinin, iqtisadiyyatının, musiqisinin və s. müxtəlif sahələrinin harmonik əlaqəsi deməkdir.

Ədəbiyyat:

1. Byram M. Teaching foreign languages for intercultural competence // Культурологические аспекты языкового образования. М.: Еврошкола, 1998, с. 7-22.

2. Burnett G. Varieties of multicultural education: an introduction. ERIC Clearing House on Urban Education, New York, N.Y., Carmathena 2005, 195p.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil- 1 fakültəsi, qrup 407A, **Teymurova Arzu**
Elmi rəhbər: fil.f.d.dos. Elina Fərəcova*

THE DIFFERENCES BETWEEN AMERICAN AND CANADIAN ENGLISH

Açar sözlər: American, Canadian, English, language

English is a very ancient language. Nowadays English becomes the most spoken language of the world. There are many varieties of English spoken around the world. They are Australian English, Canadian English, American English, South African English. American English is sometimes called United States English. The use of English in the United States is a result of English and British colonization of the Americans. The first immigrants from England arrived in North America during the 17th century and then they continued to migrate in the 18th and the 19th centuries. Since then American English has developed. Another variety of English is Canadian English. The term "Canadian English" was first demonstrated in a speech by the Reverend A. Constable Geikie. English was first spoken in Canada in the 17th century. So American and Canadian English are two big varieties of English. There are many differences between them. Like British English, Canadian English keeps possession of the “-re” ending of nouns which comes from French such as “theatre” and “centre”, whereas American English adopts the “-er” ending for all of these words. American English isn't fond of the “u” and leave it out from several words leaving solely vowel “o” on its own. Canadian English has not done that

however and preserves the “u” like in British English. For example: flavour, honour, colour, neighbour. There are also many differences in their vocabulary: 1. American: “sneakers”, but Canadian: “runners”; 2. American: “cap/hat”, but Canadian “tuque”; 3. American: “camp”, but Canadian: “cabin”. We can see the doubled “l” in words like ‘travelled’, ‘levelled’, ‘quarrelled’, ‘counselled’. But in American English one “l” is enough. Canadians pronounce the last letter in the alphabet ‘zed’, when the Americans say ‘zee’. The “eh” is one of the most unique features of spoken Canadian English. You can use it to express agreement, surprise and more. There are also differences between their pronunciation. “Produce” (fruit and vegetables) is sometimes pronounced differently in Canada and the US. The first part, “pro” rhymes with ‘go’ in the US. In Canada, for many people it rhymes with ‘saw’. Most Americans call their mother “mom”. But Canadians call their mother ‘mum’. It comes from British English. While Americans may say “pardon” or “pardon me”, they are more likely to say “excuse me”. Canadians say “pardon me”, or “pardon” more often.

Ədəbiyyat:

1. <http://english.stackexchange.com/a/questions/6521/what-are-the-important-differences-between-canadian-and-n-usa-english>.
2. <http://www.searchenginepeople.com/blog/canadian-american-spelling-differences-does-your-blog-speak-to-the-market.html>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura şöbəsi, Dilşünaslıq / qrup M18-206
Nurlanə Natiq qızı Hüseynli
Elmi rəhbər: fil.f.d. Aynur Məmmədzadə*

İNGİLİS DİLİNDƏ ZONOMİK ATALAR SÖZLƏRİNİN LİNGVOKULTUROLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: zonomik atalar sözləri, ingilis dili, mədəniyyət, heyvan adları

Bir xalqın adət-ənənəsinin, düşüncəsinin, dünya görüşünün, sevgi və nifrətinin ən yaxşı ifadəçisi onun folklorudur. Minlərlə folklor nümunələri arasında cəmiyyətin dünya görüşünü atalar sözü qədər qısa amma aydın şəkilə ifadə edən başqa bir janr yoxdur. Həcm etibarı ilə kiçik olan atalar sözləri ifadə etdikləri dərin mənalara görə çox genişdirlər. Ümumilikdə, bütün dünya xalqlarına diqqət yetirsək atalar sözlərinin mövcud olmadığı hər hansı bir cəmiyyət tapmaq qeyri-mümkündür. Məkan, zaman və mənşə etibarı ilə ingilis atalar sözləri digər xalqlardan fərqlənsədə daşdığı funksi-

yaya görə onlarla eynik təşkil edir. İngilis atalar sözləri də mənsub olduğu xalqın həyat təcrübəsinin, idrak və təxəyyülünü təcəssüm etdirir. Bu dildəki atalar sözlərinin semantik sferasına diqqət yetirsək zoonomik atalar sözlərinin üstünlük təşkil etdiyini görə bilərik. Bu da təbii ki, ingilislərin yumuru gözəllik və romantikadan daha üstün tutması ilə əlaqələndirilir.

Atalar sözlərinin hər biri mənsub olduğu xalqın dünya görüşünü, inancını, davranışını və cəmiyyətdəki rolunu təcəssüm etdirir. Zoonomik atalar sözlərində təsvir edilən heyvanlar bənzətmə xarakteri daşıyır və öz ilkin mənalərini itirərək yeni məna qazanır. Əlavə qazanılmış bu yeni məna dildə dini, mədəni, siyasi, iqtisadi və s. kimi mədəni təsirlərin nəticəsidir.

Alleqoriya, metafora, tənqid və kinayənin daha çox işlədildiyi bu hikmətli sözləri adətən insanların səhvlərini və ya davranışlarını düzəltmək, onlara doğru yolu göstərmək funksiyasını daşıyır. Heyvan adları ilə bağlı atalar sözləri hər bir dildə mövcud olsa da linqvistik və kulturoloji baxımdan birbirindən fərqlənirlər. Bu baxımdan ingilis atalar sözlərinin də özünəməxsus linqvokulturoloji xüsusiyyətləri vardır. İngilis atalar sözlərinin təhlili göstərir ki, bu dildə zoonomik atalar sözlərinin çoxluq təşkil etməsi ingilislərin qətiyyət və inadkarlıq kimi milli xarakterə sahib olması ilə əlaqələlidir.

İnsanlara aid bir çox mənfi xüsusiyyətlərin heyvanlar üzərinə köçürülməsi zoonomik atalar sözlərinin əsas xüsusiyyətlərindəndir.

Beləliklə, zəngin tarixə malik olan ingilis xalqının dünyagörüşü, düşüncə tərzini və mədəniyyəti haqqında ən yaxşı məlumatı onun atalar sözlərində tapmaq mümkündür. Geniş semantik sferaya sahib olan ingilis atalar sözləri arasında zoonomik pərmeyalar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat:

1. Əmirova A. İngilis dilində zoonimlərlə işlənən atalar sözlərinin təsirli vasitələri. Filologiya məsələləri №8, 2013, s.113-118.
2. Ph.D. Abdulhafidh U. N. A Cogni-pragmatic Study of Animal Proverbs in English. İraq, University of Basrah, pragmatic_Study_of_ Animal_ Proverbs_in_English (2019).
3. The Oxford Dictionary of Proverbs. New York: Oxford University Press Inc, 2008, 625 s.
4. Zöhrab-Məcid. M. Y. Atalar sözlərində variativlik problemi, Bakı, 2015.

İNGİLİS TOPONİMLƏRİNDƏ LİNQVOKULTUROLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏR

Açar sözlər : *linqvokulturologiya, linqvistika, toponimik metaforizasiya*

Linqvokulturologiya bir elm kimi dilçiliyin tərkibində, onun bir sahəsi kimi formalaşmışdır. Əsas predmetini dillə mədəni konseptlər arasındakı əlaqənin öyrənilməsi təşkil edir. Rus dilçiliyində linqvokulturologiya anlayışını asanlıqla “kulturmaya linqvistika”- mədəni dilçilik anlayışı ilə əvəz edirlər. Linqvokulturologiyaya görə, dil şüurun mədəni səviyyəsində kök salmış mədəni hadisə kimi qəbul edilməlidir. Linqvokulturologiyanın əsas tezi isə bu şəkildə səslənir – mədəniyyət dil strukturları ilə birbaşa əlaqədədir. Linqvokulturologiyanın bir çox görüşləri dünya dilçiliyində artıq geniş şəkildə tətbiq edilməkdədir. Bu baxımdan bu elm sahəsinin nəzəri əsaslarının, metodologiyasının öyrənilməsi çağdaş dönmənin aktual problemlərindəndir.

Linqvokulturologiya, canlı bir milli dildə təcəssüm etdirən və dil proseslərində özünü göstərən maddi və mənəvi mədəniyyəti öyrənən humanitar bir fəndir. Linqvokulturologiya dilin təməl funksiyalarından birinin – mədəniyyətin yaradılması, inkişafı, saxlanması və yayılması üçün bir vasitə olmasının, necə qurulduğunu izah etməyə imkan verir. Onun məqsədi dilin vahidlərdə necə təcəssüm olunmasını, mədəniyyəti necə qorumasını və yaymasını öyrənməkdir.

Toponimikanın linqvistika ilə əlaqəsi çox mühüm məsələ hesab olunur. Toponimlərin coğrafi obyektlərə verilən adlar olduğu fikri üzərində bir az düşündükdə, toponimlərlə linqvistikanın əlaqəsini daha aydın görə bilərik. Onları birbirinə ilkin bağlayan xüsusiyyət isə toponimlərin adlar olması, bu adları isə coğrafi obyektlərə dilin vasitəsi ilə verilməsidir. Toponimlər özlərinin tarixi, coğrafi, etnik, mədəni irsin elementlərini illər boyu qoruyub saxladığına görə daim dilçi, tarixçi, coğrafiyaşünas, etnoqrafların diqqət mərkəzində olmuşdur.

Toponimiyanın tədqiqat obyekti coğrafi adlar və ya toponimlərdir. Müxtəlif dillərdə toponimiyanın bir elm sahəsi kimi müstəqil fəaliyyətinə, toponimiya elminin mahiyyətinə, yer adlarının öyrənilməsində mövcud olan yanaşmalara və coğrafi adların adlandırılma prosesinin təhlilinə və müqayisə olunan dillərdə toponimlərin morfoloji təsnifatına həsr olunmuşdur.

Ədəbiyyat:

1. A dictionary of Lincolnshire Place names, by Kenneth Cameron, John Insley, 93 p.
2. Həbibli R. (2012). Toponimlər linqvokulturoloji fenomenlər kimi // Bakı Dövlət Universitetinin xəbərləri, humanitar elmlər seriyası, №1, s.5-11
3. Longman Dictionary of English language and Culture. Longman, 1998. 1592 p.
4. Английский язык. Универсальная энциклопедия школьника, Минск, 1996. 354 с.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura şöbəsi, Dilşünaslıq / qrup M 18-208
Yeganə Sahib qızı Osmanova
Elmi rəhbər: fil.f.d. Aynur Məmmədzadə*

KİV-DƏ SİYASİ DİSKURSUN ROLUNA DAİR

Açar sözlər: informasiya, KİV, siyasi diskurs, siyasi proseslər, Virtuallıq

Cəmiyyətin həyatında baş verən bir sıra siyasi proseslərdə ictimai fikrin formalaşdırılması zamanı qlobal kommunikasiya vasitələri mühüm rol oynayır. Belə ki, onlar siyasi sosiallaşmanın əsas faktorudur.

Müasir dövrdə siyasi həyatda sosial informasiya mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyindən elmi baxımdan siyasi diskursun əhəmiyyəti olduqca vacibdir. XX əsrin II yarısından etibarən diskurs anlayışı yalnız dilçilik sahəsində deyil, eyni zamanda bir çox elm sahələrində də işlədilməyə başlanılmışdır. Diskurs məfhumu bir sıra hallarda diskusiya məfhumu ilə eyni mənalarda işlədilsə də qeyd etməliyik ki, diskusiya anlayışından fərqli olaraq diskurs prosesində tərəflərin olması vacib məsələ hesab edilmir. Diskusiyadan fərqli olaraq diskursda qaydalar çox sadə bir şəkildə – formal və ya qeyri-formal, eləcə də müəyyən bir sosial qrup üçün nəzərdə tutula bilər.

Ümumi ictimai fikir formalaşdırmaq, sosial tənzimlənmə prosesinin tərkib hissəsi kimi iştirak etmək, cəmiyyətdə konkret bir fikrin yaranması məqsədinə nail ola bilmək yolu vasitəsilə qlobal kommunikasiya vasitələri insanları müxtəlif hərəkət və fəaliyyətlərə sövq edə bilərlər. Eyni zamanda da biz bu prosesə sadəcə siyasi bir proses kimi yanaşa bilmərik. Çünki hər bir vətəndaşın dünyada baş verən siyasi hadisələrdən xəbərdar olmaq haqqı vardır. Belə ki, aşkarlıq olmadan demokratiya mümkün deyil, eyni zamanda demokratiya olmasa aşkarlıq da mövcud ola bilməz.

Qeyd etdiyimiz bu reallıq göstərir ki, qlobal kommunikasiya vasitələri dünyanın demokratik sisteminin əsas tərkib elementləridir. Və məsələyə eyni reallıqdan yanaşıldığı zaman qlobal kommunikasiya vasitələri dördüncü hakimiyyət adlandırıla bilər.

Qlobal kommunikasiya vasitələri hipotetik olaraq hakimiyyətin bir qolu hesab edilsə də onun hər hansı bir qanunverici və ya icraedici orqanları yoxdur. Bu vasitələrin yeganə əsas vasitəsi əsas informasiya daşıyıcısı olan səs, söz və görüntüdür. Bu əsas informasiya daşıyıcıları vasitəsilə informasiyaların cəmiyyətə çatdırılması və qiymətləndirilməsi həyata keçirilməkdədir. Bu prosədə isə əsas rol azad cəmiyyətə xidmət edən medianın üzərinə düşür.

XXI əsr informasiya əsri olaraq qəbul olunduğundan virtual şəxsiyyətin daimi olaraq aktiv iştirak etdiyi siyasi diskurs prosesi eyni zamanda dövlətin də informasiya siyasətinə əsaslanmalıdır. Müasir dövrümüzdə informasiyanın yayılaraq ötürülməsi dünyada baş verən bütün qlobal problemlərlə qarşılıqlı əlaqədədir və onlara birbaşa təsir göstərməkdədir. Reğiondaxili və qlobal miqyasda onların mənfi və müsbət təsirləri nəticəsində müxtəlif siyasi hadisələr mahiyyət etibarilə dəyişə bilər. Odur ki, hər bir ölkədə siyasi aləmdə baş verən bütün hadisələrin düzgün qiymətləndirilməsi üçün ümumi bir biliyə malik olmaq vacib şərtlərdən biridir.

Ədəbiyyat:

1. Cəfərov Y.M. Virtual şəxsiyyət və onun təşəkkülündə dilin rolu // İnformasiya cəmiyyəti problemləri, 2017, № 2, 20-25.
2. Выгонский С.И. Виртуальная реальность как массовая галлюцинация //Школа эффективных лидеров: дистанционное образование, 2006, <http://www.gilbo.ru/index.php?page=psy&art=2414>
3. Горный Е. Виртуальная личность как жанр творчества (на материале русского Интернета), Сетевая словесность, 2007, <http://www.netslova.ru/gorny/vl>
4. Сорокин Ю.А. Политический дискурс: попытка истолкования понятия // Политический дискурс в России. М.: Институт языкознания РАН, 1997, 203 с.
5. Чудинов А.П. Политическая лингвистика (общие проблемы, метафора): Учеб. пособие. Екатеринбург: Уральский гуманитарный институт, 2003, 194 с.
6. Dijk T. A. van. Society and Discourse. Cambridge University Press, 2008, 298 p.

İNGİLİS ATALAR SÖZLƏRİNİN İLLOKUTİV SƏCİYYƏSİ

Açar sözlər: atalar sözləri, funksiya, məna, illokutivlik

Məlum olduğu kimi, atalar sözləri ünsiyyət fəaliyyətinin çoxşaxəli təzahürünün nəticəsi olaraq meydana çıxmışdı. Əsas xüsusiyyəti həcməə kiçikliyi, lakin mənacə hikmətli və nəsihətli olmasıdır. Atalar sözləri əslində öz kiçik görüntü çəvrəsindən çıxıb daha dərin qatlara qədər gedən ibrətəməz ifadələrdir. “Atalar sözləri davamlı düşüncə prosesinin varlığına saysız-hesabsız hissələri, niyyətləri, təcrübələri, məqsədləri əlavə etməyə xidmət edir.”

Nitq fəaliyyəti zamanı söyləmin düzgün başa düşülməsinin ən güclü ifadə forması məhz atalar sözləri hesab olunur. Buna görə də, atalar sözləri əsasən nitq aktları daxilində şərh edilməlidir. Nitq aktı nəzəriyyəsinə görə, dilin tətbiqi ilə bağlı əsas təyinat mövcud obyektlərin təsviri yox, məqsədyönlü hərəkətlərin həyata keçirilməsidir.

“Hər bir nitq aktı üç səviyyədə fəaliyyət göstərir. Nitq aktı onda istifadə olunan dil vasitələrinin istifadəsinə münasibətdə lokutiv aktdır. Bu akt ondakı məqsədə münasibətdə və müəyyən şərtlərin həyata keçirilməsindəki şəraitdə illokutiv aktdır. Nəhayət, özünün nəticələrinə münasibətdə nitq aktı perllokutiv akt kimi çıxış edir.”

Atalar sözlərinin birbaşa əlaqəsi özünü illokutiv aktda daha çox bilirə verir. Beləki niyyətin sözə çevrilməsində illokutiv akt mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Gəlin nümunəyə nəzər salaq: “*Rainbow in the morning gives you fair warning.*”- “*Qaranquş alçaqdan uçanda yağıntı olar*”. Nümunəyə əsasən bu atalar sözü müəyyən şəraitdəki hava haqqında məlumatı deyil, məhz danışan və ya dinləyənə yumşaq formada xəbərdarlığın çatdırılması üsuludur. Verilmiş atalar sözünü təhlil edərkən bir-biri ilə əlaqəli üç aktın eyni vaxtda iştirak etməsinin şahidi oluruq. Beləki, Verşaurənə görə ilk növbədə biz bu atalar sözünü lokutiv aktın nümunəsi kimi verə bilərik. Lokutiv akt dil strukturlarının məna baxımından düzgün qurulmasına nəzarət edir. “Lokutiv akt zamanı aşağıdakılar icra edilir; -sual verir və ya cavab alır; - müəyyən informasiya veririk, belə ki, xəbərdarlıq edir, hökm elan edirik; - hər hansı bir cümləni tələffüz edirik; -çağırış edirik və s.” Dolayı yolla edilən xəbərdarlıq isə bu söyləmdə illokutiv nitq aktının mövcudluğunu sübut edir. Adresatın söyləmdən düzgün nəticə çıxarması

perlokutiv aktın vacibliyini tələb edir.

Nəticə olaraq, atalar sözlərini müəyyən olunmuş zaman və məkanlarda işlətməklə nitq aktlarının əsas funksiyalarını icra etmiş oluruq. Beləliklə, atalar sözlərindən istifadə müxtəlif ünsiyyət prosesləri üçün əhəmiyyətli hesab olunur.

Ədəbiyyat:

1. Əbdülrəhimov E. Linqvistik praqmatika, "Elm və Təhsil", Bakı 2014, s. 103.
2. Austin J. L. How to do things with words. Oxford, New York. Oxford University Press Inc., Reprinted 2009, p. 98.
3. Mieder W. Proverbs: A Handbook / W. Mieder. – Greenwood: Folklore Handbooks, 2000, p. 93.
4. Vershueren, J. Understanding Pragmatics Vershueren. – London: Arnold, 1999, p.115.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil I fakültəi, qrup 106, Gülnar Mirələm qızı Seyidova
Elmi rəhbər: fil.f.d., dos.Tofiq Quliyev*

İDİOMATİK İFADƏLƏRƏ KOQNİTİV BAXIŞ

Açar sözlər: idiomatik ifadə, koqnitiv dilçilik, konseptual metafora, frazeoloji vahid

Koqnitiv nöqteyi-nəzərdən idiom fikrin ifadəsini obrazlı şəkildə həyata keçirən kiçik bir forma kimi müəyyən edilə bilər, fikrin ifadəsi isə insan şüurundakı biliyin və informasiyanın həcmi ilə müəyyənləşir. Idiom və ya hər hansı bir frazeoloji vahidin yaranmasının əsas səbəbi məhz şüurdakı obrazlardır. Bu obrazlar birləşmənin sözləri ilə əlaqələndərək həmin vəziyyət barədə biliyi özündə ehtiva edir və hansı təsvirin ortaya çıxacağını müəyyən edir.

Koqnitiv dilçilik nümayəndələri qeyd edirlər ki, dil insanın təsəvvür sistemini əks etdirir. İnsan bacarıqları və onun dünyagörüşünün eyni zamanda canlanması nəticəsində mövcud kontekstdəki informasiyaların dərki baş verir. Burada dil və anlama arasında qarşılıqlı əlaqə tərtiq edilir. İnsan yaddaşı, diqqət, təsəvvür sistemi kimi koqnitiv mexanizmlərin danışıq prosesində istifadə edilməsi, eləcə də idiom və digər frazeoloji birləşmələrdən ibarət məcazi dilin anlaşılması koqnitiv dilçiliyin qarşısında duran məqsədlərdəndir. Koqnitiv dilçiliyin ən görkəmli nümayəndələrindən C.Lakoff, R.Lanqaker, Ç.Fillmor, L.Talminin adlarını çəkmək olar. Məna onların tədqiqatlarında əsas istiqamət olmuşdur. Məntiqi təsəvvürün mövcudluğu insan şüurunda konseptual metaforalar vasitəsilə idiomların anla-

şılmasına işarə edir. Biz müxtəlif idiomları konseptual metaforalara əsaslanaraq anlaya bilərik. R.Qibb digər alimlərlə birgə bu baxımdan bir sıra psixolinqvistik eksperimentlər aparmışdır. O, çoxsaylı tədqiqatları ilə sübut etməyə çalışırdı ki, insan şüurunda artıq mövcud olan konseptual metaforalar idiomun dərhal anlaşılmasına təsir göstərir. Qeyd edək ki, konseptual metafora dedikdə şüurda bir anlayışın digər anlayış daxilində başa düşülməsi nəzərdə tutulur. Məsələn: *Love is magic, Anger is heat, Time is money, Life is a journey, Marriage is a building* və s. Burada birinci hissədə götürülənlər (*love, anger, time, life, marriage*) özlüyündə mücərrəd anlayışları ifadə etsələr də, konkret anlayış kimi onların bənzədildikləri isə konkret və ya mücərrəd olmasından asılı olmayaraq mücərrəd şəkildə götürülmüşlər. *Blow your top, jump down somebody's throat, bite somebody's head off, drive up the wall, spit fire*, idiomları hərfi mənənin ifadə etdiyi mənə barədə heç bir məlumat vermir, lakin əsəb hissi ilə əlaqəli olan bu idiomların tərkibindəki sözlərin hansı anlama gəldiyi belə məcazi düşüncə tərzii ilə, insan təsəvvürü şəklində, yəni, konseptual metaforalarla izah etmək olar. Bir çox idiomların yaranması da məhz insan şüurunda belə mövcud bənzətmələr nəticəsində olmuşdur.

Ədəbiyyat:

1. Gibbs Raymond. *Metaphor in cognitive linguistics*. Amsterdam: Benjamins, 1999, 173 p.
2. George Lakoff, Mark Johnson. *Metaphors we live by*. London: The university of Chicago press, 2003, 242 p.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil I fakültəsi, qrup 407A, Yunisizadə Nəzrin
Elmi rəhbər: fil.f.d.dos. Elina Fərəcova*

V.ŞEKSPİRİN ƏSƏRLƏRİNDƏ QADIN QƏHRƏMANLARININ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

Açar sözlər: Şekspir, İntibah dövrü, dünya ədəbiyyatı, faciə

Şekspirin əsərləri İngiltərədə İntibah dövrü poeziyasının ən yüksək zirvəsini və dünya poeziyası tarixində dönüş mərhələsini təşkil edir. Bir şair kimi, Şekspirin lirik dühası sonetlərdə özünü daha aydın göstərir. Onun yaradıcılığında məhəbbət və dostluq, vəfa və xəyanət, səmimilik və riyakarlıq kimi mövzular əksini əsasən yaratdığı qadın obrazlarında tapır. Şekspir əsərlərində təsvir olunan gözəl realdır, təbiidir; yalan təşbeh şairin

poetikasına yaddır. Şekspir öz əsərlərində göstərir ki, həyatsevərlik, dostluq və sevgi insanın təbiətindən doğan keyfiyyətdir, məhəveci zaman onu poza bilməz. İnsan zamana öz qabiliyyəti, bacarığı ilə qalib gəlir.

Yaradıcılığının birinci dövründə yazdığı “Romeo və Cülyetta” əsərində Şekspir saf sevgiyə yanaşı, İntibah dövründə qadın obrazlarının feodal qayda-qanunlarına qarşı mübarizəsində təsvir edir.

“Hamlet” faciəsi həyatı dərk etmə, anlama faciəsi olmaqla yanaşı qadın obrazının faciəsi sonluğunu da özündə əks etdirir. Şekspirin qadın qəhrəmanlarından biri “Hamlet” faciəsindəki Ofelya obrazıdır. Şekspirin bir çox qadın obrazlarında olduğu kimi bu obrazda da təbiilik, sadəlik, gerçəklik görürük. Ofelya çox sadələvh, mülayim, həm də aciz qadındır. O, bədbəxtliyə sinə gərmək, mübariz olmaq qabiliyyətinə malik deyildir. Cülyetta obrazından fərqli olaraq Ofelya təkcə Hamleti sevmir, ancaq onu fikirləşmir, O, həm də atasını, qardaşını eyni məhəbbətlə sevən bir qadındır. Ofelya atasının ölümünə dözmür, dəli olur və özünü öldürür. Kordeliya obrazı “Kral Lir” faciəsində əsas qadın obrazlarından biridir. Şekspirin yaratmış olduğu qadın obrazları içərisində ən diqqətə layiq olanlardandı. Əsərdən də göründüyü kimi o, az və yığcam danışır, onun sözü əməli ilə vəhdət təşkil edir. Bacıları isə atalarını sevməyən hiyləgər və yalançıdırlar. Ofelya obrazından fərqli olaraq Kordeliya inadkar və əzəmətlidir.

Şekspir faciələrində onun qadın qəhrəmanlarının əksəriyyəti həlak olsalar da, ən yüksək ideallar, mənəvi keyfiyyətlər sarsıntıya uğrasa da, bu əsərlərdə ümitsizlik yoxdur. Şekspir öz faciələrində humanist ideallar haqqında təsəvvürü daha da genişləndirir, bu isə əsasən qadın obrazları ilə tərənnüm olunur.

Ədəbiyyat:

1. Schoenbaum, S. William Shakespeare: A Compact Documentary Life. – Oxford University Press, 1987
2. Uilyam Şekspir 1564-1616 “Seçilmiş əsərləri”, “Şərq-Qərb Bakı-2009

SİNONİMLƏR VƏ ONLARIN NİTQDƏ FUNKSİONALLAŞMASI

Açar sözlər: məna çalarları, yaxın və ya eyni mənalı sözlər, sinonimik dominant, kontekst, denotativ məna

Müxtəlif dillərdə sözlərin fonetik quruluşundakı oxşar və fərqli cəhətləri əsas götürərək deyə bilərik ki, hər bir dilin lüğət tərkibində özünə-məxsus söz çalarları və mənaca yaxın olan sözlər vardır, lakin bu sözlər morfoloji tərkibinə, fonotik quruluşuna və istifadə dairəsinə, fikrin, hissin və təsvirin çalarlarını daha dəqiq, canlı formada çatdırmasına görə fərqlənir. Dilin lüğət tərkibində belə bir mütənasibliyin olduğunu qeyd edə bilərik ki, bir dil nə qədər çox inkişaf edirsə, lüğət tərkibində fərqliliklər də bir o qədər artır və bununla yanaşı nitqin daha effektiv və canlı olmasını təmin etmək üçün daha çox leksik imkan yaranır.

Sinonimlər verilmiş kontekst daxilində bir-birini əvəz edə bilən, bir və ya daha çox eyni leksik mənaya, eyni nitq hissəsinə malik olan iki və ya daha artıq sözə deyilir. Sinonimlər elə sözlərdir ki, mənaca oxşardırlar, lakin tamamilə eyni deyillər. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, əgər iki söz mənaca və işlənmə xüsusiyyətlərinə görə tamamilə eynidirsə, kontekst daxilində bir-birini çox rahatlıqla əvəz edə bilirlərsə, zaman keçdikcə onlardan biri mənasını dəyişir və ya dildən düşür. Sinonimlər heç də bütün məna çalarlarında tamamilə eyni deyillər. Belə ki, onlar mənanın bəzi çalarlarında, konnotativ mənada və üslubunda fərqlənilirlər. Buna baxmayaraq, deyə bilərik ki, çox az sayda da olsa, həm denotativ, həm də konnotativ mənalarında, istənilən kontekst daxilində bir-birini tamamilə əvəz edə bilən sinonim sözlər də mövcuddur. Məsələn, *wireless-radio*; *airman-flyer* və s. Sinonimlər qrupu **sinonimik cərgə** və ya **sinonimik qrup** adlanır. Məsələn, *famous*, *celebrated*, *renowned*, *illustrious*, *popular*, *wellknown* və sair kimi sözlər bir sinonimik cərgə və ya sinonimik qrup yaradır. Hər bir sinonimik qrup daxilində daha geniş ümumi məna ifadə edən və digər komponentlər üzərində daha üstün mövqə tutan bir sinonim söz olur. Bu söz **sinonimik dominant** və ya qrupun aparıcı funksiya daşıyan komponenti adlanır. Misal üçün; *to leave*, *to depart*, *to quit*, *to retire*, *to clear out* – sinonimik cərgəsində və ya qrupunda *to leave* feli ümumi məna daşıyan sinonimik dominantdır və digər dörd sözün də ifadə etdiyi ümumi mənanı əhatə edə bilir.

Müasir Azərbaycan dilində də sinonimlər sinonimik qruplar yara-

dır. Məsələn, *bərk-möhkəm-qayıq; el-vətən-diyar-yurd; igid-qoçaq-cəsür-qəhrəman-qorxmaz-şücaətli; üz-sifət-bəniz-camal-çöhrə* və s.

Sinonimlər qrupu daxilində komponentləri müqayisə etmək və tərifin doğruluğunu sübut etmək üçün belə bir nümunə göstərə bilərik. Məsələn, *experience, undergo, sustain və suffer* fəlləri nəyinsə alınması üçün eksperimental cəhdlər anlayışı ilə bağlıdır. Fel və isim olan *experience* sözü nəyinsə öyrənilməsi və anlanılması üçün qulaqdan eşitmə fərziyyələrə inanmadan birbaşa şəxsin özünün yaşayaraq öyrənməsidir. *Undergo* feli isə daha çox məcburiyyət, çarəsizlikdən nəyəsə dözmək mənasına gəlir, *to undergo an operation, to undergo changes* nümunələrində olduğu kimi. Sözlərin ümumi olaraq, eyni məna ifadə etməsinə baxmayaraq kontekst daxilində bu cür fərqlərinəni qeyd edə bilərik.

Ədəbiyyat:

1. Aziza Həjiyeva, Contrastive Lexicology, Baku-2013, p. 211. 2. R.S.Ginzburg, A course in modern English lexicology, Moscow-1979, p. 271.

*Azerbaijan University of Languages
Faculty – Master, group 107, Karimova Aysel
Supervisor: p.p.d Guliyeva Aynur*

LEXICOGRAPHY IN ENGLISH

Key words: *typological classification, types of dictionaries, nature of lexical entry*

Lexicography, the art and craft of dictionary making, has an important place in the history of language study. Typological classification of the dictionary is an important aspect of lexicography since it is directly related to several practical aspects of compiling dictionaries.

General Dictionary

A general dictionary aims at covering most, if not all, words of a language. It contains words, which are of general use and which represent various spheres of life. A dictionary of any size may be general if it is designed to cover all the regular aspects of words.

Historical Dictionary

The primary goal of a historical dictionary is to present a systematic study on the changes that affect the lexical units during their life in a language. In order to reflect the changes in the structure and meaning of words, it explores

the earliest available resources to trace their first occurrence and meaning.

Special Dictionaries

Special dictionaries are made to focus on special domains of language use. The goal is to address the needs of the users who belong to some special fields of occupation, profession or discipline. As a result, special dictionaries contain the list of special words, which may not be available in a general dictionary.

A ***pronunciation dictionary*** usually records the contemporary pronunciation of words. It is also normative in nature and is usually consulted in order to learn the correct pronunciation of words. The information supplied is either presented in IPA (International Phonetic Alphabets) notation or in a simplified script of the language in which it is made.

A ***dictionary of synonyms*** presents synonyms or near synonyms of a language. Sometimes it simply enumerates different synonyms of a particular word, but sometimes they are accompanied by illustrative examples.

Reference list:

1. Aziza Hajiyeva “English Lexicology” Baku – 2011
2. Dunyamin Yunusov, Leyla Khanbutayeva “Comparative Typology of the English and Azerbaijani Languages” Baku – 2008

*Azerbaijan University of Language
School of Education – 2, 306 B, **Humbatova Fidan**
Scientific leader, Valiyeva Malahat, associate professor*

EUPHEMISMS IN ENGLISH

Key words: *euphemisms, political euphemisms, dysphemisms, periphrastic device.*

In modern societies people prefer to use polite words or phrases to express their opinions in sensitive or taboo topics. So these words or phrases are called euphemisms. In other words, euphemisms are words or phrases used to replace unpleasant, embarrassing words or expressions by more acceptable one. Euphemisms are deliberately called “whitewashing device”. In every language’s dictionary there are some unpleasant words or expressions, but of course, there are also some euphemisms to throw veil over them. Words referring to topics as death, excremental activities, politics, crime, blasphemy are replaced by euphemisms. Example: “to die” – to pass away, to be no more, to depart, to be gone, to join the silent ma-

majority, to meet our maker, to kick the bucket, to go west, to give up the ghost. Euphemisms have not been invented recently. They are expressive means, but they cannot be regarded as stylistic devices because they refer the mind to the concept directly, not through the medium of another word.

Euphemisms are divided into some groups in application:

1) moral; 2) parliamentary (or political); 3) medical. Political euphemisms are often used to mislead the public opinion. Sometimes disagreeable facts are distorted with the help of euphemisms, so the headline in one of the British newspapers "Tension in Kashmir" was to hide the fact that there are real uprisings in that area. There is also an example about parliamentary euphemism: in House of Commons some certain words, for instance, "coward", "traitor" are banned, because Speakers have ruled them unparliamentarily. Euphemisms are contrasted with dysphemisms. Example: "I'm letting you go" - euphemism; "You are fired" - dysphemism. The main technique of euphemism is to use neutral language not to sound offensive to the receiver: so we can use "differently abled" instead of "disabled" It is possible to come to the conclusion that the euphemisms have two main functions: 1) to soften the negative meaning of the word; 2) to delude the truth. Periphrastic and euphemistic expressions were characteristics of literary trends and even produced a term periphrastic style. But it soon gave way to a more straightforward way of describing things.

Reference list:

1. I.R.Galperin, Stylistics, Moscow, 1981.
2. Mehriban Huseynova, Gunel Yunusova, English Stylistics "Elm və Tehsil", Baku-2019.
3. V.I.Shakovsky, English Stylistics, 2008

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 2 fakültə, qr. 205A, Narin Hacıyeva
Elmi rəhbər: b/m. S.Məmmədova*

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN ATALAR SÖZLƏRİNİN TARİXİ VƏ SEMANTİKASI

Açar sözlər: atalar sözləri, frazeoloji birləşmələr, semantika.

Dildə olan bütün sabit söz birləşmələrinin, bölünməz ifadələrin məcmusuna frazeologiya deyilir. Frazeologiya mənşəcə yunan sözü olub, phrases-ifadə, logos-nəzəriyyə, elm deməkdir. Frazeologiya sabit söz bir-

ləşmələrinin inkişafını, yaranmasını mənşəyini, xüsusiyyətlərini, semantik və qrammatik strukturunu tədqiq edir. Sabit söz birləşmələri bir sıra dilçilərin əsərlərində frazeoloji birləşmələr, idiomatik ifadələr, idiomlar, frazeologizmlər və s. kimi də qeyd olunmuşdur.

- Burnunun ucu göynəmək-darıxmaq.
- Abıra salmaq-qaydaya salmaq.

Frazeologizmləri əksər hallarda bir dildən başqa dilə olduğu kimi tərcümə etmək olmur. Bu prosesdə təcrübəli tərcüməçilər də bəzən çətinliklə üzləşirlər. Bizim də əsas məqsədimiz ingilis dili frazeologizmlərinin struktur, leksik-semantik xüsusiyyətlərini tədqiq edib araşdırmaq, onların Azərbaycan dilinə tərcüməsi yollarını öyrənməkdən ibarətdir. Müasir İngilis dilində istifadə olunan frazeologizmləri idiomlar da adlandırırlar. Bu söz birləşmələrinin əsas xüsusiyyəti onların semantik cəhətdən bütövlüyüdür.

- To kick the bucket-ölmək
- To spill the beans-sirr vermək.

Atalar sözləri xalq ədəbiyyatının ən qədim və zəngin növlərindən biridir. Atalar sözləri qədim tarixə, dərin mənaya, böyük və yığcam fikrə malikdirlər. Atalar sözlərindəki tarixilik təkcə Azərbaycan ədəbiyyatına deyil, eyni zamanda bütün dünya ədəbiyyatına xas olan bir faktordur.

- Adət qanun deyil, amma qanun qədər hökmü var.
- Adilin qəzəbindən qorxmaq gərək, zalımın zülmündən.

Müasir dövrümüzün qlobal dillərdən biri-İngilis dilində istifadə olunan atalar sözləri də tarixi, yaranması,mənşəyi və bir sıra xüsusiyyətlərinə görə seçilir. İngilis dili atalar sözlərinin tarixi qədim dövr ingilis ədəbiyyatına qədər gedib çıxır.İngilis dili atalar sözlərinin tarixi və semantikasının, eyni zamanda tədqiqinin öyrənilməsində Azərbaycan dilçiliyinə də müraciət olunmuşdur. İngilis ədəbiyyatı atalar sözlərinin semantikasi baxımından zəngindir. Semantika (semantics)-anlam, bilim deməkdir, təbii dildə olan sözlər və ya simvollar ilə onların təyin olunmuş mənaları arasında əlaqəni ifadə edir. Həm Azərbaycan, həm də İngilis dilində leksik-semantik qrupun zənginləşməsində həm dilin öz daxili ehtiyatlarının, həm də dillər arasındakı əlaqələrin mühüm rolu olmuşdur.

1. A friend in need, is a friend indeed-Dost pis gündə tanınar.
2. Law his mind without reason-Hüquq məntiqsiz zəkadır

Ədəbiyyat:

1. Bayramov H. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları. Bakı, Maarif 1978 174s.

2. Abrahams, R.D. & Babcock, B.A(1977).The literature use of proverbs. Journal of American folklore 90.

MƏCAZLAR SEMANTİK VASİTƏ KİMİ

Açar sözlər: *məcazlar (troplar), metafora, metonimiya, hiperbola*

Məcəzin mahiyyətini ilk dəfə qədim yunan alimləri müəyyən etmişdilər. Antik dövrün alimləri məcazın təbiətini öyrənib qeyd etmişlər ki, məcaz sözün mənası ilə bağlı olan semantik bir hadisədir: “Məcaz-söz və ya söz birləşməsinin elə bir məna dəyişməsidir ki, bunun nəticəsində məzmun zənginləşir”.

Zəngin məna çalarlarına malik olan məcaz bədii dildə olduqca ifadəli və obrazlı təsvir vasitəsi kimi çıxış edir. Məcaz əşya və hadisələri adlandırmaq üçün yox, onu obrazlı şəkildə səciyyələndirmək üçündür. Bədii mətnlərdə məcazın əmələ gəlməsi ifadənin obrazlılığı zərurəti ilə bağlıdır.

Mənşə etibarilə məcaz olduqca qədimdir. Ehtimal olunur ki, məcaz qədim insanların dünyagörüşü, təbiətə, ətraf mühitə münasibəti ilə bağlı əmələ gəlmişdir. Hər bir xalqın dilində işlənən məcazlar həmin xalqın yaşadığı coğrafi şərait, təbiət, iqlim, mühit, təsərrüfat fəaliyyəti və s. ilə sıx bağlıdır. Ona görə də, hər dilin özünəməxsus səciyyəvi məcazlar sistemi vardır. Məsələn, rus ədəbiyyatında tozağacı (береза), cökə (липа), ağsa-qovaq (осина) kimi ağacların adı məcazlaşarsa, milli ədəbiyyatımızda məcazi mənada daha çox çinar, sərvi, sənubər, palıd kimi ağac adları işlənir.

Bədii əsərlərimizdə gözəl qadın və onun cizgiləri adətən qızılıgülə bənzədilir, hind bədii söz ustaları həmin müqayisəni incəlik və zəriflik ifadə edən lotos çiçəyi ilə verirlər.

Trop, yəni məcaz antik üslubi termin olaraq bədii anlama və sözün semantik strukturunda baş verən müxtəlif dəyişmələrin nizama salınması kimi başa düşülür. Məcəzaların təyin olunması, növləri və sayının dəqiq müəyyənləşdirilməsi üslubiyyat elmində müxtəlif mübahisələrə səbəb olmuşdur. Əksər nəzəriyyəçilər məcazın əsas növlərinə metafora, metonimiya, hiperbola və başqalarını aid edir .

Əgər bu dediklərimizi ümumiləşdirsək, belə nəticəyə gəlmək olar ki, antik dövrdən bəri ritorikada məcazlara qarşı iki əsas yanaşma mövcuddur; birincilər, fiqur və məcazları bir-birindən fərqləndirməklə qarşı-qarşıya qoymağa çalışırlarsa, ikinci fikri dəstəkləyənlər onları vahid şəkildə nitqin ifadəliliyini artırmaq vasitəsi kimi qiymətləndirir. Bizim fikrimizcə, fiqur və məcaz anlayışlarını qarşı-qarşıya qoymaq düzgün olmazdı. Antik dövrdən bəri məcazlar adətən fiqurların bir növü kimi öyrənilirdi,

onları qarşılaşdırmağa sonrakı dövrlərdə başlandı. Bu fikirlə razılaşmayanlar olduğu kimi, onu dəstəkləyənlər də mövcuddur.

Ədəbiyyat:

1. Mehriban Hüseynova, Günel Yunusova, "English Stylistics", Bakı, 2019, Elm və Təhsil, 278 səh.
2. Васьчина Н.С.Теория.М.,Логос 2003,280 стр.

*Azerbaijan University of Language
Masters degree, qv. 206, Abdullayeva Lala
Academic leades: Ph.d Aynur Guliyeva*

PROVERBS

Key words: *proverbs, sayings, function, meaning, phrase*

In folklore among all the variety and richness of its poetical significance and form it is difficult to find more interesting and researchable genre than proverbs and sayings. It was the subject of deep study of scientists in most different ideological branches. Most of the scientists agreed that the proverbs are folklore speech. They give emotionality, expressiveness to the speech.

The proverb is a whole sentence with meaning, and the proverb is just a beautiful phrase or word-buildings. This is the main feature that distinguishes proverbs from sayings. The proverb contains morality, a sign, a warning or instruction. True proverbs are sayings that have been passed from generation to generation primarily by word of month. They may also have been put into written form.

They have certain pure linguistic features that must always be taken into account in order to distinguish them from ordinary sentences. Proverbs are brief statements showing uncondensed form of the accumulated life experience of the community and serving as conventional practical symbols for abstract ideas. They are usually didactic and image bearing. Summarizing above mentioned information the following definition can be given to a proverb: It is a short, meaningful has the rhythmic organization in poetic style - that people had created little letter for centuries in their social and historical life.

As we know, proverbs do not function as mere optical phrase monering. As a rule, they are used for some practical, pragmatival purposes in various circumstances of everyday communication. It is unthinkable to consider the proverb apart from such pragmatic functions.

While investigating proverbs on the semantic point of view we can

come across on the following noticeable themes, such as friendship, motherland, time, knowledge, beauty, health, work, and a lot other different subjects. For instance: A friendship in need is a friend indeed. / There is no place like home. / Time is money. / Live and learn. / It's never too late to learn. / All that glitters is not gold./ There is no rose without the thorn. / Health is not valued till sickness comes./ An attempt is not torture etc.

Here we give some English proverbs includes definitions is meant to improve English vocabulary and English cultural knowledge:

Proverb: Actions speak louder than words. - Meaning: What you do is more important than what you say. – “ Don't just tell me you're going to change. Do it! Actions speak louder than words.”

Proverb: Better late than never. – Meaning: It's better to finish something late than to never do it at all. - Example: “ Hello, Mr. James. Here is my final essay. Better late than never, right?”

Reference list:

1. Guliyeva A. English proverbs and sayings. Bakı, Elm və təhsil, 2018
2. M. Hüseynova, G. Yunusova “English Stylistics”, Elm və Təhsil. Bakı 2019, 300 səh.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil fakültə si-2, qf.225A, Mənsurə Məhərrəmovə
Elmi rəhbər: b\m. Rəfiqə Mürşüdəvə*

FRANSIZ DİLİNDƏ ATALAR SÖZLƏRİNİN SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: ekvivalent, hikmətli söz, semantika

Atalar sözü xalqın yaratdığı və əsrlərdən bəri özünə həyat düsturu etdiyi hikmətli və möcüz sözlərdir. Atalar sözləri daşdığı xüsusiyyətlərə görə iki yerə bölünür: həqiqi və məcazi məna daşıyan. Bir neçə dildə yer almış atalar sözləri əksolunma xüsusiyyətlərinə görə bir neçə növə bölünür:

1. Bəzi atalar sözləri müxtəlif dilə keçərkən tərcüməsi olduğu kimi qalır (Qui cherche trouve – Axtaran tapar);

2. Tərcüməsi qismən eyni olan (quruluş və məna eynidir, lakin epitet fərqləri mövcuddur – Une seule hirondelle ne fait pas le printemps – Bir gül ilə bahar olmaz);

3. Ekvivalentlərilə uyğunlaşanlar (Quand les ânes parleront latin – Dəvənin quyruğu yerə dəyəndə).

Les bons comptes font les bons amis – Örtülü bazar dostluğu pozar.

Bu atalar sözü dfilimizə ekvivalentini taparaq daxil olmuşdur, hərfi tərcümə zamanı başqa məna ifadə edir: yaxşı hesablar yaxşı dostluqlar yaradır. İndi isə gəlin atalar sözünün semantik xüsusiyyətinə baxaq: Bons (yaxşı)- sifətdir, ismə aid olub onun cins və kəmiyyət göstəricilərini daşıyır, cəmdə və kişi cinsindədir; Comptes (hesablar)-isimdir, cəmdədir, cümlədə mübtədə rolunda çıxış edir; Amis (dostlar) – isimdir, cəmdədir, cümlədə tamamlıq vəzifəsindədir;

Il faut tourner sept fois la langue avant de parler – Yüz ölç, bir biç.

“Danışmazdan əvvəl dili (sözü) 7 dəfə çevirmək (düşünmək) lazımdır” kimi tərcümə olunan atalar sözü dilimizdə “Yüz ölç, bir biç” kimi əksini tapmışdır. Semantik xüsusiyyətlərinə nəzər salaq: Il faut (lazımdır) - şəxssiz ifadədir, xəbərdir; Tourner (çevirmək) - feildir,məsdərdədir, ifadə tərkibində mənasını qismən dəyişərək “düşünmək, götürqoy etmək” kimi tərcümə olunur; Sept fois (7 dəfə) - saydır, numerativ sözlə (dəfə) birlikdə işlənmişdir; La langue (dil) - hərfi tərcüməsi “dil” olsa da, ifadə tərkibində “söz, cümlə”kimi tərcümə olunur; Avant (əvvəl) - zaman bağlayıcısıdır, cümlədə qrammatik rolu yoxdur. Parler (danışmaq) - feilidir, məsdərdə işlənib.

Promesse de grands n'est pas héritage – Halva-halva deməklə ağız şirin olmur.

Hərfi tərcüməsi “böyük vədlər miras deyil” olduğundan dilimizdə ekvivalentini tapmış və işlədilmişdir: Promesse de grands (böyük vəd) -isimdir, sifətlə işlənmişdir. N'est pas -être feilinin üçüncü şəxsin təkində, inkar halda təsrif olunmuş formasıdır. Héritage (miras) - İsimdir, təkdə iş-lənib.

Ədəbiyyat:

1. Gülnarə Sadıxova. Fransızca-Azərbaycanca müxtəsər atalar sözləri lüğəti, 1999;
2. Bilal İsmayılov - Fransızca-Azərbaycanca ikidilli əsas işlək sözlər lüğəti. Bakı: Nurlan, 2006, 912 s.
3. Fəxrəddin Veysəlli – Struktur dilçiliyin əsasları, 2008;

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil fakültə si-2, qf.422A, Hacıyeva Nəzrin
Elmi rəhbər:fil.f.d.,Məqami Aygün*

FRANSIZ ADƏT-ƏNƏNƏLƏRİ

Açar sözlər: *adət-ənənə, süfrə, davranış, toy adətləri, oxşar və fərqli cəhətlər*
Roma qalliyası dövründən Merovinqlər sülaləsinə, Merovinqlər sü-

laləsindən Burbonlara, şərti monarxiyadan mütləqiyyətə, böyük inqilablar nəticəsində yaranmış partiyalar, rejimlər və nəhayətində yaranmış respublikaları ilə Fransa çox köklü bir tarixə malikdir. Napoleon Bonapart kimi sərkərdəsi, II Napoleon kimi ilk prezidenti, Şarl de Qoll kimi siyasətçisi olan bu dövlətin mədəniyyətinin, həmçinin adət-ənənələrinin də nə qədər qədim və dəyərli olduğundan danışmaq olmaz. Adət-ənənələr toplumda, cəmiyyətdə daxili birləşmənin yaranmasına olan böyük köməklərindən əlavə, həm də gələcək nəsələ həyat, cəmiyyətdə davranış qaydaları və bunlar kimi başqa önəmli nöqtələri öyrənməkdə bir növ işıq tutur. Bir çox xalqlarda olduğu kimi fransız adət-ənənələrində də toy mərasimlərindən, süfrə və yemək qaydalarına qədər bir çox nüanslar var. Azərbaycandakı süfrə adətləriylə oxşar olan fransız adətlərində də ailələr böyük masa ətrafında toplaşaraq birləşməyə nahar edirlər. Bizim adət-ənənələrimizdən fərqi ondadır ki, legal yaş həddində olan yəni, içki içməyə qadınlar olan bütün ailə fərdləri bu süfrədə şampan, likör kimi alkoqollu içkilər qəbul edirlər.

Bir digər maraqlı adət isə davranış qaydalarına aiddir. Beləki, bizim adətlərdə əgər biri sizə yol verirsə, ona sadəcə olaraq təşəkkür edilir. Ancaq fransız adətlərində bu belə deyil. Fransada kimsə bizə könüllü şəkildə yol versə belə həmin insana “Pardon” deyib, üzrxahlıq etməliyik. Buna səbəb isə budur ki, onlar kimsə ötüb keçməni kobudluq olaraq qəbul etmələridir.

Toy adətlərində də bir neçə maraqlı nüanslar var. Beləki, bütün toylar əvvəlcə dini mərasim ilə başlamalı və daha sonradan çalğılı toy mərasiminə keçməlidirlər. Dini mərasim zamanı bizim və Amerikan və Britaniya ənənələrindən fərqli olaraq gəlini bəyə atası və ya qardaşı yox, məhz anası təhvil verir. Toy “şəhər zalı” (town hall) adlanan yerdə başlayır və bu zalın qapıları həmişə açıq olur. Bu hərəkət “xoş günə dəvət” mənasını daşıyır və hamı üçün nəzərdə tutulur.

Fransız xalqının bu qədər nəzakətli olmasına baxmayaraq onlar yolda fiziki qüsurlu insan gördükdə qətiyyənlə yaxınlaşıb kömək təklif etmirlər. Əgər fiziki qüsurlu şəxs kömək istəməzsə yanlarından ötüb keçirlər. Digər bir çox ölkələrdə bu hərəkət böyük nəzakətsizlik sayılırsa Fransız xalqı bunun səbəbini “fiziki qüsurlu şəxslərin özlərini cəmiyyətdə köməyə ehtiyac duyan insan kimi hiss etməməsi, onların cəmiyyətdə sıxılıb özlərini təcrid etməmələri üçün belə edirik” kimi izah edirlər.

Ədəbiyyat:

1. https://en.m.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_French_history
2. <http://www.evervculture.com/Cr-Ga/France.html>

3. <http://www.evervculture.com/Cr-Ga/France.html> paraqraf 8.
4. Vocabulaire en dialogue (Evelyne Sirejols) page 12.

*Azərbaycan Dillər Universiteti Təhsil fakültəsi-2
qr.428C, Quliyeva Həmayil
Elmi rəhbər:fil.f.d.,Aygün Məqami*

FRANSADA QEYD OLUNAN BAYRAMLARIN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: Fransa ,bayram, xüsusiyyətlər

Fransa Respublikası dünyanın və Avropanın ən qədim və zəngin tarixə malik olan ölkələrindən biri hesab olunur. Coğrafi mövqeyi, müxtəlif dinlərin mövcudluğu, minlərlə xalqların nümayəndələrinin yanaşı yaşaması, tarixi və dini hadisələr, Fransa mədəniyyətinin çoxşaxəli inkişafına və müqayisəolunmaz xarakteristikasına birbaşa təsir etmişdir.

Hər bir ölkədə olduğu kimi fransız mədəniyyətinin də mühüm bir hissəsini bugünə qədər qorunan ənənələr və bayramlar təşkil edir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu ənənə və bayramların böyük bir hissəsi katolik xristianlıqından gələn dini xarakterli, digərləri isə müsəlman, yəhudi və sivil bayramlardır.

Yeni il (Nouvel An) və ya ilin ilk günü (Le Jour de l'An) təqvim ilinin ilk günüdür və bu termin eyni zamanda ilin ilk gününü qeyd etmək üçün təşkil olunan tədbirləri də ifadə edir. Müxtəlif təqvimlərin başlanma tarixi fərqli olur. Bu tarix Qrekar təqvimi də adlandırılan günəş təqvimi ilinin ilk günüdür. Dünyanın hər yerində bütün insanlar Yeni ili eyni ümidlərlə-xoş möcüzələr, yeni uğurlar, xoşbəxtlik arzusuyla gözləyərlər də bayramı hərə öz adət-ənənəsinə uyğun qarşılayır. Avropa ölkəsi olan Fransada Şaxta baba Père Noel - yəni Noel ata adlanır. O, Yeni il gecəsi gəlir və evin balaca sakinlərinin başmağına hədiyyələr qoyur. Bu bayramda qadının öz ərindən başqa kimdənsə hədiyyə olaraq ətir qəbul etməsi yaxşı hal hesab olunmur. 14 iyul Fransa Respublikasının milli bayramıdır və qeyri-iş günüdür. Bu günün tarixi Böyük Fransız İnqilabına qədər uzanır. 14 iyul 1789-cu il mütləq monarxiyanın simvolu olan Bastiliya qalasının Paris inqilabçıları tərəfindən alınması tarixidir. 14 iyulda fransızlar adətən axşam olduqda atəşfəşanlıığı seyr etmək üçün şəhərin mərkəzinə üz tuturlar.Parisdə Champs-de-Marsda böyük bir konsert təşkil olunur.

Qrekar təqvimində ilin sonuncu günü qeyd olunan Müqəddəs Silvestr bayramı yeni ilin qarşılınması tədbirlərindən ibarətdir. Fransada bu bayramda xüsusi axşam yeməyi yeyilir. Sadəcə Noel axşam yeməyindən fərqli olaraq bu axşamı insanlar evdən kənardə, dostları ilə, musiqili partilərdə əylənərək

və rəqs edərək qeyd edirlər. Axşam yeməyində “foie gras” adlanan ənənəvi qaz və ördək ciyərindən hazırlanmış qızartma və şampan olması fransızlar üçün vacib sayılır. Yeni il Fransa küçələrində izdiham, atəşfəşanlıq və böyük səs-küylə qarşılır. Pasxa xristian dünyasının ən mühüm bayramıdır. Bu İsa Məsihin ölümündən sonrakı 3-cü gündə dirilişinin qeyd edilməsidir. Bu gün təntənəli şəkildə qeyd olunan Müqəddəs həftənin sonuncu günüdür. Fransız dilindəki “Pâques” sözü yəhudi dilindəki “Pessa’h” sözündən yaranmışdır. Bu söz latın dilində “pacha” kimi işlənirdi. “Pessa’h” yəhudilərin köləlikdən xilas olması, Misiri tərk edərək Qırmızı dənizi keçməsi və İsrail övladlarının öz azadlıqlarına qovuşmasını tərənnüm edir. Rəmzləri bütün cəmiyyətə məlum olduğu kimi – yumurta, quzu və zəngdir.

Ədəbiyyat:

1. Le français dans le monde Recherches et applications – 1999
2. Le grand livre de la culture générale – 2019
3. Le grand livre de la France – 2011

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura M19-110, Quliyeva Səkinə
Elmi rəhbər: fil.f.d., Aygün Məqami*

FRANSIZ DİLİNDƏ ZONİM TƏRKİBLİ FRAZEOLoji VAHİDLƏRİN AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ QARŞILIĞI, OXŞAR VƏ FƏRQLİ CƏHƏTLƏR.

Açar sözlər: *frazeologiya, müqayisə, mənşə, ekvivalent, semantik xüsusiyyətlər*

Frazeologiya dilçiliyin müstəqil sahələrindən biridir. Bütün dillərdə olduğu kimi azərbaycan və fransız dillərində də sabit və sərbəst söz birləşmələri mövcuddur. Frazeoloji birləşmələr qədim və tarixi bir mövzu olaraq xalqın milli-mənəvi ruhunu əks etdirir. Frazeologiya terminini ilk dəfə dilçilikdə işlədən Şarl Balli olmuşdur. Hər bir dilin frazeoloji vahidi iki aspektdə araşdırılır: diaxronik və sinxronik. Diaxronik aspektdə dildə mövcud olan frazeoloji vahidlərin tarixən formalaşması və keçdiyi inkişaf yolu araşdırılır. Sinxronik planda isə dildə mövcud olan frazeoloji vahidlərin müasir dildə semantik-struktur təsviri nəzərdə tutulur. Bəzən bir dildə mövcud olan frazeoloji birləşməni başqa bir dildə olduğu kimi tərcümə etmək olmur. Bu dilin leksik-semantik xüsusiyyətlərindən asılıdır. Məsələn, fransız dili analitik dil qrupuna aid olduğu üçün bu dildə yeni bir dil strukturu yaratmaq üçün sözlərdən

istifadə olunur. Hər iki dildə frazeoloji birləşmələr ifadə etdiyi mənaya görə dəyişirlər. Biz bu tədqiqat işində zoonim tərkibli frazeoloji vahidlərin semantik-struktur cəhətlərini araşdıracağıq.

Être fort comme un boeuf- bu birləşmə azərbaycan dilinə “öküz kimi güclü olmaq” kimi təcümə olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu ifadə fransız dilində qəlibləşmiş ifadədir, ancaq azərbaycan dilində bu ifadə qəlibləşməyib, sadəcə biz bu ifadəni tərcümə etmək üçün belə bir bənzətmə yolu ilə yaranan birləşmədən istifadə edirik. Övvəllər isə bu ifadə “être fort comme un Turc” yəni “türk kimi güclü olmaq” şəklində istifadə edilirdi. 1453-cü ildə Fateh Sultan Mehmet Konstantinapolu işğal etdikdən sonra Avropada belə bir ifadə yarandı, daha sonra *turc* sözü *boeuf* sözü ilə əvəzləndi. Hazırda hər iki ifadə müasir fransız dilində istifadə edilir.

Être sale comme un cochon- donuz kimi çirkli olmaq. Donuz çirkliliyin rəmzi olduğu üçün bu ifadə işlədilir. Amma nəzərə almaq lazımdır ki, fransız xalqı cochon sözünü yalnız mənfi mənada deyil həmçinin müsbət mənada da işlədir. Məsələn, “**être copain comme un cochon**”- “biri-birini anlamaq, pıçıldından anlamaq” mənasında olduğu kimi. Qeyd etmək lazımdır ki, azərbaycan dilində bu ifadə ancaq birinci semantik mənada işlənilə bilər. Birinci ifadə azərbaycan dilinə sözbəsöz tərcümə olunduğu halda, ikinci ifadə məcazi mənada tərcümə olunur. XI-ci əsrdə camarades comme cochons, XVIII-ci əsrdə amis comme cochons, XIX-cü əsrdə isə copains comme cochons kimi işlədildi.

Avoir une femme de loup - qurd kimi ac olmaq. Məşhur inanclar-da canavar aqlığı simvolizə edən bir heyvan kimi qiymətləndirilirdi. Artıq XVII-ci əsrdə çox yeyən bir insan üçün “manger comme un loup” –qurd kimi yemək ifadəsi işlədilirdi. Daha sonra bu ifadə dildə obrazlılıq ifadə etmək üçün “avoir une faim de loup” hərfi mənada canavar aqlığına malik olmaq ifadəsi olsa da, ifadə bu şəkildə dilimizdə işlənilmir. Bu ifadənin bizim dildə ən uyğun qarşılığı “qurd kimi ac olmaq”dır.

Ədəbiyyat:

1. Isabel González. La phraséologie du français, 2002
2. Grevisse Bon M. Bon Usage, 1964
3. Ç.Babaxanova. Yeni fransızca- azərbaycanca lüğət, II cild. Kövsər nəşriyyatı. Bakı: 2011
4. <http://www.linternaute.fr/expression/langue-francaise/13945/>
5. <https://www.expressio.fr/expressions/>

**ALFONS DODENİN “DƏYİRMANIMDAN
MƏKTUBLAR” HEKAYƏLƏR MƏCMUƏSİNDƏ
İSTİFADƏ OLUNAN DİALEKT SÖZLƏR**

Açar sözlər: *dialekt sözlər, ifadələr, məcmuə.*

Dialektizm: Ölkənin yalnız müəyyən ərazisində işlədilən və müəyyən insanlar tərəfindən başa düşülən söz və ya ifadələrdir. Dünya ədəbiyyatında dialektlərdən geniş istifadə olunmuşdur. Alphonse Daudet də öz əsərlərində, xüsusən də “Dəyirmanımdan məktublər” hekayələr məcmuəsində dialekt sözlərdən geniş şəkildə istifadə etmişdir. Onlardan bəzilərini təqdim edirik:

1. Pénitent: tövbəkar.
2. Cadis: tissu de laine fait dans la ville de Cadix en Espagne-İspaniyanın Kadiz şəhərində hazırlanan yun parça.
3. Pécaïre: exclamation du Sud de la France qui marque l'attendrissement ou la pitié- Fransanın cənubunda həssaslıq və təəssüf hissi ilə verilən nida.
4. Magnan: ver à soie- ipək qurdu
5. Olivade: récolte d'olives- zeytun məhsulu.
6. Baïle: chef des ouvriers- işçilərin başçısı.
7. Taillole: ceinture de tissu- parça kəmər.
8. Bonne vèpres: bonne soirée- gecəniz xeyrə.
9. Lambrusque: kollarda böyüyən üzüm.
10. Bouffette: décoration de ruban- lent bəzək.
11. Manne: panier d'osier- hörmə səbət.
12. Adessias: au revoir, adieu- “sağ olun, gülə-gülə”
13. Tour: faux cheveux frisées- saxta buruq saçlar.
14. Païen: personne qui n'a pas de croyance religieuse- dini inancı olmayan şəxs.
15. Soutard: soldat- əsgər.
16. Roubine: canal d'irrigation- suvarma kanalı.
17. Serpent: instrument de musique- musiqi aləti.
18. Jeu de l'outre: jeu de sauts en Provence- Provansda atlama oyunu.
19. Marabout: tombeau de musulman- müsəlman məzarı.
20. Turcos: soldats algériens- Əlcəzair əsgərləri.
21. Complies: dernières prières de la journée- günün son duaları.

22. Nécromant: magicien qui évoque les morts- övlöləri oyandıran sehirbaz.

23. Faire la perle: chauffer a un certain degré de cuisson- müəyyən bir dərəcəyə qədər istilik.

24. Bailli: homme qui rend la justice- ədaləti yerinə gətirən adam.

25. Train de poste: expression qui signifie “aller très vite”-çox sürətli getmək mənasını verən ifadə.

26. Paradis: la partie la plus haute d'une salle de spectacle-bir performans salonunun ən yüksək hissəsi.

Ədəbiyyat:

1. Müasir Fransızca-Azərbaycanca lüğət-Bilal İsmayılov, Məxmər Abdullayeva 2005.

2. www.linternaute.fr

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil fakültəsi-2, qf.428A, Əliyeva Fatimə
Elmi rəhbər: b/m Kərimova Kəmalə*

FRANSIZ DİLİNDƏ “TEXTE INJONCTIF”İN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *mətn, təsviri, nəqli, məlumatverici, izahedici*

Mətn ən böyük nitq vahididir, eyni fikir və mövzu ətrafında birləşmiş cümlələr məcmusudur. Mətnə cümlələrin leksik bağlılığı olduğu kimi, qrammatik bağlılığı da olur. Fransız dilində də azərbaycan dilində olduğu kimi mətnin müxtəlif növləri var. Fransız dilində növlər mətnin ifadə etdiyi məna çalarlarına görə 5 tipə bölünür: descriptif, narratif, explicatif, argumentatif, injonctif. Bir mətn nəqli olmaqla yanaşı təsviri xarakter də daşıya bilər. Mətn tiplərini fərqləndirmək üçün onların hər birinə aid xüsusiyyətlərini bilmək kifayətdir.

“Texte injonctif” fransız dilində ən çox işlənən mətn növlərindən biridir. İjonctif mətn əmr, məsləhət, təklif, təkid və s. ifadə etməklə əşya-şeydəki quruluş xüsusiyyətlərinə malikdir.

1. Əsas zaman olaraq keçmiş davamedici zamandan istifadə edilir. Məsələn: *Faites un grand plaisir à votre enfant : réalisez vous-même son bureau et une petite chaise pour aller avec.*

2. Eyni zamanda, feilin gələcək və indiki zaman formalarından və məsdərdən istifadə edilir. Məsələn: *Vous appliquez deux couches de peinture.*

Vous choisissez un poisson bien frais et vous le mettez au four...

Pour l'entrée, prendre une poire bien mûre. Peler la poire, l'émincer.

3. Bu mətn tipi həmçinin bəzi feillər və feil şəkilləri ilə ifadə edilir. Azərbaycan dilində feilin vacib şəklinə uyğun gələn devoir (-malı, -məli) və pouvoir (bacarmaq) feilləri və məsdər şəklində olan əsas feil:

Məsələn: Vous pouvez acheter le bois dans un magasin de bricolage.

4. Falloir que + subjonctif ou falloir + infinitif et il est préférable que + subjonctif ou il est préférable de + infinitif konstruksiyası ilə. Məsələn: Il faut poncer les bois au papier de verre.

Il est préférable d'utiliser de la fleur de sel pour saler le saumon

5. Conseiller, déconseiller, ordonner, proposer, recommander feillərindən istifadə etməklə. Məsələn: Nous vous proposons de fabriquer vous-même un tableau.

Nous vous conseillons d'acheter les fournitures suivantes.

Nous vous déconseillons le saumon d'élevage.

Nous vous recommandons de laisser sécher la peinture avant de continuer.

Ədəbiyyat:

1. Labouret D. Meunier A. «Les méthodes du français au lycée » Edition Bordas, Paris, 1996

2. Sylvie Poisson-Quinton, Reine Mimran, Compréhension écrite, A2, CLE International, SEJER, 2005

3. <https://www.etudes-litteraires.com/caracteriser-texte.php>

4. <https://www.languefr.net/2017/07/les-types-de-textes-et-leurs.html ?m=1>

Azərbaycan Dillər Universiteti

Təhsil fakültə si-2, qr.225A, Ləman Novruzlu

Elmi rəhbər: b/m Mürşüdüova Rəfiqə

FRANSIZ DİLİNDƏ FRAZEOLÖJİ ANTONİMLƏR VƏ ONLARIN SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *semantika, frazeologiya, antonimlər*

Azərbaycan dilində olduğu kimi, fransız dilində də frazeologiyanın rolu böyükdür. Frazeoloji ifadələrin əsas maraqlı cəhəti bundan ibarətdir ki, burada ayrı-ayrılıqda işlənən (və ya işlənməyən) sintaktik vahidlər bir-birini tamamlayaraq yeni bir məna əks etdirən frazeoloji ifadə yarada bilirlər. Bunu bir neçə misal üzərində sınaqdan keçirək:

Être sans un sou-1 qəpiyi olmamaq,yəni kasıb, pulsuz olmaq; *Être riche*- varlı olmaq.

Göründüyü kimi hər iki antonim frazeoloji ifadə “*être*”(olmaq) köməkçi feilinin köməyi ilə düzəlir.İlk ifadə isimlə (*un sou*),digəri isə sıfətlə (*riche*) ifadə olunub. *Un sou* Fransanın pul vahidi hesab olunan frankın beşdə birinə bərabər olan pul vahidinə deyilir. *Sans*-isə azərbaycan dilinə -sız,-siz,-suz,-süz kimi tərcümə olunur. Yəni, “*sans un sou*” ifadəsinin hərfi mənası pulsuz deməkdir. *Riche*-azərbaycan dilində zəngin, dövlətli, varlı mənalarında işlədilən sıfətdir. Beləliklə,aydın oldu ki, müxtəlif nitq hissəsi olan sözlər *être* köməkçi feili vasitəsilə frazeoloji antonimlər kimi işlənə bilirlər. *Avoir le ventre plein* – mədəsi dolu olmaq, doyunca yemək; *Avoir faim* – ac olmaq.

Accueillir quelqu'un froidement – kimsə soyuq qarşılamaq; *Accueillir quelqu'un chaleureusement* – kimsə istiqanlı, yəni mehriban qarşılamaq.

Hər iki ifadənin işlənməsində iştirak edən *accueillir* feilinin azərbaycan dilində qarşılığı qəbul etmək, qarşılamaq deməkdir. *Quelqu'un* qeyri-müəyyən əvəzliyi kim isə, kimsə, bir nəfər mənalarında işlənilir. *Froidement* və *chaleureusement* sözlərinin hər ikisi zərfdir, soyuqqanlıqla və istiqanlıqla kimi dilimizə tərcümə olunur.

Lakin fransız dilində də azərbaycan dilində olduğu kimi elə antonim frazeoloji birləşmələr varki, onlar eyni sözlərin, ifadələrin iştirakı ilə yaranmış və hərfi mənada tərcümə olunmur. Məsələn: *Tirer le rideau sur quelque chose*-nəyisə gizlətmək; *Publier sur tous les toit*- hər kəsə yaymaq.

Birinci ifadənin hərfi mənasına nəzər salaraq, *Tirer* feili – dartmaq, çəkmək, uzatmaq; *le rideau* – pərdə,örtük; *sur* – üzərində, haqqında və s.; *quelque chose* – nə isə, bir şey. Yəni, nəyinsə üzərini örtmək. Burada da bir daha semantik əlaqənin təsirini görürük, “nəyisə gizlətmək” ilə “nəyinsə üzərini örtmək” eyni mənani ifadə edir.Bu ifadənin antonimi olan “*publier sur tous les toit*” ifadəsində *tous*-hamı, *publier* yaymaq, nəşr etmək və s.; *les toit* isə -dam(lar), taxtapuş(lar) deməkdir. Buda bir növ “evin sirrini hər kəsə yaymaq” mənasını ifadə edir.

Ədəbiyyat:

1. Cabbarov R.Fransızca -Azərbaycanca lüğət.Bakı: “Şərq-Qərb”,2007
2. H.Bayramov.Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları.Bakı: Maarif, 1978
3. J. Girardet,J. Pécheur.Campus 2 (méthode de français) Paris: CLE international, 2002

AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNİN FRAZEOLoji SİSTEMİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİNDƏ TARİXİ-FİLOLOJİ ŞAQLI KONTEKSTİN ROLU

Açar sözlər: şaquli kontekst faktorı, tarixi -filoloji kontekst, müqayisəli təhlil

Frazeologizmləri təhlil edərkən “şaquli kontekst” nəzəriyyəsi müstəvisində tarixi-sosial “şaquli kontekst” və tarixi-filoloji “şaquli kontekst” ifadələrini fərqləndirmək məqsədə uyğun hesab olunur. Tarixi-filoloji kontekst bədii əsərlərə istinad edir. Biz araşdıramamız çərçivəsində bu cür əsərlərin 3 növünü fərqləndirməyi məqsədə uyğun hesab edirik: dünya ədəbiyyatına; sırf ingilis dilli ədəbiyyata və dini ədəbiyyata istinad edən əsərlər. Bu məruzə çərçivəsində biz məhz ingilis dilli ədəbiyyata istinad edən tarixi-filoloji kontekstli məqalələri Azərbaycan ədəbiyyatına istinad edən məqalələrlə müqayisəsini veririk. Məqalələrin hər ikisində tarixi-filoloji kontekst məhz milli ədəbiyyata istinad edir. Tarixi-filoloji kontekst faktorunu *kill with kindness* “kiməsə xoş rəftarla, nəzakətlə zərər vurmaq” ifadəsinin timsalında da izah etmək olar. Məsələn: *A man who told neighbors he was going to 'kill them with kindness' attacked them minutes later with a machete which had the word 'kindness' written on it.* Və ya Azərbaycan dilində istifadə olunan *mıxı mismar çevirən* ifadəsi də bu qəbilədən olan frazeoloji birləşmələrə daxildir. ***Əksəriyyət “mıxı mismara çevirən” Allahın möcüzəsini gözləyir. Allah da deyir ki, sizdən hərəkət, məndən bərəkət. Hərəkət də yoxdur.*** Qarabağda mismar mıxın böyüyünə deyirlər. Bu mıx-mismar məsələsinin tarixçəsi belədir: Ağa Məhəmməd şah Şuşanı aldıqdan sonra bir çox adam həbs etdirmişdi. Şahın əmrinə görə həbsdəkilərin başı kəsilib onlardan bir minarə yapılmalı imiş. Dəmirçilər səfərbərliyə alınıb mıx qayıрмаqla məşğul imişlər. Gecə sabaha qədər lazımı miqdarda mıx hazır olmasa imiş dəmirçilərin də başı kəsiləcəkmiş. O gecə şahı öldürürlər, dəmirçilərə xəbər gedir ki, mıx lazım deyil, şahın tabutu üçün bir neçə mismar lazımdır. Təhlükədən qurtaran dəmirçilərdən birisi: “Ey mıxı mismara döndərən Allah” – deyə sevincini ifadə edir. Bu sözlər məsəl olaraq xalq arasında indi də qollanır”.

Göstərilən nümunələrin müqayisəli təhlili onu deməyə əsas verir ki, istər Azərbaycan, istərsə də ingilis dilində tarixi – filoloji əsaslı bir çox şaquli

quli kontekst faktorlu ifadələr mövcuddur ki, o da xalqın tarixində mühüm rol oynamış bədii əsərlərdən qaynaqlanır.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.dailymail.co.uk/news/article-6591221>
2. <https://www.ps-nota.com/>
3. Y.V.Çəmənşəminli əsərləri.Bakı, “Avrasiya Press”, 2005, 664s
4. Гюббенет И.В. К проблеме понимания литературно художественного текста (на английском материале). – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 108 с.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya və Jurnalistika fakültəsi, q.r.330b, Əliyeva Sevinc
Elmi rəhbər: b/m.Elnarə Yəhyayeva*

FARS DİLİNƏ KEÇMİŞ AZƏRBAYCAN-TÜRK SÖZLƏRİ

Açar sözlər: türk sözləri, dialekt, fars dili

Fars dilindən topladığımız Azərbaycan- türk mənşəli alınmaların tədqiqi dilimizin də fars dili ilə qarşılıqlı əlaqələrini sübut edir. Fars danışığı dilində “xaleqezi” (xalaqızı), ”xambaçı” (xanım bacı) “yenke “(yengə) və s. bu kimi qohumluq bildirən Azərbaycan-türk mənşəli alınmalar vardır.

Fars yazıtlı dilindəki sözlərin bir hissəsi Azərbaycan abidələrindəki öz forma və semantikasına uyğun işlənilir. Məsələn, “Kitabi-Dədə Qorqud” da – toqli, balcıq sözləri cüzi fonetik dəyişikliklərlə fars dilində işlənilir: toğlu (toğlu), balçuq (palçıq) və s.

Azərbaycan-türk mənşəli sözlərin fars dilinə danışığı vasitəsi ilə keçib yayılması və möhkəmlənməsi prosesini aydın göstərən faktlardan biri də dilimizin bütöv sintaktik vahidlərinin fars dilində bir leksik vahid kimi işlənməsidir. Fars dilindəki Azərbaycan-türk mənşəli alınmaların müəyyən hissəsi ya mənaca, ya da formaca müasir dövrdəkindən fərqlənir. Bu fərqli cəhətlər həmin sözlərin fars dilində uğradığı dəyişiklik deyil, əslində, türk dillərində malik olduqları qədim forma və mənaları qoruyub saxlamasıdır. Qədim türk sözlərinin nəinki məişət və ədəbi səviyyədə, həmçinin dini səviyyədə işləndiyinə də təsadüf olunur.

Türk dili sözlərinə həm qədim, həm də müasir fars dilində rast gəlmək mümkündür. Bu təsadüfi deyil. Türk sözlərinin qonşu xalqların dilinə, o cümlədən fars dilinə keçməsi bu xalqların qarşılıqlı iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələrinin olması ilə əlaqədardır.

Fars dilinə keçmiş sözlərin bir çoxu məişət üslubunda işlənilir.

Ədəbiyyat:

1. Hacıyev T. Azərbaycan dili tarixi. Bakı, 1983
2. Rəhimova D. Müasir fars dilində Azərbaycan türk sözləri. Bakı, 1998
3. Tahirov İ. Dialekt leksikasında alınma sözlər. Bakı, 2004
4. Tanrıverdi Ə. Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası. Bakı, 2017

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 1, fakültəsi, qr. 412A, Səlimova Sevinc
Elmi rəhbər: müəl: B. Aynur*

DİL VƏ ƏDƏBİYYAT

Açar sözlər: dil tarixi, dialektologiya müasir dil, lüğətçilik

Azərbaycan dili qədim tarixə malik olan, min illərin bütün keşmə-keşlərindən üzünə çıxaraq dövrümüzə gəlib çatmış ən böyük xəzinədir. Bu gün Azərbaycan dövlətinin əldə etdiyi nailiyyətlər sırasında Azərbaycan dili tarixi-genetik dəyərlərimizi, ruhumuzu, həyatımızın psixoloji-fəlsəfi cizgini yaşadan milli varlıqdır. Hər bir azərbaycanlı insan və vətəndaş kimi borcunu başa düşürsə, Azərbaycan dilində borcludur. Ona görə ki, hər bir azərbaycanlı bu dillə ruhunu, fikrini, bütün əqidəsini, istək və arzusunu ifadə edir, özünü tanıyana kimi xalqımızın laylaların, nəğmələrini nağıllarını, dastanlarını bu dillə qəlbinə hopdurur. Azərbaycan dilinə olan sevgi, bağlılıq, doğmalığ onun qüdrətini torpaq və vətən qədər müqəddəs zirvəyə çatdırır. Bu mənada da xalqımız aşağıdakı misraları Azərbaycan dilinə olan sonsuz məhəbbətdən söyləmişdir.

Mən aşıq dilim-dilim,
Qovun kəs, dilim-dilim,
Öz dilimdən dönmərəm,
Doğransam dilim-dilim

Azərbaycan dili müstəqil Azərbaycan Respublikasının dövlət dilidir. 1995-ci il noyabrın 12-də referendum yolu ilə müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası qəbul olundu.

1950-ci illərdə Azərbaycan dilçilər ordusu yaranırdı. Azərbaycan dilinə aid ilk dərsliklər yazmış Mirzə Şəfi Vazeh, Seyid Əzim Şirvaninin, Mirzə Kazım bəyin, Rəşid bəy Əfəndiyevin, Nəriman Nərimanovun və başqalarının dil tarixi, dialektologiya müasir dil, lüğətçilik sahələrində apardıqları tədqiqatlar səmərəli nəticələrilə elmi ictimaiyyətin diqqətini cəlb edirdi. Vətənin milli ruhlu və milli qeyrətli, ana dilini sevən vətəndaşlara həmişə ehtiyacı var. Bu mənada Cəlil Məmmədquluzadənin “Ana-

mın kitabı” əsəri çox şey deyir. Əsərdə rus elm, darülfununda təhsil almış, rus tərbiyəsinin tərəfdarı Rüstəm bəy, İran tərbiyəsinin tərəfdarı Mirzə Məhəmmədəli, İstanbulda ədəbiyyat dərsi almış, Osmanlı tərbiyəsinin tərəfdarı Səməd Vahid Haqlı olaraq tənqid olunur. Onların ən böyük günahı analarının öyrətdiyi dilə, tərbiyəyə, mədəniyyətə ögey münasibət bəsləmələridir. Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan dili cilalanmış dildir.

Aqillər deyib ki, xalqın, millətin nəyini əlindən alırsansa al o, yaşayacaqdır, amma dilini əlindən alsan məhv olar.

Ədəbiyyat:

1. Redaktor: Həsən Həsənov - Əməkdar jurnalist.
2. Buludxan Xəlilov -Dil .ədəbiyyat, Mədəniyyətə Bakı, “Bakı Çap Evi”
3. Məsiəğa Məhəmmədi - Filoloziya elmləri, üzrə fəlsəfə doktoru
4. Teymur Kərimli - AMEA-nın müxbir üzvi, filologiya elmlər doktoru, professor

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistr, q.r.207, **Bayramova Hüsniyyə**
Elmi rəhbər:f.f.d Həşimova Dürrə*

FRAZEOLoji VAHİDLƏRİN VƏ ATALAR SÖZLƏRİNİN LEKSİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: Frazeoloji vahid, frazeoloji ifadə, frazeoloji qovuşmalar, frazeoloji birləşmə

İki və daha çox söz birləşərək söz birləşmələrini yaradır və iki növü məlumdur: sabit və sərbəst söz birləşmələri. Sərbəst söz birləşmələri tərkib hissələrinə asanlıqla bölünə bilər. Belə söz birləşmələrinin tərəfləri başqa sözlərlə əvəzlənə bilər. Sabit söz birləşmələri həmçinin frazeoloji birləşmələr də adlanır. Frazeologiya termini ilk dəfə İsveçrə dilçisi Ch.Bally tərəfindən istifadə edilmişdir. Ch.Bally bu ideyanı 1940-cı illərdə V.V.Vinogradov’dan götürmüşdür. Frazeoloji söz birləşmələri məcazi mənada işlənir və tərəflərini başqa sözlərlə əvəz etmək olmur. Məsələn: once in a blue moon (uzun zaman əvvəl, qırx ildə bir), the cat is out of the bag (sırr ortaya çıxdı). Frazeoloji birləşmələr nitqə xüsusi rəng qatır və canlılıq gətirir. Bu ifadələrdə iştirak edən sözlər öz həqiqi mənalarından uzaqlaşır və birləşərək cümlənin bir üzvü olaraq çıxış edir. Frazeoloji birləşmələr dilin tərkibində hazır şəkildə olur və adətən onu bir sözlə də əvəz edə bilərik. Söz birləşmələrinin iki növü mövcuddur: sərbəst söz birləşmələri və asılı ifadələr. Sərbəst söz birləşmələri dilin fo-

netik və qrammatik qaydalarına uyğun olaraq birləşir. Bu birləşmələrdə sintaktik qaydalar heç vaxt pozulmur. **Məsələn:** to cut bread, to cut cheese. Frazeoloji ifadələr ilk dəfə akad. V.V.Vinogradov tərəfindən bölünmüşdür. Bu bölgü semantik bölgü də adlanır. Akad. V.V.Vinogradov'a görə frazeoloji ifadələr frazeoloji qovuşmalar, frazeoloji ifadələr və frazeoloji birləşmələr olaraq üç hissəyə bölünür.

Frazeoloji qovuşmalar mətnin ümumi mənasını dəyişir və biz bu söz birləşmələrini hissələrə ayıraraq belə mənasını təxmin edə bilmirik. Bu birləşmələri başqa bir dilə tərcümə etmək qeyri-mümkündür. Məsələn: to bark as a dog to the moon (boş-boş danışmaq), to kick the bucket (ölmək). Bəzən frazeoloji qovuşmalar idiomlar da adlanır. Frazeoloji ifadələrin mənası dedikdə bu birləşmələrin ilkin mənası nəzərdə tutulur. Bu birləşmələr məcazi mənadadır. Frazeoloji ifadələr semantik vahidlərə bölünür. Məsələn: to catch at a straw (saman çöpündən yapışmaq), to ride the high horse (özünü lovğa, dikbaş aparmaq). Bu ifadələrdən görüldüyü kimi sadəcə sözlərin mənasını bilmək belə ümumi mənanı anlamağa kifayət edir. Frazeoloji qovuşmalar adətən idiomlar da adlandırılır lakin bundan fərqli olaraq frazeoloji ifadələr məcazi birləşmələr adlanır. Belə birləşmələrin tərəfləri adətən ayrılıqda müstəqil mənalarda istifadə edilir. **Məsələn:** to come off second best (uğursuzluğa dözmək), to draw a conclusion (nəticə çıxarmaq). İngilis dilində to set free (azad olmaq) to set at liberty (azadlığa çıxmaq) ifadələri istifadə edilir lakin to set at freedom ifadəsi istifadə edilmir.

Ədəbiyyat:

1. Əzizə Hacıyeva Contrastive Lexicology (səh.162)
2. Mehdiyeva Esmira Frazeoloji birləşmələr və onların az dilində ifadəsi
3. Nigar Veliyeva Communicative-pragmatic paradigm of English lexicology (seh 90)

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 1, fakültəsi 407B, Abdullayeva Firuzə
Elmi rəhbər: b/müə:R. Alışova*

MƏNA QRUPLARINDA FİSLUBİ SİNONİMLƏRİN ROLU

Açar sözlər: sinonimlər, somatik, semantika, söz, frazeoloji birləşmələr
Sinonim yunanca eyni adlanma deməkdir. (syn-with, onyma-name).
Sinonimlər dilimizin əsas semantik kateqoriyalarından biridir. Onlar leksi-

kanın böyük bir hissəsini təşkil edən, dilin spesifik xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən və qoruyub saxlayan nitq vahidləridir.

Anlayışlar müxtəlif mənə çalarlıqlarına malik ola bilər. Belə mənə çalarlıqlarını sinonimlərlə daha dəqiq ifadə etmək, həm fikrin reallaşması, həm də mənanın başqasına çatdırılması cəhətdən böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bəzən məntiqə əsaslanaraq sinonimlərə belə tərif verilir ki, mənaca eyni, şəkildə müxtəlif olan sözlərə sinonimlər deyilir. Bu fikir yanlıştır. Eyni məzmunu malik olan iki dil vahidi dildə yaşamaz.

Sinonimlər dilə müxtəliflik gətirir. Sinonimlər arasında biz yalnız müəyyən kontekstdə eyni mənə verən sözlərə rast gələ bilərik. Məsələn, horse – ümumi və neytral mənada işlənir, yəni daha ümumişləkdir; steed – ədəbi, nag – danışıq, plung – slənqlərdə işlədilir. Burada görüldüyü kimi sinonimlər həqiqətən də bir-birindən fərqlənir. Sinonim sözlərin bir düz xətt üzrə düzülüşünə sinonimik cərgə deyilir. Sinonimlər, adətən bir nitq hissəsinə aid olur. Sinonimlər bəzən zaman keçdikcə, dildə gedən dəyişikliklə əlaqədar olaraq, öz xarakterini və ifadə formalarını dəyişir. Məlum olduğu kimi sinonimlər bir-birindən fərqlənir.

Semantik: Somatik frazeoloji sinonimlər semantik kateqoriya olub, danışıq dilini zənginləşdirir, həm sözlər, həm ifadələr, həm də söz və ifadələrlə qrammatik vahidlər arasında mövcud ola bilər.

İngilis dilində, istərsə də Azərbaycan dilində bu və ya başqa anlayışı bildirmək üçün bir deyil, bir neçə somatik frazeoloji vahiddən istifadə edilir. Belə somatik frazeoloji vahidlərdə həm mənə, həm də üslubi cəhətdən yaxınlıq olur.

Sinonim sırasını təşkil edən somatik frazeoloji birləşmələr sabit, ümumi komponentə malik olur. Ümumi komponent həm adlardan, həm də fellərdən ola bilər. Məsələn, small-little, big-large, politician-statesman və.s. Sinonim sırasını təşkil edən somatik frazeoloji birləşmələr ümumi sözə malik olmur, lakin quruluş cəhətdən yaxın və ya eyni olur.

Frazeoloji. Sinonimlər arasındakı fərq frazeoloji ola bilər, bu o deməkdir ki, onlar yalnız müəyyən sözlərlə işlənilə bilər.

Ədəbiyyat:

1. Əfəndiyeva T. Azərbaycan dilinin leksik üslubiyəti. Bakı 1980
2. Hacıyeva.Ə. Müxtəlif sistemli dillərdə somatik frazeoloji birləşmələr. Bakı 2007
3. Yunusov. D, Cəfərov.L. German dilləri ixtisası üzrə materiallar toplusu. Bakı 2014

LÜĞƏT TƏRKİBİNDƏ TURİZM TERMİNLƏRİNİN İŞLƏNMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: “Lüğət tərkibinin zənginləşməsi, turizm terminləri”

Lüğət tərkibinin zənginləşməsində, dəyişməsində, təkmilləşməsində iqtisadi, sosial, mədəni və s proseslərin təsiri vardır.

İşləkliyinə görə sözlər aktiv və passiv olur.

Dünyada elə bir dil yoxdur ki, yalnız öz sözlərindən ibarət olsun. Hər bir dil bir-birindən söz alıb vermişdir. Bu qrup sözlərə alınma sözlər deyilir. Sözlərlə yanaşı şəkilçilərdə alınma bilər. Dilin leksik tərkibindəki sözlər iki cür qruplaşdırılır: Adi sözlər və terminlər.

Bu günkü dövrdə bəşəriyyətin nə cür adlandırılmasından asılı olmayaraq, o inkişafın müxtəlif mərhələsində özünə yer tapmışdır. Müşahidələrə görə qloballaşma həyatımızın bütün sahələrinə təsir edir. Hətta bu təsir dilçilikdən də yan keçməmişdir. Qloballaşma dillər arasında ingilis dilinin üstünlüyünü aşkara çıxarmış və bu üstünlüyü əlinə almasına kömək etmişdir. Bu zaman sual yarana bilər ki, niyə məhz ingilis dili. Başqa dillər yox? Qlobal ingilis dilinin tarixinə nəzər salmaqla, sualımızı əsaslandırmağa bilərik. Orta dövrlərdə ingilis dilində danışanlar yalnız 5-7 milyon əhali idi və sadəcə Britaniya adaları ətrafında danışılırdı. İngilis dili bir dil kimi tam formalaşmasına baxmayaraq, bu gün də əcnəbi dillərin təsirinə məruz qalır. Xüsusilə də, bu təsir turizm sahəsində aşkar şəkildə hiss olunur. Turizm inkişafı yeni sözlərin yaranmasına və başqa dillərdən yeni sözlər alınmasına yol açır.

Turizmə aid sözlərdən danışarkən onların semantik quruluşlarına nəzər yetirmək lazımdır. Çünki turizm sahəsi özü qloballaşmaya meyli edir. Tədqiqat işinin əsas məqsədi turizm sahəsində işlədilən sözlərin formalaşmasına təsir edən vasitələri müəyyən etmək, bu sözlərin mənimmə-dilməsinə nəzarət etməkdir. Turist sözü 1772-ci ildə, turizm sözü isə 1811-ci ildə işlənmiş və səyahət sözündən əmələ gəlmişdir. Turizm insanları şəxsi iş və ya peşə üçün adi mühit şəraitindən xaricə çıxmasına səbəb olan mədəni, iqtisadi, sosial hadisədir. Hər bir sahənin özünəməxsus terminləri var. Turizm sahəsi də, digər sahələr kimi özünəməxsus terminləri ilə seçilir.

Bu terminlər, həmin sahələr üzrə fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən aydın şəkildə başa düşülür və izah edilir. Hər bir turizm termini dilin

lüğət tərkibinin zənginləşməsinə şərait yaradır. Bir sıra turizm terminlərinə nəzər yetirək:

ABA – Amerika avtobus birliyi; avtobus şirkətlər birliyi, operatorlar və sahiblərdən ibarətdir.

AVHRM – tətil üçün kirayə evlər birliyi.

Buyers – turizm sahəsində, tur operatoru müştəriləri.

Ədəbiyyat:

1. Arnold İ. V. The English word. Moscow:Higher School, 1986, 239p.
2. Axundov A.A. Ümumi dilçilik. Bakı:1984, 392 s.
3. B.Xəlilov. Müasir ingilis dilinin leksikologiyası. Bakı,2008\

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil I, Fakültəsi qr. 421A, Azadlıyeva Şamama
Elmi rəhbər: dos:V.Babayeva*

ANTONYMS IN MODERN ENGLISH

Key words: *antonyms, characteristic features of antonyms, types of antonyms-grade antonyms, re antonyms, complimentary antonyms*

The English language has over a million words. Antonyms and synonyms can be used to learn new words. The English language is rich in antonyms.

Antonym is a word that is the opposite meaning of another. It comes from the Greek words "anti" for opposite and "onym" for name. We can show an example for antonyms: easy-difficult, early-late, old-contemporary, boy-girl, handsome-ugly.

There are three types of antonyms:

Grade antonyms:

Relational antonyms:

Complimentary antonyms:

Graded antonyms are word pairs that have variations between the two opposites. For example: healthy - sick.

Relational antonyms are pairs that have relationship. For example: Hello-goodbye

Complimentary antonyms are word pairs that have no degree of meaning. For example: male-female

Antonyms belong to the same part of speech:

Verbs: to open - to shut

Nouns: weakness - strength

Prepositions: above - below

Many antonyms are explained by means of the negative particle:
clean-not dirty, shallow-not deep.

The same word may have different antonym:

a dull student - a bright student

dull colours - bright colours

Not only words, but set expressions can be antonymic pairs: by accident - on purpose. Antonyms are often found in proverbial sayings: The more haste, the less speed or Sweet as honey, bitter as gall.

The English language also lets its speakers make antonyms by adding a prefix. This kind of antonyms is called derivational antonyms:

Un: dress- undress

Im: possible- impossible

Ir: regular-irregular

Il: legal- illegal

In addition to all saying, we can see that antonyms had been used in a poetry:

My only love sprung from my only hate

Too early seen unknown and known too late

Reference list:

1. Arnold I.V. The English Word, M, 1986
2. Aziza Hajiyeva, English Lexicology, Elm və təhsil, Bakı 2011
3. <https://studfiles.net/preview/3846133/>

*Азербайджанский Университет Языков
Переводческий факультет, группа 461*

Низяр Кенан Кызы Гасанзаде

Научный руководитель: ст. преп.Тарана Мамедова

ТЕРМИНЫ В СФЕРЕ ИСКУССТВОВЕДЕНИЯ. НОВЫЙ ПОДХОД

Ключевые слова: натюрморт, цифровая живопись, дегитальная акварель

Произведения изобразительного искусства являются важнейшей частью культуры народа, его духовного богатства. Долгое время искусством считался вид культурной деятельности, удовлетворяющий любовь человека к прекрасному.

Информация о культурных ценностях фиксируется и накапливается благодаря языку. Термины в искусствоведении, как и в любой

другой гуманитарной науке, многозначны, так как могут иметь различное значение в разных областях искусства.

Большинство терминов живописи являются заимствованными. Иноязычные термины проходят несколько этапов лексической ассимиляции: сначала они используются как латинские вкрапления (*nature morte*), затем русифицируются (*натюрморт*) и начинают регулярно употребляться для обозначения аналогичных русских реалий. Затем, слово полностью укореняется.

Терминология живописи в русском языке заимствовались из 15 иностранных языков, среди них большую часть занимают слова из французского, немецкого, итальянского, латинского, греческого и английских языков. Появляются вариативные терминологические сочетания, в которые взодят заимствованные из английского языка терминыэлементы: цифровая живопись, живопись 3d, дигитальный акварель, сенсорная кисть.

Ряд терминов образованы от географических названий или включает прилагательные производные от топонимов: *файюмский портрет*, *бременная зелень*, *берлинская лазурь*.

Литература:

1. Newmark, P. (1982). *Approaches to Translation*. London: Pearson Education Limited.
2. Nida, E.A. (2001) *Language and Culture*. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press

Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 1, fakültəsi 407B, Əliyeva Ceyran
Elmi rəhbər:b/müə: R. Alışova

“HEAD” SÖZÜNÜN SOMATİK FRAZEOLJİ BİRLƏŞMƏLƏRDƏ İŞLƏNMƏSİ

Açar sözlər: baş, somatik frazeoloji birləşmələr, semantika, söz

Frazelogizmin hər hansısa üslubda işlənməsi tarixi mahiyyət daşıyır. Bu səbəbdən də dilin bugünkü inkişaf mərhələsində bir sıra çoxlu frazeoloji birləşmələrin mənaları neytral üslubda işlənir, çünki neytral üslub keçici xarakterlidir. Belə ki, müəyyən mərhələdə danışıq üslubuna və ya kitab üslubuna məxsus frazeoloji birləşmələr tədricən neytrallaşa bilər.

Dilin semantik sistemindən aslı olaraq, somatizimlər insanın bədən

üzvülərinin adlarını bildirən terminlərdir. “Head” baş ismi həm Azərbaycan, həm də ingilis dilində çox zəngindir. O, aşağıdakı tematik qruplara malikdir: 1) Əqli fəaliyyət və təfəkkür prosesini bildirənlər: to come into one's head (ağlına gəlmək), to come to a head (bir şeyin üstündə baş sındırmaq). 2) Əqli qabiliyyət bildirənlər: a) təsdiqdə işləyənlər: out of one's head (başından çıxarmaq) to keep smth in one's head (yaddaşında saxlamaq) b) inkarda işləyənlər: soft in the head (başı saman çuvalı) 3) insanın xarakterini .xasiyyətini bildirən: a level head (ağır xasiyyət), a cool head (soyuqqanlı) 4) insanın emosional vəziyyətini bildirən: a hang one's head (qəm yemək) 5) insanın davranışını bildirən: to lie on smb's head (başında oturmaq), swelled head (lovğa).

Baş somatizminin etimologiyasını professor A.Axundov belə izah etmişdir: baş-qədim ümumaltay dilinin süqutundan sonra yaranmış ümumtürk sözüdür, beləki müasir tunqus-mancur və monqol dillərində istifadə edilmişdir.

İngilis dilində “head” somatizmi ilə yaranan bəzi frazeoloji birləşmələr bütövlükdə fəli xarakter daşıyır.

Məsələn: over head and ears up to the ears – Qulağının dibinə qədər borclu olmaq.

Bu birləşmə həmişə “to be” fəli ilə işləyərək danışıq üslubunda işləyir, ikinci mənası isə 2) xirtdəyə qədər işi olmaq - neytral üslubda işləyir. Bəzən hər iki mənası danışıq üslubunda işləyir.

Danışıq üslubuna məxsus frazeoloji birləşmələr özünəməxsus ekspressiv üslubi çalara malikdir. Frazeoloji birliklər tamamilə dəyişdirilmiş məna ilə söz qruplarıdır, yəni vahidin mənası onun tərkib hissələrinin mənalılarına uyğun gəlmir.

Sözügedən təbəqənin sərhədləri müəyyənləşdirilmir, belə ki, bu cür lüğətlər yalnız söz kombinasiyalarını deyil, həm də onların etimologiyası, motivasiya və ifadə mənbəyi baxımından maraqlı olan ayrı sözləri və tanış edilmiş kataqoriyaları daxil edir.

Ədəbiyyat:

1. Arnold İ.V. The English Word .Moskva: 1986
2. Bəşirova Ş. İngilis dilində frazeoloji birləşmələrin çoxmənalılığı. Bakı: 2016
3. Hacıyeva Ə. Müxtəlif sistemli dillərdə somatik frazeoloji birləşmələr. Bakı: 2007

СОПОСТАВЛЕНИЕ ПОНЯТИЙ ТЕКСТ И ДИСКУРС

Ключевые слова: *текст, структура, понятие, речь*

В настоящее время вопросы, касающиеся изучения взаимоотношений между понятиями текст и дискурс представляют неизменный интерес, то находит отражение в многочисленных публикациях, посвященных данной тематике. Как известно, исследователи различают следующие направления в истолковании дискурса: во-первых, непосредственно лингвистическое видение дискурса, которая связывает сферу дискурса с текстом; во-вторых, прагматическое русло, исходившее от Э.Бенвениста и далее наиболее полно рассмотренное со стороны такого видного научного деятеля как Т.А.ван Дейк; в-третьих, курс на понимание дискурса с учетом фактора идеологии, выдвигаемый определенным кругом языковедов, относящихся к французской школе дискурса, в состав которого входит и П.Серио.

Обзор лингвистической литературы, проведенный в области сопоставления текста и дискурса позволяет говорить о том, что констатирование позиций, касающихся описания данных понятий не совпадает и не имеет равнозначного характера. Соответственно со стороны исследователей приводится перечень основных положений, служающих для дифференциации этих понятий:

-В контексте существующей сосюровской дихотомии язык/речь наблюдается противопоставление текста дискурсу.

-Размежевание текста и дискурса проводится посредством устного и письменного вида речи.

-Обозначение дискурса как связного текста приводит к констатации того факта, что по сравнению с ним текст выражает общее понятие.

-Текст представляет собой результат, а дискурс функционирует как процесс формирования текстового пространства.

-Дискурс трактуется как коммуникативное событие, а текст воспринимается как ядро, стержень вокруг которого оно осуществляется.

Принимая во внимание вышеизложенное, считаем, что текст следует понимать как сложную завершённую знаковую структуру, обладающая конкретной информацией, которая нацелена для того, чтобы сохранять и обеспечивать передачу содержания и которая функционирует в роли важного связующего элемента в коммуникативном акте.

Литература:

1. Серио, П. Как читают тексты во Франции // Квадратура смысла: французская школа анализа дискурса. – Москва: Флинта, – 1999. – с. 76-88.
2. Dyk van T.A. Ideology. A Multidisciplinary Approach. – London: SAGE Publications, – 1998. – 365 p.
3. BacCabe, C. Theoretical Essays: Linguistics, Literature. Manchester University Press, – 1985, – 153 p.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil fakültəsi -2, qrup 117A, Əzimli Aysən
Elmi rəhbər: b.müə.Əliyeva Rəna*

İNGİLİS DİLİNDƏ EMOSİYALAR BİLDİRƏN SİFƏTLƏR

Açar sözlər: emosiya, hiss, sifət

İnsan ətraf aləmdə baş verən hadisələri yalnız duyub qavramaqla, yadda saxlamaqla kifayətlənmir. O, həm də dərk etdiklərinə müəyyən münasibət göstərir. Buna görə də insan idrak prosesləri vasitəsilə ətraf aləmi öz beynində canlandırır, hiss və emosiyalar vasitəsilə isə onlara münasibət bildirir. V.Ceyms emosiyanı hiss etməyə ‘cəhd’ kimi müəyyənləşdirir. S.Z.Rubinşteyin isə emosiyanı subyektin vəziyyətinin və obyektə münasibətinin təzahürü kimi dəyərləndirir. Psixoloqların fərqli şərhlərini ümumiləşdirib, belə nəticəyə gəlmək olar ki, emosiyalar insanın indiki anda nəyasə və ya kiməsə münasibəti ilə əlaqədar keçirdiyi yaşantılar kimi anlaşılır.

Ekspertlər oxşar anlayışları olan sözləri araşdırmış və emosiyanı izah edən sözlərin oxşarlığını müəyyən etmişlər. Lakin bu fonda alimlər fərqlər aşkar ediblər, məsələn, bəzi hind-avropa dillərində ‘narahatlıq’ və ‘hirs’ bir sözlə izah edilir. Eyni zamanda ‘narahatlıq’ Avstraliya-Asiya dillərində ‘kədər’ və ‘peşmanlıq’ ilə daha çox əlaqələndirilir. Yaxud, Ficinin şimalında istifadə olunan rotumans dilində olan ‘xanisi’ sözü həm sevgi, həm də təəssüf üçün tətbiq olunur.

Eyni zamanda,İngilis dili ilə müqayisələr aparsaq,əslində İngilis dilində mənfi və ya müsbət emosiya ifadə edən sözləri eyni mənə ifadə edən başqa sözlərlə də ifadə etmək olar,məsələn: *funny, entertaining, amusing (əyləncəli); sad, gloomy, sorrowful (kədərli, üzgün); joyful, glad, cheerful (şad, sevincli); anxious, worried, troubled (narahat) və s.*

Bir sözlə, insanlara aid emosiya, adətən, ümumi və dəyişməz

olur. Lakin, eyni emosiyalar yerinə görə fərqli şəkildə də dəyərləndirilə bilər. Bunları yuxarıdakı nümunələrlə bir daha göstərmiş olduq.

Ədəbiyyat:

1. Prof. S.İ.Seyidov; prof. M.Ə.Həmzəyev, Bakı, 2007
2. <http://joieseldon.com>

*Азербайджанский Университет Языков
Факультет Образования -1, Группа 321А, Тахмина Джафарова
Научный руководитель: ст.преп. Р.Алиева*

**ГЛОБАЛИЗАЦИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА
И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ДРУГИЕ ЯЗЫКИ МИРА**

Ключевые слова: глобализация, иностранные языки, межкультурное общение

Владение иностранным языком является важнейшим условием общения людей разных национальностей. Благодаря научно-техническому прогрессу и происходящим в обществе изменениям совершенствуется и система образования. Следовательно, процесс обучения иностранным языкам в средней общеобразовательной школе и в высших образовательных учреждениях должен соответствовать требованиям времени. Мир становится другим, процесс глобализации, то есть всемирной экономической, политической и культурной интеграции и унификации, охватывает все сферы жизни общества.

Для общения многих дальневосточных народов использовался аккадский язык, затем языком мирового общения становится древнегреческий, затем – латинский, с XVII до середины XX века – французский. Во второй половине XX века определяющее положение в международном и межкультурном общении завоевал английский язык, влияние которого в настоящее время стало глобальным. Как овладеть иностранным языком сегодня? Очевидно, что необходим новый подход к обучению иностранным языкам. Однако наличие глобального языка влечет за собой негативные последствия как для самого английского языка, так и для языков других народов. Появляются так называемые варианты английского языка (Spanglish, Frenglish, Denglish и др.), которые, в свою очередь, влияют на формирование более упрощенного варианта английского языка (World English), понят-

ного различным народам – не носителям английского языка. Постепенно теряются богатство, красота английского языка и, соответственно, культура носителей английского языка. Изучение иностранных языков тесно связано с изучением культур носителей различных языков. По мнению Е.М. Верещагина, «две национальные культуры никогда не совпадают полностью, – это следует из того, что каждая состоит из национальных и интернациональных элементов».

Литература:

1. Самохин А.П. Теория и практика межкультурной коммуникации: М., 271 с. 2004.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура, 246 с., 1990.

*Azerbaijan University of Languages
Faculty of Education-2, Group-117A, Nargiz Babayeva
Scientific adviser: Rena Aliyeva*

AN ABBREVIATION IN DIFFERENT LANGUAGES

Key words: abbreviation, shortening, languages

An abbreviation is a shortened form of a word or phrase, by any method. It may consist of a group of letters, lower case letters do count or words taken from the full version of the word or phrase, for example, the word *abbreviation* can itself be represented by the abbreviation *abbr.*, *abbrv.*, or *abbrev.* It may also consist of initials only, a mixture of initials and words, or words or letters representing words in another language (for example, *e.g.*, *i.e.* or *RSVP*). Some types of abbreviations are acronyms (which are pronounceable), initialisms (using initials only), or grammatical contractions or crasis.

An abbreviation is a shortening by any of these, or other, methods abbreviations are just to make words smaller with apostrophes

Abbreviations have a long history, created so that spelling out a whole word could be avoided. This might be done to save time and space, and also to provide secrecy. Bad words were used and initial letters were commonly used to represent words in specific applications. In classical Greece and Rome, the reduction of words to single letters was common. In Roman inscriptions, "Words were commonly abbreviated by using the initial letter or letters of words, and most inscriptions have at least one abbreviation." However, "some could have more than one meaning, depending on their context.

In modern English, there are several conventions for abbreviations, and the choice may be confusing. The only rule universally accepted is that one should be *consistent*, and to make this easier, publishers express their preferences in a style guide.

If the original word was capitalized then the first letter of its abbreviation should retain the capital, for example Lev. for *Leviticus*. When a word is abbreviated to more than a single letter and was originally spelled with lower case letters then there is no need for capitalization. However, when abbreviating a phrase where only the first letter of each word is taken, then all letters should be capitalized, as in YTD for *year-to-date*, PCB for *printed circuit board* and FYI for *for your information*. However, see the following section regarding abbreviations that have become common vocabulary: these are no longer written with capital letters.

Reference list:

1. <https://en.wikipedia.org/wiki/Abbreviation>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil fakültəsi-2, qrup 117A, Allahverdiyeva Afaq
Elmi rəhbə : b.m Əliyeva Rəna*

BRİTANIYA İNGİLİSCƏSİ İLƏ AMERİKAN İNGİLİSCƏSİ ARASINDA FƏRQLƏR

Açar sözlər: Britaniya ingiliscəsi, Amerikan ingiliscəsi, fərqlər

Günümüzdə ingilis dili ana dili fərqli olanların belə danışdığı qlobal ortaqlar kimi qəbul edilir. Bu gün Amerika, Böyük Britaniya, Kanada kimi ölkələrin rəsmi dili olan ingilis dili başqa dövlətlərdə xarici dil olaraq öyrətilən ilk dildir. İngilis dili Amerikan ingiliscəsi və Britaniya ingiliscəsi olaraq iki hissəyə ayrılır. Britaniya ingiliscəsi ilə Amerikan ingiliscəsi arasında bəzi kiçik fərqlər mövcuddur. Bir çox sözlər fərqli yazılıb oxunurkən, digər sözlər isə tamamilə fərqli mənalara malikdir. Bunun səbəbi Amerikada çox köhnədən istifadə olunan bəzi terminlərin hələdə gündəlik danışılarda istifadə olunması, Britaniyada isə bir sıra sözlərin zamanla yox olması ya da yeni ifadələrlə dəyişdirilməsidir. Bu fərqliliklər çox olmadığı üçün ingilislər və amerikalılar bir-birilərini asanlıqla anlaya bilərlər.

Amerika və Britaniya ingiliscəsi arasında ən çox gözəçarpan fərqlərdən biri bu dillərin lüğət tərkibidir. Gündəlik işlədilən sözlər arasında belə yüzlərlə sözə rast gəlmək olar. Məsələn, kənardan alınan yeməkləri Britaniyalılar “*takeaway*”, Amerikalılar isə “*takeout*” adlandırırlar. Bu fərqlərə bax-

mayaraq cümlənin məzmunundan sözləri anlamaq o qədər də çətin olmur.

Amerika ingiliscəsi ilə Britaniya ingiliscəsi arasındakı qrammatik fərqlərdən biri köməkçi nitq hissələrin işlənməsidir. Bu feillər əsas feillərə qoşularaq zaman və modallıq bildirirlər. Britaniya ingiliscəsində “*shall*” gələcəyi bildirir. Amerikalılarda bu feilin hansı mənaya gəldiyini bilsələrdə danışmaq zamanı onu qeyri-rəsmi səsləndiyindən nadir hallarda işlədirlər. Bunun əvəzinə onlar köməkçi nitq hissəsi olan “*will*” işlədirlər. Məsələn, “*I shall go*” (Britaniya ingiliscəsi), “*I will go*” (Amerikan ingiliscəsi).

Digər fərqlərdən biri isə bu dillər arasındakı orfoqrafik müxtəliflikdir. Bu dillər arasında yüzlərlə hərf fərqlərinə rast gəlmək olar. Amerika öz azadlığını əldə etdikdən sonra da onların lüğət tərkibi Britaniya ingiliscəsi ilə də çox yaxın idi. Lakin dövlətin azadlığı onun dilinin azadlığında asılıdır. Buna görə də leksikoqraf Noah Webster Amerika ingiliscəsinə dəyişikliklər edərək sözlərin daha da yazıldığı kimi oxunulmasına cəhd göstərdi. Məsələn, *color (colour), labor (labour), honor (honour)*.

Nəticədə Amerikan və Britaniya ingiliscəsi arasında fərqlərdən çox oxşar tərəfləridə var. Bəzən bu fərqlər çətin görünsə də, onların əsası eynidir. Bəzi dialektləri nəzərə almasaq bu iki dildən hər hansını bilən biri digərini anlamaqda çətinlik çəkməz.

Ədəbiyyat:

1. Upperedu.az
2. Hotcouses-turkey.com
3. Britishcouncilfoundation.id

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Ağayeva Aytən, Təhsil fakültəsi -2, qrup 117A
Elmi rəhbər: b.m. Əliyeva Rəna*

LEARNING ENGLISH THROUGH SONGS

Key words: *songs, learning, listening*

Songs are great source of real-life language and we can use music to practice lots of different language skills. We listen to music everyday and we all know that music has a great impact not only on our mental health but on our cognitive abilities also. Music can help us improve our listening skills and pronunciation, therefore it potentially helps us enhance our speaking skills as well. Now, let's see the benefits of music in learning English as a second language and how to use music as an English learning tool.

1. Listening to music helps to improve our pronunciation. Pronunciation

is one of the most difficult aspects to master when it comes to learning a new language. Learning English through songs will definitely help to train our accent. When we learn our English songs, we shall tend to repeat the songs again and again. And hence we shall enjoy practicing English instinctively.

2. Songs are valuable sources for vocabulary, sentence structures and grammar. Songs can provide the opportunity for vocabulary practice. They are usually based on a theme or topic that can offer the context for vocabulary learning. The more we listen to the lyrics, the better our English vocabulary becomes. At first, we may not completely understand the lyrics. But comprehension improves over time as we sing and discuss the music with our classmates, family and friends. Songs typically don't have complicated words used in high-level academic English. Instead, they have words used in the everyday language, like slang and idioms used by native speakers. Furthermore, many English songs have a simple sentence structure and conversational language that we can easily understand. And therefore, we can learn them by heart quickly.

3. Songs are enjoyable. We can surely become bored out of our mind by repeatedly listening to a narration or dialogue as we attempt to understand the meaning of a new word or phrase in context. That's why we need music to boost our motivation in learning English. It improves our mood, we can enjoy ourselves by singing, without being afraid of making mistakes. And besides, it's easy to listen to songs. We can do it on our way to school, in the shower, in our room-almost anywhere. Examples of songs; "*ABC*" by *M. Jackson*, "*Always on my mind*" by *Elvis Presley*, "*And I love her*" by *The Beatles*, "*Beautiful Day*" by *U2*, "*Every breath you take*" by *The Police*, "*Manic Mondays*" by *The Bangles* etc.

Reference list:

1. <http://cambridgeenglish.org>
2. <http://ejoy-english.com>
3. <http://ecenenglish.com>

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ ALINMA SÖZLƏR VƏ ONLARIN İŞLƏNMƏ DAİRƏSİ

Açar sözlər : *alınmalar, mətbuat, ərəb, fars*

Azərbaycan dili türk dilləri ailəsinə daxildir. Türk dilləri ilə ortaq olan sözlər Azərbaycan mənşəli sözlər hesab olunur. Vaxtilə dilimiz bugünkü kimi zəngin olmamışdır. Qədimdə ana dilimiz işlətməkdə olduğumuz sözlərin bir qismindən məhrum idi. Dilimizin bele zəngin olmasının səbəbi alınma sözlərdir.

Dünyada elə bir dil yoxdur ki, onda başqa dillərdən keçən alınma sözlər olmasın. Qədimdən bu günə qədər xalqımız bir sıra xalqlarla əlaqə və münasibətdə olmuşdur. Buna uyğun olaraq dilimizə başqa dillərdən bir sıra sözlər keçmişdir.

Alınma sözlər mənşəyinə görə iki yerə ayrılır: ərəb, fars mənşəli və rus-avropa mənşəli. Fars ərəb mənşəli sözlərin tarixi qədimdir. Fars mənşəli sözlər əsasən məişət və adabiyat poeziya sahəsinə aid olub daha qədim tarixə malikdir. Fars dilindən alınan sözlərə bunları misal çəkmək olar: bahar, pəncərə dilbər, gül, bülbül və s. Ərəb istilasından sonra isə Azərbaycanda təhsil və elm ərəb dilində yayılmağa başlamışdır. Buna görə də elm və təhsil sahəsinə aid bir sıra termin və ümumişlək sözlər ərəb mənşəlidir. Həmçinin dinlə bağlı sözlərdə ərəb dilindən keçmişdir. Ərəb dilindən alınma sözlərə bunları misal çəkmək olar: islam, elm, dər, hökm hüsn.

Rus-Avropa mənşəli sözlər isə dilimizə daha gec daxil olmuşdur. Bu tip sözlər məzmunca qarışıqdır. İlk olaraq elm təhsil idman dəb geyim və s. bağlı sözlər dilimizə gəlmişdir. Bu sözlərə misal olaraq futbol, direktor, kompas və s. kimi səzləri göstərmək olar.

Azərbaycanda mətbuatın meydana gəlməsi və inkişafına qədər alınmalar özünü daha çox bədii sözdə göstərmişdir. XX əsrin əvvəllərində mətbuatın güclü inkişafı alınmaların dilə daha intensiv müdaxiləsinə gətirib çıxarmış və onlardan geniş istifadə olunmuşdur.

Ədəbiyyat:

1. Yaqubova Təhminə “Azərbaycan mətbuat dilində alınmalar”
2. <http://anadilimazerbaycandildir.blogspot.com/2015/01/alnma-sozlr-v-onlarn-frqlndirilmsi.html>

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ ORONİMLƏRİN ÜSLUBİ İŞLƏNMƏ DAİRƏSİ

Açar sözlər: metaforik oronimlər, metafora, metonimiya, evfemizm

“Metafora” – qədim yunan natiqləri tərəfindən işlədilərək, sözlərin məcazi mənada işlədilməsi terminidir. Dilin məcazlar sisteminin əsas aparıcı növünü göstərən istilahdır. “Ümumi metafora” termini altında müxtəlif tiptən olan məcazi mənalar anlaşılır: xüsusi metafora, metonimiya, evfemizm, funksional metafora, sonrakı anlam ilə səs uyğunluğu və s.

Metafora leksik sözlərdə mövcud olduğu kimi oronimlərdə də mövcuddur. Belə ki, coğrafi adlara oxşatma, bənzətmə yolu ilə verilən coğrafi adlar metaforik oronimlər adlanır. Bir sıra dağlara, təpələrə, dərələrə və qayalara adlar bənzətmə yolu ilə verilir. Bunun əsasında da metaforik oronimlər yaranır. Metaforik oronimlərin əmələgəlmə yollarını aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar: heyvan adlarından yarananlar (Hog`s Back), ev əşyalarından yarananlar (Punch Bowl – piyaləyə bənzəyən mis cam), dini anlayış bildirənlər (Devil`s Punch Bowl) və bir sıra leksik sözlərdən əmələ gələnlər (Gog Magog Hills, Haymarket, Forest Park və s.). Oronimlər adlandırılarkən bənzətmə əsas götürülür. Yəni, onlar bənzətmə əsasında adlandırılır. Bəzi oronimlər ev və ya məişət əşyaları əsasında, bəziləri isə təsərrüfat obyektləri ilə bağlı olaraq adlandırılmışdır. “The Highlands” və “The Lowlands” oronimləri formalarına görə belə adlandırılmışdır və Şotlandiyada yerləşirlər. Araşdırmalar əsasında qarşıma çıxan maraqlı ingilis oronimlərindən biri də quş və ya heyvan adlarına oxşarlığına görə adlandırılan oronimlər olmuşdur.

Azərbaycan oronimiyasında metaforik oronimlər sayca çoxluq təşkil edir və leksikamızda mühüm yer tutur. Alimlərimiz metaforik oronimləri qruplara ayıraraq dərinədən araşdırmışlar: metaforik oronimlərin bir hissəsi ev əşyalarının adları ilə əlaqədar olan oronimlərdir. Məsələn Qazan dərə (Qəbələ), Təknə dağı (Şərur).

Ədəbiyyat:

1. Xalıqov F. Folklor onomastikası. Bakı, Elm, 1995, 244 s.
2. İngilis antroponimlərinin formalaşması və tədqiqi // AMEA-nın Folklor İnstitutu, elmi axtarışlar № 5 // 10. 2009, s. 105 – 110.
3. Məmmədov N. “Azərbaycanın yer adları” Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1993, 184 s.

4. Smith A.H. English Place Name Elements, Cambridge, 1956. 416 p.
5. az.wikisource.org/wiki/v%25C9%2599

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi, 331-ci qrup, Fatimə Atayeva
Elmi rəhbər: b/m Nüşabə Əbdülrəhimova*

EVFEMİZMLƏR VƏ ONLARIN LEKSİKOLOJİ-ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: mənanın yumşaldılması, mədəniyyət göstəricisi, evfemizm

Dilin differensiasiyası nəticəsində yaranan evfemizmlər müasir cəmiyyətdə geniş yer almaqdadır. Bunlar hər dilin daxilində yaranır və dilin inkişafına səbəb olur. Evfemizm yunan sözü olub “eu”–“yaxşı”, “pheme”–“danışırım” deməkdir. Termin olaraq evfemizm bir şəxs və ya əşya haqqında yaxşı, nəzakətli danışmaq, hər hansı bir sərt mənanı yumşaltmaq, onu vulqar çalardan xilas etmək deməkdir. Evfemizm əqlin, zəkanın, elm və mədəniyyətin yüksək inkişafının məhsulu kimi, insanların yüksək etika və əxlaq normalarının əlaməti kimi dildə işlədilmiş və bu gün də işlənməkdədir. Evfemizmlərdən istifadə yüksək mədəniyyətin göstəricisi olsa da, bəzən müasir ədəbi nümunələrdə və şifahi nitqdə onlardan kənar qalma halları çox olur. Bu dildənkənar baş verən neqativ proseslərin, təsiridir ki, dilə də təsir edir və mədəni tərəqqi ilə uyuşmur.

İngiltərədə XVI-əsrə puritanlığın inkişafı ilə bir sıra söz qadağan olundu və dili kobud sözlərdən təmizləmək məqsədilə evfemizmlər meydana gəldi.

Müasir ingilis evfemizmlərinin ən çox işləndiyi dairələr:

1. Ənənəvi və dini təsəvvürlərlə əlaqədar olan evfemizmlər.

Məsələn: Uzaq keçmişdən şeytanın adını çəkmək qorxusu var idi ki, o adını eşidib gələ bilər. İngilis atalar sözündə olduğu kimi: talk of the devil he will appear.

Beləki, “devil” - şeytan sözü əvəzinə “the duce” – iblis, “old Un” – hiyləgər sözləri ilə əvəz olunur.

God sözü isə “Jove” –Tanrı, “Lord” – ağa, hakim sözləri ilə əvəz olunur.

2. Yaşamağın sona çatması ilə əlaqədar olan evfemizmlər.

Məsələn: “to die” – ölmək əvəzinə adətən “to go west” – rəhmətə getmək, “to depart” – dünyasını dəyişmək, “to join majority” – əbədiyyətə qovuşmaq, “to breath one’s last” – son nəfəsini almaq sözləri ilə əvəz olunur.

Məlumdur ki, hər bir söz, ifadə, anlayış insanlara təsir edir. Evfemizmin mövcud olması məhz həmin təsiri, xüsusilə xoşagəlməz təsiri müəyyən qədər azaltmaq məqsədilə işlənir.

Ədəbiyyat:

1. Dilçilik İnstitutunun Əsərləri № 1/2014 Bakı, “Elm və təhsil”, 2014.
2. Filologiya məsələləri. Bakı, 2012, №10.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura fakültəsi, Qrup 207
Əkbərova Aydan Müşviq qızı
Elmi rəhbər:f.f.d. Günay Bağirova*

DİSKURSDA KOQNİTİV YANAŞMANIN BƏZİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: diskurs və koqnitivizm, koqnitiv yanaşmanın xüsusiyyətləri

XX əsrin sonlarında humanitar və sosial elmlər sahəsində diskurs və onun məğzi, strukturu, cəmiyyət və fərd arasında olan əlaqəsi haqqında, həmçinin onun praqmatik və koqnitiv xüsusiyyətləri ilə bağlı çoxsaylı tədqiqatlar meydana çıxmışdır. Məlumdur ki, diskurs, nitq, mətn, ümumilikdə dil və onun struktur vahidləri tamamilə fərqli linqvo-psixoloji kateqoriya və anlayışlar olsalar da, nəticə etibarı ilə onların hamısı tək bir məqsədə – ünsiyyət ehtiyacını ödəməyə xidmət edir və məhz bu məqsədlə yaranmışdır. Diskursa böyük fənnlərarası bir sahə kimi yanaşılır. Tədqiqatçılar diskurs analizi sahəsində adlarını çəkdiyimiz elm sahələrinin inkişafında dayanan mühüm aspektlər ortaya çıxarmışlar. Bu yanaşmalardan daha çox koqnitiv tərəfləri üzərində diqqətimizi cəmləyəcəyik. Mətnin yaranması prosesi bütövlükdə nitq fəaliyyəti kimi başa düşüldüyündən nitqin yaranması mexanizminin mühüm aspektlərini müasir elm nəzərindən koqnitiv adlandırmaq olar. Mətn bir kommunikativ vahiddir və o özlüyündə müəyyən koqnitiv informasiyaya malikdir. Burada mətnin funksiyası qəbul edən şəxsə bu informasiyanın ötürülməsidir. Ətraf aləm haqqında olan biliklərimizdən əlavə, mətnin sosial konteksti, hər hansı bir məlumatı ötürməsi bacarığı, mətni planlaşdıraraq idarə etmək və digər xüsusiyyətlər də müəyyən rol oynayır.

Çox zaman koqnitiv dilçiliyin təcrübəsində təbii diskurs məlumatı rədd edilir və diskurs fenomeninə diqqət ayrılır. Bu fikirlərə baxmaraq, koqnitiv dilçilik öz diqqətini dilçilik fenomenlərinin koqnitiv araşdırmasına yönəlmişdir. Son on il ərzində diskursa və onun təhlilinə olan yanaşma tamamilə yeni müstəviyə çıxarılmış və bu gün diskursiv-koqnitiv paradigma adlı yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Faktiki olaraq diskurs analizinin dəqiqliklə anlamanın yeganə yolu koqnitiv sistemin gizli elementlərinin dərk edilməsidir. Onlara yaddaş, diqqət, şüur, biliyin reprezentasiyası, kateqoriyalaşma və s. aiddir. Diskurs insanın koqnitiv sistemi vasitəsilə hazırlanır.

Həmçinin, onu qəbul edən də koqnisiya vasitəsilə bunu həyata keçirir. Mətnin mənası mətni qəbul edənin fon bilikləri ilə əlaqə yaranması prosesində, yəni eksplisit informasiyanın implisit informasiya ilə qarşılıqlı əlaqəsində aktuallaşır. Qəbul edənin fon biliklərinin həcmindən, onun təcrübəsindən, dil vasitələrinin istifadə bacarığından, səriştəsindən və digər faktorlardan asılı olaraq, mətnin mənası ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən fərqli qəbul olunur. Diskursun praqmatik və koqnitiv aspektləri diskurs araşdırmalarında ən zəruri problem və ən maraqlı məqamlardan biridir. Beləliklə, diskurs subyektin koqnitiv proseslərin nəticəsinin ifadəsidir. Diskursda insan amili linqvisitik vasitələrlə əvəzləndiyindən, diskurs elə insanın özüdür. Diskurs tədqiqatlarında koqnitivizm, bilik və onun representasiyası əsas mövqedə dayanır və araşdırmalara cəlb olunur. Çünki, bilik insanlara ilk öncə dil vasitəsi ilə çatdırılır. Bu zaman dilin qrammatik, leksik və üslubi ifadə zənginliyi diskursda həmin representasiyaları çox rəngarəng edir.

Ədəbiyyat:

1. A.Məmmədov, M.Məmmədov. Diskurs tədqiqi, "Bakı universiteti", Bakı, 2013, 78səh.
2. A.Rzayeva. İngilisdilli siyasi diskursun praqmatik və koqnitiv aspektləri, avtoreferat, Bakı, 2015, 52 səh.
3. Dilçilik İnstitutunun Əsərləri №1, Bakı, "Elm və təhsil", 2018, 392 səh.
4. F.Y.Veysəlli. Koqnitiv dilçilik: əsas anlayışları və perspektivləri. Bakı: Mürtəcim, 2015, 120 səh.

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Filologiya fakültəsi, 331-ci qrup, Sevinc Yusifova
Elmi rəhbər: b/m. Nüşabə Əbdülrəhimova*

FRAZEOLoji BİRLƏŞMƏLƏRİN İNGİLİS DİLİNDƏ OLAN FİLMLƏRDƏ ROLU VƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: ingilis dili, frazeoloji birləşmələr, filmlər, gündəlik danışq dili

İngilis dili frazeoloji birləşmələrin işlənməsi baxımından dünyanın ən zəngin dillərindən biridir. Frazeoloji birləşmələr gündəlik danışq dilinin ayrılmaz bir parçasıdır. Belə birləşmələr dilə canlılıq və ifadəlilik qatır. Məhz buna görədir ki, frazeoloji birləşmələrə ədəbiyyatın bütün janrlarında, mahnılarda, eləcə də filmlərdə tez-tez rast gəlmək mümkündür.

Bilirik ki, filmlər gündəlik həyat və mədəniyyətimizdə xüsusi bir rola malikdir. Eyni zamanda, filmlər çəkildiyi dövrün dil xüsusiyyətlərini

özündə əks etdirir. Buna görə də müasir ingilis dilini öyrənmək üçün ən səmərəli metodlardan biri də bu dildə olan filmləri izləməkdir. Filmlərdə işlənən məşhur idiomların bir neçəsinə nəzər yetirək.

Yunan-İran müharibələri haqqında "300: Rise of an Empire" tarixi filmində "to give no quarter" frazeoloji birləşməsi işlənir. Bu birləşmənin Azərbaycan dilinə tərcüməsini "aman verməmək" şəklində göstərə bilərik. Filmdə İran dəniz alayının başçısı sonuncu Yunan gəmisinin məhv edilməsi və onlara aman verilməməsi haqqında əmr verərkən bu frazeoloji birləşmədən istifadə edir.

"Blast from the Past" filmində "to be in la la land" məşhur frazeoloji birləşməsi işlənir. Bu birləşmə ingilis dilində o qədər geniş yer tutur ki, hətta "La la land" adlı məşhur bir film də var. Bu birləşmə Azərbaycan dilində real həyatda baş verməsi mümkün olmayan hadisələr haqqında düşünmək mənasını bildirir. Belə bir fakt da vardır ki, Amerikada yerləşən Los-Anceles şəhərini "La la land" andlandırırlar.

"Blue collars" və "white collars" birləşmələri ingilis dilində olan filmlərdə tez-tez rast gəlinir. Hətta belə bir film adları da mövcuddur. Mavi rəng əməyi təmsil edir. Buna görə də mavi önlüklü insanlar fəhlə sinfini əks etdirir. Ağ yaxalıq isə ofis daxilində daha mühim işlərlə məşğul olan insanlar haqqında işlədilən birləşmədir.

Bəzi frazeoloji birləşmələr filmlərdə işləndikdən sonra gündəlik danışq dilində geniş istifadə edilməyə başlanır. Məsələn, "The Sandlot" filmi 1993-cü ildə ekran üzü gördü və yayımlandığı vaxtdan etibarən "you're killing me smalls" frazeoloji birləşməsi gündəlik danışq dilində geniş istifadə olunmağa başladı. Kiminsə cahilliyi və ya bilgisizliyi bir adamı tənqə gətirdikdə bu frazeoloji birləşmə işlədilir.

Ədəbiyyat:

1. Aziza Həjiyeva. English Lexicology. Bakı, "Elm və təhsil", 2011. 248 səh.
2. <https://englishlive.ef.com/blog/english-in-the-real-world/improve-your-english-idioms-based-on-movie-quotes/>
3. <http://movieidioms.com/tag/idiom-examples-on-youtube/>

CORC ORUELLİN “HEYVANİSTAN” ƏSƏRİNDƏ TARİXİ GERÇƏKLİYİN HEYVANLAR ÜZƏRİNDƏ ƏKSI

Açar sözlər: satirik tənqid, heyvanlar, simvolizm

Corc Oruellin “Heyvanıstan” əsəri Rusiya İnqilabı dövrünü, Sovet İttifaqının Stalin dövründə baş verən hadisələri özündə əks etdirən alleqorik və satirik povestdir. Demokratik sosialist olan Oruell Josef Stalini tənqid edirdi, onun avtoritar rejminə qarşı idi və bu İspaniya Vətəndaş Müharibəsi illərində yaşadığı təcrübələrlə formalaşmış tənqidi bir münasibət idi. O inanırdı ki, artıq Sovet İttifaqı şəxsiyyətin dini üzərində qurulmuş və terror hökmranlığı ilə tətbiq olunan qəddar bir diktaturaya çevrilmişdi. Corc Oruell “Heyvanıstan” əsərini Stalin rejminə qarşı satirik bir nağıl kimi təsvir etmiş və “siyasi məqsəd və bədii məqsədi” bütövlükdə birləşdirmişdir. Oruell Sovet İttifaqı və “Heyvanıstan” əsərindəki Stalin rəhbərliyinin əsl üzünü paralel formada məharətlə təsvir edir və bununla da sosialist nəzəriyyəsi ilə praktik təcrübə arasındakı böyük fərqə diqqəti cəlb etməyə çalışırdı. Oruell birbaşa tənqid etdiyi sistem və idarəçilərin adını verməsə də, əsərdəki hər bir personajın, icmanın və yerin gerçək həyatda simvolizə etdiyi bir qarşılığı var. Mister Cons fermanın heyvanların narazı olduğu və onlar tərəfindən qovulan sahibidir. Qoca mayor isə insanlara qarşı üsyanı alovlandıran, ilham verən yaşlı bir donuzdur və animalizm nəzəriyyəsinin əsasını qoyur. Napoleon obrazı heyvanların böyük lideri və ən güclüsü idi. Bu liderlik ona geniş imtiyazlar verir və beləliklə, digər heyvanlarla qeyri-bərabər münasibətlər formalaşdırırdı. Bu münasibətlər Heyvanıstanın “Bütün heyvanlar bərabərdir, ancaq bəzi heyvanlar daha çox bərabərdir”. Napoelon əsərdə Josef Stalini təmsil edir. Snouboll heyvanlar üçün qəhrəmancasına mübarizə aparən, qabaqcıl ideologiyaya malik olan, orijinal və demokratik bir rəhbərdir. Karl Marksın davamçısı, kommunist lider Leon Trotski Snoubolun timsalında əks etdirilmişdi. Napoleonla ittifaqa girən, qonşu ferma Pinchfieldin sahibi Frederik Hitlerin, Pinchfield isə öz növbəsində Almanıyanın simvoludur. Bu qısa ittifaq və daha sonra Frederikin Heyvanıstanı ələ keçirmə cəhdi Molotov-Ribbentrop Paktı və Barbarossa Əməliyyatı ilə əlaqələndirilə bilər. Əsərdə Foxfood fermasının sahibi cənab Pilkington isə İngiltərəni təmsil edir. Beləliklə, “Heyvanıstan” yanlış istiqamətlənmiş bir inqilabın tarixi və gücün azdırcı təsirinə satirik baxışdır.

Ədəbiyyat:

1. Corc Oruell Heyvanıstan" QANUN nəş.2013 səh 143.
2. <https://ab3orwell.weebly.com/literary-analysis-of-animal-farm.html>
3. <https://www.sparknotes.com/lit/animalfarm/plot-analysis/>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakultəsi 234 B qrup, Zeynalova Leyla
Elmi rəhbər: müəl.Xankişiyeva Zəhra*

“MİN MÖHTƏŞƏM GÜNƏŞ” ƏSƏRİNDƏ ORTA ƏSR DÖVRÜNÜN DESPOTİZMİNƏ QARŞI QADINLARIN MÜBARİZƏSİ

Açar sözlər: orta əsr despotizmi, qadınların mübarizəsi, amansızlığa qarşı mübarizə

Xalid Hüseyni Əfqan əsilli ABŞ yazıçısıdır. O,1965-ci ildə Əfqanıstanın paytaxtı Kabildə olub sonra ailəsi ilə birlikdə əvvəl Fransaya köçüb, daha sonra ABŞ-dan siyasi sığınacaq alaraq ora köçmüşdür. Xalid Hüseyninin ilk əsəri “Çərpələng uçuran” romanıdır. “Min möhtəşəm günəş” isə yazıçının ikinci romanıdır. Roman Əfqanıstanı darmadağın edən müharibənin qurbanı olmuş iki əfqan qadınının həyatından bəhs edir: Məryəm və Leyla. Onların arasında ümumi heç nə yoxdur, ayrı-ayrı dünyalarda yaşayırlar, amma müharibə onların həyat yolunu birləşdirir. Özləri də bilmir onlar kimdir-rəqib, rəfiqə, yoxsa bacı. Təklidə orta əsr despotizminə, amansızlığa qarşı dura bilməyəcəklərini başa düşüb birlikdə mübarizə aparırlar, ağır sınaqlardan keçirlər. Sevgi onları olmazın fədakarlıqlara sövq edir, qadınlar ən ağır sınaqlara, məşəqqətlərə dözürlər. Sonda sevgi ölümə və dağıntılara qalib gəlir. Məryəm Cəlil və Nananın evlilikdən kənar, qeyri-qanuni uşağıdır. Atası Cəlil biznesmendir və ailəsi ilə Heratda yaşayır, Məryəm anası ilə isə balaca bir daxmada yaşayır. Cəlilin özünə məxsus teatrı amma o, Məryəmi bu teatra aparmayıb. Məryəm həmişə bu teatrı görməyi arzulayıb. Məryəm Cəlil və Nananın bir-birinə qarşı münasibətindən əziyyət çəkir. Anasına yox, atasına inanır. Hətta, atası onu görməyə gəlməyəndə Məryəm Herata gedir və küçədə yatmağa məcbur olur. Onu içəri buraxmırlar.Geri qayıdanda, anasının kəndirdən asılmış meyitini görür və bu onun həyatını dəyişir. Məryəm Rəşidlə evləndirilib Kabilə göndərilir. Rəşid əvvəlcə Məryəmlə yaxşı davranır lakin Məryəmin uşağını itirməsi ilə işlər dəyişir. Leyla Kabildə anadan olub, gözəl və ağıllı qızıdır. Atası müəllimdir, o, anasından daha çox atası ilə yaxındır. Leyla Tariqi sevir, həyatına onunla davam eləmək istəyir. Amma mü-

haribə hər şeyi dəyişir. “Min möhtəşəm günəş” romanı müharibənin darma-
dağın etdiyi ölkənin portretidir, eyni zamanda ailə və dostluq haqqında çox
təsirli bir kitabdır. “Min möhtəşəm günəş” güclü dramatik, lirik romandır.

Ədəbiyyat:

1. <https://az.wikipedia.org>.
2. <https://www.goodreads.com>.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi, qrup 234B, Məmmədova Könül Nail
Elmi rəhbər: müəl.Xankişiyyəva Zəhra*

**VİRCİNİYA VULFUN "ÖZÜNƏ AİD
BİR OTAQ" ƏSƏRİNDƏ FEMİNİZM**

Açar sözlər: Feminizm, Virciniya Vulf, Qadın, Kişi, Hüquqlar

Modernizm ədəbi cərəyanının qurucularından, ingilis yazıçısı, zəkası, xüsusi istedadıyla fərqlənən Virciniya Vulfun "Özünə aid bir otaq" essesi (bəzilərinə görə povest) feminizm hərəkatının klassik əsəri olaraq qəbul edilir. Vulfun digər kitablarından daha sadə dillə, axıcı yazılıb. Əsər rahat oxunur, çünki mövzu gözəçarpandır: "Qadın və Ədəbiyyat". Kişilərin qadınlara bəzmədən təkrarladığı "əzəli", həm də "əzici" bir sual vardır: "Bizlər qədər düşünmək qabiliyyətiniz olduğunu deyirsiniz. Elədirsə, niyə Şekspir kimi bir dahi çıxara bilmədiniz". Virciniya Vulf bu "yandırıcı" suala tarixi əlaqələrin kökünə enib, kitabxana rəflərində gəzdikdən və qısa qadın ədəbiyyatı tarixi çıxardıqdan sonra əsaslı bir cavab verir. O, qadınlara belə səslənir: "Pul qazanın, özünüzdə aid ayrı bir otaq və boş vaxt yaradın. Və yazın, kişilər nə deyər deyər düşünmədən yazın!" Beləliklə, bu kitab "Qadınlar arasında niyə Şekspir yoxdur?" deyənlərə ən mükəmməl cavab sayıla bilər.

Keçmiş dövrün qadınlara yaratdığı çətinliklərin buxovundan onların çıxma bilməməsi haqqında yazdıqları həqiqətdir. Bu mənada Virciniya yazdıqlarında haqlıdır.

"Bütün yüzilliklər boyu qadınlar kişini olduğundan iki qat böyük göstərən ayna rolunu oynadılar, sehrli aynaydı bu və möhtəşəm əksətmə gücü vardı. Belə güc olmasaydı, dünya hələ də bataqlıq və balta dəyməmiş meşələrdən ibarət olardı. Müharibələrdə zəfər qazanıldığı eşidilməzdi. Hələ də maral skeletləri ilə qırıq qoyun sümüklərini bir-birinə sürtər, çaxmaqdaşı verib qoyun dərisi, ya da formalaşmamış zövqümüzü hansı bəsit bəzək əşyası oxşayacaqsansa, onu alardıq... Çar və Sezar nə tac taxar, nə də taxtdan enərdilər. Mədənə cəmiyyətlərdə, hansı işə yaramasından asılı olmayaraq bütün şiddət, ya

da qəhrəmanlıq cəhdlərində aynalar gərəklidir. Məhz bu səbəbdən, Napaleon da, Mussolini də qadınların kişilərdən aşağı olduğunda bu qədər israr edirdilər, əgər onlar aşağıda olmasaydı, özləri böyüyə bilməzdi"

Ədəbiyyat:

1. Woolf, Virginia. "A Room of One's Own". An Imprint of Harper Collins Publishers. Grafton.1977. p.125
2. <https://www.ceylanmumoglu.com/article/virciniya-vulf-ozune-aid-bir-otaq>
3. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/356890>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi, qrup 234B
Yolçuyeva Aytac Mehti qızı
Elmi rəhbər: m. Xankişiyeva Zəhra*

PAULO COELHONUN "VERONİKA ÖLMƏYƏ QƏRAR VERİR" ƏSƏRİNDƏ FƏRQLİLİK AXTARIŞINDA OLAN VERONİKANIN SONRADAN ŞƏXSİYYƏT AXTARIŞINA ÇEVRİLƏN HEKAYƏSİ

Açar sözlər: Şəxsiyyət, cəmiyyət, yaşam və ölüm

Veronika ölməyə qərar verir. Paulo Coelhonun tərəfindən 1998-ci ildə nəşr etdirilmiş romandır. Romanda 24 yaşlı sloveniyalı qız Veronikanın həyatından bəhs olunur. İstədiyi hər şeyi əldə etmiş Veronika ölməyə qərar verir. Əsərdə qismən Coelhonun şəxsi ruhi xəstəxana təcrübəsi (Xuan Arias tərəfindən yazılmış "Pilgrimın etirafları" adlı bioqrafiyaya baxın) və hissləri təsvir olunmuşdur. Əsərin ümumi ideyası budur ki, "kütləvi dəlilik ağı başında olma adlandırılır.

"Veronika Sloveniyanın Lyublyana şəhərində yaşayan gənc və gözəl sloveniyalı qızıdır, onun yaxşı həyatı olsa da, həyatda arzuladığı hər şeyi əldə etdiyini düşündüyünə görə sakitləşdirici dərman içərək özünü öldürmək qərarına gəlir. Ölümünü gözləyərkən o, otağında olan jurnalı oxumaq qərarını verir. Jurnalda "Sloveniya harda yerləşir?" başlıqlı məqaləni gördükdən sonra, jurnalın nəşriyyata məktub yazmaq qərarı verən Veronika sui-qəsdinə haqq qazandıraraq insanların Sloveniyanın hara yerləşməsindən xəbərsiz olmasına qəzəbləndiyini bildirir. Burada ona ürəyinin ciddi zədələndiyi və bir neçə gün ömrü qaldığı xəbər verilir. Onun bu xəstəxanada olması bütün pasientlərə, xüsusilə kliniki depressiyadan əziyyət çəkən Zedkaya, panika hücumundan əziyyət çəkən Mariyə və şizofreniyadan əziyyət çəkən Eduarda təsir edir, daha sonra Veronika Eduarda aşiq olduğunu başa düşür. Viletdə olduğu zaman

Veronika başa düşür ki, ətrafındakıların onun haqqında nə düşünməsinə veci-nə almadan istədiyini edə, istədiyini deyə bilər; ruhi xəstə olduğu üçün heç kim onsu da onu tənqid etmir. Yeni əldə etdiyi azadlıq hissi sayəsində Veronika, nifrət və sevgi hissələri də daxil olmaqla əvvəllər heç vaxt yaşamadığı hissələri yaşamağa başlayır. Viletin baş həkimi Dr. İqor “şok edici” sərt terapiya tətbiq edir, onun təcrübəsinə görə ölümün qaçılmaz və yaxın olmasını hiss etmək insanda yaşama hissi oyatmalıdır. Veronikanın səbəbləri bunlar idi: O, həyatında fərqlilik görmür və hər şey onun üçün vahid idi. Əsərdə əsas məqam adi həyat və məqsəd itkisidir. Həmin məqamlar ki, artıq insanda nə üçün yaşadığını sorgulamağa başlayır. Bəlkə cəmiyyət Veronikanı öldürürdü, bəlkə də öz tənhalığı... Əgər intihar dəlilik hesab edilirdisə, həyatındaki vahidlik artıq itməmişdi. Başqa sözlə desək, o dəliliyi artıq bir çıxış yolu olaraq görürdü və şəxsiyyətini kəşf etməyə başlaması məhz dəliliklə başladı. “İnsanın yaşadığı coğrafiya insanın taleyidir”. İntihar etdiyi hissədə, Veronikanın jurnalda gördüyü “Sloveniyanın harada yerləşir?” sualına verdiyi reaksiyasından bu nəticə çıxarıram. Bütövlüklə əsər cəmiyyətdə mövqeyini tapmayan insanların həyata tutuna biləcəyi, əqli və fiziki qüsurlu insanlar üçün yaradıla biləcək cəmiyyət və bunlardan başqa sevgi, nifrət kimi geniş sferalı mövzunu öz ətrafında birləşdirən ən möhtəşəm əsərlərdən biridir.

Ədəbiyyat:

1. Paulo Coelho Veronika Decides to Die: A Novel of Redemption. HarperOne; Translation edition 2006) 240pp

2. <https://www.overdrive.com/media/3035746/veronika-decides-to-die-by-paulo-coelho-book-analysis>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi qrup 234B, Həsənova Jalə
Elmi rəhbər: m. Xankişiyyəva Zəhra*

PEDRO ANTONÍO DE ALARKONUN "XAİN" ƏSƏRİNDƏ "SOYUQ MÜHARİBƏ" MÖVZUSU

Açar sözlər: müharibə mövzusu, vətən mövzusu, kütlə məsələsi

Əsərdə bütün hadisələr 1808-ci il İspaniya Fransa müharibəsi fonunda cərəyan edir: Padron adlı şəhərcikdə Qarsia de Parades adlı bir əcaçı var idi. Həmvətənləri əvvəllər onu igid, cəngavər, vətəninə sevin, vicdanlı biri kimi tanıyırdılar. Amma sonra onun düşmənlə - fransızlarla dostluq etdiyini görüb, ona nifrət etməyə başladılar, onu öldürməyi qərara aldılar. Əsərdə əcaçını öldürməyə gələnlərin təsvirindən aydın olur ki, bilmirəm, müəllif özü bilərəkdən, ya

bilmədən bu məqamda çox gözəl bənzətmə yaradıb; düşünürəm ki, burada əzcaçı Parades Vətənin, onu öldürməyə gələn o qara kölgə isə Vətənə yaxınlaşan, başının üstünü alan bəlanın simvoludur. Burada yazıçı həm də o dövrdə vətəndaş müharibəsinə işarə edir. Bu cür yanlış tanımada "kütlə" məsələsi də var. Kütlə həmişə kor-koranə hərəkət edir, heç nəyi dərk və analiz etmir, kütlənin yalnız bir məqsədi var; missiyasından asılı olmayaraq, özünün xoşuna gəlməyən, ona qoşulmayan hər şeyi, hər kəsi məhv etmək. Bu sözlər fransızların üreyincə idi və qəhqəhə ilə gülürdülər. Əslində isə, müəllif Paradesin vasitəsiylə fransızların özlərini özlərinə güldürürdü... Necə ki Mirzə Ələkbər Sabir oxucunun öz diliylə özünü tənqid edirdi. Əzcaçı konkret olaraq öz babalarını fransızları öldürdüyünə görə lənətləmədi, ümumiyyətlə, burada "fransız" adı insan faktorunun şərti adı kimi çıxış edir, yəni insanı öldürən hər kəs lənətlənməlidir. Daha sonra görürük ki, əzcaçının senyorlara müraciəti bir ironiyadır, yenə ortada şərti adla insan amili var. Əslində əzcaçının demək istədiyi: senyorlar, bütün müharibələr mənasız və əsassızdır. İnciləb etmiş bütün mədəni xalqlar başqa xalqlara öz mədəniyyəti ilə gəlməlidir, silahıyla yox, azadlığı dadan bütün xalqlar onu başqa xalqlara da ərməğan etməlidir, əsir, kölə etməli deyil, bütün zədələnmiş adətləri sağaltmalıdır. Fransızlar ondan niyə ispanların onu öldürmək istədiklərini soruşanda, cavab verir ki, fransızlaşdığım üçün. Bu, həm də o demək idi ki, mən də ispanam... Və fransızlar - siz öləcəksiniz.. Yəni, iki yüz səksən beş ölü, iki yüz də məhkum olunmuş... Cəmi dörd yüz səksən beş ölü... – Parades əlavə etdi. Bu zaman artıq Paradesi öldürməyə gələnələr qapını qırıb, içəri girməyi bacarmışdılar. Fransızlar içəri soxulan camaatı öldürmək istəsələr də, yerlərindən qalxa bilmədilər. Padron camaatı da çaşıb qaldı. Onlar hələ anlaya bilmirdilər ki, xain dedikləri həmvətənləri vətəninə soxulan iyirmi düşməni zəhərləmişdi, vətəni və xalqı - onların özlərinin uğrunda özünü də zəhərləyib qurban etmişdi. O, iyirmi fransızı öldürməklə iki yüz səksən beş və ölümə məhkum olunmuş iki yüz həmvətəninin intiqamını almışdı artıq. Doğrudan da, əgər düşməne qarşı mübarizən içdəndirsə, onu elə Parades kimi silahsız da apara bilərsən, səs-küysüz. Bu, həm də o deməkdir ki, ey həmvətənlərim, əslində, vətən uğrunda bu qədər işlər görə, özünü qurban verən məni öldürməklə, xain siz olursunuz, vətən xaini mən yox, sizsiniz!

Ədəbiyyat:

1. <https://www.britannica.com/biography/Pedro-Antonio-de-Alarcon-y-Ariza>
2. İspan ədəbiyyatı antologiyası, "Şərqi - Qərb", Bakı-2007.

“QIZILGÜLÜN ADI” ƏSƏRİNDƏ XIV-XV ƏSRLƏRDƏ XRİSTİANLIQDA MİLLİ-MƏNƏVİ PUÇLUQ

Açar sözlər: Xristianlıq, əsər, fəlsəfi fikir, abbatlıq

Umberto Eko – İtaliyan yazıçısı, filosofu, tarixçisi, və mədəniyyət nəzəriyyəçisi 1932-ci ildə Alessandriya şəhərində doğulub. İtaliyanın, Fransanın və Almanıyanın yüksək mükafatlarına layiq görülmüş Eko 1980-ci ildə 50 milyon nüsxə ilə çap olunan, beynəlxalq bestsellerə çevrilmiş “Qızılgülün adı” adlı ilk romanını dərc etdirmişdir.

“Qızılgülün adı” intellektual postmodernizmin və XX əsr romançılığının ən parlaq nümunələrindən biri, Eko yaradıcılığının kulminasiyasıdır. Bu romanda müasir fəlsəfi fikrin bəşəriyyətə bəxş etdiyi bir çox düşüncə nemətləri-ikili qiymətləndirmədən, mərkəzin kənar üzərində, mütləqin nisbi qarşısında, həqiqətin həqiqət üzərində, əminliyin şübhə qarşısında, ehkamin təhlil üzərində ağılığından imtina, intertekstuallıq, semiotika və s. kimi anlayışlar əyaniləşərək, ”Biz buyuq!” dedi. Həmçinin, müəllif əsərdə Xristianlıq dininin müxtəlif aspektlərini analiz etmiş və həmin aspektlərin insanın həyatına necə təsir etdiyini göstərmişdir. Rəvayətçi siyasət və dinin necə qarışdığını, əsrlərin siyasi mühitini göstərir.

Əsərdə həm detektiv janrına aid olan hissələr, həm də xristian dininə aid olan fəlsəfi fikir və ideyalar mövcuddur. Bu ideyaların vahidliyi isə əsərə nəinki xələl gətirmişdir, əksinə onun həm maraqlı olmasına, həm də Xristian dininin kökləri, onun əsl məqsədi, digər qolları və onların məqsədini oxuculara aydın şəkildə çatdırmışdır.

U.Eko bu romanında orta əsrlərə qədər Xristianlığın öz vəzifələrini qoruyub saxladığını, lakin XIV-XV əsrlərdə abbatlıq və monastların bu sərhədlərdən kənara çıxdıqlarını və rahiblərin dünyəvi həzzə meyil etdiklərini əks etdirmişdir. Belə ki, ömür bo yu yalnız monastrlarda dini kitablarla məşğul olan rahiblər onlara qoyulan sərhədləri nəinki aşmış, hətta monastrda digər fəaliyyətlərlə məşğulluğa da meyil etmişlər.

Beləliklə, illər boyu öz saflığı, təmizliyi ilə tanınan monastr və abbatlıqlara Eko daha tənqidi yanaşmış, rahiblərin fəaliyyətlərinə və kilsədəki məhdudiyətlərə tənqidi aspektdən yanaşmışdır.

Əsərin bu xüsusiyyəti-yəni, müqəddəs hesab edilən məfhumlara, il-

lər boyu insanların hafizəsinə yalnız eyni formada ötürülən informasiyalara qarşı baxış bucağını dəyişdirmək postmodernizmin əlamətidir. "Qızılgülün adı" əsərində XIV-XV əsrlərdə Xristianlıqda milli-mənəvi puçluq dedikdə, bu zaman kəsiyində abbatlıqlarda rahiblərin öz istəklərini, məqsədlərini həyata keçirtmək üçün qürur, şərəflərini necə alçaltdıqlarını homoseksuallıq fonunda görmək mümkündür.

Ədəbiyyat:

1. Umberto Eco "Qızılgülün adı", Bakı, Qanun nəşriyyatı, 2017, səh
2. <https://kultura.az/news/20150521010003742>
3. <https://www.gradesaver.com/the-name-of-the-rose/study-guide/themes>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi qrup 326B, Novruzova Səmrə
Elmi rəhbər: m. Xankişiyyəva Zəhra*

C.K.ROULİNQİN "HARRİ POTTER" ƏSƏRİNDƏ JANR POETİKASINA DAİR MƏSƏLƏLƏR

Açar sözlər: C.K.Roulinq, "Harri Potter", sehr, fantastik

Britaniyalı yazar C.K.Roulinq 1965-ci ildə Yeyt şəhərində anadan olmuşdur. 1986-cı ildə Ekster Universitetin bitirdikdən sonra o, Londondakı Beynəlxalq Amnesti Təşkilatında çalışır, hardakı "Harri Potter"-in macərələrinin yazmağı başlayır. 1991-cı ildə inglis dilini xarici dil kimi tədris etmək üçün Portuqaliyaya səyahət edir. Qısa müddətlik evliliyi və övladının dünyaya gəlişindən sonra o, Birləşmiş Krallığa qayıdır və Edinburqda məskunlaşır. Edinburqda o, bacısının həyat yoldaşına məxsus "Nikolos" adlı kafeyə "Harri Potter" silsilə romanını yazmağa gedirdi. 1997-ci ildə nəşr olunan "Harri Potter və Fəlsəfə daşı" romanı qısa müddətdə bütün dünyada böyüyə hər kəs arasında şöhrət qazanır. Qabarıq təsvirləri və fantastik süjet xətti olan romanın baş qəhrəmanı Harrinin daha körpə ikən ana və atasını zalım sehrbaz Volan de Mort qətlə yetirmiş və Harri qəddar qohumları ilə qalmağa məcbur olmuşdur. İllər sonra o sehrbaz olduğunu anlamış və Hoqvarts sehrbazlıq və ovsun məktəbinə daxil olmuşdur. Kitab "British Book Award" daxil olmaqla bir sıra mükafatlar alıb. Silsilənin davamı olan "Harri Potter və Sirlər otağı" (1998), "Harri Potter və Azkaban dustağı" (1999), "Harri Potter və Alov kuboku" (2000), "Harri Potter və Simurq Ordeni" (2003), "Harri Potter və Mələz Şahzadə" (2005) və "Harri Potter və Ölüm hədiyyələri" (2007) romanları da dünyanın 200-dən çox ölkəsində tanınmış, 60-dan çox dilə tərcümə edilmiş və

2001-2011-ci illərdə kitablar əsasında filmlər çəkilmişdir.

Fantastik əsər olan "Harri Potter" özündə nağıl və mifin elementlərin birləşdirir: kentavr, təkbuynuzlu at, Simurq quşu, elflər kimi mifoloji obrazlar, sehirli ərazilər və əşyalar, müdrik yaşlı insanlar, dönüşümlər, cadular, zalım ögey valideynlər və s.. Bunlarla yanaşı əsərin özünəməxsus özəlliklərə sahibdir: janrların qarışımı, ikili dünyanın detallı təsviri, gerçək həyatda var olmayan əşyalara, oyunlara verilən xüsusi adlar (məsələn uçan süpürgə Nimbus 2000, Quidditch oyunu və ordakı Quaffle, Bludger və qızıl Snitch topları), xeyirlə şər arasında mübarizə, və s. C.K. Roulinq burada iki dünya yaradır: biri gerçək dünya, digəri isə sehirli. Romanı uşaq ədəbiyyatına aid etsələr də, əsərdəki qəliz sehr və yer adları, bir neçə yerdeki qarışıq olaylar, ölüm səhnələri bu fikirdə ziddiyyətlər ortaya çıxardır. Roulinq eyni zamanda sehr adlarında Latın sözlərindən istifadə edir. Məsələn: accio (lat: çağırmaq) – çağırma sehiri, wingardium leviosa (lat: arduus-yuxarı, dik, levis-yüngül) – əşyaları havaya qaldırma sehiri, riddikulus (lat: gülünc) – qorxulu şeyləri gülünc hala salma sehiri və s. Bundan əlavə Roulinqin yaratdığı sehirli və rəngarəng dünyada da aid dünyadakı kimi əxlaq normaları, davranış qaydaları sərgilənir.

Ədəbiyyat:

1. Роулинг, Дж.К. Гарри Поттер и философский камень: Роман / пер. с англ. И.В. Оранского. – М.: ЗАО «Росмэн-Пресс», 2011. – 400 с
2. <https://www.britannica.com/biography/J-K-Rowling>
3. <http://stranniy.ru/health/nekotorie-janrovie-osobennosti-romana-garri-potter/main.html>
4. <https://hobbylark.com/fandoms/latin-spells-in-harry-potter>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1 Fakültəsi, qr. 309 A, Aytəkin İsfəndiyarova
Elmi rəhbər: b/m Alışova Ramilə*

ALLİTERASIYA BƏDİİ ÜSLUBİ VASİTƏ KİMİ

Açar sözlər: bədii təsvir və ifadə vasitələri, fonetik üslubi vasitə, nəsr, şeir, ifadə və deyimlər, səslərin təkrarı

Sözlərin başlanğıcında samit səslərin təkrarlanaraq sətirlərdə və ya hər hansı bir qrupda ritm yaratması Alliterasiya adlanır. Alliterasiya fonetik üslubi vasitələrdən biridir. Latınca latira sözündəndir, əlifbanın hərfləri deməkdir. Məsələn, "She sells seashells by the sea-shore." ; "Peter Piper picked a peck of pickled peppers." Bu cümlələrdə ş və p samit səsləri ritmik

təkrar yaratmışdır. Alliterasiya ümumiyyətlə poeziyada, dramda və romanlarda yazıçının istədiyi effekti əldə etmək üçün istifadə etdiyi ədəbi səs cihazıdır. Alliterasiya bu baxımdan yanılmaqlara bənzəyir. Nəinki bir sətirdə olan bir neçə söz, həmçinin, iki yanaşı gələn sözün başlanğıc samitlərinin təkrarlanması da alliterasiya yaradır. Məsələn, Tit for tat, blind as a bat və s.

Alliterasiya şeirdə:

Deep into that darkness peering,
Long I stood there wondering,
fearing, Doubting, dreaming dreams
no mortal ever dared to dream before
– Edgar Allan Poe (Edgar Allan Poe)-nün "The Raven" (Qarğa) şeirindən (D səsinin təkrarı).

Alliterasiya nəsrə:

His soul swooned slowly as he heard the snow falling faintly through the universe and faintly falling, like the descent of their last end, upon all the living and the dead. – Ceyms Coys (James Joyce)-un The Dead (Ölülər) əsərindən (Th (Z), S, F və L səslərinin təkrarı).

Brend adları alliterasiya ilə adlandırılı bilər, bunun başlıca səbəbi daha asan yadda qalmasıdır. Məsələn: **D**unkin' **D**onuts, **B**est **B**uy, **C**oca-**C**ola.

Məşhur adlar alliterasiya ilə: Ronald Reagan, Jesse Jackson, Mickey Mouse, Marilyn Monroe.

Alliterasiya ifadə və deyimlərdə: Busy as a bee, Give up the ghost, Make a mountain out of a molehill.

Ədəbiyyatda: "Three Grey Geese by Mother Goose" əsərindən: Three grey geese in a field grazing.

Grey were the geese and green was the grazing.

Alliterasiya, müəyyən səslərin bir cümlə və ya cümlədəki sözlərin əvvəlində təkrarlandığı faydalı poetik bir vasitədir və müəyyən ifadələri vurğulamaq üçün istifadə edilir, ritm və musiqilik yaradır.

Ədəbiyyat:

1. Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyatı. Bakı:1962,372s.
2. Həjiyeva A. English stylistic. Bakı-2015,page:6-12;93
3. <https://kidskonnnect.com/language/alliteration-examples/>

MƏSDƏRLƏR المصادر

Açar sözlər: Məsdər, feil, feili isimlər, bablar, qiyasi modellər

Ərəb dilində məsdərlər Azərbaycan dilinin məsdərlərinə deyil onun feli isimlərinə bənzəyir. Azərbaycan dilində -ma, -mə şəkilçiləri ilə həm feldən düzələn isimlər, həm də feli isimlər əmələ gəlir. Həmin şəkilçiləri qəbul etmiş fellər təmamilə isimləşərsə, feldən düzəlmə isim adlanır. Məsələn: qovurma, qızdırma və s. Fellər həmin şəkilçilər vasitəsilə isimləşərkən təmamilə isim olmazsa, felə aid xüsusiyyətlərini saxlarsa feli isim adlanır. Məsələn: danışma, planlaşdırma və s. Eyni xüsusiyyətlər ərəb dilinin məsdərlərinə də xasdır. Bəzən məsdərlər fellikdən uzaqlaşaraq tam bir isim xarakteri alır. Məsələn: ”دَرْسُ - dər” sözü “öyrənmək” felinin məsdəridir. Lakin feldən uzaqlaşaraq təmamilə isimləşmişdir. Ərəb dilində bu növ məsdərlərə “ məsdər ismi – اسم المَصْدَر ” deyilir.

Ərəb dili qrammatikasında məsdərlər iki qrupa bölünür.

1. Müəyyən olunmuş qiyasi modellər üzrə düzəlməyənlər. Bu qrup məsdərlərə ərəb dilində " المَصَادِرُ السِّمَاعِيَّةُ " deyilir.

2. Müəyyən olunmuş qiyasi modellər üzrə düzələnələr." Bu qrup məsdərlər isə ərəb dilində " المَصَادِرُ الْقِيَاسِيَّةُ " adlanır. Birinci qrupa üçsəmitli sadə fellərdən məsdərlər aiddir. Bu məsdər formaları qrammatikada daha çox isimləşərək ad bildirmə xüsusiyyəti bildirir. Birinci bab fellərin çox işlənən məsdər formaları əsasən aşağıdakı növlərə bölünür:

1. فَعْلٌ، فَعْلٌ، فَعْلٌ formaları üzrə düzələn məsdərlər. Məsələn: فَهَمٌّ – başa düşmə(k), عَلِمٌ – bilmə(k) və s.

2. فَعْلَةٌ، فَعْلَةٌ، فَعْلَةٌ məsdər formaları.əsasən rəng və bildirən fel kökləri üzərində düzəlir. Məsələn، خَضْرَاءٌ – yaşılıq və s.

3. فَعْلَى، فَعْلَى، فَعْلَى، فَعْلَى məsdər formaları. Məsələn: دَعَا → دَعْوَى iddia etmə(k)، نَكَرَ نِكْرَى → - xatırlama(q),

4. فَعْلَانٌ، فَعْلَانٌ، فَعْلَانٌ (əsasən hərəkət, tərponiş bildirir.). məsdər formaları. Məsələn: حَرَمَ → حَرْمَانٌ məhrum olma(q), və s.

5. فَعْلٌ، فَعْلٌ، فَعْلٌ، فَعْلٌ məsdər formaları. Məsələn: طَلَبٌ - tələb etmə(k), هَدَى - هُدًى - yol göstərmə(k),

6. فَعْلَةٌ، فَعْلَةٌ məsdər formaları. Məsələn: غَلَبَ → qələbə çalma(q), سَرَقَ → oğurlama(q).

7. فَعَالٌ، فِعَالٌ، فُعَالٌ - məsdər formaları. Məsələn: ذَهَابٌ – getmə(k), إِيَابٌ – gəlmə(k), və s.
8. فَعَالَةٌ، فِعَالَةٌ، فُعَالَةٌ məsdər formaları. Məsələn: زَهَادَةٌ – özünü saxlama(q), دِرَائَةٌ - dərk etmə(k), بُغَايَةٌ - zülm etmə(k).
9. فَعُولٌ، فُعُولٌ məsdər formaları. Məsələn: قَبُولٌ - qəbul etmə(k), دُخُولٌ – daxil olma(q).
10. فُعُولَةٌ - məsdər forması. Məsələn: سُهُولَةٌ - asan olma(q)

Ədəbiyyat:

1. Ə.C.Məmmədov. “Ərəb dili „, dərslik. Səh. 691. Bakı -2014
2. L.H.Əliquliyeva.” Ərəb dilində ad qruplu sözlərin tədrisi”. Səh 57. Bakı - 2015

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, qrup 453, Fatma Yusifova
Elmi rəhbər: b/m. Laura Zərbəliyeva*

AKSARA DI INDONESIA

Kata kunci: Bahasa-bahasa di Indonesia, sistem tulisan, aksara

Tulisan berada dalam suatu sistem yang disebut sistem tulisan atau aksara. Bila bahasa Indonesia menggunakan aksara Latin, bahasa daerah di Indonesia menggunakan aksaranya sendiri. Bahasa Jawa dalam karya-karya mengenai agama Islam menggunakan huruf Arab, nama aksaranya *pegon*, sedangkan bahasa Melayu yang menggunakan huruf Arab nama aksaranya *jawi*. Aksara Arab yang digunakan di Indonesia berbeda dengan aksara Arab yang ada di negeri Arab.

Di samping pengaruh aksara Arab, aksara bahasa daerah mendapat pengaruh dari aksara Pallawa yang diturunkan dari aksara Brahmi. Aksara Pallawa dikarenakan menyebarnya agama Hindu dan Buddha yang datang sebelum agama Islam.

Setiap daerah di Nusantara punya aksara yang berbeda dari tempat lainnya. Beberapa di antaranya masih dikenal hingga kini.

Aksara Jawa menggunakan sistem tulisan Abugida dan sistem penulisan dari kiri ke kanan. Aksara ini terdiri dari 20 suku kata dan beberapa aksara suara, tanda baca, dan angka Jawa. Aksara ini dulu lebih banyak digunakan untuk menerjemahkan bahasa Sansekerta .

Aksara Bali adalah aksara yang hampir sama dengan aksara Jawa. Hanya saja aksara Bali terdiri dari 47 aksara.

Aksara Lontara lebih sering digunakan untuk menulis tata aturan pemerintahan dan kemasyarakatan oleh masyarakat suku Bugis-Makassar. Aksara Lontara terdiri dari 23 huruf konsonan dan mempunyai vokal inheren 'a'.

Selain deretan aksara yang telah disebutkan di atas, masih ada banyak lagi aksara di berbagai daerah di Indonesia. Tetapi, saat ini banyak anak dan pemuda di daerah yang tidak hafal, dan kesulitan menuliskan aksara yang merupakan bagian dari budaya daerahnya.

Daftar Pustaka:

1. Kushartanti, Untung Yuwono, Multamia RMT LauderRagam Aksara Nusantara. Pesone Bahasa: Aksara di Indonesia. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama, 2009, halaman 76-80.

2. Inilah 6 Aksara Nusantara yang Kini Nasibnya Terancam Punah. <https://www.boombastis.com/aksara-terancam-punah/69117>

3. Ragam Aksara Nusantara. <https://www.goodnewsfroindonesia.id2016/01/22/ragam-aksara-nusantara>

*Azerbaijan University of Languages
International Relation and Regional Studies, group 339b,
Guliyeva Narmin
Supervisor:/t Parvana Jafarova*

AMERICANISM IN ENGLISH

Key words: *americanism, english language, language difference, assimilated words.*

Americanisms are words or expressions that are used in the US. Americanisms are often used in English speaking countries either. The term **Americanism** was introduced by Reverend John Witherspoon in the late 18th century. **The most noted examples in americanism:** When people ask for something in America they often use, "Can I get a..." but it's really annoying British people they think. It's not New York. It's not the 90s or Central Park. Brits prefer use "Can I have a...". The second example which make Brits crazy when americans use wat on instead of wait for. Brits hate when Americans pronounce the word "leverage" like [lɛvərɪdʒ] brits prefer pronounce like [li:vərɪdʒ]. Americans use often "I am good" instead of "I am well" and it drives crazy English people. Usually in America when people do mistake they often use " my bad" instead of " its my mistake" or " its my fault". It's really vexing Brits so much. We can often hear in US the word " bi-weekly" its mean every

two weeks or twice a week. This word extremely annoying Brits. "Three-time" and "two-time" grammatically these words no make sense, but in America people often use these words and British people just pisses off when they hear about it. One of the popular americanism in US is "you do the math" its usually used in a combative style to show someone that something won't work in a resentful tone. The americanism "**oftentimes**" makes Brits shiver with annoyance. They prefer use often, repeatedly and so on. The most annoying americanism for Brits is "**a million and half**". In US people often use **the americanism "Train station"** instead of **railway station** and its irritate the English. In US when somebody celebrate a birthday and become older they use word "**turn 21,30 or 40**". The most americans use "issue" instead of a "problem". The most famous americanism in US is "heads-up". The Brits prefer use admonishment instead of heads-up. Americans often use **transportation** instead of **transport**, its really gets on British people's nerves. Americans prefer use take-out instead of takeaway. To put a list into alphabetical order – americans call **alphabetize it**. Brits thinks its sound weird.

Sometimes, we see or hear some abbreviations like **gonna, gotta, hafta, wanna, gimme, etc.** instead of **going to, got to, have to and so on**. These are grammatically incorrect, however, they are used in very informal spoken English.

Reference list:

1. What is Americanism?, American Journal of Sociology, 20, no. 5 (March 1915): 613-628.
2. Dorsey, Leroy G. (2007.) We Are All Americans, Pure and Simple: Theodore Roosevelt and the Myth of Americanism. University of Alabama Press.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
B M və Regionşünaslıq fakültəsi, q.r.260, Hənifə Əhmədova
Elmi rəhbər: Fil.f.d., dos.Y.M.Orucova*

FRANSIZDİLLİ SİYASİ DİSKURLARDA METONİMİK MƏCAZLAR

Açar sözlər: fransız dili, siyasi diskurs, leksik-semantika, Metonimiya

Siyasi diskursda leksik-semantik söz yaradıcılığı arasında metonimiyanı (işarə olunan predmetlə bu və ya digər şəkildə əlaqədə olan digər predmetin adını və ya əlamətlərini bildirən sözün mənasını əvəz etmək qabiliyyətini) xüsusi qeyd etmək lazımdır. Fransızdillli siyasi diskurslarda metonimik məcazlar arasında soyaddan əmələ gələn isimlər siyasətçilərin

diskursunda müəyyən yer tutur və funksionallığı ilə seçilir. Məsələn: “*A vous lire, nous sommes en juin 1940 et le sarkozysme est une sorte de pétainisme à visage libéral*”. (Le Nouvel Observateur, 31.08.2006:5.)

Verilmiş nümunədə iki metonimik məcaz işlənib: *pétainisme* (ikinci dünya müharibəsi illərində Fransada Vişi hökumətinə rəhbərlik edən marşal Petenin adından yaranmış) və *le sarkozisme* (N.Sarkozinin adından əmələ gəlmiş).

Siyasi diskursda soyaddan əmələ gələn sifətlər müəyyən yer tutur. Məsələn: “*Nicolas Sarkozy pouvait prôner la rupture moderniste avec un PS anachronique, incapable de clarifier son rapport à la mondialisation et au marché. La rupture valait autant par rapport à l’immobilisme chiraquien*”. (Chiraquien – Jak Şirak siyasətinin davamçısı). (Le Monde, 04.09.2006.)

Fransız dili bu cür söz yaradıcılığında fel formasından da istifadə edir. Məsələn, «Milli cəbhə» partiyasının lideri Le Pen və onun tərəfdarları «*lepéniser*» felini işlətmişdir: *Je me suis toujours élevé contre le discours qui tendait à lepéniser Sarkozy*”. (Le Nouvel Observateur 31.08.2006:5.)

Hollander (Hollande + er) – 2016-cı ilin dekabr ayında Bernar Pivo tərəfindən hakimiyyət dəyişikliyinə başlanğıcını təsvir etmək üçün (onun sözlərinə görə “teatra” bənzəyən), eləcə də Respublika Prezidentinin obrazını 2017-ci ildə prezidentliyə namizəd olan Respublikaçı Fransua Fillonla ironik bir müqayisə etmək üçün istifadə etmişdir: «*Filloner: arriver quand on ne vous attend pas. Hollander: partir quand on ne s’y attend pas. La politique c’est du théâtre*» [<http://dicocitations.lemonde.fr/>].

Aparılan müşahidələr nəticəsində deyə bilərik ki, məşhur siyasi şəxslərin soyadları əsasında formalaşan bu kimi konseptlər əksər hallarda emosional-neqativ konnotasiyalarda çıxış edir.

Ədəbiyyat:

1. Арутюнова Н.Д. Метонимия // Лингвистический энциклопедический словарь: под ред. В.Н. Ярцевой. – 2-е изд., дополненное. – М.: Издательство «Большая Российская энциклопедия», 2002. – С. 297–301.

2. Чудинов А.П. Политическая лингвистика: учеб. пособие. – 4-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2012. – С 127–128.

FRANSIZDİLLİ SİYASİ DİSKURSLARDA NEOLOGİZMLƏR

Açar sözlər: fransız dili, siyasi diskurs, neologizmlər

Fransız dilində termin yaradıcılığı yalnız dilin daxili imkanları hesabına deyil, eləcə də siyasətçilərin individual yaradıcılıqları sayəsində yaranır. Fransız siyasi diskursunda yeni anlayışlar və ideologiyaları təyin edən reali-neologizmlərin semantik-üslub xüsusiyyətlərinin təhlili prosesində onların üç qrupunu müəyyən etdik:

1. Hər hansı bir konsepsiya və ya ideologiya ilə əlaqəli neologizmlər. Məsələn, *droits-de-l'hommiste* insan hüquqlarının müdafiəçilərini dolayı yolla müəyyən edən, ancaq aydın şəkildə insan hüquqlarını təbliğ edən hakimiyyət orqanlarının və siyasi hərəkətlərin ideologiyasını tənqid edən termindir. Bu termin 1989-cu ildə Andre Pele tərəfindən yaranmış, N.Sarkozinin tənqidi çıxışlarında böyük bir rezonans qazanmışdır. *Noniste* (*non+iste*) və *ouiste* (*oui+iste*) – ümumxalq səsvermədə vacib dövlət məsələlərin həlli prosesində seçicinin obrazını konseptuallaşdıran termdir. *Flexicurité* (*flexibilité + sécurité*) – idarəetmədə rahatlığı və təhlükəsizliyi birləşdirən yeni bir strategiyayı müəyyənləşdirir. Bu neologizmlərlə bərabər *démocrature* (*démocratie + dictature*) – demokratiya altında maskalanmış diskultura karikaturası; *vidéocratie* (yunan dil. *eidōs* «görünüş, obraz» və *kratos* «hakimiyyət») – siyasi rejim; *ultralibéralisme* (*ultra + libéralisme*) – liberalizmin müdafiə edilməsi; *islamophobie* (*islam + phobia* (qorxu)) – İslam və ona yaxın olan sosial hadisələrə mənfi reaksiya; *Françafrique* – Fransanın Afrika və digər ölkələrin ərazisində koloniyaları ilə rəsmi münasibəti.

2. Fransanın siyasi xadimləri və müxtəlif nüfuzlu qruplar tərəfindən “yaradılan” individual konseptlər. Bu neologizmlər siyasi dialoqun mühüm tərkib hissəsi ola bilən, milli, dövlətlərarası və ümum Avropa səviyyəsində qarşılıqlı anlaşmanı təmin edən müəllifə hər hansı bir yeni ideyanı (idealogiyayı, konsepsiyayı) təqdim etməyə imkan verir. Məsələn, *somali-sation* (*Somalie + is + ation*).

3. Müəyyən bir siyasi şəxsiyyətlə bağlı neologizmlər. Bu qrupa müəyyən siyasi şəxsiyyətlə əlaqəli (fransız dilində: *les néologismes personnifiés/personnalisés*), yaxud subyektiv neologizmlər (*les néologismes*

subjectifs) aid edilir. *Hollander* 2016-cı il də Bernar Pivo hakimiyyət dəyişikliyinin başlanğıcını təsvir etmək üçün, eləcə də Respublikaçı Fransua Filonla ironik bir müqayisə etmək üçün istifadə etmişdir.

Siyasi realiləri təmsil edən neologizmlər fransız siyasi diskursun konseptsahəsini genişləndirir. Birinci və ikinci qrupa aid olan realilər sayca nisbətən çoxluq təşkil edir.

Ədəbiyyat:

1. Абабий В. Н. Актуальная лексика во французском общественно-политическом дискурсе / В. Н. Абабий // Романское культурное и языковое наследие: история и современность : сб. науч. Трудов. – М., 2016. – С. 169– 174.

2. Le Figaro. Les cent mots de l'année. Edition hors-série. – Garnier, 2012. – Mode of access: www.lefigaro.fr

*Azerbaijan University of Languages
International Relations and Regional Studies, group 339b,
Mammadova Sakina
Supervisor: s/t Parvana Jafarova*

POLITICAL IDIOMS

Key words: *verbal communication, idioms, political talks, Diplomacy*

An idiom is a kind of expression which is used commonly almost in every language and its meaning does not relate to the literal meaning of its words. Idioms are type of metaphorical language, which means they are not always meant to be taken literally.

Here are some idioms and expressions that i want to introduce. These idioms are significant to learn for future diplomats like us in order to refer to political reports.

Frontrunner: The candidate who is the leader in an elections by having the majority of votes and they are usually are likely to be succeed. They are supported by their party members. For example: In 2016's president elections Donald Trump was a frontrunner compared to his competitors.

Strange Bedfellows: So bedfellow itself means a person who shares bed with another. The term has been used metaphorically since the late 1400s. This particular idiom may have been invented by Shakespeare in his one of the great plays called *The Tempest*. In politics its meaning is pretty close to it. When we say that two people, organizations, etc. make strange bedfellows, we mean that they form an unusual, unexpected politi-

cal alliance or peculiar associations.

Political Suicide; Committing political suicide means doing something or proposing actions that are seen as unfavourable. These kinds of actions will probably lead to the end of your career as a politician. Acting in such a way (verbal or non-verbal) that causes one, typically a politician, to lose widespread support.

Flip-flop: A "flip-flop" (used mostly in the United States), U-turn (used in the United Kingdom, Ireland), or backflip (used in Australia and New Zealand) is a sudden perceptible change in political environment by a public official, sometimes these both positions are consecutive with each other.

Lash out: to attack to speech or writing of someone; to "burst into or use verbal or physical attack." A candidate is requested to "lash out" at an opponent who has attacked her positions or beliefs when they react furiously and answer the attack forcefully.

Lame Duck: This is an other political idiom that you might hear after an election, especially in USA lame duck is a politician or other official, even government that doesn't have much real power because their period in charge will end soon and their successor has already been elected..

Spin Doctor: First of all the meaning of spin is that presenting information in a particular way, especially one that makes your thoughts seem better or your opponents ideas seem way much worse than yours. So who is a spin doctor? A spin doctor is a spokesperson employed to give a favourable interpretation of events to the media, especially on behalf of a political party in the way that seems the most appropriate.

On behalf of that with using political idiomatic expressions officials represent their opinions, current ideas about something in more convenient way depending on context.

Reference list:

1. Richard A.Spears- NTC's Dictionary of Phrasal Verbs: and Other Idioms Verbal Phrases, McGraw-Hill Education,1993
2. Michael Dillon-Deconstructing International Politic, USA, Milton Park,2013

NON VERBAL COMMUNICATION IN DIPLOMACY

Key words: *political, negotiations, nonverbal language, diplomatic gestures, features*

Apparently in nonverbal communication, many people use the prominent term "body language". This is, however, an inaccurate representation of what nonverbal communication actually is, for many reasons we won't go into here. We are deliberately using the term nonverbal communication because it is accurate for explaining all of the multiformal areas that non-linguistic communication covers. We can say it is communication behaviors and features that transfer meaning without the use of words. It's inevitable to imagine life without this type of communication. There are several areas, or channels, of nonverbal communication. Some are more relevant to communicating with diplomacy and tact than others, and in the interest of space, it is those that we will focus on here. Nonverbal messages have been recognized for centuries as a critical aspect of communication.

Judee Burgoon (1994) has identified seven different nonverbal dimensions:

Kinesics or body movements including facial expressions and eye contact, vocalics or paralinguage that includes volume, rate, pitch, and timbre, personal appearance, our physical environment and the artifacts or objects that compose it, proxemics or personal space, haptics or touch, chronemics or time.

Politicians should be aware of how to masterly speak in two languages – verbal language and body language. For aspiring politicians, knowing how to engage and reach the masses with their ideas and beliefs is essential. However knowing what to say is just as important as how to say it. Nonverbal communication as being a fundamental aspect of communication, meaning "nonverbal symbolic codes applied in relations in daily life", is used mostly unconsciously but continuously. In addition to rhetoric, when a community is evaluating political leaders they resorts to some other information. This information is usually obtained from nonverbal communication. Voters in the society and other national societies take into account when communicating face to face with politicians the tone of voice,

rhetoric, dominance of the mother tongue language, as well as the dress style, jewelry, accessories, body posture, gestures and facial expressions as non-verbal communication and persuasion factors. In the presentations and international relation conferences the non-verbal elements, as stated before, are much more effective, easier to recall, cogent and persuasive than elements of written communication of the political leaders messages. Because today nonverbal communication items are effective to create political image and has an important dimension in the international politics.

Reference list:

1. Banning, S., Coleman, R. (2009). Louder than words: A content analysis of presidential candidates' televised nonverbal communication. *Visual Communication Quarterly*, 16, 4-17.
2. Brusattin, L. (2012). Candidate visual appearance as a shortcut for both sophisticated and unsophisticated voters: Evidence from a Spanish online study. *International Journal of Public Opinion Research*, 24, 1-20

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, qrup 261, Quliyev Əli
Elmi rəhbər: m. Günay Səfərova*

İBRİ ƏLİFBASINDAKİ HƏRFLƏRİN RƏQƏMSAL SİRRİ VƏ MƏNASI

Açar sözlər: ibri əlifbası, samit hərflər, rəqəmsal dəyər

Sami-hami dil qrupuna aid olan bir çox dillərdə olduğu kimi müasir ibrani dilində də hərflər sağdan sola doğru yazılır və yazı prosesində bir-birinə bitişdirilmir. İbri dilində 22 samit hərf vardır.

Sait səslər ibrani dilində tək formada “nekuda” və samit hərflərin ya altında ya da sol tərəfində yazılır. Çox zaman sait səslər yazıda göstərilmir. Bu səslər daha çox dini mətnlərdə, lüğətlərdə və eləcə də alınma sözlərin düzgün səslənməsi üçün yazılır.

Hər bir ibrani hərfin özünün rəqəmsal (cəbri) dəyəri vardır. Bu rəqəmsal dəyər onlar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Məsələn, “Alef” hərfinin rəqəmsal dəyəri 1 (bir), “Yud” hərfinin rəqəmsal dəyəri 10 (on)-dur. 11 ədədi bu iki hərfin yanaşı işlədilməsi ilə yarana bilir, yəni, $11 = \aleph + \aleph$.

Tarix boyu ibri dili bir sıra dillərin, o cümlədən də ərəb dilinin təsirinə məruz qalaraq ondan təsirlənmişdir. Hal-hazırda ibri dilində hər bir samit hərfin özünəməxsus mistik və qədim mənası var. Hələ qədim dövr-

lərdə misirlilər, ibranilər rəqəmlərin sirləri ilə maraqlanmış, onları araşdır-
mış və bu haqda təsəvvürlərə malik olmuşlar.

Kabbala mistik təlimində say sistemində 1-dən 22-yə qədər saylara
üstünlük verilir ki, bu da əlifbadakı samit işarələrin sayı ilə üst-üstə düşür.
Kabbalistik düşüncəyə görə, ibrani hərfləri hələ kainat yaranmamışdan əv-
vəl mövcud olmuşdur.

Müasir ibri əlifbasında hərflərin rəqəmsal dəyəri əslində yəhudilər
üçün xüsusi məna ifadə etməkdədir. Belə ki, sözlərdəki hərflərə aid olan
ədədləri topladıqda müəyyən məna ortalığa çıxır ki, bu məna da həmin
sözlə əlaqəli olur. Buna Gematria təlimi də deyilir. Məsələn, qeyd olunan-
ların bir-iki söz üzərində tətbiqinə nəzər yetirək:

זית (zayt)-ibrani dilində bu söz “zeytun” deməkdir. Gematriası isə
Zayn (7)+Yud (10)+Tav (400) = 417 deməkdir. İndi isə 417 ədədinin açıqla-
masına nəzər yetirək: 417 ədədi Nuhun gəmisinin simvoludur. Bu işarə Nu-
hun gəmisində olanların (hər növ heyvandan bir cüt, yeyilməsi dini cəhət-
dən caiz olanlardan da yeddi cüt alındığı gəmi) tufandan qurtuluşa, Nuhun
göndərdiyi göyərçinin dimdiyində zeytun budağı ilə gəlməsinə işarədir.

Müəyyən hərflərə məxsus rəqəmlərə və onların ifadə etdiyi “sırlı”
mənalara nəzər yetirək:

1. א (alef). Hərfi mənası öküzün başı və ya öküzün buynuzu
deməkdir. İlk mənası isə birinci, ilk deməkdir.

2. ב (bet). Hərfi mənası çadır, ev deməkdir. İlk mənası isə ailə
mənasını verir.

3. ג (qimel). Hərfi mənası dəvə, ilkin mənası isə qaldırmaq, fəxr et-
məkdir.

4. ד (dalet). Hərfi mənası qapı, ilkin mənası isə cığır, yol deməkdir.

5. ה (hey). Hərfi mənası seyr etmək, çağırmaq, ilkin mənası isə gös-
tərmək mənasını verir və s.

Nəticə etibarilə qeyd etmək lazımdır ki, ibri əlifbasındakı bütün
hərflərin bu qayda ilə rəqəmsal dəyəri və özünəməxsus mənası vardır.

Ədəbiyyat:

1. Alter, Robert. Modern Hebrew Literature, New Jersey, Behrman
House, Inc., 1975

2. מעדיה מ. להצליח בעברית א. ישראל: נדפס בישראל בשנת תש"ע 2009
(Meira Maadia, İbri dilində uğur qazanmaq, İsrail: 2009)

ÖLÜ DİL OLAN İBRİ DİLİNİN DIRÇƏLƏRƏK GÜNDƏLİK DANIŞIQ DİLİNƏ ÇEVİRLMƏSİ

Açar sözlər: ibri dili, ölü dil, danışıq dili, Eliezer Ben Yehuda

Dünyanın ən qədim dillərindən sayılan ibri dili bir sıra dəyişikliklərin olmasına baxmayaraq, əsrlər boyunca öz strukturunu saxlayan sami dil qrupuna aid dillərdən biridir.

Təxminən 3000 ildən çox tarixi olan ibri dilinin ən qədim yazılı abidəsi təxminən e.ə IX əsrə aiddir və dünya yazı mədəniyyətinin ən qədim növlərindən birini təmsil etməkdədir. Təxminən 2000 ildən artıq ölü dil kimi mövcud olan ibri dili XIX əsrdən başlayaraq Eliezer Ben Yehudanın təşəbbüsü ilə danışıq dilinə çevrilmişdir və bu gün artıq İsrail dövlətinin rəsmi dövlət dili kimi tanınır. Bu gün yəhudilərin danışıq dili kimi istifadə etdiyi ibri dili məhz Eliezer Ben Yehudanın təşəbbüsü ilə yenidən dirçələn və təkmilləşdirilən müasir İbrani dilidir.

Belə ki, 1858-ci il, 7 yanvar tarixində Eliezer Ben-Yehuda adlı şəxsin Litvanın Luzki adlı kəndində dünyaya gəlməsi ilə ibri dilinin yenidən dirçəlməsi prosesi başlayır. O da yaşdqları kimi kiçik yaşlarında Tövrat və Talmudu mükəmməl öyrəndikdən sonra, dini təhsil almaq üçün Yeşivaya (yəhudi dini məktəbinə verilən ad) göndərilir. Burada təhsil aldığı dönmədə artıq anlayır ki, ibri dili yalnız dua dili, Tövrat dili olaraq qalmamalıdır, bu dil həm də bütün yəhudilərin gündəlik danışıq dilinə çevrilməlidir. Hətta yazdığı məqaləsində ibri dili haqqında düşüncələrini dilə gətirib: “Biz İbranilər həqiqətən də, istədiyimiz bir şeyi yazmaq və istədiyimiz zaman danışa bilmək üçün bir dilə sahib olduğumuza görə çox şanslıyıq. Çoxumuz İbrani dilini rədd edir və ibranicə oxuya bilmiriksə, bunun günahı kimdədir? Kim bizi bu dilə məhrum qoyub? Vaxt gələcək İsrail ölkəsi hər kəs üçün mərkəz olacaq və bütün dünyada yaşayan yəhudilər öz dillərinin, ədəbiyyatlarının məhz burada olduğunu anlayacaqlar.”

O, Parisdəki təhsilini yarımçıq saxlayaraq 1881-ci ildə ibri dilini canlandırma planları ilə Fələstinə gəlir. Hələ Fransada ikən qarşılaşdığı hər yəhudi ilə ibri dilində danışmağa qərar verən Ben-Yehuda 1882-ci ildə Fələstində dünyaya gələn oğlu İttamara yalnızca ibranicə öyrədir və beləcə İttamar Ben-Avi müasir ibri dilində danışan ilk yəhudi olaraq tarixə düşdü. Tarixdə ibrani dilini ana dili olaraq öyrənən ilk insan olacaqdı.

Eyni zamanda Fələstində yəhudilər də yiddiş, ladino, ərəb dili kimi fərqli dillərdə danışdılar. Eliezer Ben-Yehuda 1884-cü ildə ibri dilində "Ha Tsvi" adlı jurnal nəşr etdirmiş və 1886-cı ildə bu jurnalda dərc etdiyi yazısında aşağıdakı sətirləri qeyd etmişdi: "İbrani dili sinaqoqdan kursa, kursdan məktəbə, məktəbdən də evə girəcək və yaşayan bir dil olacaq."

Həqiqətən də bu dil bugün bütün dünya yəhudilərinin danışdığı dilinə çevrilmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Eliezer Ben Yehuda, (1981). A Weighty Question, (Tr. By David Patterson), Eliezer Ben-Yehuda A Symposium in Oxford (Edt by. Eisig Silberschlag), 1-11.

2. מעדיה מ. להצליח בעברית א. ישראל: נדפס בישראל בשנת תש"ע 2009 (Meira Maadia, İbri dilində uğur qazanmaq, İsrail: 2009)

שבאזרבייג'ן
הפקולטה ליחסים בינלאומיים
ומחקרים אזוריים, קבוצה 261
חוסניאליבה איטאג'
Aytac Hüseynaliyeva
ראש מדעי: גונאי ספארובה

פתגמים בשפה העברית והתרגום שלהם לשפה האזרית

מילות מפתח: שפה עברית, פתגם, משמעות, תרגום
בעולם המודרני יש חשיבות מיוחדת לשימוש בפתגמים ובביטויים חכמים, הן בשפה המדוברת והן בשפה הספרותית.
כך, הפתגם משמש להגברת כוחו של רעיון, לביטוי בצורה אומנותית יותר ולהוכחת רעיון מסוים.
בשפה העברית, המילה לאבות כוללת לא רק את הפתגמים אלא גם את הביטויים, האמרות, האפוריות. לכן בספרות היהודית מכונה הפתגם כמו "משל".
יש ספר פתגם מיוחד בשפה העברית, וזה הספר השני בכתובים, החלק השלישי של התנ"ך.
הכותרת המלאה של הספר נקראת "משלי שלמה" (אמרות ומשלים של שלמה), אשר על פי המסורת היהודית מתייחס לשלמה, מחבר הספר.
יהודים מעדיפים להשתמש בפתגמים בשיחה יומיומית. רוב הפתגמים משמשים בצורה פיגורטיבית ולא במשמעויות המקוריות שלהם. בשלב זה משתנים כמה כללי דקדוק בעברית, שממבט ראשון לא קל להבין אותם.
רוב הפתגמים בשפה העברית קשורים לחיי בית. חלקם משמשים באותו משמעות

בשפה שלנו. נשים לב כמה מאלה:

נפש בריאה בגוף בריא

תרגום מילולי: רוח בריאה בנשימה בריאה.
משמעות בסיסית: לגוף בריא יש רוח בריאה.

אין חכם כבעל ניסיון (פתגם עממי)

תרגום מילולי: אין חכם כמו מישהו עם ניסיון
המשמעות הבסיסית: ניסיון מביא חוכמה

שקר- אין לו רגליים (אותיות דרבי עקיבא)

תרגום מילולי: אין לשקר רגליים.
המשמעות הבסיסית: הרגליים של השקר לא הולכות.

מברך על המזון, ואחר כך מברך על היין (ברכות ח, ח)

תרגום מילולי: תודה על הארוחה תחילה ואחר כך על היין.
משמעות בסיסית: אתה צריך להודות לאלוהים כל משהוא נתן לך.

כפי שאתה יכול לראות, העניין העיקרי הוא תרגום והבנה בצורה נכונה של המילים
אלה. הבנת משמעות המילה פירושה הבנת הפתגם.

רשימת ספרות

1. Cohen A. Ancient Jewish Proverbs. Egypt: Published by the Library of Alexandria, 29 July 2009.
2. מעדיה מ. להצליח בעברית א. ישראל: נדפס בישראל בשנת תש"ע 2009

שבאזרבייג'ן
הפקולטה ליהסים בינלאומיים
ומחקרים אזורים, קבוצה 345
הוסינובה נרמין
Narmin Hüseynova
הראש המדעי: אמיליה חודייבה

המילים הלועזיות בשפה העברית

מילות מפתח: שפה מתה, אליעזר בן יהודה, מילים לועזיות

השפה העברית שיש לה הסטורייה כ- 3000 שנה, הייתה שפה מתה כבר 2,300 שנה.
השפה המתה נחשבת השפה שלמרות שהיא משמשת בכתיבה ובספרות, אינה מספקת

תקשורת יומיומית. זה האירוע היחיד שידוע בהיסטוריה. כידוע, קבוצת השפות סמיות כוללת ארמית, ערבית, אכדית, אתיופית ומספר שפות אחרות באסיה, מלבד העברית. הספרות היהודית העתיקה, השייכת לתקופות בית המקדש הראשון והשני, מכילה יותר מ 20,000 מילים. לפיכך, הלקסיקון המשומש ביותר נשמר בספרים. 8000 מהמילים הללו הן מילים בתנ"ך.

המילים האלה מהוות 8% משפה העברית המודרנית 8,000. עם זאת, המלים האלה, שלא היו בשימוש במשך 2,300 שנה, מתחילות להישכח. בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה העשרים, קרה אירע חשוב בהיסטוריה - השפה המתה החיה מחדש.

תחיית השפה קשורה לשמו של אליזר בן יהודה. בשנת 1881 הגיע לירושלים כדי לעבוד בהחייאת השפה. תחת הנהגתו, הועדה העברית, הפועלת מאז שנות 1890, עושה מאמצים משמעותיים ליצור מילים חדשות בשפה ולקבוע נורמות מסוימות. גרמנית, רוסית (למשל סיומת "acia" המשמשת בשמות העצם), אנגלית וערבית (ביצירת סלנגים) השפיעה רבות על העברית המודרנית.

אחת הדרכים להעשיר את אוצר המילים של השפה העברית היא מילים זרות.

מילים מרוסית:

[balagan] בלגן

[bardak] ברדק

מילים מטורקית:

[kiosk] קיוסק

[yogurt] יוגורט

מילים משפה ערבית:

[merkaz] מרכז

[tarix] תאריך

מילים מאנגלית:

[hay] היי

[bay] ביי

מילים צרפתיות:

[shef] שף

[butik] בוטיק

כתוצאה מכך אנו יכולים לומר כי מילים אלה משפיעות על היווצרות בסיס הדקדוק של השפה העברית.

רשימת ספרות

1. Eliezer Ben Yehuda, (1981). A Weighty Question, (Tr. By David Patterson), Eliezer Ben-Yehuda A Symposium in Oxford (Edt by. Eisig Silberschlag), 1-11.

*Азербайджанский Университет Языков
Факультет международных отношений и
Регионоведения, группа 262, Алыева Нилуфер
Научный руководитель: Гюнай Сафарова*

БУКВАЛЬНЫЙ ПЕРЕВОД СЛЕНГОВ НА ИВРИТЕ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ

Ключевые слова: *сленг, выражение, перевод, значение*

Сленг (английский-slang, иврит-הַלָּזְזָן) - это особый язык, используемый различными группами в обществе. Термин «сленг» начал распространяться более широко в начале 19-го века. Сленг используется студентами, нефтяниками, врачами, в военной, политической, спортивной и других областях. Эти выражения похожи на жаргон, но они разные. Но иногда их трудно отделить друг от друга. Жаргон интерпретируется как «вымышленный» язык, где люди определенной профессиональной группы говорят между собой, в то время как другие не понимают его.

Даже слова, которые иногда используются как сленг в языке, стали обычными словами и часто используются в повседневном использовании. Например, слово «шпаргалка» в русском языке ранее использовалось только как сленг, но сегодня используется в повседневной беседе, особенно среди студентов.

Так почему людям так нравится говорить со сленгом? Вот некоторые из причин:

1) Сленг считается признаком того, что душа «молода», выражая юный дух, и его главная цель - расширить словарный запас людей определенной возрастной группы. Люди с молодым духом предпочитают это.

2) Сленг иногда имеет юмористическое содержание. Они показывают себя в прозвищах, данных людям.

3) Сленг является незаменимым средством выражения экстремальных «преувеличенных» ситуаций.

4) Сленг ускоряет разговор и в конечном итоге «экономит» время и долгие разговоры. Другими словами, некоторые предложения на иврите можно выразить одним словом с помощью сленга. Например, מצב רוח רע - они используют термин «מצבורה» в качестве

сленга, чтобы сократить термин «плохое настроение».

5) Сленг используется из-за того, что он уменьшает «неприятные» выражения в языке.

Наиболее часто используемые сленги:

1) לעשות חיים (Laasot khaim) - хотя дословный перевод «построить жизнь», он означает «хорошо провести время».

2) עליך כפרה (Kapara alaiha) - буквальный перевод «Искушение над тобой» и используется как сленг для обозначения «любимый человек».

3) חבל על הזמן - буквальный перевод «жаль времени», а как сленг «абсолютно великолепен».

4) זה לא בראש שלי - буквальный перевод «это не в моей голове», но понимается как «я не хочу этого делать».

В наше время сленг стал основным языком общения не только в Израиле, но и во всем мире. Сленг также используют не только молодое поколение, но и люди старшего и среднего возраста.

Литература:

1. Калита, И.В. Стилистические трансформации русских субстандартов, или книга о сленге. -М.: Дикси Пресс, 2013, ISBN 978-5-905490-15-6, 240 с.

2. מעדיה מ. להצליח בעברית א. ישראל: נדפס בישראל בשנת תש"ע 2009
(Meira Maadia, İbri dilində uğur qazanmaq, İsrail: 2009)

Azərbaycan Dillər Universiteti

*BM və regionşünaslıq fakültəsi, qr.347, Həqiqət Mehdi qızı Qurbanova
Elmi rəhbər: müə. Ülviyyə Xəlilova*

İNDONEZİYA DİLİNDƏ İDİOMLAR VƏ ONLARIN İŞLƏNMƏ YERİ

Açar sözlər: idiom, sabit idiom, yarımçıq idiom, idiomların növləri

Dünyanın ən böyük müsəlman ölkəsi və 17.508 adadan ibarət olan İndoneziya zəngin dilinə və mədəniyyətinin müxtəlifliyinə görə “müxtəliflikdə vəhdət” olaraq tanınır. 1945-ci il İndoneziya Konstitusiyasının XV fəslinin 36-cı maddəsinə əsasən 18 avqust 1945-ci ildə İndoneziyanın rəsmi dövlət dili İndoneziya dili elan olundu. Hələ erkən orta əsrlərdə ünsiyyət zamanı malay dilindən istifadə olunurdu və beləliklə dil arxipelaqda inkişaf etmişdir. Bununla da malay dili hər bir bölgənin mədəni üslubundan təsirlənmişdir. Beləliklə, bu dil sanskrit, fars, ərəb və avropa dillərinin təsirinə məruz qalmışdır. Əhalinin böyük əksəriyyəti İndoneziya dili ilə yanaşı, yerli dillərdən də istifadə edir. İndoneziya dili həm də idiomlarla zəngin dil sayı-

lır. İdiom ayrı-ayrılıqda fərqli mənaları olan sözlərin birləşməsindən meydana gəlir və yeni məna ifadə edir. Yeni bir dil öyrənən insan mütləq lüğətdən istifadə edərək idiomların mənasını düzgün təhlil etməlidir.

İndoneziya dilində idiomlar yarımçıq və sabit idiom olmaqla 2 qrupa ayrılır. Sabit idiomları təşkil edən sözlər öz leksik mənalarını itirərək idiomun tərkibindəki digər söz və ya söz qrupu ilə birlikdə vahid bir məna ifadə edir. Yarımçıq idiomlar isə idiomun tərkibindəki sözlərdən biri öz leksik mənasını tam və ya qismən saxlayır. Sinonimi *bangkrut* sözü olan *gulung tikar* idiomunu sabit idioma misal göstərilir. Bu idiom dilimizə müflis olmaq kimi tərcümə olunur və hərfi tərcümədə isə bükülmüş həsir deməkdir. Lakin idiom kimi onu təşkil edən sözlər öz leksik mənalarını itirərək vahid bir məna ifadə edir. *Harga mati* idiomunu isə yarımçıq idioma misal göstərə bilərik. Son qiymət kimi tərcümə edilən bu idiom endirim mümkün olmadıqda istifadə olunur. *Harga mati* tam qələbə mənasını da ifadə edir.

Misal 1. *Akibat menurunnya jumlah penjualan, perusahaan itu akhirnya gulung tikar.* Azərbaycan dilinə tərcüməsi: Satışların azalmasına görə şirkət sonda müflis oldu.

Misal 2. *Bagi mereka kemenangan kali ini sudah menjadi harga mati.* Azərbaycan dilinə tərcüməsi: Onlar üçün bu dəfə qələbə tam oldu.

Misal 3. Ada diskon? – Endirim var? Harga mati. – Son qiymətdir.

1. İndoneziya dilində digər söz birləşmələrindən istifadə olunur, onlar idiom kimi qəbul edilsə də onlar idiom deyil. *Kambing hitam* hərfi tərcümədə *kambing* – qoyun, *hitam* – qara deməkdir. Bu idioma **me-+-kan** şəkilçisini artırmaqla ondan fel düzəldilir. Bu zaman həmin idiomu təşkil edən sözlər birləşərək *mengambinghitamkan* felini əmələ gətirir. Azərbaycan dilinə isə əslində günahsız olan insan kimi tərcümə olunur. Məsələn, *Mereka sibuk mencari kambing hitam atas peristiwa kemarin.* Azərbaycan dilinə tərcüməsi: Dünənki hadisənin günahkarı axtarırlar

1. İndoneziya dilində olan idiomlar Azərbaycan dilinə söz birləşməsi, mürəkkəb söz və yaxud idiom və idiomatik ifadə kimi tərcümə olunur. İdiomların mənalarını düzgün başa düşmək üçün onu hərfi tərcümə etmək düzgün deyil. Bədi tərcümə etməklə onların mənasını anlamaq olar. Məsələn, *pertemuan empat mata* idiomunu hərfi tərcümə etsək dörd gözün görüşü kimi tərcümə edə bilərik. Bu idiomun mənası ikitərəfli görüş deməkdir. Məsələn, *Dalam pertemuan empat mata nanti akan banyak hal yang dibicarakan.* - Görüşdə çox şey müzakirə ediləcəkdir

2. İndoneziya dili tarix boyu müxtəlif mədəniyyətlərin təsirinə məruz qalmışdır. Bu da İndoneziya dilində idiomların zəngin olmasına səbəb

olmuşdur. İndoneziya dilində idiomların özünəməxsus yaranma yolu vardır. İdiomlar əsasən məişətdə və bədii əsərlərdə nitqi daha gözəl və canlı etmək üçün istifadə olunur. İdiomları bədii şəkildə tərcümə etmək doğrudur. Bu zaman idiomla bağlı yaranan məna anlaşılmaqlığı olmur.

Ədəbiyyat:

1. Idiom 04.07.2017 <https://salamadian.com/contoh-ungkapan-bahasa-in-donesia-dan-artinya-idiom/>
2. Sejarah Bahasa Indonesia <https://www.romadecade.org/sejarah-bahasa-indonesia/#!>
3. 9 jenis-jenis idiom dalam bahasa Indonesia <https://dosenbahasa.com/jenis-jenis-idiom-dalam-bahasa-indonesia>
4. Kamus Besar Bahasa Indonesia. Jakarta. Penerbit. PT. Gramedia Pustaka Utama, 2008, 1700 <https://kbbi.web.id/kambing%20hitam>

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
magistratura şöbəsi, qrup 109, Aytac Məmmədova
Elmi rəhbər: fil.f.d Arzu Cabarova*

ALMAN DİLİNDƏ MODALLIĞIN İFADƏ TƏRZLƏRİ

Açar sözlər: *modallıq, modal feillər, modal sözlər*

Modallıq məntiq və dilçilik elmlərində maraqlı və aktual mövzulardan biridir. Modallıq danışıqının hər hansı bir fikrə münasibətini əks etdirir və danışıqda da fikri müxtəlif şəkildə ifadə etməyə kömək edir. Belə ki, dil ünsürləri vasitəsilə ətraf aləm haqqında müəyyən fikir söyləyirik və həmin fikirlərdə təsdiq, inkar, ehtimal və s. edilə bilər. Bu modallıq müxtəlif sözlərin, feilin şəkilləri və s. köməyiylə ifadə oluna bilər. Bir çox dillərdə olduğu kimi, alman dilində də modallıq kateqoriyası vardır və onu müxtəlif vasitələrlə ifadə etmək mümkündür, məsələn morfoloji, leksik və sintaktik vasitələr hesabına.

Morfoloji vasitələr deyəndə feilin “Modus” kateqoriyası nəzərdə tutulur. Belə ki, feillər həm fakt, həm arzu və həmçinin də tələb ifadə edə bilər və alman dilində də müvafiq olaraq “İndikativ”, “Konjunktiv” və “İmperativ” bu ifadə vasitələrinə aiddir.

“İndikativ”dən real hadisələrdən bəhs ediləndə istifadə edilir və burada fikir təsdiqdə və inkarda, məlum və məchul növdə və feilin bütün zamanlarında ifadə oluna bilər.

Əfsanələrdə, nağıllarda da “İndikativ”dən geniş istifadə edilir.

“İmperativ” xahiş, tələb, əmr, buyruq, təkid, məsləhət ifadə edə bilər. Baxmayaraq ki, Azərbaycan dilində feillər əmr şəklində bütün şəxs-

lər üzrə dəyişir, lakin alman dilində bu belə deyil. “İmperativ” ikinci şəxsin təkisi və cəminə münasibətdə işlədilir.

“Konjunktiv II ” isə Azərbaycan dilindəki arzu şəklinə bərabərdir və o, güman, arzu, qeyri-real arzu, təəssüf və s. bildirir.

Leksik vasitələr dedikdə isə modal feillər, modal sözlər, bəzi cümlə zərfləri (Satzadverbien), ədatlar və nidalar (İnterjektionen) nəzərdə tutulur. Alman dilində altı modal feil fərqləndirirlər: können, mögen, müssen, sollen, wollen, dürfen.

Sintaktik vasitələrə isə “haben+zu Infinitiv” və “sein+zu Infinitiv” konstruksiyaları aiddir. Bu məsdər konstruksiyaları vaciblik və mümkünlük bildirir. Bunlar modal feillərin funksiyasını yerinə yetirir. Qeyd edək ki, burada cümlə “haben” ilə düzəlsə məlum, “sein” ilə düzəlsə məchul növdə olur.

Beləliklə, qeyd etdiklərimizdən belə nəticəyə gələ bilərik ki, alman dilində modallığın ifadə vasitələri çox rəngarəndir və bu da dilin zənginliyinə dəlalət edir.

Ədəbiyyat:

1. E.Schendels, Deutsche Grammatik, Moskau, 1982
2. I.Balcik, K.Röhe, Pons, Deutsche Grammatik & Rechtschreibung, Stuttgart, 2013
3. Q.Ş.Kazımov, Müasir Azərbaycan dili, Morfologiya, Bakı, 2010
4. <http://azkurs.org/fikret-cahangirov.html?page=3>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 1, Fakültəsi 412A, Nəsimova Aytən
Elmi rəhbər:b/müə:Ş.Əlizadə*

ALMAN DİLİNDƏ SUAL CÜMLƏLƏRİNİN İNTONASIYASI

Açar sözlər: intonasiya, sual cümlələri, alman dili, sual intonasiyası

İntonasiya dildə ən mühüm fonoloji vahiddir. O, danışanın fikri düzgün və səlis ifadə etməsinə, dinləyici tərəfindən isə danışanın göndərdiyi məlumatın düzgün başa düşülməsinə xidmət edir. İntonasiya alman dilində cümlə səviyyəsində fəaliyyət göstərir. Başqa sözlə desək intonasiya cümlənin qəlibidir. Lakin bu qəlib kommunikativ vahidi müəyyən formaya salmaqla kifayətlənmir, onu həm də fikri anlaşılıqlı etmək üçün kiçik məna vahidlərinə-sintaqlara bölür.

Amma intonasiya sərbəst vahid kimi sintaktik və leksik materialdan təcrid edilmiş şəkildə çıxış edə bilmir. Onun fəaliyyət dairəsi cümlənin sintak-

tik fəaliyyəti ilə üzvi surətdə bağlıdır. Sintaktik struktur intonasiyasız, intonasiya isə sintaktik struktursuz mövcud ola bilməz. İntonasiyaya qısa və yığcam tərif vermək çətinidir. Çünki belə təriflərə intonasiyanın yalnız bir tərəfi-ya akustik, ya artikulyator, ya da linqvistik xüsusiyyəti ifadə olunacaqdır. O, Yespersen intonasiyasını “hissiyatın termometri” “əhvali-ruhiyyənin barometri” və “fikrin skalpeli” adlandırır. Melodiyanı ritmi, intensivliyi, tembir və vurğunu özündə cəmləşdirən, cümlə səviyyəsində müxtəlif mənalar və kateqoriyalar, habelə ekspressiv və emosional kannotasiyalar məcmusundan ibarət dil hadisəsidir. Lakin intonasiya dildə müəyyən funksiya daşıyan, fikrin ifadə olunması üçün cümləni aydınlaşdıran fonoloji bir vasitədir.

Bəzən sırf akustik zəmindən çıxış edərək intonasiyaya nitq prosesində səs tonunun qalxıb-enməsi kimi də tərif verirlər. İntonasiya fiziki nöqtəyi nəzərdən səs reqəstirinin dəyişməsi kimi müəyyən edilə bilməz, çünki o təkcə səs tonunun qalxıb-enməsi deyil, həm də səsə gücündən, danışqda səslərin kəmiyyət və keyfiyyət dəyişmələrindən və fasilədən ibarət olan mürəkkəb bir hadisədir.

Başqa dillərdə olduğu kimi, alman dilində də bütün fonoloji vasitələr bir sistem təşkil edir. Bu sistemdə intonasiyanın özünə məxsus yeri vardır. Lakin intonasiya başqa fonoloji vasitələr kimi yalnız bir məqsədə-ünsiyyəti həyata keçirməyə xidmət etdiyinə görə onun şərhə başqa dil vahidlərinin izahı üçün irəli sürülən elmi nəzəriyyələr və dəlillərlə kifayətlənə bilər.

İntonasiya vahidləri bir sistem yaradır. Deməli, bu sistemdə bir neçə intonasiya vahidi qarşılıqlı əlaqəyə girir və bir-birinin mövcudluğunu tələb edir. İntonasiya sistemindəki vahidlərin sayı kommunikativ vahidlərin sayına bərabərdir.

Bu intonasiya tiplərinin hər birinin özünə məxsus fərqləndirici əlamətləri var. Biri digərindən məhz əlamətlərlə fərqlənir və bir-birinə qarşı qoyulur.

Ədəbiyyat:

1. Fəxrəddin Veysəlli “Alman dilinin fonetikasi” Bakı-1980
2. https://az.wikipedia.org/wiki/Sual_cümləsi

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil -1, Fakültəsi 412B, Nəsimova Arzu
Elmi rəhbər: dos:D. Veysəlova*

ALMAN DİLİNDƏ SAİTLƏRİN BÖLGÜSÜ

Açar sözlər: monoftonq, diftonq, dodaq və qeyri-dodaq saitləri

Biz fonem deyəndə müəyyən akustik və artikulyator əlamətə malik,

özündən kiçik hissələrə bölünməyən, dildə mənalı elementlərin (sözlərin, söyləmələrin və cümlələrin) fərqlənməsinə xidmət edən, maddi varlığı səsdən ibarət olan dil vahidi başa düşürük. Bütün sait fonemlərin fizioloji əsasını səs tellərinin mütəmmadi titrəməsi təşkil edir. Ona görə də onlara tam sədalı səslər deyilir, /a:/, /a/, /o:/, /o /, /u:/, /v /, /e:/, [ε], /θ/, /œ/, /γ/, / γ /, /i /, /i:/, /ao/, /æ/, /Ŋ/, / ε /, /ə/

Bunu əyani şəkildə sübut etmək üçün şəhadət və baş barmaqları hülqumun üstünə qoymaq kifayətdir. Bu zaman qalxanabənzər qıgırdağm qalxıb-endiyini hiss etmək olur. Qalxıb enmə səs tellərinin titrəyişinin nəticəsində mümkündür. Saitlər sistemini fərqləndirən əlamətlərdən biri də keyfiyyətdir. Bütün monofonqlar keyfiyyət etibarilə iki yerə bölünür: Uzun və qısa saitlər:

Uzun saitlər: /a:/, /o:/, /u:/, /e:/, [ε], / θ /, / γ :/, /i:/

Qısa saitlər: /a/, /o/, /v/, / ε /, /y /, /œ/, /i /

Göründüyü kimi hər uzun saitin qısa qarşılığı var. Real nitqdə uzun və qısa saitin işlənməsi hecanın keyfiyyətindən və onun vurğulu olub olmamasından asılıdır. Açıq və şərti qapalı vurğulu hecalarda yalnız uzun, açıq vurğusuz hecalarda yarımuzun sait işlənir. Uzunluq və qısalıq bir fərqləndirici əlamət kimi mütləq mənada başa düşülməməlidir. Yəni, bu o demək deyil ki, real nitqdə qısa saitin mütləq uzunluğu uzun saitinkindən iki və ya üç dəfə artıq olacaqdır. Bəzən isə bir formada qapalı, digər formada açıq hecalı sözlərdə sait uzun tələffüz olunur. Bütün qapalı və söz formasını dəyişərkən açılmayan hecada sait qısa tələffüz olunur. Açıqlıq və qapalıqlıq saitin tələffüzü zamanı çənənin aşağı düşüb düşməməsi ilə müəyyən edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, /i:/ ilə /a:/ çənənin düşüb düşməməsi ilə kəskin şəkildə fərqlənir. Məhz buna görə də /a:/ ən açıq, /i / ən qısa sait hesab olunur. Saitlər sistemini xarakterizə edən akulyator əlamətlərdən biri də saitlərin əmələ gəlməsində dilin şaquli istiqamətdə hərəkət etməsidir. Bundan asılı olaraq, saitlər yuxarı, orta və aşağı yüksəlişli olurlar. Aşağı yüksəlişli saitlərə /a:/ və /a/ məxsusdur. Bu səslərin tələffüzündə dil ağız boşluğunun dibində uzanıb qalır. Qeyd etmək lazımdır ki, burada dilin şaquli istiqamətdə hərəkətinə görə saitlərin bölgüsü nisbi xarakter daşıyır, çünki saitlərin açıq və qapalı qarşılıqları bir birindən yüksəlişə görə fərqlənir. Məsələn: /i:/ qısa açıq /i/-yə nisbətən dilin ön hissəsinin yüksəlməsini tələb edir. Bu sözləri eynilə digər saitlər haqqında da demək olar.

Ədəbiyyat:

1. Veysəlli F. “Alman dilinin fonetikasi”, Maarif 198-cı il
2. Veysəlli F. “Dilçiliyə giriş”, Bakı- Mütərcim 2017-ci il

DIE ENTWICKLUNG DER DEUTSCHEN LIEBESLYRIK IM MITTELALTER UND DIE EINFLÜSSE AUS FRANKREICH

Schlüsselwörter: *Minnesang, Komparatistik, deutsche Liebeslyrik, mittelalterliche Dichtung, französische Troubadourlyrik*

Die deutsche mittelalterliche Liebeslyrik umfasst eine lange Epoche von der zweiten Hälfte des 12. bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts. In dieser Zeit sind mehr als 100 Dichter dokumentiert, die sogenannten Minnesänger, deren Werke einen großen Einfluss auf die moderne Liebeslyrik und Liebesauffassung geübt hatten.

Mit dem Begriff „Minnesang“ bezeichnet man die schriftlich überlieferte, hoch ritualisierte Form der gesungenen mittelalterlichen Liebeslyrik.

In der Entwicklung der deutschen Liebeslyrik unterscheidet man fünf Entwicklungsphasen: Donauländischer Minnesang, Frühhöfischer und Rheinischer Minnesang, Klassischer Minnesang, Später Minnesang und die Ablösung des Minnesangs durch die erste Liebesdichtung in deutscher Sprache.

Die deutsche Liebeslyrik der ersten Phase des Minnesangs entwickelte sich zunächst völlig eigenständig. Erst in der 2. Phase des Minnesangs, beginnt die französische Troubadourlyrik einen Einfluss auf die deutsche Liebespoesie zu üben. Deutsche Minnesänger übernehmen zuerst die Form der Kanzone, die für die gesamte provenzalische Troubadourlyrik charakteristisch war und zugleich auch die Konzeption der Hohen Minne.

Die Troubadourlyrik beeinflusste auch die deutsche Heldenepik. Siegfrieds Liebe zu Kriemhild in dem berühmten deutschen Heldenepos "Nibelungenlied" ist der Konzeption der „Fernliebe“ des berühmten französischen Troubadours Jaufré Rudel sehr ähnlich.

Zusammenfassend lässt sich sagen, dass trotz des gewissen Einflusses der französischen Liebesdichtung, der deutsche Minnesang keine Nachdichtung der provenzalischen Originale war, sondern alle Merkmale einer echten kreativen Unabhängigkeit aufwies.

Literaturverzeichnis:

1. Sieglinde Hartmann „Die Entdeckung der Liebe im Mittelalter, Deutsche Liebeslyrik vom Minnesang bis zu Oswald von Wolkenstein“ Baku – Frankfurt am Main, 2011
2. Friedrich Neumann „Deutscher Minnesang“, Stuttgart, 1978

ALMAN VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ SOMATİK FRAZEOLÖJİ VAHİDLƏRİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

Açar sözlər: *idiomatik ifadələr, somatik söz, frazeologizm*

Frazeoloji vahidlərin sistem şəklində müqayisəli tədqiqi frazeologiyanın ümumi nəzəriyyəsinin işlənməsi, müxtəlif sistemli dillərdə frazeoloji vahidlərin oxşar və fərqli cəhətlərinin aşkar edilməsi üçün əhəmiyyətlidir. Frazeologizmlər məhz məcazlaşma əsasında təşəkkül tapır. Məlumdur ki, sözün semantik zən-ginliyinin əsası məcaziliklə bağlıdır. Bu, qanunauyğun bir prosesdir. Məsələn, goldenes Herz, harte Nuß; yaxud, yağlı tikə, duzlu söz. Azərbaycan və alman dili frazeoloji birləşmələrini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar: 1) xalq ədəbiyyatı əsasında meydana gələn frazeoloji vahidlər; 2) məişət hadisələri əsasında meydana gələn frazeoloji ifadələr; 3) dini təsəvvürlər, əqidə, əfsanə və rəvayətlərlə bağlı yaranan frazeoloji ifadələr; 4) müxtəlif hiss və duyğuları, insani münasibətləri əks etdirən frazeoloji vahidlər. Frazeoloji vahidlər içərisində ən geniş yayılan somatik frazeoloji vahidlərdir. Somatik frazeoloji vahidlərdə hər bir xalqın adət-ənənələri, tarixi inkişaf mərhələləri, etnoqrafiyası, düşüncə tərzini əks olunur. Somatik frazeoloji vahidlər dedikdə insanın bədən üzvlərini bildirən sözlərin iştirakı ilə yaranan ifadələr nəzərdə tutulur.

“Baş” komponenti ilə yarananlar: Başını alıb qaçmaq, başını bağlamaq (evləndirmək anlamında), başını bişirmək, başını daşa vurmaq, başını əkmək, başını xarab eləmək, başını işə salmaq;

“Dil” komponenti ilə yarananlar: dili acı olmaq, dili açılmaq, dili tutulmaq, dili qurumaq, dil boğaza qoymamaq, ağızda dili yoxdur (mülayim, sakit adam haqqında).

Almanca somatik frazeologizmlərə misal olaraq: j-d hat einen schweren Kopf, das Wasser läuft j-m im Munde zussamen, j-m quellen die Augen aus dem Kopf, u.s.w. Yaxud: ürəyi atmaq, qəlb sındırmaq, dil vermək, gözdən salmaq, ağızının suyu axmaq və s.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, frazeoloji antonimlər dildə çox işlənir. Bu fikir həm alman, həm də Azərbaycan dilinə şamil edilə bilər. Frazeoloji antonimlər semantik, qrammatik və struktur baxımdan komponentlərdən birinin antonim sözlə əvəz edilməsi nəticəsində əmələ gəlir. Məsələn: sehr angenehm-unangenehme Lebenslage; mit dem Strom-gegen den Strom schwimmen; leeres-volles Haus u.s.w.

Azərbaycan dilində müxtəlif quruluşlu antonimlər də mövcuddur. Məsələn: alnı açıq-gözü kölgəli, qulağının dibində-dünyanın qurtaran yerində, dünyaya gəlmək-dünyadan getmək, gecəni gündüzə qatmaq-yağ yeyib yaxada gəzmək.

Ədəbiyyat:

1. Ə.Hacıyeva “Müxtəlif sistemli dillərdə somatik frazeoloji birləşmələr”
2. <http://azkurs.org/qafqaz-universiteti-materiallar.html?page=12>
3. <https://www.grin.com/document/301850>

*Azərbaycan Dillər Universiteti, Magistratura şöbəsi,
filoloji fakültə, qrup 109, Orxan Hüseynov,
Elmi rəhbər: f.e.n Ulduz Aslanova*

FRAZEOLÖGIYA MÜSTƏQİL DİLÇİLİK SAHƏSİ KİMİ

Açar sözlər: frazeologiya, dilçilik, birləşmələr, ifadələr, Şarl Balli

Nitqin dəqiqliyi və ifadəliliyi sözlərin, ifadələrin qanunauyğun şəkilə işlədilməsindən asılıdır. Biz nitqimizi müəyyən qrammatik əsaslar qaydasında qururuq. Sözlər kimi, bütövlükdə bir məna ifadə edən sabit birləşmələr də dilimizin lüğət tərkibinin zənginləşməsində böyük rol oynayır. Bir çox hallarda müəyyən mənanı bildirmək məqsədi ilə tək bir sözdən yox, vəhdət təşkil etmiş sözlər qrupundan da istifadə olunur.

Dildə olan bütün sabit söz birləşmələrinin, bölünməz ifadə və ibarələrin məcmusuna frazeologiya deyilir. Frazeologiya mənşəcə yunan sözü olub, phrases-ifadə, logos-nəzəriyyə, elm sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Frazeologiya sabit söz birləşmələrinin qanunauyğun inkişafını, mənşəyini və yaranmasını, xüsusiyyətlərini, forma və məzmun zənginliyini, işlədilmə imkanını, semantic və qrammatik strukturunu, söz və sərbəst birləşmələrlə əlaqəsini və s. tədqiq edir.

"Frazeologiya" terminini dilçilik aspektində ilk dəfə Şarl Balli işlətməmişdir. O, söz birləşmələrinin iki tipini qeyd edərək yazır ki, birləşmələrin birisi sözlərin sabit olmayan birləşməsidir, bunlar daimi olmur, nitq prosesində yaranır və ona görə də nitq vahidlərini təmsil edir. Birləşmələrin bəzisi frazeoloji tərkiblər yaradır. Bunlar dil sisteminə onun vahidləri kimi daxil olur. Ş. Balli söz birləşmələrini dörd qrupa bölür:

- 1) Sərbəst söz birləşmələri
- 2) Adi birləşmələr
- 3) Frazeoloji qrup
- 4) Frazeoloji birləşmələr

Dildəki sabit söz birləşmələrinin öyrənilməsinin əsası fransız dilçisi Ş. Balli tərəfindən qoyulsa da, onun istər nəzəri, istərsə də praktik istiqamətdə sonrakı inkişafı rus dilçiliyi ilə bağlıdır.

Frazeologiyanın bir dilçilik fənni kimi geniş şəkildə faktik dil materialı ilə əsaslandırılması V. V. Vinoqradovun adı ilə bağlıdır.

Dilçiliyin tarixində frazeologiyanın leksikologiya çərçivəsindən çıxıb tam müstəqil şöbə kimi formalaşmasında sovet alimi V. V. Vinoqradovun xidmətləri böyükdür.

Ədəbiyyat:

1. Баранов А.Н. Аспекты теории фразеологии / А.Н. Баранов, Д.О. Добровольский.-- М., 2008
2. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов / В.П. Жуков.-- М., 1978.
3. Павлова Н.А. Системные семантические свойства и отношения фразеологизмов: Учеб. пособие.-- Омск, 1991.
4. Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка--Л., 1977.

*Азербайджанский Университет Языков
Али Мовсумов, факультет Образования-1, группа 224r
Научный руководитель: д.фил.н. Асланова Улдуз*

ЛЕКСИЧЕСКОЕ СХОДСТВО АНГЛИЙСКОГО И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Ключевые слова: *английский язык, немецкий язык, языковая семья, лексическое сходство, когнаты*

Языки, которые имеют схожее происхождение, являются членами одной языковой семьи. Точно так же, как люди могут иметь генетическое сходство друг с другом, так и члены одной языковой семьи имеют ряд схожих атрибутов. Степень схожести языков, входящих в одну лингвистическую семью, весьма впечатляет. Лингвистика определяет те или иные схожие характеристики между языками как лексическое сходство, которое, в свою очередь, является мерой того, до какой степени слова двух данных языков лексически схожи.

Английский язык имеет лексическое сходство с немецким языком на 60%. Оба этих языка входят в западногерманскую подгруппу германской группы языков, которая в свою очередь являются одной из ветвей индоевропейской языковой семьи.

Практически идентичные правила ударения и интонации в

структурах предложений характеризуют эти германские языки. Помимо этого, английский язык и немецкий язык имеют большое количество когнатов — определённых слов, имеющих одно и то же происхождение. В большинстве случаев когнатами являются названия членов семьи (Bruder/brother, Mutter/mother, Schwester/sister, Sohn/son, Tochter/daughter), частей тела (Arm/arm, Hand/hand, Finger/finger), сторон света (Norden/north, Osten/east, Süden/south, Westen/West), а также множество других прилагательных, наречий, глаголов и числительных. Однако не все когнаты имеют общее лексическое значение, то есть являются ложными друзьями переводчика. К примеру, английское слово «gift» в переводе на русский означает «подарок», в то время как немецкое слово «Gift» переводится как «яд». Изучением когнатов занимаются этимология, семантика, а также сравнительное языкознание.

Литература:

1. www.britannica.com/topic/cognate-linguistics
2. www.ethnologue.com/language/deu

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi, 331-ci qrup, **Dünya Əhmədova**
Elmi rəhbər: b/m Nüşabə Əbdülrahimova*

«BOHEMIAN RHAPSODY” (QUEEN) ROK OPERASININ MƏTNİNDƏKİ ALINMA SÖZLƏRİN ÜSLUBİ TƏHLİLİ VƏ ETİMOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: Etimologiya, alınma sözlər, Queen, latın mənşəyi

Hər bir şəxsin danışmaq və dinləmək bacarığına sahib olması bizə məlumdur, belə ki, insan ünsiyyəti anlamağa başladığı müddətdən etibarən sözlərin necə ortaya çıxdığını öyrənməyə çalışmışdır. Bunun üçün insanların köməyinə etimologiya elmi çatmışdır ki, bu elm sözlərin mənşələrini, formalarını və ilkin mənalərini öyrənir.

Etimologiya linqvistikanın bir qolu olub sözlərin keçmişini, tarix boyunca keçdiyi dəyişiklikləri və onların inkişafını araşdırır. Dildə olan sözlər isə etimoloji cəhətdən alınma və milli sözlərə bölünürlər. Digər bütün dillərdə alınma sözlərin təsiri böyük olduğu kimi, ingilis dilində də bu aspekt özünü göstərmişdir, belə ki alınma sözlər mənşəcə digər dillərə aid sözlərin başqa bir dilin lüğətinə qəbul olmuş formalarıdır və onlar daxil olduqları dildə geniş şəkildə istifadə olunmaya və həmin dilə asimilyasiya olunmağa başlayır.

Hal hazırda da ingilis dilindəki alınma sözlər bütün sözlərin 70%-ni təşkil edir, lakin bu miqdar nə qədər böyük olsa da, əksər alınma sözlərin əsl mənşəyi insanlara naməlumdur.

Məşhur ingilis rok qrupu olan Queenin “Bohemian Rhapsody” rok opera növündə yazılmış mahnısında çoxlu sayda alınma sözlər göstərilmişdir ancaq bəzilərinin etimologiyası bir neçə mənşəyə dayandığından hələ də dilçilik aləmində böyük müzakirələr doğurur. Məsələn “Be-el-zebub” sözünün hələ də dəqiq olaeəq latın və ya yunan mənşəli söz olması naməlumdur, lakin hər iki dildə oxşar mənaları ifadə edir -“milçəklər lordu”.

“Scaramouch” sözü istifadə olunur ki, italyan mənşəli sözdür və mənası “təlxək sərvət” mənasına gəlir.

“Fandango” ispan sözüdür, “rəqs etmək” mənasını verir.

Hətta musiqidə bir misra tamamilə alınmadır: “Galileo figaro magnifico”. Bu misra “Galileyin üzünü aydınlat” mənasını ifadə edir. Buradakı Qaliley bəzən İsus Xristosun digər olan Galileyi xatırladır. Digər tərəfdən XVII əsrdə yaşamış və ilk dəfə olaraq teleskopu ixtira edən və Merkuri planeti tapan Qalileyin adı ilə bağlı ola bilər. Çünki bizə məlumdur ki, müğənninin əsl adı Fredi Merkuri deyildi, bəlkə də o özünə işarət etmək istəyirdi.

Ədəbiyyat:

1. Aziza Həjiyeva. English Lexicology. Elm və təhsil. 2011
2. <https://www.academia.edu/people/search?utf8=%E2%9C%93&q=bohemian+rhapsody+queen+analysis>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-2 fakültəsi, qr.117a, Aysel Rəsimli
Elmi rəhbər: b/m Rəna Əliyeva*

İNGİLİS DİLİNDƏ İDİOMLAR VƏ ONLARIN AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ QARŞILIĞI

Açar sözlər: idiom, lüğət tərkibi, leksika

İngilis dilini öyrənənlər dilin qrammatikasını, fonetikasını öyrənməklə yanaşı, həm də zəngin söz ehtiyatına malik olmağa çalışırlar. Məlum olduğu kimi, dilin lüğət tərkibini təşkil edən sözlərin həqiqi mənaları ilə yanaşı, məcazi mənaları da çoxluq təşkil edir. Hal-hazırda dilin lüğət tərkibində bir sıra sözlər öz həqiqi mənalarını itirib, məcazi mənada daha çox istifadə olunur. Elə bu səbəbdən də bəzən dili öyrənənlər rast gəldikləri sözün və ya birləşmənin idiomatik ifadə olduğunu bilmədiklərindən qaşıb qalır, idiomlu ifadə ilə desək, başlarını itirirlər.

Ali məktəb tələbələri gündəlik danışqda idiomların istifadəsi zamanı müəyyən çətinliklərlə qarşılaşır, bəzən isə ümumiyyətlə, onlardan istifadə edə bilmirlər. Orta məktəb şagirdləri də bu problemlə üzləşirlər. Məlum olduđu kimi, ingilis dili idiomatik birləşmələrlə zəngin bir dildir. Amma bir qrup idiomlar var ki, onlar kifayət qədər köhnəlmiş və dilin lüğət tərkibindən çıxmışdır. Bu səbəbdən də bu gün onlara ancaq klassik ingilis ədəbiyyatında rast gəlinir. İdiomlara bütün üslublarda rast gəlmək mümkündür: yazıda, danışqda, bədii ədəbiyyatda və s. Hətta qəzetlər belə idiomatik ifadələrlə zəngindir. İdiomların öyrənilməsi nə üçün vacibdir? İdiomlar gündəlik İngilis dilinin əvəzolunmaz hissəsidir. Onlara hər zaman həm danışq, həm də yazılı İngilis dilində rast gəlmək olar. Danışq prosesində fikrin obrazlı, təsirli olmasına xidmət edir. İdiomları təşkil edən sözlər bir yerdə öz əvvəlki mənalarını itirir və birləşmə tərkibində yeni mənə çalarlığı yaradır. Məsələn:

1. I could eat a horse. Dəhşətli dərəcədə acam, acından ölürəm mənasında işlənir.

2. Money doesn't grow on trees. Pulun qədrini bilmək lazımdır. Pul yerdən yığılmır.

3. We are all at sixes and sevens. Biz tamamilə çaş-baş qalmışq.

4. What's the matter? Cat got your tongue?. Nə olub, dilini pişik yeyib? mənasını ifadə edir .

Ədəbiyyat:

1. <http://azkurs.org/everyday-english-idioms-with-azerbaijani-equivalents-in-use.html>

2. <http://www.bbc.co.uk/learningenglish/english/search?q=english+idioms&submit=GO>

*Азербайджанский Университет Языков
магистр, гр. 209, Вюгар Гафаров Физули оглы
Научный руководитель: д.ф.ф. Нияр Мадатова*

ПОНЯТИЕ «КОНЦЕПТ» В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КАРТИНЕ МИРА

Ключевые слова: *концепт, художественный текст, художественная картина мира, язык и культура*

Концепт понимается нами, прежде всего, как смысловая единица, имеющая свое отражение в языке, и соответствующее в тексте. «Текст» в данном случае можно рассматривать, как один из множества способов объективации человеческого сознания или индивидуально-авторской картины мира. Исходя из этого, можно говорить о концеп-

те, как неком «глубинном смысле, изначально максимально и абсолютно свернутой смысловой структуре текста, являющейся воплощением мотива, интенций автора, приведших к порождению текста» и формирующем художественную картину мира.

Конкретные художественные произведения могут являться как отражением индивидуального видения автора, так и всего этнокультурного и языкового сообщества, к которому он может сам принадлежать, из чего мы делаем вывод и о том, что существуют авторская и национальная концептосфера, отраженная в том или ином тексте. Художественный текст характеризуется и особым способом подачи информации («закодирован дважды»): язык – метаязык, кодирование сообщения и его толкование. Концепт здесь выступает основной для дальнейшего «декодирования» уже полученной информации, культурологической интерпретации художественного текста. Художественный концепт формируется в процессе освоения субъектом мысли и речи (автор художественного произведения) окружающей его действительности и напрямую связан с понимаем художественного концепта.

Заключением является то, что концепт – это своеобразный «ключ» к пониманию человеком аспектов любой лингвокультуры через художественный текст, что по своему смыслу является важнейшим моментом для дальнейшего изучения формирования и всей художественной картины мира.

Литература:

1. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. М.: Наука, 1980. 147 с.
2. Красных В.В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? Человек. Сознание. Коммуникация. М.: Диалог-МГУ, 1998. -352с.
3. Ольшанский Г.И. Текст как единство элементов и отношений // Лингвистика текста: материалы научной конференции. М., 1974. Ч.1. С. 12-14.

*Azərbaycan Dillər Universiteti , Magistratura (M18-207),
Nərmin Səfərova
Elmi rəhbər: dos Vahid Ərəbov*

NOBEL MÜKAFATÇISI BERNARD ŞOUNUN İNGİLİS VƏ DÜNYA ƏDƏBİYYATINDAKİ YERİ

Açar sözlər: İrland əsilli görkəmli dramaturq, sosialist təbliğatçısı, Nobel mükafatı laureatı.

İrland əsilli tanınmış Böyük Britaniya yazıçısı olan Corc Bernard

Şou dramaturq və həmçinin ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatçısı, Uilyam Şekspirdən sonra ingilis teatrının ən məşhur dramaturqu kimi tanınmışdır. Yaradıcılığına roman yazaraq başlasa da, Şou ingilis ədəbiyyatında, eləcə də, dünya ədəbiyyatında dramaturq kimi tanınır. Bernard Şou dram yaradıcılığına başlamamışdan əvvəl isə 1885-1890-cı illər müddətində Londonun "Uorld", "Star" kimi populyar qəzetlərinin teatr və musiqi tənqidçisi kimi fəaliyyət göstərmişdir. İngilis şairi U.Oden onu "bəlkə də bütün dövrün ən yaxşı musiqi tənqidçisi" kimi qələmə vermişdir. Bernard Şounun ilk dram əsəri – "Dul qadının evi" (1892) pyesi olmuşdur, lakin pyesinin səhnə taleyi uğurlu olmamışdı. İkinci tamaşadan sonra əsər repertuardan çıxarılmışdı. Sonrakı altı ildə Şou əslində ilk başlarda 9 pyes yazsa belə, onlara yaxın dura biləcək şəxs tapılmadı.

Şounu dramaturq və yazıçı kimi tanıdan ilk əsəri isə 1897-ci ildə ABŞ-da tamaşaya qoyulan "Şeytanın şagirdi" pyesi oldu. Dramaturq vətəni Britaniyadan əvvəl Amerikada şöhrət qazandı. 1904-1907-ci illərdə Kort teatrında göstərilən 988 tamaşanın 701-i Bernard Şoununu pyesləri əsasında hazırlanmışdı. Bu əsərlərin sırasına dramaturqun "Kandid", "Yaşayırq, görərik", "İnsan və fəvqəlinə", "Mayor Barbara", "Həkim dilemma qarşısında" kimi biri-birindən fərqli pyesləri daxildir.

Dramaturqun yaradıcılığında müharibə mövzusu da geniş yer almışdır. Müharibə haqqında cəsarətli fikirlərinə görə Bernard Şounun adını teatr elanlarından uzun müddət silirlər və onun əsərlərini çap etməyi qadağan edirlər. Lakin o, işləməyə davam edirdi. Dramaturq müharibə mövzusunda yazmış olduğu "Ürək sındırılan ev" adlı irihəcmli pyesini 1913-cü ildə işləməyə başlamış, 1917-ci ildə bitirmişdir.

Şou yaradıcılığının ən mühüm hissəsini dramaturqun epistoluar irsi təşkil edir. Dramaturq, uzun və məhsuldar həyatı boyu ərzində 250 mindən çox məktub yazmışdı. Bu məktublarda ciddi ictimai-siyasi məsələlərə, ölkə və dünya miqyasında gedən proseslərə, ədəbiyyat, teatr və sənət məsələlərinə münasibət öz əksini tapmışdı. Bernard Şou ədəbiyyatımızda yalnız fiziki deyil, əqli uzunömürlülüüyü ilə də özünəməxsus rekord qazanmışdı. O, son səhnə əsərini olan "Bayanın milyardları" pyesini 92 yaşında tamamlaya bilmişdir. Həyatının sonuna qədər bu yorulmaz irlandiyalı dramaturq bəzən əndazəsini aşan yumor hissini, iti düşüncə tərzini, ən gözlənilməz fikir və mülahizələrə dərhal və hazır cavablıqla reaksiya vermək bacarığını qoruyub saxlaya bilmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Abeltina R, English and American Literature, Riga, Zvaigzne publishing house, 1976, 341

2. Ağayev Ə. Bernard Şou “Ədəbiyyat qəzeti”, Bakı ,1938.
3. Ömərov İ. Bernard Şou. ADU-nun elmi əsərləri, 1965

*Azerbaijan University of Languages
Zaynalova Khayala, Faculty of Education-2, group 117A
Scientific leader: Rena Aliyeva*

AZERBAIJANI EQUIVALENTS OF ENGLISH PROVERBS

Key words: *proverbs, Azerbaijani, English*

Every culture has a collection of wise sayings that offer advice about how to live your life. These sayings are called “proverbs”. Learning proverbs can also help you to understand the way that people in English-speaking cultures think about the world. Proverbs are popular sayings that provide nuggets of wisdom. Efforts to improve on the popular definition have not led to a more precise definition. The wisdom is in the form of a general observation about the world or a bit of advice, sometimes more nearly an attitude toward a situation. In the Azerbaijani language, the translation of "proverb" is "father's words." For many generations, "father's words" have been valued as an extremely rich inheritance of the collective thought and experience of the community. These short sayings encapsulate the wisdom of the past, making it available to both present and future generations. There are thousands of Azerbaijani proverbs. Who knows how old some of them might be—centuries, possibly even millennia. Azerbaijanis are extremely fond of spicing up their conversation with these pithy sayings to convince others of the "rightness" of their opinions and actions. Proverbs are traditional answers to recurring ethical problems—stinginess, deceit, treason, cunningness, unreliability, jealousy, etc. They provide an argument for a course of action which conforms to the expectations of the society. Like proverbs and expressions found all over the world, Azerbaijani proverbs cover a broad range of topics. Proverbs are the traditional (historic) sayings of a country. They are short, clever sentences that usually offer life advice. Native English speakers often use them in conversation without even realizing it. Proverbs can teach you more about a country's culture than any textbook. They show what's important to the group of people, what is considered good behavior and what is bad behavior.

1. A bird in hand is worth two in the bush—things we already have are more valuable than what we hope to get.

Example: X: Why did you turn down that job offer when you don't have anything concrete in hand at the moment? Y: Well, I'm confident I'll land one of the two jobs I interviewed for last week. And they're better

than this one. X: In my opinion, you should've taken it. A bird in hand is worth two in the bush.

2. A journey of thousand miles begins with a single step-Howsoever big a task is, it starts with a small step.

Example: I'm feeling overwhelmed by the prospect of completing 4,000-word paper by next week, but I guess I'll start by writing 500 words every day. After all, a journey of a thousand miles begins with a single step.

Reference list:

1. <http://proverbicals.com>
2. <http://lemongrad.com>
3. <http://fluentu.com>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi, qf.234B, Vəlizadə Günel
Elmi rəhbər: müal. Xankişiyyəva Zəhra*

TONİ MORİSSONUN “ƏN MAVİ GÖZLƏR” ƏSƏRƏİNDƏ DİSKRİMİNASİYA PROBLEMİ

Açar sözlər: ayrı-seçkilik, cəmiyyət, qadın, münasibət

Toni Morisson dünyaca məşhur xanım yazıçılardan biridir. O, 1931-ci ildə Ohayo ştatında dünyaya göz açmışdır. Doğulduğu gündən etibarən həm ailədə, həm də cəmiyyətdə mövcud olan ağdərili-qaradərili qarşıdurmasından yaxa qurtara bilməmiş və bu onu gələcəkdə bütün bunları təsərrüfatları ilə qələmə almağa, quldarlıq quruluşunu və onun məhdudiyətlərini təsvir etməyə ilhamlandırmışdır. Toni Morissonun elə bir romanı yoxdur ki, orada qaradərili-lərin ağır həyatından, ağdərili-qaradərili qarşıdurmasından bəhs olunmasın. Yazıçı ömrünü məhz bu problemləri əks etdirməyə, bütün dünyaya çatdırmağa həsr edib. Onun romanları köləliyin, Amerika quldarlığının müxtəlif dövrlərini əhatə edir. Yazıçının sanki bir əsas missiyası var: ta qədimdən müasir dövrə qədər qaradərili insanlara olan münasibətin qaranlıq tərəflərini işıqlandırmaq, gizlədilmiş həqiqətləri üzə çıxarmaq və bütün dünyaya çatdırmaq.

Toni Morissonun əsərlərinin əsas obrazları qadınlardır. O, quldarlığın kişilərin həyatından daha çox qadınlara vurduğu zərbələrdən bəhs edir. Yazıçı qadın dünyasının ən görünməz tərəflərini işıqlandırır, onun psixologiyasının dərinliyinə baş vurur. Toni Morissonu feminist adlandıranlar da var. Düzdür, romanlarında az da olsa feminizm dalğası əsir, ancaq bu radikal, kəskin şəkildə deyil.

Yazıçı müəllimlik illərində bir çox qısa hekayələr yazmış-

dır. Bunlardan biri də özünə göy gözlər arzulayan qaradərili qız haqqında olan hekayədir. Yazıçı sonralar bu hekayəni genişləndirərək romana çevirir. “Ən mavi gözlər” yazığının ilk romanıdır.

Romanın əsas obrazları iki bacı: Frida və Klodiyadır. Bir gün onların evinə Pekola adlı bir qız gəlir. Pekolanın bu evə gəlməsinin səbəbi isə atasının evlərini yandırması, anasını döyməsi və nəticədə onların küçədə qalmaları idi. Zaman keçdikcə bu üç azyaşlı qız dostlaşırlar. Pekola ailəsi ilə yeni evə köçəndən sonra da onların dostluqları davam edir.

Romanda ağdərililərlə qaradərililərin bir-birinə münasibəti bu qızların fonunda təsvir olunur. Məlum olur ki, təkcə böyüklər arasında yox, həmçinin məktəblilər arasında da bir uçurum var. Məsələn, qaradərili qızlar ağdərililəri fürsət düşən kimi döymək istəyirlər. Ağdərililərin qızları isə özlərini qaradərilərdən daha gözəl hesab edir, onları ələ salırlar. Zənci qız Klodiya da ağdərililərdə qalan qisasını gəlinciklərdən çıxır. O, bütün ağdərililərin gəlinciklərini sındırır, parça-parça edir. Və onun içində oyuncağa etdiyini ağdərililərin qızların üzərində də yoxlamaq istəyi baş qaldırır.

Toni Morrison romanlarının əsas obrazları qaradərili qadınlar olsa da, onun ideyaları əksər dünya qadınları tərəfindən müsbət qarşılanmışdır. Bütün yaradıcılığı boyu bir rəngin tarixçəsini yazan bu xanım “Amerika gerçəkliyinin vacib aspektini dirçəltməyi arzu və poeziya ilə zəngin romanlarına görə” 1993-cü ildə Nobelə layiq görülür.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.biyografi.info/kisi/toni-morrison>
2. <http://www.anl.az/down/meqale/525/2014/mart/356992.htm>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Dilşünaslıq / M18-206, Magistr: Rövşənova Leyla Şahin qızı
Elmi rəhbər: f.f.d Əhmədova Ülviyyə*

İNGİLİS DİLİNDƏ MÜRƏKKƏB SÖZLƏRLƏ SƏRBƏST VƏ SABİT SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİNİN STRUKTUR-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: mürəkkəb söz, sabit söz birləşməsi, sərbəst söz birləşməsi, semantik, struktur, frazeoloji vahid

Mürəkkəb sözlər – qrammatik və semantik cəhətdən parçalana bilməyən, dildə hazır halda mövcud olub, nitq zamanı dəfələrlə istifadə oluna bilən potensial sözlərdir. Frazeoloji birləşmələr isə nitqdə hazır şə-

kildə mövcud olan və komponentlərinin dəyişdirilmə imkanı olmayan sabit ifadələrdir. Onların mənalı yalnız idiomatik yolla təsəvvür oluna bilər, çünki bir birləşmənin anlamı onun ayrı-ayrı komponentlərinin birbaşa mənalılarından deyil, törəmə mənalılarından əmələ gələn fikri ifadə edir. Elə buna görə də frazeoloji birləşmələr tərkibindəki sözlərin sayından asılı olmayaraq cümlədə bir bütöv şəkildə hər hansı bir sintaktik vəzifəni yerinə yetirirlər. Sabit və sərbəst söz birləşmələri semantik və struktur cəhətdən biri-birindən fərqlənir. Belə ki semantik cəhətdən fərq ondan ibarətdir ki, birlikdə istifadə olunduqda sabit söz birləşməsi əmələ gətirən frazeoloji birləşmələr metaforik və ya metonimik məna kəsb etməklə qismən və ya tamamilə məcazi mənanaya malik olurlar. Məsələn: *a wolf in sheep's clothing* – frazeoloji birləşməsi xarici görkəmlə aldadıcı olu dostyana görünən, lakin daxilən düşmən olaraq maskalanmış bir insanı təsvir edərək məcazilik ifadə edir. Sərbəst söz birləşmələri isə istənilən anda bölünə bilən komponentlərdən təşkil olunduğundan məcazilik ifadə etmir. Məsələn: *a large garden* – geniş bağça. Struktur cəhətdən isə sabit və sərbəst söz birləşmələrini fərqləndirən zaman dəfələrlə qeyd olunduğu kimi, sabit söz birləşmələrinin komponentlərinin stabilliyi ilə xarakterizə olunur.

Ferdinand de Sössür dildəki sabit söz birləşmələrini sərbəst söz birləşmələrindən fərqləndirərkən fikrini belə izah edir: “Biz hər şeydən əvvəl, külli miqdarda ifadələrə rast gəlirik ki, bunları diləməyə ehtiyacımızdır. Bunlar dildə elə hazır nitq parçalarıdır ki, adətən, daxilindəki ayrı-ayrı mənalara malik olan sözləri dəyişmək mümkün olduğu halda, bu, məqbul sayılmır... Bunların əhəmiyyəti görə daşdığı məna, komponentlərinin bütövlükdəki mənasından və sintaktik quruluşundan asılıdır. Belə ifadələr düzəldilmir, bunlardan dildə hazır şəkildə istifadə edilir”.

Linqvistlər, bir qayda olaraq, sabit söz birləşmələrini tətbiqi linqvistikanın mübahisəli problemləri sırasına daxil edərək və çoxsaylı idiom lüğətləri (məsələn, L.P.Smith “Words and idioms”, V.H.Collins “Book of English Idioms with Explanations” və s.) tərtib edərək özlərini haqlı çıxarmağa çalışırdılar. Onlar sabit söz birləşmələrini toplayaraq mənşəyinə görə qruplara ayırmışdılar. Məsələn, L.P.Smith və Şarl Balli hərbiçilik, ovçuluq, idman, kənd təsərrüfatı, sualtı həyat frazalarından yaranan idiomları qruplaşdırmışdılar.

Ədəbiyyat:

1. Babich. G. N. Lexicology: A Current Guide. Moscow, Ural, 2005
2. Bayramov. H. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları . Bakı, Maarif, 1978
3. Rzayeva S. Frazeoloji birləşmələr və onların tərcümə üsulları. Bakı, Müəllim, 2014

İNGİLİS DİLİNDƏ MÜRƏKKƏB SÖZLƏR

Açar sözlər: məhsuldar, mürəkkəb söz, söz birləşməsi

Mürəkkəb sözlər ən azı iki kök sözdən ibarət olub, dildə sərbəst formada mövcud olurlar. Mürəkkəb sözlərin tərkib hissələri bütövlük və struktur koherentlik tələb edir ki, bu da onların cümlədə ayrıca leksik vahid kimi çıxış etməsini təmin edir. Məsələn: I'd rather read the schedule than *nothing* at all.

Mürəkkəb sözlərin bağlılığı vurğu sabitliyi, bitişik və ya defisli yazılış, semantik vahidlik, morfoloji və sintaktik funksiya vahidliyi, və ya daha ümumi şəkildə, bənzər fonetik, qrafik, semantik, morfoloji və yaxud sintaktik faktorların effektiv birləşməsilə əlaqəlidir.

Əlaqənin bütövlüyü onun bölünməzliyi ilə xarakterizə olunur, belə ki, onun tərkib hissələrini başqa söz və ya söz birləşmələri ilə əvəz etmək mümkün deyil. Məsələn, əgər günəş şüasından (*the sunbeam*) danışırıqsa, burada artıqlıq və isim arasına başqa bir söz əlavə edə bilərik, məsələn: bright sunbeam, bright and unexpected sunbeam. Sözlərin əlavə oluna bilməsi ondan irəli gəlir ki, the və sunbeam ayrı-ayrı sözlərdir. Lakin günəş şüası (*sunray*) sözü arasına heç bir söz əlavə oluna bilməz, çünki burada sun və ray sözlər yox, morfemlərdir.

Mürəkkəb sözləri söz birləşmələrindən ayırmaq asandır, lakin bəzi mürəkkəb sözlərdə iki hissənin tam birləşməsi, çətinlik törədir. Məsələn: *A strong – box seyf* mənasını verən mürəkkəb sözdür. *A strong box* isə *möhkəm* mənasını verən sintaktik qruplaşmadır.

Mürəkkəb sözlərin struktur birliyinin asılı olduğu müxtəlif faktorlar vardır ki, bunlar aşağıdakılardır:

1. Vurğu birliyi, 2. Bitişik və ya tire ilə yazılış, 3. Semantik birlik, 4. Morfoloji və sintaktik funksiya birliyi.

Yuxarıda qeyd olunmuş faktorlar bütün mürəkkəb sözlərə aiddir. Bir qayda olaraq, İngilis dilində mürəkkəb sözlər bir vurğuya malikdir, məsələn: *hard–cover, best – seller* və s. Lakin iki vurğunun olması halı da mövcuddur. Bu zaman əsas və ikinci dərəcəli vurğular meydana çıxır ki - əsas vurğu birinci sözə, ikincidərəcəli vurğu isə ikinci sözə düşməsi ilə səciyyələnir: *blood- vessel*. İngilis dilində, iki eyni dərəcəli vurğular da mövcuddur: *snow- white, sky– blue*.

Mürəkkəb sözlərin semantik birliyi çox güclüdür. Belə hallarda, idiomatik mürəkkəb sözlər vardır ki, onların mənası, iki komponentin ayrı-ayrılıqda verdiyi məna ilə heç bir əlaqəsi yoxdur: *ghostwrite, skinhead, brain – drain* və s. Idiomatik olmayan mürəkkəb sözlərin isə se-

mantik birliyi güclü deyildir: airbus, astrodynamics və s.

Morfoloji və sintaktik cəhətdən yanaşdıqda, mürəkkəb sözlər bir cümlə üzvü kimi çıxış edir, morfoloji dəyişikliklərə isə yalnız bir hissə məruz qalır: These girls are chatter – boxes.

Ədəbiyyat:

1. Arnold I., The English Word, 1986
2. Ginzburg R., A Course in Modern English Lexicology, 1966
3. Hajiyeva A. H. English lexicology, 2011

*Azerbaijan University of Languages
Faculty: Education1. 402B, Vafa Yusifkanan
Instructor: .Elnara Mammadova*

LEARNING STYLES AND MULTIPLE INTELLIGENCES

Key words: *learning styles, intellegences*

The term “learning styles” speaks to the understanding that every student learns differently. The term “learning styles” speaks to the understanding that every student learns differently. Technically, an individual’s learning style refers to the preferential way in which the student absorbs, processes, comprehends and retains information. For example, when learning how to build a clock, some students understand the process by following verbal instructions, while others have to physically manipulate the clock themselves. This notion of individualized learning styles has gained widespread recognition in education theory and classroom management strategy.

Individual learning styles depend on cognitive, emotional and environmental factors, as well as one’s prior experience. In other words: everyone’s different. It is important for educators to understand the differences in their students’ learning styles, so that they can implement best practice strategies into their daily activities, curriculum and assessments. Many degree programs, specifically higher level ones like a doctorate of education, integrate different learning styles and educational obstacles directly into program curriculum.

Intelligence is often defined as our intellectual potential; something we are born with, something that can be measured, and a capacity that is difficult to change. People do not have just an intellectual capacity, but have many kinds of intelligence, including musical, interpersonal, spatial-visual, and linguistic intelligences.

Human potential can be tied to one's preferences to learning; thus, the theory of multiple intelligences has been proposed by Howard Gardner focuses on human potential lies in the fact that people have a unique blend of capabilities and skills (intelligences). This model can be used to understand "overall personality, preferences and strengths". Gardner asserts that people who have an affinity toward one of the intelligences do so in concert with the other intelligences as "they develop skills and solve problems". Multiple intelligences theory has helped educators to reflect on their practice, and given them a basis to broaden their focus and to attend to what might assist people to live their lives well, then it has to be judged a useful addition.

Reference list

1. <https://www.collegeraptor.com/find-colleges/articles/tips-tools-advice/different-learning-styles-student/>
2. <https://www.time4learning.com/learning-styles/visual-spatial.html>
3. <https://www.verywellmind.com/gardners-theory-of-multiple-intelligences-2795161>

*Азербайджанский Университет Языков
Факультета Образование 1, зр 110а, **Омарова Назрин**
Научный руководитель з/у: Ибадуллаева Мехрибан*

МОДИФИКАЦИЯ ГЛАСНЫХ В СВЯЗАННОЙ РЕЧИ

Ключевые слова: *редукция, ударение, слог*

В английском языке гласные в безударном положении подвергаются редукции. Редукция – это процесс сокращения и ослабления гласных звуков в безударном положении.

Редукция наряду со словесным ударением тесно связано с ритмом и с фразовым ударением. Ударные слова произносятся с большой энергией дыхания. Таким образом редукция наблюдается:

А) В безударных слогах в составе слова.

dɪ'mɑ:nstrətɪv

В) В безударных вспомогательных и модальных глаголах, в личных и в притяжательных местоимениях.

wɒt du·ju: θɪŋk ju: kæn du:

В английском языке наблюдается 3 вида редукции:

1. Количественная – это сокращение безударного гласного звука: [hi: – hi· – hi]

2. Качественная – ослабление гласных [əI u] может наблюдаться и в долгих, и в кратких гласных звуках.

ju· kən 'i:zili, du: it

3. К третьему типу относится исчезновение гласных в безударном положении.

aim 'ap ə:l, rədi

В русском языке, также как в английском редуция бывает количественной и качественной, но это зависит от безударного слога в слове. Чем дальше слог от ударения, тем слабее он. Как правило, полноценные гласные не встречаются в безударной позиции. Элизия довольно распространена в русском языке.

Литература

1. Практическая фонетика английского языка

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Təhsil 1, qr.101A Zümrüd Babazadə
Elmi rəhbər: b/m. Şəfiqə Qocayeva*

İNGİLİS DİLİNDƏ İNTONASIYA QRUPLARININ STRUKTUR BÖLGÜSÜNƏ DAİR

Açar sözlər: intonasiya, struktur bölgü, şkala, nüvə, taktönü

Fonetikanın dilçilik elmində yeri digər dil aspektləri qədər əhəmiyyətliyətlidir. Dildə bütün leksik və qrammatik mənalara danışqda fonetik cəhətdən ifadə edilir. Odur ki, düzgün olmayan tələffüz, səhv anlamaya gətirib çıxarır. Fonetika yalnız düzgün tələffüz qaydalarını deyil, eyni zamanda heca, vurğu, intonasiyanı və s. öyrənir. Danışq zamanı diqqət edilməsi vacib olan xüsusiyyətlərdən biri də, səs tonu – intonasiyadır. İntonasiya səs tonunun səviyyələri, cümlə vurğusu, ritm, səs çalarlığı və tempindən ibarət olan mürəkkəb birliyə deyilir. Nitq prosesi zamanı cümlələr müəyyən pauzalarla və müxtəlif intonasiyalarla tələffüz edilir. Bu pauzalardan asılı olaraq, cümlə bir və ya bir neçə hissədən ibarət ola bilər ki, bu hissələr intonasiya qrupları adlanır. İntonasiya qruplarının strukturu bu elementlərdən ibarət ola bilər: taktönü, şkala, nüvə və taktardı. Cümlədə ilk vurğulu hecadan əvvəl gələn vurğusuz hecalar taktönü adlanır. Taktönünün 2 tipi vardır. İlk vurğulu hecadan sonuncu vurğulu hecaya qədər olan bütün hecalar şkala adlanır. İngilis dilində şkalanın müxtəlif növləri vardır: enən şkala, qalxan şkala və s. Səs tonunun enib-qalxdığı hecaya nüvə

deyilir. Nüvədən sonra gələn bütün vurğusuz hecalar taktardı adlanır. Düşən tonlardan sonra gələn taktardı düşən, qalxan tonlardan sonra gələn isə qalxan taktardı adlanır. İntonasiya qruplarının struktur bölgüsündə ən mühüm element nüvədir. O, cümlənin kommunikativ tiplərini müəyyən edir. İngilis dilində 6 əsas nüvə tonu mövcuddur. Düşən tonlar, əsasən, fikir bitkinliyini, tamlığı ifadə edir. Qalxan tonlar isə natamamlığı ifadə edir, əsasən, bu tip sintaqmlar digər intonasiya qrupları ilə bağlı olur.

Ədəbiyyat:

1. Antipova E. Ya. “English Intonation”
2. Fərman Zeynalov “Practical English Phonetics”

*Средняя школа № 10, 9ç класс
Низаминского района, гор.Баку, Фатима Мирзоева
Научный руководитель: Тунзала Мамедова*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АНГЛИЙСКИХ И РУССКИХ ПОСЛОВИЦ

Ключевые слова: *пословица, поговорка, литературный источник*

Меткий и образный русский язык особенно богат пословицами. За пословицами стоит многовековая мудрость народов, опыт целых поколений.

Изучая русские и английские пословицы, я сделала вывод, что можно их разделить на 3 группы. К первой группе относятся пословицы и поговорки, имеющие одно лексическое описание и одно значение, например:

A friend in need is a friend indeed. Друг в нужде – на самом деле друг. Друг познается в беде. Appetite comes with eating. Аппетит приходит с едой. Аппетит приходит во время еды. My house is my castle. Мой дом – мой замок. Мой дом – моя крепость. Ко второй группе относятся пословицы, в которых значение одинаковое, но лексическое воспроизведение разное, к примеру: There’s no place like home. Нет такого места, как дом. В гостях хорошо, а дома лучше. Или На английском: You can’t make an omelette without breaking eggs. (Досл. Нельзя приготовить омлет, не разбив яиц). На русском: Без труда не выловишь и рыбку из пруда.

Как видите смысл(значение) в этих пословицах один, а перевод тут разный. Проблема перевода англоязычных поговорок на русский язык заключается в том, что далеко не каждая из них переводится дословно. Обусловлено это в первую очередь тем, что в каждой стране существуют свои реалии.

К третьей группе английских пословиц относятся выражения, эквивалентов которых нет в русском языке, например:

If you can't be good, be careful. Если не можешь быть хорошим, будь осторожен. Или "Don't keep a dog and bark yourself". Не держи собаку, если лаешь сам. Означает: «Не работай за своего подчиненного». Сравнивая русские и английские пословицы, мы увидели, что популярными являются пословицы с одинаковым значением. Любой человек, использующий в своей речи пословицы и поговорки, обогащает свою речь и делает ее более красивой. Особенно, если он использует их в речи на иностранном языке, говорящий демонстрирует свой интерес не только к языку, как средству коммуникации, но и к быту и культуре народа, изучаемого языка.

Литература:

1. Овчинникова Н. А. Сравнительный анализ русских и английских пословиц, поговорок // Юный ученый. — 2018. №1, С.91-94

III - BÖLMƏ

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil -1, Fakültəsi 409A, Tağıyeva Aysel
Elmi rəhbər: müəl:A. Səfərzadə

AZƏRBAYCANIN BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR

SİSTEMİNDƏ (XX ƏSRİN SONLARI)

Açar sözlər: müstəqil dövlət, Azərbaycan diplomatiyası, ümumxalq referendum

XX yüzilin sonunda dünyada baş verən global proseslər, xüsusən də Varşava Müqaviləsi Təşkilatının ləğv edilməsi, “soyuq mühərribə”nin başa çatması, SSRİ-nin dağılması beynəlxalq aləmdə siyasi mühitin ciddi şəkil-də dəyişilməsinə və geosiyasi vəziyyətin yaranmasına səbəb oldu. Postsovet məkanında yaranan yeni müstəqil dövlətlərin yaranması və beynəlxalq münasibətlər sisteminə qatılması öz maraqlarını ifadə edən xarici siyasət kursunu həyata keçirməyə başlaması dünyada dövlətlərarası münasibətlərin yeni dövrünün formalaşmasına səbəb oldu.

Azərbaycan Respublikasının müstəqil dövlət kimi beynəlxalq münasibətlər sisteminə qoşulmasıyla ölkənin sosial, iqtisadi, siyasi və təhlükəsizlik məsələlərini tənzimlənməsində xarici siyasət sahəsində fəaliyyətin rolu kəskin şəkildə yüksələrək həlledici əhəmiyyət kəsb etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan da daxil olmaqla postsovet məkanında yerləşən bütün dövlətlər özlərinin gələcək inkişaf strategiyasını müəyyənləşdirərkən ciddi seçim qarşısında qaldılar. Onlar ya əvvəlki kimi sosialist ideologiyası və ictimai mülkiyyətə əsaslanan planlı iqtisadiyyat yolu ilə fəaliyyətini davam etdirərək beynəlxalq aləmdə idealoji hərbi-siyasi qarşudurmaya yenidən şərait yaratmalı, ya da iqtisadi, siyasi və sosial sahədə yüksək tərəqqiyə nail olmuş ölkələrin təcrübəsini əsas götürərək bu təcrübəni yerli şəraitə uyğunlaşdırmaqla xüsusi mülkiyyətə əsaslanan azad bazar iqtisadiyyatı yaratmalıydılar.

1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmış “Əsrin müqaviləsi” və sonrakı dövrdə imzalanmış çoxsaylı neft kontraktları Azərbaycanın dünya birliyinə inteqrasiyasını gücləndirir, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın inkişafı üçün ortaqların nöqtələrinin geniş şəbəkəyə malik olduğunu nümayiş etdirdi. 1998-ci il sentyabrın 7-8 də 32 dövlətin və 13 beynəlxalq təşkilat

tın nümayəndələrinin iştirakı ilə tarixi “Böyük İpək Yolu”nun bərpaı üzrə keçirilmiş Bakı Beynəlxalq konfransı xatirələri Azərbaycanın xarici siyasətinin müstəqillik illərində qorunduğu ən böyük uğurdur.

Ədəbiyyat

1. <http://az.strategiya.az/index.php?do=xeber&id=24966>
2. <http://palitraneews.az/news.php?id=28616>

*Bakı Avrasiya Universiteti,
Regionşünaslıq və iqtisadiyyat fakültəsi, qr. B08Avr17/02, Vəfa Əlili
Elmi rəhbər: b/m Aybəniz Rüstəmov*

ATƏT-İN MİNSK QRUPUNUN ERMƏNİSTAN-AZƏRBAYCAN DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQİŞƏSİNİN HƏLLİNDƏ ROLU

Açar sözlər: ATƏT, Minsk Qrupu, Dağlıq Qarabağ, atəşkəs

Müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri Ermənistanın təcavüzü nəticəsində yaranan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq hüquq prinsipləri əsasında dinc vasitələrlə ədalətli həllinə nail olmaqdır. Bu məqsədlə Azərbaycanın ATƏT-lə və onun Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dinc siyasi vasitələrlə həlli məqsədilə yaradılan Minsk Qrupu ilə əməkdaşlığı xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

ATƏT-in MQ 1992 ilin mart ayında yaradılmışdır və on bir dövlətdən ibarətdir (Rusiya, Fransa, ABŞ, Belarusiya, Almaniya, İtaliya, İsveç, Finlandiya, Türkiyə və münaqişə tərəfləri olan Ermənistan və Azərbaycan). Bu günə qədər MQ münaqişənin həlli istiqamətində çoxsaylı görüşlər keçirmiş və təkliflərlə çıxış etmişdir. 1994 ildə ATƏM-in Budapeşt sammitində danışıqlar üçün vahid və razılaşdırılmış baza yaratmaq məqsədilə MQ-a həmsədrlər təyin etmək tapşırığı verildi. 1997-ci ilin əvvəlində MQ-a RF, Fransa və ABŞ-dan yeni həmsədrlərin təyin olunmasından sonra həmin ilin mayında və sentyabrında münaqişənin dinc nizamlanması üçün “münaqişənin paket həlli” və “mərhələli həll planı” təklif edildi. 1998-ci ildə həmsədrlər “ümumi dövlət” ideyası ilə çıxış etdilər. Lakin bu təkliflərin bir qismi Azərbaycan, digər qismi Ermənistan tərəfindən rədd edildi.

2002 ilin əvvəlində Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərini əlavə səviyyədə danışıqlar keçirməsi təklif olundu, yayda isə ATƏT-in PA çərçivəsində Dağlıq Qarabağla məşğul olan daha bir institut: ATƏT PA Sədrinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə xüsusi nümayəndəsi - yaradıldı. ATƏT-in Dağlıq Qarabağla bağlı ikinci mandatının yaradılmasında məqsəd Ermənistan

və Azərbaycan parlamentlərini sülh prosesinə cəlb etmək idi. MQ-nun vasitəçiliyi ilə 2004 il 16 apreldə Azərbaycan və Ermənistan xarici işlər nazirləri səviyyəsində Praqa prosesi və ya başqa sözlə deyilsə, mərhələli həll planına dair danışıqların yeni dövrəsi başladı. 2007 ilin noyabrında münaqişə tərəflərinə Madrid sənədi deyilən Baza prinsipləri təqdim edildi. 2009 ildə 10 iyulda İtaliyanın Akvila şəhərində Böyük Səkkizlərin sammitində həmsədr ölkələrin prezidentləri B.Obama, D.Medvedyev və N.Sarkozi Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair Birgə bəyanatla çıxış etdilər. Həmsədr ölkələr Helsinki Yekun Aktının prinsiplərini əsas götürərək münaqişənin həllində güc tətbiq etməmək, ərazi bütövlüyü və xalqların bəqabərhüquqluluğu və özünüidarəetmə hüququna əsaslanan mümkün kompromisləri irəli sürdülər.

Hal-hazırda da MQ münaqişənin həllinə nail olmaq istiqamətində məkik diplomatiyasını davam etdirir.

Ədəbiyyat:

1. Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, 2005, 631 s.

2. Rüstəmov A. ATƏT -in Minsk qrupunun vasitəçilik fəaliyyəti və onun nəticələri // Geostrategiya, Bakı, 2016, № 03 (33), s. 37-42

*Xəzər Universiteti
Menecment, Fakültəsi 528M, Şirəliyeva Aytac
Elmi rəhbər: dos. Əliyeva Jalə*

MÜASİR AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Açar sözlər: beynəlxalq münasibətlər; regional təhlükəsizlik

Postsovet məkanında meydana çıxan yeni müstəqil dövlətlərin bilavasitə beynəlxalq münasibətlər sistemində qatılması və öz maraqlarını ifadə edən xarici siyasət kursunu həyata keçirməyə başlaması dünyada dövlətlərarası münasibətlərin yeni düzümünün formalaşmasına gətirib çıxardı. Bu, bir tərəfdən, beynəlxalq aləmdə siyasi gərginliyin azalması, qlobal qarşudurmanın aradan qalxması ilə səciyyələnirdisə, digər tərəfdən, siyasi, iqtisadi və hərbi baxımdan strateji əhəmiyyət kəsb edən və mənafehlərin kəşifdiyi məntəqələrə çevrilən bir sıra məhəlli mərkəzlərin meydana çıxması ilə müşayiət olunurdu.

SSRİ-nin süqutundan sonra beynəlxalq aləmə tam müstəqil bir aktor kimi inteqrasiya etməyə başlayan gənc dövlətlərdən biri də Azərbaycan Respublikası idi. Ölkəmizin olduqca əlverişli geosiyasi məkanda, həm də dünyanın su-

per güclərinin barışmaz maraqlarının kəşişdiyi regionda yerləşməsi milli dövlətçilik prinsiplərinə, müstəqilliyin və suverenliyin qorunmasına xidmət edəcək dayanıqlı xarici siyasi strategiyanın hazırlanmasını və tətbiqini tələb edirdi.

Hazırda Prezident İlham Əliyevin beynəlxalq aləmdə milli maraqlarımızın qorunması istiqamətində gördüyü çoxşaxəli işlər, apardığı müstəqil xarici siyasəti ölkəmizin rolunun daha da artmasını mümkün edib. Bunu ölkəmizin BMT TŞ-də 2 dəfə sədrlik etməsi, beynəlxalq kosmik kluba üzv olması, BMT TŞ-də Rusiyanın Kırımı zəbt etməsilə əlaqədar Azərbaycanın işğal əleyhinə səs verməsi və s. faktlar da sübut edir. Ulu öndər Heydər Əliyevin çoxşaxəli siyasətini uğurla davam etdirən cənab İlham Əliyevin düşünülmüş strategiya və gərgin diplomatik səyləri nəticəsində müasir Azərbaycan Respublikası beynəlxalq münasibətlərin tamhüquqlu subyektinə çevrilib. Sürətli iqtisadi inkişaf və dövlətlərarası münasibətlərdə beynəlxalq hüquq normalarına sadiqlik nümayiş etdirməsi isə ölkəmizi regional lider dövlətinə çevirib və beynəlxalq aləm də etibarlı tərəfdaş kimi tanıdıb.

Ədəbiyyat:

1. Həsənov Ə.M. Heydər Əliyev və Azərbaycanın xarici siyasət fəaliyyətinin formalaşması. Heydər Əliyev və müasir Azərbaycan. Bakı, 2003.
2. Həsənov Ə.M. Heydər Əliyev və Azərbaycanın xarici siyasət prioritetlərinin müəyyənləşməsi. Heydər Əliyev irsi və Azərbaycan dövlətçiliyi. Bakı, 2005
3. Qasımov M. Azərbaycanın xarici siyasəti (konsepsiya məsələləri). Bakı, 1997

*Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin
Polis Akademiyasının IV kurs kursantı, Kursant Elmi Cəmiyyətinin üzvü
Rüfət Şadlinski, Elmi rəhbər: Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi
kafedrasının müəllimi, polis kapitanı Tahir Rəcəbli*

XARİCDƏ YAŞAYAN AZƏRBAYCANLILARIN HÜQUQLARININ MÜDAFİƏSİNİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: *diaspora təşkilatları, konsul xidməti, xaricdə yaşayan azərbaycanlılar, diplomatik müdafiə.*

Müstəqil siyasət beynəlxalq aləmdə ölkəmizin nüfuzunu daha da yüksəldir. Dünyada baş verən qloballaşma, demokratikləşmə və beynəlxalq aləmin inteqrasiya fonunda Azərbaycan dövlətinin xarici siyasət kursunun müəyyən edilməsinə beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq və xarici ölkələrdə yaşayan vətəndaşlarımızın hüquqlarının müdafiəsi zəruri məsələlərdən biri-

dir. Dövlətimizin uğurlu xarici siyasət kursunun həyata keçirilməsinin vacib istiqamətlərindən biri xarici ölkələrdə yaşayan Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının hüquqlarının müdafiəsi və onlara göstərilən konsul xidmətinin səmərəliliyinin və intensivliyinin artırılması ümumilikdə isə bu istiqamətdə xarici dövlətlərlə diplomatik və konsulluq əlaqələrinin inkişafına təkan verilməsinə yönələn fəaliyyətdir. Məhz bu səbəbdə son illər ərzində xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar hüquqlarının müdafiəsi qarşılaşdıqları çətinliklərin həlli və bu məqsədlə xarici dövlətlərlə konsulluq sahəsində ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlığın genişləndirilmə istiqamətində əsaslı tədbirlər görülmüşdür. Həmçinin bu sahədə normativ hüquqi aktların təkmiləşdirilməsi və soydaşlarımıza müvafiq imtiyazların tətbiq edilməsi imkanlarının araşdırılması istiqamətində fəaliyyət həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dəfələrlə öz çıxışlarında Heydər Əliyev siyasətinin Azərbaycanda hər bir sahədə davam etdirildiyini, xarici siyasətinin çox uğurlu, fəal olduğunu, Azərbaycanın beynəlxalq təşkilatlarda çox önəmli yer tutduğunu, mövqelərimizin möhkəmləndiyini və Azərbaycan addımlarının bütün sahələrdə, o cümlədən xarici siyasətdə müsbət nəticələr verdiyini qeyd edərək, diaspor fəaliyyətinin gücləndirilməsi, diplomatik nümayəndəliklərlə əlaqələndirmənin artırılması və diasporumuzun təşkilatlanması ilə əlaqədar onların üzərinə konkret tapşırıqlar qoymuşdur. Əminliklə demək olar ki, Azərbaycan bundan sonra da bütün sahələr üzrə inkişafını davam etdirəcək və xarici siyasət sahəsində xüsusilə də xaricdə yaşayan vətəndaşlarımızın hüquqlarının müdafiəsi sahəsində də uğurlu addımlar atılacaqdır.

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının xarici dövlətlərdə olarkən, Azərbaycan dövlətinin yurisdiksiya diplomatik müdafiəsindən istifadə edə birlər, öz növbəsində əcnəbilər də eyni təminatlardan istifadə edə birlər. Bu tipli situasiyalarda xarici dövlətlərdə təşkil olunan diasporalar soydaşlarımıza aktiv formada hüquqi və təşkilati dəstəyi göstərirlər.

Ədəbiyyat:

1. “Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının 27 dekabr 2002-ci il tarixli, 413-IIQ nömrəli Qanunu.
2. “Azərbaycan Respublikasının Diasporla iş üzrə Dövlət Komitəsi haqqında Əsasnamənin və komitənin strukturunun təsdiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 14 may tarixli 95 nömrəli Fərmanı
3. “Azərbaycan Respublikasının Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin tabeliyində Azərbaycan Diasporuna Dəstək Fondunun yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 6 iyul tarixli Fərmanı.

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Açar sözlər: Respublika, müstəqil, dövlətçilik, siyasət, beynəlxalq

1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası müstəqil xarici siyasət həyata keçirir. Bu siyasət Azərbaycan dövlətçiliyini müntəzəm şəkildə möhkəmləndirib inkişaf etdirməyə və milli mənafehləri qorumağa yönəlib. Artıq Azərbaycan dünya ictimaiyyətinin diqqət mərkəzində olan və beynəlxalq aləmdə öz mövqeyini diktə etməyi bacaran ölkəyə çevrilib.

20 sentyabr 1994-cü il- ölkəmizin müstəqil daxili və xarici siyasət yolunu seçməsində dönüş nöqtəsi olan həmin gün dünyanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ABŞ, Türkiyə, Norveç, Yaponiya, Böyük Britaniya, Rusiya və Səudiyyə Ərəbistanı kimi dövlətləri ilə Azərbaycan arasında “Əsrin müqaviləsi” kimi tarixə düşmüş neft kontraktı imzalanmışdır. Məhz bu müqavilə Azərbaycanın bir dövlət kimi tanınmasına, dünya iqtisadi sistemində qoşularaq, beynəlxalq aləmdə mövqeyinin möhkəmləndirilməsinə şərait yaratmışdır. Onu da qeyd etmək ki, bu uğurlu sazişin reallaşması ümummilli lider Heydər Əliyevin bir siyasətçi və dövlət xadimi kimi müdriqliyinin və gərgin zəhmətinin sayəsində mümkün olmuşdur.

Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlər sistemindəki rolu neft sektorundakı uğurlu nəticələrlə bitmir. Belə ki, müstəqilliyini yenidən qazanmış ölkəmizin gələcək taleyi ilə bağlı müxtəlif təşkilatlar tərəfindən ümitsiz proqnozlar səsləndirilsə də, Heydər Əliyevin yürütdüyü uğurlu daxili və xarici siyasət bütün bu fikirlərin üstündən xətt çəkmişdir.

Əsası ümummilli lider tərəfindən qoyulan bu uğurlu siyasət sonrakı illərdə cənab Prezident İlham Əliyev tərəfindən layiqincə davam etdirilmişdir. Deyə bilərik ki, Beynəlxalq Enerji Sammiti, Dünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu, Avroviziya mahnı müsabiqəsi, “Tour d’Azərbaycan” beynəlxalq velosiped yarışı, Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu kimi mötəbər tədbirlərin Bakıda keçirilməsi, ölkəmizin BMT TŞ-nin qeyri-daimi üzvü seçilməsi Azərbaycanın dünya arenasındakı nüfuzundan və mühüm rolundan xəbər verir. Məhz elə bu inamın nəticəsidir ki, 2015-ci il Avropa Oyunları Azərbaycanda keçirilmişdir.

Ümumiyyətlə, son illər ölkəmizdə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması və həyata keçirilən uğurlu iqtisadi siyasət danılmaz bir faktdır. Təbii ki, bütün bu uğurlar Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata

keçirilən çoxtərəfli və balanslaşdırılmış siyasət nəticəsində mümkün olmuş və ölkəmizi regionun ən güclü lider dövlətinə çevirmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanası (pdf).
2. Dünya siyasəti və Beynəlxalq münasibətlər, Babaoğlu Hikmət. Bakı 2010

*Bakı Avrasiya Universiteti,
Regionşünaslıq və iqtisadiyyat fakültəsi,
si, qr. B08Yos17/01, Rüstəm Məhəmmədli
Elmi rəhbər: Aybəniz Rüstəмова, b/m*

**ABŞ-DA ERMƏNİ LOBBİSİ VƏ ONUN
DAĞLIQ QARABAĞ SİYASƏTİ**

Açar sözlər: Qarabağ, ABŞ, lobbisi, erməni genosidi

ABŞ xarici siyasətinin müəyyən olunmasında və həyata keçirilməsində lobbisi təşkilatlarının özünəməxsus rolu vardır. Belə təşkilatlardan biri də erməni lobbisidir. ABŞ-da erməni lobbisinin özünəməxsus tarixi vardır. XIX əsrin ilk rübündən etibarən burada ilk erməni icmaları yaranmış, əsrin sonlarında ermənilərin sayı 12 minə çatmışdı. Tədricən Daşnaksütyun, Ramkavar, Qnçak kimi erməni partiyalarının, ictimai və dini təşkilatların ətrafında erməni diasporası formalaşdı, Ermənistanın Müstəqilliyi uğrunda Amerika Komitəsi (ACIA), Amerika Milli Erməni Komitəsi (ANCA), Amerika Erməni Assambleyası (AAA) kimi ilk erməni lobbisi təşkilatları yarandı.

ABŞ-ın daxili və xarici siyasətinə təsir göstərmək erməni diasporasının fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biridir. **Erməni lobbisinin qarşısında duran məqsədlər əsasən** qondarma erməni soyqırımını tanımaq, erməni diasporunun siyasi proseslərdə iştirakını təmin etmək, ABŞ Ermənistan əlaqələrini gücləndirmək, qondarma Dağlıq Qarabağ Respublikasının tanınmasına nail olmaqdır. 1995 ildə ABŞ konqresində erməni məsələləri üzrə konqresmen qrupu yaradıldı. Həmin qrup 1992 ildə “Azadlığa dəstək aktına” Azərbaycana ABŞ-ın rəsmi dövlət yardımlarını qadağan edən 907 sayılı düzəlişin qəbulunda böyük rol oynadı.

Erməni lobbisi 1915-1930; 1975; 1984; 2006; 2010, 2014; 2019-cu illərdə qondarma erməni genosidini ABŞ hökumətində tanımaq uğrunda gərgin mübarizə apardı və onun nəticəsi olaraq 43 ştatın qanunverici orqanında qondarma genosidin tanınmasına nail oldu.

Erməni lobbisi Cənubi Qazfqazda ABŞ siyasətinin mühüm amillərin-

dən biri kimi çıxış edir. Təkcə 2000 ildə ABŞ Ermənistana 102,4 milyon dollar həcmində maliyyə yardımı edib. 2011-2014-cü illərdə erməni lobbisinin ardıcıl fəaliyyəti nəticəsində Rod-Aylend, Men, Luiziana, Massaçusets və Kaliforniya ştatları qondarma Dağlıq Qarabağ Respublikasının müstəqilliyini tanıdı. Hər il ABŞ hökuməti qondarma Dağlıq Qarabağ Respublikasına böyük məbləğdə maliyyə yardımları göstərir. Qondarma respublikanın ABŞ-da daimi nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir ki, erməni mənbələrinin verdiyi məlumata görə, bu nümayəndəlik diplomatik funksiyalar yerinə yetirir.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayev. E. Dağlıq Qarabağ problemi beynəlxalq hüquq müstəvisində. Bakı, 2004, 98 s.
2. Azərbaycanın xarici siyasətində Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi. Bakı: Elm, 2009, 360 s.
3. İsmayılov. F. Qarabağ konfliktini ABŞ-ın global siyasəti kontekstində. Bakı, 2001, 150 s.
4. Kəmalə Ruintən. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü və dünya siyasəti. Bakı, 2008, 131 s.
5. http://www.virtualkarabakh.az/new_/az/post-em/29/113/ermeni-lobisi.html.

*Bakı Avrasiya Universiteti,
Regionşünaslıq və iqtisadiyyat fakültəsi, qr. B08Avr17/02, Ruslan Əliyev
Elmi rəhbər: Aybəniz Rüstəmov, b/m*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ XARİCİ SİYASƏTİNDƏ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEYASININ ƏHƏMİYYƏTİ VƏ ROLU

Açar sözlər: diaspora, azərbaycançılıq, GUAM

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin daxili və xarici siyasətinin uğurla həyata keçirilməsində azərbaycançılıq ideyasının böyük rolu vardır. Bu ideya Azərbaycanda vahid birlik, vahid sosisum formalaşdırır. Azərbaycançılıq ideyasının dərk olunması əsasında Azərbaycan xalqının tarixi, mənəvi-əxlaqi, mədəni ənənələri zəminində birlik ideyası durur. H.Əliyev demişdir: “Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır”.

1993 ildə hakimiyyətə gəldikdən sonra ulu öndər Heydər Əliyevin milli ideologiya - azərbaycançılıq və dövlətçilik ideologiyası bərqərar oldu və bu ideya hazırda Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilməkdədir. 2001 ilin noyabrında Bakıda keçirilən Dünya azərbaycanlılarının I Qurultayında 36 ölkədən 200-dən çox müxtəlif təşkilatı təmsil edən 406 nümayən-

də və 63 qonaq iştirak edirdi. Azərbaycançılıq ideyası dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıları müstəqil Azərbaycan dövlətinin maraqları naminə birləşdirməyə və təşkilatlanmağa çağırırdı. Qısa müddət ərzində dünyanın bir çox dövlətlərində azərbaycanlıların diaspora təşkilatlarının sayı artdı və lobbı fəaliyyəti genişləndi. Dövlətin xarici ölkələrdəki diplomatik nümayəndəliklərinin yerli diaspora təşkilatları ilə əməkdaşlığı genişləndi.

2019 ildə Azərbaycan beynəlxalq və regional təşkilatlarda təmsilçiliyinin coğrafiyasını daha da genişləndirərək dünyanın 135 dövlətini öz sıralarında birləşdirən Qrup 77-yə (G-77) üzv oldu, eləcə də Sakit okean Alyansı təşkilatında müşahidəçi statusu aldı. 2019 il ərzində Tanzaniya Birləşmiş Respublikası, Barbados və Namibiya Respublikası ilə diplomatik münasibətlərin qurulmasına dair birgə kommünikelər imzalandı və beləliklə də Azərbaycan Respublikasının diplomatik münasibətlər qurduğu ölkələrin sayı 185-yə yüksəldi, Bakıda Monteneqronun və Slovakiya Respublikasının səfirlikləri fəaliyyətə başladı. 2010 ildə ölkəmiz Qoşulmama Hərəkatı və Türk Şurasına, eləcə də digər iki regional təşkilata GUAM və TRACECA-ya sədrliyi həyata keçirəcək. Bu təşkilatların çoxsaylı üzv ölkələri tərəfindən Azərbaycana göstərilən etimadın bariz nümunəsidir.

Göründüyü kimi Azərbaycançılıq ideyası Azərbaycanı milli birlik və vətəndaş həmrəyliyi ilə demokratik və dinamik inkişaf etməkdə olan bir məmləkətə çevirməyi bacarmışdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan diasporu: böyük yolun başlanğıcı, Çəşioğlu, 2006, 208 səh.
2. https://musavat.com/mobile/news/elmar-memmedyarov-jurnalistlere-musahibe-verib_668520.html
3. <http://sesqazeti.az/news/kivdf/195676.html>
4. <http://mehribanalieva.preslib.az/media-d386f3f8f9.html>

*Sumqayıt Dövlət Universiteti
Tarix və Coğrafiya fakültəsi, Sadıqova Rübabə Böyükkişi qızı
Elmi rəhbər: dos. Məmiyev Cavid*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ NEFT SİYASƏTİNİN BEYNƏLXALQ VƏ REGIONAL MİQYASDA QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Açar sözlər: demokratiya, strategiya, geosiyasi, suveren

XX əsrin sonu-XXI əsrin əvvəllərində dünyada baş verən köklü siyasi

proseslərin, beynəlxalq münasibətlər və beynəlxalq hüququn məzmun və mahiyyətinin, dünya siyasətinin ənənəvi prinsiplərinin radikal dəyişikliklərə məruz qalmasının, planetin siyasi həyatının əsas obyektləri olan milli dövlətlərin öz suveren hüquqlarından təcridən məhrum edilməsinin və dünyanın yeni nizamının yaranmasının üç əsas determinantı-səbəbkarı vardır. Bugün bəşəriyyətin sabit və fasiləsiz inkişafının təmin edilməsi vəzifəsi dövlətlər, xalqlar, insan cəmiyyətləri və digər birliklər qarşısında global və məhəlli problemlərin həllinin tapılması, indiki və gələcək nəsillərin təbii və sosial təhlükələrdən qorunması, sivil birgəyaşayış normalarının bərqərar olunması və digər strateji məsələlərin həllini tələb edir. Özlərinin inkişaf strategiyasını reallaşdırmaq üçün insanlar təbii proseslərə müdaxilə edərək planlar cızır, proqramlar hazırlayır, gələcəyin modelini tərtib edir, alına biləcək nəticələri proqnozlaşdırır. Arzuolunan gələcəyin obrazını əsaslandırmaq, ona çatmağın yollarını müəyyən etmək işində insanların, xalqların, millətlərin və dövlətlərin yolları ayrılır. İnsan birlikləri, xalqlar, dövlətlər gələcəyin modelini və ona çatmağın yollarını öz mənafeələrinə uyğunlaşdırmağa çalışdığından dünya nizamının müxtəlif variantları, arzu edilən və mümkün modelləri meydana çıxır.

Avropa ilə Asiyanın qovşağında strateji baxımdan əlverişli, mühüm geostrateji mövqeyə malik olan Azərbaycan ictimai-siyasi və mədəni-mənəvi həyatın bütün sahələrində özünəməxsus xüsusiyyətləri yaşatmaqla yanaşı, Şərqi-Qərbi dəyərlərinin sintezindən yaranmış cəhətləri də əxz edərək, dünya birliyinə inteqrasiya olunmaq xəttini seçmişdir. Bu seçimi reallaşdırmaq istiqamətində Azərbaycan dövləti bir tərəfdən dünya təcrübəsini öyrənərək, özünün iqtisadi və siyasi inkişaf modellərini müəyyənləşdirir, digər tərəfdən beynəlxalq aləmdə mövcud olmuş və qəbul edilmiş ölçülərə uyğun olaraq öz milli maraqlarını qorumaq üçün dövlətlərarası əlaqələr girir. Bu da tamamilə təbiidir. Çünki, hər bir ölkənin daxili, iqtisadi, siyasi və mədəni tələbatının ödənilməsi onun dünya ölkələri ilə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasını və inkişafını, milli maraqlarına cavab verən xarici siyasət yürüdülməsini tələb edir.

Azərbaycanın bugünkü beynəlxalq vəziyyəti xarici siyasət sahəsində hər hansı bir qütbə və yaxud istiqamətə açıq nümayiş etdirilən üstünlük verilməsini mümkünsüzləşdirir, balanslaşdırıcı və tarazlaşdırıcı siyasi kurs seçilməsini şərtləndirir.

Ədəbiyyat:

1. Heydər Əliyev iqtisadi müstəqilliyimizin banisidir. Alışanova M.N. Bakı-2006

2. “Əsrin müqaviləsi” - 10 il. Bakı – 2004
3. Heydər Əliyevin neft strategiyası: Azərbaycanın müstəqilliyi və rifahı naminə: II hissə. Bakı - 2001

*Bakı Avrasiya Universiteti,
Regionşünaslıq və iqtisadiyyat fakültəsi, qr. B08Yos17/01, **Rahid Bağrzadə**
Elmi rəhbər: Aybəniz Rüstəmovə, b/m*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI VƏ İRAN İSLAM RESPUBLİKASI ARASINDA MÜNASİBƏTLƏR

Açar sözlər: ECO, qaz kəməri, Naxçıvan, Xəzərin statusu

Azərbaycan Respublikası region ölkələri ilə əməkdaşlığında İran İslam Respublikası ilə əlaqələrə xüsusi əhəmiyyət verir. Hazırda iki ölkə arasında münasibətlər siyasi, iqtisadi, mədəni, humanitar və digər sahələrdə davam etməkdədir. Müstəqilliyin ilk dövrlərində iki ölkə arasında yüksək səviyyədə səfərlərin və görüşlərin olmasına baxmayaraq münasibətlər bir sıra çətinliklərlə üzləmiş və bir müddət gərgin olaraq qalmışdır.

İranla əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsində ulu öndər Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri vardır. Belə ki, o, hələ Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri olduğu zaman (1992) İrana səfər etmiş, dini rəhbər Seyid Əli Xamenei, prezident Rəfəncani, xarici işlər naziri Əli Əkbər ilə görüşlər keçirmiş, Ermənistanın blokadada saxladığı Naxçıvanın ehtiyaclarını təmin etmək məqsədilə müxtəlif sahələrdə yardımı və tərəflərin əməkdaşlığını nəzərdə tutan sazişlərin imzalanmasına nail olmuşdur.

İki ölkə arasında əlaqələrin dərinləşməsi H.Əliyevin hakimiyyətə gəlməsindən sonra da qarşılıqlı rəsmi səfərlər və sənədlər əsasında davam etdirildi. Tərəflər arasında dostluq, əməkdaşlıq, iqtisadi, elmi, mədəni tərəfdaşlıq haqqında bir sıra müqavilələr imzalandı. 1994 ilin yayında ikitərəfli əməkdaşlığın dərinləşməsi məqsədilə müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığı nəzərdə tutan növbəti müqavilələr bağlandı.

2003 ildə İlham Əliyevin prezident seçilməsindən sonra da İranla dostluq və əməkdaşlıq siyasəti Azərbaycan xarici siyasətinin qarşısında prioritet vəzifə olaraq qaldı. 2005, 2009 illərdə Prezident İ.Əliyevin İrana səfərləri zamanı siyasi, iqtisadi, sərhad, maliyyə, mədəniyyət, hidroenergetika və s. Sahələrdə əməkdaşlığı nəzərdə tutan müqavilələr imzalandı. Həmin ilin dekabrında İran ərazisindən Naxçıvana qaz kəmərinin açılışı oldu. Prezident İ.Əliyev beynəlxalq miqyasda kəskinləşən nüvə enerjisi məsələsi ilə bağlı İrana qarşı sanksiya tətbiq edilməsinin əleyhinə çıxır. O, Azərbaycan ərazisindən heç bir dövlətə qarşı istifadəyə yol verilməyəcəyini bildirib və məsələnin

danışıqlar və qarşılıqlı razılıq əsasında həllinə tərəfdardır.

Azərbaycan və İran arasında həllini gözləyən mühüm məsələlərdən biri də Xəzərin statusu məsələsidir. 2018 ildə beş Xəzəryanı dövlət Xəzər dənizinin bölünməsi prinsipləri haqda razılığa gəldi.

İİR ilə münasibətlər eyni zamanda Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı (əvvəlki İslam Konfransı Təşkilatı), İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (ECO) kimi təşkilatlar çərçivəsində də səmərəli şəkildə davam edir.

Ədəbiyyat

1. Həsənov Ə.M. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Dərslük. Bakı, Azərbaycan nəşriyyatı, 2005, 752 səh.
2. <https://www.bbc.com/azeri/region-45167460>
3. <http://tabriz.mfa.gov.az/news/4/3092>

*Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyasının
II kurs kursantı, Kursant Elmi Cəmiyyətin üzvü, **Quluzadə Mehdi**
Elmi rəhbər: Dövlət və Hüquq nəzəriyyəsi kafedrasının müəllimi,
polis kapitanı Tahir Rəcəbli*

MÜASİR AZƏRBAYCANIN XARİCİ SİYASƏTİ

Açar sözlər: dövlət siyasəti, xarici siyasət, enerji təhlükəsizliyi, strateji maraqlar, demokratik islahatlar

Məqaləmi Ümumilli lider Heydər Əliyevin sözləri ilə başlamaq istəyirəm. O demişdir ki, “Azərbaycanın dövlət siyasəti azərbaycançılıq ideyası əsasında qurulmalıdır”. 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyi bərpa edildikdən sonra Azərbaycan Respublikası müstəqil xarici siyasət həyata keçirməyə başladı. Azərbaycan müstəqil dövlət kimi bir sıra beynəlxalq təşkilatlara, o cümlədən BMT, ATƏT, AŞ, İKT, MDB və s. digər təşkilatlara üzv oldu. Həmçinin, Azərbaycan GUAM regional qurumunun təsisçilərindən biridir.

Azərbaycan hal-hazırda müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasına, Avropa enerji təhlükəsizliyinə öz töhfəsinə verən dövlət kimi qəbul edilməkdədir. Həmçinin dövlətimiz qərb və şərq sivilizasiyaları həm də şimal və cənub arasında dəhliz rolunu oynayır

Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq münasibətlər sistemində rolunu müəyyənləşdirən bir sıra tezislər vardır. Bu tezislərə Azərbaycanın müstəqilliyinin yenidən bərpası ilə beynəlxalq münasibətlər sisteminin müstəqil üzvünə çevrilməsini, Azərbaycanın qərbə inteqrasiya siyasətini,

BMT-in Təhlükəsizlik Şurasının qeyri-daimi üzvü kimi Azərbaycanın 2 illik səmərəli fəaliyyətinin perspektivlərini aid edə bilərəm. Beləliklə, müstəqillik dövründə mürəkkəb inkişaf mərhələlərindən keçmiş Azərbaycanın xarici siyasəti 1993-cü ilin II yarısından etibarən dövlətin mənafeələrinə xidmət edən strateji maraqlar üzərində qurulmuş, hərtərəfli şəkildə işlənilib hazırlanmış öz xüsusiyyətləri ilə seçilməyə başlamışdır.

Fikrimin yekunu olaraq, bildirmək istəyirəm ki hazırda regionda və dünyada baş verən əsas iqtisadi, siyasi, mədəni hadisələrdə dövlətimiz layiqincə təmsil olunur öz mövqeyini bildirir və mənafeələrini qoruyur. Respublikada həyata keçirilən demokratik islahatlar, iqtisadi dəyişmələr, fəail xarici siyasət bu gün bir çox dövlətlərin, həmçinin təşkilat və qurumların diqqətini Azərbaycana yönəlmiş, beynəlxalq hüquq yönəlmiş beynəlxalq hüquq norma və prinsiplərinə uyğun şəkildə qarşılıqlı əməkdaşlığın qurulmasına və inkişafına əlverişli şərait yaratmışdır.

Ədəbiyyat:

1. Hüseynova H. Azərbaycan Avropaya inteqrasiya prosesləri sistemində (1991-1997). Bakı, 1998.
2. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə. I-V cildlər. Bakı, 1996-1999.
3. Həsənov Ə.M. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas vəzifələri, prinsip və istiqamətləri (1991-1997-ci illər)//Tarix və onun problemləri. Bakı. 1998, №2. s. 49-69.
4. Həsənov Ə.M. Azərbaycanın xarici siyasəti: Avropa ölkələri və ABŞ (1991-1996). Bakı, 1998.
5. Heydər Əliyev irsi və Azərbaycan dövlətçiliyi. Bakı, 2005. s.571-582.

*DTX-nin Heydər Əliyev adına
Akademiyasının 4-cü kursun 132-ci qrupu
Mövlazadə Nicat Əliheydər oğlu
Elmi rəhbər : müəll.Sabina Əliyeva*

AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ ALƏMDƏ

Açar sözlər: Azərbaycan, beynəlxalq, siyasət, təşkilat, əlaqələr

1991-ci ilin sonu – 1992-ci ilin əvvəllərində Azərbaycanın dünya dövlətləri tərəfindən ardıcıl şəkildə tanınması və diplomatik münasibətlərin yaradılması onun dünya birliyinə sistemli surətdə inteqrasiyasına geniş yol açdı. İkitərəfli siyasi münasibətlərin qurulması iqtisadi və mədəni əlaqələrin inkişafına əlverişli zəmin yaradırdı. Qarşılıqlı faydalı iqtisadi əməkdaşlıq isə öz növbəsində siyasi münasibətlərin dərinləşməsi, qarşılıq-

lı etimadın güclənməsi yolunda mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

25 oktyabr 2019-cu il tarixdə Bakıda Qoşulmama Hərəkatının Dövlət və Hökumət Başçılarının XVIII Zirvə Görüşü öz işinə baş tutdu. Ölkəmizin təşkilata qısa müddət əvvəl üzv olmasına baxmayaraq - 26 may 2011-ci ildə Bakı onun tamhüquqlu üzvü olub və oktyabr ayından QH-yə sədrlik Azərbaycana keçib. Hərəkatın 2016-cı ilin sentyabrında Venesuelada keçirilmiş 17-ci Zirvə Görüşündə Azərbaycanın quruma sədrliyi ilə bağlı qərar qəbul olunub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev “Davamlı inkişaf naminə beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin təşviq edilməsi” mövzusunda Qoşulmama Hərəkatının ötən il aprelin 3-6-da Bakıda keçirilən nazirlər konfransının açılış mərasimində çıxışı zamanı səsləndirdiyi kimi, “Hamımız müstəqil həyat sürməyi arzulayırıq. Biz hamımız istəmirik ki, kimsə bizdən nə etməyi tələb etsin, işlərimizə müdaxilə etsin, bizə diktə etsin. Bunun üçün biz güclü olmalıyıq. Biz yalnız birlikdə olduqda güclü ola bilirik”.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən çoxşaxəli və balanslaşdırılmış xarici siyasət kursu ölkəmizin milli dövlət kimi müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində gücünü və nüfuzunu artıran mexanizm qismində çıxış etməkdədir. Bundan yetərincə yararlanaraq, qlobal məsələlərin həllində, dünyada sülh və təhlükəsizliyin təmin olunmasında yaxından iştirak edir, beynəlxalq münasibətlər sisteminin fəal üzvü imicini daha da möhkəmləndirir.

Ədəbiyyat:

1. www.anl.az/down/xalqqazeti/2010/129726/htm
2. www.bbc.com/azeri/amp/azerbaijan-50155212

*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyası, İnzibati İdarəetmə, 118, Nəbat Bəkirova
Elmi rəhbər: müəllim, Şahzadə Mədətova*

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRDƏ VERGİ SİSTEMİ

Açar sözlər: vergi, vergi siyasəti, vergi sistemi

Azərbaycan Respublikasının vergi sisteminin son illərdə əldə etdiyi uğurlardan biri onun beynəlxalq vergi sisteminə inteqrasiya etməsi və vergi sahəsində islahatçı ölkələr qrupuna daxil olmasıdır. Bu ilk növbədə, Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə daha çox tanınması və getdikcə artan nüfuzu ilə, digər tərəfdən isə Azərbaycanda keçirilən vergi islahatları və bu islahatlardan əldə olunan uğurlarla bağlıdır.

Vergitutma sahəsində dünyada gedən proseslər və bir çox dövlətlər

tərəfindən, əsasən də inkişaf etmiş dövlətlər tərəfindən aparılan islahatlar göstərir ki, vergi ödəyiciləri arasında münasibətlərin artıq qarşılıqlı etibarlılıq və partnyorluq əsasında qurulması ən mühüm hədəflərdən biridir. Eyni zamanda, vergitutumuna sahəsində davam edən inkişaf vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi, bununla yanaşı, vergi ödəyiciləri tərəfindən vergi qanunvericiliyinə əməl etmə xərclərinin azaldılması üçün müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadənin genişlənməsi zərurətini yaradır. Bu baxımdan, Azərbaycanın vergi sistemi müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi, vergi ödəyicilərinə xidmət, insan resurslarının inkişafı və vergi inzibatçılığında yeni idarəetmə standartlarının tətbiqi baxımından mühüm nailiyyətlər əldə etmişdir. Belə ki, elektron hökumətin yaradılması istiqamətində ən mühüm layihələrdən biri olan və vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi və müasirləşdirilməsi sahəsində həyata keçirilən Avtomatlaşdırılmış Vergi İnformasiya Sistemi (AVİS) vergi orqanlarının fəaliyyətini avtomatlaşdırmaqla, çevik və səmərəli vergi siyasətinin aparılması üçün texnoloji dəstəyi təmin etmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi uğurlu siyasət nəticəsində Azərbaycan iqtisadiyyatı bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında yenidən qurulmuş, makroiqtisadi sabitliyin möhkəmlənməsi və iqtisadiyyatın tarazlı inkişafının təmin olunması sahəsində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. "Biz bazar iqtisadiyyatını vergi yolu ilə tənzimləməliyik" tezi ilə verginin iqtisadi siyasətin mühüm tərkib hissəsi kimi aparıcı rolunu dahiyənə ehtiva edən ümummilli lider Vergilər Nazirliyinin yaradılması, Vergi Məcəlləsinin qəbul edilməsi və digər addımları ilə müstəqil Azərbaycan dövlətinin vergi sisteminin formalaşmasının təşəbbüskarı və banisidir. Dünya Bankı tərəfindən hazırlanmış biznes mühitinin əlverişliliyi üzrə qiymətləndirməni özündə əks etdirən "Doing Business 2019" hesabatında Azərbaycan Respublikasının mövqeyi 190 ölkə arasında 25-ci yerə yüksəlib. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin uğurlu daxili və xarici siyasəti nəticəsində artıq iqtisadi sahədə keçid dövrünü başa vurmuş doğma Azərbaycanımızda çevik vergi siyasətini həyata keçirməyə qadir, beynəlxalq standartlara cavab verən müasir vergi xidməti formalaşmaqda davam edir.

Ədəbiyyat:

1. www.taxes.gov.az
2. Musayev A.F. Vergi sistemi, Bakı, Zaman-Z , 1998,117 s.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRDƏ

Açar sözlər: beynəlxalq münasibətlər, integrasiya, status

1991-ci il 18 oktyabr tarixində müstəqilliyinə qovuşmuş Azərbaycan Respublikası hüquqi, dünyəvi, demokratik dövlət quruculuğu yolunu seçərək dünya birliyinə sürətlə integrasiya etməyə başladı. Qısa müddət ərzində Azərbaycan Respublikası dünya birliyinin tam bərabərhüquqlu üzvünə çevrildi.

Azərbaycan Respublikası 1992-ci ilin martından BMT-nin, 2001-ci ilin yanvarından isə AŞ-ın üzvüdür. Bu günə kimi Azərbaycan Respublikası 200-dən artıq beynəlxalq müqavilənin iştirakçısıdır.

Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas vəzifələri və prioritetləri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında əks olunmuşdur. Dövlət başçısı Konstitusiyanın tələblərindən çıxış edərək hər bir konkret zaman, məkan və şərait çərçivəsində xarici siyasət prioritetlərini müəyyənləşdirir, onun həyata keçirilməsini təmin edir. Məhz bundan irəli gələrək ümumilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin və beynəlxalq münasibətlər sistemində təmsilçiliyinin strateji və cari vəzifələri xarici aləmdə əlaqənin konturları, prioritetləri müəyyən edildi.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 10-cu maddəsi beynəlxalq münasibətlərin prinsiplərini müəyyən edir. Belə ki, həmin maddəyə əsasən Azərbaycan Respublikası başqa dövlətlərlə münasibətlərini hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq normalarında nəzərdə tutulan prinsiplər əsasında qurur.

Ədəbiyyat:

1. AR-nın “Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında” Qanunu
2. E-qanun.az
3. Google.az
4. Kayzen.az

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Açar sözlər: Müstəqil Azərbaycan, beynəlxalq təşkilatlar, xarici siyasət

1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası tam müstəqil xarici siyasət həyata keçirir. Bu siyasət Azərbaycan dövlətçiliyini müntəzəm şəkildə möhkəmləndirməklə bərabər, eyni zamanda onu inkişaf etdirməyə və milli mənafeləri qorumağa yönəlmişdir. Azərbaycan öz xarici siyasətini beynəlxalq hüquq norma və prinsipləri, o cümlədən, dövlətlərin suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət, daxili işlərə müdaxilə edilməməsi prinsipləri əsasında qurmuşdur.

Azərbaycan Respublikası müstəqil dövlət kimi bir sıra beynəlxalq təşkilatlara, o cümlədən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa Şurası, İslam Konfransı Təşkilatı, Müstəqil Dövlətlər Birliyi və çoxlu sayda digər təşkilatlara üzv olmur. Azərbaycan həmçinin, NATO və Avropa Birliyi kimi qurumlarla əməkdaşlığını, eləcə də, anti-terror koalisiyası tərkibində fəaliyyətini durmadan inkişaf etdirir. və öz milli maraqlarını gerçəkləşdirir.

Bu gün Azərbaycan Respublikası müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasına, transmilli layihələrin reallaşdırıcısı olaraq təkcə qlobal təhlükəsizlik məsələlərinə deyil də, Avropanın enerji təhlükəsizliyinə də öz töhfəsini verən fəal faktor və regional güc kimi qəbul edilməkdədir. Həmçinin, Azərbaycanın Qərb və Şərq sivilizasiyaları, eyni zamanda, Şimal və Cənub arasında dəhliz rolunu oynaması əhəmiyyətli ölkə kimi onun nüfuzunu ortaya qoymuş olur.

Əlbəttə ki, Azərbaycanın bu cür nailiyyətlərinin Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən çoxşaxəli və balanslaşdırılmış xarici siyasət kursu Azərbaycan Respublikasının milli dövlət kimi müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində gücünü və nüfuzunu artıran mexanizm qismində çıxış etməkdədir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə iqtisadi sıçrayış dövrünü yaşayan Azərbaycan həm də dünya birliyinin fəal və nüfuzlu aktyorlarından birinə çevrilib. 2011-ci ildə 155 ölkənin səsini qazanan BMT Təhlükəsizlik Şurasının üzvü seçilən Azərbaycan Respublikası qlobal məsələlərin həllində, dünyada sülh və təhlükəsizliyin təmin olunmasında yaxından iştirak edərək beynəlxalq münasibətlər sisteminin fəal üzvü kimi imicini möhkəmləndirib.

Ölkəmizdə öz ölkələrinin maraqlarını müdafiə edən bir çox dövlətlərin səfirləri, konsul, diplomatik nümayəndələri də Azərbaycanla olan dostluq və tərəfdaşlıq münasibətlərindən məmnundur.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayev V. Azərbaycan yeni diplomatiya məkanında I-VI cild Bakı, 2000, 458 s
2. Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, 2005, 631 s.
3. <http://xalqgazeti.com/mobile.az/news/33934>

*Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Polis Akademiyasının III kurs kursantı, Kursant Elmi Cəmiyyətinin üzvü, **Mehdiyev Rəşad**
Elmi rəhbər: Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi kafedrasının müəllimi,
polis kapitani Tahir Rəcəbli*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BEYNƏLXALQ TƏŞKİLATLARLA ƏLAQƏSİ

Açar sözlər: *dövlət suverenliyi, ərazi bütövlüyü, qloballaşma, beynəlxalq əlaqələr, xarici siyasət*

1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Respublikasının müstəqil xarici siyasəti Azərbaycan dövlətçiliyini müntəzəm şəkildə möhkəmləndirib inkişaf etdirməyə və milli mənafeləri qorumağa yönəldilmişdir. Azərbaycan öz xarici siyasətini beynəlxalq hüquq norma və prinsiplərə, o cümlədən, dövlətlərin suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət, onların daxili işlərinə müdaxilə edilməməsi prinsipləri əsasında qurmuşdur.

Regional səviyyədə bölgədə əminamanlıq və sabitliyin bərqərar edilməsi, nəhəng nəqliyyat və əməkdaşlıq layihələrinin gerçəkləşdirilməsi kimi strateji məqsədlərə nail olmaq Azərbaycanın xarici siyasətinin əsas prioritetlərindən biridir. Azərbaycan Respublikasının milli mənafeələrinin qorunmasına xidmət edən xarici siyasət kursunun işlənilib hazırlanması və gerçəkləşdirilməsi bütövlükdə Ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Dövlət müstəqilliyini yenidən qazanmış Azərbaycan Respublikası Xəzər hövzəsinin dünyaya açılmasının ilk təşəbbüskarı olmuşdur. ABŞ, Böyük Britaniya, İtaliya, Fransa, Norveç, Rusiya, Səudiyyə Ərəbistanı, Türkiyə, Yaponiya və digər ölkələrin şirkətləri ilə bağlanmış bu sazişlər respublikaya böyük həcmdə sərmayə və gəlir gətirmişdir. Azərbaycan hökumətinin Xəzərin enerji layihələrinə xarici, əsasən, Qərb şirkətlərinin cəlb edilməsinə

yönəldilmiş "neft diplomatiyası" öz əməli faydasını verməkdədir.

Azərbaycan Respublikası müstəqil dövlət kimi bir sıra beynəlxalq təşkilatlara, o cümlədən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa Şurası, İslam Konfransı Təşkilatı, Müstəqil Dövlətlər Birliyi, GUAM və çoxlu sayda digər təşkilatlara üzv olmuşdur. Azərbaycan həmçinin NATO və Avropa Birliyi kimi qurumlarla əməkdaşlığı, eləcə də anti-terror koalisiyası tərkibində fəaliyyəti durmadan inkişaf etdirir.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti Azərbaycan xalqının təhlükəsiz gələcəyinin təminatına, Xəzər-Qafqaz bölgəsində Azərbaycanın ən mühüm ölkəyə çevrilməsinə yönəlmişdir. Hazırda Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdə 64 səfirliyi, 8 beynəlxalq təşkilat yanında daimi nümayəndəliyi, 9 baş konsulluğu, 7 təmsilçilik ofisi və 12 fəxri konsulluğu fəaliyyət göstərir. Respublikamızda isə 60 dövlətin səfirliyi, 5 baş konsulluq, 11 fəxri konsulluq və 26 beynəlxalq təşkilatın nümayəndəliyi mövcuddur.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayev V. Azərbaycan yeni diplomatiya məkanında. Bakı, 2000.
2. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə. I-IV cildlər. Bakı, 1996-1999.
3. Azərbaycan ilə NATO arasında əməkdaşlığa dair imzalanmış sazişlər//bax: Sülh və təhlükəsizlik naminə. Bakı, 2000. səh.208-214.
4. Həsənov Ə.M. Azərbaycan və ATƏT. Ermənistan-Azərbaycan münafiqəsi və Dağlıq Qarabağ problemi ümumavropa təhlükəsizliyi fonunda. Bakı, 1997.

*Бакинский Государственный Университет
Факультет Химии Группа К060-Р, Медина Джафарова
Научный Руководитель: Гахраманов Талех*

НЕЗАВИСИМАЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ РЕСПУБЛИКА В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Ключевые фразы: Стратегическое географическое расположение, Государственность Азербайджана, Баку-Тбилиси-Джейхан

Азербайджан – это стремительно развивающаяся молодая демократическая страна, достигшая высокого роста в экономике, а также обладающая стабильной политической системой. Географическое расположение Азербайджана имеет стратегическое значение во многих смыслах. Расположение на создающихся транспортных и энергетических коридорах Восток-Запад и Север-Юг, на пересечении крупных торговых путей предоставляет стране благоприятную возможность стать энергетическим и инфраструктурным центром. Азер-

байджанский народ получил исторический шанс восстановить свою независимость, развивать и укреплять свою государственность. В то время многие не верили, что Азербайджан, который подвергся военной агрессии со стороны соседней Армении и в котором царили тяжелый экономический кризис и внутренняя нестабильность, выйдет из этой сложной ситуации и добьётся успеха. Одновременно с восстановлением независимости Азербайджана начала коренным образом меняться система международных отношений. После избрания общенационального лидера Гейдара Алиева президентом в 1993 году началось осуществление успешной стратегии, направленной на укрепление независимости и суверенитета Азербайджана, являющееся начальным условием благополучия народа и устойчивого развития страны. Стратегия великого лидера Гейдара Алиева, направленная на укрепление Азербайджанской государственности сегодня успешно продолжается его преемником Президентом Ильхамом Алиевым. Наша страна проводит внешнюю политику, опирающуюся на нормы и принципы международного права, которые являются краеугольным камнем существующей системы международной безопасности. Суверенитет, территориальная целостность всех государств и невмешательство во внутренние дела – это основные принципы во взаимосвязях Азербайджана с другими странами. Этому наглядным примером является нефтепровод Баку-Тбилиси-Джейхан (БТД), который носит имя Гейдара Алиева – это трубопровод, предназначенный для транспортировки каспийской нефти к турецкому порту Джейхан, расположенному на берегу Средиземного моря. А также TANAP: Трансатлантический газопровод – газопровод из Азербайджана через Грузию и Турцию к греческой границе, где его продолжением стал Трансадриатический газопровод. Богатые природные ресурсы Азербайджана не только служат процветанию страны и благосостоянию народа, но и являются важным фактором в укреплении национальной безопасности, политической независимости и суверенитета республики.

Литература

1. <https://azertag.az/ru/xeber/arabic-707253>
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki>

AZƏRBAYCAN VƏ BİRLƏŞMİŞ ƏRƏB ƏMİRLİKLƏRİ ARASINDA DİPLOMATİK ƏLAQƏLƏR

Açar sözlər: Abu-Dabi, İran körfəzi,, səfirlik, ərəb

Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini 1991 ilin dekabrın 26-da tanımış, iki ölkə arasında diplomatik əlaqələr 1992 ilin sentyabrın 1-də səfirlik səviyyəsində qurulmuşdur. Milli Məclisin 11 aprel 1997 il tarixli qərarı ilə Azərbaycan Respublikasının BƏƏ-də Səfirliyi təsis edilmiş, 2001 il 16 iyun tarixində paytaxt Əbu-Dabidə Azərbaycan Səfirliyi açılmışdır. 2011-ci ildə isə Bakıda BƏƏ-nin konsulluq xidmətləri, siyasi və iqtisadi məsələlərlə yanaşı, təhsil və mədəniyyət məsələləri ilə də məşğul olan Səfirliyi fəaliyyətə başladı. 2012 il fevralın 14-də BƏƏ-nin Xarici işlər naziri Şeyx Abdullah bin Zayed əl-Nəhyan Azərbaycana işgüzar səfər etdi. Prezidentin 14 mart 2012 il tarixli Sərəncamı ilə Dubay şəhərində Azərbaycan Respublikasının Baş Konsulluğu təsis edildi. Azərbaycanın BƏƏ-də səfiri Daşqın Şikarov, BƏƏ-nin Azərbaycandakı səfiri Mohamed Ahmed Alqubaisidir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində Azərbaycan-Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupu fəaliyyət göstərir. Bu işçi qrupu 7 mart 1997 il tarixində yaradılmışdır.

Hər iki Səfirliyin ölkələri biri-birinə daha yaxın etmək səyləri nəticəsində Dubay Ticarət və Sənaye Palatası məhz Azərbaycanın paytaxtında özünün xaricdəki ilk ofisini açdı. Hazırda Bakı Dubay Palatası üçün regionun digər ölkələrinə açılan qapı hesab olunur. Eyni zamanda Dubay Palatası azərbaycanlı iş adamları və şirkətləri üçün BƏƏ-də iqtisadi imkanlara çıxış əldə etməyi asanlaşdırır.

İki ölkə arasında əlaqələr yüksək səviyyədə görüşlər çərçivəsində inkişaf edir. BƏƏ-nin Vitse-prezidenti və Baş naziri, Dubay Hakimi Əlahəzrət Şeyx Məhəmməd bin Rəşid əl-Məktum 2015 ilin aprel ayında Azərbaycana rəsmi səfər etdi. 2016 ilin fevral ayında isə Prezident İlham Əliyev BƏƏ-nə rəsmi səfərə getdi. Səfər zamanı qarşılıqlı maraq doğuran regional və beynəlxalq mövzular ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı, iki ölkə arasındakı dostluq və əməkdaşlıq məsələləri müzakirə edildi. Müxtəlif sahələr üzrə birgə işlərin həyata keçirilməsinə dair, həmçinin iki dost xalqın mənafeyi naminə uğurlu tərəfdaşlıq qurmaqla hər iki ölkədə mövcud olan çoxsaylı

imkanlardan yararlanmağın yollarına dair müzakirələr edildi.

BƏƏ üçün Azərbaycan Qazfəqazın mərkəzi hesab olunur və bütün lazımi infrastruktura malikdir. Hər iki ölkə gəncdir və ikitərəfli ticarət dövriyyəsinin artmasına nail olmaqda israrlıdırlar.

Ədəbiyyat:

1. Müasir şəraitdə Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri-Azərbaycan münasibətlərinin əsas istiqamətləri /
2. <http://newtimes.az/az/politics/4893>
3. <http://www.mfa.gov.az/content/33>
4. <http://e-qanun.az/framework/3825>
5. <https://report.az/siyasi-xeberler/xarici-siyaset/bee-sefiri-2019-cuil-bee-dovletinde-tolerantliq-i-lidir/>

Nazirliyin Polş Akademiyasının III kurs kursantı,

Kursant Elmi Cəmiyyətinin üzvü İsayeva Günel

Elmi rəhbər: Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi kafedrasının rəisi,

polis polkovniki, h.ü.f.d., dosent, Əməkdar müəllim Ceyhun Süleymanov

ƏTRAF MÜHİTİN BEYNƏLXALQ HÜQUQİ MÜHAFİZƏSİ FUNKSİYASININ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ İŞTİRAKI

Açar sözlər: ekoloji böhran, ekoloji problem, ekoloji hüquq pozma, ekoloji tarazlılıq, ətraf mühitin mühafizəsi üzrə fondlar.

Bu gün qloballaşan dünyada ümumi problemlərin mövcudluğu, iqtisadi münasibətlərin inkişafı dövlətləri daha tez-tez sıx əlaqədə olmağa sövq edir. Bu kimi münasibətlərə əmək hüquqları, uşaq hüquqları, qadın hüquqları, milli azlıqların hüquqları, ekoloji hüquqların müdafiəsi sahəsində mövcud olan münasibətləri aid etmək olar.

Ekoloji böhranın kəskinləşdiyi bir zamanda ətraf təbii mühitin mühafizəsi tədbirlərinin yerinə yetirilməsinə diqqət daha da artırılmalıdır. XIX əsrdə yaranan ekoloji problem bir çox dövlətlər tərəfindən qəbul edilməsə də XX əsrin ikinci yarısında bütün bəşəriyyəti bürüyən ekoloji böhran dünya dövlətlərinin diqqət mərkəzində durdu.

Bundan başqa, bu problemin qlobal xarakterini nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikası da bir sıra mühüm beynəlxalq aktlara qoşulmuşdur: 19 may 1992-ci ildə qəbul edilmiş “İqlim dəyişkənlikləri üzrə” BMT-nin Çərçivə Konvensiyası, 17 dekabr 1994-cü ildə qəbul edilmiş Energetik

Xartiya haqqında müqavilə, 16 sentyabr 1987-ci ildə imzalanmış “Ozon təbəqəsini məhv edən, maddələr haqqında” Monreal Protokolu, 29 dekabr 1972-ci ildə imzalanmış ”Tullantı qalıqları və digər maddələrlə dənizin çirkləndirilməsinin qarşısının alınması haqqında” konvensiya və s.

AR Konstitusiyasının 39-cu maddəsi hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnu təsbit edir. Vətəndaşların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ ətraf mühitin keyfiyyət normativlərinin müəyyən edilməsi, ekoloji zərərli fəaliyyətin qarşısının alınması və ətraf mühitin yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi qəzaların, təbii fəlakətlərin nəticələrinin aradan qaldırılması, ətraf mühitin mühafizəsində dövlət və ictimai fondların yaradılması ilə təmin edilir.

Ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, təbii ehtiyatların səmərəli istifadəsi və bərpası, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunçuluğun və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsi, təbiətdə ekoloji tarazlığın təmin edilməsi məqsədilə AR Milli Məclisi tərəfindən bir sıra qanunlar qəbul edilmişdir. Məsələn, “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında”, “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” 1999-cu il 8 iyun, “Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında” 1997-ci il 30 dekabr tarixli və digər qanunvericilik aktlarını göstərmək olar.

Beləliklə aparılan təhlili ümumiləşdirərək onu qeyd etmək istərdik ki, beynəlxalq birliyin bərabər hüquqlu üzvü olan Azərbaycan Respublikası təbiətin mühafizəsi sahəsində öz milli qanunvericiliyini beynəlxalq hüquq normalarına uyğun qurmuş və bu istiqamətdə həyata keçirilən mühüm islahatlar bu gün də davam etdirilir.

Ədəbiyyat:

1. L.H.Hüseynov. Beynəlxalq hüquq. Bakı, 2000.
2. Международное экологическое право в документах. Сост. Т.Гусейнов. Баку, Издательство "Чашыоглы", 2007.
3. Kiss A., Shelton D. International Environmental Law. New-York, 1994.

*Bakı Avrasiya Universiteti,
Regionşünaslıq və iqtisadiyyat fakültəsi, qr. B08Avr17/01, İlqar Əbdurəhimov
Elmi rəhbər: Aybəniz Rüstəмова, b/m*

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ İQTİSADİ ƏMƏKDAŞLIĞI

Açar sözlər: Azərbaycan, Türkiyə, iqtisadiyyat, enerji

Regional iqtisadi əməkdaşlıqda Azərbaycan Respublikasının mühüm strateji tərəfdaşlarından biri Türkiyə Respublikasıdır. Hazırda iki ölkə arasında müxtəlif sahələr üzrə təsis edilmiş bir sıra birgə mexanizmlər fəaliyyət göstər-

məkdədir. Bura Azərbaycan-Türkiyə Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurası, Azərbaycan-Türkiyə Hökumətlərarası Müştərək İqtisadi Komissiya, Kənd Təsərrüfatı İcra Komitəsi, Quru Nəqliyyatı Birgə Komissiya, Gömrük Məsələləri üzrə Birgə Komitə kimi mexanizmləri misal göstərmək olar.

Digər tərəfdən, iki ölkə arasında Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri (BTC), Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri (BTƏ), Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xətti (BTQ), Trans-Anadolu təbii qaz boru xətti (TANAP) kimi regional layihələr həyata keçirilmişdir.

Nəqliyyat infrastrukturunun diversifikasiyası, iki ölkə ərazisindən beynəlxalq yük və sərnişin daşımalarının daha da artırılması, regional əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edən hadisələrdən biri “Bakı-Tbilisi-Qars yeni dəmiryolu xəttinin” çəkilməsidir. İki ölkənin təşəbbüsü ilə həyata keçirilən digər beynəlxalq əhəmiyyətli TANAP layihəsi Türkiyə və Avropa Birliyi ölkələrinin enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və təchizatın diversifikasiyası baxımından böyük önəm daşıyır. 1850 km-lik TANAP 2020 ilin əvvəlindən etibarən Trans-Adriatik Təbii Qaz Boru Xəttinə (TAP) bağlanaraq, Cənubi Qafqaz Boru Xətti vasitəsilə alacağı təbii qazı Yunanıstan, Albaniya və İtaliyadan keçməklə Avropaya çatdıracaq. Digər beynəlxalq əhəmiyyətli layihə 2018 ilin sentyabrında Türkiyənin İzmir şəhərində SOCAR-ın 6,3 milyard dollar dəyərində “Star” neft emalı zavodunu açmasıdır.

Son illər Azərbaycandan Türkiyəyə sərmayə qoyuluşunun həcmi artmaqdadır. Hazırda Türkiyədə Azərbaycan sərmayəli 2400 şirkət fəaliyyət göstərir. Azərbaycan Türkiyə iqtisadiyyatına 14,5 milyard dollar həcmində investisiya qoymuşdur. Təkcə ARDNŞ-nin (SOCAR) Türkiyədəki investisiyalarının ümumi həcmi 2016 ildə 12,6 milyard dollar təşkil etmişdir. Türkiyə öz növbəsində Azərbaycana 11,8 milyard dollar yatırır ki, bunun da 9,1 milyard dolları neft sektorunun payına düşür. Hər iki ölkə arasında ticari-iqtisadi münasibətlər çoxistiqamətlidir və yeni sahələri əhatə edir. 2017 ildə iki ölkə arasında ticarət dövriyyəsi 12% artaraq 2,6 milyard ABŞ dollarını ötmüşdür.

Azərbaycan və Türkiyə arasında iqtisadi əməkdaşlığın inkişafı və dərinləşməsi hər iki ölkənin Cənubi Qafqazda və Yaxın və Orta Şərqdə siyasi və iqtisadi nüfuzunun artmasına xidmət edir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri son 20 ildə: Uğurlar və imkanlar. https://www.academia.edu/36563583/Azərbaycan-Türkiyə_Əlaqələri_Son_20_ildə_Uğurlar_və_İmkanlar
2. <http://ankara.mfa.gov.az/content/106>
3. <http://ask.org.az/teqvim/bakida-turkiy-il-az-rbaycan-arasinda-iqtisadi->

m-kdasliqda-yeni-ufuql-r-movzusunda-beyn-lxalq-simpozium-kecirilib/
4. <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/proqram/2017/07/07/az-rbaycan-tur-kiy-laq-l-ri-son-25-ild-766489>

*Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Polis Akademiyasının
III kurs kursantı, Kursant Elmi Cəmiyyətinin üzvü **Heydərova Fidan**
Elmi rəhbər: Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi kafedrasının rəisi, polis polkovniki,
h.ü.f.d., dosent, Əməkdar müəllim Ceyhun Süleymanov*

AZƏRBAYCANIN AVROPAYA İNTEQRASIYASI-TARİX, MÜASİR VƏZİYYƏT VƏ PERSPEKTİVLƏR

***Açar sözlər:** Avropa Şurası, beynəlxalq layihə, regional təhlükəsizlik, global problemlər, dövlətlərarası münasibətlər*

XX əsrin sonunda Azərbaycan dövlət müstəqilliyinin ilk illərindən başlayaraq Avropaya inteqrasiya yolunda bir neçə mühüm addımlar atmışdır. 1992-ci ildə ATƏT-ə, 2001-ci ildə Avropa Şurasına tam hüquqlu üzv qəbul edilmiş və bununla da Azərbaycan diplomatiyası Avropa inteqrasiya proseslərində böyük qələbə əldə edərək, global beynəlxalq layihələrin iştirakçısı olmuşdur.

1975-ci ildə Helsinki Müşavirəsində yarandığı elan olunan ATƏT keçən dövrlər ərzində öz üzvlərinin sayını Albaniya, keçmiş SSRİ və Yuqoslaviya respublikaları hesabına 35-dən 54-ə çatdırmışdır. Hazırkı dövrdə ATƏT-in Azərbaycan üçün ən əhəmiyyətli və vacib strukturu 1992-ci ilin mart ayında yaradılmış Minsk qrupudur. Minsk qrupunun əsas vəzifəsi Ermənistan – Azərbaycan konfliktini nizama salmaq və Dağlıq Qarabağ problemini dinc vasitələrlə həll etmək üçün müvafiq sənəd hazırlamaq və xüsusi Minsk Konfransı çağırmaqla bu konflikti bir dəfəlik aradan qaldırmaqdır. Azərbaycan ATƏT ilə əməkdaşlığının digər mühüm istiqamətini demokratik cəmiyyət quruculuğunun fundamental prinsiplərinin təmin olunması sahəsində qarşılıqlı fəaliyyət təşkil edir. Beləliklə, regional təhlükəsizliyin təmin edilməsində, avropanın təhlükəsizlik sistemində inteqrasiya olunmasında, beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafında ATƏT ilə əməkdaşlıq edən Azərbaycan özünün strateji inkişaf yolunu bu təşkilat ilə əlaqələrini daha da dərinləşdirməkdə davam edir.

Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurasına qəbul edilməsi yeni əsrin əvvəllərində xalqımızın taleyində baş verən ən mühüm hadisələrdən biridir. Azərbaycan Avropa Şurasına daxil olarkən bu qurumun demokratik transformasiya öhdəliklərini yerinə yetirməklə yanaşı, həm də gələcək-

də tam hüquqlu üzv kimi Avropa Şurasının verdiyi imkanlardan bəhrələnmək sahəsində özünün milli proqramını da hazırlamışdır.

Avropa Şurasına üzv olmaqla bağlı Azərbaycanda ölüm cəzası ləğv edilmiş, cəza siyasəti humanistləşdirilmiş, Ombudsman təsisatı yaradılmış, seçki qanunvericiliyi təkmilləşdirilmiş və bu kimi bir neçə mühüm addımlar atılmışdır.

Avropa Şurasının tamhüquqlu və fəal üzvü kimi Azərbaycan Respublikası qeyd edilən təşkilatın fəaliyyətində Avropada və dünyada insan hüquqlarının qorunması, demokratik proseslərin inkişaf etdirilməsi, dövlətlərarası münasibətlərin bərabərlik, qlobal problemlərin həllinə yardım göstərmək, təşkilatın tamhüquqlu üzvü kimi öz üzərinə götürdüyü öhdəliklərə vicdanla əməl etmək kimi prinsipləri həmişə rəhbər tutur.

Ədəbiyyat:

1. Qasımov M. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində (1991-1995-ci illər). Bakı, 1996.
2. Hüseynova H. Azərbaycan Avropa inteqrasiya prosesləri sistemində (1991-1997). Bakı, 1998.
3. Həsənov Ə.M. Azərbaycanın ABŞ və Avropa dövlətləri ilə münasibətləri (1991-1996). Bakı, 2000.

*Bakı Dövlət Universiteti
Menecment, Fakültəsi R40, Fətullazadə Məhəmməd
Elmi rəhbər: Əliyev Ziyadxan*

BAKİ-TBİLİSİ-QARS DƏMİR YOL LAHIYƏSİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: BTQ dəmir yol lahiyəsinin danışıqları, lahiyədə iştirak edən ölkələrin maraqları, BTQ-nın əhəmiyyəti

Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihəsinin Trans-Avropa və Trans Asiya dəmir yolu magistralının birləşməsinə təmin edən bağlantı kimi qəbul edilməsi təklif edilmişdir.

Avrasiyanın əsas tranzit ölkələrindən biri olaraq, Azərbaycan Şoiq Qərb ticarət, enerji-yanacaq və nəqliyyat-kommunikasiya əlaqələrinin mərkəzində dayanır. Dövlətimiz digər mühüm məsələlərdə olduğu kimi, bu layihənin də reallaşmasında öz qəti mövqeyini açıq şəkildə ortaya qoydu. Nəhayət, 2017-ci il oktyabrın 30-da Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun təntənəli açılış mərasimi reallaşdı. Dəmir yolu xəttinin inşasının başlanması 2005-ci ildə nəzərdə tutulsa

da, həmin dövrdə maliyyə mənbələrinin olmaması səbəbindən tikintinin başlanması ləngimişdir. ABŞ və Avropa İttifaqı dəmir yolu xəttinin Ermənistandan kənar keçdiyinə görə ona qarşı çıxmış və tikintinin maliyyələşdirilməsindən imtina edərək bunun əvəzində bağlı qalmış Qars-Gümrü-Tbilisi dəmir yolu xəttinin açılmasını təkid etmişlər. Təbii ki, Ermənistanın məlum təcavüzü səbəbindən bu tələblər rədd edilmiş və dəmir yolu xəttinin tikintisinin maliyyələşdirilməsini Azərbaycan və Türkiyə öz üzərlərinə götürmüşdü.

Layihəni cəlbədedici edən əsas amil onun tarixi İpək Yolu üzərində qurulması, eyni zamanda, bu coğrafiyada yerləşən türkdilli dövlətlərin inteqrasiyasında mühüm əhəmiyyət daşımasıdır. NATO ölkələri üçün bütün tərəfdaşlarla qoşunların Əfqanıstandan daha qənaətli və təhlükəsiz yolla çıxarılmasında Bakı-Tbilisi-Qars xəttindən istifadə olunması gündəmədədir.

Göründüyü kimi, nəinki region ölkələri, eləcə də, Avropa və Asiya dövlətləri üçün böyük əhəmiyyətə malik olan layihənin reallaşdırılması Azərbaycanın qarşıya qoyduğu iradə və onun dövlət başçısı Prezident İlham Əliyevin əzmkarlığı nəticəsində mümkün oldu. Şübhəsiz, deməkk mümkündür ki, Bakı-Tbilisi-Qars region dövlətlərinə sülh, rifah, sabitlik bəxş edəcək, xalqların daha da yaxınlaşmasına və iqtisadi inkişafına dəlm çox töhfələr verəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. <https://sputnik.az/economy/20171030/412539559/baki-tbilisi-qars-demir-yolu-xetti-bu-gunden-ise-dusur.html>
2. <http://georgiatoday.ge/news/1380/Passenger-Trains-for-Baku-Tbilisi-Kars-Railway-to-Launch-2016->

*Bakı Avrasiya Universiteti
“Regionşünaslıq və İqtisadiyyat” fakültəsi ABK 182/102,
Cəfərova Fatmaxanım
Elmi rəhbər: t.ü.f.d. Pərinaz Sadıqlı*

MULTİKULTURALİZMİN AZƏRBAYCANIN BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRİNDƏKİ ROLU

Açar sözlər: Azərbaycan, Heydər Əliyev, beynəlxalq münasibətlər, multikulturalizm

Beynəlxalq aləmdə irqçilik, millətçilik, etnik və milli dözümsüzlüyün genişləndiyi dövrdə Azərbaycan Respublikasında multikulturalizm, dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoq, tolerantlıq və harmonik etnik müxtəlifliyin özünəməxsus birləşmə modelini formalaşdırmışdır. Çoxmədəniyyətlik (mul-

tikulturalizm) bu modelin əsas hissəsidir. Əslində multikulturalizm ksenofobiya, islamofobiya və irqçiliyin alternatividir. Onlar bir-birinə antoqonistdir. Biri barışıqın, digəri isə ədavətin tərəfdarıdır. Bu zaman Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının və cəmiyyətinin, eyni zamanda Azərbaycan dövlətçiliyinin yüksəlişini şərtləndirən və multikulturalizmin əsas mənəvi bazası olan azərbaycançılıq dövlət təlimini milli ideologiya kimi irəli sürmüşdü. Məhz bu ideologiya sayəsində ölkəmizdə bütün etnoslar arasında həmrəylik mühiti formalaşmış, tolerantlıq, milli özünəməxsusluq və bəşəri dəyərlərə sadıqlıq əsas məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Başqa sözlə, Ümummilli Lider Heydər Əliyev Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün azərbaycançılığı dəqiq ideoloji hədəf seçərək öz uzaqgörən, müdrik siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşmış çoxmədəniyyətlik ənənəsini inkişaf etdirdi və onu keyfiyyətə yeni mərhələyə qaldırdı. Hüquqi və siyasi müstəvidə multikulturalizmin yerini müəyyən etdi. Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideyasına tamamilə yeni məzmun verərək, onu Azərbaycanın milli-etnik xüsusiyyətlərinə, müasir dövrün tələblərinə və dünyanın müasir şəraitinə uyğunlaşdırdı. Bu, bir həqiqətdir ki, azərbaycançılıq ideologiyası, bir tərəfdən, Azərbaycan türklərinin ölkədəki digər etnik qruplara tolerant münasibətinin, sülh içində yaşamaq istəyinin bəriz göstəricisi oldusa, digər tərəfdən Azərbaycanın türk dünyasının ayrılmaz parçası olduğunu təsdiqlədi. Ulu Öndərin 13 avqust 2001-ci il tarixdə milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması ilə bağlı verdiyi bəyanatda səslənən fikir aktual və ibrətamizdir: “Hər xalqın öz adət-ənənəsi, öz milli-mənəvi və dini dəyərləri var. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik...”. Bu baxımdan Heydər Əliyevin 2001-ci ilin noyabrında Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayında bəyan etdiyi tezislər əslində azərbaycançılığın ən lakonik ifadəsidir “Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı yaşatmalıyıq”.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycanda multikulturalizm və tolerantlıq dövlət siyasətidir. /Paralel. 2019. 10 oktyabr. № 207/208
2. Hacıyev A.N., Cəfərova E.N., Məmmədov.İ.M. Multikulturalizmə giriş. Bakı. 2018. 372 s.
3. Nəcəfov E. Multikulturalizm Azərbaycan Respublikasının daxili və xarici siyasətinin mühüm istiqamətidir. “Azərbaycan” qəzeti. 2018. 16 fevral.

INDEPENDENT AZERBAIJAN REPUBLIC IN INTERNATIONAL RELATIONS SYSTEM

Key words: *Independence, diplomacy, sovereignty, foreign policy, international arena*

Azerbaijan, which has a millennial tradition of statehood, has a rich history of diplomacy. At the beginning of the 19th century, Azerbaijan became part of Russia, but with the formation of the Azerbaijan Democratic Republic on 28 May 1918, the country once again independently joined the system of international relations. At the end of the 20th century, Azerbaijan once again gained independence following the collapse of the USSR and faced the need to build its foreign policy activities. After the return of the highly experienced statesman Heydar Aliyev to power, the process of state building in the country rose to a qualitatively new level, which also affected the system of the Ministry of Foreign Affairs. Based on the historical heritage and peculiarities of Azerbaijan's geopolitical position, a multi-vector and balanced foreign policy strategy was formed, which successfully continues today.

Today in the world we are known as a country that is highly respected. The number of countries wishing to cooperate with us is growing. Azerbaijan stands for building a system of international relations based on the rule of law and supports the efforts aimed at this. One of the important foundations for building a system of just and safe international relations is the promotion of a dialogue between cultures and civilizations and multiculturalism. Azerbaijan, providing not only the existence, but also the development of multiculturalism with centuries-old traditions of tolerance and successful state policy, supports the dialogue of civilizations and cultures on a global level with its own model. The first European Games, the Baku Forum of the UN Alliance of Civilizations, the Forum on Intercultural Dialogue and the Baku process in general, the 4th Islamic Solidarity Games - all this is Azerbaijan's contribution to the realization of this high goal.

The strategic objectives of Azerbaijan's foreign policy are an integral part of the unified state policy aimed at strengthening the country's independence and sovereignty in the medium and long-term, ensuring security and improving the well-being of the Azerbaijani people, achieving peace and security in the region, and further enhancing the authority of Azerbaijan in the international arena.

Reference list:

1. Azerbaijan's foreign policy strategy is based on national interests and meets the challenges of the time(pdf)
2. Azerbaijan's Foreign policy - Institute of International Affairs
3. Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan - Presidential Library

*Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Polis Akademiyasının
II kurs kursantı, Kursant Elmi Cəmiyyətinin üzvü Əsədova Gülnisə
Elmi rəhbər: Tahir Rəcəbli Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi
kafedrasının müəllimi, polis kapitanı*

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRƏ İNTEQRASIYASI**

Açar sözlər: *dövlətlərarası münasibətlər, diplomatik kanallar, beynəlxalq müqavilələr, dövlətin iqtisadi potensialı, hi-tech texnologiyası.*

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyinə qovuşandan sonra Sovet dönəmi zamanı itirdiyi dövlətlərarası münasibətləri və diplomatik kanalları bərpa etməyə başlamışdır. 1991-ci ildə Türkiyə Respublikası, Rusiya Federasiyası və İran İslam Respublikaları tərəfindən Azərbaycanın de-yure tanınmasından sonra dövlətimiz regional səviyyədə mövcud olan diplomatik əlaqələrə qoşulmuşdur. BMT, ATƏT və MDB universal və regional təşkilatlar vasitəsilə Azərbaycanın qlobal proseslərə inteqrasiyası uğurla nəticələnmişdir. Dövlətimiz tərəfindən bağlanılan dövlətlərarası, hökumətlərarası və idarələrarası müqavilələrin köməyi ilə Azərbaycan qanunvericiliyinin resepsiyası və beynəlxalq ümumi hüquq normalarının hərtərəfli implementasiyası işinə qədəm qoyulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanı cənab İlham Əliyevin uğurlu diplomatik və beynəlxalq siyasi fəaliyyəti nəticəsində Zaqafqaziya regionun sırası dövlətlərindən biri olan Azərbaycan, öz tarixi və mədəniyyətini beynəlxalq kanallar vasitəsilə bütün dünyaya yaymışdır. Ermənilərin 1918 və “Xocalı” soyqırımları hadisələrinə düzgün beynəlxalq qiymətin verilməsi və Respublikamızın Ermənistan dövlətinin yalançı və uydurma faktlarına qarşı mübarizənin optimallaşması və sinxronizasiyası, sössüz ki, müasir və demokratik Azərbaycanın beynəlxalq səviyyəli “Qələbə”si kimi səciyyələndirilir.

Beynəlxalq müstəvidə Azərbaycanın prestijinin əsas elementlərindən biri də, iqtisadi sahədə ölkəmizin əldə etdiyi uğurlardır. Buna misal olaraq,

“Əsrin müqaviləsi”, neft və qaz təbii ehtiyatlarının xaricə ixracı nəticəsində dövlətimizin iqtisadi potensialının artımı, idxalı şaxələnməsi nəticəsində ölkəmizin iqtisadiyyat sferalarında hi-tech texnologiyalarının tətbiqinin sürətlənməsi, milli valyutamızın möhkəmlənməsi nəticəsində mübadilə potensialının artımı, iqtisadi isolyasionizmə son qoyulması, ÜDM indeksinin son 20 il ərzində 6,9 dəfə artımı əhalinin iqtisadi imkanlarının yüksəlməsi fonunda həyat şəraitinin yaxşılaşması və s. göstərmək olar.

Ədəbiyyat:

1. Həsənov Ə. Azərbaycan və ATƏT. Bakı, 1997.
2. İbadov R. Avropa İttifaqının əsasları. Bakı, 2004..
3. Qurbanov Ə. Beynəlxalq münasibətlərdə din - İslam amili. Bakı, 2000
4. Məmmədov A.S. Beynəlxalq konfliktlər. Bakı, 2000.
5. Rəcəbli H., İbayev V. Avropa Şurası. Bakı, 1999.

*Odlar Yurdu Universiteti
Turizm fakültəsi, qrup, Əliyev Murad Məmməd oğlu
Elmi rəhbər: müəl. Reyhan Cəfərova*

AVROPA ŞURASI İLƏ ƏMƏKDAŞLIĞIN İNKİŞAF DİNAMİKASI

Açar sözlər: Avropa Şurası, Cənubi Qafqaz, dövlət quruculuğu.

XXI əsrin başlanğıcı dünyanın siyasi həyatında, beynəlxalq münasibətlərin nizama salınmasında, müasir dövrdəki ümumbəşəri və global problemlərin həllində, Qərbə inteqrasiya kursu götürmüş ölkələrin demokratikləşməsində dövlətlərarası təşkilatların rolunun kəskin şəkildə artması ilə səciyyəvidir. Bütün bu amillər mövcud problemlərin tezliklə aradan qaldırılmasına və müasir Avropanın dünyanın ən sabit və hərtərəfli inkişaf etmiş bölgəsinə çevrilməsinə gətirib çıxarmışdır. Bu nəticələrin əldə edilməsində region dövlətlərinin fəaliyyətini uzlaşdırən və istiqamətləndirən orqan kimi mühüm rol oynayan Avropa Şurası fəaliyyətinin çoxşaxəliliyinə görə mürəkkəb bir sistem olaraq Avropada cərəyan edən hadisələrə və problemlərə münasibət bildirməklə insanın rifahı və onun yaratdığı sivilisasiyanın tərəqqisi naminə fəaliyyət göstərir. Dövlət müstəqilliyinin ilk illərindən etibarən Azərbaycanın Avropa inteqrasiya proseslərinə qoşulmasını şərtləndirən iki əsas amil mövcud idi: - Respublikamızda qısa müddətdə yaradılmış siyasi sabitlik, demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğu, bazar iqtisadiyyatının bərqərar olmasına yönəldilmiş siyasi-iqtisadi islahatlar, insan hüquqlarının qorunması sahəsində həyata keçirilmiş tədbirlər; - Avropanın beynəlxalq təşkilatlarını daha fəal əməkdaşlığa cəlb edən Azərbay-

canın əlverişli geosiyasi mövqeyi və zəngin təbii ehtiyatları. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1996-cı il iyulun 8-də “Avropa Şurası və Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlıq proqramının həyata keçirilməsi tədbirləri haqqında”, 1998-ci il yanvarın 20-də “Avropa Şurası və Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi sahəsində tədbirlər haqqında”, 1999-cu il mayın 14-də “Azərbaycan Respublikası ilə Avropa Şurası arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi və Azərbaycan Respublikasının Avropada mənafeələrinin müdafiə edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında” imzaladığı sərəncamlar ölkəmizin Avropa Şurasına qəbul edilməsi üçün səylərin artırılmasına və məqsədyönlü fəaliyyətə zəmin yaratmış oldu. Nəhayət, 2001-ci ilin yanvar ayında Azərbaycan Avropa Şurasına tamhüquqlu üzv qəbul edilmiş və bununla da Azərbaycan diplomatiyası Avropa inteqrasiya proseslərinə qoşulmaq uğrunda mübarizədə böyük qələbə əldə edərək, Avropanın üzvi hissəsinə çevrildiyini sübut etmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Əli Həsənov “Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti” dərslik, Bakı-2005

Bakı Avrasiya Universiteti

*“Regionşünaslıq və İqtisadiyyat” fakültəsi ABK 182/101, Göyüşov Elgün
t.ü.f.d. Pərinaz Sadiqlı*

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Açar sözlər: Azərbaycan, beynəlxalq münasibətlər, xarici siyasət

1991-ci il oktyabrın 18-də dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Respublikasının qarşısında duran ən önəmli məsələlərdən biri müstəqil xarici siyasətin həyata keçirilməsi olmuşdur. Bu xarici siyasət sayəsində Azərbaycan öz dövlətçiliyini möhkəmləndirmiş və milli mənafeələrini qorumağa çalışmışdır. Azərbaycan öz xarici siyasətini beynəlxalq hüquq norma və prinsipləri, o cümlədən, dövlətlərin suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət, daxili işlərə müdaxilə edilməməsi prinsipləri əsasında qurmuşdur.

Zəngin iqtisadi potensialı və əlverişli geosiyasi mövqedə yerləşməsi Azərbaycanın uğurlu xarici siyasət həyata keçirməsində mühüm rol oynamışdır. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı neft yataqlarının istismarına dair 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmış “Əsrin müqaviləsi” Azərbaycanın dünya ölkələri ilə qarşılıqlı əlaqələrinin genişlənməsinə və

dərinləşməsinə təkan verdi.

Azərbaycan Respublikası bir sıra beynəlxalq təşkilatların, o cümlədən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa Şurası, İslam Konfransı Təşkilatı, Müstəqil Dövlətlər Birliyi və çoxlu sayda digər təşkilatların üzvüdür. Azərbaycan Respublikası müstəqil dövlət kimi beynəlxalq münasibətlər sisteminə qoşulduqdan sonra ölkənin sosial-iqtisadi, siyasi və təhlükəsizlik məsələlərinin tənzimlənməsində xarici siyasət sahəsində fəaliyyəti daha da artmışdır.

Azərbaycanın xarici siyasətinin ən mühüm nailiyyətlərindən biri də terrorizmə qarşı mübarizədə, ABŞ-ın təşkil etdiyi anti-terror koalisiyasında iştirakı olmuşdur. Azərbaycan beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizəyə qoşulan ilk ölkələrdən biridir. Azərbaycan Respublikası həm də GUAM regional qrupunun təsisçilərindən biridir. Bu gün Azərbaycan Respublikası müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasına, transmilli layihələrin reallaşdırıcısı kimi qlobal təhlükəsizlik məsələlərinə, Avropanın enerji təhlükəsizliyinə öz töhfəsini verən fəal aktor və regional güc rolunu oynayır. Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini tanımış ilk dövlət olan və bugünədək Azərbaycanın mövqeyini dəstəkləməkdə davam edən Türkiyə Cümhuriyyəti ilə münasibətlər son dərəcə mühümdür. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən çoxşaxəli xarici siyasət kursu Azərbaycan Respublikasının milli dövlət kimi müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində gücünü və nüfuzunu daha da genişləndirmişdir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə iqtisadi sıçrayış dövrünü yaşayan Azərbaycan həm də dünya birliyinin fəal və nüfuzlu aktorlarından birinə çevrilib.

2011-ci ildə 155 ölkənin səsini qazanaraq BMT Təhlükəsizlik Şurasının üzvü seçilən Azərbaycan Respublikası dünyada sülh və təhlükəsizliyin təmin olunmasında yaxından iştirak edərək beynəlxalq münasibətlər sistemində önəmli yer tutmuşdur. Elə həmin il Qoşulmama Hərəkatına daxil olmaqla Azərbaycan öz xarici siyasətinin yeni vektorlarını müəyyənləşdirib, Latın Amerikası və Afrika ölkələri ilə səmərəli əməkdaşlıq əlaqələri qurmağa başlayıb.

Ədəbiyyat:

1. Heydər Əliyev Azərbaycanı dünyaya tanıdır. Tərtibçilər/ N.İbaximov., İ Şükürov. Bakı, 1994, 456 s.
2. Heydər Əliyev və Şərq. Tərtibçilər/ Q.Allahverdiyev. V.Sultanzadə. Bakı. 2002.
3. Həsənov.Ə.M. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin xarici siyasəti (əsas istiqamətləri, prinsip və xüsusiyyətləri) //Heydər Əliyev siyasi məktəbini öyrənirik. Bakı 1997, s.126-142
4. Həsənov Ə.M. Azərbaycanın ABŞ və Avropa dövlətləri ilə münasibətlə

ri (1991-1996). Bakı. 2000. 345 s

5. Həsənov Ə.M. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı. 2005. 631 s

6. Qasımov M. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində (1991-1995-ci illər). Bakı. 1996. 243 s.

*Bakı Avrasiya Universiteti,
Regionşünaslıq və iqtisadiyyat fakültəsi, qr. B08Avr17/02, **Eldəniz Abdullayev**
Elmi rəhbər: Aybəniz Rüstəmov, b/m*

QOŞULMAMA HƏRƏKATI

***Açar sözlər:** soyuq müharibə, Bandunq prinsipləri, BMT*

Qoşulmama Hərəkatı (QH) soyuq müharibə dövründə bir sıra dövlətlər tərəfindən iki siyasi-hərbi qütb arasındakı qarşıdurmaya cəlb edilməmələri məqsədilə təsis olunub. 120 üzv və 17 müşahidəçi dövləti və 10 müşahidəçi təşkilatı birləşdirən forum kimi QH BMT-dən sonra dünya dövlətlərinin ən böyük siyasi təsisatı hesab olunur. Əsas məqsədi beynəlxalq hüquqa hörmət əsasında dünyada sülh, təhlükəsizlik və inkişafa yardım etməkdir. Hərəkat daxilində razılaşdırılmış mövqenin olması BMT Baş Assambleyası çərçivəsində qərarların qəbuluna təsir gücü baxımından əhəmiyyətlidir. Daimi orqanı və mənzil qərargahı olmayan təşkilat BMT mənzil qərargahında yerləşən Əlaqələndirici Büro vasitəsilə təşkilatın Sədri və üzv dövlətlərin nümayəndəlikləri tərəfindən idarə olunur. Sədr dövlət BMT yanında daimi nümayəndəliyi vasitəsi ilə Hərəkatın Bürosuna rəhbərliyi və sədrliklə bağlı digər vəzifələri icra edir. QH-ə Sədr olan dövlət xarici işlər nazirliyində bütövlükdə bir struktur bölməsini QH-nin işlərinə həsr edir. QH-da idarəçilik qeyri-iyerarxik xüsusiyyətə malikdir və rotasiya əsasında fəaliyyət göstərir. Təşkilata üzv olan hər bir dövlət təşkilatın əsas prinsipləri sayılan “Bandunq prinsiplərini” əsas götürməlidir.

Bu prinsiplər 1955 ildə İndoneziyanın Bandunq şəhərində keçirilən konfransda qəbul edilib. QH-nin başlıca prinsipləri hələ də aktual olaraq qalmaqdadır. Çoxtərəflilik prinsipindən çıxış edən QH kiçik və üçüncü dövlətlərə separatizm, regional güclər və qəsbkarlıq siyasəti yürüdən ölkələrin ərazi, etnik və dini iddialarına qarşı qorunmaq və müdafiə olunmaq imkanı verir. Digər tərəfdən, QH, BMT və digər beynəlxalq sülh təşkilatlarının ideya və prinsiplərindən çıxış edir və siyasi dəst-xəttində onlara söykənir. QH-nin bir çox məqsədlərinin soyuq müharibə qurtardıqdan dərhal sonra qüvvədən düşdüyü iddia edilsə də, hazırda imperializm və müstəmləçilik anlayışı iqtisadi və siyasi əsarət anlayışları ilə əvəz edilib. Güclü Qərb maraqlarının

dominant olduğu bir dünyada zəif dövlətlərin hələ də institusional quruma ehtiyacının olması QH-nın aktuallığını artırır. Belə ki, QH üzv dövlətlərə təkcə müstəqil mühakimə çıxarmaq deyil, güclü dövlətlərlə münasibətlərdə öz mötədiliyini qoruyub saxlamaq imkanı verir.

Azərbaycan 2011 ildə QH-a qoşulan sonuncu ölkədir. Təşkilatın 2019 ilin oktyabrında baş tutan son sammitində 2019-2022-ci illər üçün QH-a sədrlik Azərbaycan Respublikasına keçdi. 2012 ilin mayında və avqustunda yekun sənədlərdə Ermənistan - Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə aid maddə qəbul edilib. Maddə münaqişənin məhz Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, suverenliyi və beynəlxalq miqyasda tanınmış sərhədləri daxilində həllini nəzərdə tutur.

QH beynəlxalq məsələlərin müzakirəsi üçün bir platformadır və bilavasitə münaqişələrə müdaxilə edəcək ehtiyatlara və alətlərə malik deyil. Bununla belə təşkilat beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə fundamental dəyişikliklər platforması kimi üzv dövlətlərin daxili və xarici sosial-iqtisadi münasibətlərinin tənzimlənməsi mexanizmi qismində çıxış edə bilər, bu da keçmiş mandat ölkələrinə öz təbii sərvətlərindən geniş şəkildə istifadə etməklə iqtisadiyyatlarını və sosial rifahlarını milli maraqları yönündə dirçəltməyə imkan verəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. <https://president.az/articles/31821>
2. <https://mnoal.org/nam-about/>
3. <https://mikroskopmedia.com/2018/04/06/bakida-konfransi-keciril%C9%99n-qosulmama-h%C9%99r%C9%99kati-n%C9%99di>

*Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Polis Akademiyasının IV kurs kursantı, Kursant Elmi Cəmiyyətinin sədr müavini **Ceyidli Nİlgül***

Elmi rəhbər: Ceyhun Süleymanov

Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi kafedrasının rəisi, polis polkovniki, h.ü.f.d., dosent, Əməkdar müəllim

MÜASİR BEYNƏLXALQ SİYASİ MÜNASİBƏTLƏR SAHƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN DÖVLƏTİNİN STRATEJİ MƏQSƏDLƏRİ

Açar sözlər: *beynəlxalq münasibətlər, dövlət suverenliyi, ərazi bütövlüyü, global təhlükəsizlik, regional əməkdaşlıq, geosiyasi məkan.*

Beynəlxalq münasibətlər öz xüsusiyyətinə görə siyasi, iqtisadi, elmi-texniki, ideoloji, mədəni və hərbi olmaqla bir neçə yerə bölünür. Onlar arasında birinci planda heç şübhəsiz beynəlxalq siyasi münasibətləri gəlir. İqtisadi,

elmi-texniki, ideloji mədəni və hərbi münasibətlər dövlətin xarici siyasətinin formalaşma və həyata keçirilməsi prosesində dəyişməklə siyasi münasibətlərə təsir edir. Hər bir cəmiyyətdə daxili hadisə o vaxt dövlətlərarası siyasi münasibətlərin obyektinə çevrilir ki, onlar dövlətin xarici siyasətinin və hədəflərinin həyata keçirilməsində və xarici siyasi fəaliyyətdə vasitə rolu oynayır.

Azərbaycan Respublikası 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra müstəqil xarici siyasət həyata keçirmək imkanı qazansa da “de-fakto” 1993-cü ildən etibarən Ümummilli lider Heydər Əliyevin yenidən siyasi hakimiyyətə gəlişi ilə bu siyasət Azərbaycan dövlətçiliyini müntəzəm şəkildə möhkəmləndirib inkişaf etdirməyə və milli mənafeləri qorumağa yönəldi. Azərbaycan Respublikası müstəqil dövlət kimi bir sıra beynəlxalq təşkilatlara, o cümlədən Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa Şurası, İslam Konfransı Təşkilatı, Müstəqil Dövlətlər Birliyi və çoxlu sayda digər təşkilatlara üzv kimi qəbul olundu. Azərbaycan həmçinin NATO və Avropa Birliyi kimi qurumlarla əməkdaşlığı, eləcə də anti-terror koalisiyası tərkibində fəaliyyəti durmadan inkişaf etdirir. Azərbaycan Respublikası həm də GUAM regional beynəlxalq təşkilatın təsisçilərindən biridir. Bu təşkilatlarda və regional təşəbbüslərdə iştirakı ilə Azərbaycan Respublikası öz milli maraqlarını gerçəkləşdirir.

Bu gün Azərbaycan Respublikası müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasına, transmilli layihələrin reallaşdırılmasına, qlobal təhlükəsizlik məsələlərinə, Avropanın enerji təhlükəsizliyinə öz töhfəsini verən, fəal aktor və regional güc kimi qəbul edilməkdədir. Beynəlxalq münasibətlər sisteminin suveren aktoru olan Azərbaycanın dinamik inkişafının əsasında səmərəli iqtisadi siyasi kurs dayanır.

Yuxarıda göstərilən beynəlxalq tədbirlər xalqımızın maraqları üçün nə qədər vacib olsa da, lakin bu gün dövlətimizin xarici siyasət sahəsində strategiyasının prioritet tərəfi ölkəmizin ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi, Xocalı soyqırımının dünya dövlətləri tərəfindən tanınması və günahkar şəxslərin beynəlxalq cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasına nail olmaqdır.

Ədəbiyyat:

1. L.H.Hüseynov. Beynəlxalq hüquq. Bakı, 2000.
2. Hidayət Orucov. Heydar Aliyev and national policy in Azerbaijan. Bakı, Şarq-Garb, 2002.
3. Beynəlxalq hüquq. Ümumi hissə. Bakı, “Azərbaycan Universiteti” nəşriyyatı, 2000.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI VƏ SƏUDIYYƏ ƏRƏBİSTANI KRALLIĞI ARASINDA İQTİSADİ ƏLAQƏLƏR

Açar sözlər: ticarət dövryyəsi, kapital, investisiya

Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini tanıyan ilk dövlətlərdən biridir (30.12.1991). 1994 ilin iyulunda iqtisadiyyat, ticarət, investisiya, texnika, mədəniyyət, idman və gənclik sahələrində əməkdaşlıq haqqında Baş Saziş imzalanmış, sonrakı dövrdə ikitərəfli əlaqələrin inkişafını şərtləndirən hüquqi baza genişlənmiş, qarşılıqlı səfərlər və təmaslar artmışdır. Krallığın Delta-Hess şirkəti 2,72 % payla Əsrin müqaviləsində iştirak edir. 2000 ildən Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə SƏK hökuməti arasında iqtisadiyyat, ticarət, investisiya, texnika, mədəniyyət, idman və gənclik sahələrində əməkdaşlıq üzrə Müştərək Komissiya fəaliyyət göstərir və əlaqələrin inkişafına töhfə verir. İki ölkə arasında müəyyən qarşılıqlı investisiya əlaqələri vardır. Səudiyyə şirkətləri Azərbaycanda ticarət, sənaye, xidmət, bank və sığorta sahələrində uğurla fəaliyyət göstərilir. Ölkələrimiz arasında ikitərəfli əlaqələr müxtəlif sahələrdə, o cümlədən kiçik və orta sahibkarlıq sahəsində də inkişaf edir. 2017 ildə Ər-Riyadda “Made in Azerbaijan” brendinin təbliği məqsədilə Səudiyyə Ərəbistanına ixrac missiyalarının təşkili, birgə müəssisələrin təsis edilməsi, iş adamlarının iştirakı ilə dəyirmi masaların təşkili barədə razılıq əldə edildi. 2018 ilin oktyabrında KOBİA-nın nümayəndə heyətinin Səudiyyə Ərəbistanına səfəri çərçivəsində Riyad və Ciddə ticarət palatalarında, eləcə də maliyyə, ticarət, investisiya, ixrac üzrə ixtisaslaşmış qurumlarda görüşlər təşkil olundu, əməkdaşlığa dair memorandum imzalandı. 2019 ilin yanvar-oktyabr aylarında Azərbaycanla Səudiyyə Ərəbistanı arasında ticarət dövryyəsinin həcmi 10 milyon ABŞ dolları təşkil edib ki, bu da ötən ilin eyni dövrünə nisbətən 33% çoxdur. Amma bu yüksək göstərici hesab olunmur və onu artırmaq üçün böyük potensial var.

SƏK ilə ikitərəfli münasibətlər zəminində hüquq-müqavilə bazasının genişləndirilməsi məqsədi ilə vergitutma, hava əlaqəsi, media qurumları arasında əlaqələrin inkişafına dair sənədlər imzalanmışdır. Ümumiyyətlə, indiyədək Azərbaycan və SƏK arasında müxtəlif sahələrdə, o cümlədən iqtisadi sahədə 20-ə yaxın sənəd imzalanıb. Səudiyyə Ərəbistanının dövlət və özəl qurumları tərəfindən Azərbaycan iqtisadiyyatına 368 mln.

ABŞ dolları həcmində investisiya yatırılıb. Səudiyyə İnkişaf Fondu Azərbaycanca bir sıra infrastruktur layihələrində iştirak edir.

Həç bir şübhə yoxdur ki, ikitərəfli münasibətlərin inkişafında mühüm rol oynayan qarşılıqlı siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələr iki ölkə liderləri arasında qardaşlıq münasibətləri nəticəsində uğur qazanmaqda davam edəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Bərxudarov M.İ. Qloballaşma şəraitində Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi əlaqələrinin formalaşması xüsusiyyətləri və problemləri, namizədlik dissertasiyası, 08.00.01-Bakı, 2003, s. 160, 165.

2. Azərbaycan – Səudiyyə Ərəbistanı münasibətləri /<http://lib.aliyeheritage.org/az/7892915.html>

*Bakı Avrasiya Universiteti,
Regionşünaslıq və iqtisadiyyat fakültəsi, qr. B08Avr17/02, Aytac Əmirli
Elmi rəhbər: Aybəniz Rüstəmov, b/m*

ERMƏNİSTAN-AZƏRBAYCAN DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQIŞƏSİNİN HƏLLİNDƏ BÖYÜK BRİTANIYANIN MÖVQEYİ (1991-2000)

Açar sözlər: Lissabon sammiti, Minsk Qrupu, Britaniya

Böyük Britaniya və Azərbaycan münasibətlərində Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq hüquq prinsipləri əsasında həlli məsələsi mühüm yer tutur. Münqişənin ədalətli həlli həm regional sülhün və əməkdaşlığın təmin olunmasında, həm də aparıcı Qərbi dövlətləri ilə iqtisadi inteqrasiyanın güclənməsində mühüm şərtlərdən biridir. Ulu öndər Heydər Əliyev Böyük Britaniya rəsmiləri ilə görüşlərin birində demişdir ki, bu müharibə süni şəkildə yaradılmış Dağlıq Qarabağ problemindən başlanmış, lakin sonralar Ermənistanla Azərbaycan arasında genişmiqyaslı müharibəyə çevrilmişdir. Biz bu müharibəni aparmaq istəmirik, məsələlərin sülh yolu ilə, beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə həll olunmasına çalışırıq. Odur ki, bu sahədə çox ciddi addımlar atırıq. Lakin bizim əsas şərtimiz bundan ibarətdir ki, erməni silahlı qüvvələri Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş torpaqlarını tərk etməlidir, daha sonra Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh danışıqları aparılmalı və sülh yaradılmalıdır. Biz əminik ki, sülh yaranacaq, müharibə qurtaracaq və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, sərhədlərinin toxunulmazlığı təmin ediləcəkdir. Buna görə də həmin problem biznesmenlərin Azərbaycanda iş aparmasına mane ola bilməz.

Hələ Sovet İttifaqının mövcud olduğu dövrdə - 1991 ilin mayında Böyük Britaniyanın Moskvadakı Səfirliyinin əməkdaşları Ermənistan sərhədində, Dağlıq Qarabağda və digər yaşayış məntəqələrində baş verən hadisələr haqqında həqiqəti öyrənmək məqsədilə Azərbaycana səfər etdilər. 1993 ildə Britaniya hökuməti Dağlıq Qarabağda və onun ətrafında döyüş əməliyyatlarının, xüsusilə Kəlbəcər rayonuna müdaxilədən sonra, uzanmasından dərin narahatlığını ifadə edən bəyanat verdi. Birləşmiş Krallığın rəsmiləri dəfələrlə bəyan etmişlər ki, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkib hissəsidir, erməni qoşunları Azərbaycanın işğal edilmiş torpaqlarını tərk etməlidir. Dağlıq Qarabağa veriləcək muxtariyyətin hansı statusa malik olmasını yalnız Azərbaycan müəyyən etməlidir.

1996 ilin dekabr ayında ATƏT-in Lissabon sammitində münaqişə ilə bağlı Böyük Britaniya dövləti dəyişməz və prinsipial mövqe nümayiş etdirdi. 1997 ilin sentyabrında Britaniya hökuməti qondarma Dağlıq Qarabağda keçirilən seçkiləri tanımadığını və bu seçkilərin heç bir hüquqi əsası olmadığını elan etdi. Britaniya Minsk qrupunun üzvü olmasa da həmsədrlərin işini hər vasitə ilə dəstəkləyir, münaqişənin sülh yolu ilə, Lissabon zirvə toplantısında qəbul olunmuş üç prinsip əsasında həllini dəstəkləyir. Bununla belə Britaniya hökuməti Ermənistan Respublikasını təcavüzkar dövlət olaraq tanımamışdır.

Ədəbiyyat:

1. Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, 2005, 631 s.
2. Məmmədli E. Azərbaycan - Böyük Britaniya münasibətləri (1991-2003-cü illər) Bakı, 2003, 174
3. <https://az.trend.az/azerbaijan/karabakh/2729857.htm>
4. <http://www.anl.az/down/meqale/ses/2013/fevral/295045.htm>

*Бакинский Государственный Университет
Факультет Химии Группа КК055-Р, Аббаслы Айла
Научный руководитель: Гахраманов Талех*

НЕЗАВИСИМАЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ РЕСПУБЛИКА В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Ключевые слова: Бакинский Государственный Университет, независимая Азербайджанская Республика, международные отношения, Контракт века
18 октября 1991 года, Азербайджан вновь обрел свою государственную независимость. После объявления независимости, в

Азербайджане господствовал хаос и анархия. Только после прихода к власти в октябре 1993 года общенационального лидера Гейдара Алиева, в стране был установлен порядок, и началось строительство правового независимого государства.

В первые годы в области подписания и реализации нормативно-правовых документов, регулирующих двустороннее сотрудничество, не было предпринято никаких шагов. Лишь официальный визит президента Гейдара Алиева во Францию в декабре 1993 года заложил начало интенсивного развития контактов Азербайджана со странами Западной Европы. Проведение Азербайджаном активной внешней политики и осуществление последовательных шагов в области интеграции с европейскими государствами способствовали росту на Западе интереса к Азербайджану.

Благодаря этому, приглашенный с официальным визитом в Великобританию президент Азербайджана Гейдар Алиев провел в феврале 1994 года в Лондоне ряд встреч на высоком уровне. По итогам обсуждений между двумя странами, была подписана совместная Декларация «О дружбе и сотрудничестве» и другие двусторонние документы. Тем самым был осуществлен очередной шаг на пути интеграции Азербайджана в страны Европы. Одним из основных путей интеграции Азербайджана в страны Европы является «Контракт века» о добыче каспийской нефти, подписанный государственной нефтяной компанией Азербайджана 20 сентября 1994 года с консорциумом, в котором были широко представлены западные компании. Этот контракт поднял сотрудничество между европейскими государствами и Азербайджаном на новый уровень. В «Контракте века» стоимостью 7,4 миллиарда долларов участвовали 11 международных компаний (Amoco, BP, McDermott, UNOCAL, ГНКАР, Lucoil, Statoil, Тюркийе Петролары, Pennzoil, Ramco, Delta), представляющих 7 стран мира (Азербайджан, США, Великобритания, Россия, Турция, Норвегия и Саудовская Аравия). [1]. В результате политики, проводимой Г.Алиевым, Азербайджан превратился в признанного члена международного сообщества, показал себя как надежный международный партнер, стал гарантом европейской энергетической безопасности, а также заложил предпосылки для регионального лидерства.

Литература:

1. <https://ru.president.az/Azerbaijan/contract> (14.12.2019)
2. <https://interfax.az/view/777131> (15.01.2020)

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MÜASİR BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Açar sözlər: Azərbaycan, dövlət, xarici siyasət

Dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan müstəqil xarici siyasət həyata keçirir. Bu siyasət Azərbaycan dövlətçiliyini müntəzəm şəkildə möhkəmləndirib inkişaf etdirməyə və milli mənafeləri qorumağa yönəlib. Azərbaycan öz xarici siyasətini beynəlxalq hüquq norma və prinsipləri, o cümlədən, dövlətlərin suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət, daxili işlərə müdaxilə edilməməsi prinsipləri əsasında qurub.

Azərbaycan müstəqil dövlət kimi bir sıra beynəlxalq təşkilatlara, o cümlədən, BMT, AŞ, İKT, MDB və digər təşkilatlara üzv olub. Azərbaycan həmçinin NATO və AB kimi qurumlarla əməkdaşlığı, eləcə də anti-terror koalisiyası tərkibində fəaliyyətini inkişaf etdirir. Az.R həm də GUAM-ın təsisçilərindən biridir. Bu təşkilatlarda və regional təşəbbüslərdə iştirakı ilə Az.R öz milli maraqlarını gerçəkləşdirir. Bu gün Azərbaycan Respublikası müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasına, transmilli layihələrin reallaşdırıcısı, qlobal təhlükəsizlik məsələlərinə, Avropanın enerji təhlükəsizliyinə öz töhfəsini verən regional güc kimi qəbul edilməkdədir.

Azərbaycanın Qərb və Şərq sivilizasiyaları, eyni zamanda, Şimal və Cənub arasında dəhliz rolunu oynaması əhəmiyyətli ölkə kimi onun nüfuzunu ortaya qoymuş olur. Əlbəttə ki, Azərbaycanın bu cür nailiyyətlərinin xarici siyasət kursu nəticəsində əldə olunduğu da hər kəsə bəllidir. Azərbaycan ayrı-ayrı xarici dövlətlər, o cümlədən, qonşu ölkələrlə ikitərəfli münasibətlərinə xüsusi əhəmiyyət verir.

Prezident İlham Əliyevin həyata keçirilən çoxşaxəli və balanslaşdırılmış xarici siyasət kursu Azərbaycan Respublikasının milli dövlət kimi müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində gücünü və nüfuzunu artıran mexanizm qismində çıxış etməkdədir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə iqtisadi sıçrayış dövrünü yaşayan Azərbaycan həm də dünya birliyinin fəal və nüfuzlu aktorlarından birinə çevrilib. Rəsmi Bakı ABŞ, Rusiya, Türkiyə, Aİ, İslam ölkələri ilə bərabərhüquqlu əməkdaşlıq edir. 2011-ci ildə 155 ölkənin səsini qazanaraq BMT Təhlükəsizlik Şurasının qeyri-daimi üzvü seçilən Azərbaycan qlobal məsələlərin həllində, dünyada sülh və təh-

lükəsizliyin təmin olunmasında yaxından iştirak edərək beynəlxalq münasibətlər sisteminin fəal üzvü imicini möhkəmləndirib.

Ədəbiyyat:

1. Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, 2005

*47 sayılı Ağdam köçkün tam orta məktəbin VIII sinif şagirdi, Nağıyeva Vəfa Tahir qızı
Elmi rəhbər: Məhsəti Əliyeva*

**MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ**

Açar sözlər: Azərbaycan, siyasət, beynəlxalq, hüquq

Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə qayıdışından sonra qarşıya qoyulan prioritet vəzifələrdən biri də Azərbaycanın beynəlxalq aləmə inteqrasiyasını təmin etmək, nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələri möhkəmləndirmək və həmin qurumların fəal üzvünə çevrilmək idi. Söz yox ki, 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası müstəqil xarici siyasət həyata keçirirdi. Ancaq həmin dövrdə ölkəyə rəhbərlik edənlərin dövlət idarəçiliyindəki səriştəsizliyi qonşu dövlətlərlə münasibətləri getdikcə gərginləşdirir, respublikanı beynəlxalq aləmdən təcrid edirdi. Lakin, ümummilli liderin müəyyənləşdirdiyi siyasi kurs Azərbaycan dövlətçiliyini möhkəmləndirməyə, inkişaf etdirməyə, milli mənafeləri qorumağa yönəlmişdir. Həmin dövrdən başlayaraq, ölkəmizin xarici siyasəti beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri, o cümlədən dövlətlərin suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət, daxili işlərə müdaxilə edilməməsi prinsipləri əsasında qurulub.

Dünyada baş verən qloballaşma, demokratikləşmə və beynəlxalq aləmə inteqrasiya fonunda öz müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş Azərbaycan kimi dövlətin müstəqil xarici siyasət kursunun müəyyən edilməsində beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq və nüfuzlu qurumların üzvü olmaq zəruri məsələlərdən idi. Buna görə də ilk növbədə respublikamızın müstəqil bir dövlət kimi gələcək dünya nizamında yeri, daxili və xarici siyasətinin xarakteri və prioritetləri müəyyən edilməli idi. Bütün bunlar ulu öndərin siyasi uzaqgörənliyi sayəsində öz həllini yüksək səviyyədə tapdı.

Hazırda Azərbaycanın dünya birliyinin layiqli üzvünə çevrilməsi əsaslı ulu öndər tərəfindən qoyulmuş siyasi kursun Prezident İlham Əliyev tərəfindən layiqincə davam etdirilməsinin nəticəsidir. Hələ 2003- cü ildə keçiri-

lən prezident seçkilərində cənab İlham Əliyev vəd etmişdi ki, əgər xalq ona etimad göstərsə, ulu öndər Heydər Əliyev siyasətini davam etdirəcək. Dövlətimizin başçısı aprelin 18-dəki andiçmə mərasimində də bu məsələni xüsusi vurğuladı: “Mən fəxr edirəm ki, xalq mənə inandı, məni dəstəklədi və mən də öz növbəmdə sözlərimə əməl etdim. Son 17 il ərzində Azərbaycanda hərtərəfli inkişaf təmin edilmişdir. Bunun əsas şərti ondan ibarətdir ki, biz ulu öndərin yolu ilə gedirik. Onun qoyduğu yol yeganə düzgün yoldur və Azərbaycanın müstəqillik tarixi bunun əyani sübutudur”. Müstəqillik yolunda inamla irəliləyən Azərbaycan nüfuzlu beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlığı dövlət siyasətinin prioritetinə çevirdi və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa Şurası, İslam Konfransı Təşkilatı, Müstəqil Dövlətlər Birliyi və digər təşkilatlarla əməkdaşlığı genişləndirərək həmin qurumların üzvü oldu. Ölkəmiz, həmçinin NATO və Avropa Birliyi kimi qurumlarla əməkdaşlığı, eləcə də antiterror koalisiyası tərkibində fəaliyyəti durmadan inkişaf etdirir.. Düşünülmüş siyasi kursun nəticəsidir ki, hazırda Azərbaycan müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasına, transmilli layihələrin reallaşdırıcısı kimi qlobal təhlükəsizlik məsələlərinə, Avropanın enerji təhlükəsizliyinə öz töhfəsini verən fəal aktor və regional güc kimi qəbul edilməkdədir. Son illərdə həyata keçirilən xarici siyasət ölkəmizlə əməkdaşlıq etmək istəyən dövlətlərin sayını artırdı, respublikamızın beynəlxalq aləmdəki reytingi yüksəldi və Azərbaycan dünyanın inkişaf etmiş demokratik dövlətləri sırasına qoşuldu. Dövlətimizin başçısı andiçmə mərasimindəki nitqində bu reallıqları bir daha diqqətə çatdırdı: “Azərbaycan bu illər ərzində beynəlxalq aləmdə böyük uğurlara imza atdı.

Əminliklə demək olar ki, Azərbaycan bundan sonra da bütün sahələr üzrə inkişafını davam etdirəcək. Çünki ölkəmiz müstəqil siyasət yeridir, heç bir dövlətdən asılı deyil və kimsənin də diktəsi ilə hərəkət etmir. Ən əsası isə ölkədə “xalq-iqtidar” birliyi var. Məhz buna görə də xalqımız gələcəyə çox böyük nikbinliklə baxır.

Ədəbiyyat:

1. Xalq qəzeti. - 2018.- 22 may. - № 114. - S. 8.

MÜASİR AZƏRBAYCAN-GÜRCÜSTAN MÜNASİBƏTLƏRİ

Açar sözlər: Cənubi Qafqaz, sahə, Avropa Şurası, iqtisadi amillər

Azərbaycan Respublikasının Cənubi Qafqazda möhkəm siyasi, iqtisadi, mədəni əlaqələr qurduğu ölkə Gürcüstandır.

Azərbaycan-Gürcüstan münasibətinə təsir edən, onların əlaqələrində aşağıdakı sahələr əsas rol oynayır:

1. Siyasi sahədə yaxınlıq;
2. İqtisadi əməkdaşlıq;
3. Mədəni əlaqələr;
4. Hərbi-texniki əməkdaşlıq.

XX əsrin 90 – cı illərində qarşılıqlı münasibətlərin inkişafında yeni mərhələ başlandı - İkitərəfli inkişafın müqavilə, hüquqi bazası yaradıldı; Qafqaz regionunda sülh, təhlükəsizlik və əməkdaşlıq haqqında Bəyannamə; Qarşılıqlı təhlükəsizlik, əməkdaşlıq və dostluğun möhkəmləndirilməsi haqqında müqavilə bağlandı; Hər iki müstəqil dövlət Avropa Şurası, GUAM-ın üzvü oldu. Bütün bunlar Azərbaycan-Gürcüstan münasibətlərinin inkişafında yeni mərhələnin başlanğıcı oldu. Hər iki ölkənin balanslaşdırılmış xarici siyasət yürütməsi Qafqazda və dünyada sülh, əmin-amanlıq və təhlükəsizliyin təmin olunmasına xidmət edir.

Siyasi münasibətləri gücləndirən iqtisadi amillərə aşağıdakıları aid etmək olar:

1. Bakı –Tbilisi - Ceyhan neft kəməri;
2. Bakı –Tbilisi – Ərzurum qaz kəməri;
3. TRASEKA Proqramı üzrə Avropa və Asiyanı birləşdirən qədim İpək Yolunun bərpaası;
4. Bakı– Tbilisi- Qars dəmir yolu.

Bütün bu dünya əhəmiyyətli layihələrdə Azərbaycanla yanaşı Gürcüstan da yaxından iştirak edir. Hər iki dövlət arasında iqtisadi-hüquqi baza yaradılmışdır.

Ədəbiyyat:

1. <http://caucasusstudies.az/e-kitabxana/elmi-meqale/88-azerbaycan-gurcistan-munasibetleri.html>
2. <https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fcaucasusstudies.az%2Findex.php%3Fdo%3Ddownload%26id%3D66%26viewonline%3D1>

3. https://az.wikipedia.org/wiki/Azərbaycan–Gürcüstan_münasibətləri

*Cəbrayıl rayon N.Aslanov adına
Cocuq Mərcanlı kənd tam orta məktəbi, Həziyeva Şəms
Elmi rəhbər:müə.Əlibəyov Orxan*

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Açar sözlər: sammit, siyasət, müstəqillik, Dağlıq Qarabağ

Dağlıq Qarabağ probleminin sülh yolu ilə həll edilməsi Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin və suverenliyinin möhkəmləndirilməsi, ölkənin dünya birliyində layiqli yer tutması Ümummilli Lider Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi ardıcıl və məqsədyönlü xarici siyasətin ana xəttini təşkil edirdi. Təkcə 1993-1998-ci illərdə bu məqsədlə Ümummilli Lider 33 ölkəyə 79 səfər etmiş, xarici ölkələrlə Azərbaycan arasında 431 beynəlxalq sənəd imzalanmışdı.1994-cü ildə Azərbaycan Respublikası NATO-nun “Sülh naminə tərəfdaşlıq” proqramına qoşuldu.

1994-cü ilin sentyabrında BMT-nin 49-cu və 2000-ci ildəki yubiley sessiyalarının tribunasından Ümummilli lider Azərbaycan həqiqətlərini bütün dünyaya çatdırmışdı. Onun təşəbbüsü ilə 1994-cü ilin dekabrında Macarıstanın paytaxtı Budapeştdə keçirilən sammitdə ATƏT-in Minsk qrupu yaradılmışdır. Sammitdə ATƏT-in münaqişələri nizama salmaq üçün xüsusi qüvvələrinin yaradılması barədə Azərbaycanı təşəbbüsü də bəyənilmişdi.

1996-cı ilin dekabrında keçirilmiş ATƏT-in Lissabon sammitində Heydər Əliyev demişdir:

“Dağlıq Qarabağın müstəqilliyi barədə qanunsuz iddialar beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən bəyənilmiş normaları ilə bir araya sığmır. Biz həmin iddialarla heç vaxt razılaşmayacağıq. Biz Azərbaycan ərazisində ikinci bir erməni dövlətinin yaranmasına yol verə bilmərik”.

1997-ci ildə iqtisadi artımı sürətləndirmək, xalqların rifahını yaxşılaşdırmaq, faydalı ticarət münasibətlərini dərinləşdirmək məqsədi ilə Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan və Moldova GUAM adlı təşkilat yaratdılar.

Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlərdə iştirakının güclənməsində ATƏT-in 1999-cu ilin noyabrında İstanbulda keçirilmiş növbəti zirvə görüşünün mühüm rolu olmuşdu. Burada Azərbaycan bir daha dünyada sülhün, təhlükəsizliyin tərəfdarı olduğunu sübut etdi.

Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin 2001-ci ilin yanvar ayının 17-də keçirilmiş iclasında Azərbaycanın Avropa Şurasına tamhüquqlu üzv olması haqqında qərar qəbul edildi. Yanvarın 25-də isə Fransanın Stras-

burq şəhərində yerləşən Avropa Şurasının iqamətgahı qarşısında ölkəmizin dövlət bayrağı qaldırıldı. Bununla da Azərbaycan Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvünə çevrildi.

Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətdə uğurlu addımları onun strateji tərəfdaşları olan Türkiyə, Gürcüstan, Özbəkistan, Qazaxıstan və Ukrayna ilə münasibətlərini yeni keyfiyyət mərhələsinə qaldırılmışdır.

2005-ci ildə Rusiya Federasiyasında “Azərbaycan ili”nin təntənəli açılışı olmuşdur.

Ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən çoxşaxəli və balanslaşdırılmış xarici siyasət kursu Azərbaycan Respublikasının milli dövlət kimi müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində gücünü və nüfuzunu artıran mexanizm qismində çıxış etməkdədir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə iqtisadi sıçrayış dövrünü yaşayan Azərbaycan həm də dünya birliyinin fəal və nüfuzlu faktorlarından birinə çevrilib. Rəsmi Bakı Amerika Birləşmiş Ştatları, Rusiya, Türkiyə, Avropa İttifaqı, İslam ölkələri ilə bərabərhüquqlu əməkdaşlıq edir. 2011-ci ildə 155 ölkənin səsini qazanaraq BMT Təhlükəsizlik Şurasının üzvü seçilən Azərbaycan Respublikası global məsələlərin həllində, dünyada sülh və təhlükəsizliyin təmin olunmasında yaxından iştirak edərək beynəlxalq münasibətlər sisteminin fəal üzvü imicini möhkəmləndirib.

Ölkəmizdə öz ölkələrinin maraqlarını müdafiə edən bir çox dövlətin səfirləri də Azərbaycanla olan dostluq və tərəfdaşlıq münasibətlərindən məmnundurlar.

Ədəbiyyat:

1. Əli Həsənov. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, 2005.

*132-134 nömrəli Təhsil Kompleksi
Fakültəsi 11A, **Qasimov Murad**
Elmi rəhbər : Səmədova Tünzalə*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ MƏDƏNİ DİPLOMATİYASI

Açar sözlər: diplomatiya, mədəni diplomatiya, siyasət, qloballaşma

Diplomatiya xarici siyasətin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Xarici siyasət diplomatiyanın məqsəd və vəzifələrini müəyyənləşdirir, diplomatiya isə xarici siyasətin həyata keçirilməsi üçün istifadə edilən praktiki tədbirlərin,

həmçinin formalar, metodlar və vasitələrin məcmusunu cəmləşdirir. Mədəni diplomatiya fikir, bilik, adət-ənənə, incəsənət, eləcə də dini və dünyəvi dəyərlər mübadiləsinə, xalqlar, dövlətlər, sivilizasiyalar arasında əlaqələrin inkişafına, stabilliyin, sülhün bərqərar olmasına yardım edən vasitədir.

Qloballaşan dünyada dövlətlərarası münasibətlərlə yanaşı həm də milliətlərarası, mədəniyyətlərarası, sivilizasiyar, dinlərarası əlaqələr inkişaf edir. Bu münasibətlər BMT və YUNESKO-nun əsas prioritet istiqamət l.ı ridir. 2017-ci ilin 5 may tarixində Bakıda “Mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafı: İnsan təhlükəsizliyi, sülh və davamlı inkişaf üçün yeni imkanlın mövzusunda IV Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu keçirilmişdir. Forumun əsas tərəfdaşları qismində YUNESKO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, Avropa Şurası, Avropa Şurası, İSESKO, BMT-riın Dünya Turizm Təşkilatı kimi beynəlxalq qurumlar çıxış etmişlər.

Heydər Əliyevin bütün sahələrdə misilsiz xidmətləri var və onun siyasi kursunun davamçısı Prezident İlham Əliyevin apardığı daxili və xarici siyasəti, mədəni əlaqələrin inkişafı Azərbaycanın son illərdəki beynəlxalq münasibətlərdə inkişaf göstəricisidir. Mehriban Əliyeva isə Azərbaycanın “mədəni diplomatiya”sının səlahiyyətli nümayəndəsidir. Azərbaycanın mədəniyyətinin, ənənələrinin, incəsənətinin, musiqisinin xarici ölkələrdə təbliğ edilməsi, mədəni mübadilənin təşviq olunması məqsədilə müxtəlif olaraq tədbirlər təşkil edilir. Azərbaycan mədəniyyətinin, zəngin tarixi-mədəni irsinin təbliğinə çox böyük töhfədir.

Ədəbiyyat

1. Həsənov Ə.M. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarə I siyasəti. Dərslik. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2005.

2. Manafova M.J. Mədəniyyət tarixi və nəzəriyyəsi. Ali məktəblər üçllü dərslik. Bakı: Sabah nəşriyyatı 2010.

*Ağdam 1 nömrəli köçkün tam orta məktəbin
IX sinif şagirdi **Hacıyev Nihad Elnur oğlu**
Elmi rəhbər Alişova Arzu Azad qızı*

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Açar sözlər: Qlobal, İnteqrasiya, inkişaf, əlaqə, siyasət, zaman

Beynəlxalq münasibətlər-siyasi elmin bir qolu olub, beynəlxalq sistemdə dövlətlərin bir-biri ilə, eləcə də beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatlar

(BHT), transmilli korporasiyalar və digər qeyri dövlət aktları ilə münasibətlərini öyrənir. Biz 2003-cü ildən bu günə qədər iqtisadi sahədə analoqu olmayan inkişaf dövrünü keçirmişik və yaşayırdıq. Azərbaycan bu gün dünyada çox etibarlı tərəfdaş kimi tanınır. Çünki bizim iştirak etdiyimiz bütün layihələr əməkdaşlığa hesablanıb. 2012-ci ildə 57-ci “Avroviziya” mahnı müsabiqəsi Azərbaycanda keçirilib. “Formula-1” üzrə Avropa “Qran-Prî” si 2016-2017 və 2018-ci illərdə Azərbaycanda keçirilib. Dünyanın 200-ə yaxın ölkəsində yayımlanan “Formula-1” yarışmalarını 500 min nəfərdən çox insan izlədi. 2017-ci ildə IV İslam Həmrəyliyi Oyunları Azərbaycanda keçirilib. Oyunlarda 54 ölkəni təmsil edən 3 mindən çox idmançı iştirak edib. Yüksək və davamlı inkişafa nail olunması ulu öndərin layiqli davamçısı ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin fəaliyyəti ilə bilavasitə əlaqəlidir. Azərbaycan son illər ərzində dünya miqyasında multukulturalizim mərkəzinə çevrilib. Ölkəmizdə keçirilən beynəlxalq tədbirlər, dünya formaları, sivilizasiyalar arası, mədəniyyətlərəarası dialoq forumları bu məqsədi daşıyır. Son illər Azərbaycanda 300-dən artıq beynəlxalq idman tədbiri yüksək səviyyədə keçirilib. İlk Avropa Oyunlarının, ”Formula-1” Avropa Qran-prisimin, Dünya Şahmat Olimpiadasının paytaxdımızda keçirilməsi Azərbaycanı idman ölkəsi kimi tanıtmayla yanaşı, onun dünyada artan nüfuzundan xəbər verir.

Ədəbiyyat:

1. Ağalar Abbasbəyli “Beynəlxalq münasibətlər tarixi”
2. Əli Həsənov “Müasir beynəlxalq münasibətlər”
3. Babaoğlu Hikmət “Dünya siyasəti və beynəlxalq münasibətlər”
4. “Müstəqil Azərbaycan Respublikası”
5. İlkin Nadirov “beynəlxalq iqtisadi əlaqələr”

BDU-nun nəzdində “Gənc İstedadlar” liseyi

İsmaylova Nəzrin

Elmi rəhbər: müəll.Şamilova Kifayət

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Açar sözlər: inkişaf, uzaqqörən siyasət, “Əsrin müqaviləsi”, Ulu Öndər Heydər Əliyev, prezident cənab İlham Əliyev

Müstəqilliyinin ilk illərində ağır günlər yaşayan Azərbaycan yalnız Heydər Əliyevin xalqın tələbi ilə hakimiyyətə gəlməsindən sonra düzgün və müstəqil xarici siyasət yeritməyə başladı. Ulu Öndərin apardığı siyasət,

gördüyü geniş miqyaslı işlər sayəsində Azərbaycanın Beynəlxalq aləmdə nüfuzu günü-gündən artmağa başladı.

Fenomen siyasətçi Azərbaycanın dünyaya inteqrasiya etməsi, ölkənin inkişafı, çiçəklənməsi, Beynəlxalq arenada söz sahibi olması üçün, ilk növbədə, ölkədə sabitliyə nail oldu və müharibəni dayandırdı. Belə ki, qüdrətli strateq olan Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi döyüş və əməliyyatlarda qələbə qazanan ordumuz, nəinki Ermənistanın işğalının qarşısını aldı, hətta bəzi əraziləri işğaldan azad etdi. Nəticədə düşmən tərəf danışıqlara razı oldu və Heydər Əliyev 1994-cü ildə atəşkəsə nail oldu. Ulu Öndər yalnız bundan sonra Azərbaycanı dünya miqyasında tanıتماq və qüdrətli dövlətə çevirmək üçün böyük işlər görməyə başladı.

Bu yolda atılan ilk və ən uğurlu addımlardan biri 1994-cü il sentyabrın 20-də “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması oldu. Dünyanın 13 inkişaf etmiş və qabaqcıl şirkətinin bu müqaviləyə qoşulması, bir çox inkişaf etmiş ölkələrlə dostluq əlaqələrinin qurulması, iqtisadi əməkdaşlığın genişlənməsi, ölkəmizin beynəlxalq aləmdə tanınması və böyük marağa səbəb olması Heydər Əliyev siyasətinin əldə etdiyi uğur idi.

Bundan başqa, BMT-nin “Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarından dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılmasına dair” 4 qətnaməsini almağa nail olması Heydər Əliyev diplomatiyasının növbəti uğuru oldu. Azərbaycanın bir sıra beynəlxalq təşkilatlara- BMT-yə, ATƏT-ə, MDB-yə, GUAM təşkilatına, Avropa Şurasına üzv olması Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Münasibətlər sistemində böyük nüfuza sahib olmasına və əlaqələrinin genişlənməsinə səbəb oldu.

Bütün bunlar Heydər Əliyevin gördüyü möhtəşəm işlərin çox kiçik bir hissəsidir. Ümumlikdə, Heydər Əliyevin həm birinci hakimiyyəti (1969-1982), həm ikinci hakimiyyəti dövründə (1993-2003) bütün ömrü boyu gördüyü işlər Azərbaycan xalqının rifahına, ölkəmizin çiçəklənməsinə, Beynəlxalq Münasibətlər sistemində söz sahibi olmasına gətirib çıxarmışdır.

Bu gün də Heydər Əliyevin qoyduğu siyasi xətt hörmətli Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Prezident cənab İlham Əliyevin apardığı siyasət ölkəmizin qüdrətlənməsinə, beynəlxalq mövqeyinin daha da güclənməsinə, möhkəmlənməsinə və beynəlxalq nüfuzunun daha da artmasına xidmət edir.

Ədəbiyyat:

1. A.Səmədov.”Prezident İlham Əliyev” I cild
2. A.Səmədov “Prezident İlham Əliyev” II cild
3. Heydər Əliyev. Elektron sənədlər toplusu.
4. İradə Hüseynova. “Heydər Əliyev və Qafqazda sülh prosesi”, Bakı 2008

*Bakı şəhəri, Sabunçu rayonu
271 nömrəli tam orta məktəb 8c sinif şagirdi,
Süleymanlı İsmayıl Eldəniz oğlu
Elmi rəhbər: Sərraf Hüseynov*

MÜASİR AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ MÜNASİBƏTLƏRİ

Açar sözlər: Turqut Özal,neft-qaz sektoru, "Əsrin müqaviləsi"

Azərbaycan 1991-ci ildə öz müstəqilliyini bərpa edəndən sonra 1991-ci il noyabrın 9-da onu tanıyan ilk dövlət məhz Türkiyə oldu. 1992-ci il yanvar ayının 14-də Azərbaycan-Türkiyə diplomatik əlaqələri yaradıldı. Həmin vaxtdan Türkiyənin Azərbaycanda, 1992-ci ilin avqustundan isə Azərbaycanın Türkiyədə diplomatik missiyası fəaliyyətə başlamışdır.

Diplomatik münasibətlərin yaradılması iki ölkə arasında qarşılıqlı əlaqələrin inkişafında geniş perspektivlər açdı. Türkiyə Prezidenti Turqut Özalın Azərbaycana 1992-ci il 1-3 may tarixli səfəri və səfər zamanı imzalanmış Birgə Bəyanat qarşılıqlı əlaqələrin əsas prinsiplərini və inkişaf perspektivini müəyyən etdi. Hər iki dövlət qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq prinsiplərini əsas tutaraq ardıcıl addımlar atmağa başladı. Türkiyə müstəqil dövlət quruculuğu yoluna qədəm qoymuş Azərbaycan Respublikasının səylərini dəstəkləyərək, hərtərəfli əlaqələrin inkişafına geniş yardım göstərirdi.

Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti olaraq Türkiyəyə üç rəsmi, iki qeyri-rəsmi, on beş işgüzar səfər etməsi ümum-millilərin xarici siyasət konsepsiyasında Türkiyəyə verdiyi əhəmiyyətin və ölkələr arasındakı strateji birliyin çox fərqli olduğunu göstəricisidir.

2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilən İlham Əliyev də Türkiyə ilə münasibətlərin inkişafına müstəsna diqqət ayırıb. Ötən dövr ərzində Prezident İlham Əliyev Türkiyəyə 2 rəsmi, 11 işgüzar səfər edib.

Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin inkişafında hər iki tərəf maraqlıdır. Türkiyə Azərbaycan üçün beynəlxalq aləmdə müttəfiq və dayaqdırsa, Azərbaycanın da güclü dövlət olması Türkiyənin dünya siyasətində gücünün və rolunun artırması deməkdir. Ona görə də bu iki dövlətin münasibətlərinin beynəlxalq hüquq normalarından irəli gələn prinsiplər əsasında inkişafı zəruridir.

1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmış "Əsrin müqaviləsi"ndə "Türk petrolları" şirkətinin xarici neft şirkətləri konsorsiumunda təmsil olunması Türkiyə ilə Azərbaycan arasında strateji əməkdaşlığın inkişafının real təzahürü idi. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın neft-qaz sektoru ilə bağlı 5 müqavilədə Türkiyənin payı var: Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsində - 6,53 faiz; "Azəri"- "Çıraq"- "Günəşli" layihəsində - 6,75 faiz; "Şahdəniz" layihəsində - 9 faiz;

“Kürdaşı” layihəsində - 5 faiz; “Araz”-“Alov”-“Şərq” layihəsində - 10 faiz.

Ədəbiyyat:

1. <http://lib.aliyev-heritage.org/az/4610295.html>

245 sayılı orta məktəb

Həşimzadə Həmid

Elmi rəhbər: müəll, Rəhimova Şəhla

AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ ALƏMDƏ

Açar sözlər: *Azərbaycan Respublikası, beynəlxalq təşkilatlar, diplomatik əlaqələr*

1991-ci il oktyabrın 18-də dövlət müstəqilliyini bərpa edən Azərbaycan Respublikası üzləşdiyi problemlərə baxmayaraq, bu gün sürətlə inkişaf etməkdədir. Dünyanın aparıcı dövlətlərinin etibarlı strateji tərəfdaş kimi tanındıqları Azərbaycan beynəlxalq aləmdə öz yerini təsdiqləmiş, ümumbəşəri məsələlərin həllində, Yer üzündə sülhün və təhlükəsizliyin qorunmasında, xalqların və mədəniyyətlərin yaxınlaşması proseslərində, qlobal iqtisadi layihələrin icrasında fəal iştirak etməkdədir.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini tanıyan ilk dövlətlər Türkiyə Respublikası, Rumıniya və Pakistan olub. Azərbaycan Respublikası müstəqillik qazandığı gündən bu günə qədər əksər beynəlxalq təşkilatlara üzvlük haqqını qazanmışdır. İstər daxili, istər xarici siyasətində uğurlu addımlar atılmağa davam edir. Bütün bunlar da Azərbaycana beynəlxalq arenalarda öz sözünü deməyə imkan verir.

Azərbaycan Respublikası müstəqil dövlət kimi bir sıra beynəlxalq təşkilatlara (Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı, Qoşulmama Hərəkatı, Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası, Avropa Şurası, İslam Konfransı Təşkilatı indi İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı – İƏT), YUNESKO, YUNİSEF, Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) və s.) üzv olmaqla çoxtərəfli diplomatik əlaqələrini genişləndirməkdə, eyni zamanda NATO (North Atlantic Treaty Organization – Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı, Avropa İttifaqı, Beynəlxalq Antiterror Koalisiyası kimi qurumlarla da əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdədir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının diplomatiya tarixi / M.C.Qasımlı. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003): 2 hissədə. 11 hissə. - Bakı: Mütərcim, 2015. - 664 səh.

2. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri (1991-2016) /məqalələr toplusu/. Bakı: “Poliart” MMC, 2017, 904 s.
3. www.azerbaijan.az
4. www.president.gov.az

*245 школа
Гаджибала Захра
Рагимова Шахла, педагог*

АЗЕРБАЙДЖАН НА МЕЖДУНАРОДНОЙ АРЕНЕ

Ключевые слова: Азербайджан, интеграция, международные и региональные организации.

Более трети века в современной истории Азербайджана связано с именем мудрого государственного деятеля, общенационального лидера Гейдара Алиева. Десятилетия, в течение которых руководил нашей страной этот выдающийся человек, можно назвать периодом строительства независимого государства.

Главной целью и направлением внешнеполитической деятельности Президента Азербайджана Гейдара Алиева была интеграция республики в мировое сообщество, налаживание двусторонних и многосторонних межгосударственных отношений, установление и развитие связей с международными и региональными организациями. В результате сбалансированной внешней политики были установлены всесторонне взвешенные отношения со странами Европы, с США, с новыми независимыми государствами, Россией, тюркоязычными государствами, с мусульманским миром, со странами Азии, Африки и Южной Америки.

«Контракт века» и подписанные позже многочисленные нефтяные контракты углубляли интеграцию Азербайджана в мировое сообщество. Азербайджанская Республика, член ООН, ОБСЕ и ОИК с 1992 года, в результате проведенной последовательной политики в 2001 году была принята в Совет Европы, установила тесные контакты с Европейским Союзом, НАТО и другими организациями.

В настоящее время Азербайджан, как одна из ключевых транзитных стран Евразийского региона, занимает важное место в ряду основных товарных, энерготопливных и других центров связей по линии Восток-Запад.

Литература

1. Гасанов Али. Современные международные отношения и внешняя политика Азербайджана. Баку, «Şərq-Qərb», 2007. 904 с.
2. www.azerbaijan.az
3. www.president.gov.az

Səbail rayonu 329 saylı tam orta məktəb

Əliyeva Aysel

Elmi rəhbər: Haşımli Günel

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏLƏR SİSTEMİNDƏ

Açar sözlər: GUAM, NATO, MDB, BMT, Avropa Şurası

1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası müstəqil xarici siyasət həyata keçirir. Bu siyasət Azərbaycan dövlətçiliyini müntəzəm şəkildə möhkəmləndirib inkişaf etdirməyə və milli mənafeləri qorumağa yönəlib. Azərbaycan öz xarici siyasətini beynəlxalq hüquq norma və prinsipləri, o cümlədən, dövlətlərin suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət, daxili işlərə üdaxilə edilməməsi prinsipləri əsasında qurub. Azərbaycan Respublikası müstəqil dövlət kimi bir sıra beynəlxalq təşkilatlara, o cümlədən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa Şurası, İslam Konfransı Təşkilatı, Müstəqil Dövlətlər Birliyi və çoxlu sayda digər təşkilatlara üzv olub. Azərbaycan həmçinin NATO və Avropa Birliyi kimi qurumlarla əməkdaşlığı, eləcə də anti-terror koalisiyası tərkibində fəaliyyəti durmadan inkişaf etdirir. Azərbaycan Respublikası həm də GUAM regional qrupunun təsisçilərindən biridir. Bu təşkilatlarda və regional təşəbbüslərdə iştirakı ilə Azərbaycan Respublikası öz milli maraqlarını gerçəkləşdirir. Bu gün Azərbaycan Respublikası müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasına, transmilli layihələrin reallaşdırıcısı tək global təhlükəsizlik məsələlərinə, Avropanın enerji təhlükəsizliyinə öz töhfəsini verən fəal aktor və regional güc kimi qəbul edilməkdədir. Həmçinin, Azərbaycanın Qərb və Şərq sivilizasiyaları, eyni zamanda, Şimal və Cənub arasında dəhliz rolunu oynaması əhəmiyyətli ölkə kimi onun nüfuzunu ortaya qoymuş olur. Əlbəttə ki, Azərbaycanın bu cür nailiyyətlərinin pragmatik və rəşional xarici siyasət kursu nəticəsində əldə olunduğu da hər kəsə bəllidir. Azərbaycan ayrı-ayrı xarici dövlətlər, o cümlədən, qonşu ölkələrlə ikitərəfli münasibətlərinə xüsusi əhəmiyyət verir. Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini tanımış ilk dövlət olan və bu-gü-

nədək Azərbaycanın mövqeyini dəstəkləməkdə davam edən Türkiyə Cümhuriyyəti ilə münasibətlər son dərəcə mühümdür. Etnik, mədəniyyət və dil baxımından bir-birilə sıx bağlı olan bu iki ölkə arasında qarşılıqlı münasibətlər – strateji əməkdaşlıq səviyyəsində daha da genişlənməkdə və dərinləşməkdədir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən çoxşaxəli və balanslaşdırılmış xarici siyasət kursu Azərbaycan Respublikasının milli dövlət kimi müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində gücünü və nüfuzunu artıran mexanizm qismində çıxış etməkdədir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə iqtisadi sıçrayış dövrünü yaşayan Azərbaycan həm də dünya birliyinin fəal və nüfuzlu aktorlarından birinə çevrilib. Rəsmi Bakı Amerika Birləşmiş Ştatları, Rusiya, Türkiyə, Avropa İttifaqı, İslam ölkələri ilə bərabərhuquqlu əməkdaşlıq edir. 2011-ci ildə 155 ölkənin səsini qazanaraq BMT Təhlükəsizlik Şurasının üzvü seçilən Azərbaycan Respublikası global məsələlərin həllində, dünyada sülh və təhlükəsizliyin təmin olunmasında yaxından iştirak edərək beynəlxalq münasibətlər sisteminin fəal üzvü imicini möhkəmləndirib. Elə həmin il Qoşulmama Hərəkatına daxil olmaqla Azərbaycan öz xarici siyasətinin yeni vektorlarını müəyyənləşdirib, Latın Amerikasını və Afrika ölkələri ilə səmərəli əməkdaşlıq əlaqələri qurmağa başlayıb. Ölkəmizdə öz ölkələrinin maraqlarını müdafiə edən bir çox dövlətin səfirləri də Azərbaycanla olan dostluq və tərəfdaşlıq münasibətlərindən məmnundurlar.

Ədəbiyyat:

1. Aydın Məmmədov Beynəlxalq münasibətlər- Bakı 2002
2. Əli Həsənov Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti Bakı-2005
3. Həsənov Ə.M Azərbaycanın xarici siyasəti Avropa dövlətləri və ABŞ (1991-1996),Bakı “Azərnaşr”.1998

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura şöbəsi, qrup 208
Zeynalova Aysən Çingiz qızı
Elmi rəhbər: dos. Kəmalə Cəfərova*

SİYASİ DİSKURSUN SİYASİ PROSESDƏ ROLU

Açar sözlər: *siyasi diskurs, siyasət və dilçilik, siyasi hakimiyyət, Dil*
Müasir dövrümüzü siyasətsiz təsvir etmək mümkün deyildir. Siyasət-dövlət hakimiyyətinin əldə edilməsi, qorunması və istifadə edilməsi ilə əlaqədar fəaliyyət sahəsidir.

"Siyasət" termini Azərbaycan dilinə ərəb dilindən keçib. Sözün ərəb dilindəki hərfi mənası "at təlimi" deməkdir. Siyasət sözünü müasir zamanda cəmiyyət daxilində aparılan məqsədyönlü bir fəaliyyət, müəyyən mənada iş kimi qiymətləndirmək olar. Siyasətin məqsədi müəyyən sosial təbəqələr və siniflər üçün, habelə bütövlükdə cəmiyyət üçün məqbul hesab edilən hakimiyyəti həyata keçirməyin, şəraiti və üsullarını yaratmaqdır. Diskurs haqqında bəzi alimlər tərəfindən fikirlər söylənilmişdir. T. van Deykin fikrincə, diskurs bir qrup insanın müzakirə etdiyi müəyyən bir mövzu ilə əlaqəli bir məna toplusudur. Siyasi diskurs - şifahi birləşmələr, məzmun, mövzu və siyasi sferaya məxsus müraciətlər şəklində ifadə və müəyyən edilmiş nitq fəaliyyətləri, habelə, ictimai hüququn, ənənə və təcrübənin toplusudur.

Siyasi diskurs - siyasətçilər tərəfindən müəyyənləşdirilən və istifadə olunan bir ünsiyyət formasıdır. Həqiqətən də, siyasi diskurs haqqında aparılan araşdırmaların əksəriyyəti göstərir ki, bu ünsiyyət forması prezidentlər, nazirlər, parlament və siyasi partiyaların üzvləri tərəfindən yerli və beynəlxalq səviyyədə istifadə olunur.

Ədəbiyyat:

1. Anton P. Language as a political category: the viewpoint of political science. Journal of Language & Politics 6(1), 2007, pp. 129–143.
2. Aristotle. Politics. Transl. Benjamin Jowett. New York, The Modern Library, 1943, 456p.
3. Chilton P. Language and the nuclear arms debate: nukespeak today. London, Pinter, 1985, 231p.
4. Fairclough N., Wodak R. Critical discourse analysis // Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Volume 2. London: Sage, 1997, pp. 258-284.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil I fakültəsi, qrup 102B, Nərgiz Məmmədova
Elmi rəhbər: dos. Əsgər Quliyev*

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Açar sözlər: Azərbaycan, müstəqillik, siyasət

Sovetlər Birliyinin dağılmasından sonra Azərbaycan 18 oktyabr 1991-ci ildə öz müstəqilliyini bərpa etdi. Bununla Azərbaycan 70 illik fasilədən sonra son 100 il ərzində öz müstəqilliyini qazandı. 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası müstəqil xarici siyasət həyata keçirir. Bu siyasət Azərbaycan dövlətçiliyini müntəzəm şəkildə möh-

kəmləndirib inkişaf etdirməyə və milli mənafeləri qorumağa yönəlib. Azərbaycan öz xarici siyasətini beynəlxalq hüquq norma və prinsipləri, o cümlədən, dövlətlərin suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət, daxili işlərə müdaxilə edilməməsi prinsipləri əsasında qurub. Azərbaycan Respublikası müstəqil dövlət kimi bir sıra beynəlxalq təşkilatlara, o cümlədən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa Şurası, İslam Konfransı Təşkilatı, Müstəqil Dövlətlər Birliyi və çoxlu sayda digər təşkilatlara üzv olub. Azərbaycan həmçinin NATO və Avropa Birliyi kimi qurumlarla əməkdaşlığı, eləcə də anti-terror koalisiyası tərkibində fəaliyyəti durmadan inkişaf etdirir. Azərbaycan Respublikası həm də GUAM regional qrupunun təsisçilərindən biridir. Bu gün Azərbaycan Respublikası müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasına, transmilli layihələrin reallaşdırıcısı tək qlobal təhlükəsizlik məsələlərinə, Avropanın enerji təhlükəsizliyinə öz töhfəsini verən ölkədir. Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini tanımış ilk dövlət olan Türkiyə Cümhuriyyəti ilə münasibətlər son dərəcə mühümdür. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə iqtisadi sıçrayış dövrünü yaşayan Azərbaycan həm də dünya birliyinin fəal və nüfuzlu aktorlarından birinə çevrilib.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.google.az/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://interaztv.com/politics/>
2. https://www.google.az/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://files.pr.eslib.az/projects/azerbaijan/gl9.pdf&ved=2ahukewi666a4l9vnahvzlzcqbhas5aleqfj abegqibxab&usg=aovvaw0vhabsodv5waive5fh_11w
3. <https://www.google.az/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://old.xalqqazeti.com/az/news/analytics/39900&ved=2ahukewi666a4l9vnahvzlzcqbhas5aleqfjagegqibhab&usg=aovvaw2mlrlldfql779jgxeshciz7&cshid=1582031772130>
4. <https://www.google.az/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://az.m.wikipedia.org/wiki/>

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura qr. 137, Salamova Fidan
Elmi rəhbə: dos. Qasimov Emil*

AZƏRBAYCAN ENERJİ SAHƏSİNDƏ Aİ-NİN TƏRƏFDAŞI KİMİ

Açar sözlər: enerji, əməkdaşlıq, layihə, memorandum

Postsovet məkanında neft və qaz istehsalının demək olar ki, böyük hissəsi Xəzər dənizindəki offşor plan yataqlarına xarici neft və qaz şirkət-

ləri investisiyaları hesabına baş tutmuşdur. Bu yataqlara Azəri-Çıraq-Günəşli (ACG) neft yataqları kompleksi və Şahdəniz qaz yatağı daxildir. Neft-qaz sahəsində iri xarici investor şirkətlər Gürcüstan və Türkiyə vasitəsilə Aralıq dənizinə çıxışı təmin edən Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri və təbii qazı Gürcüstana ordan isə Türkiyəyə ixrac edən Bakı-Tbilisi-Ərzurum Boru Xətti daxil olmaqla ixrac infrastrukturunu layihələrinə də investisiyalar yatırımlar. Hər iki layihənin reallaşması ölkəmizin mövcuq iqtisadi potensialını daha da artırmışdır.

Azərbaycanın növbəti beynəlxalq əhəmiyyətli layihəsi Cənubi Qafqaz qaz kəməridir. Hələki Şahdəniz 2 layihəsi ilə Xəzər qazını Avropa bazarına çatdırmaq məqsədli Cənub Qaz Dəhlizinin yeganə tamamlanmış boru xəttidir (TAP-AG, 2015). Cənub Qaz Dəhlizinin digər hissələri Trans-Anadolu Boru Xətti (TANAP) və Trans-Adriatik Boru Xəttidir (TAP). 2016-cı ilin əvvəllərində verilmiş məlumatlara əsasən Trans-Anadolu Boru Xətti tikinti mərhələsindədir.

Azərbaycan Aİ-nin enerji sahəsində strateji tərəfdaşı olmaqla, hazırda Aİ-nin neft tələbatının 5%-ni ödəyir. Azərbaycan həmçinin Xəzər dənizinin qaz resurslarının Cənub Qaz Dəhlizi vasitəsilə Aİ bazarına çatdırılmasında həlledici rol oynayır.

2006-cı ildə imzalanmış enerji sahəsində Strateji Tərəfdaşlıq üzrə Anlaşma Memorandumu müvafiq sahədə ikitərəfli əməkdaşlığın bünövrəsini qoymuşdur. Sözügedən Memorandum 4 əməkdaşlıq sahəsini müəyyənləşdirmişdir: qanunvericiliyin uyğunlaşdırılması, təchizat və tranzit sistemlərinin gücləndirilməsi, enerji səmərəliliyi, texniki əməkdaşlıq və təcrübə mübadiləsi. Azərbaycan-Aİ enerji əməkdaşlığı sadəcə Anlaşma Memorandumu ilə məhdudlaşmır.

Xəzər hövzəsindən, xüsusən ŞahDəniz-2 yatağından təbii qazın nəqlini nəzərdə tutan Cənub Qaz Dəhlizinin infrastrukturunu Cənubi Qafqaz boru kəmərinin genişləndirilməsi, Trans-Anadolu və Trans-Adriatik boru xəttinin inşasını əhatə edir. Nəticə etibarilə Azərbaycan qazı Gürcüstan və Türkiyə üzərindən Bolqarıstan, Yunanıstan və İtaliyaya çatdırılacaqdır. Nəhəng ŞahDəniz-2 yatağı ilkin mərhələdə Türkiyəyə 6 milyard kubmetr Avropa ölkələrinə isə 10 milyard kubmetr qaz nəql edəcəkdir.

Cənub Qaz Dəhlizinin həyata keçirilməsində iştirak edən tərəflər arasında səmərəli əlaqələndirməni təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Cənub Qaz Dəhlizi üzrə Məsləhət Şurasını təsis etmişdir. Məsləhət Şurasının iclası ildə bir dəfə keçirilir və onun işinə həmçinin, beynəlxalq maliyyə qurumları və müvafiq şirkətlər cəlb olunur.

Bütün bu deyilənlərə əsasən Azərbaycan Avropanın enerji təhlükəsizliyində mühüm rola malik olduğu artıq heç kəsdə şübhə yeri qoymur.

Ədəbiyyat:

1. <http://brussels.mfa.gov.az/content/38>
2. <http://minenergy.gov.az/index.php/az/38-beyn-lxalq-m-kdasl-q/bte?start=16>
3. <https://report.az/analitika/avropalasmaq-azerbaycan-dovletinin-temel-prinsipilerinden-biri/>
4. <http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2011/yanvar/151440.htm>
5. https://www.oecd.org/environment/outreach/Azerbaijan_Energy%20subsidies_Azeri_FINAL.pdf

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura, qrup 230, **Maral Hübətova**
Elmi rəhbər: t.ü.f.d. Təranə Quluzadə*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ MİQRASIYA PROSESLƏRİNDƏ

***Açar sözlər:** müasir siyasət, əməkçi miqrantlar, iqtisadi inkişaf, beynəlxalq miqrasiya prosesləri*

XXI əsrdə qloballaşmanın bütün planeti əhatə etdiyi bir dövrdə dünyanı miqrasiya prosesləri olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Son illərin təhlili göstərir ki, Azərbaycanda müşahidə olunan sürətli sosial-iqtisadi inkişaf, energetika və nəqliyyat sahələrində beynəlxalq kommunikasiyaların genişlənməsi, eyni zamanda ölkəmizin geosiyasi mövqeyi miqrasiya proseslərinin intensivləşməsinə gətirib çıxarmışdır.

Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev 8 sentyabr 2000-ci ildə Nyu-Yorkda Amerikanın nüfuzlu yəhudi təşkilatlarının rəhbərləri ilə görüşündə ölkədəki miqrasiya proseslərinə toxunaraq demişdir: “Bilirsiniz, təxminən 1988, 1989-cu illərdən başlayaraq Sovetlər İttifaqından Qərb ölkələrinə, Amerikaya, İsrailə yəhudilərin axını güclü olmuşdur. Azərbaycandakı bu proses, eyni zamanda Azərbaycanda gedən ictimai siyasi proseslər Ermənistan-Azərbaycan müharibəsinə görə və daxildə vəziyyət çox gərgin olduğuna görə daha da çətin olmuşdur. Ancaq 1993-cü ildən biz Azərbaycanda daxili ictimai-siyasi sabitliyi təmin edə bildik və insanların miqrasiyası çox kəskin şəkildə dayandı”.

Son illər Azərbaycanda gedən sosial-iqtisadi inkişaf nəticəsində ölkəyə miqrant axınının güclənməsi bu sahədə tənzimləmə işlərinin aparılması zərurətini yaratmışdır. Bu məqsədlə prezident İlham Əliyev 2007-ci il martın 19-da Dövlət Miqrasiya Xidmətinin yaradılması haqqında fərman imzalamışdır. Bununla da ölkədə miqrasiya sahəsində qanunvericiliyin beynəlxalq normalara və müasir dövrün tələblərinə uyğun təkmilləşdi-

rilməsi, qeyri-qanuni miqrasiyanın qarşısının alınması ilə bağlı dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi üçün geniş imkanlar yaradılmışdır.

Ədəbiyyat:

1. Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. Sentyabr-2000, Noyabr-2000. 46 kitabda, 30-cu kitab / buraxılışa məsul: R.Mehdiyev. Bakı: Azəməşr, 2010, 512 s.

2. Əliyev İ.H. İnkişaf Məqsədimizdir (çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər). May-2010, İyul-2010. 41 kitabda, 41-ci kitab / buraxılışa məsul: R.Mehdiyev. Bakı: Azəməşr, 2017, 400 s.

3. Həsənov Ə.M. Azərbaycan Respublikasının milli inkişaf və təhlükəsizlik siyasətinin əsasları. Bakı: Zərdabi LTD, 2016, 700 s

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, q.r.443a, Nübar Rəhimova
Elmi rəhbər: t.ü.f.d., dos. Bəhmən Əliyev*

AZƏRBAYCAN-ERMƏNİSTAN VƏ DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQİŞƏSİNƏ İSPANİYANIN MÖVQEYİ

Açar sözlər: Dağlıq Qarabağ, İspaniya, Madrid Prinsipləri

Müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Respublikasının diplomatik münasibət qurduğu dövlətlərdən biri də İspaniyadır. Digər dövlətlər kimi İspaniya da respublikanın xarici siyasət prioritetlərindən biri olan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə biganə qalmamışdır. Bildiyimiz kimi, indiyədək Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair sülh danışıqlarında müxtəlif həll variantları ortaya çıxmışdır. Belə variantlardan biri də “Madrid prinsipi”dir. “Madrid prinsipi” 2009-cu ilin noyabrında İspaniyanın paytaxtı Madriddə keçirilən ATƏT-in Nazirlər Konfransında MQ həmsədrlərinin Azərbaycan və Ermənistan xarici işlər nazirlərinə təqdim etdikləri saziş planıdır. Burada maraqlı məqam 2009-cu ildə sazişin tərəflərə təqdim olunması, sülh danışıqlarının aparılması üçün məkan kimi Madrid şəhərinin seçilməsindən daha çox, ev sahibi olan İspaniyanın AB təmsilçisi kimi danışıqlara qoşulması idi. Qeyd edək ki, Ermənistanın qeyri-konstruktiv mövqeyi səbəbindən “Madrid prinsipləri” həyata keçmədi. Bununla yanaşı, İspan diplomatları bəyənətlərində Dağlıq Qarabağ məsələsi ilə bağlı müəyyən fikirlər irəli sürmüşlər. Belə ki, İspaniya səfirliyinin müvəqqəti işlər üzrə vəkili İqnasio Sançes Taboada bildirmişdir ki, “Madrid prinsipi” Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli üçün uyğun bir təklifdir və ölkəsi münaqişənin beynəlxalq hüquq normalarına uyğun bir şəkildə həll olunmasının tərəfdarıdır. İspaniya XİN Xarici Siyasət və Təhlü-

kəsizlik üzrə baş direktoru Enrike Mora ölkəsinin münaqişənin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində sülh yolu ilə həllini dəstəklədiyini bəyan etmişdir. İspaniyanın Xarici İşlər, Avropa İttifaqı və Əməkdaşlıq nazirinin müavini Fernando Martin Valenzuela Marzo Azərbaycanın Kataloniya məsələsində İspaniyanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləməsinə görə təşəkkürünü ifadə etmiş, öz növbəsində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində sülh yolu ilə ədalətli həllinin tərəfdarı olduğunu vurğulamışdır. İspaniya Krallığının Deputatlar Konqresininin Xarici Əlaqələr Komitəsinin sədri Xosep Antonio Duran İspaniyanın Azərbaycanın haqlı mövqeyini dəstəklədiyini bəyan etmişdir.

Ədəbiyyat:

1. <http://1905.az/madrid-prinsipl%c9%99ri-v%c9%99-yenil%c9%99n-mis-madrid-prinsipl%c9%99ri-n%c9%99dir/>
2. <http://www.mfa.gov.az/az?id=546&language=az&options=content>
3. <https://www.azernews.az/karabakh/141634.html>
4. <https://www.azernews.az/nation/81281.html>
5. <https://azvision.az/news/181214/-ispaniya-qarabag-meselesinde-azer-baycani-destekledi-.html>
6. <http://idp.gov.az/az/news/103>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura, qrup 133, Zamanova Nərmən Elman qızı
Elmi rəhbər: dos. Sevdagül Əliyeva*

ABŞ-DA ETNİK VƏ İRQİ AZLIQLARIN SƏSVERMƏ PROSESLƏRİNDƏ İŞTİRAKI

Açar sözlər: Etnik-irqi azlıqlar, Səsvermə, 2020-ci il prezident seçkiləri

ABŞ-ın Siyahıyaalma Bürosunun (Census Bureau) açıqladığı məlumatların Pyu Araşdırma Mərkəzi (Pew Research Center) tərəfindən həyata keçirdiyi təhlilə görə, 2018-ci ildə ABŞ-da seçilən seçicilərin yarısından çoxu seçkilərdə uzun müddətdir görünməyən fəallığı nümayiş etdirdilər. Rekord həddə çatan coşğu ilə, 2018-ci il seçkilərində 122 milyondan çox insan səs verdi, bu 1978-ci ildən bəri keçirilən aralıq seçkilərdə ən yüksək rəqəmdir. Hispaniklər (ispan mənşəli əhali) və asiyalıların iştirak nisbəti təxminən 40% yüksəldi. Kaliforniyada yaşayan Latın amerikalıların səsvermə göstəriciləri isə nisbətən aşağıdır. Bu göstərici Latın amerikalıların iqtisadi vəziyyəti və demoqrafik göstəriciləri ilə əlaqədardır. Ümumiyyətlə-

lə, bütün qruplar üzrə seçicilərin fəallığı nisbəti prezident seçkiləri illərində müşahidə olunan səviyyələrdən zəif idi.

Ötən illərin seçki nəticələrinə nəzər yetirərkən, ABŞ-ın 2020-ci il prezident seçkiləri sürətlə göz önünə gəlir. Nəzərə alsaq ki, 2020-ci il seçkiləri daha böyük əhəmiyyət kəsb edən – prezident seçkiləri olacaq, seçicilərin daha fəal iştirakı qaçılmaz görünür. Qaraların seçicilərin üçdə birini təşkil edəcəyi gözlənilir. Qaralar müxtəlif etnik qrupların tərkibində təmsil olunsalar da, onların ən böyük payı hispaniklər arasında müşahidə edilir. Ümumiyyətlə, hispanik seçicilərin 2020-ci il seçkilərində ən böyük etnik qrupu təşkil edəcəkləri proqnoz edilir. Hispaniklər seçicilərin təxminən 13%-dən bir qədər çox hissəni təşkil edəcək ki, bu da qaradəriliyə nisbətən daha çoxdur. 2000-ci il prezident seçkilərində 7% hispanik səsvermə hüququ qazanmışdısa, 2008-ci ildəki prezident seçkilərində 9% hispanik səsvermə hüququ qazanmışdır. Bu göstəricilər hispanik seçicilərin tədricən olsa belə davamlı artımını əks etdirir. Asiyalıların səsvermə hüququ 2020-ci ildə təxminən 11 milyona çatacaq. 2000-ci ildə 5 milyon asiyalı seçiciyə səsvermə hüququ verildiyini nəzərə alsaq, bu 2020-ci ildə asiyalı seçicilərin iki dəfə artması deməkdir.

Ədəbiyyat:

1. Jack Citrin, Benjamin Highton. How Race, Ethnicity, and Immigration Shape the California Electorate. 2002.

2. Pew Research. 2019. Historic highs in 2018 voter turnout extended across racial and ethnic groups. www.pewresearch.org/fact-tank/2019/05/01/historic-highs-in-2018-voter-turnout-extended-across-racial-and-ethnic-groups/

3. Pew Social Trends. 2019. An early look at the 2020 electorate. www.pewsocialtrends.org/essay/an-early-look-at-the-2020-electorate/

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura II kurs, Abdulov Bəhmən
Elmi rəhbər: müəll. Məcidov Elşən*

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARINDA AZƏRBAYCAN DİASPORUNUN FƏALİYYƏTİ

Açar sözlər: *ABŞ, diaspora, lobbiçilik, Azərbaycan*

Ən böyük Azərbaycanlı diaspor qruplarından birinə Amerika Birləşmiş Ştatlarında rast gəlinir. Bu gün 700 mindən çox azərbaycanlı ABŞ-da yaşayır. Ümumiyyətlə, Azərbaycan ictimaiyyəti Kaliforniya, Nyu-Cersi, Nyu-york, Miçiqan, Pensilvaniya ştatları və Kolumbiya federal dairəsində yaşayır.

ABŞ-da Azərbaycanla bağlı bir çox qurumlar var ki bir-biri ilə əməkdaşlıq edirlər, əsasən bu birlik rəmzi əhəmiyyət daşıyır. ABŞ-ın Nyu-Cersi ştatında fəaliyyət göstərən "Amerikanın Azərbaycan Cəmiyyəti" müəyyən siyasi məsələlərdə Azərbaycana dəstək məqsədi daşıyır. 1957-ci ildə yaradılmış xeyriyyə təşkilatı olan "Amerikanın Azərbaycan Cəmiyyəti" (AAC) Azərbaycan xalqının öz mədəniyyətini və tarixi haqqında biliklərini artırmaq, habelə Amerika Birləşmiş Ştatları və Azərbaycan Respublikası arasında iqtisadi, mədəni və elmi sahələrdə əlaqələrin inkişafına həsr olunmuş qeyri-kommersiya təşkilatıdır.

ABŞ-ın qanunverici orqanlarında zəif mövqelərə malik Azərbaycan bütün bunları icraedici hakimiyyətdə nüfuzu ilə balanslaşdırır. Azərbaycanın siyasi və iqtisadi maraqlarını Amerikada təmin edən əsas mərkəzlərdən biri Amerika Biznes Şurasıdır. Həmin şuranın məsləhətçilərinə tanınmış siyasi və akademik sferanın tanınmış nümayəndələri olan C. Beker, H. Kissencer və R. Çeyni daxildir (mərhum Z. Bzejnski də bu şuraya daxil idi). Şura 12 nəfər tərəfindən idarə olunur ki, bunlar içərisində sabiq Müdafiə Nazirinin Müavini Riçard Armiteyc, Energetika nazirinin müavini Uilyam Veyt və nəhəng neft şirkətlərinin birinci katibləri daxildir. Şura 55 müxtəlif neft şirkətləri ilə əməkdaşlıq edir ki, bu da Azərbaycanın Amerikada nüfuz sahibi olan neft maraq qrupları ilə yaxın münasibətlərinə şərait yaradır.

Azərbaycanın adı çəkilən maraq qrupları, peşəkar lobbi təşkilatları, müttəfiq ölkələrin diaspor təşkilatları ilə birgə səyləri praktikada öz bəhrəsini verməyə başlayıb. 1997-ci ildə Nümayəndələr palatasının təklif etdiyi «Porter düzəlişi»nə əsasən Azərbaycan və Dağlıq Qarabağa maliyyə yardımı «7:1» nisbətində müəyyən edilmişdir ki, bu da öz növbəsində Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrı ərazi kimi tanınması demək idi. Lakin yuxarıda adı çəkilən qüvvələrin birgə səyi nəticəsində Ağ Ev və Dövlət Departamenti «Azərbaycan və Dağlıq Qarabağ» ifadəsini «Dağlıq Qarabağ daxil olaraq Azərbaycan» ifadəsinə dəyişdirilməsinə, «7:1» formulunun isə ümumiyyətlə aradan qaldırılmasına nail olmuşdur. Azərbaycana hər hansı bir dövlət yardımını qadağan edən 907-ci düzəliş hələ Bil Klintonun hakimiyyəti vaxtı öz aktuallığını itirməyə başlayıb, bala C. Buş vaxtından isə hər il prezident tərəfindən dondurulur. Dövlət Departamentinin 2007-ci il məruzəsində Dağlıq Qarabağ Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş ərazi kimi göstərilmişdir. Erməni diaspor və lobbi təşkilatlarının səyi nəticəsində həmin cümlə iki dəfə neytral forma alsə, son nəticədə Departament onu əvvəlki vəziyyətinə qaytarmışdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri (1991-2016) /məqalələr toplusu/. Bakı: "Poliart" MMC, 2017, 904 s.

2. Uslu Ramazan, Kocaman Sinan, The activities of the Azerbaijani diaspora in the United States of America, The 2013 WEI International Academic Conference Proceedings Orlando, USA

3. Yeliz Kupcuk, Azerbaijan's relations with the United States in the Post-Soviet Era, The Middle East Technical University, 2006.

*Азербайджанский университет языков
Факультет Международных отношений
и Регионоведения, Группа 340Р, Алиева Жяля
Научный руководитель: ст.преп. Гусейнзаде Диана*

РОЛЬ ПЕРВОГО ВИЦЕ-ПРЕЗИДЕНТА МЕХРИБАН ХАНУМ АЛИЕВОЙ В ИСТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДИПЛОМАТИИ

***Ключевые слова:** первая леди, история Азербайджана, дипломатия, Фонд Гейдара Алиева*

На протяжении веков многие азербайджанские женщины вписали свои имена в историю нашей культуры и государственности. Еще в XV веке Сара хатун, добилась заключения международного договора с османским султаном Мехметом II, войдя в историю дипломатии в качестве первой женщины-дипломата столь высокого ранга на всем мусульманском Востоке.

Азербайджан провозгласил свою независимость в 1918 году, наделив женщин избирательным правом раньше, чем это было сделано в Европе.

В ряду выдающихся женщин-лидеров современного мира и первая леди Азербайджана – вдохновитель социогуманитарной и культурной модернизации своей страны. За вклад, внесенный в развитие и пропаганду национальной музыки, литературы и поэзии, за заслуги в области межкультурного обмена Мехрибан ханум Алиева была удостоена звания Посла доброй воли ЮНЕСКО и ИСЕСКО. После этого, возросло число проектов, реализованных Азербайджаном совместно с ЮНЕСКО, стали интенсивнее проводиться мероприятия, связанные с нашей республикой. Необходимо отметить, что беспрецедентная активность и авторитет Мехрибан ханум Алиевой в качестве посла доброй воли ЮНЕСКО и главы Организационного комитета первых Европейских игр в Баку сыграли огромную роль в организации масштабного спортивного события на мировом уровне,

придав мощный импульс и новое евразийское измерение этой европейской идее. Мехрибан ханум Алиева осуществляет тактику, которая может стать глобальной моделью по борьбе с выбросами углекислого газа без политизации вопроса, а именно - посадку деревьев.

Под ее руководством Фонд Гейдара Алиева стал, по сути, внеинституциональным инструментом развития Азербайджана. В известных святилищах Азербайджана были проведены реставрационные работы поддержки и восстановления культурных памятников в европейских городах, что позволило Азербайджану завоевать симпатии влиятельных представителей культурной и духовной элиты Европы. Нельзя обойти вниманием роль Первой леди и в изменении архитектурного облика азербайджанской столицы. Целый ряд проектов, реализованных лучшими архитекторами мира, сделали Баку модным и современным городом.

Сегодня, будучи на посту Первого вице-президента, Мехрибан ханум решает эти и другие задачи, стоящие перед страной, на еще более высоком уровне, являя собой образец женщины – государственного деятеля, дипломата мирового уровня. Она вносит незаменимый вклад в успешную реализацию внешнеполитического курса Президента Ильхама Алиева, в укрепление независимости Азербайджана и его народа.

Литература:

1. <https://mehriban-aliyeva.az/ru/internationalpress/node/845760>
2. <https://1news.az/news/k-100-letiyu-organov-diplomaticheskoy-sluzhby-azerbaydzhana-vneshnyaya-politika-s-zhenskim-licom>
3. http://www.anl.az/down/meqale/kaspi/kaspi_noyabr2009/97319.htm

*Азербайджанский университет языков
Магистр Бабаев Валех, Факультет МО и Регионоведения, гр.132р
Научный руководитель: доц. Надир Гулиев*

РОЛЬ И МЕСТО АФГАНИСТАНА В РЕАЛИЗАЦИИ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ЦЕЛЕЙ ВЕЛИКОБРИТАНИИ

Ключевые слова: *Великобритания, Афганистан, внешняя политика Великобритании*

В 1600 году была создана Британская Ост-Индская компания, которая осуществила ряд колониальных завоеваний. Наиболее значимым из них стало завоевание Индии (“жемчужины Британской империи”).

Территориальные приобретения Российской империи в Цент-

ральной Азии колоссальным образом повысили “цену” Афганистана. Используя свой центрально-азиатский плацдарм, Российская империя могла попытаться закрепиться в Афганистане. В свою очередь, последнее открывало для России прямой доступ в Индию. Подобная ситуация могла поставить под угрозу британское владычество в Индии. Для недопущения подобной ситуации Британия развязала три войны для получения контроля над Афганистаном и не допущения России к своим владениям.

Прошло целое столетие с окончания третьей англо-афганской войны. Британская империя распалась, как и Российская. Однако геополитическое значение Афганистана не показывает тенденцию на снижение. Хотя Афганистан и не имеет выхода к морю, однако эта страна одновременно граничит с Ираном, Китаем, Пакистаном, Туркменией, Таджикистаном и Узбекистаном. Переход Афганистана под влияние какой-либо державы (особенно России или Китая) может коренным образом изменить баланс сил в регионе.

Нежелательность вышеназванного сценария для Великобритании стало одной из главных причин того, что бывший премьер-министр Соединенного Королевства Т. Блэр поддержал действия США по вводу войск в Афганистан.

Литература:

1. Геополитическая позиция Афганистана делает его одной из главных целей великих держав в регионе.
2. Великобритания стремиться помешать изменению баланса сил в регионе, который может возникнуть в результате получения контроля над афганской территорией.
3. *Сафронов К. Ю., Минаков П. А.* ИСТОРИЯ ВОЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ ВЕЛИКОБРИТАНИИ И АФГАНИСТАНА, 2013// <http://eurasian-defence.ru/?q=node/25841>
4. Александр Томилин. Россия и Британия: готовясь к схватке за Афганистан, 2019// <https://regnum.ru/news/polit/2638368.html>

РОЛЬ Д.ТРАМПА В РАЗВИТИИ АМЕРИКАНО-АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Ключевые слова: *внешняя политика, США, Азербайджан, энергетическая безопасность*

Политика США в отношении Азербайджана после прихода администрации Д. Трампа, необходимо учитывать несколько факторов. В первую очередь – внешняя политика США в отношении государств постсоветского пространства реализуется под влиянием российско-американских отношений. На внешнюю политику США по отношению к Азербайджану также влияет и иранский фактор. В апреле 2017 года Госсекретарь Тиллерсон заявил, что Иран является главным спонсором международного терроризма. В свою очередь, президент Трамп в рамках саммита G7 в Италии отметил, что Иран «нарушил дух» соглашения, заключенного в 2015 году относительно ядерной программы Тегерана. В то же время, несмотря на негативные заявления руководства США, в апреле 2017 года Госдеп опубликовал отчет, в котором утверждается, что Иран выполняет возложенные на него обязательства в рамках «Совместного всеобъемлющего плана действий».

Необходимо отметить, что Баку заинтересован в развитии отношений с Тегераном в рамках проекта «Север-Юг», в связи с этим, ухудшение отношений между США и Ираном негативным образом отразится на сотрудничестве Баку и Тегерана, изоляция которого не выгодна Азербайджану. Более того, как республиканцы, так и демократы осознают значимость нашего государства, как необходимого фактора развития энергетической безопасности Европы. На заседании американо-азербайджанской Торговой палаты помощник Госсекретаря Бриджет Бринк заявила, что США поддерживают реализацию проекта Южного газового коридора. Важно также отметить, что Трамп в отличие от Обамы меньше акцентирует внимания на важности либеральных ценностей во внешней политике США, поэтому можно предположить, что в отношениях между Вашингтоном и Баку будет меньше напряженности, чем это было при предыдущей администрации. Эксперты прокомментировали телефонный разговор Трампа в первые дни президентства с президентом Азербайджана Ильхамом

Алиевым как новую страницу в двусторонних отношениях.

Приглашение главы азербайджанского государства на состоявшийся в апреле 2016 года в США Саммит по ядерной безопасности, встреча с госсекретарем Джоном Керри и рядом других официальных лиц явились проявлением развивающихся между двумя странами дружбы и партнерства. А в поздравительных посланиях президента США президенту Ильхаму Алиеву по случаю 28 Мая – Дня Республики и XXIV Международной выставки и конференции «Нефть и газ Каспия – 2017» было прямо указано на начало нового периода в двусторонних отношениях. Дональд Трамп отметил, что с нетерпением ожидает работы с президентом Ильхамом Алиевым как с активным партнером во имя лучшего будущего и для Азербайджана и США, и для всего мира.

Литература

1. <https://haqqin.az/news/110163>
2. <https://azeri.today/articles/5567/>
3. <http://www.politrus.com/2017/07/12/azerbaycan-usa-2/>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
B M və Regionşünaslıq fakültəsi, qf.445A, **Abdullayeva Rəhilə**
Elmi rəhbər: müə. Məcidov Elşən*

AMERİKA MƏDİASINDA XOCALI FƏCİƏSİ

***Açar sözlər:** Xocalı soyqırımı, Qarabağ, Amerika mətbuatı, Azərbaycan, Ermənistan*

1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə Xocalıda baş verən soyqırım Amerika mediası da daxil olmaqla dünyanın bir çox nüfuzlu mətbuatında əks-səda vermişdir.

Amerikanın populyar “Sitl tayms” (“The Seattle Times”) qəzetinin 26 fevral 2012-ci il, “Azərbaycan 1992-ci il qırğının qurbanlarını ehtiramla yad edir” başlıqlı xəbərinə əsasən: “...1992-ci il 26 fevralda 613 nəfər Xocalı sakini şəhərdən qaçarkən ermənilər tərəfindən öldürülüb. Ermənilər hücumu rədd etməyiblər, lakin ölənlərin sayının şişirdildiyini təkid edirlər. Türkiyə və Azərbaycan, dünyanı, qətləri bəşəriyyətə qarşı cinayət kimi tanımağa çağırıb. ...Erməni qüvvələri münaqişə zamanı artıq 30 minə yaxın insanın öldüyünü və 1 milyon insanın didərgin düşdüyünü bildirir və Azərbaycan anklavı olan Dağlıq Qarabağa nəzarət edir”.

“Nyu-York Tayms” (“The New-York Times”) qəzetinin 3 mart 1992-ci il, "Ryutrs"-ə (“Reuters”) verdiyi məlumatla görə, erməni silahlıları keçən həftə Azərbaycana məxsus Xocalı şəhərində qadın və uşaqlar da daxil 1000 nəfəri öldürdüyünü təkzib etdi. Buna rəğmən məqaləyə görə əraziyə səpələnmiş onlarla baş dərisi, soyulmuş cəsədlər qırğın barədə Azərbaycanın mövqeyinin doğru olduğunu sübut edir.

Məşhur “Los Anceles Tayms” (“Los Angeles Times”) qəzetinin, 29 fevral 1992-ci il dərc olunan, müəllifi Con Tor Dalburq olduğu xəbərdə Sovet ordusunun 366-cı moto atıcı alayından xüsusi bəhs olunmuş, onu qırğının baş tutmasında arbitr və günahkar kimi qiymətləndirmişdir. Tərkibində ermənilərin də iştirak etdiyi 366-cı alayın insanlara qarşı qəddarlığını vurğulamış, mühüm əmrlərin onlar tərəfindən verildiyi də xəbərdə əksini tapmışdır.

“Vaşinqton Tayms” (“The Washington Times”) 9 aprel 2012-ci il, “Xocalıdakı qırğın azərbaycanlıların unutmadiğı dəhşətdir” başlıqlı məqalədə, Xocalı faciəsini bir növ Amerika inqilabı ilə müqayisə edir, lakin Xocalının detallarının daha acınacaqlı, şahidlərinin daha çox olduğunu vurğulayır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan 1992-ci il qırğının qurbanlarını ehtiramla yad edir// <https://www.seattletimes.com/nation-world/azerbaijan-honors-victims-of-1992-massacre>

2. Con Tor Dalburq, Ermənistan-Azərbaycan müharibəsi Köhnə Sovet alayının tələsinə düşdü: Qafqaz: Əsgərlər etnik qarşıdurmanın heç bir hissəsini istəməirlər, v' nəhayət Moskva onlara çıxma əmrini verdi.// <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1992-02-29-mn-2372-story.html>

3. Erik.C.Laymən, Xocalıdakı qırğın azərbaycanlıların unutmadiğı dəhşətdir// <https://www.washingtontimes.com/news/2012/apr/9/massacre-in-khojaly-a-horror-not-forgotten/>

4. Ermənilərin törətdiyi qırğınlardan xəbər verilir// <https://www.nytimes.com/1992/03/03/world/massacre-by-armenians-being-reported.html>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və regionşünaslıq, Qrup: 337b, Ağazadə Səlahət
Elmi rəhbər: Ülviyyə Hüseynova*

İNGİLTƏRƏNİN CƏNUBİ QAFQAZ SİYASƏTİ VƏ AXC

Açar sözlər: İngiltərə, Cənubi Qafqaz, AXC Erməni məsələsi

İngiltərənin Cənubi Qafqaz siyasətində “Erməni məsələsi” böyük əhəmiyyət kəsb edirdi və həmin məsələdə İngiltərə-Rusiya rəqabətləri bö-

yük rol oynamışdır. “Erməni məsələsi”ni ortaya atmaqla İngiltərənin məqsədi Osmanlı torpaqlarını parçalamaq və parçalanmış ərazilər üzərində hegemonluq qurmaq idi, eyni zamanda Rusiyanın Aralıq dənizinə enməsinin qarşısını almağı hədəfləmişdir. “Erməni məsələsi”nin millətlərarası bir problemə çevrilməsində ən böyük rolu Rusiyanın Yaxın Şərqdə güclənmək, isti dənizlərə enmək strategiyası və bunun da İngiltərənin ənənəvi siyasətinə zidd olması idi. Belə ki, enerji resurslarının əsas hissəsinin Osmanlı sərhədləri içərisində yer alması Yaxın Şərqi İngiltərə üçün əhəmiyyətli bir bölgəyə çevirmişdi. Belə ki, İngiltərənin əsas məqsədlərindən biri Türkiyənin yalnızlığa məhkum etmək və bu dövlət ilə türk dünyası arasındakı əlaqələri qoparmaq idi. Bu planın gerçəkləşməsi üçün ən uyğun vasitə və yeganə baryer məhz ermənilər idi. Erməni dövlətinin Cənubi Qafqazda qurulması isə bir növ Rusiyaya xəbərdarlıq şəklində xarakterizə oluna bilər, həmçinin onun türk sivilizasiyasına qarşı yaratmaq istədiyi bir təhdid idi.

Birinci dünya müharibəsinin sonunda Böyük Britaniyanın Azərbaycana marağı artmışdı. F.X.Xoyski ilə danışıqlar zamanı Corc Miln Azərbaycan Cümhuriyyətini tanıdığını bildirir, bundan əlavə Zaqafqaziya hökumətlərinin daxili işlərinə qarışmayacağını bəyan edir. 1919-cu ilin əvvəllərindən başlayaraq İngiltərə-Azərbaycan əlaqələri Bakıda olan ingilis komandanlığı, İstanbuldakı ingilis hərbi və diplomatik nümayəndəliyi, sonralar isə Paris Konfransında təmsil olunan sülh heyəti vasitəsilə həyata keçirilirdi.

Ədəbiyyat:

1. E.Şixəliyev. İngiltərənin Cənubi Qafqaz siyasətində erməni amili və Naxçıvan məsələsi (XX əsrin əvvəlləri).
2. C.P.Həsənlı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xarici Siyasəti (1918-1920).
3. PRO. CAB. 25/120, S.W.C. 1, Secret, "Note on the Military Situation in Armenia" by Supreme War Council, British Section, Versailles.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, qrup 452, Atakişiyeva Aytac
Elmi rəhbər: t.ü.f.d., dos. Bəhmən Əliyev*

AZƏRBAYCAN-POLŞA MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Açar sözlər: ATƏT sədri, NATO, Polşa, Azərbaycan

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikası ilə Polşa arasında münasibətlər geniş siyasi, iqtisadi, sosial spektri əhatə edir. İki ölkə arasında əla-

qələr həm ikitərəfli müstəvidə, həm də beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində inkişaf edir. Keçmiş SSRİ dövründə iqtisadi, mədəni sahədə mövcud olan münasibətlər 1991-ci ildən sonra qarşılıqlı əməkdaşlığın yeni sahələrini müəyyənləşdirməyə təkan vermişdir. İki ölkə arasındakı əlaqələrin istiqamətini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq mümkündür.

Azərbaycanın xarici siyasətində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli məsələsi əsas prioritet olduğundan, Polşa ilə münasibətlərdə də rəsmi Varşavanın münaqişəyə yanaşması önə çıxmışdır. Münaqişənin sülh yolu ilə həlli ilə bağlı danışıqlar ATƏT Minsk Qrupu çərçivəsində aparıldığından ötən illər ərzində Polşanın ATƏT-ə sədrlik etməsinə və bu çərçivədə fəaliyyətinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Azərbaycan və Polşa prezidentlərinin, xarici işlər nazirlərinin qarşılıqlı səfərləri zamanı rəsmi Varşava Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həllinin vacibliyini dəfələrlə bəyan etmişdir. Polşanın ATƏT-ə sədrlik etdiyi dövrdə 1997-ci ildə münaqişənin “mərhələli həll planı” ortaya çıxmışdır.

İki ölkə arasında siyasi, hərbi sahələrdə əməkdaşlığın inkişafı üçün addımlar atılmışdır. NATO və Avropa Birliyinin üzvü olan Polşanın Azərbaycanla əməkdaşlığı AB-nin Şərq Tərəfdaşlığı Proqramı, Avroatlantika Tərəfdaşlıq Şurası, NATO-nun Sülh Naminə Tərəfdaşlıq Proqramı, GUAM və s. beynəlxalq təşkilatlarda davam edir.

Azərbaycanın Avropa təsisatlarına inteqrasiyasının inkişafı baxımından Avropa Qonşuluq Siyasətinin həyata keçirilməsinin və Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında Fəaliyyət Planının qəbul edilməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu müstəvidə iki ölkə arasında enerji-nəqliyyat koridorlarının qurulması, Azərbaycan və Polşanın təhlükəsizliyi üçün ümumi təhdidlərin qarşısının alınması, Avropa Təhlükəsizlik və Müdafiə Siyasəti (ATMS) proqramlarının həyata keçirilməsində Azərbaycanın iştirakı, Azərbaycan-AB və Azərbaycan Avroatlantik əməkdaşlığı, transmilli cinayətkarlıqla mübarizədə əməkdaşlığın genişləndirilməsi, sərhəd təhlükəsizliyinin təmin olunması və s. istiqamətində məsləhətləşmələr həyata keçirilir, müvafiq addımlar atılır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası ilə Polşa Respublikası arasında 2005-ci il martın 30-da Varşava şəhərində imzalanmış sənədlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı// <http://www.e-qanun.az/framework/10474>
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Polşa Respublikasına rəsmi səfəri// <http://www.baku.ms.gov.pl/>
3. Azərbaycan - Polşa münasibətləri//<http://lib.aliyev-heritage.org/az/7202360.html>

ABŞ VƏ AZƏRBAYCAN ARASINDA ƏLAQƏLƏRİN QURULMASI

Açar sözlər: Azərbaycan, əlaqələr, ABŞ

Müasir Azərbaycan Respublikasının çoxtərəfli xarici siyasətinin mühüm istiqamətlərindən birini də dünyanın güc mərkəzləri və qabaqcıl dövlətləri ilə münasibətlər təşkil edir. Bu baxımdan Azərbaycanın Amerika Birləşmiş Ştatları ilə münasibətləri xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

1991-ci il 18 oktyabrda Azərbaycan müstəqillik haqqında Konstitusiyaya aktını qəbul etdi. Vaşinqton həmin il dekabrın 25-də müstəqil Azərbaycan dövlətini rəsmi tanıdığını bəyan edən ilk dövlətlərdən biri oldu. 1992-ci il martın 17-də ABŞ Bakıda səfirlik açmış, 18-də isə iki dövlət arasında rəsmi münasibətlər yaranmışdır.

ABŞ-da güclü erməni lobbisinin uzun illər ərzində ciddi fəaliyyəti, yeni müstəqillik əldə edən Azərbaycanda siyasi qeyri-sabitlik səbəbindən sistemli xarici siyasət strategiyasının olmaması, ABŞ-ı yaxından tanıyan kadrların və mütəxəssislərin yoxluğu səbəbindən Azərbaycan bir sıra uğursuzluqlarla və Vaşinqtonun ədalətsiz qərarları ilə üzləşməli oldu.

Keçən yüzilliyin 90-cı illərinin əvvəllərində erməni lobbisinin ABŞ-da Azərbaycana qarşı həyata keçirdiyi ən böyük siyasət Konqres tərəfindən "Azadlığa Dəstək Aktı"na edilmiş 907-ci düzəliş oldu. Bu düzəliş müəyyən zamanda iki ölkə arasında əlaqələrin qurulmasına maneə yaradan səbəblərdən biri oldu. Lakin ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi ilə, onun fəal xarici siyasəti nəticəsində Azərbaycan-ABŞ əlaqələri inkişaf etməyə başladı. 1994-cü il iyunun 10-da Heydər Əliyevin Türkiyəyə səfəri zamanı ABŞ Dövlət Katibi Uorren Kristoferlə görüşü iki dövlət arasında yaxınlaşmağa təkan verdi.

Müasir dövrimüzdə ABŞ-Azərbaycan arasında hərtərəfli, siyasi-iqdisadi, həmçinin beynəlxalq əlaqələr və əməkdaşlıq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. ABŞ Azərbaycanın təşəbbüsü keçirilən global enerji layihələrini, o cümlədən Cənub Qaz Dəhlizini qətiyyətlə dəstəkləməkdə davam edir. ABŞ, eyni zamanda, Azərbaycanı Avropa üçün yeni enerji mənbəyi hesab etməklə yanaşı, Xəzər regionunda enerji resurslarının işlənilməsi və ixracında Azərbaycanın oynadığı rolu yüksək qiymətləndirir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Strateji Araşdırmalar Mərkəzi. Azərbaycan Respublikası xarici siyasətinin əsas istiqamətləri (1991-2016), Bakı, 2017

2. Həsənov Ə.M. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Dərslik - Bakı, Azərbaycan Nəşriyyatı, 2005, 752 s.

3. Məmmədov Şəhriyar. Müstəqilliyin ilk dövrlərində ABŞ- Azərbaycan münasibətləri, "Elmi əsərlər", № 2(29), <http://www.elibrary.az/docs/jurnal/jrn20171274.pdf>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, qrup 451, Babayev Şahverən
Elmi rəhbər: b/müə. Bəyim Abdulla*

AZƏRBAYCAN-İSRAİL ARASINDA MƏDƏNİYYƏT SAHƏSİNDƏ İKİTƏRƏFLİ ƏLAQƏLƏR (2000-Cİ İLLƏR)

Açar sözlər: ikitərəfli əlaqələr, musiqi, kino festivalı

Azərbaycan müstəqilliyini yenidən bərpa etdikdən sonra İsraillə diplomatik münasibətlərini 1992-ci ilin aprelində qurmuşdu. 2000-ci illərdən bəri mədəniyyət sahəsində hər iki dövlət arasında ikitərəfli əlaqələr xüsusi ilə inkişaf etmişdir. Belə ki, 25 may 2005-ci ildə Azərbaycan əsilli məşhur caz pianoçusu Leonid Ptaşka həmkarı Şlomo Qronixlə birgə Bakı Filarmoniyasında konsert vermişdir.

2006-cı ilin noyabrın 19-dan Bakıda İsrail filmləri həftəsi təşkil olunub. Burada İsrail rejissorlarının lentə aldıkları “Salam, müsyö Şlomi”, “Kolumbiya məhəbbəti”, “Evlənmək”, “Suriyalı gəlin” və başqa filmlər nümayiş etdirilib. 21 iyun 2007-ci ildə muğam konserti keçirilib. Yinen Müəllən muğam ustadımız Alim Qasımova birgə çıxış etmişdi.

Azərbaycan musiqisi və mədəniyyəti də İsraildə geniş təbliğ edilir. Azizin təşkilatçılığı ilə 2008-ci ilin noyabrında İsraildə M. Maqomayevin xatirə gecəsi keçirilib. 2015-ci ildə Netanya şəhərində SSRİ xalq artisti Rəşid Behbudovun anadan olmasının 100 illik yubileyi münasibəti ilə tədbir keçirilib.

2019-cu ildə “Bakı Yay Caz Günləri” festivalında İsrailin virtuoz kontrabasçı Adam Ben Ezra və triosu tamaşaçılar qarşısında çıxış etmişdi. 2019-cu ilin oktyabrın 3-də tanınmış İsrail yazıçısı İdo Netanyahu və Arye Qutun Dövlət Tərcümə mərkəzində görüş təşkil olunmuşdu. Mərkəz yəhudi yazıçısı Şolom Aleyxemin “Seçilmiş əsərləri”ndən ibarət kitabı, Raxel Bluvşteynin şeirləri Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdilər.

2019-cu ilin İsrailin “Dudu Tassa və the Kuwaitis” rok qrupu çıxış etmişdi.

Yuxarıda deyilənlərdən belə qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycan-İsrail arasında mədəniyyət sahəsində ikitərəfli əlaqələrinin bugünkü səviyyəsi məmnunluq doğurur.

Ədəbiyyat:

1. İsraildə Müslüm Maqomayevin xatirəsi anılıb <https://az.trend.az/azerbaijan/society/1347695.html>

2. İsraildə Rəşid Behbudovun anadan olmasının 100 illiyi qeyd ediləcək <https://news.milli.az/culture/386678.html>

3. İsrailin rok qrupu Nəsimi festivalı çərçivəsində Bakıda konsert proqramı ilə çıxış edib. <http://mct.gov.az/az/region-xeberleri/10760>

4. Qasımlı M., Abdullayev M. Beynəlxalq münasibətlər tarixi (XX əsr. II hissə. 1946-1999). Bakı. 1999

5. Manafova M. Azərbaycanın Şərqi Asiya ölkələri ilə mədəni əlaqələri. Bakı. 2008

Azərbaycan Dillər Universiteti

BM və Regionşünaslıq fakültəsi, qrup 451

Şirəliyeva Aytac Vaqif qızı

Elmi rəhbər: t.ü.f.d., dos. Bəhmən Əliyev

AZƏRBAYCAN VƏ RUSİYA ARASINDA İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Açar sözlər: Rusiya, geosiyasi maraqlar, Azərbaycan, xarici siyasət, Cənubi Qafqaz, MDB

Rusiya Federasiyası ilə Azərbaycan Respublikası arasında iqtisadi əlaqələri enerji, ticarət, hərbi, kənd təsərrüfatı və s. sahələrdə əməkdaşlıq kimi başlıqlara bölmək mümkündür.

Azərbaycan və Rusiya strateji tərəfdaş ölkələrdir. Hazırda Azərbaycanda 760-a yaxın Rusiya şirkəti fəaliyyət göstərir. Azərbaycan Rusiya iqtisadiyyatına 1,6 mlrd. dollardan çox, Rusiya isə Azərbaycan iqtisadiyyatına 4 mlrd. dollardan çox investisiya yatırmışdır.

Azərbaycanda Rusiyanın bir çox enerji şirkətləri - “Qazprom”, “Transneft” və “Lukoil” fəaliyyət göstərir. Rusiya şirkətləri Azərbaycanın neft-qaz sektorunda icra olunan layihələrin fəal iştirakçısıdır. Azərbaycan nefti Bakı-Novorossiysk boru kəməri ilə Qara dəniz limanlarına nəql olunur.

Rusiyanın Cənubi Qafqaz ölkələri ilə ümumi ticarət dövriyyəsinin 43%-i Azərbaycanın payına düşür. 2018-ci ilin yekununa görə, ölkələr arasında əmtəə dövriyyəsi 35 faiz artaraq 2,5 milyard dollara çatmışdır.

Ölkəmiz Rusiya ilə sənaye, investisiya sahələrində səmərəli əməkdaşlıq həyata keçirir. “SOCAR Polymer” layihəsi, Pirallahı Sənaye Parkında ərzaçılıq müəssisəsinin yaradılması, Gəncə Avtomobil Zavodunun Rusiyanın “Kamaz” və “Ural” zavodları ilə əməkdaşlığı mühüm əhəmiyyət daşıyır.

İqtisadi əməkdaşlıqda kənd təsərrüfatı önəmli yer tutur. Rusiyaya ötən il 560 min tondan çox məhsul ixrac olunmuşdur. Son illərdə Rusiyadan 900-ə yaxın kənd təsərrüfatı texnikası, 650 min tondan çox mineral gübrələr alınmışdır.

“Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizi”nin yaradılması da iki ölkə arasında ən perspektivli layihələrdən biridir. Buraya dəmir yolu, bərə və avtomobil nəqliyyatı yolları daxildir. Əməkdaşlığın daha bir istiqaməti turizmdir. Təkcə 2018-ci ildə Azərbaycana Rusiyadan gələnlərin sayı 880 min təşkil etmişdir. həftədə 100-dən çox birbaşa aviareys həyata keçirilir.

Rusiya-Azərbaycan əməkdaşlığının başlıca istiqamətlərinin inkişafı üzrə 2024-cü ilədək Fəaliyyət Planında əks olunan 5 “Yol xəritəsi” iqtisadi əlaqələrin genişlənməsinin mühüm istiqamətlərini müəyyənləşdirir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan və Rusiya əlaqələri yüksəlir: Söhbət milyardlardan gədir/08.06.2019/<https://sputnik.az/economy/>
2. Azərbaycan-Rusiya iqtisadi əlaqələri müzakidə edilib. <https://www.economy.gov.az/article/>
3. Azərbaycan-Rusiya münasibətləri yeni mərhələdə - Mehdi Abdullayev/30 Sentyabr 2018, 14:07 / <https://modern.az/az/news/178758>
4. Azərbaycan-Rusiya biznes dialoqu keçirilib/08.06.2019/ <http://azprom.az/news/view/>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Fakültə: Magistratura, 227-ci qrup, Cavid Rüstəmov
Elmi rəhbər: dos. Aqil Şahmuradov*

İNKLUZİV BÖYÜMƏNİN NORVEÇİN SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFINDA ROLU

Açar sözlər: Norveç, iqtisadi inkişaf, Norveç modeli, Skandinaviya

Dünya İqtisadi Forumunun 2018-ci ildə dərc etdiyi hesabatda əsasən Norveç dünyanın inkişaf etmiş ölkələri sırasında inkluziv inkişaf baxımından lider ölkədir. Əhalisi təqribən 5,4 milyon nəfər olan bu Skandinaviya ölkəsi təhsil və innovasiya sahəsində həyata keçirdiyi tədbirlər nəticəsində dünyada ən aşağı gəlir bərabərsizliyinə malikdir. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, Norveç

neft fonduna daxil olan gəlirlər uzunmüddətli iqtisadi layihələrə yönəldirilir.

Norveç iqtisadiyyatını dünyanın digər iqtisadiyyatlarından fərqləndirən xüsusiyyətlərdən biri ölkədə minimum əmək haqqı anlayışının olmamasıdır. İşçilərin 70 faizinin əmək haqları kollektiv müqavilələrlə tənzimlənir.

İqtisadiyyatı şaxələndirmək, daha inkluziv inkişafa nail olmaq məqsədilə təhsil sahəsi prioritet olaraq müəyyənləşmişdir.

Biznes sferasında yüksəlişə nail olmaq üçün Tədqiqat Əsaslı İnnovasiya (BIA) proqramı çərçivəsində şirkətlərə tədqiqat və inkişaf sahəsi üzrə qrantlar ayrılmışdır. Eyni zamanda SkatteFUNN Tədqiqat və İnkişaf proqramı vasitəsilə Norveç şirkətlərinin T&İ xərclərinin artırılması təşviq edilmişdir.

Gender bərabərsizliyini – təhsil, işlə təminat və gəlir sferasında – aradan qaldırmaq üçün hökumət tərəfindən uğurlu addımlar atılmışdır. Eyni zamanda 2003-cü ildən şirkətlərin idarə heyəti üzvlərinin ən azı 40%-nin qadın olmasını təmin edən gender kvotası tətbiq edilir.

Norveçin neft ixrac edən ölkə olmasına baxmayaraq, onun enerji istehsalının 98 faizi bərpa olunan mənbələrdən, xüsusilə də su elektrik stansiyalarından əldə olunur ki, bu da ekoloji cəhətdən müsbət haldır.

Ümumilikdə qeyd etmək olar ki, neft qiymətlərinin dəyişməsinin iqtisadiyyata mənfi təsirini neytrallaşdırmaq məqsədilə həyata keçirilən uzunmüddətli siyasət nəticəsində Norveçdə iqtisadi böyümə, məşğulluq və yüksək həyat səviyyəsi təmin edilmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Dünya İqtisadi Forumu http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf
2. Norveç Təhsil və Tədqiqat Nazirliyi - <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/kunnskap-for-omstilling/id2514367/>
3. Norveç Tədqiqat konsulluğu - <https://www.forskningsradet.no/om-forskningsradet/programmer/>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, qrup 249, Əlizadə Məhəmməd
Elmi rəhbər: müə. Feyziyeva Günay*

MƏDƏNİYYƏT SAHƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN–MİSİR ƏLAQƏLƏRİ

Açar sözlər: Azərbaycan, Misir, ərəb, mədəni, humanitar

Misir dünyanın ən qədim dövlətlərindən biri hesab olunur. İslam ölkələri olan Misir və Azərbaycanı ortaq din, mədəniyyət bağlayır. Bu ox-

şarlığı Azərbaycan və ərəb dilləri arasında da görə bilirik. Azərbaycan dilində ərəb dilindən alınma çoxlu sözlər var. Eyni zamanda, ərəb dilinə də Azərbaycan sözləri keçib. Misir və Azərbaycan xalqlarının oxşar xüsusiyyətlərindən biri də onların qonaqpərvərlikləri, insanlara yardım etməyi sevmələri və adət-ənənələrinə bağlı olmalarıdır.

Misir hazırda Şimali Afrika, Yaxın Şərq və Müsəlman dünyasında əsas güclərdən hesab olunur. Misir BMT, Qoşulmama hərəkəti, Ərəb Dövlətləri Liqası və İƏT kimi böyük təşkilatların üzvüdür.

Misir Ərəb Respublikası 26 dekabr 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini tanımışdır. İki ölkə arasında diplomatik əlaqələr 27 mart 1992-ci il tarixində qurulmuşdur. 1993-cü ilin aprel ayında MƏR-in Bakıdakı Səfirliyi və 1994-cü ilin yanvar ayından isə Azərbaycan Respublikasının Qahirədəki Səfirliyi fəaliyyət göstərir.

Misir ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin inkişaf səviyyəsini mədəniyyət sahəsində də görürük. Bu sahədə əlaqələrimiz gündən-günə inkişaf edir. Ölkələrimiz arasında hər il mədəniyyət həftəsi keçirmək barədə razılıq əldə olunub. Belə ki, 2014-cü ilin 01-06 iyun tarixlərində Bakıda Misir mədəniyyət günləri keçirilmişdir.

İki ölkə arasında humanitar sahədə də əməkdaşlıq mövcuddur. 2014-cü ilin 20-21 oktyabr tarixlərində “İƏT üzv dövlətlərin inkişafında qadınların rolu” mövzusunda Bakıda keçirilmiş V beynəlxalq konfransda Misirin Qadınlar üzrə Milli Şurasının sədri xanım Mirvat Təllavi iştirak etmişdir.

İki ölkə arasında möhkəm əlaqələrin bariz nümunələrindən biri də Misir Mədəniyyət Mərkəzinin burada fəaliyyətə başlamasıdır. Mərkəz Azərbaycanda yeganə ərəb mərkəzidir. Bu, Misirin Azərbaycana, onun xalqına, ənənələrinə marağının göstəricisidir.

Azərbaycanda Misir Mədəniyyət Mərkəzinin 20 illik fəaliyyəti Misirə olan marağın bir göstəricisidir. Mərkəz Azərbaycanın bir neçə universitetində Misir mədəniyyət həftəsi keçirmişdir. Həmçinin, Mərkəz hər il dekabrın 18-də Beynəlxalq Ərəb Dili Günü münasibətilə tədbir keçirir. Mədəniyyət Mərkəzi mütəxəssislər üçün ərəb dili və danışmaq kursları da təşkil edir. Bütün bu tədbirləri keçirməklə Misir Mədəniyyət Mərkəzi xalqlarımızın bir-birinə daha da yaxınlaşmasını təmin etmək, mədəniyyətlərimiz arasında əlaqələri inkişaf etdirmək məqsədini güdür.

Ədəbiyyat:

1. Misir Ərəb Respublikası // http://www.mfa.gov.az/az/content/306/mi_sir
2. Azərbaycan-Misir əlaqələri inkişaf edir // <http://www.anl.az/download/meqale/azerbaycan/2010/noyabr/142294.htm>

AZƏRBAYCAN-İSRAİL SİYASİ ƏLAQƏLƏR

Açar sözlər: Azərbaycan, İsrail, siyasət, əlaqələr

25 dekabr 1991-ci ildə İsrail Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyıb, iki ölkə arasında diplomatik əlaqə isə 6 aprel 1992-ci ildə qurulub. 1993-cü ilin avqustundan İsrailin Azərbaycanda səfirliyi fəaliyyət göstərir. İki ölkə arasında münasibətlərin inkişafına İsrail və Azərbaycan dövlət başçılarının görüşləri təkan verib. 28 yanvar 1995-ci ildə Prezident Heydər Əliyev İsveçrədə keçirilən Dünya İqtisadiyyat Forumunda İsrailin Xarici İşlər Naziri Şimon Pereslə, elə həmin il 22 oktyabrda BMT Baş Məclisinin iclasında İsrailin Baş Naziri İshaq Rabinlə, 11 yanvar 1996-cı ildə Fransanın keçmiş prezidenti Fransua Mitteranın dəfn mərasimində İsrailin artıq Baş Naziri olan Şimon Pereslə, 2 dekabr 1996-cı ildə isə ATƏT-in dövlət başçılarının Lissabonda toplantısı çərçivəsində İsrailin Baş Naziri Benyamin Netanyahu ilə görüşüb, qarşılıqlı maraq doğuran məsələləri müzakirə edib.

29 avqust 1997-ci ildə İsrailin Baş naziri Benyamin Netanyahu Azərbaycana qısamüddətli səfər edib və Prezident Heydər Əliyevlə görüşüb. Görüşdə iki ölkə arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi üçün işçi qrupunun yaradılması qərara alınıb.

Prezident Heydər Əliyev 18 noyabr 1999-cu il tarixdə Türkiyədə ATƏT-in sammitində İsrailin Baş Naziri Ehud Barakla görüşüb. İki ölkə arasında yaranmış münasibətlərdən bəhs edərək Azərbaycan Prezidenti bildirib: “Xaricdə yaşayan yəhudilərin nümayəndələri tez-tez ölkəmizə ziyarət edirlər. Ölkələrimiz arasında əlaqələrin daim inkişaf etməsi üçün geniş imkanlar vardır. Bu münasibətlərin daha da genişləndirilməsi olduqca zəruridir”.

İki ölkə arasında münasibətlərin inkişafına Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev də diqqətlə yanaşır. Prezident İlham Əliyev və Şimon Peres 2006-cı ilin iyun ayında Astanada (indiki Nur-Sultan) (Ş. Peres o zaman İsrail Baş Nazirinin müavini idi), 10 avqust 2008-ci il tarixində Pekində Olimpiya Oyunlarının açılış mərasimi zamanı və 30 yanvar 2009-cu ildə Davosda keçirilən Ümumdünya İqtisadi Forumunda görüşüblər. 28-29 iyun 2009-cu ildə Azərbaycan-İsrail münasibətləri tarixində ilk dəfə olaraq İsrail prezidenti 3 nazir və 50 nəfər iş adamı ilə birgə Azərbaycana rəsmi səfərə gəlib.

Azərbaycan-İsrail parlamentlərarası işçi qrupu fəaliyyət göstərir. İs-

rail Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü dəstəkləyir və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllinə tərəfdardır. 2009-cu ildə Azərbaycana səfəri zamanı İsrail prezidenti Şimon Peres ölkəsinin bu mövqeyini bir daha bəyan edib.

Ədəbiyyat:

1. İsrail prezidenti Azərbaycanda səfərdədir. Bakı, 2009, 29 iyun - <https://www.amerikaninsesi.org/a/a-56-aze-shimoniranperes-88676362/715118.html>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, qrup 457, Fatma Yusifova
Elmi rəhbər: t.ü.f.d., dos. Bəhmən Əliyev*

AZƏRBAYCAN-İNDONEZİYA ƏLAQƏLƏRİNDƏ “PERTAMİNA” ŞİRKƏTİNİN ROLU

Açar sözlər: SOCAR, Pertamina, planlama, investisiya və risk

Müasir dövrdə Azərbaycan və İndoneziya arasında iqtisadi əməkdaşlıq genişlənməkdədir. Azərbaycanın dost ölkə ilə ticarət dövriyyəsinin həcmi 2014-cü ildə 2045,07 milyon (idxal 32,75 milyon, ixrac 2012,32 milyon) ABŞ dolları təşkil etmişdir. 2015-ci ilin yanvar-mart aylarında İndoneziyanın Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsidəki payı 2,95 faiz (idxalda 0,42 faiz, ixracda 4,76 faiz) təşkil etmişdir.

Azərbaycan-İndoneziya iqtisadi əlaqələrində enerji sahəsində əməkdaşlıq xüsusi yerdə durur. İki ölkə arasında əlaqələrdə SOCAR ilə İndoneziyanın “Pertamina” dövlət neft şirkəti arasında uğurlu əməkdaşlıq münaşibətləri mühüm rol oynayır. SOCAR İndoneziyaya xam neft ixracını 2007-ci ildən həyata keçirir. İndoneziyaya nəql olunan neftin son istehlakçısı “Pertamina” şirkətidir, bu şirkət İndoneziyada “Chevron”dan sonra ikinci ən iri neft istehsalçısıdır.

Azərbaycan Səudiyyə Ərəbistanından sonra xam neft satışına görə İndoneziyanın ikinci ən böyük tərəfdaşdır. 2007-2014-cü illər və 2015-ci ilin yanvar-avqust aylarında SOCAR İndoneziyanı 19,8 milyon ton xam neft ilə təchiz etmişdir. Hazırda İndoneziyanın idxal etdiyi neftin 8%-i SOCAR-ın payına düşür. “SOCAR Trading”in “Azeri light” brendi ilə daxil olduğu İndoneziya bazarının perspektivliyi və bazarda Azərbaycan neftinə olan tələbat artan xətt üzrə inkişaf edir.

SOCAR ilə “Pertamina” arasında neft-qaz sahəsi üzrə birgə tədqiqatlar aparılması üzrə əməkdaşlıq haqda müqavilə, sərmayələrin qoyuluşu

üzrə də razılaşma imzalanmışdır.

İndoneziya Azərbaycanda neft emalı, kəşfiyyat işlərində sahəsində toplanmış zəngin təcrübəyə maraq göstərir, bu İndoneziyanın Energetika və Mineral Ehtiyatlar Nazirliyinin neft və qaz üzrə baş direktoru Qusti Nyoman Viratmaca Pucanın, “Pertamina” şirkətinin planlama, investisiya və risk menecmenti üzrə direktoru Gigih Prakoso, “Pertamina”nın vitse-prezidenti Eko Rukmononun rəhbərlik etdikləri nümayəndə heyətlərinin Bakıya səfərində geniş şəkildə müzakirə edilmiş, bu sahədə də əməkdaşlıq istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan və İndoneziya əməkdaşlığı barədə/11 Aprel 2019/ <https://az.trend.az/business/energy/3044711.html>
2. Bakıda Azərbaycan-İndoneziya energetika forumu keçirilir /01 Fevral 2016/ https://apa.az/az/senaye-ve-energetika/xeber_
3. İndoneziyanın Azərbaycandakı səfəri: “Azərbaycandan daha böyük miqdarda neft alacağıq”-Müsahibə. <https://strateq.az/musahibe/272937/>
4. İndoneziyanın dövlət neft şirkəti Azərbaycanla əməkdaşlığın genişləndirilməsi imkanlarını nəzərdən keçirir/30 may 2018.12:54/<https://report.az/energetika/>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq, qf.445a, Rəcəbova Fərəh Elçin qızı
Elmi rəhbər: müə. Xəyalə Ağayeva*

PARİS SÜLH KONFRANSI VƏ AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİNİN QƏLƏBƏSİ

Açar sözlər: AXC, sülh konfransı, nümayəndə heyəti, tanınma

Çox mürəkkəb və gərgin şəraitdə istiqlalıyyət əldə etmiş gənc Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri də, 1919-cu il 11 yanvar tarixində Parisdə təşkil olunması planlaşdırılan, dünyanın yeni düzənini formalaşdıracaq olan konfransda iştirak etmək və orada Azərbaycanın suverenliyinin böyük dövlətlər tərəfindən rəsmən tanınmasına nail olmaq idi. Bu məqsədlə, 1919-cu il dekabrın 28-də Parisə gedəcək olan Azərbaycan nümayəndə heyətinin başçısı və tərkibi müəyyən edildi. Əlimərdan bəy Topçubaşovun rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyətinin tərkibinə Məhəmməd Həsən Hacınski, Əkbərağa Şeyxülislamov, Əhməd bəy Ağaloğlu, Ceyhun bəy Hacıbəyli, Məhəmməd Məhərrəmov, Miryaqub Mirmehdiyev kimi görkəmli ictimai-siyasi xadimlər və texniki işçilər daxil edilmişdi.

Üzərinə ciddi öhdəlik götürmüş nümayəndə heyətimiz konfransda iş-tirak etmək üçün əvvəl İstanbula yola düşmüş, viza almaq üçün burada təxminən 3 ay gözlədikdən sonra, yalnız 1919-cu il aprel ayında Parisə çatmışdır və dərhal Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, suverenliyinin tanınması istiqamətində gecikmiş təbliğat işlərinə başlamışdır. Bu istiqamətdə aparılan təbliğat işləri ilə əlaqədar, Parisdə milli irsimizin, tarix və mədəniyyətimizin, qısacası Azərbaycan gerçəkliklərinin əks olunduğu kitab və büroşuralar nəşr etdirilmişdi. Daha geniş oxucu kütləsinə çatmaq üçün yazılanlar ingilis və fransız dillərinə tərcümə olunaraq ABŞ, Kanada kimi ölkələrə də göndərilmişdi. Ən vacib sənəd isə Azərbaycan Nümayəndə heyəti tərəfindən tərtib edilmiş “Qafqaz Azərbaycanının Paris sülh konfransından tələbləri” adlı memorandum idi. Bu sənəd özündə bir sıra vacib tələbləri ehtiva edirdi: Azərbaycanın müstəqilliyi tanınmalı, Vudro Vilsonun “14 prinsipi” adlı sənəd Azərbaycana da şamil olunmalı, nümayəndələrimiz konfransa buraxılmalı, ABŞ-ın Hərbi Departamentliyi Azərbaycana hərbi yardım göstərməli, Azərbaycan Millətlər Cəmiyyətinə qəbul edilməli, ABŞ ilə Azərbaycan arasında diplomatik münasibətlər yaradılmalı idi.

Görülən işlərə baxmayaraq, səkkiz ay davam edən konfrans gedişində Nümayəndə heyətimizə tanınma ilə bağlı heç bir ümid verilmədi. 1920-ci ilin yanvar ayında azca vəziyyət dəyişdi. Artıq Müttəfiqlər bolşeviklərin vətəndaş müharibəsində qələbəsinə əmin olduqdan sonra mövqelərini dəyişərək, 1920-ci il 11 yanvar tarixində, Lord Kerzonun təklifi əsasında Ali Şura tərəfindən “Azərbaycan və Gürcüstanın de-fakto tanınması” barədə qərarı təsdiqlədilər. Beləliklə, Topçubaşov və onun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətinin uğurlu siyasi manevaraları, fəaliyyəti sayəsində, Azərbaycan Cumhuriyyəti “de-fakto” tanındı və dünya birliyinin rəsmi üzvünə çevrildi.

Ədəbiyyat:

1. E.M.Məmmədیارov-Azərbaycan Respublikasının Diplomatıya tarixi 1-ci cild
2. Quliyev.V. Azərbaycan Paris Sülh Konfransında (1918-1920).
3. <https://www.bbc.com/azeri/region/2014/11/141108>

LES RELATIONS POLITIQUES ENTRE L'AZERBAÏDJAN ET LA FRANCE

***Mots-clés:** relations bilatérales, coopération politique, les rencontres des présidents*

Le 31 décembre 1991, trois semaines après l'annonce de la chute de l'Union soviétique, la France a officiellement reconnu l'indépendance de la République d'Azerbaïdjan. Deuxième pays à reconnaître l'indépendance de cette république caucasienne après la Turquie, la France ouvre son ambassade à Bakou le 19 mars 1992. Un ans plus tard, c'est en France que le président Heydar Aliyev, effectue, du 19 au 22 décembre 1993 sa première visite officielle à l'étranger. L'accélération de ce rapprochement se traduit par la signature conjointe du Traité d'amitié, d'entente et de coopération entre la France et l'Azerbaïdjan le 20 décembre 1993 ainsi que l'ouverture de l'Ambassade d'Azerbaïdjan à Paris fin 1994.

Le 23 mars 1995, à la suite du sommet de Budapest de la Conférence sur la sécurité et la coopération en Europe, la France devient, avec les États-Unis et la Russie, coprésidente du Groupe de Minsk, structure dont l'objectif est de contribuer à la recherche d'un règlement pacifique et négocié au conflit du Haut-Karabakh, province disputée entre les deux pays.

En 2001, l'Azerbaïdjan marque son rapprochement européen et devient membre du Conseil de l'Europe le 25 janvier. Les 19 et 20 novembre 2007, alors que l'Azerbaïdjan connaît un des taux de croissance les plus élevés au monde, de l'ordre de 35 %, le président de la République azerbaïdjanaise Ilham Aliyev, effectue une visite en France et s'entretient avec le président français de l'époque, Nicolas Sarkozy, qui envisage de renforcer la présence de la France en Azerbaïdjan sur le plan économique.

Depuis l'élection de François Hollande en 2012, le président français s'est rendu en Azerbaïdjan en mai 2014 et en avril 2015. De son côté, le président de l'Azerbaïdjan, Ilham Aliyev, est venu en France à plusieurs reprises, notamment en 2012 et en 2014.

Liste de littérature

1. France-Azerbaïdjan, une rencontre. Le monde Autrement Éditions, Paris, 2015

2. Les principaux éléments des relations culturelles azərbayjanaises-françaises <http://a-r.az/az/article/11083>

3. Rencontres des présidents de l'Azerbaïdjan et de la France <https://az.ambafrance.org/-Az%C9%99rbaycan-Fransa-%C9%99laq%C9%991%C9%99ri->

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, qrup 168, Xəlilova Həqiqət
Elmi rəhbər: t.ü.f.d., dos. Bəhmən Əliyev*

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ ƏLAQƏLƏRİNDƏ BTC-NİN ROLU

***Açar sözlər:** Trabzon görüşü, Bakı- Tbilisi-Ceyhan Boru Kəməri, Səngəçal terminalı*

Müasir dövrdə Azərbaycan və Türkiyə respublikaları arasında siyasi, iqtisadi, hərbi, mədəni-humanitar əlaqələr intensiv şəkildə inkişaf etməkdədir. Bu əlaqələrdə Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına nəqlinin təmin edilməsi məqsədi ilə çəkilmiş strateji əhəmiyyətli Bakı- Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin rolu böyükdür. BTC-nin reallaşması uzun sürən, gərgin siyasi-iqtisadi, diplomatik fəaliyyətin nəticəsidir. İlk dəfə bu kəmərin əsas ixrac xətti kimi çəkiləcəyi 26 aprel 1998-ci ildə Azərbaycan, Gürcüstan, və Türkiyə prezidentlərinin Trabzon görüşündə siyasi baxımdan tam müəyyənlanmış, həmin il oktyabrın 29-da Ankara bəyannaməsi imzalanmışdır. 1999-cu il noyabrın 18-də ATƏT-in zirvə toplantısında xam neftin Azərbaycanı, Gürcüstan və Türkiyə əraziləri ilə BTC əsas ixrac boru kəməri vasitəsi ilə nəqlinə dair saziş və İstanbul bəyannaməsi imzalanmışdır. 2002-ci il sentyabrın 18-də BTC kəmərinin inşasına başlanmış, 2006-cı il mayın 28-də Azərbaycan nefti Ceyhan limanına çatmış və iyulun 4-də neftlə yüklənmiş ilk tanker yola salınmışdır.

2006-cı il iyulun 13-də Ceyhan şəhərində Heydər Əliyev adına BTC əsas ixrac boru kəmərinin təntənəli açılış mərasimi keçirilmişdir. Bununla da ümummillə lider Heydər Əliyevin müəllifi olduğu “Yeni neft strategiyası”nın ən mühüm uğuru olan BTC layihəsi reallığa çevrilmişdir.

BTC ilə əsasən “Azəri-Çıraq Günəşli”, Şahdəniz” yataqlarından çıxarılan Azərbaycan nefti, Türkmənistan və Qazaxıstan nefti nəql olunur.

BTC-nin davamı sayılan, Xəzərin Azərbaycan sektorundakı “Şahdəniz” qaz-kondensat yatağından hasil edilən təbii qazın nəqlini həyata keçirən, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz boru kəməri 2007-ci il iyulun 3-də, Cənub Qaz Boru Kəməri enerji koridorunun əsas kəmərlərindən biri olan TANAP

(Trans Anadolu Qaz Boru Kəməri) 12 iyun 2018-ci ildə fəaliyyətə başlamışdır. 2019-cu il noyabrın 30-da isə Türkiyədə TANAP-ın Avropa bağlanması üçün açılış mərasimi keçirilmişdir. Hazırda reallaşdırılmaqda olan Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) layihəsi CQBK və TANAP-ın davamı olub, “Şahdəniz-2”dən hasil olunacaq qazın Avropaya nəqlini nəzərdə tutur.

Azərbaycanın və Türkiyənin möhkəm işbirliyi, qardaşlığa və dostluğa söykənən fəaliyyətləri bu strateji enerji layihələrinin uğurla reallaşmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Ədəbiyyat:

1. Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas neft ixrac boru kəməri: Faktlar və rəqəmlər//Dirçəliş-XXI əsr.- 2006.- № 100-101.- S. 71-75.

2. Vəliyev M. Azərbaycan ildən-ilə öz mövqelərini möhkəmləndirir: [Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin açılışı haqqında] //Azərbaycan.- 2006.- 3 avqust

3. Heydər Əliyevin yeni neft strategiyası.- Bakı: 2002.- 191 s.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, qrup 452, Əhmədzadə Lamiə
Elmi rəhbər: t.ü.f.d., dos. Bəhmən Əliyev*

AZƏRBAYCAN VƏ MACARİSTAN ARASINDA SİYASİ-IQTİSADİ ƏLAQƏLƏRİN İNKİŞAFI

Açar sözlər: Viktor Orban, Macarıstan, Macar dili və mədəniyyəti mərkəzi

Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində Avropa Birliyi ölkələri ilə münasibətlər xüsusi yer tutur. Rəsmi Bakı AB üzvü olan keçmiş sosialist düşərgəsi ölkələri ilə əlaqələrin bərpasına, inkişafına maraq göstərir. Bu sırada Macarıstanla əlaqələr mühüm yer tutur.

Ötən illər ərzində iki ölkə arasında ən yüksək səviyyədə qarşılıqlı səfərlər həyata keçirilmiş, “Azərbaycan Respublikası hökuməti və Macarıstan Respublikası hökuməti arasında iqtisadi əməkdaşlıq üzrə Birgə Komissiya” fəaliyyətə başlamışdır.

İki ölkə arasında kifayət qədər güclü mənəvi və tarixi bağlar da vardır. Özlərinin etnik soyunun qırıqcaqlardan gəldiyini bəyan edən Macarıstanın Baş naziri Viktor Orbanın Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının Bakıda keçirilən VII Zirvə Görüşündə iştirakı, Macarıstanın Xarici İşlər və Ticarət naziri, Hökumətlərarası Birgə Komissiyanın həmsədri Peter Siyyar-tonun son yeddi ildə Azərbaycana 8 dəfə səfər etməsi ölkələr arasındakı

əməkdaşlığa verilən önəmin sübutudur. Macarıstanın “Şərqə açılış siyasəti” strategiyasında Cənubi Qafqaz regionunda Azərbaycan əsas dövlətdir və bu yanaşma “Azərbaycan Respublikası ilə Macarıstan arasında strateji tərəfdaşlıq haqqında Birgə Bəyannamə”də (2014) öz də əksini tapır.

İndiyədək iki ölkə arasında 40-a yaxın sənəd imzalanmışdır. Bakıda fəaliyyət göstərən Macarıstan Ticarət Evi, 2005-2014-cü illərdə Bakıda və Budapeştdə iş adamlarının iştirakı ilə keçirilmiş 10-dan çox biznes forumlar iqtisadi-ticarət əlaqələrin genişlənməsində əhəmiyyətli rol oynayır. 2014-cü ildə ölkələr arasında ticarət dövriyyəsinin həcmi 2,9 dəfə artmış, investisiya əməkdaşlığı genişlənməmişdir. Export-İmport Bankı (Eximbank) Macar-Azərbaycan layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün 201.77 milyon dollar kredit ayırmışdır.

“2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı” çərçivəsində xarici ölkələrin ali təhsil müəssisələrinin siyahısına Macarıstanın 12 universiteti daxil edilmişdir. Macarıstan hökuməti hər il Azərbaycanlı tələbələr üçün təqaüd ayırır. Eləcə də Azərbaycan Dillər Universiteti Macar dili və mədəniyyəti mərkəzi fəaliyyət göstərir.

Ədəbiyyat:

1. Bakıda Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının VII Zirvə Görüşü keçirilib // “Xalq qəzeti”, 2019-cu il 15 oktyabr
2. Azərbaycan-Macarıstan əlaqələri yüksək səviyyədə inkişaf edir// “Xalq qəzeti”, 2019-cu il, 24 oktyabr.
3. İkitərəfli münasibətlər. <https://baku.mfa.gov.hu/aze/page/ikitrflimuenasibtlr>

Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura Regionşünaslıq Skandinaviya üzrə, q. 227
Mirmehdi Ağazadə Məhəmməd oğlu
Elmi rəhbər: b/m Hökümə Abbasova

MƏDƏNİ-HUMANİTAR SAHƏDƏ AZƏRBAYCAN-NORVEÇ ƏMƏKDAŞLIĞI

Açar sözlər: Mədəni əlaqələr, Tur Heyerdal, Knut Hamsun, Normisjon, Norveç Humanitar Müəssisəsi

Mədəni əlaqələr müstəqil Azərbaycanın müasir beynəlxalq sistemindəki fəaliyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi olub ölkəmizin ümumbəşər sivilizasiyasına qovuşması prosesinin çox mühüm istiqamətini təşkil edir.

Azərbaycan-Norveç mədəni əlaqələrinin tarixi XIX əsrin sonlarına gedib çıxır. Məşhur Norveç yazıçısı və eyni zamanda ədəbiyyat üzrə

Nobel mükafatı laureatı olan Knut Hamsun 1899-cu ilin payızında Rusiya, Qafqaz və Azərbaycana səfər etmişdir. Bundan 4 il sonra isə 1903-cü ildə K.Hamsun səfər təəssüratlarından bəhs edən “Nağıllar diyarında” adlanan yol qeydlərini yazmışdır.

Həm müstəqillikdən əvvəl, həm də müstəqillik qazanıldıqdan sonrakı dövrdə Azərbaycan-Norveç mədəni əlaqələrinin inkişafında məşhur Norveç tədqiqatçısı və səyyah Tur Heyerdalın əvəzsiz rolu olmuşdur. Tur Heyerdalın Azərbaycan mədəniyyəti ilə ilk tanışlığı 1962-ci ilə təsadüf edir.

Humanitar mədəni əlaqələrin təzahürü kimi Azərbaycan Dillər Universiteti ilə Norveç Krallığının Oslo və Aqder Universitetləri arasında əməkdaşlıq proqramına əsasən 2007-ci ildə Azərbaycan Dillər Universitetində Skandinaviyaşünaslıq ixtisası üzrə bakalavr dərəcəsi yaradılmışdır və Skandinaviyaşünaslıq mərkəzi açılmışdır. Yaradılmış əməkdaşlıq çərçivəsində sözügedən ixtisas üzrə təhsil alan tələbələr və müəllimlər Oslo və Aqder Universitetlərinin yay məktəbində iştirak etmiş, bir neçə tələbə isə Norveçdə magistratura təhsili almışdır.

1994-cü ildə Norveç Humanitar Müəssisəsinin Azərbaycanda fəaliyyətə başlaması ilə humanitar əlaqələr yaradıldı. Müəssisə fəaliyyətə başladığı günlərdən etibarən uşaq evlərinə yardımlar göstərməyə başlamış və bu uşaq evlərinin inkişaf etməsinə kömək edəcək layihələr hazırlamışdır. “Normisjon” kimi adlanan bu təşkilat 1996-cı ildə Norveç Humanitar Müəssisəsi (NHM) adı ilə Azərbaycanda qeydiyyatdan keçmişdir.

1995-ci ildən Azərbaycanda öz fəaliyyətinə başlayan Norveç Qaçqınlar Şurası məcburi köçkünlərin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş bir sıra layihələr həyata keçirmişdir. Bu layihələrə yeni yaşayış məskənlərinin tikintisini, ictimai binaların və məktəblərin təmir edilməsi, şagird və müəllimlər üçün nəzərdə tutulmuş təlim kurslarının təşkil edilməsi və bu şagirdlərin hər cürə lazımi təchizatla təmin edilməsi daxildir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan-Norveç münasibətləri. <http://lib.aliyev-heritage.org/print.php?lang=az&page=8914577>.
2. Normisjoni Aserbajdsjan <http://www.normisjon.no/internasjonalit/aserbajdsjan>.
3. Thor Heyerdahl <https://www.biography.com/people/thor-heyerdahl-21183589>.

AZƏRBAYCAN-NORVEÇ ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAFINDA “EQUINOR” ŞİRKƏTİNİN ROLU

Açar sözlər: Azərbaycan, Norveç, Statoil, Equinor, SOCAR, saziş, pay, hasilat

Azərbaycan Respublikası ilə Norveç Krallığı arasında ikitərəfli münasibətlərdə önəmli yeri iqtisadi əlaqələr tutur. İqtisadi münasibətlərin əsasını təşkil edən enerji sahəsindəki əməkdaşlıqda isə “Statoil” (15 may 2018-ci il tarixindən “Equinor” adlanır) şirkətinin rolu ön plana çıxır. 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmış “Əsrin Müqaviləsi”ndə “Statoil” neft şirkətinin “Azəri”, “Çıraq” və dərinsulu “Günəşli” yataqlarının birgə istismarındakı payı 8.56% müəyyənləşmişdir.

“Şahdəniz” yatağının kəşfiyyatı, işlənməsi və hasilatın pay bölgüsünə dair sazişə (4 iyun 1996) görə operator şirkət 25.5% payla “Statoil” olmuşdur. “Statoil” Cənubi Qafqaz Boru Kəməri Şirkətində biznesin inkişafına və inzibati işlərə cavabdeh olmaqla yanaşı, həm də Beynəlxalq Qaz Təchizatı Şirkətinin operatoru idi. Lakin “Statoil” 2014-cü ildə “Şahdəniz” yatağında ki iştirak payının 10%-ni SOCAR və BP-yə, qalan 15,5%-ni Malayziyanın “Petronas” şirkətinə 2,25 milyard dollara satmışdır. AÇG neftinin əsas ixrac marşrutu olan Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru xəttində “Statoil” şirkəti 8,71% paya sahibdir. 14 sentyabr 2017-ci ildə imzalanan “Əsrin Müqaviləsi 2” ilə “Azəri-Çıraq-Dərinisulu Günəşli” yataqları üzrə hasilatın pay bölgüsü sazişinin müddəti daha 25 il uzadılmışdır.

“Statoil” və ARDNŞ arasındakı münasibətlərə ikitərəfli sazişlər də daxildir. 2018-ci ilin mayın 30-da SOCAR və “Statoil Azərbaycan” arasında “Qarabağ” neft yatağının qiymətləndirilməsi və işlənməsi ilə əlaqədar Risk Xidməti Sazişi və “Əşrəfi”, “Dan Ulduzu”, “Aypara” əraziləri üçün hasilatın pay bölgüsü sazişi imzalanmış, birgə əməliyyat şirkəti yaradılmışdır. 2019-cu ilin 3-cü rübünə olan hesabatına əsasən “Equinor” şirkətinin Azərbaycandakı aktivlərinin dəyəri 1.5 milyard dollar həcmindədir. “Equinor” şirkəti iki ölkə arasındakı münasibətlərin inkişafına istiqamətlənmiş bir neçə layihəyə də imza atmışdır.

Ədəbiyyat:

1. Equinor, 2018 Annual report and Form 20-F. <https://www.Equinor.com/content/dam/Statoil/documents/annual-reports/2018/Equinor-2018-annual-report.pdf>

2. Equinor, Financial statements and review: Third quarter 2019. <https://www.Equinor.com/content/dam/Statoil/documents/-q3-2019.pdf>
3. "Statoil sells 15.5% share in Shah Deniz to PETRONAS for USD 2.2 billion", 2014. <https://www.Equinor.com/en/news/archive/2014/10/13/13OctShahDeniz.html>
4. Şahdəniz layihəsi. [https:// www. sgc. az/ az/ layihe/ sd](https://www.sgc.az/az/layihe/sd)

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura fakültəsi, 228-ci qrup, **Dünyamalyeva Nigar**
Elmi rəhbər: m. Məcidov Elşən*

XX ƏSRİN I YARISINDA RUSİYADA YƏHUDİ MEMARLIQ NÜMUNƏLƏRİNİN SƏCİYYƏVİ CƏHƏTLƏRİ

Açar sözlər: Rusiya, memarlıq, iudaizm, neoqotika, eklektika

XX əsrin birinci yarısında Krasnoyarskın sahibkar yəhudiləri yaşayış və ticarət evlərinin, çadır və kontoraların, iş və mədəni binaların tikilməsinə nəzərəçarpan vəsait qoyurdular. Hal-hazırda Mira küçəsi 55-də yerləşən ikimərtəbəli bina Krasnoyarskın aşağı təbəqəsinə məxsus idi və yaşayış binası ilə tipoqrafiya məkanlarının vəhdətini özündə ehtiva edir. Binanın inşa illərinə dair iki mövqə var. Birinci mövqeyə görə bina 1908-1909-cu illərdə, digərinə görə isə 1910-1912-ci illərdə inşa olunmuşdu. Tikili romantizm ideyalarının təsiri altında modern stilində inşa edilmişdi.

Krasnoyarskın teatral tinində, hal-hazırda isə Kirov küçəsi 25-də İosif Abramoviç İtsinin birmərtəbəli daşdan evi yerləşir. Tikilinin qarşı tərəfinin mavritan motivləri əsasında qurulması Sibir şəhərləri üçün ekzotika sayılır. Tikilidə təkcə mavritan stili ilə yanaşı Davudun ulduzunun da əks olunması İtsinin təkcə iudaizmə yox, həmçinin sionizm cərəyanına da mənsub olması haqqında fikir irəli sürməyə imkan verir.

Tümen yəhudiləri memarlıq işlərində Qüdsün məkan memarlığına Qərb və Avropa elementlərindən daha çox diqqət ayırmağa başladılar. Maqen-Dovid tikilisi isə ən yüksək zirvələrdən birində salınıb, bir metr bir metrə diametrlə yəhudi simvolikası isə bütün şəhərdəki əsas yerlərə tərəf çevrilmişdi. Maqen-Dovidin ən yüksək nöqtədə yerləşdirilməsi yəhudilərin dini qanun külliyyəti olan Qalaxa ilə müəyyən olunurdu.

1906-cı ildə M. D. Rozenfeld məxsus yaşayış binası tikilmişdi. Tövrata əsasən yəhudi şabat günündə öz evini tərk etməməlidir. İudaizmə də şabat gününə aid qadağalardan biri çəpərlənmiş ərazidən kənara əşyaların daşınmasıdır. Buna görə də qoyulmuş qaydalara görə ümumi həyəətə malik ev sahibləri əvvəlcədən danışmalıdırlar ki, həyəət şabat günü ümumi

mülkiyyətə çevrilir. Belə olan halda əşyaların evdən həyətə və geri daşınması şabatin qadağalarına zidd hərəkət olmayacaq.

Ədəbiyyat:

1. Гончарова Е.З., Еврейские традиции в архитектуре жилых домов купцов-иудеев г. Новониколаевска в начале XX в. Журнал «Баладинские чтения», 2014, стр. 177-183.

2. Гончарова Елена Захаровна, Архитектура как визуальный источник в исследовании городских сообществ Сибири (на примере жилых домов евреев-предпринимателей г. Красноярска на рубеже XIX — XX вв.), Журнал Россия и АТР, 2015, стр. 162-179

3. Науменко О. Н., Науменко Е. А., История формирования пространственно-архитектурной организации еврейской общины Тюмени, Вестник Кемеровского государственного университета 2014 № 4 (60) Т. 3, стр. 39-42.

*Azərbaycan Dillər Univesiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, qrup 269, İlyasova Nigar Sədayıl qızı
Elmi rəhbər:müəllim: Fidan Ələsgərova*

XXI ƏSRDƏ TÜRKİYƏ-AZƏRBAYCAN MÜNASİBƏTLƏRİ

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikası, Türkiyə-Azərbaycan münasibətləri, “TANAP layihəsi”

Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərində zaman-zaman bəzi gərginliklər yaşansa da, ümumiyyətlə bu münasibətlər dostluq və qardaşlıq zəminində inkişaf etmişdir. Xüsusilə, Sovet İttifaqının dağılmasından sonra bu iki dövlət daha da yaxınlaşmış, strateji əməkdaşlıq səviyyəsinə çatmışdır.

Ölkələrimiz arasında siyasi və iqtisadi münasibətlərdən başqa elm, təhsil, mədəniyyət və digər sahələrdə əməkdaşlıq inkişaf etdirilmişdir. Strateji əməkdaş olan hər iki ölkə arasında iqtisadi sahədə əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi istiqamətində də dövlət və hökumət adamlarının qarşılıqlı səfərləri davamlı şəkildə keçirilir. Türkiyə prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın 27-ci millət vəkili seçkilərindən sonra ilk rəsmi ziyarətini Azərbaycana etməsi, Türkiyənin Azərbaycana verdiyi önəm böyük göstəricisidir. Həmçinin prezident İlham Əliyev də Azərbaycanda 2018-ci ilin aprel ayında keçirilən prezident seçkilərindən sonra ilk səfərini Türkiyəyə etmişdir. Türkiyəyə səfərində prezident İlham Əliyev seçkilərdən sonra hər iki ölkənin prezidentlərinin ilk ziyarətlərinin qarşılıqlı həyata keçirilməsinin artıq bir ənənə halına gətirildiyini, bu gün Avrasiyanın enerji və nəqliyyat xəritəsini yenidən hazırladığımızı, ortaq layihələrin bizim gücümüzü artırmaqla yanaşı regional əməkdaşlığı in-

kişaf etdirəcəyini və bölgədə sabitliyi təmin edəcəyini bildirdi.

Türkiyə ilə Azərbaycan bu günə qədər öz tarixi əməkdaşlıqlarını strateji sərmayəsi ilə birlikdə reallaşdırırlar. “Bakı-Tiflis Qars Dəmir Yolu Xətti Layihəsi” bunlar arasında ən müvəffəqiyyətlə həyata keçirilən tarixi strateji sərmayələrdən biridir. Bundan əlavə Türkiyə ilə Azərbaycan Təbii Qaz Boru Xətti layihəsi yaxın zamanda həyata keçirilən önəmli sərmayələrdən biridir. Prezident R.T. Ərdoğana görə bu hər iki ölkənin qardaşlığının təzahürüdür.

Ölkələrimiz arasında siyasi güvən və ortaq mənfəət təməlinə öz sabitliyini bu günə qədər qoruyub – saxlayan münasibətlər yeni dönmədə hər sahədəki münasibətlərin strateji ölçüsü daha da inkişaf etdiriləcək və dərinləşdiriləcəkdir. Əldə olunan müvəffəqiyyətlər “ tək millət, iki dövlət” anlayışına yeni dəyər qazandıracaq və Türkiyə-Azərbaycan münasibətləri daha da inkişaf edərək dünyaya nümunə olacaq.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/M%c4%b0KA%c4%b0L-Elnur-Hasan-T%c3%9cRK%c4%b0YE-AZERBAYCAN-%c4%b0L%c4%b0c5%9eK%c4%b0LER%c4%b0.pdf>
2. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/117231>
3. <https://www.sendeazerbaycanigor.com/azerbaycan-turkiye-iliskileri>
4. <https://www.yenisafak.com/hayat/azerbaycan-turkiye-diplomatik-iliskilerde-25-yil-2596930>

*Det Språklige Universiteteti Aserbajdsjan
Internasjonale relasjoner og Region studier 264B*

***Mammadzayeva Nilufar**
Lærer: Mammadova Aytan*

OM OVERSETTELSEN AV NAIV SUPER TIL ASERBAJDSJANSK

***Nøkkelord:** Erlend Loe, norsk, aserbajdsjansk*

Naiv Super er en roman som ble skrevet av Erlend Loe. Den ble først utgitt i 1996 og ble veldig populær i Norge. I 2006 var den på listen over mest populære romaner i Dagbladet. Romanen er oversatt til 19 språk. Naiv Super av Erlend Loe ble først utgitt i Norge, i 1996. Med økonomisk støtte fra NORLA ble denne romanen oversatt til aserbajdsjansk fra sin original av Qumru Abdullazade under "TEAS Press" forlag i 2018.

Historien handler om en mann som er i tyveårene. I begynnelsen av

historien kan vi se at fortelleren blir deprimert og forvirret av livet. Derfor slutter han på universitetet og låser seg selv hjemme. I løpet av denne perioden prøvde han å finne seg selv, å oppdage sin indre verden. Han har alltid tenkt at han hater broren sin fordi han er flinkere og flittigere.

Hans bror drar til Amerika og fortelleren begynner å bo i huset hans. I denne perioden lager han en liste over de tingene han har og de tingene han ikke har. Fortelleren blir fascinert av både moderne vitenskapelige teorier om tid og relativitet. Han leser bøker fra brorens bibliotek, og en av dem forbløffer ham. Han leser en bok fra Paul Davies og blir kjent med hans fantastiske teorier. En av teoriene som handler om tiden, tiltrekker fortellerens oppmerksomhet, og dette er bemerket i flere deler av romanen.

Fortelleren er venn med et barn som heter Børre, og de tilbringer tid sammen. Jeg tror at dette er mer sannsynlig at han oppdager sin barnslige side. Det betyr at Børre representerer barnet i hans indre verden. I romanen er det også en karakter med navnet Lise som gjenopplever følelsene sine. Hun er en veldig sympatisk og hyggelig person, og det kan virke som om hun forstår hovedpersonens situasjon veldig godt. Til slutt drar han til New York for å besøke broren sin og kommer tilbake med fornyede følelser om livet.

Etter min mening er det et godt initiativ for å kunne lese norske forfatters romaner på vårt morsmål og la disse romanene bli kjent i samfunnet vårt.

Da jeg leste denne romanen på norsk, var det litt utfordrende for meg. Det var mange nye ord som jeg måtte søke oversettelsen på. Likevel hjalp den aserbajdsjanske versjonen meg mye når det gjelder å forstå vanskelig vokabular.

Jeg synes at muligheten til å lese romanen på vårt morsmål gjør det ekstra spennende å lese norske romaner. Da kan man også få erfaring o oversettelsen mellom de to språkene. Men det kan også være tidskrevende. Derfor bør man bruke god tid på to verk. Etter min mening er det verdt å lese begge versjoner.

Ødæbiyyat:

1. Loe, Erlend. Naiv. Super. Oslo: Cappelen Damm, 1997, 209 s.
2. Loe, Erlend. Sadəlovh. Super. Bakı: TEAS Press Nəşriyyat evi, 2018, 90 s.

NORVEÇDƏ KİBERTƏHLÜKƏSİZLİYİ TƏMİN ETMƏK MƏQSƏDİLƏ NƏZƏRDƏ TUTULAN TEXNİKİ TƏDBİRLƏR

Açar sözlər: Norveç, kibertəhlükəsizlik, informasiya texnologiyaları

Müasir dövrdə informasiya texnologiyalarının tətbiqinə görə Norveç dünyanın öndəgədən dövlətlərindən biri sayılır. Dövlətin dəstəyi və çağırışı ilə həm dövlət, həm də özəl sektorda rəqəmsallaşdırma həyata keçirilir. Rəqəmsal infrastruktur və sistemlər bir-biri ilə sıx bağlı, yüksək dərəcədə inteqrasiya olunan bir mühit formalaşdırır. Rəqəmsal cəmiyyətin yaradılması özü ilə bir sıra təhlükə və problemlər də meydana gətirir. İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində meydana gələn təhdidləri aradan qaldırmaq məqsədilə 2019-cu ildə Norveçdə milli kibertəhlükəsizlik strategiyası qəbul olunmuşdur.

Kibertəhlükəsizlik strategiyasında nəzərdə tutulan texniki tədbirlərdən biri Rəqəmsal infrastruktur üçün xəbərdarlıq sistemi (Varslingsystem for digital infrastruktur (VDI)) üçün yeni aşkaredici sensorların quraşdırılmasıdır. Təqribən son 20 ildə fəaliyyət göstərən VDI məxfiliyə xələl yetirmədən kiberhücumların qarşısının alınmasında mühüm rol oynamışdır. Cəmiyyət üçün vacib funksiyaları yerinə yetirən infrastruktururlarda VDI sensorlarının yenilənməsi və çoxaldılması ölkə miqyasında təhdidlərin aşkar edilməsi səviyyəsini artıracaqdır.

"Allvis NOR" Norveç Milli Təhlükəsizlik Şurası (NSM) tərəfindən dövlət sektoruna aid xidmətdir. Xidmət seçilmiş IP ünvanların xəritələşdirilməsi və təhdidlərə qarşı zəifliklərinin təhlilindən ibarətdir və təhlilin sonunda əldə olunan məlumatlar şirkət sahibləri ilə paylaşılır.

NSM hazırda seçilmiş şirkətlər üçün DNS xidməti də təqdim edir. Bu xidmətdən istifadə xüsusi veb saytlara trafikini dayandırılmasına imkan verir. DNS xidmətinin inkişaf etdirilərək genişləndirilməsi və dövlət sektorunda da tətbiqi nəzərdə tutulur.

Müasir dövrdə elektron poçt standartlarında bir sıra irəliləyişlər nəzərə çarpır və bu istiqamətdə atılan bəzi addımlar elektron poçt göndərilməsinin məhdudlaşdırılması ilə bağlıdır. Norveçdə zərərli elektron poçtların göndərilməsinin qarşısının alınması və təhlili üçün nazirliklərin ortaq xidmətinin yaradılması planlaşdırılır.

Ədəbiyyat:

1. Norwegian Ministeries. List of measures – National Cyber Security Strategy for Norway. Elektron resurs: <https://www.regjeringen.no/contentassets/c57a0733652f47688294934ffd93fc53/list-of-measures--national-cyber-security-strategy-for-norway.pdf>

2. Norwegian Ministeries. National Cyber Security Strategy for Norway. Elektron resurs: <https://www.regjeringen.no/contentassets/c57a0733652f47688294934ffd93fc53/national-cyber-security-strategy-for-norway.pdf>

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura fakültəsi, qrup 128, Həsənov Rəsim Sənan oğlu
Elmi rəhbər: dosent S.Əliyeva*

AZƏRBAYCAN - NORVEÇ ƏLAQƏLƏRİ

Açar sözlər: Əlaqələr, Statoil, Əsrin müqaviləsi, Dağlıq Qarabağ

Norveç Krallığı Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini 2 yanvar 1992-ci ildə tanıyıb. Ölkələr arasında diplomatik münasibətlər 5 iyun 1992-ci ildə qurulub. 22 iyul 1998-ci ildə Norveç Krallığının Azərbaycanda səfirliyi açılıb. Ötən dövr ərzində Norveç və Azərbaycan arasında siyasi, iqtisadi və humanitar əməkdaşlıq sahələrində geniş imkanlar yaradılıb.

Azərbaycan – Norveç mədəni əlaqələrini hələ sovet quruluşu dövründən mövcud olmuşdur. Xüsusilə, kitab mübadiləsi, musiqi, təsviri sənət sahəsində yaranan qarşılıqlı əlaqələr Azərbaycan-Norveç mədəni əlaqələrinin bariz nümunəsi idi.

Azərbaycan - Norveç iqtisadi əlaqələrində özünə məxsus yer tutan Statoil şirkəti iki dövlət arasındakı iqtisadi münasibətlərin əsasını qoymuşdur. Norveç dövləti Sənaye və Energetika nazirinin birinci müavini Qunnar Montin Bakıda olmuşdur. Bu müqavilədə Statoil şirkəti 8,71% pay almışdır.

Hal hazırda Neft sənayesi ilə bağlı təhsil imkanları və təcrübə proqramlarını artırmaq məqsədilə, Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası və Norveç Elm və Texnologiya Universiteti (NTNU) arasında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı (UNDP) tərəfindən bir neçə proqramlar həyata keçirilmişdir.

Norveç rəsmiləri Dağlıq Qarabağ münaqişəsində Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyir. 28-29 aprel 2008-ci ildə Norveç Krallığının xarici işlər naziri Yonas Gahr Stör Azərbaycan Respublikasında rəsmi səfərdə olub, Prezident İlham Əliyevlə görüşüb.

2018-ci ildə Norveç krallığının Azərbaycan Respublikasında öz səfirli-

yinin fəaliyyətini dayandırmasında sonra Azərbaycan vətəndaşlarının viza məsələlərinə Ankara şəhərində yerləşən Norveç səfirliyi baxır. Norveçdə Norveç-Azərbaycan mədəni cəmiyyəti, Norveç Azərbaycanlılarının Gənclər Təşkilatı, Azərbaycan-Norveç "Dostluq" cəmiyyəti fəaliyyət göstərir.

Ədəbiyyat:

1. "Azərbaycan Mədəniyyəti Mərkəzi" Norveç, Oslo, Konçevyen, 18
2. Hüseynov A. Azərbaycan ünvanlı. 1994. 45
3. New Times. 2017. Neft və qaz istehsal edən əsas ölkələr kimi Norveç və Azərbaycan bir sıra eyni vəzifələri bölüşürlər. <http://newtimes.az/az/diplomatik/4998/>
4. Ömərov V. Azərbaycan-Norveç mədəni əlaqələri, Səs.- 2013, 15 <https://sesqazeti.az/news/kivdf/364994.html>
5. TREND. 2017. SOCAR və "Statoil" bəzi yataqların birgə işlənilməsinə müzakirə edib. <https://az.trend.az/business/energy/2796738.html>

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Tərcümə fakültəsi, qrup 247B
İtalyan dili tərcümə ixtisası, Yusif İbrahimov
Elmi rəhbər: dos. Nadir Quliyev*

REGIONAL MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ YERİ VƏ ROLU

Açar sözlər: Cənubi Qafqaz, təhlükəsizlik, qonşuluq əlaqələri, neft ehtiyatları.

Azərbaycanın yerləşdiyi bir məkan olaraq səciyyələndirərkən, öncə qeyd etmək lazımdır ki, Qafqaz hər şeydən əvvəl bir coğrafi regiondur, lakin bununla belə o təhlükəsizlik kompleksidir və regionun həm daxili, həm də xarici aktorların təhlükəsizlik kompleksini formalaşdırır. Cənubi Qafqaz Asiya qitəsində mühüm geosiyasi mövqeyə malik olan bir regiondur. Qafqaz təhlükəsizlik kompleksini daxili və xarici üçbucağa bölmək olar. Təbii ki, daxili üçbucağa üç müstəqil Cənubi Qafqaz dövləti daxildir. Buna baxmayaraq Qafqaz və Xəzər hövzəsində dünyanın ən həssas regionlarından sayılır. Öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra Azərbaycan dövləti beynəlxalq münasibətlər sisteminə uğurla inteqrasiya etməyə başlamışdır. Həmçinin Qafqazda əməkdaşlığın qurulması məsələsinə böyük önəm vermişdir. Cənubi Qafqaz regionu dünyanın iri güc mərkəzlərinin barışmaz maraqlarının təmin olunması meydanıdır. Bu regionun ən səciyyəvi xüsusiyyəti məhz ondan ibarətdir ki, burada ABŞ və Rusiya kimi nəhənglərin maraqları kəskin şəkildə toqquşur onlar regionda öz maraqlarının tam təmin olunması istiqamətində bütün resurslarından istifadə edir.

Belə bir şəraitdə yeni müstəqil ölkələrin mövcud olması və inkişaf etməsi ciddi çətinlikləri dəf etmək sayəsində mümkün ola bilərdi. Azərbaycanın xarici siyasəti də dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi və inkişafı məqsədlərinə xidmət edir. Bu siyasət dövlətimizin də üzv olduğu BMT-nin nizamnaməsində əks olunmuş beynəlxalq hüququn universal prinsiplərə əsaslanır. Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycanın qarşısında duran əsas məsələlərdən biri enerji daşıyıcılarının dünya bazarına çıxarılmasından ibarət idi. Burada ən böyük maneə Rusiya idi. Rusiyalı tədqiqatçı A.Duqin hesab edirdi ki, Xəzər dənizi regionuna nəzarət müasir qlobal qarşıdurmanın ən strateji məsələsidir. Cənubi-Qafqazın təhlükəsizlik sistemində Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi əsas hədədir. Onun həlli regionun inkişafına təkan verəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər sistemi və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, 2005
2. Qasımov M. Azərbaycanın xarici siyasəti (konsepsiya məsələləri). Bakı, 1997
3. http://www.guam.org/guam_us_stat_14nov01.htm
4. www.mfa.gov.az

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-2, fakültəsi, q.r.207A, Şəfiqə Kazımzadə
Elmi rəhbər: müəl. Günel Qarayeva*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRİN SUVEREN AKTORU KİMİ ƏXLAQ, HÜQUQ VƏ SİYASƏTİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ

Açar sözlər: Aktor, suveren, xarici siyasət, etnik qruplar

1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası müstəqil xarici siyasət həyata keçirir. Bu siyasət Azərbaycan dövlətçiliyini müntəzəm şəkildə möhkəmləndirib inkişaf etdirməyə və milli mənafeləri qorumağa yönəlib. Azərbaycan öz xarici siyasəti beynəlxalq hüquq norma və prinsipləri, dövlət suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət, daxili işlərə müdaxilə edilməməsi prinsipləri əsasında qurulub. Azərbaycan Beynəlxalq münasibətlərin suveren aktorlarından biridir. Suveren-Beynəlxalq hüquqda ali hakimiyyəti təmsil edən, öz dövlətinin daxili hakimiyyəti və xarici siyasətində tamamilə müstəqil olan, başqa

dövlətlərin hakimiyyətindən asılı olmayan və hansısa bir coğrafi ərazidə suverenliyi olan dövlət. Beynəlxalq hüquq suveren dövlətləri daimi əhaliyə sahib olmaqla, müəyyən bir ərazisi olmaqla və digər suveren dövlətlərlə münasibət qurmağa gücü olmaqla xarakterizə edir. Bu münasibətlər zəmnində Azərbaycanda əxlaq, hüquq və siyasi məsələlər elə tənzimlənmişdir ki, heç bir etnik qrupun mövqeyinə mənfi anlamda toxunulmur, zərər gəlmir. Ona görə də multikulturalizm bir dövlət siyasəti forması almışdır. Multikulturalizm Azərbaycanda əsrlərdən bəri formalaşmışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycanda multikulturalizmin siyasi və hüquqi banisidir. Bu siyasət hazırda Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Hazırda Azərbaycanda onlarla milli azlığın nümayəndəsi yaşayır. Azərbaycan dövləti təminat verir ki, ölkə ərazisində yaşayan milli azlıqlar və etnik qruplar qanunla nəzərdə tutulan hər cür təşkilat yara bilərlər. Belə təşkilatların hüquqi vəziyyətini Konstitusiyaya və ya qanunlar tənzimləyir. Həmin etnik qruplardan olan insanlar dövlət orqanlarında, parlamentlərdə təmsil olunurlar. Sayı, dil və dinlərinin müxtəlifliyinə baxmayaraq, onlar Azərbaycanın bərabərhüquqlu vətəndaşlarıdır. Bir sözlə, Azərbaycan dövlətinin apardığı milli siyasət göstərir ki, xalqlar bir-biri ilə mehriban yaşaya bilərlər və bu baxımdan ölkəmiz dünyaya nümunədir.

Ədəbiyyat:

1. Babaoğlu H. Dünya siyasəti və Beynəlxalq münasibətlər. Bakı -2010
2. Həsənov Ə. Müasir Beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı-2005

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 2, qrup:228A, Leyla Niftullayeva
Elmi rəhbər: dos.Aidə Rəcəbova*

LİDER QƏRARLARIN QƏBULU PROSESİNDƏ

Açar sözlər: alternativ, effektiv, səlahiyyət, qərar, proses və.s

Lider kimdir?

Lider-İnsanlar qrupu bu şəxsə ən məhsul qərarlar qəbul etməyə səlahiyyət verir. Və o idarə etdiyi kollektivin daxili təşkilində və fəaliyyətində əsas rol oynayır.

Liderin daim olduğu xüsusi gərginlik sahəsi qərarların qəbulu prosesidir. Belə ki, liderin verdiyi qərar hər hansı yaranmış problemin həll olunmasında əsas rol oynayır. Qəbul ediləcək qərar düşünülmədən veril-

məməli və tam şəkildə əsaslandırılmalıdır. Qəbul ediləcək qərarların keyfiyyətli və effektiv olması üçün mərhələlər müəyyən olunmuşdur.

Birinci mərhələ: Çatışmayan informasiyaların tapılması və sistələşdirilməsi. Qərar qəbulu prosesində “informasiya bütünlüyü” mühüm rol oynayır. Belə ki, bu mərhələdə qərar verilməsi nəzərdə tutulan məsələ haqqında cari və perspektiv məlumatlar toplanır. Həmçinin qərar qəbulu prosesində çatışmayan informasiyaların da toplanması ilə problemin şərtləri aşkara çıxarılır və onların quruluşları müəyyənləşdirilir.

İkinci mərhələ: Problemin qoyuluşu və həll edilməsi. Bu mərhələ çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu mərhələdə təhlil nəticəsində qarşıya çıxan biləcək məsələlər nəzərə alınmaqla, təşkilat qarşısında duran məqsədə uyğun olaraq həll ediləcək məsələ müəyyənləşdirilir.

Üçüncü mərhələ: Qəbul ediləcək qərar üçün alternativ variantların seçilməsi. Bu mərhələdə qəbul olunacaq qərar üçün modelər ireli sürülür və bütün variantlar müqayisə edildikdən sonra məqsəd funksiyasına uyğun variantlar seçilir.

Dördüncü mərhələ: Qərar qəbulu mərhələsi. Qərar qəbulu prosesinin vacib mərhələlərindən biri qərarın qəbulu mərhələsidir. Bu mərhələdə konkret qərar qəbul olunur. Qərar həm qlobal səviyyə üçün, həm də problemin ayrı-ayrı lokal hissələri üçün nəzərdə tutulub. Bunuda qeyd etmək lazımdır ki, qəbul olunan qərar bütün təsir edən biləcək faktorları nəzərə alınaraq qəbul olınmalıdır.

Beşinci mərhələ: Qəbul olunmuş qərarların həyata keçirilməsi. Son mərhələdə qərarın yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar nəzarət funksiyalarının həyata keçirilməsi, bir sıra lazımi dəyişikliklərin edilməsi həyata keçirilir.

Nəticədə bunu qeyd etmək olarki, qəbul ediləcək qərarlar liderin iş üslubundan, intellektual səviyyəsindən, var olan problemin mahiyyətindən asılıdır.

Ədəbiyyat:

1. Əfəndiyeva X.B. Piriyev A.M. "Sosiologiya və Politologiya"dərslik. Bakı təhsil NPM, 2009 352səh
2. H.İ.Şirəliyev Ə.C.Əhmədov "Politologiya" dərslik təbip97, 426səh
3. Məcid Əfəndiyev siyah. Siyasi elmin əsasları. Bakı, siyasət 2004
4. Mustafa İsgəndərzadə "Politologiyanın Əsasları" dərslik, Bakı 2012, 216səh.

CƏMIYYƏTİN DEMOKRATİKLƏŞMƏSİNƏ SİYASİ LİDERLİYİN TƏSİRİ

Açar sözlər: fenomen, müasir, problem, siyasət, universal, modernləşmə, inkişaf

Siyasi liderliyin cəmiyyətin demokratikləşməsi prosesinə təsirini və bu proses zamanı onun rolunun məğzini müəyyənləşdirdikdə ilk öncə demokratiyanın əsas sosial-fəlsəfi problemlərinin formuləsi tələb olunur.

İlk olaraq demokratiyanın tarixi təbiəti. O kapitalizmlə birlikdə əmələ gələn formasiya fenomenidir, yaxud sivilisasiyanın müəyyən inkişaf dövrlərində onu izləyən formasiyalararası fenomenidir məsələsi müzakirə olunur.

Növbəti isə o Qərb sivilisasiyasına immanent məxsus olma xüsusiyyətinə sahibdir, yaxud özündə universal fenomen və ümumbəşər dəyərləri daşıyır kimi bir sual meydana gəlmişdir.

Bir digəri də ilk öncə Qərbdə təsdiqini tapmış ümumbəşəri dəyərlərin mənşəyi nədir müzakirəsidir.

Son olaraq isə ümumi sosial modernləşmə, həmçinin demokratiləşmə prosesi qarbləşmə – qeyri-qərb cəmiyyətlərinin Avropa “etalonu”na oxşadılması ilə nə dərəcədə üst-üstə düşür? Bütün bu münasibətlər kontekstində demokratiyanın əsasını müəyyənləşdirməklə müasir siyasi inkişafın problemlərinin həlli yolunu tapmaq olar.

Demokratiyanın əsas problemləri və modelləri nümayəndəli, plibisit, partisativ artıq antik dövrdə formulə edilmişdir.

Ən Yeni dövrdə demokratik proseslər nizamsız şəkildə özünü büruzə verirdi. Müasir dövrümüzdə isə elmdə yeni mədəni-mərkəzçi paradigma formalaşır ki, bu və ya digər ictimai hadisələrin əsasları haqqında suallar iqtisadi kontekstdən sosial-mədəni kontekstə keçir.

“Mən qul olmaq istəməzdim və quldar olmaq istəməzdim. Bu, mənim demokratiya anlamımı ifadə edir”.(Avraam Linkoln)

Demokratiya yalnız demokratik inkişaf təcrübəsinin olduğu yerdə uğurla həyata keçirilir. Demokratik inkişaf müasir dünya siyasi kontekstində ən çox müzakirə edilən problemlərdən biridir. Hazırda demokratiya dedikdə, əksərən qeyri-liberalların – despotizm, fanatizm, avtoritarizm və dözümsüzlüyün alternativini kimi liberalizm ilə eynilik başa düşülür. Yeni dövrdə Avropada siyasət çox zaman instrumental sfera – şəxslərin mövqe-

lərini və talelərini dəyişmək üsulu kimi istifadə olunan sosial texnologiyalar müxtəlifliyi kimi anlaşılırdı.

2003-cü ilin prezident seçkilərindən sonra Azərbaycanın həyatının bütün sahələrində çox mühüm irəliləyişlər baş verdi, mütərəqqi meyillər daha da inkişaf etdi, demokratikləşmə prosesi isə daha intensiv xarakter aldı. Ölkəmiz demokratik transformasiya və sivilizasiyalı birliyə inteqrasiya yoluna möhkəm və həmişəlik qədəm qoydu, qloballaşan dünyanın çağırışlarına cavab vermək üçün özünə yeni imkanlar yaratdı.

Ədəbiyyat:

1. Əfəndiyeva X.B. Piriyev A.M. "Sosiologiya və Politologiya"dərslik. Bakı təhsil NPM, 2009 352səh
2. H.İ.Şirəliyev Ə.C.Əhmədov "Politologiya" dərslik təbip97, 426səh
3. Məcid Əfəndiyev siyah. Siyasi elmin əsasları. Bakı, siyasət 2004
4. Mustafa İsgəndərzadə "Politologiyanın Əsasları" dərslik, Bakı 2012, 216səh

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 1, Fakültəsi, qr. 412A, Həsənova Məryəm
Elmi rəhbər: müəl.:J. Əsədova*

MÜASİR AZƏRBAYCANDA HƏYATA KEÇİRİLƏN SOSIAL-İQTİSADI, SİYASİ VƏ SOSIAL TƏDBİRLƏR VƏ ONLARIN NƏTİCƏLƏRİ

Açar sözlər: Azərbaycan, İqtisadiyyat, Müstəqillik Cəmiyyət, Təhsil

XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində sosializm ictimai-siyasi quruluşunun dərin iflası və SSRİ kimi nəhəng bir dövlətin süqutu digər postsovet ölkələri ilə yanaşı, Azərbaycanda da siyasi xaos, iqtisadi iflic və sosial kolaps vəziyyətinin yaranması ilə nəticələnmişdi. Üstəlik həmin vaxt Azərbaycanın hərbi təcavüzə məruz qalması - erməni millətçilərinin soyqırımı və işğal siyasəti nəticəsində ölkə ərazisinin 20 faizinin işğalı, bir milyon azərbaycanlının öz yer-yurdundan didərgin düşməsi vəziyyətin son dərəcə ağırlaşmasına səbəb olmuşdu. Bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, 90-cı illərin ortalarından etibarən ölkəmiz Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında tədricən dirçəlməyə və taleyüklü problemlərin həlli istiqamətində inamlı addımlar atmağa başladı. İlk növbədə, dövlət müstəqilliyimizin dayanıqlığına nail olmaq üçün ölkə daxilində siyasi sabitliyin bərqərar olması təmin edildi. Azərbaycanın karbohidrogen ehtiyatlarının xalqın maraqlarına sərf olunmasının əsası məhz bu dövrdə "əsrin müqaviləsi"nin bağlanması ilə qoyul-

muş, eyni zamanda genişmiqyaslı iqtisadi islahatların həyata keçirilməsinə start verilmişdir. Karbohidrogen ehtiyatlarının hasilatı və Avropa bazarlarına çatdırılması məqsədi ilə reallaşdırılmış iri layihələr Avropanın neft və qazla təminatında Azərbaycanın önəmli yer tutmasına şərait yaratmışdır. Təbii resursların geniş miqyasda hasilatına və ixracına nail olmaqla yeni impuls qazanan iqtisadi artım dinamikası, 2009-cu ildə qlobal iqtisadi böhran şəraitində belə Azərbaycan iqtisadiyyatında artımın qeydə alınması seçilmiş strateji kursun uğurla həyata keçirilməsinin təzahürüdür. Ötən dövrdə ölkəmizdə təhsil infrastrukturunun müasirləşdirilməsi istiqamətində önəmli addımlar atılmış, nəticədə 1 milyondan artıq şagirdin təlim şəraiti yaxşılaşdırılmışdır. Hazırda ölkədə vətəndaş cəmiyyəti coşqun inkişaf dövrünü yaşayır. Ölkə rəhbərliyi səviyyəsində qəbul edilən dövlət proqramları, konsepsiya və strategiya xarakterli sənədlər, onların əməli icrası bu siyasətin reallaşdırılması mexanizmi kimi vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat:

1. Allahverdiyev Q., Sultanzadə V. Heydər Əliyev və Şərq. (VI cildlik) V cild. Bakı, 2005.
2. Aydın Məmmədov. Beynəlxalq münasibətlər. Bakı, 2002.
3. Hüseynova H. Azərbaycan Avropa inteqrasiya prosesləri sistemində. Bakı, 1998.
4. İradə Hüseynova. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu. Bakı, «Təhsil», 2004

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, qrup:341, Əliyeva Ağxanım
Elmi rəhbər: dos. Abdullayeva Şəfəq*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI İLƏ AFR-İN İQTİSADİ ƏLAQƏLƏRİ

Açar sözlər: AFR, Azərbaycan, əməkdaşlıq, neft, ticarət

Azərbaycanın xarici siyasəti fəaliyyətində AFR ilə münasibətləri mühüm yer tutur. İki ölkə arasında qarşılıqlı münasibətlərin başlanğıcı XIX əsrin ikinci yarısına təsadüf edir. 1863-cü ildə Almaniyanın "Simens qardaşları" firması tərəfindən Gədəbəy ərazisində yerləşən mis yataqları bazasında iri misəritmə zavodları tikilməsi ilə bu zavodlarda istehsal edilən mis Cənubi Qafqazda əridilən misin 2/3 hissəsini təşkil edirdi.

Prezident Heydər Əliyev 1-4 iyul 1996-cı il tarixdə Almaniyada rəsmi səfərdə olub. Səfər çərçivəsində, siyasi, iqtisadi və elmi texniki əmək-

daşlıq sahəsində beş müqavilə imzalanıb. Azərbaycan-Almaniya iqtisadi-ticari əlaqələri dinamik inkişaf edən əməkdaşlıq sahələrindən biridir.

Azərbaycan Almaniyanı neftlə təmin edən ölkələr sırasında 2018-ci ildə 8-ci yerdə olmuşdur. 2018-ci ildə Azərbaycandan Almaniya təqribən 3 milyon ton xam neft ixrac edilmişdir. Azərbaycan Almaniyanın Cənubi Qafqazda ən mühüm iqtisadi və ticarət tərəfdaşdır. Almaniya Federal Respublikasının İqtisadiyyat və Energetika Nazirliyinin məlumatına əsasən, 2018-ci ildə Almaniyanın Cənubi Qafqaz ölkələri ilə ticarət dövriyyəsində Azərbaycanın payı təxminən 71% təşkil etmişdir.

Azərbaycanın maliyyə və biznes mühitinə yönəlmiş impulsdan əlavə, nəqliyyat proqramı və infrastrukturun inkişafı, kənd təsərrüfatı və qidalanma Azərbaycan - Almaniya iqtisadi islahatlarının aparıcı qüvvəsidir. Azərbaycanın iqtisadi və turizm potensialının Almaniya təşviq olunması məqsədilə ölkəmiz hər il Almaniya keçirilən müxtəlif beynəlxalq sərğilərdə milli stendi ilə iştirak edir. Hal-hazırda ticarət dövriyyəsinin həcminə görə Azərbaycanın ticarət tərəfdaşları arasında Almaniya 5-ci yerdədir. Azərbaycanda 200-dən çox alman şirkəti fəaliyyət göstərir. Almaniya tərəfindən əsas kapitalla 555,8 mln. ABŞ dolları həcmində investisiya qoyulub. Ticarət əlaqələri iki ölkə arasında əməkdaşlığın vacib istiqamətlərindən və bu əlaqələre ildən ilə genişlənilir. Son illərin ən çox səs-səda salan Azərbaycan-Almaniya iqtisadi formu 27 sentyabr 2019-cu ildə Bakıda Sənaye və İnfrastrukturun modernləşdirilməsi üzrə keçirildi.

İkitərəfli əlaqələrin inkişafı müstəqil Azərbaycanın daha da güdrətlənməsinə xidmət edəcək, ölkəmizin dünyada nüfuzunu daha da artıracaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayeva. Ş. H. "AFR-in iqtisadiyyatı", 2017
2. <http://berlin.mfa.gov.az/content/52>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Tərcümə fakultəsi q.r.247, Tural Rzayev
Elmi rəhbər: dos. Nadir Quliyev*

CƏNUB QAZ DƏHLİZİ

Açar sözlər: Cənub Qaz Dəhlizi, Şahdəniz yatağı, Cənubi Qafqaz boru kəməri, TAP, TANAP.

Cənub Qaz Dəhlizi - "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi Avropanın genişmiqyaslı infrastruktur və enerji layihəsidir. Azərbaycanın nəhəng qaz

ehtiyatları, xüsusən də “Şahdəniz” yatağı hazırda “Cənub qaz dəhlizi” üçün yeganə resurs mənbəyidir. Həmin yataq dünyada ən iri qaz yataqlarından biridir.

Layihə 4 hissədən ibarətdir:

- 1.Şahdəniz Mərhələ-II
- 2.Cənubi Qafqaz Boru Kəməri (CQBK)
- 3.Trans-Anadolu Boru Kəməri (TANAP)
- 4.Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP)

Şahdəniz yatağı: Şahdəniz layihəsində işlər iki mərhələdən ibarətdir. Şahdəniz Mərhələ 1 əməliyyatlara 2006-cı ildə başladı. Şahdəniz Mərhələ 1 işlənməsinə yeddi ildə nail olundu. 2006-cı ildən bəri, o, Azərbaycanı, Gürcüstanı və Türkiyəni təhlükəsiz və etibarlı qazla təchiz edir.

Şahdəniz Mərhələ 2 Azərbaycan qazını Avropaya və Türkiyəyə çatdıracaq nəhəng bir layihədir. Bu layihə yeni cənub qaz dəhlizi vasitəsilə Avropa bazarlarına qaz təchizatını və enerji təhlükəsizliyini artırır. Bu, hazırda dünyada ən iri layihələrdən biri və BP-nin ən iri layihəsidir.

Cənubi qafqaz boru kəməri: Bu boru kəməri Türkiyə sərhədinə-dək Azərbaycanda və Gürcüstanda Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft kəməri ilə paralel olaraq eyni marşrutdadır və Türkiyədə bu ölkənin qazpaylaşma sisteminə qoşulmuşdur.

TAP: TAP layihəsi təbii qazın Azərbaycandan Avropa bazarlarına ixrac etmək üçün ən qısa və birbaşa yol kimi seçilmişdir. .

TANAP: Trans-Anadolu Qaz Boru Kəməri —. TANAP layihəsi nəinki Şahdəniz yatağından, eyni zamanda Azərbaycan ərazisindəki digər qaz yataqlarından da hasil ediləcək təbii qazın nəqli potensialına görə əhəmiyyətli iqtisadi dəyərə sahibdir.

Dünyanın ən böyük enerji nəqli layihələrindən hesab edilən “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsi çərçivəsində görülən işlər bu qənaətə gəlməyə əsas verir. Belə ki, bununla bağlı “Şahdəniz-2” layihəsinin icrası 96 faiz, Cənubi Qafqaz kəmərinin hazırlanmasında işlər 98 faiz, TANAP layihəsi 82 faiz, TAP layihəsi isə 53 faiz səviyyəsində yerinə yetirilmişdir. Burada enerji təhlükəsizliyinin regionun geosiyasi təhlükəsizliyində oynadığı rola da diqqət yetirmək vacibdir. Azərbaycan bölgədə qarşılıqlı əməkdaşlıq mühiti yaradaraq əslində həm də regionun təhlükəsizliyinə xidmət etmiş olur. Beləliklə, Azərbaycanın söyləri nəticəsində Cənubi Qafqaz regionu geosiyasi ziddiyyətlər deyil, faydalı tərəfdaşlıq poliqlonuna çevrilir.

Ədəbiyyat:

1. Socar Midstream
2. Southern gas corrido

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil2, Fakültəsi 227A, Rüstəmovə Nailə
Elmi rəhbər: dos. Səfərova Nazilə*

BEYNƏXALQ TERRORİZM VƏ AZƏRBAYCANIN TERRORİZMƏ QARŞI MÜBARİZƏSİ

Açar sözlər: dünya, terrorizm, təhlükə mənbəyi, mübarizə

Beynəlxalq hüquq qaydalarına və beynəlxalq təhlükəsizliyə mənfi təsir göstərən qlobal problemlərdən biri də beynəlxalq terrorizmdir. Beynəlxalq terrorizmin səbəb və şəraitinin araşdırılmasında kriminoloji metodla yanaşı sosial və siyasi aspektlər də nəzərə alınmalıdır. Terrorizm növlərinin rəngarəngliyi, inkişaf dinamikliyi onlara qarşı mübarizədə dünyaya birliyinə və onların hüquq-mühafizə orqanlarının işini çətinləşdirir. 11 sentyabr 2001-ci ildə ABŞ-da törədilmiş terror aktları beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində universal hüquqi və təşkilati diqqəti artırmışdır. Yaxın illərdə bir çox ölkələrdə dəhşətli terror aktları həyata keçirilməsi antiterror koalisiyasının səmərəsizliyini göstərir. Bu gün terrorizmin hədəfləri dəyişmişdir. Hazırda terrorçu təşkilatlar daha böyük siyasi məqsədlərə – hakimiyyətin ələ keçirilməsinə, yenidən bölüşdürülməsinə, yerli əhalinin oradan qovulmasına yönəlmişlər.

Azərbaycanın nümunəsi bu cəhətdən səciyyəvidir. Azərbaycanın anti-terrorizm siyasətinin əsas tərkib hissəsi Ermənistanın işğalçı siyasətinə qarşı aparılan tədbirlər, atılan addımlardır. Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində ölkəmizin ərazisinin 20 faizi işğal olunmuş, bir milyona yaxın insan qaçqın və məcburi köçkünə çevrilmişdir. Terrorçuluğa qarşı Tərəfdaşlıq Əməliyyat Planında iştirak edərək Azərbaycan terrorçuluğa qarşı mübarizəyə töhfə verir. Azərbaycan NATO ilə terror təhlükəsi ilə bağlı kəşfiyyat mübadiləsi həyata keçirir, siyasi müzakirələrdə iştirak edir və milli qabiliyyətlərin inkişaf etdirilməsi sahəsində əməkdaşlıq həyata keçirir. Lakin bütün bu tədbirlərə baxmayaraq təəssüflər olsun ki, dünyada heç bir dövlət bu təhlükədən sığortalanmamışdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan beynəlxalq arenada (pdf versiyası səh 3, 42)

2. http://www.elibrary.az/docs/JURNAL/jm2008_603j.htm
3. <https://az.trend.az/azerbaijan/politics/2486836.html>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil- 2 fakültəsi, qr.202A, Əliyeva Günay
Elmi rəhbər: fil.f.d.Əliyeva Xəyalə*

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Açar sözlər: Azərbaycan, müstəqillik, əlaqə, beynəlxalq

XX əsr ərzində Azərbaycan iki dəfə müstəqillik imkanı qazanmışdır. 1918-ci il 28 may tarixi ilə qurulan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti cəmi 23 ay yaşaya bildi. Mövcud şərait, xarici müdaxilə və daxili çəkişmələr AXC-nin süqutu ilə nəticələndi. Yalnız bundan 70 il sonra 1980-ci illərin sonu 90-cı illərin əvvəllərindən etibarən SSRİ daxilində cərəyan edən hadisələr Azərbaycana öz milli müstəqilliyini yenidən bərpa etmək imkanı qazandırdı. 1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sessiyasında Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi haqqında konstitusiya aktının qəbulu ilə Azərbaycan 2-ci dəfə öz dövlət müstəqilliyini elan etdi. Azərbaycan özünün əsl müstəqilliyini isə Ümummilliləşmə lideri Heydər Əliyevin qayıdışından sonra əldə etdi. 1991-1993-cü illər ərzində bir tərəfdən xarici müdaxilələr, daxili separatçılıq meyilləri digər tərəfdən isə belə bir fürsətdən məharətlə istifadə edən erməni şovinistləri fəallaşmağa başladılar. Azərbaycan rayonlarının ard-arda erməni separatçıları tərəfindən işğal, daxilə parçalanma meyilləri rəhbərlikdə olanların müstəqilliyi qoruyub saxlamaq iqtidarında olmadığını göstərirdi. Belə bir vəziyyətdə xalqın ayağa qalxmasından, Heydər Əliyevi rəhbərliyə gətirməsindən ehtiyat edən hakim qüvvələr buna mane olmağa çalışırdılar. Lakin 1993-cü il iyun ayının 15-də xalqın təkidli tələbi ilə Heydər Əliyev yenidən hakimiyyətə qayıtdı. Onun hakimiyyətə qayıdışı ilə milli ideologiyamızın əks olunduğu dövlətçilik konsepsiyası hazırlandı. Belə ki bugün də Azərbaycan bu konsepsiyanın üzərində inkişaf edir. Bugün Azərbaycan beynəlxalq əlaqələr sistemində etibarlı tərəfdaş, güclü və nüfuzlu dövlət kimi tanınmaqdadır. Azərbaycan Respublikası müstəqil dövlət kimi bir sıra beynəlxalq təşkilatlara, o cümlədən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa Şurası, İslam Konfransı Təşkilatı, Müstəqil Dövlətlər Birliyi və çoxlu sayda digər təşki-

latlara üzv olub. Azərbaycan həmçinin NATO və Avropa Birliyi kimi qurumlarla əməkdaşlığı, eləcə də anti-terror koalisiyası tərkibində fəaliyyəti durmadan inkişaf etdirir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən çoxşaxəli və balanslaşdırılmış xarici siyasət kursu Azərbaycan Respublikasının milli dövlət kimi müasir beynəlxalq münasibətlər sisteminə gücünü və nüfuzunu artıran mexanizm qismində çıxış etməkdədir.

Ədəbiyyat:

1. Əliyev Heydər. “Müstəqilliyimiz əbədidir”. I k., Bakı, 1997, -597 s
2. Həsənov Ə.M. “Azərbaycanın Avropa dövlətləri ilə münasibətləri (1991-1996). Bakı, “Azərneşr”, 1998, -315

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura, qrup 136, Əlibəyova Selcan Həsən qızı
Elmi rəhbər: dosent Namiq Əsədov*

SURİYA PROBLEMİNİN TÜRKİYƏ DEMOQRAFİYASINA TƏSİRİ

Açar sözlər: Suriyalı qaçqınlar, Suriya vətəndaş müharibəsi, Türkiyə demografiyası, Açıq qapı siyasəti

Böhranlar ölkələr arasında baş verdiyi kimi ölkə daxilində də yaşayır. Ölkə daxilində meydana gələn böhranlar böyüyərək regional və global böhranlara yol açmaqdadır. Ərəb ölkələrində demokratiya, azadlıq və insan haqları tələbləri ilə meydana çıxan üsyanlar 2010-cu ildə Tunisdə başlayaraq regionda bir çox ölkəyə təsir etmişdir.

2011-ci ildə Suriyada meydana gələn xalq etirazlarına qarşı Suriya rejiminin sərt mövqeyi və ardınca başlayan vətəndaş müharibəsi əhalinin köç etməsinə yol açmışdır. Milyonlarla suriyalı başda Türkiyə olmaqla Livan, İordaniya, İraq, Misir, Şimali Afrika və Avropa ölkələrinə köç etmişdir. İlk suriyalılar 29 aprel 2011-ci ildə gəlmişdir. Bu tarixdən etibarən Türkiyədəki suriyalı qaçqınların sayı getdikcə artmışdır. «Açıq qapı» siyasəti çərçivəsində Türkiyəyə daxil olan heç bir qaçqın geri göndərilməmişdir. Türkiyədə qalma müddətləri artan qaçqınlar iqtisadi, sosial, mədəni və təhlükəsizlik kimi anlayışlarla bağlı miqrasiya böhranına səbəb olmuşdur.

Qaçqınlar sərhəddi keçdikdən sonra onların qeydiyyatı aparılır və düşərgələrə yerləşdirilir. Lakin köç edən əhalinin sayının çox olması düşərgələri də kifayətsiz edir. Düşərgələrdən kənarında həyatını davam etdirməli olanlar isə çətinliklərlə üzləşir. Bu halda yerli əhalidə qaçqınların on-

ların təhlükəsizliyinə təhdid yaratdığı kimi fikir formalaşır.

TÜİK-ə görə 2022-ci ildə ölkə əhalisinin 83.540.000 nəfər olacağı təxmin edilir. 2017-ci ildəki göstəricilərə əsasən 79.814.871 nəfərlik ölkə əhalisi və 3.424.237 suriyalı qaçqınların sayı 83.239.108 nəfərlik bir nəticə ortaya çıxardır. Bu rəqəm isə ölkənin 2022-ci ildəki ehtimal olunan göstəricisinə çox yaxındır. Beləliklə, Türkiyə 5 il sonra üçün planlaşdırılan əhalini daha tez bir müddətdə öz ərazisində birləşdirir və sosial ehtiyaclarını qarşılıyır. Bu vəziyyət isə ölkə demografiyasında ciddi problemlərə səbəb olur.

Ədəbiyyat:

1. AĞIR, Osman, Murat Sezik, “Suriye’den Türkiyə’ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları”, Birey ve Toplum, Cilt: 5, Sayı: 9, 2015.

2. Centre For Transnational Development And Collaboration, “Syrian Refugees in Turkey: Gender Analysis”, London 2015.

3. European Civil Protection And Humanitarian Aid Operations (ECHO), “Turkey: Refugee Crisis”, http://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/turkey_syrian_crisis_en.pdf

Azərbaycan Dillər Universiteti

BM fakültəsinin, 233-cü qrup, Dünya siyasəti ixtisasının magistr,

Məmmədova Ətrabə Adil qızı

Elmi rəhbər: dosent Namiq Əsədov

XX ƏSRİN 80 - Cİ İLLƏRİNDƏ SSRİ-NİN ƏFQANİSTANA MÜDAXİLƏSİNİN REGIONAL VƏ QLOBAL TƏSİRLƏRİ.

Açar sözlər: sosializm, kapitalist, sanksiyalar, silahlanma

1978-ci ildə Əfqanıstanda Tarakinin rəhbərliyi ilə kommunistlər hakimiyyətə gəldilər. ABŞ-ın buna reaksiya verməməsi nəticəsində SSRİ belə qənaətə gəldi ki, onun Əfqanıstana müdaxiləsi yenə də ABŞ tərəfindən sakit qarşılanacaqdır. Lakin biz nəzərə almalıyıq ki, 1978-ci ildə İranda şah devrilmişdi. 1979-cu ilin dekabrında SSRİ-i Əfqanıstana müdaxilə etdi və bu addım qərblə münasibətlərin kəskinləşməsində yeni mərhələnin əsasını qoydu.

SSRİ hökuməti Əfqanıstanda öz siyasətini yeritməsi üçün Əfqanıstana müdaxilə etdi. Amerika başda olmaqla əksər kapitalist ölkələri orada sosializm qurulmasını istəmirdilər. Kapitalist ölkələri ilə SSRİ arasında şiddətli döyüşlər yaranırdı və silahlı müqavimət göstərilirdi.

SSRİ Əfqanıstana hər cür iqtisadi və hərbi yardımlar etdi. O vaxt Əfqanıstan ordusu çox yaxşı silahlaşdırılmış, yaxşı da təlim keçmişdi.

Sovet qoşunlarının Əfqanıstana təcavüzünü beynəlxalq cəmiyyət olduqca kəskin etirazla qarşıladı.

Müharibə nəticəsində yaşayış məntəqələri dağıdılmış, əhali kütləvi şəkildə Pakistana, İrana və başqa ölkələrə qaçmışdılar.

Əfqanıstan müharibəsi SSRİ-nin süqutunu sürətləndirdi. ABŞ və Qərb dövlətləri SSRİ-nin beynəlxalq hüquqa zidd hərəkətlərinin qarşısını almaq üçün SSRİ-yə qarşı sanksiyalar tətbiq etdilər. Amerika və Avropa ölkələri SSRİ-nin 1980-cı ildə keçirdiyi Moskva yay olimpiyada oyunlarını boykot etdilər. Amerika neftin qiymətini saldı və bu da SSRİ-nin iqtisadiyyatının məhvə gətirib çıxardı. ABŞ SSRİ-yə heyvanlar üçün yem satışını dayandırdı. Sovet İttifaqı ölkələri, o cümlədən Azərbaycan da kart sisteminə keçdi.

Bəli, Əfqanıstan müharibəsi qərblə SSRİ-nin son soyuq müharibəsi idi. Bu müharibə sovetin çökməsində ciddi rol oynadı. Böyük dövlətlər arasında sürətlə silahlanma yarışı yenidən başlandı. SSRİ-nin Əfqanıstana təcavüzü Beynəlxalq gərginliyin zəiflədilməsi prosesinə olan inamı azaltdı və dövlətlər arasında etimadsızlığı artırdı.

Ədəbiyyat:

1. Məsiəğa Məhəmmədi - Əfqanıstan: Sovet işğalından Amerika müdaxiləsinə;
2. Karl Ştaynerin “Kulakda 7000 gün”

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, 335A, **Rauflu Elmira**
Elmi rəhbər: t.ü.f.d. dos. Qasımov Emil*

MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCANIN NEFT STRATEGİYASI

Açar sözlər: Qloballaşma, Neft strategiyası, “Əsrin müqaviləsi”, ARDNF

Müasir dövr dünyada daha çox qloballaşma proseslərinin sürətlənməsi, integrativ əlaqələrin daha da güclənməsi ilə xarakterizə olunur. Eyni zamanda, XXI əsr həm də davamlı inkişaf əsri kimi qəbul edilir.

Qloballaşan dünyada isə davamlı inkişafın təmin edilməsi daxili və xarici amillərin qarşılıqlı əlaqəsindən asılıdır. Hər bir ölkənin nəqliyyat sisteminin vəziyyəti, coğrafi mövqeyi və tranzit imkanları onun dünyaya inteqrasiyasında və iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayır. Bu baxımdan ölkəmizin əlverişli coğrafi mövqeyi onu Avropa və Asiya dövlətləri arasında obyektiv olaraq iqtisadi və geosiyasi körpü rolunu oynamağa vadar edir və respublikamızın beynəlxalq tranzitdə yaxından iştirakına şərait yaradır. Hal-

hazırda isə TRASEKA, TACİS, İNOQEYT və s. iri regional layihələrin reallaşması ölkəmizin gələcəkdə tranzit xidmətlərindən daha çox faydalanmasına səbəb ola bilər. Bunun üçün Azərbaycanda beynəlxalq standartlara uyğun tranzit xidmətləri potensialının formalaşdırılması zəruridir.

Azərbaycanın zəngin təbii sərvətləri içərisində neft əsas yer tutur. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri xarici iri neft şirkətlərini Azərbaycana dəvət etmək qərarına gəldi və "Yeni neft strategiyası" tez bir vaxtda işlənib hazırlandı. 1994-cü il sentyabrın 20-də Bakıda Xəzərin Azərbaycan sektorundakı "Azəri", "Çıraq", "Günəşli" yataqlarının dərin su qatlarındakı neftin birgə işlənməsi haqqında "məhsulun pay bölgüsü" tipli müqavilə imzalandı. Böyük inkişafın başlanğıcı sayılan bu müqavilə tarixə "Əsrin müqaviləsi" kimi düşdü. Bu saziş ümummilli lider Heydər Əliyevin qalibiyyətli enerji strategiyasının əzəmətli təntənəsinin başlanğıcı oldu.

1.«Əsrin müqaviləsi» Azərbaycanın yeni neft sazişlərinə də yol açdı. 1995-2004-cü illərdə Azərbaycanın müxtəlif neft şirkətləri ilə daha 24 müqavilə imzalayıb. "Əsrin müqaviləsi"nin həyata keçirilməsinə başlanan vaxtdan Azərbaycan iqtisadiyyatında dönüş yarandı və böyük işlərə başlandı. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft ixracı kəməri Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına çıxarılmasına imkan verməklə yanaşı, "İpək yolu"nun və türkdilli ölkələrin də əsas magistral kəməri hesab edilir.

2.Neft hasilatından qazanılan gəlirlərin xərclənməsi üçün 1999-cu ildə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondu yaradıldı. Bu mənada, ARDNF ümummilli lider tərəfindən əsası qoyulmuş uğurlu neft strategiyasının ayrılmaz hissəsidir.

Ədəbiyyat:

1. <http://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/xalqqazetiavqust2009/88696htm>
2. <https://azvision.az/news/105275/azerbaycanin-ugurlu-neft-strategiyasi-.html>
3. <https://kayzen.az/blog/azerbaycan/5936/neft-strategiyas%C4%B1.html>

BÖYÜK BRİTANIYA VƏ NORVEÇ NEFT ŞİRKƏTLƏRİNİN AZƏRBAYCANDAKİ FƏALİYYƏTİ

Açar sözlər: Neft, BP, Statoil, Norveç, ARDNŞ, Əsrin Müqaviləsi, Azəri-Çıraq-Günəşli

Müasir dünya karbohidrogen ehtiyatları olmadan inkişaf edə bilməzdi. Neft dünyada ən vacib təbii mənbə hesab olunur. “Əsrin müqaviləsi” Azərbaycanın Xəzər dənizində yer alan Azəri, Çıraq və Günəşli yataqlarının dərin şelf zonasının birgə işlənməsi və əldə olunan gəlir və ya hasilatın pay bölgüsü haqqında idi. Dünyanın 8 ölkəsindən 11 neft şirkəti bu müqaviləni imzaladı. Bu müqavilədə Böyük Britaniyanın "British Petroleum", (Norveçin "Statoil" (8,56 faiz) və Azərbaycan Neft Şirkətinin isə 20 faiz payı var idi. Bununla da "Yeni neft strategiyası" və doktrinası uğurla həyata keçirilməyə başlandı. Norveçin Statoil şirkəti müqavilənin bağlanmasına daha həvəsli olan tərəf idi. Müqavilə bağlanan zaman Norveçin Sənaye və Energetika nazirinin birinci müavini vəzifəsini daşıyan Günnar Murvanq böyük bir nümayəndə heyəti ilə Azərbaycana səfər etmiş və müqavilənin imzalanması və pay bölgüsündə iştirak etmişdir. Müqavilə nəticəsində Statoil şirkəti Azəri, Çıraq və Günəşli yataqlarından 8,56%, Azərbaycanın ən böyük və ən önəmli qaz yatağı olan Şahdənizdən isə pay bölgüsünə əsasən 25,5% pay alaraq Azərbaycan Norveç əməkdaşlığını daha da genişləndirmişdir. Bundan 4 il sonra isə yəni 1998-ci ildə Statoil Xəzər şelf zonasında yerləşən Araz-Alov-Şərqi blokunun işlənilməsində də 15% paya sahib oldu.

BP ilk dəfə 1992-ci ilin iyun ayında Azərbaycana gələrək Bakıda öz ilk ofisini açmışdır. Ötən illər ərzində Azərbaycan Hökuməti və tərəfdaşları ilə olan tərəfdaşlıq çərçivəsində BP-nin əməliyyatçısı olduğu dünya səviyyəli layihələr (Azəri-Çıraq-Günəşli (AÇG), Şahdəniz, Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) və Cənubi Qafqaz Boru Kəməri (CQBK) Xəzər dənizini müasir karbohidrogen bölgəsinə çevrilməklə onun inkişafına töhfə vermişdir. 1995-ci ildə əməliyyatların başlamasından bəri AÇG, BTC, Şahdəniz və CQBK layihələri üçün BP 72 milyard dollar xərcləmişdir. 1997-ci ildə ilk neft hasilatından başlayaraq 2018-ci ilin sonunadək AÇG-dən 3,5 milyard barel neft hasil olunmuş, 2006-cı ildə ilk qaz hasilatından başlayaraq isə, 2018-ci ilin sonunadək Şahdəniz yatağından 100 milyard kubmetr qaz hasil olunmuşdur.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan-Norveç ikitərəfli münasibətlər. http://mfa.gov.az/f_iles/file/Norvech.pdf.
2. Azərbaycan nefti – tarixi baxış. www.socar.az/neftmuzeyi/tarixibaxis.doc.
3. BPAzərbaycanda. http://www.bp.com/azaz/azerbaijan/home/who-we-are/bp-az_rbaycanda-.html.
4. Statoil completes sale of 15.5 % share in Shah Deniz to Petronas. http://www.statoil.com/en/NewsAndMedia/News/2015/Pages/30Apr_ShahDeniz.aspx.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil I Fakültəsi, qr. 102A, Əhmədova Fidan
Elmi rəhbər: b/m. Qocayeva Şəfiqə*

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Açar sözlər: müstəqillik, inkişaf

Son iyirmi illik tariximizə nəzər saldıqda ölkəmizin böyük nailiyyətlərə imza atmasının şahidi oluruq. Bu nailiyyətlər dövlətimizin beynəlxalq aləmdə imicinin artmasının və iqtisadi qüdrətinin günü-gündən yüksəlməsinin təkzibolunmaz nümunəsidir. Azərbaycanın qısa zaman ərzində uğurlu daxili və xarici siyasət yeritməsi, beynəlxalq aləmdə söz sahibinə çevrilməsi və region ölkələrini iqtisadi və hərbi gücünə görə geridə qoyması yuxarıda sadaladıqlarımızı bir daha təsdiq edir. Qətiyyətlə deyə bilərik ki, bu daxili və xarici siyasətin təməlinə ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu düşünülmüş siyasət dayanır. Bu siyasət Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən çətin və balanslaşdırılmış siyasət nəticəsində Azərbaycan regionun ən güclü və suveren liderinə çevrilib. 20 sentyabr 1994-cü il ölkəmizin müstəqil daxili və xarici siyasət yolunu seçməsində dönüş nöqtəsi olan həmin gün də dünyanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ABŞ, Türkiyə, Norveç, Yaponiya, Böyük Britaniya, Rusiya və Səudiyyə Ərəbistanı kimi dövlətləri ilə Azərbaycan arasında “Əsrin müqaviləsi” kimi tarixə düşmüş neft kontraktı imzalanmışdır. Bu ölkələrin Amoko, BP, MakDermont, Yunokal, Lukoil, Statoil, Eksson, Penzoil, İtochu, Remko, Delta, Türkiyə Petrolları kimi iri neft şirkətləri ilə ARDNŞ arasında “Azəri”, “Çıraq”, “Günəşli” yataqlarının dərinlikdə yerləşən hissəsinin işlənməsi və neft hasilatının pay bölgüsünə dair saziş bağlanmışdır. Məhz bu müqavilə Azərbaycanın bir dövlət kimi tanınmasına, beynəlxalq aləmdə mövqeyinin möhkəmləndirilməsinə şərait yaratmışdır.

Ədəbiyyat:

1. <http://old.xalqqazeti.com/az/news/analytics/39900>
2. <http://sesqazeti.az/news/analytics/359765.html>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil I, Fakültəsi 217B, Əlizadə Gülbəniz
Elmi rəhbər: müəllim A.Səfərzadə*

**MODERN AZERBAIJAN IN THE INTERNATIONAL
RELATIONS SYSTEM (1993-2002)**

Key words: *politics, leader, nation, organization, development*

Global processes occurring in the world at the end of the 20th century, in particular the annulment of the Warsaw Treaty Organization, the end of the "Cold War", the collapse of the USSR has led to a dramatic change of political environment in the international arena and a new geopolitical situation. The emergence of new independent states that emerged in the post-Soviet space led directly to the system of international relations and the beginning of a foreign policy course expressing their own interests led to the formation of a new level of inter-state relations in the world.

Azerbaijan is a member of 32 International and regional organizations: UN (March 1992), Council of Europe (March 2001), CSCE (January 1992), CIS (September 1993), Organization of Islamic Conference (1992), Council of Europe (status of special observer, June 1996), European Union (Agreement on partnership and cooperation, 1996), OEC(Organization of Economic Cooperation, 1992), Organization of Black Sea Economic Cooperation (1992), European Bank of Reconstruction and Development (1992), World Bank (1992), UNESCO, UNICEF, World Health Organization, etc.

After restoring its independence, Azerbaijan began to pursue an active policy taking into account the realities of the times and national interests of the people. The Republic of Azerbaijan tried to achieve certain goals and objectives through its foreign policy in the international arena: maintaining and strengthening its independence.

In 2002, a national program was set up to implement the Partnership and Cooperation Agreement with the European Union. On October 2, 2002, the Republic of Azerbaijan was elected a member of the UN Economic and Social Council. On August 1, 1997, a joint statement was signed by the Presidents of the United States and Azerbaijan about the

American Azerbaijani relations, which sets out the basic principles and directions of relations between Azerbaijan and the United States. One of the important issues in the foreign policy of the Republic of Azerbaijan is the Nagorno-Karabakh conflict. The President of the Republic of Azerbaijan, Heydar Aliyev, has taken the path of peaceful settlement of the conflict.

Ədəbiyyat:

1. Ə.M. Həsənov. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Dərslik. Bakı, "Azərbaycan" nəşri 2005. 637 səh.
2. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. Bakı, Azərənşr, 2006, 528 səh.
3. .Mahir Abdullayev. Beynəlxalq münasibətlər tarixi, 2000, 70 səh.

Azərbaycan Dillər Universiteti

Fakültə: BM və İdarəetmə Qrup: M18-232, Hüseynli İnci Pərviz qızı

Elmi rəhbər: dos.E. Qasımov

AZƏRBAYCANIN ENERJİ DİPLOMATİYASININ ƏSAS PRIORITYLƏRİ

Açar sözlər: enerji, neft, qaz, Əsrin müqavilə

Azərbaycan Respublikası zəngin enerji ehtiyatlarına, inkişaf etmiş yanacaq və enerji infrastrukturuna malikdir. Azərbaycanın dünyanın enerji sistemində artan əhəmiyyətli rolu, transmilli enerji bazarlarında özünəməxsus yeri və Avropanın enerji təhlükəsizliyində fəal iştirakı qlobal, regional, geosiyasi və geoiqtisadi mövqeyinə mühüm təsir göstərir. Ümumilli lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi və "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə Azərbaycan Respublikasının unikal enerji strategiyasının reallaşdırılması istiqamətində ilkin mühüm addımlar atılmış oldu. Xüsusilə də neft ixracı kəmərləri üzrə xarici şirkətlərlə danışıqlar yeni və daha intensiv mərhələyə daxil oldu.

Azərbaycan Respublikasının enerji diplomatiyasında əsas prioritetlərdən biri Qərblə birgə strateji enerji layihələrinin həyata keçirilməsindən ibarətdir. Avropanın enerji təhlükəsizliyində Azərbaycan alternativ enerji mənbəyi funksiyasına malikdir. ABŞ-ın Azərbaycandakı keçmiş səfiri və ABŞ-ın Avrasiya Enerji məsələləri üzrə xüsusi elçisi Riçard Morninqstarrın da dediyi kimi "Azərbaycan Respublikasının təbii qazı Cənub Dəhlizinin genişləndirilməsi üçün mütləq vacibdir." Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın enerji diplomatiyasında Ermənistanın işğalçılıq siyasətindən çəkindirilməsi məsələsi daim diqqət mərkəzində olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının enerji diplomatiyasında digər mühüm prio-

ritetlərdən birini enerji mənbələrinin diversifikasiyası təşkil edir. Azərbaycan transit ölkə kimi təkə ölkələrin enerji təhlükəsizliyini təmin etmir, həm də daha səmərəli və təhlükəsiz şərtlərlə enerji əldə etməyə şərait yaradır. Şaxələndirilmiş ixrac neft və qaz kəmərləri sisteminin qurulması respublikamızın enerji müstəqilliyini təmin etmiş, Avropa və digər uzaq regionların yüksək keyfiyyətli karbohidrogen resursları ilə təminatı üçün yeni perspektivlər açmış, Xəzəryanı ölkələrdə hasil olunan enerji daşıyıcılarının nəql edilməsi baxımından sabit tranzit dəhlizi kimi Azərbaycana real imkanlar yaratmışdır.

Qeyd edək ki, Azərbaycan dövlətinin enerji siyasəti təkə neft və qaz sektorunu əhatə etmir. Bu siyasət digər enerji daşıyıcılardan istifadəni də əhatə etməklə öz unikallığını daha da artırır. Buna misal olaraq 2012-2020-ci illər üçün Azərbaycanda alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadəyə dair Dövlət Strategiyasının hazırlanması və həyata keçirilməsini göstərə bilərik. Neft və qazla yanaşı, Azərbaycan günəş, külək, su, geotermal və biokütlə enerjisi kimi alternativ enerji potensialına malikdir.

Ədəbiyyat:

1. Hacızadə E.M. Energetik kompleks yeni islahatlar ərəfəsində, Bakı, 2012.
2. Hübətov F.D. Müasir beynəlxalq münasibətlərdə enerji diplomatiyası. Bakı, 2018.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil - 1 fakultəsi, qr. 102A, Qədirli Leyla
Elmi rəhbər: b/ müə. Məmmədova Nahidə*

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Açar sözlər: müstəqillik, mübarizə, dövlət quruculuğu, avanqard, ərazi bütövlüyü

Doğma Vətənim, Odlar yurdu Azərbaycanımın dövlət müstəqilliyi əbədidir və sarsılmazdır. Doğma Azərbaycanım qədim və çox zəngin bir tarixi keçmişə malikdir. Azərbaycan xalqı azad yaşamaq və müstəqil olmaq uğrunda çox uzun və mübarizələrlə dolu bir yol keçmişdir və ölkəmizin tarixində qəhrəmanlıq sənaməsi yazmışdır.

Ölkəmiz 5 min illik dövlətçilik tarixinə malikdir. Azərbaycan xalqı əsrlər boyu torpağına göz dikən, azadlığını daima təhdid edən, ərazi bütövlüyünə əngəl olan yadellilərə qarşı mübarizə aparmış və 1918-1920-ci illərdə müsəlman Şərqiində ilk parlamentli, demokratik, dünyəvi dövlət

qurmuşdur, lakin xalqımızın uzun mübarizələr nəticəsində əldə etdiyi müstəqillik uzun sürməmiş və cəmi 23 ay mövcud olmuşdur. Mövcudluğunun qısa dövründə Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti özünün bütün vətəndaşlarının konstitusion hüquqlarını təmin etmiş, xalqımızın azadlığı uğrunda mübarizədə avanqard rolunu oynamışdır.

Lakin Cumhuriyyətin demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu, iqtisadiyyat, mədəniyyət, təhsil, səhiyyə və s. sahələrdə atdığı addımlar daha da sürətlənmişdir, müstəqilliyini XX əsrin sonlarında yenidən bərpa edən dövlətimiz varislik ənənələrini yaşatmış, inkişaf etdirmişdir.

1991-ci ildə biz yenidən müstəqilliyimizə nail olduq. Bu, xalqımızın uzun illərdən bəri arzusunda olduğu və uğrunda canından belə keçdiyi ölkəmizin qurtuluşu oldu. Həmin il avqustun 30-da Azərbaycanın müstəqilliyi haqqında bəyənnamə, oktyabrın 18-də isə Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyası qəbul olundu. Bununla da, ölkəmiz müstəqil, demokratik və dünyəvi bir dövlət kimi mövcudluğunu bütün dünyaya bəyan etdi.

Müstəqilliyimizin ilk illərində ölkəmiz çox ağır, məşəqqətli günlər keçirsə də, hər sahədə böyük uğurlar qazandı və dövlət müstəqilliyimizi bu günə kimi qoruyub saxlaya bildi.

Görkəmli dövlət xadimi, dünya şöhrətli siyasətçi Heydər Əliyevin Moskvadan Azərbaycana qayıdışı, az sonra isə ölkəyə rəhbərlik etməsi dövlət quruculuğunun idarə olunmasına, inkişaf etdirilməsinə şərait yaratmışdı.

Yeni qurulmuş Azərbaycan Respublikası müstəqil dövlət kimi, demokratik hüquqi dövlət quruluşunu seçdiyini bəyan etsə də, XX əsrin sonlarında öz müstəqilliyini itirmək təhlükəsiylə üz-üzə gəlmişdi. H. Əliyevin Azərbaycanda yenidən hakimiyyətə gəlməsi ilə müstəqil dövlət kimi öz varlığını qoruyub saxlaya bildi və yeni bir inkişaf yoluna keçdi.

Ölkə daxilində ictimai-siyasi şəraitin bərpa olunması sayəsində müstəqil respublikanın dövlət təsisatları yaradılmağa başladı. 1995-ci ilin noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi ilə ilk milli Konstitusiyamızın qəbulu ölkəmizdə genişmiqyaslı hüquqi islahatların həyata keçirilməsinə geniş imkanlar yaratdı. Məhz ulu öndər H. Əliyev Azərbaycanda yenidən hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra, milli-mənəvi dəyərlərimiz bərpa olundu, ölkəmiz sivil inkişaf yolu ilə böyük inamla irəliləməyə başladı.

Beləliklə, göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikası müstəqil dövlət kimi demokratik dövlət quruluşunu seçdiyini dəfələrlə bəyan etmişdir. Hal-hazırda prezident İ.Əliyevin rəhbərliyi altında son illərdə Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramının dönmədən həyata keçir

rilməsi sayəsində mümkün olmuşdur. Ölkə daxilində iqtisadiyyatın inkişafı ölkəmizin beynəlxalq konvensiyalara qoşulmasına böyük zəmin yaradır.

Ədəbiyyat:

1. www.genprosecutor.gov.az.news
2. <https://ay.m.wikipedia.org>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BMvə İdarəetmə fakültəsinin, Qrup 233
Dünya siyasəti ixtisasının magistrantı, **İmaməli Şərqiyyə**
Elmi rəhbər; Məhəmməd Əliyev, t.ü.f.d*

ABŞ-IN İRAQA MÜDAXİLƏSİ

***Açar sözlər:** ABŞ, İraq, müdaxilə, müharibə, neft*

Bildiyimiz kimi İraq təbii ehtiyatlarla zəngin olan bir ölkədir. Buna görə də, müstəqilliyini elan etdikdən sonra qərb dövlətləri İraqdakı təsirlərini genişləndirməyə çalışmış və nəticədə həll olunmayan problemlər ortaya çıxmışdır.

ABŞ İran-İslam İnqilabından sonra İrani düşmən ölkə elan etmiş və özünə müttəfiqlər axtarmağa başlamışdı. İnqilabdan sonra İranın zəifliyindən istifadə edən İraq ABŞ-in potensial müttəfiqi olmuş və ABŞ tərəfindən ən müasir silahlarla dəstəklənməşdir. İraqın İran ilə müharibəni qazanması ilə birlikdə ABŞ İraqı sahib olduğu hərbi güc və kütləvi qırğın silahlarına sahib olması səbəbilə düşmən ölkə kimi görməyə başlamışdır. Bağdat isə müharibə zamanı pozulan iqtisadi vəziyyətini bərpa etmək üçün digər ərəb ölkələrinə olan borcunu ödəməyi durdurmuş, Kuveytin İraqın sahib olduğu nefti ələ keçirdiyini iddia edərək bu ölkədən torpaq tələbləri irəli sürmüşdür. Bütün bu hadisələr ABŞ-in Orta Şərqdəki mənfəətlərinə (neft, İsrailin təhlükəsizliyi) təhlükə yaratdığını düşünərək İraqa qarşı həyata keçirməyə çalışdığı müdaxilə üçün beynəlxalq ictimaiyyətdən dəstək almağa çalışmasına bəhanə olmuşdur.

ABŞ-in Orta Şərq siyasətinin əsasında 3 fakt durur.

1. Bölgə neftini nəzarət altına almaq
2. İsrailin varlığını və təhlükəsizliyini qorumaq
3. Bölgədə nəzarətin ABŞ-a qarşı olan başqa bir dövlətin əlinə keçməsinin qarşısını almaq

Bu məqsədlərə çatmaq üçün ABŞ Beynəlxalq Hüquqa zidd olaraq və Beynəlxalq ictimaiyyəti qarşısına alaraq 20 mart 2003-cü ildə İraqa müharibə elan etmişdir. Yuxarıda qeyd etdiklərimiz ABŞ-in əsas məqsədini gizlətmək üçün tapdığı siyasi bəhanələr idi. ABŞ-in əsas məqsədi bölgədə hegemonlu-

ğunu qəbul etmək istəməyən və açıq-açığına prezident Corc Buşun ünvanına sərt ittihamlar və təhqirlər yağdıran Səddam Hüseyn rejimini devirmək idi.

Ədəbiyyat:

1. Beynəlxalq təhlükəsizlik, Dərslük
2. http://www.emo.org.tr/ekler/4bb077f18daa662_ek.pdf?dergi=329
3. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/500295>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, 335B, Şahsənəm Ramazanova
Elmi rəhbər: müəll.Bağirova Aysel*

**AVROPANIN ENERJİ TƏHLÜKƏSİZLİYİNDƏ
TAP, TANAP ENERJİ KƏMƏRLƏRİNİN ROLU**

Açar sözlər: Avropa, təhlükəsizlik, kəmərlər, layihə

Azərbaycan zəngin enerji resurslarına malik dövlətdir. Və bu həm ölkəmizin iqtisadi potensialını gücləndirir, həm də regional əməkdaşlıqda mühüm rol oynayır. Tikilib istifadəyə verilmiş neft və qaz kəmərləri Azərbaycan neftini və qazını dünya və Avropa bazarlarına çıxarır. Avropanın enerji təhlükəsizliyində Azərbaycan böyük rol oynayır. Aparılan genişmiqyaslı işlər, nəzərdə tutulan infrastruktur layihələrinin tam başa çatdırılması deməyə əsas verir ki, Azərbaycanın mavi yanacağı Avropa üçün yeganə qaz mənbəyi ola bilər. ABŞ-ın Rusiyaya, həmçinin rus qazını Aİ-yə nəql etməli olan “Şimal axını” layihəsinə tətbiq etdiyi müxtəlif sanksiyalar Avropanın enerji idxalçılarının diqqəti Xəzərin ehtiyatlarına yönəltməsinə səbəb olub. Məhz bu üzəndən onlar TANAP və TAP layihələrinə, Azərbaycan, Türkiyə və Yunanıstan üzərindən qaz nəqlinə daha çox diqqət yönəltməyə başlayıblar. TANAP Layihəsi Xəzər Dənizinin Azərbaycan sektorundakı “Şahdəniz-2” yatağından və Xəzər Dənizinin digər sahələrindən hasil edilən təbii qazın Türkiyəyə və öz növbəsində bu ölkədən Avropaya nəqlini nəzərdə tutur. TANAP Cənubi Qafqaz Boru kəməri (CQBK) və Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) ilə birlikdə “Cənub Qaz Dəhlizi”nin tərkib hissəsi olan bir layihədir. Boru kəmərinin uzunluğu 1805 km təşkil edir. Boru kəmərinin diametri 56 km-dir. Avropa üçün nəzərdə tutulan qaz Türkiyə-Bolqarıstan və ya Türkiyə-Yunanıstan sərhədində təhvil verilməlidir. TANAP layihəsində Cənub Qaz Dəhlizi QSC 51%, STEAŞ 7%, BP 12% və Türkiyənin BOTAŞ şirkəti 30% paya malikdir. Trans-Adriatik Boru Kəməri Layihəsi (TAP), Yunanıstan ərazisində Yunan-Türkiyə sərhədindən başlayaraq, Trans-Ana-

dolu Boru Kəmərinə (TANAP) birləşən, Yunanıstandan, Albaniya və Adriatik Dənizindən keçərək İtaliyada başa çatan və “Snam Rete Gas” (SRG) şəbəkəsinə birləşən təbii qaz boru kəmərinin layihələndirilməsindən, tikintisindən və istismarından ibarətdir. TAP layihəsi Avropa Birliyinin strateji məqsədlərinin birində “enerjinin təhlükəsizliyi və enerji mənbələrinin diversifikasiyası” - adı altında aparıcı rol oynayır. TAP layihəsi təbii qazın Azərbaycandan Avropa bazarlarına ixrac etmək üçün ən qısa və birbaşa yol kimi seçilmişdir. TAP layihəsi üzrə Albaniya, İtaliya və Yunanıstan arasında Dövlətlərarası Saziş 2013-cü ilin fevral ayında imzalanmışdır. Boru kəmərinin uzunluğu 878 km- dir. TAP boru kəmərinin 2020-ci ildə istismara verilməsi planlaşdırılır. Bu layihələr Azərbaycanın enerji siyasəti üçün mühüm rol oynayan boru kəmərləridir.

Ədəbiyyat:

1. <http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2011/fevral/153958.htm>
2. <http://www.azadliq.org/content/article/24782272.html>
3. <http://www.socarmidstream.az/az/project/tap/#overview>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil- I fakültəsi, qr.213B, Tağıyev Nurlan
Elmi rəhbər: dos.N.Kərimov*

AZƏRBAYCAN-İSRAİL MÜNASİBƏTLƏRİ

Açar sözlər: İsrail, qlobal, neft

İsrail Azərbaycanın müstəqilliyini 25 dekabr 1991-ci ildə tanımışdır. İki ölkə arasında diplomatik əlaqələr isə 6 aprel 1992-ci ildə qurulub. Azərbaycan İsrailin enerji məhsulları ilə təminatında etibarlı tərəfdaş kimi çıxış edir. İsrail idxal etdiyi neftin 40 faizini Azərbaycandan alır. Həmçinin İsraillə yaxşı münasibətlər Azərbaycana beynəlxalq arenada da kömək edir. Dünya miqyasda tanınan yəhudi lobbı təşkilatları qlobal müstəvidə Azərbaycanın maraqlarının təmin olunması üçün səy göstərir. Həmçinin Azərbaycan və İsrail etibarlı hərbi tərəfdaşlıq münasibətlərinə malikdir. Belə ki, şanlı Aprel döyüşlərində istifadə edilən hərbi texnikanın bir qismi İsrail istehsalı idi və həmin texnikalar, silahlar bir daha dəqiqliyini isbat etdi. Təzkibedilməz faktdır ki, bir sıra xalqlardan fərqli olaraq azərbaycanlılar yəhudilərə heç vaxt əcnəbilər kimi münasibət göstərməyiblər. Qeyd etmək yerinə üzər ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ilk səhiyyə naziri yəhudi əsilli şəxs olub. Azərbaycan Dağ Yəhudiləri İcmasının sədri Milix Yevdayevin demişdir: “Təsəvvür edin

ki, müsəlman ölkəsinin hökuməti milyonlarla dollar xərcləyib yəhudi sakinləri üçün gözəl sinaqoq tikib, bu müsəlman ölkəsində yəhudini özünün böyük müharibə qəhrəmanı kimi alqışlayırlar". Azərbaycan müsəlman ölkələri içərisində yeganə dövlətdir ki, İsrailin burada səfirliyi var. Qarşılıqlı əlaqələr H.Əliyevin vaxtında inkişaf etdirilib. Bu əlaqələri cənab prezident İlham Əliyev uğurla davam etdirir. 2016-cı ilin dekabrında İsrail hökumətinin başçısının Bakıya tarixi səfəri İsrail ilə Azərbaycan arasında strateji tərəfdaşlığa sübut oldu. Baş nazir Binyamin Netanyahu'nun Cənubi Qafqaz regionuna ilk dəfə rəsmi səfərə gəlməsi bir daha göstərdi ki, iki ölkə arasında siyasi-diplomatik dialoq ən yüksək etimad səviyyəsindədir, bu əlaqələrin iqtisadi tərəkiib hissəsi və ticarət dövriyyəsi daim artır.

Ədəbiyyat:

1. Qasımlı. M.C. Azərbaycan Respublikasının diplomatiya tarixi/Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti(1991-2003): 2 hissədə, 1-ci hissə-Bakı: Mürtəcim,2015.664 s.

2. https://az.m.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan%E2%80%93%C4%B0srail_m%C3%BCnasib%C9%99tl%C9%99ri

3. <https://1news.az/az/mobile/az/news/az-rbaycan-srail-m-nasib-tl-ri-qar-l-ql-maraqlar-v-etibarl-t-r-fda-l-q>

4. <https://az.trend.az/azerbaijan/politics/2794337.html>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 2, fakültəsi, qr. 305A, **Başirli Lamiyə**
Elmi rəhbər: b/müə: Q. Əlizadə*

MÜASİR AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Açar sözlər: Tarix, müstəqillik

Azərbaycan qədim tarixə malik bir ölkədir. Ta qədimdən Manna, Atropatena, Albaniya, Atabəylər, Ağqoyunlu, Səfəvilər kimi qüdrətli dövlətlərlə əhatə olunan bu dövlət yarandığı bir gündən öz müstəqilliyini və ərazi bütövlüyünü qorumaq üçün uğurlu xarici siyasət yeritmişdir. Bu cür düzgün siyasətin yeridilməsində müdrük hökmdarlar ölkələrinin mənafeyini və qüdrətini qoruyub saxlamışlar. Rus işğalına qədər müstəqil siyasət yeritməklə Azərbaycan dövlətinin ərazi bütövlüyü və suverenliyini qorumaq vacib məsələlərdən biri olmuşdur.

1991-çi ildən dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan

can Respublikası yeni azad müstəqil siyasət həyata keçirir. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini çox mürəkkəb beynəlxalq şəraitində qazanmışdı. Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdiyi bir andan bütün dövlətlərə, o cümlədən qonşu dövlətlərlə münasibətlərini hüquq bərabərliyi əsasında qurmağa çalışdı. Ölkəmiz öz öhdəsinə xarici siyasətində zor işlətməmək, beynəlxalq birlik tərəfindən qəbul edilmiş dövlətlərin ərazi bütövlüyünə hörmət etmək, mübahisəli məsələləri dinc yolla nizama salmaq, başqa dövlətlərin daxili işlərinə qarışmamaq prinsipini əsas götürmüşdü.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi beynəlxalq aləmdə nüfuzu ulu öndər H.Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi ilə bir daha genişləndi və məqsədyönlü şəkil aldı. Böyük istedadla fenomenal bacarığa malik bir şəxsiyyətin dövlətə rəhbərliyi Azərbaycanın dünyada nüfuzlu bir ölkəyə çevrilməsinə şərait yaratdı. H.Əliyevin şəxsi nüfuzu yeritdiyi ağıllı diplomatik siyasət bir sıra dövlətlərlə nəqliyyat, ticarət və iqtisadi sahələrdə əməkdaşlıq üçün yeni imkanlar yaratdı.

Məhz Heydər Əliyevin siyasəti nəticəsində Rusiya dövləti ilə Azərbaycan arasında müstəqil münasibətlər yaradılmış qonşu İran İslam Respublikası ilə mövcud olan münasibətlər yaxşılaşdırılmışdır. Türkiyə Cümhuriyyəti ilə əlaqələr isə xüsusi önəmli yer tutmuşdur. Belə ki, ümumtürk həmrəyliyi bu günə qədər də genişlənmişdir. 2002-ci ilin noyabrında keçirilmiş Praqa sammitində ölkəmiz NATO Parlament Assambleyasının assosiativ üzvlüyünə qəbul olmuşdur. 2004-cü ildə Avropa birliyinin şərqə doğru genişləndirilməsi ilə Azərbaycan Cənubi Qafqaz ölkəsi kimi “Genişləndirilmiş Avropa” təşəbbüsü çərçivəsində AB-nin “Yeni qonşuluq” siyasətinə daxil edilmişdir. Bəzən elə məqamlar olur ki, şəxsiyyətlər ölkəsinə görə tanınır. Amma elə məqamlar var ki, bir şəxsin simasında onun ölkəsi, dövləti, xalqı tanındır.

Ədəbiyyat:

1. İlkin Ağayev “Heydər Əliyev və Azərtac”.
2. Tarixçi Aslan Aslanov “Heydər Əliyev və Azərbaycan tarixi
3. Siyasi elmlər doktoru Rza Talıbov “Heydər Əliyev və Beynəlxalq münasibətlər”.

REPUBBLICA INDIPENDENTE DELL'AZERBAIGIAN NEL SISTEMA DELLE RELAZIONI INTERNAZIONALI

Parole chiave: *posizione geograficamente, rapporti internazionali, rapporti con organizzazioni, rapporti con Mosca, Iran, Turchia*

L'Azerbaijan è un paese dalla cultura antica situato nella regione caucasica dell'Asia Centrale, tra il Mar Caspio e il Mar Nero. Occupando la parte sudorientale del Caucaso, sul confine tra Europa e Asia, l'Azerbaijan gode di una posizione geograficamente e geopoliticamente vantaggiosa e fin dai tempi antichi ha svolto un ruolo importante a livello di rapporti internazionali sia economici che culturali. Come lo sappiamo, nel 18 ottobre 1991, l'Azerbaijan è stato dichiarato come uno stato indipendente. Media potenza regionale nel Caucaso, vincolata da uno scacchiere regionale con potenti e influenti vicini, l'Azerbaijan ha assecondato la propria geografia adottando in politica estera una strategia di buon vicinato a Nord (Federazione Russa) e a Sud (Iran), e consolidando i tradizionali ottimi rapporti con la Turchia e la Georgia. Buone relazioni sono intrattenute anche con Stati Uniti e Unione Europea. Azerbaijan anche fa parte ed è membro di organizzazioni come l'ONU, il Movimento dei paesi non allineati, la Comunità degli Stati Indipendenti (CSI), l'Organizzazione per la sicurezza e la cooperazione in Europa (l'OSCE), il Partenariato per la pace della NATO, il Partenariato Euro-Atlantico (l'EAPC), l'Organizzazione mondiale della sanità (OMS), l'Asian Development Bank (AsDB), la Banca Asiatica d'Investimento per le infrastrutture (AIIB), la Banca europea per la ricostruzione e lo sviluppo (BERS), il Consiglio d'Europa, il Trattato CFE, il Fondo monetario internazionale (FMI) e la Banca Mondiale (BM). Le relazioni con la Russia - Paese in cui vivono circa 1 milione di azeri - benché complicate dal sostegno militare di Mosca a Yerevan nella guerra sopracitata, hanno vissuto una fase di miglioramento, nonostante la strategia energetica di Baku sia volta a porsi, nel medio-lungo termine, come hub verso l'Europa alternativo alla Russia. Resta intensa la collaborazione nel campo della difesa. In questo settore, sono forti anche i legami tra l'Azerbaijan e Israele. Con l'Iran, l'Azerbaijan condivide 1.000 km di frontiera, oltre che profondi legami culturali e religiosi (entrambi in maggioranza sciiti), consolidati dalla presenza di una ampia minoranza azera (15-20 milioni di persone) - numericamente ben superiore alla popolazione della madrepatria. Sussistono

tuttavia diversi motivi di contrasto, fra i quali una disputa irrisolta relativa alla delimitazione del Mar Caspio. Vorrei concludere i miei pensieri con una frase di Heydar Aliyev che ha detto durante la durante la 49 sessione dell'Assemblea Generale dell'ONU: "Le particolarità dell'Azerbaijan, come sono la posizione geografica, l'orientamento socio-politico e le tradizioni storico-culturali del nostro paese dove si sono riunite la civiltà orientale e quella occidentale influiscono sul ruolo e sulla posizione della mia repubblica nel sistema delle relazioni internazionali."

Ədəbiyyat:

1. lib.aliyevheritage.org
2. rome.mfa.gov.az
3. www.infomercatiesteri.it

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil –1, qr.102B, Eyvazova Elşanə
Elmi rəhbər: dos.Q.Əsgər*

**İLHAM ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN
GƏNCLƏRİNİN XARİCDƏ TƏHSİLİ**

Açar sözlər: Azərbaycan, təhsil, gənclik

Müasir dövüdə baş verən bütün yeniliklər, istər siyasi, istər iqtisadi, istərsə də başqa bir sahə üzrə əldə edilən bütün nailiyyətlər təhsillə bağlıdır. Azərbaycanda təhsil son dərəcə inkişaf etmişdir. Təhsil sahəsində əldə edilən uğurlar gündən-günə artmaqdadır. Cənab prezidentimiz İlham Əliyevin də bunda rolu olduqca böyükdür. Təhsilin inkişafını göstərən amillərdən biri də hər keçən gün xaricdə təhsil alan tələbələrin sayının artmasıdır. İlham Əliyev məhz həmin tələbələrə müraciətlə demişdir: "Biz həmin gəncləri həm də, Azərbaycanın xaricdəki qeyri-formal elçiləri kimi görmək istəyirik. Hesab edirik ki, onlar yaşadıkları cəmiyyətlərin ictimai-siyasi və mədəni həyatına sıx inteqrasiya olunmalı, ölkəmizin tarixi, mədəniyyəti, turizm potensialı və müasir inkişafı ilə bağlı məlumatları, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi barədə həqiqətləri tələbə yoldaşlarına, yerli əhaliyə və dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq istiqamətində məqsədyönlü iş aparmalıdır".

Ədəbiyyat:

1. <http://www.yap.org.az/az/view/news/2354/prezident-ilham-eliyev-xaricde-tehsil-alan-ve-mezun-olmush-azerbaycanli-genclerin-xii-beynelxalq-forumunun-ishtirakchilarina-tebrik-unvanladi>.

IV – BÖLMƏ

QLOBALLAŞAN DÜNYADA XARİCİ DİL TƏDRİSİNİN PEDAQOJİ VƏ PSIXOLOJİ ASPEKTLƏRİ

ADİU

*Maliyyə və Mühəsibat fakültəsi, Hüseynova Tovus
Elmi rəhbər: İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru Anar Hüseynov*

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ MƏKTƏB VƏ UNİVERSİTETİN QARŞILIQLI ƏLAQƏLƏRİ

Açar sözlər: Müstəqillik, elm, dövlətçilik, siyasət, elmi tədqiqat

Azərbaycanda müstəqillik dövründə elm və təhsil özünəməxsus inkişaf yolu keçib, mühüm nailiyyətlər qazanıb. Elmin inkişafı bütövlükdə ölkəmizin hərtərəfli inkişafının hərəkətverici qüvvəsinə çevrilib. Bu gündə respublikamızda elmin məqsədyönlü inkişafı müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas məqsədlərindən biridir. Ulu öndər Heydər Əliyevin 1992-ci il noyabrın 12-də Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri vəzifəsində işləyərkən Naxçıvan Dövlət Universitetinin 25 illik yubileyi mərasimindəki nitqində dedi ki, uzaqgörən fikirlər hələ dövlət müstəqilliyinin bir ili yenicə tamam olmuş, sovet gənc Azərbaycan Respublikasında elm və təhsilin sonrakı inkişaf yoluna istiqamət vermək baxımından böyük əhəmiyyətə malik idi. Bu baxımdan Naxçıvan Dövlət Universiteti indi sərbəst bir ali məktəbdir.

Ulu Öndərin 2001-ci il 15 may tarixli Sərəncamı ilə Elmlər Akademiyasına Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası adı verilib. Bu, akademiyanın fəaliyyətinin keçmiş sovet ideoloji prinsiplərindən tam uzaqlaşdırmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Milli Məclisdə 2016-cı il iyunun 14-də geniş müzakirələrdən sonra qəbul edilmiş “Elm haqqında” Qanunun tətbiq edilməsi barədə 2016-cı il 9 avqust tarixli Fərmanında Elmi Tədqiqatların Əlaqələndirilməsi Şurasına daha geniş səlahiyyətlərin verilməmişdir. Azərbaycan Respublikasında elm haqqında müvafiq qanunvericilik bazasının formalaşdırılması istiqamətində həyata keçirilmiş məqsədyönlü tədbirlər ölkəmizdə elmi fəaliyyətin düzgün təşkilinə və istiqamətləndirilməsinə, dünya təcrübəsi ilə məqsədyönlü şəkildə əlaqələndirilməsinə geniş imkanlar açır. Azərbaycan elmi müstəqil dövlətçiliyin yaratdığı geniş imkanların işığında irəliləyən doğru inkişaf edir və ölkəmizin müasir inkişafına töhfələr verir.

Ədəbiyyat:

1. Müstəqillik dövründə Azərbaycan elmi-akademik İsa Həbibbəylinin bu barədə qeydləri

2. Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixi fənni üzrə (Rüfət Lətif oğlu Hüseynzadə)

*Kharkiv National University of Economics
Международные Отношения, Şükürov Amir
Elmi rəhbər: Şükürov Rəyyan*

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ КЛАССНОГО РУКОВОДИТЕЛЯ

Ключевые слова: *учитель, школа, ученики, воспитатель*

Классный руководитель – центральное лицо воспитательного процесса. На него возлагается ответственность за организацию жизни детей, формирование и воспитание коллектива, за учебно-воспитательной работой в классе. Он заботится о всестороннем их развитии, воспитании, о повышении качества знаний и укреплении дисциплины и порядка в классе. Главное в деятельности классного руководителя – содействие саморазвитию личности, реализации её творческого потенциала, создание необходимых и достаточных условий для активизации усилий детей по решению собственных проблем. Взаимодействие классного руководителя с учителями-предметниками – важнейшее условие повышения качества учебно-воспитательной работы. Сотрудничество классного руководителя и учителей-предметников – это результат целенаправленной и длительной работы профессионального сообщества педагогов, основанного на таких критериях, как ответственность, уважение, взаимопонимание и одна общая цель – это создание благоприятных условий для саморазвития, самоутверждения и самореализации личности ребенка для дальнейшей успешной социализации в обществе.

Ребенок – горящий факел! Это то живое пламя, горячим материалом которого является тесная дружба, единая воля, отличное взаимопонимание, деловое сотрудничество, сотоварищество. И регулирует это пламя классный руководитель. От него зависит потухнет факел или будет гореть все ярче и ярче.

Литература

1. Демакова И.Д. Воспитательная деятельность педагога в современных условиях. -СПб. КАРО, 2007

2. Коджаспирова Г.М. Педагогика. — М.: ВЛАДОС, 2004
3. Степанов, Е.Н. «Воспитательная система образовательного учреждения» Классный руководитель

*Bakı Dövlət Universiteti
Mexaniki riyaziyyat, Fakültəsi R40, Qurbanova Nigar
Elmi rəhbər: Əliyev Ziyadxan*

İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ SÖZ EHTİYATININ ZƏNGİNLƏŞDİRİLMƏSİ

Açar sözlər: söz, anlayış

Şagirdlərin söz ehtiyatının zənginləşdirilməsi mətnlərin oxusu və həmin mətnlərlə iş prosesində həyata keçirilir. Belə ki, mətnin tam qavranılması üçün oradakı söz ehtiyatının mənimsənilməsi vacibdir. Buna görə də Azərbaycan dili fənn kurikulumunda “Söz ehtiyatı” standartı “Oxu” məzmun xətti daxilində verilir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, söz ehtiyatı digər nitq bacarıqlarında, xüsusilə danışma və yazıda da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Şagirdin söz ehtiyatının zənginliyi onun ümumi intellektinin təzahürü və qiymətləndirilməsi üçün əsas göstəricidir.

Dərslərə nəzər yetirdikdə “Söz ehtiyatı” rubrikaları ilə qarşılaşılır. Bəzən şagirdlərin oxu və intellektual bacarıqlarının lazımı səviyyədə inkişaf etmədiyini nəzərə alaraq dərslərdə bu sözlərin izahı verilmir. Müəllim sinfin səviyyəsinə uyğun olaraq yeni sözlərin izahını təşkil edir:

1. sözə uyğun şəkil nümayiş etdirmək;
2. şagirdlərin leksikonuna daxil olan yaxınmənalı sözlərdən istifadə etmək;
3. anlayışın əlamətlərini sadalamaq;
4. anlayışın aid olduğu ümumi məna qrupunun adını çəkmək;
5. izah üçün situasiyalar xatırlatmaq, nümunələr gətirmək və s.

Söz ehtiyatını zənginləşdirmək üçün müxtəlif çalışma modellərindən istifadə etmək olar:

Cümlədə işlət: Şagirdlər söz boğçasından bir neçə söz seçir və onu cümlədə işlətməklə mənasını anladığını nümayiş etdirirlər.

İmla yazı: Müəllim söz ehtiyatındakı sözləri orfoepiya qaydalarına uyğun tələffüz edir. Şagirdlər isə həmin sözləri orfoqrafiya qaydalarına uyğun yazırlar. Beləliklə, yeni sözlərin düzgün tələffüzü və yazılışı mənimsənilir.

Tapın görək: Şagirdlərdən biri söz ehtiyatından söz seçərək onu izah etməyə çalışır:

1. Xəstəliyə səbəb olur;
2. Daha çox dırnaqlarımızda ola bilər;
3. İkihecalı sözdür;
4. Ad bildirir. Digər şagirdlər isə həmin sözü (mikrob) tapmağa çalışırlar. Müəllimlər ilk başlanğıcda şagirdlərə köməklik göstərə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Cəfərova N.B. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. I hissə, Bakı: 2016, 403 s

*Bakı Dövlət Universiteti
Politologiya, Fakültəsi T40, Quliyeva Aytac
Elmi rəhbər: dos. Cəfərova Afət*

ELMI-TEXNİKİ İNKİŞAFIN TƏHSİL SİSTEMİNİN GƏLƏCƏYİNƏ TƏSİRİ

Açar sözlər: təhsil, yaradıcılıq, texnologiya

Dünyada süni intellekti özündə birləşdirən və texnologiyanın daha yüksək inkişaf mərhələsini planlayan proses olaraq Dördüncü Sənaye İnqilabına daxil olduğumuz göstərir ki, texnologiya həyatımızın demək olar bütün aspektlərində mərkəzi rol oynamaqdadır. Rəqəmsal iqtisadiyyat üçün istedadlı kadrların hazırlanması məqsədilə, təhsil müasir informasiya texnologiyalarının tələblərinə uyğun olmalı və sürətlə inkişaf etməlidir. Bu problem elmi-texniki inkişafın öyrənilməsi üzrə təhsildə yeni yanaşmalar ortaya qoyur. Yaradıcılıq və öyrənmə üzrə aparıcı elmi işçi, professor R.Kit Sayer texnologiyanın, “dərin” öyrənmə mərhələsini təmin edən “öyrənmənin yeni elmi”nin formalaşmasına təsirini vurğulayaraq bildirir ki, bu yanaşma tələbələrə birgə öyrənmə, modelləri test etmə və yenidən qurma imkanlarını, eyni zamanda, bu və ya digər ideyanı vizual və ya şifahi şəkildə ifadə etmək imkanını verəcəkdir. Təhsil anlayışına bu yanaşma günümüzün kompleks və sürətlə inkişaf edən dünyasında, effektiv tədris və öyrənmə mühitləri yaratmaq üçün çoxtərəfli tədqiqata əsaslanan akademik modellərin lazım olduğunu təsdiq edir.

Amerikalı futuroloq Olvin Toffler elmi-texnoloji inkişafın fonunda baş verəcək dəyişikliklərlə bağlı olaraq qeyd etmişdir ki “21-ci əsrin savadsızları oxumağı və yazmağı bacarmayanlar deyil, öyrənməyi, bildiklərini bir

kənara qoymağı və yenidən öyrənməyi bacarmayan kəslərdir.” Bu mövzuda digər məşhur amerikalı fizik və futuroloq Miçio Kaku bildirmişdir ki, 2050-ci ilə qədər olan müddətdə diplomlar öz əhəmiyyətini itirəcək, çünki təhsil hər hansısa zaman və ya məkan çərçivəsi məhdudiyətindən azad olacaqdır.

Təhsil sahəsində atılan addımlar müasir tələblərlə deyil, gələcəyin perspektivləri üzərində qurulmalıdır. Ölkəmizin qabaqcıl dünya təcrübəsindən istifadə etməsi nəticəsində, gələcək illərdə Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinə uyğun yeni informasiya və texnologiyaların istifadəsi, əldə edilməsi və yayılmasına imkan verəcək milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması prosesinin başa çatması planlaşdırılır.

Ədəbiyyat

1. Derrick, T. Mentoring: Value-Based Empowerment, 2015, səh.48
2. Marcus, A. Visions Without Depth: Michio Kaku's Future, University of the Sunshine Coast Australia, 2003, səh.57
3. <http://www.az.undp.org/content/dam/azerbaijan/docs/publications/sustaina/bledeve!opment/HDtextbook>

Bakı Dövlət Universiteti
Kimya fakültəsi Qrup: KML050A, Piriyeva Qəmə
Elmi rəhbər: Taleh Qəhrəmanov

QLOBALLAŞAN DÜNYADA XARİCI DİL TƏDRİSİNİN PEDAQOJİ VƏ PSIXOLOJİ ASPEKTLƏRİ

Açar sözlər: xarici dil, məqsəd, pillə, metod, dialoq

Dünya ölkələrində orta məktəblərdə və ali təhsil ocaqlarında xarici dillərin tədris olunması digər humanitar və həmçinin texniki fənlərdən öz xüsusiyyəti ilə seçilir. Çox çətin, mürəkkəb və gərgin dövr hesab edilən indiki şəraitdə tədris olunan xarici dilin, xüsusən də ingilis dilinin bütün incəliklərinə qədər öyrənilməsi zərurəti yaranmışdır. Xarici dilin öyrənilməsində - əsas məqsəd xalqların bir-birinə dostluq əlaqələrini möhkəmləndirmək, dili öyrənilən xalqın tarixini, inqilabi keçmişini, elm və texnikasını, yaşayış tərzini, incəsənətini, adət-ənənələrini, öyrənməkdir. Xarici dilin mənimsənilməsində düzgün tədris metodlarından istifadə olunması böyük rola malikdir. Dil sözlərdən ibarət olduğu üçün dilin lüğət tərkibindəki sözləri bilmədən bu dildə danışmaq və deyiləni başa düşmək qeyri-mümkündür. Məhz bu səbəbdən də bu metodlardan ən əsası düzgün tələffüz etmək və cümlədə düzgün, yerində istifadə etmək şərti ilə yeni sözlərin kontekstdə öyrədilməsi

və oxu bacarığının inkişaf etdirilməsidir. Bütün dünya ölkələrində olduğu kimi bu gün Azərbaycanda da ingilis dili başda olmaqla xarici dillərin tədrisi həyata keçirilir. Müəllim bu gün tədris materiallarının müasir tələblər səviyyəsində mənimsənilməsi üçün yeni pedaqoji texnologiyalardan və metodlardan səmərəli istifadə etməlidir. İngilis dilinin tədrisi prosesindən öyrənilən dilin dərk edilməsi baxımından kommunikativ oyunlarda geniş istifadə edilir. Bu oyunların başlıca məqsədi qarşıya qoyulmuş tapşırığın və ya problemin həlli prosesində şifahi nitqin inkişafına nail olmaqdır. Yeri gəlmişkən onu da qeyd etmək lazımdır ki Azərbaycan məktəblərində ingilis dilinin aşağı siniflərdən tədris olunması təqdirəlayiqdir. Bu gələcəkdə şagirdlərin ingilis dilində sərbəst danışması üçün yaxşı imkandır. Xarici dilin mənimsənilməsi üçün başlıca metodlardan biri də tərcümədir. Tərcümə öyrənmənin yaddaşını inkişaf etdirir, söz ehtiyatını artırır, bütün bacarığını səfərbər edir. Tərcümə zamanı xarici dildə söylənilmiş hər bir sözün məna və xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilir, ana dilin normaları ilə uyğunlaşdırılır və nəticədə bu sözün ana dilindəki ifadə vasitəsi müəyyən olunur. Xarici dilin tədrisi xarici aləmə daxil olmağı, həyatın fərqli qaydalarını, ənənələrini aşkar etməyi, fərqli dəyərləri anlamağı bildirir. Belə ki, uğurlu kommunikasiya fərqli mədəni mövzuların anlaşılması və onlara hörmətlə yanaşma bacarığından da asılıdır. Məhz bu bacarıqların da formalaşmasına “mədəniyyət-lərəarası dialoq” istiqaməti xidmət edir.

Ədəbiyyat

1. azkurs.org/xarici-dilin-intensiv-oyredilmesinde-tercume-onun-metodlari-ve.html.
2. Celt collages:xarici dilin tədrisi zamanı ana dilinin əhəmiyyəti varmı
3. www.azteachers.az. Xarici dillərin tədrisində innovativ metodlardan istifadə

*Sheki branch of Azerbaijan State Pedagogic University
Foreign language (English language) teacher XI-16, Quluyeva Naiba
Scientific leader: Musayeva Adalet- Head teacher*

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE IN GLOBALIZED WORLD

Key words: *parents, research, restrictions, understand, language, story*

Language skills be presented during the growth of children. Some children learn and understand language quickly without any trouble, as

others come across difficulties to gain knowledge. Some causes could affect children's ability.

The initial influence is neglecting. If parents do not pay enough attention, they ignore their children ambition, or do not give enough care which their children need and want, these may cause to psychological social problems in the future. Especially, their listening and speaking skills will be poor, since they are lack of conversation with others like tone, meaning.

Another factor is the amount of incomes. The research came to conclusion by comparing lower economic status with higher economic status. If the family income is satisfactory, the children get more academic achievements and intelligence. On the other hand, children of lower socioeconomic status presented worse result. The family household income and socioeconomic standing cause stress in the houses, the study, the street etc. Another factor which prevails is psychological problems. It is fact that, any psychological and behavioural problems make limit the child's ability to understand the language. Any child with a behavioural disorder like antisocial personality or autism which is lack of response to others by limited ability or disclamation to communicate and socialize may bring some restrictions. If your child has been diagnosed with psychological disorder, you should make opportunity to socialize.

The most familiar aspect is pronunciation. By the age six, children are able to pronounce most of the sounds in their native language. They capable to pronounce all vowels, diphthongs, and almost all consonants such as b,d,f,g,h,k,m,n,p,t,v,y,sh,ng etc. however six-year-old may still have trouble in pronouncing the sounds such as s,z, ch,th etc

Reference list:

1. Anton P. Student perceptions of problem-solving activities in an ESL classroom. *TESOL Quarterly*, 23. J(1), 14-17, 1990.
2. "Psychological aspect of teaching foreign language to kids" Karimova Z.A.

MÜASİR TEKNOLOGİYALARIN İNSAN HƏYATINDA MÜSBƏT VƏ MƏNFI CƏHƏTLƏRİ

Açar sözlər: müasir, texnologiya, müsbət, mənfə, şəbəkə

Zaman keçir, dövr dəyişir artıq müasir texnologiya həyatımızın ayrılmaz bir parçasına çevrilib. Hal-hazırda insanlar dünyanın dörd bir yanından maraqlandıqları hadisə ilə əlaqədar dərhal informasiya ala bilir və istədiyi şəxs ilə virtual ünsiyyət qura bilirlər. Artıq kiçikyaşlı uşaqlar belə texnologiyanın imkanlarından yararlanırlar. Valideynlər uşaqlarının dil biliklərinin artırılması üçün müxtəlif xarici dillərdə cizgi filmlərini uşaqlarına müasir texnologiyanın imkanlarından istifadə edərək seyr etdirirlər. Uşaqlar həm də zehni inkişaf etdirən oyunlar da planşetdə, telefonlarda oynayırlar. Bu müasir texnologiyalar bir tərəfdən azyaşlılara xeyir verməsinə baxmayaraq, digər tərəfdən onların fiziki və zehni inkişafına mənfə təsir göstərir. Onlar müasir texnologiyadan istifadə edərək yaşlarına və psixoloji vəziyyətlərinə uyğun olmayan video çarxlarla, reklamlarla və zərərli oyunlarla qarşılaşırlar. Bu isə onların davranışına mənfə təsir edir.

Buna görə də uşaqların valideynin nəzarəti olmadan müasir texnologiyadan istifadəsi qadağan edilməlidir. Müasir texnologiyanın əsas mənbəyi sosial şəbəkələrdir desək, yanlışdır. Artıq bir çox şəxs sosial şəbəkələrsiz həyatını təsəvvür belə edə bilmir. İstifadəçilər arasında gənc nəslin nümayəndələri çoxluq təşkil edir. Sosial şəbəkələr gənc nəslin dünya görüşünü günbəgün artırır. Lakin gənc nəsil də sosial şəbəkələrdən hər zaman doğru istifadə etmir. Müasir dövrdə insanlar arasında virtual ünsiyyət o qədər güclənir ki, şifahi ünsiyyət zamanı artıq onlar bir-birləri ilə danışa, fikir bölüşə bilmirlər. Bu da gənc nəslin həm zehni, həm də nitq cəhətdən inkişafına mənfə təsir göstərir. Müasir texnologiyanın nə qədər müsbət cəhətləri varsa, bir o qədər də mənfə cəhətləri vardır. Sadəcə hər şeydən olduğu kimi, müasir texnologiyadan da düzgün istifadə məqsədyönlüdür.

Ədəbiyyat

1. A.M.Nəzərov. Müasir təlim texnologiyaları. Dərs vəsaiti. ADPU- nəşriyyatı, Bakı-2012, səh. 103
2. İntellektual sistemlər və texnologiyalar, Bakı-2016, “MSV NƏŞR” nəşriyyatı, Dərs vəsaiti, şəkilli, səh. 256
3. Nizami Gəncəvi “Leyli və Məcnun” “Lider” nəşriyyatı, Bakı-2004, səh. 288.

ПУТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ШКОЛЫ И ВУЗА. ШКОЛА КАК ВАЖНЕЙШИЙ ИНСТИТУТ ПОДГОТОВКИ УЧАЩИХСЯ К БУДУЩЕЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ ЖИЗНИ

Ключевые слова: взаимодействие, школа, вуз, интеграция

Аннотация: в настоящей статье автор исследует модели взаимодействия общеобразовательных организаций (школ) и организаций высшего профессионального образования (вузов). Особое внимание уделяется роли школ в подготовке школьников к жизни в университетах. Делается вывод о необходимости выстраивания определенной системы сотрудничества школы с вузами, что позволит максимально удовлетворить самые разные потребности учащихся, предоставить возможность получения высшего образования по разным направлениям.

На современном этапе развития системы образования важнейшее значение имеет опыт взаимодействия школы и вузов. Ученые выделяют различные основания взаимодействия данных институтов. Чтобы сделать вывод о путях и моделях взаимодействия школ и вузов, в первую очередь необходимо выявить, каковы причины и цели данного взаимодействия. Другими словами, нужно проанализировать, почему вуз должен иметь тесную связь со школами.

Вузы заинтересованы в том, чтобы школьная программа была выстроена должным образом. Это важно, чтобы студенты пришедшие на первый курс могли продолжить естественным образом обучение, а не бороться с большими пробелами в своих знаниях. Кроме того, любое сотрудничество вузов со школами – это некая реклама вуза, предоставление школьникам возможности проанализировать информацию о вузах, о направлениях подготовки и в дальнейшем сделать правильный выбор.

А одной из важнейших задач школы является подготовка школьника к поступлению в вузы. Здесь речь идет не только о подготовке к экзаменам. Безусловно, подготовить школьника к успешной сдаче экзамена – первостепенная задача школ. Кроме этого, школа должна подготовить обучающихся к жизни в вузе на моральном и психологическом уровне. Школа развивает и прививает ребенку качества личности, в данном заведении дети проводят огромное количество времени, что сказывается на их социализации.

Литература:

1. Е. Коротаева «Потенциал взаимодействия школы и вуза в условиях профилизации образования»
2. И.В Складорова «Принципы взаимодействия школы и вуза»
3. Кайкенова А.А «Потенциал взаимодействия школы и вуза в условиях профилизации образования»

ADNSU

İqtisadiyyat və menecment, Fakültəsi 723.19, Həsənov Bəhrüz

Elmi rəhbər: Zeynalova Səadət

MƏKTƏBLİLƏRİN ÖZÜNÜTƏRBIYƏYƏ İSTİQAMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Açar sözlər: tərbiyə, özünütərbiyə, məktəblilərdə özünütərbiyə

“Tərbiyə” sözü ərəbcə “əl-tərbiyə” sözünün “rəbb” kökündən əmələ gəlib. O, üç mənəni ifadə edir: “Rəba”- doğru yol göstərmək; “Rəbi”- bəsləmək, yetişdirmək, böyütmək, tamamlamaq; “riba”- çoxaltmaq. Tərbiyə fasiləsiz prosesdir və planlı, mütəşəkkil tərbiyə özünütərbiyə ilə nəticələnir. Başqa sözlə desək, tərbiyə-insanın doğulduğu gündən məzaradək müşayiət edir. Özünütərbiyə-adamm özünü saflaşdırması, yəni xarakterini, təbiətini müsbət mənada dəyişdirmək, təkmilləşdirmək, formalaşdırmaq üçün öz üzərində şüurlu, məqsədyönlü və müstəqil surətdə işləməsidir. Özünütərbiyə – insanın özündə zehni, mənəvi, fiziki və estetik keyfiyyətləri, rəftar və davranışı təkmilləşdirməyə yönəldilmiş şüurlu və müntəzəm fəaliyyətdir.

Tərbiyə prosesində onun məqsədi, məzmunu və vəzifələri daha çox müəllim tərəfindən uşaqlara təlqin və yaxud şərh edilirsə, özünütərbiyə prosesində həmin məsələləri uşaq özü müəyyənləşdirir, dərk və qəbul edir. Yəni uşaq özü tərbiyənin həm obyekt, həm də subyekt olur. obrazlı desək, özünütərbiyə prosesində tərbiyə edənlə tərbiyə olunanın işi bir şəxsiyyətdə cəmləşir. Özünütərbiyənin mahiyyəti, məzmunu, istiqaməti, üsul və vasitələri müxtəlif yaş dövrlərində müxtəlif olur. Şagird sinifdən-sinfə keçdikcə, özünütərbiyənin xarakteri dəyişir, zənginləşir və daha şüurlu, məqsədyönlü olur. Yeniyetməlik dövründə özünütərbiyə intensiv şəkildə cərəyan edir. Bu dövrdən başlayaraq, uşağda özünə “başqalarının gözü ilə baxmaq” davranışını, rəftarını, hiss və düşüncələrini, arzu və maraqlarını düzgün qiymətləndirmək meyili güclənir. Həmin əsasda o öz şəxsiyyətini təkmilləşdirməyə, danışığını, geyimini, oturuşunu-duruşunu tənzim etməyə, xoşlamadığı hərəkətdən uzaqlaşmağa çalışır, yəni özünütərbiyə ilə

məşğul olur. Hər bir müəllim-tərbiyəçi belə vasitələri seçməkdə və onların mahiyyətinin dərk olunmasında şagirdlərə yaxından kömək etməlidir.

Ədəbiyyat

1. Firəduun Nadir oğlu İbrahimov, Rüşfət Lətif oğlu Hüseynzadə. Pedaqogika, Bakı 2012
2. M.Hənnan, Kiçik yaşlı məktəblilərin tərbiyəsi, Bakı, 2006, səh. 108
3. Rüşfət Hüseynzadə, Tərbiyə işinin metodikası, Bakı, 2010, səh.41

*Akademia Ekonomiczna- Humanistyczna
Warszawskie Typizm, Cavadov Nural
Elmi rəhbər: Dr. Harcin Switoniak*

СПОСОБНЫЙ РЕБЕНОК. ФОРМА РАБОТЫ С ТАЛАНТЛИВЫМИ ДЕТЬМИ

Ключевые слова: Талантливый, одаренный, способный

Одаренный ребенок – это ребенок, который выделяется яркими, очевидными, иногда выдающимися достижениями (или имеет внутренние предпосылки для таких достижений) в том или ином виде деятельности.

Подготовка педагогов к работе с одаренными детьми:

1.Формирование профессионально-личностной позиции педагогов. С учетом психологических, дидактических и иных особенностей обучения и развития одаренных детей основным требованием к подготовке педагогов для работы с ними является изменение педагогического сознания. А именно ломка сложившихся ранее у данного педагога стереотипов восприятия (ученика, учебного процесса и самого себя), общения и поведения (способов взаимодействия) и, в итоге, методов обучения и воспитания.

2. комплексный (психолого-педагогический и профессионально-личностный) характер образования педагогов;

3. создание системы консультирования и тренингов. Именно в этой форме, как показывает опыт обучения педагогов, им легче осознать собственные личностные проблемы, мешающие в работе. Эта форма эффективна для формирования необходимых учителю навыков самопознания, самоконтроля, а также потребности саморазвития;

4. создание психолого-педагогических условий (системы факультативов, кружков, секций) для развития профессионального мастерства;

Проблемы одаренных детей:

1. проблемы комфортности, т.е. старание подстроиться под других, казаться такими, как все, отказ от своей индивидуальности;
 2. очень ранний интерес к проблемам мироздания и судьбе;
 3. диссинхрония развития как причина потери мотивации к учёбе.
- Работы с одаренными учащимися- одна из главных задач. Я считаю, что задача заключается в том, чтобы создать условия, в котором ученик мог бы проявить себя и найти свой путь для самореализации.

Литературы

1. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. Учебник для вузов.
2. Богоявленская Д.Б., Бурушлинский А.В., Бабаева и др.

Bakı Slavyan Universiteti
Azərbaycan filologiyası, Fakültəsi AF401, Ələmşahova Aytən
Elmi rəhbər : müəll. Bağırov Nizami

BƏDƏN DİLİ BİR ÜNSİYYƏT VASİTƏSİ KİMİ

Açar sözlər: bədən dili, jest və mimikalar

Bədən dili sözlərdən istifadə etmədən yaranan ünsiyyətdir və gündəlik həyatda istifadə etdiyimiz qeyri-hərəkəti işarələrə istinad edir. Yəni ünsiyyət zamanı öz hisslərimizi, emosiyalarımızı danışmadan jestlər, üz ifadələri və duruşumuzla ifadə etdiyimiz ünsiyyət vasitəsidir.

Əgər biz bu işarələri oxumağı bacarsaq, o zaman qarşımızdakı insanı anlamaqda çətinlik çəkmərik. Məsələn, kiminsə bizə demək istədiyi fikri asanlıqla anlamağımıza kömək edir. Bunları başa düşməyin də özünə-məxsus sirləri vardır.

Bədən dilini öyrənməkdə məqsəd bu ünsiyyət sirlərindən agah olmaqdır. Bu çoxlu müxtəlif cəhətlərdən və nöqtəyi-nəzərlərdən izah oluna bilər. Bədən dilini oxumaq bunun üçün yaxşı başlanğıc hesab olunur. Bir anlıq düşünək: insan sadəcə üz ifadələri ilə də demək istədiyi sözləri nəql etməyi bacara bilər. Gülümsəmə xoşbəxtlik və razılığa, qaşlarını çatmaq qəmginlik və ya narazılığın ifadəsidir. Elə hallar olur ki, üz ifadələrimiz xüsusi situasiyalar haqqında doğru hisslərimizi aşkara çıxarır. Yəni üz ifadələrimiz müxtəlif vəziyyətlərdə yaranan xoşbəxtlik, qəmginlik, qəzəb, təəccüb, qorxu, çaşqınlıq, həyəcan, istək kimi emosiyalarımızın göstəriciləridir.

Əgər dərs danışan şagirdi dinləyən müəllim başını təsdiq ifadəsi ilə tərpədirsə, bu, şagirdi ruhlandırır, daha geniş və maraqlı fikirlər yürütməyə sövq edir.

Buna başqa misal olaraq geniş auditoriyada çıxış edən natiq ona maraqla qulaq asan dinləyicilərin münasibətini hiss edir və çatdırmaq istədiyi fikirləri daha dolğun ifadə edə bilir və ya əksinə.

Beləliklə, bədən dili insanların çatdırmaq istədikləri fikirləri asanlıqla anlamağa xidmət edir.

Ədəbiyyat

1. <https://www.scienceofpeople.com/body-language/>
2. <https://www.psychologytoday.com/us/basics/body-language>
3. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/subliminal>

*Sumqayıt Dövlət Universiteti
Tarix və coğrafiya fakültəsi qrup 822, Əliyeva Aypara
Elmi rəhbər: b/m Əsədova Aytən*

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ MƏKTƏB VƏ UNİVERSİTETİN QARŞILIQLI ƏLAQƏLƏRİ

Açar sözlər: pedaqoji, metodologiya, konsepsiya

Naxçıvanlılar təhsilə həmişə böyük dəyər verirdilər. Əhali demək olar ki, eyni vəziyyətdə idi. Yəni kasıb idilər. Bunun üçün də yeganə çıxış yolu oxumaq idi. İnqilabdan sonrakı dövrlərdə, xüsusi ilə Sovet hökumətinin ölkə əhalisinin qeyri-provoslav hissəsinin sosial ayrışdırılmasını aradan qaldırdığı və keçmiş Rusiya imperiyasının ucqarlarda yaşayan xalqların siyasi və mədəni maarifləndirmə cəhətdən inkişafı üçün şərait yaratdığı vaxtlarda. Əlirza və xanımı İzzətin ailəsində böyüyən uşaqların hərəsi bir sahədə hərəsi öz istedadlarını göstərdilər. Onların hər biri yeni biliklər almağa can atırdılar. XIX əsrin axırların yaxın Naxçıvanda yeni tipli təhsil müəssisələri fəaliyyətə başladı. Naxçıvanın məşhur pedaqoqlarından olan Məhəmməd Tağı Sidqi Ordubadda “Əxtər” adlı məktəb açdı. Naxçıvanın özündə isə qızlar məktəbinin və “Tərbiyə” məktəbinin əsasını qoydu. Bu məktəblərdə rus dili və dəqiq elmlərin öyrənilməsi ilə yanaşı Şərqi dillərinin və Ədəbiyyatın da tədris olunmasına xüsusi önəm verilirdi. Yeni tipli “Rüşdiyyə” məktəbinin məzunlarından biri də Heydər Əliyevə texnikumda ana dili dərslərini demiş Lətif Hüseynzadə idi. Əsrin yaşadı olan Lətif Hüseynzadə 102 yaşında da möhkəm yaddaş, iti hafizənin sahibi idi. Rüşdiyyə məktəbində də dərslərin yarısı demək olar ki, türk dillərində idi. Hər zaman qəlbində türkçülük ideyaları mühüm yer tuturdu. Lakin hələ 1925-30-cu illərdə Sovet hakimiyyətinin əhalinin əhval-ruhiyyəsinə təsiri o qədər

dər də güclü deyildi. 30-cu illərin əvəllərində SSRİ-də uöurla həyata keçirilən Sovet məktəbi konsepsyası formalaşmağa başladı.İnqilaba qədərki dövrdə hələ Rusiyada iki növ tədris müəssisəsi, təhsil ocaqları vardı; yüksək təbəqəni maarifləndirən və kütləvi savadlandırın. Yüksək təbəqə üçün ümumitəhsil məktəbləri universitet tədrisinə əsaslanırdı və fənlər üzrə hertərəfli biliklər verilirdi. Məktəblər universitet tədrisinə əsaslanan və öz qarşısında ayrı-ayrı təbəqələri deyil,ümumilikdə bütün xalqı maarifləndirmək məqsədi qoyan ümumitəhsil məktəbi kimi formalaşmağa başladı.Aqıl Əliyev və İbrahim İsmayılov xatırlayırlar ki, onların uşaqlıq və gənclik illərində Naxçıvan məktəbində savadlı müəllimlər dər deyirdi. Naxçıvanda təhsilə bu qədər marağın olması,artıq sovet dönəmində bir sıra uğurların əldə olunmasına gətirib çıxartdı. O zaman hələ Naxçıvanda bir çox gəncələr dəqiq elmləri öyrənməyə meyl edirdilər və təhsillərini bu sahə üzrə davam edirməyə səy göstərirdilər.

Ədəbiyyat

1. Heydər Əliyev və Naxçıvan Dövlət Universiteti .Həbibbəyli İ. Naxçıvan-2007
2. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi. Xəlilov A.A. Bakı - 2006

204 sayılı məktəb 9b

Şükürlü Vasib

Elmi rəhbər: Muradov Alim

GƏNCLƏRİN MÜSTƏQİL FİKİR BİLDİRMƏLƏRİNƏ NƏLƏR MANE OLUR?

Açar sözlər: gənc, müstəqil fikir, maneə

Sabah cəmiyyətin, dövlət idarələrinin müxtəlif sahələrində çalışacaq bugünün tələbələri hansı keyfiyyətdə tərbiyə olunmalıdır? Bu suala sorğuda iştirak edən müxtəlif kurs tələbələri fərqli cavablar verdilər. Amma cavablar içərisində “Müstəqil düşüncə”, “Müstəqil fəaliyyət” üstünlük təşkil etdi. Bunu nəzərə alıb “Tələbə yoldaşlarının müstəqilliyi səni qane edirmi?” sualına cavab axtardım. “Yox” cavabı yüksək yer tuturdu. Demək olar ki, əksər tələbələr şagirdlərin öz fikirlərini müstəqil şəkildə bildirməklərindəki əsas maneələr haqda eyni düşüncəyə malik idilər. Onlar maneə olaraq aşağıdakıları göstərdilər:

Validəyn: Müstəqilləşmədə valideyn problemi ən əsas problem kimi göstərilmişdir. Bəzi valideynlər vardır ki, onlar hər dəfə uşaqların əvə-

zindən qərar verirlər. Hətta bəzən valideynlər uşaqların yerinə yetirə biləcəkləri işləri belə “Sən bacarmazsan” deyib öz öhdələrinə götürürlər və belə olan halda tələbələr düşükləri hər hansı bir situasiyada müstəqil qərar verə bilməyib daim başqalarından kömək gözləyirlər.

Müəllim: Müəllimlər tələbələrin müstəqilləşməsində böyük rol oynayırlar. Tələbənin fikrini nəzərə almayan, onlara öz müstəqil düşüncələrini ifadə etmələri üçün şərait yaratmayan və yalnız keçilən dərs materialını əzbərdən soruşub formal qiymət yazan müəllimlər tələbənin müstəqilləşməsində böyük maneçilik törədirlər.

Nitq və qiraət: Belə bir həqiqət var ki, bir mövzu qarşısında şəxsi fikrə malikdirlər, amma onu sərbəst şəkildə ifadə edə bilmirlər. Onlarda dünyagörüş formalaşsa belə onların nitqi axıcı və səlis olmadığı üçün öz fikirlərini qarşdakına düzgün çatdırma bilmirlər.

Ədəbiyyat

1. N.Kazımov. “Məktəb pedaqogikası”.
2. S.İ.Seyidov, M.Ə.Həmzəyev. “Psixologiya’Y’Nurlan”.

264 sayılı məktəb-lisey 10b

Şükürlü Nilufər

Elmi rəhbər: Hüseynova Zəhra

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ PLANLAŞDIRMANIN ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: plan, tədris, nəaliyyət

Dərs planı müəllimin təlim kursunun ətraflı təsviridir. Dərs planı müəllimin təlimatlandırması üçün təlimatçıdır. Tədqiqatlar göstərir ki, tələbənin öyrənməyi müəllimin dərsin planlaşdırılması ilə əlaqəlidir.

Planlaşdırmağı öyrənmək digər bacarıqlar kimi, vaxt aparır və təcürübə tələb edir. Əvvəlcə, dərsin planlaşdırılması çox vaxt tələb edən bir məsələ kimi görünür, lakin hərtərəfli dərs təşkil etmək üçün hər bir müəllim öz işini düzgün quraraq gündəlik rejimə çevirə bilər.

Bəzi təcürübəli müəllimlər öz dərslərini öncədən planlaşdırmağa ehtiyac duymurlar. Dərs planının olması tələbələrə sübut edir ki, müəllim sinif haqqında düşünməyə vaxt sərf edib. Bu həmçinin müəllimin peşəkarlığının səviyyəsinə göstərir. Müəllim üçün rəsmi və ya qeyri-rəsmi plan dərsə bir çərçivə verir.

Əlbəttə yaxşı müəllimlər çevikdirlər və sinifdə baş verən şeylərə yaradıcı şəkildə cavab verə bilirlər. Ancaq onların irəli düşünməyə, şagirdlərin is-

tədikləri səviyyəyə çatacaqlarını və bu yerə çatmalı olduqlarını bilməyə ehtiyacı var. Plan müəllimlərə hansı istiqamətdə getdikləri barədə düşünməyə imkan verir və onlara növbəti dərslər barədə düşünmək üçün vaxt verir. Sınıfdə plan müəllimlərə nə etmək istədiklərini xatırladır, xüsusən də onlar etmək istədiklərini unudanda və ya fikirləri yayınanda. Təbii ki, heç bir plan daş üzərinə yazılmayıb, bu dərslərlə bağlı olan mümkünlüklərdən ibarət bir kağız parçasıdır. Həmin mümkünlüklər baş tuta da bilər, tutmaya da bilər. Yaxşı plan ardıcıl və rəngarəng olmalıdır. Ardıcılıq odur ki, şagirdlər dərslərin bir-birilə məntiqi əlaqəsini görürlər. Hətta onlara 3 fərqli tapşırıq verilsə də, onlar arasında bir rabitə olmalıdır. Ən azından bir tapşırıqdan digərinə nə üçün keçdikləri ilə bağlı aydın bir səbəb olmalıdır. Əgər növbəti tapşırıq 45 dəqiqə davam etdisə, əvvəlki isə tamamilə fərqli yöndədirsə onda biz bu cür dərsləri rabitəsiz dərslər adlandıracağıq. Əksinə bir 45 dəqiqlik tam dərslər eyni bir tapşırıq üzərində qurularsa dərslərin rəngarəngliyinə əngəl olar.

Dərs planı bir neçə yad ünsürlərdən qaynaqlanaraq gözlənilən nəticəni verməyə bilər. Bu səbəbdən müəllimin özünə inamı itməməli, cəsarəti sarsılmamalıdır. Nəyə nail olub-olmadığını başa düşmək üçün hər dərstdən sonra fərqli olan nələrin həyata keçirilməsini götür-qoy eləmək lazımdır.

Ədəbiyyat

1. Lesson planning in Primary and Secondary education
2. TEAL, Effective lesson planning

204 sayılı məktəb 7b

Şükürlü Bəhmən

Elmi rəhbər: Əliyeva Məhmünə

TƏHSİLİMİZ BU GÜN

Açar sözlər: təhsil, sağlam gələcək, inkişaf

“Təhsil millətin gələcəyidir” deyən Heydər Əliyev Azərbaycanda təhsil sahəsinə həmişə diqqət yetirmiş və ona qayğı göstərmişdir. O bildirmişdir ki, “Təhsil sahəsi nə sənayedir, nə kənd təsərrüfatıdır, nə də ticarətdir. Bu sahəyə çox diqqətlə yanaşmaq lazımdır və bu sistemə münasibət çox həssas olmalıdır”. Bu həssaslığı ulu öndərimiz həm SSRİ dövründə Azərbaycana rəhbərlik edərkən, həm də ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra da göstərmişdir. Bunu onun təhsil sahəsindəki xidmətləri də sübut edir. Heydər Əliyev SSRİ dövründə - XX əsrin 70-80-ci illərində Azərbaycana rəhbərlik edərkən təhsil məsələsini daim diqqət mərkəzində sax-

layaraq bu sahədə ciddi işlər görmüşdür.

Azərbaycan müstəqil olduqdan sonra da təhsildə əldə edilmiş nailiyyətlər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Əgər müstəqilliyimizin ilk illərinə nəzər salsaq, görərik ki, təhsildə məktəblərin yenidən qurulması, dərslərin, proqramların yenidən hazırlanması və s. ilə bağlı müxtəlif problemlər, çətinliklər vardı. Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən sonra yeni məktəblərin tikilməsi, yeni dərslərin tətbiq olunması ilə bağlı ciddi işlər görülməyə başlandı. Zaman keçdikcə təhsil sistemindəki problemlər öz həllini tapdı.

Müasir dövrimizdə təhsil sahəsində davamlı olaraq islahatlar həyata keçirilməkdədir. Bütün bunlar bir daha əmin olmağa əsas verir ki, müasir Azərbaycan təhsili inkişaf etməkdədir. Çünki qazanılan bütün nailiyyətlər məhz ulu öndər Heydər Əliyev ideyalarından güc alır. Hal-hazırda bu uğurlu siyasəti prezidentimiz İlham Əliyev və Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, Azərbaycan Respublikasının birinci xanımı Mehriban Əliyeva tərəfindən uğurla davam etdirilməkdədir. Ölkəmizdə hər il minlərlə gənc təhsil sahəsində böyük müvəffəqiyyətlər qazanır, ölkəmizi dünyanın dörd bir yanında təmsil edir. Dünyanın dörd bir yanında müxtəlif tribunallarda çıxış edən, dünyanın ən möhtəşəm zallarında Azərbaycan bayrağını qürurla göylərə qaldıran, ölkəsini layiqincə təmsil edən bu savadlı gənclər ölkəmizin gələcəyidir.

Ədəbiyyat

1. Heydər Əliyev irsi. Beynəlxalq Elektron Kitabxana. Bakı, Əbilov, Zeynalov və oğulları

2. İlham Əliyev. İnkişaf – məqsədimizdir. Çoxcildlik. Bakı, Azəneşr, www.president.az

Bakı şəhəri, 171 №-li məktəb 11A

Məmmədli Pakizə

Elmi rəhbər: Cüməyeva Nərgiz

İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ SÖZ EHTİYATININ ZƏNGİNLƏŞDİRİLMƏSİ

Açar sözlər: söz, anlayış

Şagirdlərin söz ehtiyatının zənginləşdirilməsi mətnlərin oxusu və həmin mətnlərlə iş prosesində həyata keçirilir. Belə ki, mətnin tam qavranılması üçün oradakı söz ehtiyatının mənimsənilməsi vacibdir. Buna görə də Azərbaycan dili fənn kurikulumunda “Söz ehtiyatı” standartı “Oxu” məzmun xətti daxilində verilir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, söz ehti-

yatı digər nitq bacarıqlarında, xüsusilə danışma və yazıda da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Şagirdin söz ehtiyatının zənginliyi onun ümumi intellektinin təzahürü və qiymətləndirilməsi üçün əsas göstəricidir.

Dərslərə nəzər yetirdikdə “Söz ehtiyatı” rubrikaları ilə qarşılaşılır. Bəzən şagirdlərin oxu və intellektual bacarıqlarının lazımı səviyyədə inkişaf etmədiyini nəzərə alaraq dərslərdə bu sözlərin izahı verilmir. Müəllim sinfin səviyyəsinə uyğun olaraq yeni sözlərin izahını təşkil edir:

1. sözə uyğun şəkil nümayiş etdirmək;
2. şagirdlərin leksikonuna daxil olan yaxınmənalı sözlərdən istifadə etmək;

3. anlayışın əlamətlərini sadalamaq;

4. anlayışın aid olduğu ümumi məna qrupunun adını çəkmək;

5. izah üçün situasiyalar xatırlatmaq, nümunələr gətirmək və s.

Söz ehtiyatını zənginləşdirmək üçün müxtəlif çalışma modellərindən istifadə etmək olar:

Cümlədə işlət: Şagirdlər söz boğçasından bir neçə söz seçir və onu cümlədə işlətməklə mənasını anladığını nümayiş etdirirlər.

İmla yazı: Müəllim söz ehtiyatındakı sözləri orfoepiya qaydalarına uyğun tələffüz edir. Şagirdlər isə həmin sözləri orfoqrafiya qaydalarına uyğun yazırlar. Beləliklə, yeni sözlərin düzgün tələffüzü və yazılışı mənimsənilir.

Tapın görək: Şagirdlərdən biri söz ehtiyatından söz seçərək onu izah etməyə çalışır:

5. Xəstəliyə səbəb olur;

6. Daha çox dırnaqlarımızda ola bilər;

7. İkihecalı sözdür;

8. Ad bildirir. Digər şagirdlər isə həmin sözü (mikrob) tapmağa çalışırlar. Müəllimlər ilk başlanğıcda şagirdlərə köməklik göstərə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Cəfərova N.B. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. I hissə, Bakı: 2016, 403 s.

*Ağdam 1 nömrəli köçkün tam orta məktəbin
IX sinif şagirdi Səfərova Fatimə İlqar qızı
Elmi rəhbər: müəl. Səmədova Ülkər Yaqub qızı*

QLOBALLAŞAN DÜNYADA XARİCI-DİL TƏDRİSİNİ PEDAQOJİ VƏ PSIXOLOJİ ASPEKTLƏRİ

Açar sözlər: qloballaşan, ingilis dili, psixoloji, beynəlxalq, internet.

Qlobal dünyada xarici dilə ehtiyac çoxdur. Hər kəs başa düşür ki, xarici dili bilmədən Azərbaycandan kənara çıxma bilməz. Dünyada bir çox ölkələrin dövlət dili rəsmi olaraq İNGİLİS dilidir. Buna misal olaraq, Amerika Birləşmiş Ştatları, İngiltərə, Yeni Zelandiya, Avstraliya və s. ölkələri göstərmək olar. Buna görə hara getsək İngilis dili bizə lazım olacaq. Adıca internetdə nə isə axtaranda yenə də ingilis dilinə ehtiyacımız olur. Bunun üçün də dünya görüşünüzün və intellektinizin olması üçün ingilis və digər dilləri öyrənmək çox vacibdir. Dünyada ən dəyərli məlumatları İngilis dilini bilmədən əldə etmək mümkün deyil. Bəs gəlin baxaq görək bizim ölkədə bu dilin öyrədilməsi hansı səviyyədədir? Təbii ki, ingilis dilini öyrənmək üçün praktik dərslərlə məşğul olmaq lazımdır.

Azərbaycanda son dövrlər genişmiqyaslı iqtisadi islahatlara start verilmiş prezident ölkəni yaxın vaxtlarda iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin səviyyəsinə qaldırmaq vəzifəsini əsas strateji məqsəd kimi qarşıya qoymuşdur. Belə məsul və strateji vəzifənin yerinə yetirilməsi üçün birinci növbədə təhsil sistemi və insanın inkişafı mexanizmi tamamilə yəndən qurulmalıdır. Dünya inkişaf tarixi göstərir ki, hər cür əhəmiyyətli inkişaf təhsildən başlayır, mədəniyyət, elm, rifah, müdafiə, təhlükəsizlik, texnoloji sıçrayışlar, iqtisadiyyat – hamısı təhsilin inkişafına bağlıdır.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi qloballaşma prosesi özünü dünyanın hər bir qitəsində bu və ya digər şəkildə biruzə verir. Qloballaşma prosesi psixoloji olaraq insanın adaptiv təbiətinə və onun daxili aləmi ilə əlaqədar problemlər yaratmış və insanın mövcud normalara adaptasiyası fəvqündə seçim hüququnu məhdudlaşdırmışdır. Qlobal sivilizasiya ilə qloballaşma anlayışları bir – birindən öz xarakterinə görə fərqlənir. Bu baxımdan sivilizasiyalı qloballaşma norma istehsalı imkanlarının vahid transmilli və metasosial bir mərkəzə köçürülməsi və dünya intellektual gücünün bu mərkəzdə birləşməsi deməkdir. Fərdin bu mərkəzin fəaliyyətində iştirakı, yalnız onun normalarına adaptasiya olmaqla və onun funksiyalarının ayrılmaz bir hissəsinə çevrilməklə yalnız “seçilmişlər” üçün mümkündür. Bu proses dünyanın sosial sistemini intellektual zəmində azlıq təşkil edən in-

tellektual elitaya və onlara tabe olan üçüncü dünya ölkələrinin yoxsul kütləsinə bölür. Sivilizasiyon təfəkkür mövcud sosial sistemi passiv müşahidə etmək və ona adaptasiya olmaq məcburiyyətində qalır. Onların bir-birinə yaxınlaşması, bir-birini tanıması, tolerant münasibətlərin inkişafı problemin həlli yollarından biri hesab olunur. Lakin adaptasiya formaları şəxslərin yaşı, intellektual, mədəni səviyyələrinə görə bir-birindən fərqlənir. Fərdi fərqlərə gələndə demək olar ki, gənclər, yüksək intellektual və ali təhsilli, kosmopolit dünyagörüşü, özünəinamlı, peşəkar, ünsiyyətli, ekstravert şəxslər, avtoritar şəxslərdən fərqli olaraq müxtəlif sosiomədəni şəraitə daha tez adaptasiya olurlar. Sosial fərqlərə gələndə isə demək olar ki, miqrantlar şüurlu şəkildə adaptasiya olurlar. Məsələn, yaponlar bu baxımdan ən çətin adaptasiya olan əhali qrupu hesab olunur.

Ədəbiyyat:

1. Cavanşir Feyziyev : Türk dövlətinin birliyi
2. Elşən Nəsimovun “Xarici siyasət sistemi və beynəlxalq münasibətlər sistemi”

*Ağdam 1 nömrəli köçkün tam orta məktəb
X sinif şagirdi Məmmədli Duyğu Vüqar qızı
Elmi rəhbər:müə.Ləzgiyeva Səkinə Məhərrəm q.*

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ MƏKTƏB VƏ UNİVERSİTETİN QARŞILIQLI ƏLAQƏLƏRİ

Açar sözlər: Təhsil, Məktəb, Universitet

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin banisi, ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş qruculuq milli dövlətçilik siyasəti nəticəsində siyasətçi və dövlət xadimi, ölkəmizin Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməsi nəticəsində son illər Azərbaycan dünyada ən qabaqcıl ölkələr sırasına çıxmış iqtisadi inkişaf tempinə görə lider ölkəyə çevrilmişdir. Müstəqillik haqqında tarixi qərarın qəbul olunmasından sonra milli təhsil sisteminin yaradılması üçün də müəyyən təşəbbüslər göstərildi. Müharibədən sonrakı dövrdə yaranmış Xarici Dillər İnstitutu Heydər Əliyevin 13 iyun 2000-ci il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Dövlət Dillər Universitetinə çevrildi. 2018-ci ildə Azərbaycan Dillər Universitetinin tələbələri pedaqoji təcrübə keçmək üçün təhkim olunduqları Bərdə rayonunda qaçqın və məcburi köçkünlər üçün salınmış qəsəbələrdə yerləşən Ağdam 1 nömrəli köçkün tam orta məktəbinə səfər ediblər. Təcrübəçi tələbə

lərin təhkim olunduqları Ağdam rayon 1 nömrəli köçkün tam orta məktəbinə səfər təşkil etmək fikri Azərbaycan Universitetləri arasında ilk dəfə olaraq həyata keçirilən bu təşəbbüs ADU-nun rektoru, akademik Kamal Abdulla tərəfindən irəli sürülüb və bu fikrə ilk olaraq universitetimizin linqvokulturologiya, həmçinin, Filologiya və Jurnalistika fakultəsinin nəzrində olan İngilis dilinin üslubiyyatı və leksikologiyası kafedrası qoşuldu və Ağdam rayon 1 nömrəli köçkün tam orta məktəbə getmək üçün şərait yaradıldı. Bu məktəb Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2007-ci il 31 oktyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş Dövlət Proqramına əlavələr əsasında 2013-2014-cü illərdə inşa edilib. Məktəbimizin müəllim-şagird heyətinin iştirakı ilə tez-tez görüşlər, konfranslar təşkil edilir. Şagirdlərlə Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin 100 illiyi ərəfəsində İngilis dili ölkələrin tarixi və mədəniyyəti, Çin tarixi və mədəniyyəti mövzularında viktorinalar keçirilib. Ən fəal şagirdlərimiz sertifikatlarla və üzərində ADU-nun loqosu olan müxtəlif hədiyyələrlə mükafatlandırılıb. ADU-nun məzunları məktəbimizin şagirdlərini gələcəkdə ADU tələbələri kimi görmək arzularını dilə gətirdilər və onları bu ali təhsil ocağını seçməyə səslədilər. Belə görüşlərin tez-tez keçirilməsi gənclərimizin gələcəyi üçün çox vacibdir. Bu şəraiti yaratmaqları üçün ADU-nun bütün müəllim və tələbə heyətinə minnətdarlığımızı bildiririk.

Ədəbiyyat

1. Zahid Vəliyev: Respublika qəzeti 11.15.2016 2. 525 –ci qəzet məqalə: Dillər Univerisitetinin müəllimləri Ağdam 1 nömrəli tam orta məktəbdə.

*École secondaire № 145 au nom
d'Eldar Gouliev, région Nizami, Bakou, **Bachirova Dinara**
Enseignante: Mamedtaguiéva Heyrana*

ASPECTS PÉDAGOGIQUES ET PSYCOLOGIQUES DE L'ENSEIGNEMENT D'UNE LANGUE ÉTRANGÈRE DANS UN MONDE GLOBALISÉ

Mots clés: langue étrangère, barrière psychologique, motivation, moyen d'apprendre

L'histoire de l'apprentissage des langues étrangères remonte à plusieurs siècles, compte tenu de l'expérience de l'apprentissage des langues «mortes» — le grec ancien et le Latin - et de l'expérience de l'apprentissage des langues modernes grâce à la communication naturelle de l'apprenant

avec des locuteurs natifs. Tout au long de l'histoire de l'apprentissage, les méthodes ont changé, s'excluant et se complétant mutuellement. On examine les différents types de barrières psychologiques qui pèsent sur les élèves et les étudiants lors de l'apprentissage de la langue étrangère. L'apprentissage d'une langue étrangère est influencé à la fois par des facteurs objectifs : l'âge, le sexe, l'envie d'apprendre, la capacité d'apprendre des langues, les facteurs sociaux, etc., ainsi que par des facteurs subjectifs, affectifs ou des filtres tels que la motivation, le traitement personnel de l'objet et le processus d'apprentissage, l'anxiété. Outre le talent de l'enseignant doit utiliser la méthode appropriée pour l'introduction et la revitalisation du matériel didactique. Chaque enfant a sa propre psychologie. L'enseignant doit trouver une voie dans le cœur de chaque enfant. Avoir l'aptitude d'établir des relations de confiance avec les élèves et à créer un environnement confortable pour eux en cours. L'apprentissage d'une langue étrangère joue un rôle de premier plan dans le développement mental de l'enfant. Capacité de penser, l'attention.

Certains élèves ne se sentent plus frustrés par l'incapacité de faire leurs devoirs ; les enseignants peuvent mieux revoir les notions avec les étudiants en classe. La mise en pratique des compétences travaillées a lieu dans la salle de classe avec l'aide de l'enseignant, qui est plus disponible pour aider individuellement les élèves.

Tant et si bien qu'aujourd'hui l'enseignant dans sa salle de classe n'est plus l'unique détenteur du savoir-faire. Maintenant, pour les élèves il y a beaucoup de moyens d'apprendre des langues étrangères. C'est pourquoi les enseignants des langues étrangères doivent reconfigurer leurs pratiques pédagogiques en référence à des évolutions majeures de nos modes de fonctionnement sociétaux induits par les technologies de la communication.

Littérature:

1. I.B. Q. Cruzon «Vers une meilleure compréhension des situations didactiques mises en œuvre » 2006
2. Irina Alekseevna Zimnyaya « La psychologie de l'enseignement aux langues étrangères à l'école » 1991
3. Tatiana Mikhaïlovna Chépélenko « Texte de l'article scientifique sur la spécialité " Sciences de l'éducation» 2017

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ İNKİŞAFI VƏ TƏHSİLDƏ İNKİŞAF MODELİ

Açar sözlər: müstəqillik, tərəqqi, siyasət, təhsil

Tərəqqidə olan dövlətimiz ötən əsrdən bəri öz dövrünün müstəqilliyini yaşamaqdadır. Hər bir Azərbaycan türkü, azərbaycanlı müsəlman Şərqiində ilk demokratik respublikanın məhz Azərbaycanda yaranması ilə fəxr edə bilər. Dövlət müstəqilliyimizin yenidən bərpasının (1991-ci il 18 oktyabr) demək olar ki, 30 illik dövrü Azərbaycan Respublikasının ictimai, siyasi, iqtisadi və mədəni inkişaf tarixində mürəkkəb və şərəfli mərhələ olmuşdur. Təbii ki, Azərbaycan müstəqillik əldə edib bugünkü səltənətini qurmaq, qorumaq üçün asan yollar qət etməyib. Bu səltənətin qurulması üçün Azərbaycan tarixin şanlı səhifələrinə öz adını həm qanlı, həm də qızıl hərflərlə yazmışdır. Məhz bu gün o, tarixinə köklənərək ayaqdadır, məhz bu gün o, tarixini unutmadığı üçün güclənməkdədir.

Azərbaycan xalqının ümumilli lideri Heydər Əliyev demişdir: “Tarix dəfələrlə sübut etmişdir ki, xalqın əvəzsiz milli sərvəti olan müstəqilliyin qorunması, onun əldə edilməsindən qat-qat ağır və mürəkkəb vəzifədir”.

Azərbaycanın müstəqil ölkə kimi mövcuduğu, dövlətçiliyin qorunub saxlanılması, demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu prosesinin uğurla həyata keçirilməsi məhz ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Ötən illərdə keçirilən sosial-iqtisadi islahatların nəticəsi olaraq respublikamız dünyanın sürətli inkişaf yolunda irəliləyən, qlobal maliyyə, iqtisadi böhrandan uğurla çıxan, özünəməxsus milli inkişaf modelini yarıdan dövlətlərdən biri kimi tanınır. Azərbaycan təhsil sistemi də bu inkişaf modelinin bir qolunu təşkil edir.

Şübhəsiz ki, gələcəyin qurucuları biz gənc nəslik. Gələcəyin qurucusu bir növ “Azərbaycanın, xalqın qurucusu, eyni zamanda xilaskarı” deməkdir. Bu isə ölkəmizin savadlı kadr və mütəxəssislər yetişdirməsinin zəruri olduğu anlamına gəlir, amma bu da danılmazdır ki, təhsili sağlam olan dövləti heç bir qüvvə yıxa bilməz. Görkəmli şairimiz A. Şaiq demişdir: “Hər bir millətin tərəqqisi və fəaliyyətinin başlıca amili elm və əxlaqdır”.

Müstəqilliyimizin bərpasından sonra keçən dövr ərzində Azərbaycan təhsilin inkişafı, təkmilləşdirilməsi sahəsində müvafiq istiqamətlərdə

addımlar atıb. 2005-ci ildən Azərbaycan Bolonya prosesinə qoşulub, Avropa təhsil məkanına inteqrasiya istiqamətində tədbirlər həyata keçirilib, gənclərin xaricdə təhsili sahəsində ciddi nailiyyətlər əldə edilib.

Hər bir Azərbaycan vətəndaşı, gənci olaraqdan mən də ölkə başçımız cənab prezidentimiz İlham Əliyevə dövlətimizin, xalqımızın qayğı və inkişafına diqqət yetirdiyi üçün öz dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Ədəbiyyat:

1. <https://azertag.az/xeber/>
2. Azərbaycanin_muasir_tehsil_sistemi_mueyyenlesdirilmis_hedefler

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura şöbəsi, qrup 107, **Hüseynova Fidan**
Elmi rəhbər: dos.fil.f.d.Abdurəhmanova Könül*

EMOSIYA İFADƏ EDƏN LEKSEMLƏRİN VARIATİVLİYİ

Açar sözlər: mənfi və müsbət emosiya, ilkin və ikinci emosiya, bazis emosiya, binar münasibət, intensivləşmə

Dil sistemində elə söz və ifadələr vardır ki, onlar insanın müəyyən daxili vəziyyətini ifadə edir. Belə sözlər bilavasitə emosiyaları əks etdirir. Dildə emosiya iki üsulla aşkarlanır. Birincisi, emosiya dildə danışanın emosional vəziyyətinin təzahürü kimi yaranır, emosional müşayiət və emosional çalar şəklində üzə çıxır. İkincisi, emosiya obyektiv mövcud olan reallıq kimi dil işarələri ilə əks olunur. Ənənəvi olaraq emosiyaları mənfi və müsbət olaraq iki yerə bölürlər. Emosional sahənin diskret modelinin tərəfdarları emosiyaları ilkin və ikinci olmaqla iki yerə ayırırlar. P.Ekman 6 ilkin emosiyaların adını çəkir: qəzəb, qorxu, ikrah, təəccüb, kədər, sevinc.

V.O. Leontyev meyar kimi üç binar münasibəti əsas götürmüşdür: 1) emosiya işarəsi müsbətdir - mənfidir; 2) emosiya hadisədən əvvəl yaranır – emosiya hadisədən sonra yaranır; 3) emosiya fərdin özünə yönəlmiş fəaliyyət doğurur – emosiya başqasına yönəlmiş fəaliyyət doğurur. Binar cütlərin kombinasiyaları 52 növ emosiyaların yaranmasını təsdiq edir. Bazis emosiyaların sayına münasibətdə tədqiqatçılar müxtəlif fikirlər irəli sürürlər. K.İzard 10 bazis emosiya, A.Ortoni 5 bazis emosiya olduğunu göstərir.

Emosionallıq və ekspressivlik nida, sual, əmr cümlələrinin tədqiqi, modal sözlərin öyrənilməsi, adlıq cümlələrin, söz cümlələrin, intonasasiya, prosodika, məntiqi və fraza vurğusu, həmçinin təsdiq və inkarın implisit reallaşma-

sı kimi məsələlərin araşdırılmasında, eləcə də üslubla bağlı müəyyən səviyyədə öyrənilmişdir. Nidalarla yanaşı emosional dildə ədatlar, modal sözlər də özünəməxsus yer tutur. Emosiyaallıq və ekspressivliyin linqvistik statusu üçün əhəmiyyətli rol oynayan vasitələr sırasında intensivləşdiricilər ayrıca qrup təşkil edir. İntensivləşmə üçün istiqamət səciyyəvidir. İntensivləşmə istiqamətləri bir-birinin əksidir. Onlardan biri zəifləməyə, digəri isə güclənməyə, şiddətlənməyə yönəlir. İntensivləşdirmə də müxtəlif vasitələrlə gerçəkləşir. Onun da verbal və qeyri-verbal ifadə vasitələri vardır. Linqvistik əvvəllər daha çox emosional və ekspressiv vəziyyətin verbal ifadə vasitələrini araşdırmağa diqqət yetirmişdir. Müasir dövrdə isə emosionallığın və ekspressivliyin kommunikativ, koqnitiv və pragmatik xüsusiyyətləri də araşdırılır.

Deməli, emosionallığı ifadə edən vahidləri iki qrupda birləşdirmək mümkündür: 1) mənfi emosiyaları bildirənlər; 2) müsbət emosiyaları bildirənlər. Neytral hal emosional vəziyyət deyildir.

Ədəbiyyat:

1. Hacıyev K.B. Nida xüsusi nitq hissəsidir // Azərbaycan Dövlət Universitetinin elmi əsərləri. Dil və ədəbiyyat seriyası. 1969, №1-2
2. Kovences Z. Emotion Concepts. N.Y., 1990
3. Plutchik R. Emotion//Theory, Research, and Experience. Volume 1: Theories of emotion. New York: Academic Press, 1980
4. Звегинцев В.А. Экспрессивно-эмоциональные элементы и значение слова//Вестник Московского университета, 1955, №1

*Azerbaijan University of Language
School of Education – 2306 B, **Bayramova Talia**
Scientific leader: Valiyeva Malahat, associate professor*

THE DIFFERENCE BETWEEN ZEUGMA AND PUN

Key words: *pun, zeugma, humorous effect, stylistic device*

Some words in English are distinguished according to their polysemantic meanings and these polysemantic words add humorous effect to language. In actual speech polysemy may vanish unless it is deliberately retained for certain particular stylistic or pragmatic effect.

The zeugma and pun are deliberate use of polysemantic words simultaneously in 2 or more meanings. The devices are mainly used to create humorous effect. The difference between zeugma and pun is structural. The following peculiarities belong to zeugma: A zeugma is an interesting device

that can cause confusion in the sentences, while also adding some flavour.“ You are free to execute your laws and your citizens as you see fit”. This structural variant of zeugma is to produce some slight difference in the meaning. Zeugma makes the reader realize 2 meanings of the word. Two meanings of the word can be expressed primary and other derivate meaning: “she lost her heart and necklace at a ball”. In this example the word is used in two meaning simultaneously is not repeated. The zeugma is sometimes utilized to create drama, emotional, shock value. Zeugma is the use of two adjacent words in the same grammatical but different semantic relations.

Pun is more independent. The pun is other stylistic device based on the interaction of two well known meanings of the word, phrase. Pun can be realized in larger context and the word is used in two meanings, one may be repeated: “Did you hit a woman with a child? No, sir. I hit her with the stick. Puns are often used in riddles and jokes: In this riddle what is the difference between schoolmaster and engine-driver? (On trains the mind, the other minds the train.) A pun may also cause confusion according to its structure. The pun has its own features according to new classification of pun. Pun is classified like this: 1. Lexical semantic pun. 2. Structural syntactic pun. 3. Structural semantic pun. Zeugma is classified in other form

It means that pun and zeugma are different for their’s structure. The devices of zeugma and pun are for the most part untranslatable because the semantic structure of polysemantic words or homonymous words in English and Azerbaijan may never possess any exact correspondence.

Reference list:

1. Galperin I. R. “Stylistics” Moscow. 1977.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi, qrup 437, Fidan Sadıqova
Elmi rəhbər: Fil.f.d. Sevinc Abdinova*

QLOBALLAŞAN DÜNYA VƏ DİL PROBLEMLƏRİ

Açar sözlər: Qloballaşma, dil, söz, termin, integrasiya

1967-ci ildə ilk dəfə, dünya miqyasında baş verən fundamental məsələləri izah etmək üçün "qloballaşma" terminindən istifadə olunmuşdur. Terminin yaranması Teodor Levitin adı ilə bağlıdır. R.Robertson isə bu terminin daha da geniş yayılmasında mühüm rol oynamışdır. Azərbaycan alimləri də bu məsələyə laqeyd yanaşmamışlar, akademik Ramiz Mehdiyev, professor-

lar Ağayar Şükürov, Səlahəddin Xəlilov və Rövşən Mustafayev qloballaşma və onun müxtəlif aspektlərinə dair tədqiqat əsərləri hazırlamışlar.

Qloballaşma prosesi insan fəaliyyətinə daha geniş mənada isə cəmiyyətə təsir edir. Qloballaşma prosesinin həm müsbət həm də mənfi tərəfləri vardır. Qloballaşma şəraitində xalqlar arasında qarşılıqlı əlaqələr inkişaf edir. Bu dil, adət-ənənə, mədəniyyət kimi mühüm faktorların tədricən itirilməsinə, sıradan çıxmasına gətirib çıxara bilər. Qloballaşmanın həyata keçirilməsində əsas vasitələrdən biri internet; sosial şəbəkələrdir. Ünsiyyətin artması nəticəsində bir dildə olan yad ifadələr digər dilə nüfuz edir. Məsələn, gündəlik fəaliyyətimizdə tez-tez istifadə etdiyimiz "like", "facebook", "instagram" və s. kimi bir sıra söz və ifadələr ana dilimizə nüfuz edib. Əlbəttə bu ifadələrin istifadəsi və artması qaçınılmazdır. Lakin biz dili qorumaalıyıq. Bacardığımız qədər yad ifadələrin dilimizin lüğət tərkibindəki söz və ifadələri sıxışdırmasına, dili kasadlaşdırmasına mane olmalıyıq.

Dünyada minlərlə fərqli dil, nə qədər dil varsa bir o qədər fərqli düşüncə tərzii mövcuddur. Dillərin məhv olması, sıradan çıxması, fərqli düşüncə tərzlərinin məhvinə səbəb ola bilər. Hal-hazırda qoballaşmanın təsiri ilə ümumi dilin yaradılması aktual məsələlərdəndir. Ümumi dil 2 formada yaradıla bilər:

1. Mövcud dillər arasından seçməklə;
2. Yeni bir dilin yaradılması ilə.

Ümumi dilin mövcud dillər arasından seçilməsi hegemon dövlətlərin dünyanın siyasi arenasında daha da qüvvətlənməsinə gətirib çıxara bilər. Bu isə digər dövlətlərin mədəniyyətinin, dilinin yox olmasına, nəhayət dövlətin məhv olmasına gətirib çıxara bilər. Ümumi dilin yeni yaradılması isə alimlər birmənalı qarşılıdır. Bilirik ki, mövcud dillər tarixi inkişaf yolu keçmişdir. Lakin yeni yaradılan dil belə bir inkişaf yolu keçmiş olmayacaq. Həmçinin onun strukturu, lüğət tərkibi kasad və əlverişsiz olacaq. Bununla yanaşı, alimlər ümumi dilin ilk öncə ikinci dil olaraq istifadəsini, daha sonra əsas dil olaraq istifadə edilməsini zəruri bilirlər.

Ədəbiyyat:

1. Filologiya məsələləri, Bakı: Elm və Təhsil, 2017.
2. Jalə Qəribova. Dil siyasəti ilə bağlı tədqiqatlarda prioritet meyillər. Elmi Xəbərlər. Azərbaycan Dillər Universiteti. 2007
3. <https://en.m.wikipedia.org>
4. Əliquliyev R.M., Qurbanova Ə.M. Virtual məkanda Azərbaycan dilinin problemləri və həlli yolları. "Terminologiya məsələləri" jurnalı, Bakı-Elm-2009
5. Veysəlli Fəxrəddin. Dil, cəmiyyət və siyasət. Bakı, "Mütərcim", 2004.

DİSKURSUN LİŊVİSTİK TƏHLİLİNƏ DAİR

Açar sözlər: mətn, diskurs, ünsiyyət prosesi, aktiv və passiv Kommunikant

Məlumdur ki, diskurs, nitq, mətn, ümumilikdə dil və onun struktur vahidləri tamamilə fərqli anlayışlar olsalar da, nəticə etibarı ilə onların hamısı tək bir məqsədə – ünsiyyət ehtiyacını ödəməyə xidmət edir və məhz bu məqsədlə yaranmışdır. Müasir dövrümüzdə aktual dilçilik sahələrindən olan mətn dilçiliyi XX əsrin 20-ci illərindən yaranmış, 50-80 ci illərdə formalaşmağa başlamışdır. Adından da görüldüyü kimi, mətn dilçiliyinin əsas tədqiqat obyektı elə mətnin özüdür. Elmin inkişaf etdiyi bir dövrdə onun anlayışlar sistemi də zənginləşir və yeni anlayışların yaranmasına ehtiyac duyulur. Dilçilik elmində son dövr tədqiqatlarına nəzər salsaq, görürük ki, yaranmış olan yeni anlayışlardan biri də diskurs anlayışıdır. Diskurs, bir qayda olaraq, yaxın (üz-üzə) təmas bazasında, yəni, aktiv və passiv kommunikanın vizual və vokal təmas məsafəsində olduğu zaman reallaşan ünsiyyət prosesində yaranır. Diskursiv ünsiyyətə real həyatda əyani şəkildə yaşanan ünsiyyət də demək mümkündür. Bu ünsiyyət üçün aktiv və passiv kommunikanın faktoru nə qədər vacibdirsə, həmin ünsiyyətin cərəyan etdiyi real zaman, şərait və situasiyanın özü də o qədər vacibdir. Mətn, bir qayda olaraq, məkan və zaman baxımından uzaq təmas bazasında, yəni, aktiv və passiv kommunikanın vizual, vokal və digər təmas imkanlarından tamamilə məhrum olduğu bir şəraitdə yaranır.

Rabitəli nitqin tədqiqində mətn kimi diskurs anlayışından da istifadə edilir. Bu anlayışlar bir-biriləri ilə nə qədər yanaşı işlənsələr də, onlar arasında fərq vardır. Qeyd etdiyimiz kimi mətn böyük anlayışdır. İstənilən diskurs məndir, lakin istənilən mətn diskurs deyildir. Mətn yalnız adresata çatdıqda diskursa çevrilir. Qeyd etmək lazımdır ki, diskurs prosesi və nəticəni özündə birləşdirən daha geniş fəaliyyət növü kimi dərk edilir. Diskurs dedikdə prosesi və nəticəni özündə birləşdirən, əslində həm linqvistik, həm də ekstralingvistik planda verballaşdırılmış və nitqdüşündü-rücü fəaliyyət nəzərdə tutulur. Diskurs və mətn probleminə nəzər saldıqda müxtəlif yanaşmaların olduğu meydana çıxır. R.Salkiyə görə bu iki anlayış eynidir, yəni mətn və diskurs anlayışları bir-birini əvəz edə bilər. V.Q.Borbotkaya görə, diskurs cümlə və onun birləşmələrindən təşkil olunmuş dilin kommunikativ vahidləri olan məndir. Tədqiqatçı bu faktı da əlavə edir ki, mətn dil materialı kimi həmişə

əlaqəli nitq olaraq təqdim olunmur. Z.Harris özünün “Diskurs təhlili” məqaləsində əslində bizim intuitiv olaraq mətn adlandırdığımız iki və daha çox cümlədən ibarət əlaqəli dil parçasını diskurs adlandırır. N.Enkvistə görə isə diskurs mətnlə sosial komponentə malik kontekstin vəhdətidir.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayev Ə.Ə. Koqnitiv dilçiliyin əsasları. Bakı: 2008.
2. Abdullayev Ə.Ə. Aktual üzvlənmə, mətn və diskurs Bakı, 2011, 272 səh.
3. Enkvist N.E. Analysis of Text and Discourse New York, 1989

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil I fakültəsi; qr.105A, Əsgərzadə Nərimin
Elmi rəhbər: Məmməd İsmayilov*

QLOBALLAŞMANIN AZƏRBAYCANDA DİL SİTUASIYASINA TƏSİRİ

Açar sözlər: Müasir cəmiyyət, Azərbaycan dili, qloballaşma, dil siyasəti

Müasir çoxmillətli bir cəmiyyətdə dilin vəziyyətini araşdırmaq həm çətin, həm də əhəmiyyətlidir. Qloballaşma həyatın ən müxtəlif sahələrini əhatə edən elə bir universal prosesdir ki, yüz, hətta min illər boyu bir-birindən bu və ya digər dərəcədə ayrılıb təcrid olunmuş, parçalanmış, diferensiallaşmış hadisələri-mill, yaxud regional xüsusiyyətləri, vərdisləri, kompleksləri modern texnologiyaların güclü təsiri altında görünməmiş bir sürətlə bir-birinə yaxınlaşdırır və nəticə etibarilə, çoxşaxəli əlaqələrlə səciyyələnən iqtisadi, ictimai-siyasi və mənəvi-ideoloji bütövlük yaratmaqla dünyada baş verən hadisələri, prosesləri vahid məcraya salır. Əslində, orta əsrlərin əvvəllərindən başlayan, lakin 20-ci əsrin ortalarından etibarən daha geniş vüsət alan qloballaşmanın əsas atributu bütün dünyanı əhatə edən genişmiqyaslı inteqrasiya və ya beynəlmiləl ünsiyyət-kommunikasiya ehtiyacıdır. Qloballaşma beynəlxalq ünsiyyətin durmadan miqyaslanmasını tələb edir ki, bu da “insanlar arasında ən mühüm ünsiyyət vasitəsi” olan dilin təbiətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Bu gün dünyada mövcud olan yüzlərlə dildən yalnız bir neçəsi beynəlxalq statusa malikdir ki, bunlar İngilis, Fransız, Alman və s. dillərdir. Dünyanın ümumi bir ünsiyyət vasitəsinə getdikcə güclənən ehtiyacının olması səbəbindən İngilis dilinin nüfuzu müasir dünyada, o cümlədən, Azərbaycan Respublikasında sürətlə artır.

Professor Fəxrəddin Veysəlli İngilis dilinin dünyadakı hegemonluğunu belə qiymətləndirir: “Qloballaşma şəraitində İngilis dilinin hökmran-

lığı bu dilin anası sayılan ABŞ-ın və Böyük Britaniyanın iqtisadi, siyasi və hərbi vasitələrdən istifadə etməklə həmin dilin qəbul etdirilməsinə gətirib çıxarır ki, bununla da başqa xalqların dillərinə və mədəniyyətlərinə öldürücü zərbə dəymiş olur.”

Müasir gənclər nitqlərində fərfinə varmadan bəzi sözlər işlədirlər ki, həmin sözlər qlobal dilin hücumu, onları götürən dillərin fəryadıdır. Lakin təbii-tarixi bir proses olan qloballaşmadan çəkinmək heç də çıxış yolu deyil.

Qloballaşma iradəmiz xaricində inkişaf edən və nəzarət edə bilməyəcəyimiz bir prosesdir və bu prosesə ciddi hazırlıq tələb olunur. Bu səbəbdən, bizim fikrimizcə, ölkəmiz qloballaşma prosesinə məhz təhsildən başlamalıdır.

Ədəbiyyat:

1. <http://www.anl.az/down/meqale/xalqcebhəsi/2013/iyun/38.ht>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura, q.r.206, Nərimin Əliyeva
Elmi rəhbər: Fil.f.d Zarina Aslanova*

BƏDİİ ZAMAN ANLAYIŞI VƏ ONUN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: bədii zaman, temporallıq, xüsusiyyətlər

Təbiətşünas və filosoflar zaman məsələsinə uzun illərdir marağ göstərən halda, linqvistlər bu problemlə qısa zaman ərzində maraqlanmağa başlamışdılar. Linqvistik aspektdən zamana yanaşsaq, onun müəyyən formalarının dildə əks etdirilməsi başa düşülür. Zaman anlayışının dildə ifadəsi ilə bağlı olaraq dilçilik ədəbiyyatında “dil zamanı”, “linqvistik zaman”, “temporallıq”, “qrammatik zaman”, “bədii zaman”, “nitq zamanı”, “nitq momenti”, “danışıq anı”, “qrammatik nitq moment” və s. terminlərə rast gəlmək olar. Bəzən bu terminlərin istifadəsində qarışıqlıq yaranır. Belə ki, bəzən bir termin bir neçə anlayışı ifadə edir, yaxud bir neçə termin eyni bir mənanı kəsb edir.

Temporallıq – bir tərəfdən obyektiv zamanla, digər tərəfdən isə insanların şüurunda həqiqətin müvəqqəti münasibətlərinin əks olunması ilə əlaqəli olan kateqoriyadır. Temporallıq modelini dil müstəvisində layihələndirilən və dilin bütün səviyyələrini əhatə edən spiral kimi təsəvvür etmək olar.

Əsərin müəllifinə və süjetinə yönələn diqqətdən fərqli olaraq, oxucu passiv məlumat alıcısı kimi çıxış edir və onun rolu oxu problematikası ilə məşğul olmayan vasitələrdə qazanılır və mənimsənilir. Məlumdur ki, məkan və zaman ayrılmazdır. Ədəbiyyat mənbələrindən alınan məlumata

əsasən zaman və məkana təbiətdə ayrılıqda rast gəlinmir, buradan belə aydın olur ki, onlar ayrılmazdırlar. Təbiətdə elə bir hadisə yoxdur ki, məkanın yaxud zamanın bir hissəsini əhatə etməsin.

Zaman münasibətlərinin quruluşu, real dünya ilə müqayisəsi ancaq mətn səviyyəsində üzə çıxarıla bilər. Bu da sübut edir ki, zaman kateqoriyası mətn kateqoriyası kimi baxılmalıdır, əsas xüsusiyyətləri isə cümlə səviyyəsində təyin edilməməlidir. Aydındır ki, zaman konsepsiyası bədii əsərə qədər və ondan kənarında mövcud ola bilər. B.İ.Çeredniçenko hesab edir ki, zaman konsepsiyası əsərdə də əks oluna, reallaşa bilər, özü də tək-cə müəllifin və qəhrəmanların mülahizələrində yox. Məsələn, ondadır ki, yenə də bədii zaman fiziki zamanın bu və digər xassələrini canlandırmağa gətirilmir, onun üzərinə müəllifin dünyagörüşünün və həmçinin müəllifin zaman haqqında fikirlərinin izləri qoyulur. Ona görə də demək olar ki, bədii zaman konseptual zamana əks deyil, o özü konseptualdır.

Sonda belə nəticəyə çıxırıq ki, bədii mətni araşdırdığımızda orada məkan anlayışı ilə yanaşı zaman anlayışına da rast gəlirik ki, bu da bədii zaman termini vasitəsilə ifadə edilir. Bədii zaman – bir çox zaman sistemlərinin qarşılıqlı əlaqəsidir, məsələn, süjet zamanı, müəllif və oxucu zamanı.

Ədəbiyyat:

1. Aslanova Z.N. Bədii zaman mətn kateqoriyası kimi. Fil.fəl.dok..dis. Bakı, 2011, avtoferat.
2. Tahirov İ.M., Azərbaycan və ingilis dillərində zaman kateqoriyası. Bakı: Nurlan, 2007, 324s
3. Потебня А.А. Эстетика и поэтика. М.: Искусство, 1976, 289 с.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura, qrup 216, Nigar Həsənova
Elmi rəhbər: P.f.d Afət Namətova*

XARİCİ DİL DƏRSLƏRİNDƏ İNTERNET RESURSLARINDAN İSTİFADƏ VƏ ONUN MÜSBƏT TƏRƏFLƏRİ

Açar sözlər: İnternet resursları, ingilis dili, texnologiya, komputer

Müasir şagird elektron mədəniyyət dünyasında yaşayır. Müasir əsrdə dünya təhsil sistemində müəllim və həm də şagirdlər üçün, öz biliklərini təkmilləşdirmək üçün əsas vacib komponentlərdən biri də internet resurslarıdır. Müəllim internet resurslarından özü tam şəkildə istifadə etməyi bacarmalıdır ki, daha sonra öz şagirdlərinə düzgün istiqamətli tapşırıq-

lar versin ki, onun şagirdləri də internetdən tədris məqsədləri üçün istifadə etmiş olsun. Bəs internet resurslarından dərs prosesində istifadə etmək bizə nə verə bilər? - Müəllim rolunu internet, kitab rolunu isə internetdə mövcud olan, şagird və müəllimlərin istifadə etdikləri tədrisə istiqamətlənmiş resurslar oynayır. Dünya təcrübəsinə nəzər salsaq, əsasən tədrisdə internet resurslarından istifadəyə çox maraqlı bir yanaşma var: 1. Müasir təhsilə - müasir müəllim; 2. Müasir müəllim üçün- müasir bilik; 3. Müasir bilik-komputer+İnternet texnologiyaları

Estoniyada buna belə bir qəşəng ad verirlər: “İnternet şəbəkəsində Qızılbalıq”. Bu sözlər artıq onlarda bir növ atalar sözlərinə çevrilib. “İnternet şəbəkəsində ki, bu qızılbalıq yalnız o insana qismət olur ki, o insan bu balığı tutmağı bacarır”.

İngilis dili dərslərində fonetika bölməsini şagirdlərə müəllim öyrədən zaman müəllim multimediyaya resurslarından istifadə edərək, komputer texnologiyasının xüsusi effekt görüntüləri və səslənmələr vasitəsiylə və ya audiovizual vasitələrdən istifadə etməklə şagirdlərdə bu çətin bölməyə qarşı daha yaxşı başa düşmələrinə şərait yaradır; Leksika bölməsini tədris edərkən- Bu zaman müəllim komputer texnologiyalarının köməklindən istifadə edərək, daha maraqlı resurslar, oyunlar hazırlaya bilər. Bu xidmətlərin köməklili ilə maraqlı onlayn testlər hazırlamaq olar.

Bu gün Azərbaycan tədris sistemində qiymətləndirilmə üsulu kimi istifadə olunan KSQ və BSQ-lər zamanı onlayn imtahan sistemi kimi də istifadə etmək olar.

Ədəbiyyat:

1. Samirə Məmmədova. Dərsin təşkili zamanı internet resurslarından istifadə. Bakı-2015
2. Səkinə Abbasova. İngilis dili dərslərində İKT. Təhsil jurnalı, 2013
3. http://musabiqe.edu.az/upload/iblock/5d3/tehsilde_ikt_muhazire.doc

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura, q.r.216, Aytəkin İsayeva
Elmi rəhbər: Ped.f.d., Afət Namətova*

XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ LAYİHƏ METODUNDAN İSTİFADƏ

Açar sözlər: komputer, texnologiya, layihə metodu, xarici dil

Texnologiyaların sürətlə inkişaf etdiyi bir dövrdə yaşayırıq. Bu texnologiyaların sürətlə inkişafı cəmiyyətin təkamülü üçün geniş imkanlar yaradır.

İndiki dövrdə dünya əhalisinin böyük bir hissəsi kompyuterdən müxtəlif məqsədlər üçün geniş istifadə edirlər. Xüsusilə də kompyuterdən geniş istifadə gənc nəslin gündəlik həyat tərzinə çevrilib. İnformasiya texnologiyalarının təhsildə tətbiq edilməsi ölkə vətəndaşlarının müasir bilik və bacarıqlara yiyələnən yeni nəslin formalaşmasına təsir edən yüksək mahiyyətə səbəb olan bir məsələdir. Məhz Azərbaycanda da informasiya texnologiyalarının inkişafı və təhsildə onun tətbiq edilməsi, dünya standartları səviyyəsinə çatdırılması ölkənin əsas istiqamətlərindən biri olub. Layihə metodu daim inkişaf edən yenilikləri öyrəniş tətbiq edir. Bununla yanaşı müəllim və şagirdlərin fəal olmasında bir sıra üstünlükləri də vardır. Layihə metodundan istifadənin ən əsas üstünlüklərindən biri şagirdlərdə əməkdaşlığın yaranması, sərbəst fikrin ifadə edilməsi özünü qiymətləndirmə kimi bacarıqlarının formalaşması, informasiya texnologiyalarından yüksək səviyyədə istifadə bacarığına yiyələnməkdir. Bilirik ki, sinifdəki şagirdlər fərqli ailələrdə fərqli tərbiyə aldıklarına görə onların xarakterləri də bir-birindən müxtəlifdir. Sinifdə fəal və rahat formada öz fikirlərini asanlıqla ifadə edən, özünə güvənən şagirdlər olduğu kimi öz fikrini ifadə etməkdə çətinlik çəkən, özünə inanmayan şagirdlər də vardır. Amma həmin şagirdlər evlərində kompyuter arxasında əyləşərək tədqiqat aparan zaman sərbəstləşir və özlərinə güvəni az da olsa artır. Layihə metodundan istifadənin digər üstünlüklərindən biri də müasir dərslərin yeni texnologiya saytlarında yığılması şagirdlərdə maraq hissinin artmasına səbəb olur. Bundan əlavə tapşırıqları bloq, veb alətlərində hazırlamaq şagirdlərdə məntiqi təfəkkürün inkişafına gətirib çıxarır. Layihə metodu hər zaman yaranan problemlərin həllinə istiqamətlənir. Şagirdlər yaranan problemləri həll etmək üçün müəyyən tədqiqatlar aparır və bu zaman özlərini bir tədqiqatçı kimi hiss edirlər.

Ədəbiyyat:

1. Ağazadə N.A. Xarici dillərin tədrisi metodikası və dilçilik. Bakı, 1974, s. 6-11.
2. İmamquliyeva G.F. Ümumtəhsilməktəblərinin ingilis dili dərslərində yeni təlim texnologiyalarının istifadə imkanı və yolları: Ped.f.d. dis. Bakı, 2009, 144 s.
3. Dushenina T.B. Project method in English language classes, 2010
4. Kleymen N.M. The use of active training methods in the English lesson classes, 2011.

THE ROLE OF GESTURES AND MIMICS IN THE PROCESS OF TEACHING

Keywords: *gestures, mimics, the process of teaching, verbal communication, non-verbal communication, systematic, class, evaluation, education*

We use verbal and non-verbal communication in our daily life. Non-verbal communication is called para-verbal communication. Our discussing topic is non-verbal communication and its role with social life. Non-verbal communication has connection with gestures and mimics. This type of communication is more believable than verbal communication. Because they don't tell lie, they know the truth. It is expressed as if it is only possible option. Gestures and mimics have connection with education which is a part of social life. They play important role in the process of teaching. So let's definite keywords of our title.

Firstly gestures and mimics -movement or position of the hand, arm, body, head or face that is expressive of an idea, opinion, emotion, etc. Imitation in a servile or unthinking way.

Secondly the process of teaching- the act, practice or profession of a teacher which happens between teachers and learners. Teaching process must be interesting, systematic, live and resultant. That's why leaders of teaching process should not be satisfied only opportunities of verbal communication. They must use opportunities of non-verbal communication. We know that there are some types of gestures. Types of gestures depend on workplace of them. Teachers regularly produce gestures during instruction. These gestures are called teaching gestures which appear in class and they have some roles

1. Management of class(to start, end an activity, question students, request silence).
2. Evaluation (to show a mistake, correct congratulate).
3. Explanation (give indication, underline specific prosody).

At the end I want to say that body language (gestures and mimics) in the classroom uncovers the stress field in education system, process. An encouraging smile, a skeptical frown, a negating shake of hand is very diverse and effective. Elements such as gestures that do not, as a rule, attract much attention are great importance. [5] Bernd Hackl says that "It is teachers' body language which gives them credibility and determines whether

learning processes will be fostered, or not, as the case may be". In a nutshell, successful teaching hinges on the physical presence of the teachers and the learning context they create in the classroom.

Reference list:

1. Arifa and Aaquil Bunglowala 2015, p 371
2. Ayçe Attekin Demirpolat 2012, p 32
3. Jean lue Nespoulous 1986, p 32
4. Kervin Livingstone 2015, p65

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura şöbəsi, 113-cü qrup, Əliyev Əli
Elmi rəhbər: p.f.d., dos. Gülbəniz Camalova*

**ÜMÜMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNDƏ
FRANSIZ DİLİNİN TƏDRİSİ ZAMANI ŞAĞİRDŁƏRDƏ
OXU BACARIQLARINI İNKİŞAF ETDİRƏN STRATEGİYALAR**

Açar sözlər: oxu bacarıqları, oxu strategiyaları, oxu texnikası

Oxu-yazılı nitqin başa düşülməsinə və qavranılmasına yönəldilmiş verbal yəni, sözlə ifadə olunan fəaliyyətdir. Oxu və yazı reseptiv (passiv) nitqin növü, dinləyib-anlama və danışma işə produktiv (aktiv) nitqin növüdür.

Oxu reseptiv nitqin bir növü kimi ümumtəhsil məktəbləriüçünnəzərdə tutulmuş Kurikulum-tədris proqramında öz əksini tapmışdır. Oxunun növləri hazırlıqlı, hazırlıqsız/səsli, səssiz/ev oxusu, sinifdə oxu/intensiv (daha məhsuldar, daha böyük səmərə verən; məsələn, intensiv üsulla tədris, ya oxu), ekstensiv oxu (kəmiyyətə artma, genişlənmə və yayılma ilə əlaqədar olan; intensivin əksi); oxunun mexanizmləri-oxu texnikası (düzgün, sürətli, şüurlu, məntiqi) mənanın açılması-şagirdlərdə hədəf dildə oxu bacarıqlarını inkişaf etdirməyə kömək edir.

Ümumtəhsil məktəblərində oxunun tədrisində istifadə olunan strategiyalar aşağıdakılardır:

- ❖ dəqiq məlumatın alınması üçün oxu (repérage);
- ❖ ümumi mənanın başa düşməsi üçün oxu (ecrémage);
- ❖ məlumat almaq üçün, maraq üçün oxu ((survol) (oxuya davam etmək istərdin ya yox));
- ❖ dərinlən oxu (approfondissement)- bütün detalları yadda saxlamaq üçün oxu;
- ❖ asudə vaxt üçün oxu-(loisir) zövq almaq, istirahət etmək üçün oxu.

Ümumtəhsil məktəblərində ingilis dilinintədrisi zamanışagirdlərdə oxu bacarıqlarının aşılınması, formalaşdırılması üsullarını (ziqzaq, Venn diaqramı), oxu bacarıqlarının inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutan çalışmaları və həm də yazılı mətnlərin növlərini:

1. pedaqoji məqsədlərlə hazırlanan mətnlər (texte fabriqué ou construit);

2. adaptə olunan, yaş və bilik səviyyəsinə uyğunlaşdırılan mətnlər (texte filtré ou lavé);

3. autentik mətnlər (texte filtre ou soutexte)-dildaşıyıcılarının nitqi;

4. fransız dilində verilmiş asan mətnlər (texte en français facile) və onlardan istifadə imkanlarını nəzərə almaqla şagirdlərdə müvafiq oxu bacarıqları formalaşdırmaq mümkündür.

Ədəbiyyat:

1. <https://aztehsil.com/>
2. <https://edu.gov.az/>
3. Azərbaycan Respublikasının Ümumtəhsil Məktəbləri Üçün İkinci Xarici Dil (Fransız Dili) Fənn Kurikulumunun (V-VII Sınıflar) Tətbiqinə Dair Təvsiyələr, Bakı, 2014

4. Christine Tagliante “La classe de Langue”, Cle-International, Paris 2001

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura, q.r.216, Əhmədli Aysel
Elmi rəhbər: Fil.f.d., dos. Həsənova Gülər*

İNGİLİS DİLİNİN LİNGVİSTİK VAHİDLƏRİNİN AŞAĞI KURS TƏLƏBƏLƏRƏ TƏDRİSİNDƏ MOTİVASİYANIN ƏHƏMMİYYƏTİ

Açar sözlər: motivasiya, lingvistik, induktiv, deduktiv

Xarici dil tədrisi, xüsusilə də qlobal dil kimi, uzun müddətdir öz aktual statusunu qoruyub saxlayan ingilis dilinin öyrədilməsi bir çox ölkələrdə təlimin əsas prosesi kimi həyata keçirilir. İngilis dilinin tədris tarixi uzun illər əvvəl gedib çıxır və bu müddət ərzində təlimin effektivliyini artırmaq məqsədilə bir çox tədqiqatlar aparılmışdır. Bu tədqiqatların əsas mövzularından biri də motivasiyanın təlimdə rolu təşkil edir.

Ali məktəbə yeni daxil olmuş aşağı kurs tələbələri bir çox hallarda dilin fonetika, leksika, qrammatikasına deyil, nitq fəaliyyətinə maraq göstərirlər. Xarici dil təliminin ən mübahisəli məsələlərindən biri onun lingvistik

xüsusiyyətlərinin tələbələrə necə təqdim olunmasıdır. Dilin strukturuna olan yanaşma üsulları ümumidən xüsusiyyə (deduktiv) və ya əks olaraq xüsusiyyədən ümumiyyə (induktiv) olaraq iki hissəyə bölünür.

Deduktiv yanaşmanın tərəfdarı olan müəllimlər ilkin olaraq tələbələrə qrammatik strukturları təqdim edir, tapşırıqların köməyi ilə bu strukturlar tələbələr tərəfindən analiz olunur və daha sonra öyrənilənlər kommunikasiyaya tətbiq edilir. Bu metodun istifadəsinin tələbələrdə dilin linqvistik vacibliyinin qavranılmasına kömək etdiyi qeyd olunur. İnduktiv metodun köməyi ilə müəllimlər lazımi qrammatik məlumatları özündə cəmləşdirən dil materiallarını tələbələrə təhlil məqsədilə verir. Müəllimlərin rolu tələbələrə dil strukturlarını özlərinin kəşf etməyi üçün situasiyalar yaratmaqdır.

Piaje tələbələrin daxili fikirləri, düşüncə şəkli ilə xarici təlim mühiti arasında harmonik əlaqə yaradılmalı olduğunu qeyd edir. Onun fikrincə əgər tələbə linqvistik strukturların ardında duran mənanı başa düşməkdə çətinlik çəkirsə, onu mənimsəyə bilmirsə onda həmin strukturlar tezliklə unudulur və gələcək istifadə üçün yararsız hala düşür. Lakin tələbələr həmin strukturları qavrayaraq kəşf edərlərsə öyrənilən bilik yaddaşlarda daha uzun müddət qalır.

Bir sözlə, tələbələrin ali məktəbdə dil biliklərinə akademik səviyyədə yiyələnməsində dilin linqvistik biliklərə malik olmaq xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu səbəbdən, onlarda dil tədqiqinə yönələn müsbət motivasiyanın formalaşdırılması üçün düzgün təlim metodlarından istifadə vacibdir.

Ədəbiyyat:

1. Hos Rabia & Kekec Mustafa. (2014). The Mismatch between Non-native English as a Foreign Language (EFL) Teachers' Grammar Beliefs and Classroom Practices. *Journal of Language Teaching and Research*. 5. 80-87. 7 pages.
2. Inger Ruin, 1996, *Grammar and the advanced learner: on learning and teaching a second language*, Uppsala: Uppsala University. 128 pages.
3. Jean Piaget. (1974). The future of developmental children psychology. *Journal of Youth and Adolescence*, 3 (2), 87-94. 7 pages.

DİL FAKULTƏLƏRİNİN I KURS TƏLƏBƏLƏRİNƏ İXTİSAS DİLİNDƏ YAZI VƏRDİŞLƏRİNİN AŞILANMASI YOLLARI (İNGİLİS DİLİ MATERİALLARI ƏSASINDA)

Açar sözlər: ingilis dili, yazı, ünsiyyət

Bildiyimiz kimi dil ünsiyyət vasitəsidir. Ünsiyyət vasitəsi kimi dildən əsasən ya danışqda ya da yazıda istifadə olunur. Əsasən tədris müəssisələrində dilin danışq formasından daha cox yazı formasından istifadə olunur. Yazı – səsli dilin norma ilə qavrayışını təmin edən işarələr sistemidir. Yazı da özünüifadə bacarığıdır. Danışma kimi, onun da əsas məqsədi hiss və düşüncələri, məlumatları başqalarına çatdırmaqdır. Lakin danışma ilə müqayisədə yazıda ədəbi dilin normalarına daha cox diqqət yetirilir.

Yazı gündəlik həyatda vacib ünsiyyət formasıdır, ancaq liseydə və kollecdə xüsusilə vacibdir. Yazı danışmağı, oxumağı və dinləməyi öyrətmək baxımından vacibdir, çünki öyrənənlər fikirlərini, hissələrini və təcrübələrini müəyyən bir yerdə, vaxtda və vəziyyətlərdə yazılı şəkildə ifadə edə bilirlər. Buna görə yazıçılıq bacarığını şagirdə öyrətmək lazımdır. Yazı bacarıqları ünsiyyətin vacib bir hissəsidir. Yaxşı yazı bacarıqları mesajınızı üz-üzə və ya telefon danışqları ilə müqayisədə daha aydın bir auditoriyaya asanlıqla çatdırmaq imkanı verir. Ayrıca, istər məktəbdə, istər universitetdə, istər iş yerində olmağınız lazım olan xüsusi yazı parçaları üçün təlimatlar verir. Peşəkar ünsiyyətin cox hissəsi yazılı şəkildə aparılır: təkliflər, mesajlar, hesabatlar, ərizələr, ilkin reportajlar, elektron poçtlar və bu daha cox bir kollec tələbəsi və ya müvəffəq bir məzunun gündəlik həyatının bir hissəsidir. Yazı dil tədrisində özünəməxsus bir mövqeyə malikdir, çünki onu əldə etmək, dinləmək, oxumaq və danışmaq kimi digər üç dil bilikləri ilə əlaqəli bir təcrübə və bilikdir.

Təəssüf ki, tələbələrin yazı bacarıqları hələ gözləniləndən cox uzadır. Bu problemlər bəzi amillərdən qaynaqlanır, məsələn; birincisi, müəllim mərkəzli öyrənmənin həyata keçirilməsi. Tələbələrin fikir bildirmək üçün bir az şansı var. Bilikləri yalnız müəllimin izahından əldə edirlər. Şagirdlər bütün diqqəti müəllimə yönəldirlər və tələbələr arasında ünsiyyətə mane olurlar. Etdikləri şey yalnız müəllimini dinləmək və faydalı məlumatlar üçün qeydlər etməkdir. Şagirdlər biliyi yalnız müəllimlərindən alırlar: bilik-

ləri özləri tədqiq etməirlər. İkincisi, şagirdlərdə hələ hər hansı bir yazı mətni hazırlamaqda çətinlik çəkən lüğətlər yoxdur. Söz lüğətlərinin çatışmazlığını müəllimlər ingilis dilində soruşduqda və heç başa düşmədiklərində də görmək olur. Üçüncüsü, tələbələrin ingilis dilinə marağı yoxdur. Buna görə bir çox tələbə bunu öyrənməyin ən çətin fənni hesab edir.

Problemi həll edə bilən bir yazı üsulu rəhbər yazıdır. Bu texnika tələbənin yaxşı yazıçı olmasına kifayət qədər imkan verir. Rəhbər yazılarla tələbələrə yazı prosesinin müxtəlif mərhələlərində dəstək olur. Məqsəd tələbələrə yazılarını yaxşılaşdırmaqda və artmaqda çalışmaqda kömək etməkdir.

Ədəbiyyat:

1. R.Əliquliyev, S.Şükürlü, S.Kazımova. Elmi fəaliyyətdə istifadə olunan əsas terminlər. Bakı, İnformasiya Texnologiyaları, 2009, 201 s.
2. Harmer. J. 2001. How to Teach Writing. England : Longman.
3. Oshima, A., Hogue, A. 2007. Introduction to academic writing. White plains, NY : Pearson : Longman
4. Taylor. G. 2009. A Student's Writing Guided. United States of America: Cambridge University Press.
5. Zemach, D. E., & Islam, C. 2004. Paragraph Writing. Macmillan Publishers Limited.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura, qv.114, Əhmədli Aygün
Elmi rəhbər: dossent: Şirəliyeva Günay*

İNGİLİS DİLİNİN XARİCİ DİL KİMİ ÖYRƏNİLMƏSİNDƏ VİDEO MƏTƏRİALLARDAN İSTİFADƏ

Açar sözlər: elm, təhsil, elektron konfrans, informasiya

Elm, təhsil və mədəniyyətin sürətli inkişafı informasiya cəmiyyətinin formalaşmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Burada dövlətin rolu kimi, elmtutumlu informasiya və telekommunikasiya texnologiyaları məhsullarının yaradılması və istehsalı üçün əlverişli şəraitin formalaşdırılması öz əksini tapıb.

İnkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi, son zamanlar respublikamızda da təhsil sahəsində informasiya kommunikasiya texnologiyaları tətbiq etməklə, təhsildə innovativ texnologiyanın, keyfiyyətin artırılmasına xüsusi yer verilir. Dərsin effektiv olması və şagirdlərə daha mükəmməl şəkildə çatdırılması üçün müəllimin əsas rolu nədən ibarət olmalı? Bu zaman müəllim multimediyə resurslarından istifadə edərək, komputer texnologi-

yasının xüsusi effektiv görüntüləri və səs-lənmələr vasitəsiylə və ya audio-vizual vasitələrdən istifadə etməklə şagirdlərdə bu çətin bölməyə qarşı daha yaxşı başa düşmələrinə şərait yaradır.

Bu gün Azərbaycan tədris sistemində qiymətləndirilmə üsulu kimi istifadə olunan KSQ və BSQ-lər zamanı onlayn imtahan sistemi kimi də istifadə etmək olar. Bildirmək istərdim ki, nəticələr sistemdə 90 gün müddətində qalır. Müəllim bu nəticələri emal edərək saxlaya bilər və ya uşaqların valideynlərinə elektron poçt vasitəsi ilə göndərə bilər. Dünyada daha çox istifadə olunan metodlardan biri də Tədrisdə Video görüntülü konfranslardır. Çox vaxt kompüter konfransları adlandırılan elektron konfranslar məsafədən asılı olmayaraq müxtəlif iştirakçıların vahid mövzu ətrafında müzakirələr aparmasına, qərarlar qəbul etməsinə və qəbul olunmuş qərarların icrasına birgə nəzarət etməsinə imkan verən internet şəbəkəsinin xidmətlərindəndir.

Proyektorların tətbiqi elektron konferensiyaların daha səmərəli təşkilinə gözəl imkanlar açır. Konfransın təşkilində istifadə olunan aparatların proqram təminatı isə bütün istifadəçilər üçün eyni olmalıdır. Elektron konfrans rejimini dəstəkləyən ən populyar proqramlardan biri kimi Skayp (Skype) proqramını göstərmək olar. Bu proqram istifadəçilər arasında multimedia tipli əlaqələrin qurulması üçün çox mükəmməl imkanlar yaradır.

Elektron konfranslarda iştirakçıların elektron ünvanlarının olması, yəni elektron poçt xidmətinin imkanlarından tam istifadə etmək bacarıqlarının olması vacib şərtlərdəndir, lokal kompüter şəbəkəsində təşkili üçün isə şəbəkənin mütləq FTP serverlə təchiz olunmalıdır. Belə server bütün konfrans iştirakçıları üçün nəzərdə tutulan məlumatları özündə saxlayır və iştirakçıların həmin məlumatlardan yararlanması üçün geniş imkanlar yaradır.

Ədəbiyyat:

1. İsmayılova D. İngilis dili tədrisi metodikası. Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı: “Şərq-Qərb”, 2011.
2. Nəzərov A. Müasir təlim texnologiyaları. Dərs vəsaiti. Bakı: ADPU-nəşriyyatı. 2012, 103 səh
3. Səfrova Leyla. Azərbaycanda ilk ingilis dili dərsləkləri // Tədqiqlər. Bakı: Nurlan, 2009, №4, s. 3-12

İNGİLİS DİLİNİN ÖYRƏDİLMƏSİNDƏ MOTİVASİYANIN YARADILMASI

Açar sözlər: motivasiya, həvəs, fəaliyyət, gözləntilər, uğur, məqsədlər

Bütün müəllimlər razılaşar ki, motivasiyası yüksək olan şagirdləri öyrətmək, motivasiyası olmayan şagirdləri öyrətməkdən daha asandır. Bəs motivasiya nədir və hansı amillərdən asılıdır?

Şagirdlərin təlimə marağı məktəb qaydaları, sinif mühiti, keçmiş təcrübə, gələcək gözləntilər, yaşdırları, müəllim, ailə, cins, mədəniyyət, iqtisadi status və sinif kimi müəyyən amillərin təsiri ilə formalaşır. Bəzi şagirdlər təhsil, gələcək karyera, müvəffəqiyyət arasındakı əlaqəni görə bildikləri üçün, məktəb və təlim haqqında müsbət yanaşmaya malikdirlər. Belə halda onlar daha çox oxuyur, sinifdə yaxşı davranış nümayiş edir və daha çox uğur qazanırlar. Bu prosesdə ən mühim rolu isə motivasiya oynayır. Beləliklə, deyilənlərdən çıxış edərək motivasiyaya belə bir tərif verə bilərik: “motivasiya insanı hər hansı bir fəaliyyətə təhrik edən amil və ya amillərdir”. Fəal dərstdə motivasiya öyrənənlərin təfəkkür prosesini hərkətə gətirən və onların idrak fəallığına təkan verən prosesdir.

Həvəsləndirmə (Affect) – Bu mərhələdə müəllim, şagirdə yaranmış motivasiyanı qoruyub saxlamaq üçün əlindən gələni edir. Bunun üçün o müxtəlif fəaliyyətlərdən, tapşırıqlardan, psixoloji olaraq cəsarətləndirmədən, aydın məqsədlər və məqsədyönlü tapşırıqlardan istifadə edərək ona təsir göstərir.

Nailiyyət (Achievement) – Bu mərhələdə müəllimin əsas vəzifəsi öyrənənin bilik səviyyəsinə ən uyğun ola biləcək tapşırıqların seçilməsidir. Bu çox mürəkkəb məsələdir, çünki tapşırıq çox sadə və asandırsa, onun həll edilməsi nailiyyətin əldə olunması demək deyil. Əgər tapşırıq çox çətin və mürəkkəbdirsə bu zaman da öyrənənin motivasiyası aşağı düşür. Bunun baş verməməsi üçün şagirdin yaxın və uzaq inkişaf zonasını (short - and long-term goals) müəyyənləşdirmək lazımdır.

Fəaliyyət (Activities) – Bu mərhələdə şagirdlərdə motivasiya yaratmaq və ya yaranmış motivasiyanı qoruyub saxlamaq üçün müəllim seçilmiş tapşırıqlarla onların maraqları, həyat tərzləri və materialı qavrama üsulları arasında əlaqə yaratmağa çalışmalıdır.

Beləliklə, müəllim təhsil prosesində şagirdi həvəsləndirməli, onun bilik səviyyəsinə uyğun tapşırıqlar seçməli, bunu edərkən şagirdin maraq və tələbatlarını nəzərə almalıdır.

Ədəbiyyat:

1. <http://sites.nd.edu/kaneb/2014/11/03/intrinsic-and-extrinsic-motivation-in-the-classroom/>
2. Jeremy Harmer. The practice of English Language Teaching. 5th edition, 2015,92p
3. Zeynalov N., Bayramova A. Ümumi təhsilin kurikulumunun əsasları. Bakı, "Elm və təhsil", 2017, səh.269-3

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura,qr. 216, **Bədəlova Aysən**
Elmi rəhbər:p.f.d.Şirəliyeva Günay*

XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN TƏLİM MATERİALLARI

***Açar sözlər:** motivasiya,təlim metodları,cütlərlə iş,interaktiv metod*

Elmi-texniki tərəqqinin artdığı bu dövrdə müasir dərsə bir sıra tələblər verilir. Müasir dərsin səmərəli təşkilində,tələbələrin öyrənmə prosesindəki fəallığının artmasında,təlim prosesinin qarşısında duran vəzifələrin uğurlu şəkildə həyata keçirilməsində təlim materiallarının rolu böyükdür. Təlim materialları ingilis dilində tədris proqramlarının vacib elementi olmaqla müəllimin tədris fəaliyyətini dəstəkləməyə və dilöyrənənlərin öyrənmə fəaliyyətini gücləndirməyə xidmət edir.

Xarici dilin tədrisində təlim materiallarının düzgün seçimi zəruridir. Material seçimi zamanı autentik materialların istifadəsinə xüsusi yer verilir. Dərsdə autentik material seçimi zamanı biz dil biliyinin gücləndirilməsi və genişləndirilməsinə, dil materialının məşqinə, şifahi və yazılı nitq bacarıqlarının inkişafına nail ola bilərik. Yüksək keyfiyyətli biliklərin əldə olunması baxımından böyük əhəmiyyət daşıyan təlim materialları içərisində dərsliklər xüsusi yer tutur. Xarici dil dərslikləri xarici dilin öyrənilməsində aparıcı əhəmiyyət daşıyandır 4 dil bacarıq və vərdişlərinin inteqrasiyasına xidmət etməklə dilöyrənənləri kifayət qədər dil biliyi ilə təmin etməlidir. Dərsliklər dilöyrənənlərin bilik istiqamətlərini müəyyənləşdirməlidir.

Dil dərslərində bu interaktiv metoddan istifadə çox vacibdir. Xüsusilə ingilis dili dərslərində bu metodun tətbiqi vacibdir. İlk öncə dil dərsləri müzakirəli şəkildə olmalıdır. Həm də təkcə, müəllim deyil, tələbələr öz aralarında müzakirələr aparmalıdır.Kompyuter sahəsindən istifadə olunmalı, müxtəlif qısametrajlı filmlərə baxılmalı, musiqilər dinlənilməli, praktik olaraq işlər görülməlidir. Dil ünsiyyət vasitəsi olduğundan onu öy-

rənməkdə başlıca məqsəd bu dildə ünsiyyət qurmaq bacarığına yiyələnməkdir ki, bunun da səmərəli yolu bütün şagirdlərin dərs zamanı xarici dildə mümkün qədər çox danışmasına şərait yaratmaqdır. Bunun üçün ən effektiv vasitə cütlərlə işdir. Cütlərlə iş uğurlu alınan hallarda tədricən şagirdləri üç-üç və dörd-dörd qruplarda birləşdirmək, onlara qrup işinə müvafiq tapşırıqlar (açıq-sonlu suallar, əqli hücum strategiyasından istifadə, problemlə situasiya, rol-oyun, debat və s.) vermək və bu yolla da, eyni zaman kəsiyində bütün şagirdləri dərsə cəlb etmək mümkündür.

Ədəbiyyat:

1. Abbasova S.H.İngilis dili Fənninin Tədrisi Metodikasında Yeni, Müasir, Təlim Metodları. Bakı,2005.

2. Abdyhalykova A. Innovative Methods of Foreign Languages Teaching. Modern Journal of Languages Teaching Methods. Vol.6, Issue 3, June 2016.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura, qrup 216, Aygül Ağabalayeva
Elmi rəhbər: Prof. Gəray Yusifov*

ŞİFAHİ NİTQ ZAMANI İNTERFERENSİYA HADİSƏSİ

Açar sözlər: interferensiya, vərdiş, şifahi nitq

İnsan öz həyatı boyu müxtəlif vərdislərə yiyələnir və bu vərdislər müxtəlif vaxtlarda formalaşır. İnsanın yiyələndiyi vərdislər, eyni zamanda onun fəaliyyətinin səmərəliliyini də təmin edir. Bəzi hallarda yeni vərdişin yaranmasında əvvəlki vərdislər də müəyyən qədər rol oynayır. Əvvəlki vərdislər yeni vərdişlərin yaranmasına ya müsbət təsir göstərir, ya da onun yaranmasını çətinləşdirir. Psixoloji anlamda bu prosesə vərdişlərin qarşılıqlı təsiri deyilir. Əgər əvvəl yaranmış vərdislər yeni vərdişlərin formalaşmasına müsbət təsir göstərsə, bu, vərdişlərin keçirilməsinə, əksinə, mənfi təsir göstərsə, bu zaman interferensiya hadisəsi meydana çıxır.

İnterferensiya – əvvəlki vərdislərlə yeni yaranmış vərdişlərin bir-birindən fərqlənməsi deməkdir. Əvvəlki vərdislər yeni vərdişlərin yaranmasını çox vaxt çətinləşdirir və ya onların səmərəliliyini aşağı salır. Buna görə də, ana dilini yaxşı bilən bir insan hər hansısa bir xarici dili öyrənərkən müəyyən çətinliklərlə rəstlaşacaqdır və ya bir sıra səhvlərə yol verəcəkdir ki, buna da əsas səbəb həmin insanda formalaşmış ana dili vərdişləridir. Psixoloji tədqiqatlar nəticəsində sübut olunmuşdur ki, istənilən fəaliyyət zamanı insan artıq onda formalaşmış, yaranmış priyomlardan istifa-

də etməyə çalışır. Bu prosesin gedişində əvvəl istifadə edilmiş priyomlardan bir daha təkrarən istifadə edilir. Lakin bu zaman bəzi priyomların mənfi keçirilməsi baş verir ki, bu prosesə interferensiya deyilir.

Tədqiqatlar nəticəsində oxu vərdiş və bacarıqlarının öyrədilməsi zamanı iki əsas məsələ aşkar edilmişdir

1. Öyrənilən dildə uyğun gələn hadisələr;
2. Öyrənilən hər hansısa bir ikinci dildə ana dili ilə uyğun əlamətləri olmayan hadisələr.

Beləliklə, interferensiya yavaş-yavaş baş verən prosesin ayrılmaz hissəsi olmaqla, qəbul edilmiş dil sistemində bu və ya digər dillərin hər elementinə təsir göstərməklə nüfuz edir.

Ədəbiyyat:

1. Məmmədov N.X. "Dil əlaqələri probleminin tədqiqi." Türkologiya, Bakı, 2000, N-1-4, s.69-80.
2. Jack.C.Richards. The Language Teaching. Matax Cambridge University.
3. Баранникова Л.И. "Сущность интерференции и специфика ее проявления." Москва, Наука, 1972, стр.88.
4. Верещагин Е.М."Психологическая и методическая характеристика двуязычия. (билингвизма)", Москва,1968, стр.131.
5. Вахек Й. Лингвистический Словарь Пражской Школы. М. Прогресс, 1964. 359с, 20с.

Azərbaycan Dillər Universiteti, Magistratura, qrup 216,

Miriyeva Aysən

Elmi rəhbər: prof. Səfiyev Əli

ORTA MƏKTƏBDƏ TƏDRİSİN İLKİN MƏRHƏLƏSİNDƏ ŞAĞİRD LƏRİN TƏLİM FƏALİYYƏTİNİN YOXLANILMASI VƏ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Açar sözlər: qiymətləndirmə, monitorinq, eksperiment.

Qiymətləndirmə şagird nailiyyətlərinin əldə olunması təhlili prosesidir. Müasir təhsil sistemində qiymətləndirməyə təlim nəticəsində şagirdlərin bildiklərini, dərk etdiklərini, həmin bilikləri anlamalarını və informasiyanın təhlili prosesi kimi tərif verilir. Təlim və tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi, ölkə üzrə şagirdlərin nailiyyətləri barədə obyektiv məlumatların əldə edilməsi, həmçinin dövlət təhsil standartlarının monitorinqinin həyata keçirilməsi üçün

müasir qiymətləndirmə mexanizmlərinin yaradılması mühüm vəzifə kimi irəli sürülür. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi şagirdin biliklərə yiyələnmək, onları analiz etmək, nəticə çıxarmaq bacarıqları haqqında informasiyanın toplanılması hadisəsi kimi qəbul edilir. Təhsildə müsbət dəyişikliklərin aparılması üçün mühüm vasitə rolunun yerinə etirilməsini, təhsilin keyfiyyəti üçün əsas göstərici olan şagirdin təlim nəticələri barəsində dəqiq və etibarlı məlumat verilməsini, qiymətləndirmənin köməyi ilə şagirdin bilik və bacarıqları haqqında yetəri qədər məlumat əldə edildikdən sonra fənn dərslərində və onların kurikulumlarında uyğun dəyişikliklərin aparılmasını, yaddaşa əsaslanan köhnə qiymətləndirmənin əksinə olaraq yeni yanaşmaların məntiqli tətbiqinin inkişafına xidmət göstərməsini.

Məktəbdaxili qiymətləndirmənin üç növü vardır:

- Diaqnostik qiymətləndirmə (ilkin səviyyənin qiymətləndirilməsi)
- Formativ qiymətləndirmə (inkişafın izlənilməsi)
- Summativ (yekun qiymətləndirmə)

İlkin- diaqnostik qiymətləndirmə şagirdlərdə yaranan və formalaşan bilik bacarıq və vərdişlərin ilkin səviyyəsinin ayırd edilməsidir. Daha çox dərs ilinin bölmə və ya dərslərin bölmənin əvvəlində keçirilir. Formativ qiymətləndirmənin köməyi ilə pedaqoq şagirdi müşahidə edərək bir növ uğura doğru aparır. Onun istifadəsi təlim prosesində pedaqoqun rolunu dəyişir. İlkin qiymətləndirmə səviyyəsi ilə oxşar xüsusiyyətlərə malik olan summativ qiymətləndirmə standartları qrupunda əvvəlcədən müəyyən edilmiş məqsədlərə şagirdlərin nə dərəcədə hansı səviyyədə nail olduqlarını müəyyən edir. Qiymətləndirmə aparmaq üçün qiymətləndirmə vasitəsi olan testlərin hazırlanması bəzi ardıcılıqla aparılır.

Ədəbiyyat;

1. "Azərbaycan məktəbi" jurnalı, Bakı: 2015, №3.
2. "Azərbaycan məktəbi" jurnalı, Bakı: 2015, №4.
3. "Kurikulum" jurnalı, Bakı: 2019, №2.
4. Azərbaycan Respublikasının Ümumtəhsil Sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası, Bakı: 2012.
5. Zeynalova N.E., Mehdiyeva R.Z., Şəxsiyyətyönümlü təlimdə şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi, "Elm və Təhsil", Bakı: 2016.

TƏDRİS PROSESİNDƏ MOTİVASIYANIN ƏHƏMİYYƏTİ VƏ NÖVLƏRİ

Açar sözlər: motivasiya, motiv, daxili, xarici

Motivasiya müəyyən məqsədə nail olmaq üçün özünü digərlərini fəaliyyətin icrasına vadar etmə, sövqetmə prosesidir. Motivasiya şəxsin aldığı qərarların və icra etdiyi hərəkətlərin kökündə duran səbəblərin və əsasların məcmusudur. B.A.Sosnovski “motivasiya” və “səbəb” anlayışlarını eyniləşdirərək yazır: “Orqanizmin hərəkət etməsi üçün səbəb olmalıdır. İnsanın daxili aləmi və onu əhatə edən ətraf aləmlə bağlı olan bu səbəblər və onların işləmə mexanizmi birlikdə “motivasiya” anlayışını əmələ gətirir.

“Motivasiya” və “motiv” anlayışlarında həmçinin bir çox hallarda eyniləşdirirlər. Motivasiya anlayışını tədqiqatçılar həm “ konkret bir motiv kimi”, həm “ motivlərin vahid sistemi kimi”, həm də “ tərkibində tələbatları, motivləri, məqsədləri və maraqları birləşdirən xüsusi bir sfera kimi” izah edir. “Motiv” anlayışını “maraq” anlayışı ilə də eyniləşdirilir. Ancaq alimlərin fikirlərini müqayisəli şəkildə təhlil etdikdən sonra aydın olur ki, “motiv” və “maraq” eyni hadisə deyil, çünki “fəaliyyətin motivi maraq deyil, həmin marağı oyadan obyekt, onu törədən mənbədir”. Maraq şəxsiyyətin, gerçəkliyin müəyyən obyektlərinə və fəaliyyət növlərinə qarşı bəslədiyi fəal və şüurlu münasibətidir.

Fəaliyyətə olan münasibətə görə motivlər xarici və daxili olaraq iki yerə bölünür. Xarici motivlərin təsiri altında icra olunan fəaliyyətlər bir çox hallarda onu icra edən şəxs üçün maraqsız olur. Məs: fəaliyyətin icrası nəticəsində əldə edəcəyi nüfuz, şöhrət, maddi rifah, diplom, ətrafdakılar tərəfindən bəyənilmə, seçilmə, tələbənin tələbə kimi üzərinə götürdüyü öhdəliklər, vəzifələr, qiymət alma məcburiyyəti və s. Bu cür amillər psixoloji ədəbiyyatlardan geniş-sosial motivlər termini kimi də konkretləşdirilir.

Daxili motivlər isə fəaliyyət və onun gedişatı ilə birbaşa əlaqədardır. Yəni mahiyyəti və məzmunu üst-üstə düşən fəaliyyətlərin vədaredici amilləri daxili motivlər hesab olunur. Həm xarici (və ya sosial), həm də daxili (və ya idraki) növdə olan motivlər də öz növbəsində müxtəlif səviyələrə bölünür. Belə ki, sosial motivlər geniş sosial; dar sosial və ya pozisiya motivləri; sosial əməkdaşlıq motivləri kimi səviyyələrə ayrılır. İdrak motivlər də həmçinin daxili səviyyəsinə görə geniş idraki; təlim-idraki və özünü təhsil motivlərinə bölünür.

Ədəbiyyat

1. Bayramov Ə.S. Psixologiya: ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: Çinar-Çap, 2009,622s.
2. Seyidov S.I., Həmzəyev M.Ə. Psixologiya (yaş və pedaqoji psixologiya məsələləri). Bakı: Nurlan,2007,700s.
3. Соосновский Б.А. Мотив и смысл: психолого- педагогическое исследование. М.: Прометей, 1993,198с
4. Harmer J. The practice of English language teaching. 3rd ed. Harlow. England: Longman, 2001, 384p

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura, qr. 216, Nuranə Cəfərova
Elmi rəhbər: Dos., ped.f.d. Firuzə Rzayeva*

DİL FAKÜLTƏLƏRİNİN YUXARI KURS TƏLƏBƏRİNDƏ MÜSTƏQİL İŞİN TƏŞKİLİNDƏ MOTİVASİYANIN ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: motivasiya, təlim motivləri, mənimsəmə, müstəqil iş

Müasir dövrdə “motivasiya” ədəbiyyatda ən çox istifadə olunan sözlərdən biridir. Motivasiya sözünün tarixi Latın dilində “movere” yəni “hərə-kət” sözündən gəlib. Motivasiya davranışın əsas səbəblərini ifadə edir.

Təhsilin humanistləşdirilməsi müasir təhsilin əsas prinsiplərindəndir və təhsilin məzmunun dəyişməsinə, hər bir tələbənin şəxsiyyətinin yaradıcı təbiətinin nəzərə alınmasını, daxili aləminin dərk olunmasını, yaradıcı potensialının üzə çıxarılıb formalaşdırılmasını tələb edir, öyrənənlərdə müstəqillik, məsuliyyət, təlim məqsədlərinin müəyyənləşdirilməsi, nailiyyətlərin qiymətləndirilməsi kimi bacarıqların qazanılmasına zəmin yaradır.

Müstəqil işin təşkilində motivasiya açar rolunu oynayır və ən güclü təhrikedici, təsiredici bir faktordur. Müstəqil işin təşkilində müəyyən bir təlim üçün nəzərdə tutulan situativ motivasiyadan, hər hansı konkret bir təlimin strukturundan deyil, daha çox motivasiyanın psixoloji amil kimi əhəmiyyəti, onun növləri və öyrənənlərdə yaranma səbəbləri, təlimdə təzahür formaları, təlim prosesinə təsiri, davamlılığı, nəticələri haqqında bəhs edilir.

Müstəqil işin təşkilində önəmli məsələlərdən biri də təlim motivlərinin öyrənilməsi və formalaşdırılmasıdır. Bu prosesə isə bunlar daxildir: təlimin məqsədlərinin müəyyənləşdirilməsi, motivlərin yaş xüsusiyyətləri ilə uyğunluğu, motivlərin tələbələrin fərdi xarakteri ilə uyğunluğu, motiv-

lərin dinamikasının öyrənilməsi və motivlərin başlanğıc səbəblərinin araşdırılıb öyrənilməsi.

Ədəbiyyat:

1. Bayramov Ə.S. Psixologiya: ali məktəblər üçün dərslik, Bakı: Çinar çap, 2009, səh 622
2. Əlizadə Ə.Ə. Pedaqoji Psixologiya – I kitab, Bakı: ADPU, 2010, səh 319
3. Fəhratlı S. Xarici dilin mənimsənilməsində motivasiya, Bakı: ADU nəşriyyat, 2011, səh 207-210
4. Hüseynzadə G. Xarici dillərin tədrisində islahatların tətbiqi: Müəllim-önümlü tədrisdən tələbəyönümlü tədrisə keçid. Bakı: ADU nəşriyyatı, 2011, səh 220-226
5. Littlejohn A. Motivation, English Teaching Professional, Issue 4, 2010, page 5-8
6. Maslow A.H. Motivation and Personality, N.Y: Harper, 1954, page 411

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura, q.r.216, **Sevinc Allahverdiyeva**
Elmi rəhbər: dos.Firuzə Rzayeva*

İNGİLİS DİLİ TƏDRİSİNİN İKT VƏ MULTİMƏDİA VASİTƏLƏRİNDƏN İSTİFADƏ ETMƏKLƏ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ

Açar sözlər: İKT, onlayn resurslar, texnologiya, ingilis dili, Multimedia

Azərbaycan respublikasında təhsil sahəsində aparılan islahatlar çərçivəsində yeni təlim texnologiyalarından, fəal və interaktiv təlim metodlarından istifadəyə çox böyük ehtiyac duyulur. Buna görə də 2010-cu il ölkəmizdə “Təhsildə İKT ili” elan edilmişdir. İngilis dili dərslərində İKT və multimedia vasitələri kimi kompyuterlərdən, proyektorlardan istifadə etmək, filmlərə baxmaq, tələbələrin əhval-ruhiyyəsini yüksəkdə tutmaq üçün musiqilər ilə yanaşı, həm də hər hansısa bir mövzu ilə əlaqəli səs qeydlərini dinləmək tələbələrin dinləmə, ünsiyyət və vizual öyrənmə bacarıqlarının inkişafında böyük rola malikdir.

X.Y. Mayxnerin tədqiqatlarına görə, insan passiv qavrama zamanı 10%-oxuduğunu, 20%-eşitdiyini, 30%-gördüyünü, 50%-gördüyü və eşitdiyini, fəal qavrama zamanı isə yaddaşda özünün dediyinin 80%-ni və müstəqil şəkildə yaratdığıının 90%-ni yadda saxlayır.

Onlayn resurslardan istifadə edərək öyrənənlərin dil bacarıqlarını inkişaf etdirə və qiymətləndirə bilərik. Bu baxımdan onlayn resurslar aşağı

ğıdaki kimi qruplaşdırıla bilər:

1. Kahoot – onlayn viktorinalar hazırlayaraq dil öyrənənlərin bacarıqlarını, onların zəif və güclü tərəflərini yoxlamaq olar.

2. Qrammatik vərdişlərin inkişafı üçün istifadə olunan onlayn resurslar bunlardır: Karin's ESL Partyland Quiz Center, English Language Center Study Zone, Practice for Students of English və başqaları.

3. Duolingo – müxtəlif dilləri öyrənməyə şərait yaradan pulsuz dil proqramıdır. Bu proqramda dil interaktiv üsulla danışma, dinləmə, oxuma və yazmaq qaydalarına əsasən öyrədilir.

4. Beelinguapp – müxtəlif dil səviyyələrində audio kitablardan ibarət proqramdır. Həmin proqramdan istifadə edərək tələbələrin dinləmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək olar.

5. Writing Fun – yazı bacarıqlarının aşılmasında mühüm rol oynayır. Bu proqram vasitəsilə həm esse yazır, həm də əyləncəli vaxt keçirirlər.

Qeyd edilənləri nəzərə alaraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, xarici dilin tədrisi zamanı İKT və multimedia vasitələrindən istifadə tədris prosesinə, həmçinin tələbələrin dərslə olan yanaşmasına, dərslə prosesinin maraqlı olmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Ədəbiyyat:

1. Həməzəyev M.Ə. Pedaqoji psixologiya. Bakı: Maarif nəşriyyatı, 1991, 296 s.
2. Veysova Z. Fəal/İnteraktiv Təlim. Müəllimlər üçün vəsait. UNİCEF, 2007, 149 s.
3. <https://books.google.az>
4. <http://englishpost.org>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura, q.r.216, Şirin Hacıyeva
Elmi rəhbər: Ped.f.d., dos. Firuzə Rzayeva*

XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ MÜASİR TEKNOLOGİYALARIN ROLU

Açar sözlər: müasir texnologiya, kommunikativ yanaşma, keyfiyyətli təhsil
Cəmiyyətdə gedən yeniləşmə prosesləri gəncləri və uşaqları yeni bilik və bacarıqlara yiyələnməyə sövq edir. Xarici dilin ünsiyyət vasitəsi kimi öyrədilməsinə mane olan amilləri və çətinlikləri müasir texnologiyaların köməyi ilə aradan qaldırmaq olar.

Ümumilikdə desək, müasir həyatı texnologiyasız təsəvvür etmək olduq-

ca çətinidir. Texnologiyadan istifadə elə bir tələbatdır ki, o iqtisadimədəni inkişafın bütün cəmiyyətin demək olar ki, bütün üzvləri üçün özünü göstərir, ümumi həyat səviyyəsinə və ölkənin iqtisadi-hərbi gücünə bilavasitə təsir edir.

Texnologiyalardan istifadənin təhsil sahəsinə daxil edilməsi müəllimlərin funksiyalarını müəyyən dərəcədə dəyişir. Müəllim diqqətini şagirdlərə və texniki vasitələrin idarə edilməsinə verməlidir. Müasir texnologiyalardan istifadə zamanı şagird mətni əyani şəkildə görmə və eşitmə imkanı qazanır. Texniki vasitələr təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsi, qazanılmış bilik və bacarıqların həyati olması şagirdin fəallığı üçün əlverişli şərait yaradır, onun xarici dilə olan marağını artırır və öz inkişafına nəzarət etməsinə imkan verir ki, bunun da böyük psixoloji əhəmiyyəti vardır.

Müəllimlər tərəfindən texnologiyaların istifadəsi yüksək keyfiyyətli təhsilin əsas hissələrindən biridir. Bull və Ma(2001) qeyd edir ki, texnologiya dil öyrənmələri limitsiz mənbələrlə təmin edir. Harmer və Genç İter (2015) bu fikirlə razılaşırlar və bildırırlər ki, müəllimlər dil öyrənmədə yüksək nailiyyət əldə etmək istəyirlərsə kompyuter texnologiyasından istifadə edərək uyğun fəaliyyət növləri tapmalıdırlar.

Kommunikativ yanaşmaya əsasən multimedia siniflərində müəllim və şagirdlərin rolu texnologiyalarla əlaqəyə əsaslanır və müəllim və şagird arasındakı əlaqə inkişaf edir.

Ədəbiyyat:

1. Şifahi nitqin texniki vasitələrlə inkişaf etdirilməsi yolları. F. Seyidov 1970
2. Şərq qapısı qəzeti 27 oktyabr 2019. Müasir texnologiyalar cəmiyyətin inkişafına xidmət edir. Əli Cabbarov
3. Raihan ,M.A. and Lock .H.S. (2010) Technology integration for meaningful learning -the constructivist view Bangladesh Educational Journal
4. <https://learningportal.iiep.unesco.org/en/issue-briefs/improve-learning/curriculum-and-materials/information-and-communication-technology-ict>

FİKRİN YAZILI İFADƏ ETMƏ VƏ ŞAĞİRDlərƏ BU BACARIĞIN AŞILAMASI YOLLARI (ORTA MƏKTƏB DƏRSLİKLƏRİ ƏSASINDA)

Açar sözlər: yazı, yazılı nitq, şifahi nitq, yazılı çalışmalar

Yazılı nitq dedikdə yazı işarələrin istifadəsi ilə həyata keçirilən nitq fəaliyyəti prosesi nəzərdə tutulur. Daha doğrusu, qrafik simvolların köməyi ilə yazılı nitq şifahi nitqin səslərini gerçəkləşdirir. Ona görə də şifahi nitq yazılı nitqsiz mövcud olduğu halda, yazılı nitq şifahi nitqsiz mövcud olmur.

Fransız dilində yazının aşağıdakı növləri vardır: İmla, İnşa, İfadə, Orfoqrafik, qrammatik və Leksik çalışmalar sistemi də yazı təliminin inkişafında mühüm rol oynayır.

Qeyd etmək lazımdır ki, şifahi nitqlə yazılı nitq arasında möhkəm bağlılıq olduğu kimi, onların bir-birindən ayrılan bir sıra cəhətlər də vardır. Belə ki, şifahi nitqdə eşitmə qavrayışına əsaslandığı halda, yazılı nitq görmə qabiliyyətinə əsaslanır. Şifahi nitq müəyyən bir şəxslə ünsiyyətdə olarkən yaranır. Yazılı nitqin isə çox vaxt müəyyən olunmuş bir obyektə yoxdur. Şifahi nitq zamanı danışan şəxs çox vaxt öz fikrini sözlə deyil səsinin tonu, mimikası, əl hərəkətləri və s. vasitələrlə də bildirə bilər. Şifahi nitq eyni zamanda yazılı nitqlə sıx əlaqədarlıdır, çünki onların hər ikisini inkişaf etdirmək üçün eyni dil hadisələrindən eyni lüğət tərkibindən və qrammatik quruluşundan istifadə olunur.

Yazılı ifadə iki formada aparıla bilər:

1. Göstəriş və istiqamət verən çalışmalar əsasında
2. Sərbəst və yaradıcı olmaqla mətn əsasında

Şəklə baxıb, ordakı əşya və hərəkətləri təsvir etmək, şəkillərə başlıq vermək, şəklın məzmununa əsasən söhbət aparmaq (suallar vasitəsilə) şəklə baxıb danışmaq şagirdlərin şifahi nitqinin inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayır.

Gördüyümüz kimi şəkil də bədii ədəbiyyat kimi şagirdlərin əqlinə və hissələrinə təsir göstərir onları yaradıcı fikirlər söyləməyə cəlb edir. Bu tipli çalışmalar şagirdlərin yazılı və şifahi nitqin inkişafında mühüm rol oynayır. Məsələn, 6 ci sinifdə verilmiş şəkillərdən birini nümunə göstərək. 31 ci səhifədə “kitabxana” şəklı verilmişdir. Şagirdlər şəklə baxaraq ona müxtəlif başlıqlar verə bilərlər. Məsələn

1. A la bibliothéque
2. Après les leçons
3. Au musée

4. A l'école
5. Au théâtre

Belə halda şəkli şagirdlərin təsvir etmək imkanı daha geniş olur. Onlar müəllim tərəfindən verilmiş başlığın əsiri olub qalmırlar. Bildikləri söz və ifadələrdən daha geniş istifadə edirlər, onlar dərk edirlər ki, şəkli müxtəlif başlıqlar altında daha geniş və ətraflı təsvir etmək mümkündür.

Ədəbiyyat:

1. Andre B.B Autonomic et enseignement apprentissage des langues, Paris, Didier Hatier, Allince Frnçais, 1989
2. La communication dans l clsse de langue. Les editions du Conseil de l Europe, 1993
3. Mombert M. L approche communicative, Les langues modernes, N 5; pp.21-115, Pris, QPLV.1989
4. İsmilov B.B, Babaxanova Ç.O, İsayev R.M. Le françis pour la 6e, 2010, 8e, 2005, 9e, 2007

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil fakültəsi, 428C, Məmmədova Aygün
Elmi rəhbər: b/m Abadova Rühəngiz*

FİKRİ DƏQİQ VƏ DÜZGÜN İFADƏ ETMƏK ÜÇÜN ŞAGİRD LƏRDƏ SÖZ SEÇMƏK BACARIĞININ YOLLARI

***Açar sözlər:** nitqin düzgünlüyü, aydınlığı və dəqiqliyi*

Bizim yazılı və şifahi nitqimiz, hər şeydən əvvəl, aşağıdakı 3 şərti: 1) nitqin düzgünlüyü; 2) aydınlığını və 3) dəqiqliyini təmin etməlidir. Nitqin aydınlığı fikri elə ifadə etməyi tələb edir ki, dinləyici və ya oxucu asanlıqla, heç bir çətinlik çəkmədən fikri anlaya bilsin. Nitqdə dəqiqlik o deməkdir ki, nitq danışanın fikirlərinə, yəni onun nə demək istədiyinə tamamilə uyğun gəlir. Gözəl nitqə yiyələnmək üçün yalnız qrammatik qaydaları gözləmək kifayət deyildir, nitqi üslubi cəhətdən də düzgün qurmaq lazımdır; yəni elə sözlər seçməli və elə cümlələr qurulmalıdır ki, ordan fikir düzgün, aydın və dəqiq ifadə edilə bilsin.

İstər fransız, istərsə də Azərbaycan dilləri söz zənginliyi və cümlələrinin səlis quruluşu ilə hər bir şəxsin öz hisslərini aydın və gözəl bir şəkildə ifadə etməyə imkan verən dillərdir. Başqalarına öz fikir və hisslərini bütünlüklə çatdırmaq üçün zəngin söz ehtiyatına malik olmaq, müəyyən sözləri seçib iş-

lətməyi bacarmaq lazımdır. Danışan öz nitqində hər bir sözü işlədərəkən o sözün ifadə ediləcək fikri mənacə nə dərəcədə dəqiq verə biləcəyini qabaqcadan aydın etməlidir. Buna görə də müəllim üslubiyyət üzrə aparılan məşğələlərdə şagirdlərə cümlə qurmağı da öyrətməlidir. Onlara izah edilməlidir ki, nitqin aydınlığı və dəqiqliyi yalnız münasib sözlər tapmaqla bitmir, eyni zamanda, həmin sözləri cümlədə yerli-yerində işlətməyi bacarmaq da şərtidir ki, oxucu və ya dinləyici cümlədə ifadə edilən fikri aydın başa düşsün.

Beləliklə, mənalı danışmaq istəyən hər bir şəxs danışmağa başlamazdan əvvəl və ya danışmaq prosesində düşünüb, lüzumsuz cümlə və sözlərə yol verməməlidir. Bu məqsədlə, müəllim orta məktəb şagirdləri ilə üslubiyyətə aid bir sıra məşğələlər aparmalıdır. Həmin məşğələlərdə şagirdlər öz nitqlərini zənginləşdirmək, hiss və duyğularını təsirli, obrazlı bir dillə ifadə edə bilmək üçün müəyyən sözlər seçməyi bacarmalıdırlar. İnsanın fikri çox zəngin, hissləri isə müxtəlif və rəngarəngdir. Belə mürəkkəb fikir və hissləri ifadə etmək üçün yığcam, səlis və obrazlı bir dilə malik olmaq lazımdır.

Nəticə etibarilə, şagirdlər müəllim tərəfindən keçirilən məşğələlər vasitəsilə fikirlərini düzgün şəkildə ifadə etməsi üçün sözseçmə bacarıqlarına yiyələnirlər. Eyni zamanda, bu bacarıqlar vasitəsilə şagirdlər nitqlərində sinonimlərdən, antonimlərdən, omonimlərdən, neologizmlərdən və s. düzgün istifadə etməyi öyrənməlidirlər.

Ədəbiyyat:

1. A. Tahirov, Ə. Salayeva. Orta məktəbdə ingilis dilinin tədrisi metodikası. Maarif nəşriyyatı, Bakı, 1978.
2. Fikrət Seyidov. Şagirdlərin şifahi nitqinin inkişaf etdirilmə yolları, 1967.
3. 8 illik məktəbdə xarici dillərin tədrisi. Bakı 1967.
4. L.S.Andrevskia – Levenstera. Methodologie de l'enseignement du français.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1, qr.406, Aslanova Fidan
Elmi rəhbər: m. Əliyeva Elnurə*

ŞƏXSİYYƏTYÖNÜMLÜ TƏLİMDƏ MÜƏLLİMİN ROLU

Açar sözlər: təlim-tərbiyə, müəllim-şagird, əməkdaşlıq, şəxsiyyət

Orta təhsil ocaqlarında şagird-müəllim münasibətləri təlim-tərbiyənin inkişafında, tədrisin səmərəliyinin artırılmasında böyük önəm daşıyır. Bu münasibətlərin düzgün qurulması pedaqoji işin keyfiyyətinin səviyyəsini daha da artırır, məktəbdə görülən bütün işlərin uğurla həyata keçirilməsinə şərait yaradır.

rilməsinə zəmin yaradır. Məktəbdə şagird üçün elə demokratik şərait yaradılmalıdır ki, təlim əməyi və tərbiyəvi təsirlər şagird üçün cansıxıcı fəaliyyətə çevrilməsin. Bunun üçün məktəbdə müəllim-şagird münasibətləri səmimiyyətə və qarşılıqlı etimada əsaslanmalıdır. Müəllim-şagird münasibətlərinin mərkəzində müəllim dayanır. Şagird şəxsiyyətini formalaşdırmaq vəzifəsini həyata keçirən müəllim özü hərtərəfli şəxsiyyət kimi təşəkkül tapmalı, hər bir şagirdə humanistcəsinə yanaşmalı, eyni zamanda müasir tələblərlə ayaqlaşan bir ziyalı olmalıdır.

Müəllim öz şagirdlərini sevməli, onların psixoloji yaş və əqli keyfiyyətlərini nəzərə almalıdır. Fərdi xüsusiyyətləri bilmək müəllimə imkan verir ki, şagirdlərin hər birinə düzgün yanaşa bilsin. Düzgün humanist və demokratik yanaşma müəllimi hakim, şagirdi günahkar vəziyyətindən çıxarır, onların arasında qarşılıqlı dostluq və hörmət münasibətlərinin formalaşmasına şərait yaradır. Müəllim şagirdin şəxsiyyətinə hörmət etməklə onun qəlbinə, mənəviyyətinə bir sakitlik bəxş edir.

Təlimdə keyfiyyətin əldə olunması üçün psixoloji xüsusiyyətləri dərinləndirən bilmək vacibdir. Müəllim bütün hallarda, xüsusən də «müəllim-şagird» münasibətlərinin qurulmasında pedaqoji takti-nəzakəti, onun davranışına verilən etik tələbləri gözləməli, şagirdlərin şərəf və ləyaqətinə hörmət bəsləməli, onlara münasibətdə ədəblə davranmalıdır. Təhsil islahatlarının tələblərinin yerinə yetirilməsində, ilk növbədə, müəllim özü dəyişməli, təlimin yeni texnologiyalarını bilməli, yeni proqram və dərsliklərdən, fənn kurikulumunun tələblərindən irəli gələn dəyişiklikləri tətbiq etməyi bacarmalıdır. Yeni metodlardan istifadə zamanı müəllim şagirdlərin idraki fəallığına, müstəqil düşünmə qabiliyyətinin inkişafına nail olur.

Qarşılıqlı ünsiyyət şagirdlərin fəallığını artırır, kollektiv şəkildə işləməyə istiqamət verir. Müəllimdə bu tip keyfiyyətlərin olmaması təhsil sistemində şagird-müəllim problemlərinin yaranmasına gətirib çıxarır. Müəllim etik, estetik mədəniyyətə malik olmalıdır, hər bir şəxsə fərdi yanaşmağı bacarmalıdır, valideynlə sıx əlaqədə olmalıdır.

Belə qərara gəlmək olar ki, şəxsiyyətyönümlü təlim zamanı şagirdlər daha yaxşı başa düşürlər və fikirlərini ifadə etməkdə daha sərbəstdirlər. Və bu da təlim nəticələrinin daha yüksək səviyyədə olduğunu göstərir.

Ədəbiyyat:

1. Aztehsil.com

BEYNƏLXALQ QIYMƏTLƏNDİRMƏ PROQRAMLARININ TƏHLİLİNƏ DAİR

Açar sözlər: təhsil, beynəlxalq qiymətləndirmə, PISA, TIMSS, PIRLS

Son dövrdə respublikamızda təhsilin məzmununda mühüm yeniliklər baş vermişdir. Keyfiyyətli təhsil ölkənin istənilən sahəsində inkişafın aparıcı qüvvəsidir. Təhsildə inkişafa nəzarət aparmaq üçün XX əsrin 50-ci illərindən etibarən beynəlxalq qiymətləndirmə tədqiqatları həyata keçirilir. Beynəlxalq qiymətləndirmə ölkələrin təhsil sistemlərində ümumi olan göstəriciləri araşdırmaqla, son nəticədə onların beynəlxalq təhsil sisteminin tələblərinə uyğun olub-olmamasını öyrənir.

Beynəlxalq qiymətləndirmə PISA, TIMSS, PIRLS və s. beynəlxalq proqramları ilə aparılan ən əhəmiyyətli araşdırmalardan biridir. Ölkəmizin 2006-cı və 2009-cu illərdə iştirak etdiyi PISA (Program for International Student Assessment-Şagird nailiyyətlərinin beynəlxalq qiymətləndirilməsi proqramı) 15 yaşlıların cəlb edildiyi müxtəlif ölkələrin şagirdlərinin oxu, riyaziyyat və təbiət elmləri üzrə bacarıqlarının, eyni zamanda müxtəlif tipli problemləri həlletmə qabiliyyətlərinin qiymətləndirilməsi məqsədi ilə aparılmışdır. TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study) – riyaziyyat və təbiət elmləri üzrə orta təhsilin keyfiyyətini qiymətləndirmək üçün tətbiq olunan beynəlxalq qiymətləndirmə proqramıdır. Azərbaycanda 2011-ci ildə TIMSS-in IV siniflər üzrə sınaq tədqiqatında iştirak edib. TIMSS və PIRLS proqramları həmçinin məktəb rəhbərləri, müəllimlər və şagirdlər arasında sorğuların keçirilməsini də nəzərdə tutur.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) - Oxunun və qavramanın keyfiyyətini tədqiq edən beynəlxalq qiymətləndirmə proqramıdır. Şagirdlərin Təhsil Nailiyyətlərinin Qiymətləndirilməsi üzrə Beynəlxalq Assosiasiya (İEA) tərəfindən həyata keçirilir. Hər 5 ildən bir IV sinif şagirdləri arasında aparılır. Azərbaycan 2010-cu ildə PIRLS-in sınaq tədqiqatında iştirak edib. Azərbaycanın qoşulduğu TIMSS və PIRLS beynəlxalq qiymətləndirmə proqramı isə şagirdləri yaşına görə deyil, kurikulumuna görə qiymətləndirir.

Azərbaycan məktəblilərinin, o cümlədən beynəlxalq qiymətləndirmədə iştirak edəcək şagirdlərin belə qiymətləndirmə vasitələri ilə tanış olmasının həm təhsilimizə, həm də şagirdlərimizin dünyagörüşünə müsbət təsir edəcəyinə inanırıq.

Ədəbiyyat:

1. Capel S., Leask M., Turner T., Learning to teach in the secondary school, Routledge, 2013
2. Əhmədova A., Ümumi təhsil sistemində kurikulum islahatı: real nəticələrə doğru. Kurikulum jurnalı, 2008, №1, səh.21-30
3. Veysova Z., "Ümumi orta təhsil səviyyəsi üzrə yeni fənn kurikulumlarının tətbiqi". İnformatika fənni üzrə təlimçilər üçün vəsait. "İnkişaf"Elmi Mərkəzi, Bakı, 2013

Azərbaycan Dillər Universiteti
Bayramova Ləman, Təhsil fakültəsi-1, qr. 408b
Elmi rəhbər: m. Əliyeva Elnurə

SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏNİN TƏHSİLDƏ ROLU

Açar sözlər: təhsil, qiymətləndirmə, şagird fəaliyyəti, tapşırıqlar

Qiymətləndirmə şagird nailiyyətlərinin əldə olunması və təhlili prosesidir. Müasir təhsildə qiymətləndirmə - şagirdlərin təlim nəticəsində bildiklərini, dərk etdiklərini və bu bilikləri anlamalarını, tətbiqini dərinədən başa düşmək üçün müxtəlif mənbələrdən informasiyanın yığılması və təhlili prosesidir.

Qiymətləndirmə üç əsas istiqamətdə aparılır: 1) beynəlxalq qiymətləndirmə; 2) milli qiymətləndirmə; 3) məktəbdaxili qiymətləndirmə;

Beynəlxalq qiymətləndirmə hazırda 60-dan çox ölkə məktəbləri üzərində aparılan bir şagird nailiyyətlərini qiymətləndirmə prosesidir. Artıq 60 ildən çoxdur ki, bu qiymətləndirmə üsulundan istifadə edilir. Məqsəd 15 yaşlı şagirdlərin bilik səviyyəsini yoxlamaqdır və dörd ildən bir keçirilir. Milli qiymətləndirmə milli qurumlar tərəfindən keçirilir. Bütün pillələr və səviyyələr üzrə təlim nəticələrinin səviyyəsini müəyyənləşdirmək məqsədi ilə aparılır. Milli qiymətləndirmə paytaxt, bölgə məktəblərini, lisey həmçinin gimnaziya və internatları əhatə edir.

Məktəbdaxili qiymətləndirmə adından bəlli olduğu kimi məktəb daxilində aparılan bir prosesdir. Məktəbdaxili qiymətləndirmə üç növə bölünür: Diaqnostik, Formativ və Summativ qiymətləndirmə.

Summativ qiymətləndirmə təlim prosesində müəyyən mərhələlərə yekun vurmaqla, şagirdin nailiyyət səviyyəsini ölçmək məqsədi ilə aparılır. Summativ qiymətləndirmə özü üç yerə bölünür. Kiçik Summativ Qiymətləndirmə (KSQ), Böyük Summativ Qiymətləndirmə (BSQ) və Yekun Summativ Qiymətləndirmə. KSQ hər əsas fəndə aparılır və ən çox altı mövzudan bir keçirilir və şagird biliyi qiymətləndirilir. BSQ isə hər yarımildən bir

aparılır. Summativ qiymətləndirmə dövlət sənətidir. Onda dəyişiklik etmək olmaz. KSQ də yazılan qiymətlər BSQ-yə də təsir edir, lakin alınan son yarımdakı qiymət əsas götürülür. Yekun qiymətləndirmədə şagirdin il boyu gördüyü işlər, istər KSQ, istərsə də BSQ qiymətləri, şagirdin nəzakət və davranış qaydaları təhsildə yekun summativ qiymətləndirməyə böyük təsir göstərir. Təhsil ilinin sonunda yekun qiymətləndirmə aparılır və şagirdin bu bir ildə nələri öyrəndikləri testlər formasında ortaya çıxarılır.

Təhsildə Summativ Qiymətləndirmə müasir təhsil sistemindən sonrakı dövrə aiddir. Ənənəvi təhsil sistemindən şagirdyönümlü sistemə keçid təhsilimizdəki ən böyük uğurdur. Təhsildə bu qiymətləndirmə metodundan sonra çox irəlləyişlər baş verib. Şagirdlər müstəqil işləməyi artıq bacarır və çox məsuliyyətli olurlar. Təhsildəki uğurlar onların motivasiyası olur və gələcəkdəki imtahanlarında da özlərinə inam formalaşır və nəliyyətləri daha çox olur. Məktəblərdə tez-tez keçirilən monitorinqlər şagirdlərin nəliyyətlərinə çox böyük təsirlər edir.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov Ə.M. Ümumi standartların psixopedaqoji xüsusiyyətinə dair. Kurikulum jurnalı, 2008

2. Zeynalova N.E., Bayramova A.M. Ümumi Təhsil Kurikulumunun Əsasları. 2016

Azərbaycan Dillər Universiteti
Əliyeva Samirə, Təhsil fakültəsi-1, q.r.408b
Elmi rəhbər : m. Əliyeva Elnurə

MÜASİR TƏLİMDƏ TAKSANOMİYALARDAN İSTİFADƏ

Açar sözlər: taksanomiya, koqnitiv, affektiv, psixomotor

Taksanomiya - biologiya fənnindən götürülmüş anlayış olub, mənası obyektlərin qarşılıqlı əlaqəsi üzərində qurulması, təsnifatı və ya sistemləşdirilməsi deməkdir.

Təlim məqsədləri dedikdə məzmun tərəfi öyrəniləcək bilik, bacarıq və vərdişlər nəzərdə tutulur. Təlim məqsədləri 3 aspektdə - təhsil, inkişaf və tərbiyə aspektində açıqlanır. Müasir psixologiyada bu problemin yeni konsepsiyası – taksanomiya konsepsiyası formalaşmışdır.

Taksonomiya – yunan sözüdür (“taxus”-qayda ilə yerləşmə+“nomos”-qanun deməkdir). Təlim məqsədlərinin şəbəkəli və ya sistemli təsnifatına taksonomiya deyilir. Araşdırmalara görə taksonomiyalar bir sıra imkanlara malikdir:

1. Təlim məqsədlərini düzgün müəyyənləşdirir;
2. Şagirdlər üçün tapşırıqlar tərtib edir və problemləri düzgün müəyyənləşdirir;
3. Düzgün qiymətləndirmə vasitələrini seçir;
4. Refleksiyanı düzgün keçirir, şagirdlərin qarşılaşdığı çətinlikləri müəyyən edir.

B.Blum bu taksanomiyanı təklif etməklə öyrənmə fəaliyyətinin üç əsas növünü müəyyən etmişdir:

1. Koqnitiv öyrənmə - idraki bacarıqlar;
2. Affektiv öyrənmə - hiss və emosional sahələrdə inkişaf;
3. Psixomotor öyrənmə - fiziki və ya praktiki bacarıqlar.

Amerika psixoloqu B.Blumun taksonomiyası 4 prinsip əsasında yaradılmışdır:

1. Praktik istiqamət prinsipi - taksonomiya məqsədəuyğunluq nəzəriyyəsinə əks etdirməli, müəllim-praktik üçün effektiv vasitə olmalıdır.

2. Psixoloji prinsip: taksonomiya psixologiya elminin müasir nailiyyətlərinə əsaslanmalıdır.

3. Məntiqlilik prinsipi: taksonomiya məntiqi baxımdan tamamlanmış və mükəmməl daxili bitkinliyə malik olmalıdır.

4. Obyektivlik prinsipi: məqsədlərin təsnifatı onların dəyərlərinin təsnifatı demək deyil.

Son illər təlim metodları sahəsində araşdırma aparən alimlər belə bir nəticəyə gəlmişlər ki, müasir dərstdə hazır biliklərin ötürülməsi, bilik-yönümlü yanaşma səmərəsiz prosesdir. Dərsin belə təşkili şagirdlərin idrak fəaliyyətinin inkişafına ciddi maneələr törədir. Deməli, müəllim dərsi elə təşkil etməlidir ki, məqsədlər təlim vəzifələrinin şagirdlər tərəfindən birgə və ya müstəqil şəkildə həllinə yönəlsin.

Ədəbiyyat:

1. Blum taksonomiyası. Leyla Bayramova - metodikitovsiyye. blogspot. com
2. Təlim məqsədlərinin taksonomiyası 2-ci hissə - inf-math. Azerbaijanforum.com

FƏAL TƏLİM ÜSULLARI

Aşar sözlər: Venn diaqramı, kublaşdırma, klaster, ziqzaq

Kurikulum proqramının özəlliklərindən biri dərs zamanı bütün şagirdlərin diqqət mərkəzində olmasıdır. Məhz bunun nəticəsində həm zəif, həm də istedadlı şagirdlər yaradıcı fəaliyyət göstərməyə başlayırlar. Təlim məqsədlərinin səmərəli şəkildə həyata keçməsi, təlimin şagirdlərin marağına uyğun olması üçün bir çox fəal təlim üsulları vardır. Təlim üsulu seçilən zaman nəzərə alınan meyarlar:

Fəal təlim metodları ilə aparılan dərslərin mühüm elementlərindən biri olan təqdimat şagirdin tədqiqat fəaliyyətinin göstəricisi sayılmalıdır. Müəllim tədqiqatın növü və onun keçirilməsi haqqında şagirdləri təlimatlandırmalıdır. Təqdimat müzakirə olunur və meyar cədvəli əsasında qiymətləndirilir. Fəal təlim yaxud interaktiv iş üsulları adı ilə tanınan bu üsullar kurikulum proqramının və müasir dərs modelinin əsas özəyini təşkil edir. İnteraktiv sözünün mənası ingilis dilində qarşılıqlı əlaqə, fəaliyyət göstərmək kimi mənaları ifadə edir.

Venn diaqramı daha çox istifadə edilən, şagirdlərin müqayisə etmə bacarıqlarının, məntiqi və tənqidi təfəkkürlərinin inkişafına səbəb olan bir metoddur və tətbiqində məqsəd cism və hadisələri müqayisə etmək və onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirməkdir. **Klaster** - müəllim tərəfindən lövhədə və ya iş vərəqlərində dairə çəkilir və onun mərkəzində yazılmış anlayış ilə bağlı söz və ya ifadələr söyləmək şagirdlərə tapşırılır.

Mərkəzdə yazılmış anlayışdan başlayaraq hər növbəti söz onunla əlaqəli sözlər xətlərlə birləşdirilir. Vaxt bitənə qədər mümkün qədər çox fikir yazmaq və onları əlaqələndirmək tövsiyə olunur. Vaxt bitəndən sonra alınan klaster müzakirə edilir və ümumiləşdirmə aparılır. **Kublaşdırma** tədqiqat metodlarından biri olub mövzunun hərtərəfli öyrənilməsinə şərait yaradır. Kublaşdırma vasitəsilə şagird mövzunu təsvir və müqayisə etməyə, əlaqələndirməyə, təhlilə, tətbiq və mübahisəyə yönəldir. Bu zaman şagirdin tənqidi və məntiqi təfəkkürü inkişaf edir, mövzuya hərtərəfli baxışı, qiymətləndirmə bacarığı, əməkdaşlıq vərdişləri formalaşır. Bu metod müəllimə imkan verir ki, mövzunu, vəziyyəti ətraflı tədqiq etsin, şagirdlərin mürəkkəb və integrativ yanaşmalarına şərait yaratsın. **Ziqzaq**-nisbətən iri həcmli əsərlərin mətni üzərində aparılan işi bu üsul ilə aparmaq vaxtdan səmərəli istifadəyə şərait yaradır, əməkdaşlıq vərdişlərini inkişaf etdi-

rir. Qruplara bölünmüş şagirdlər 1-dən 4-ə qədər sayırlar. Qrupdakı şagirdlər (ekspertlər) müvafiq nömrələrlə işarələnir, sonra eyni nömrəli şagirdlər bir parta ətrafına toplanır, mətnin müvafiq hissəsini oxuyur, verilmiş tapşırıqları yerinə yetirirlər. İş başa çatdıqdan sonra ikinci mərhələ başlanır. Ekspertlər əvvəlki qrupa qayıdır, ekspert kimi əldə etdikləri informasiyanı bir-biri ilə bölüşür və mətn üzərində işi bütövləşdirirlər.

Yeni yanaşmanın mahiyyəti ondadır ki, təlim şagirdlərinin yaddaşının biliklə (informasiya) zənginləşdirilməsi deyil, biliklərin müstəqil qazanılması, mənimsənilməsi vərdişləri, təfəkkürün inkişaf etdirilməsinə əsaslanır.

Ədəbiyyat:

1. aztehsil.com
2. Gülər Hüseynova. Kurikulum, 2019

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura şöbəsi, 220-ci qrup, **Nübar Bayramova**
Elmi rəhbər: p.f.d., dos. Gülbəniz Camalova*

FRANSIZ DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ ŞAĞİRDLƏRDƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI ÜNSİYYƏTİN YARADILMASI

Açar sözlər: mədəniyyətlərarası ünsiyyət, düşüncə, inanc, dəyər, hörmət

Mədəniyyətlərarası ünsiyyət müxtəlif mədəniyyətlər və sosial qruplar arasındakı ünsiyyəti və ya mədəniyyətin ünsiyyətə necə təsir etdiyini öyənir. Müxtəlif dini, sosial, etnik və təhsil mənşəli şəxslərdən ibarət bir təşkilat daxilində və ya sosial kontekstdə təbii olaraq ortaya çıxan geniş ünsiyyət prosesləri və problemləri izah edir. Bu mənada fərqli ölkələrdən və mədəniyyətlərdən olan insanların necə davrandıqlarını, ünsiyyət qurduqlarını və ətrafındakı dünyanı qavramalarını başa düşməyə çalışır.

Mədəniyyətlərarası ünsiyyətin açıqlanmasına gəldikdə, müxtəlif mədəni mənşəli insanların qarşılıqlı olduğu vəziyyətləri öyrənir. Dildən əlavə, mədəniyyətlərarası ünsiyyət müxtəlif qrupların sosial atributlarına, düşüncə tərzlərinə və mədəniyyətlərinə diqqət yetirir. Bu, başqa ölkələrdən olan insanların fərqli mədəniyyətlərini, dillərini və adətlərini başa düşməyi də əhatə edir.

Şəxsiyyət və mədəniyyət, qloballaşmanın düşüncə, inanc, dəyər və şəxsiyyət yollarına, mədəniyyət mühitində və arasında olan təsirləri təhlil etmək üçün ünsiyyətin bir hissəsi kimi də öyrənilir.

Mədəniyyətlərarası ünsiyyətin öyrənilməsi mədəniyyətlərarası anlaşmanı, yəni mədəni fərqləri anlamaq və dəyərləndirmək bacarığını aşıla-

yır. Dil mədəniyyətlərarası anlayışla əlaqəli vacib bir mədəniyyət komponentinin nümunəsidir.

Mədəniyyətlərarası ünsiyyət bir şəkildə "digər dövlətlərin dilləri ilə bərabər səviyyədə və şəxsiyyətlərinə hörmətlə qarşılıqlı münasibətdir".

VIII-IX siniflərdə şagirdlərdə Fransız dilinin tədrisində mədəniyyətlərarası ünsiyyətin formalaşdırılması, onlarda dili öyrənilən ölkənin, mədəniyyəti, incəsənəti, ədəbiyyatı, tarixi və s haqqında məlumatın olması ilə bərabər, digər mədəniyyətlərə, adət-ənənələrə, fərqli xüsusiyyətlərə hörmət hissi də formalaşdırır.

Ədəbiyyat:

1. <https://aztehsil.com/>
2. <https://edu.gov.az/>
3. Jean Peytard, S.Moirand "Discours et enseignement du français", Paris Hachette, 1992

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-2, qr.121a, Səfərli Afaq
Elmi rəhbər: b/m Əzizova Nobahar*

MOTİVASİYANIN YARADILMASI YOLLARI

Açar sözlər: motivasiya, idrak fəallığı, komponent, təfəkkür

Motivasiya hər hansı bir fəaliyyətin mexanizmini işə salan sövqedic qüvvədir. Təfəkkür prosesini hərəkətə gətirən və şagirdlərin idrak fəallığına təkan verən prosesdir. Motivasiya dərslərdə şagirdin idrak fəallığına təkan verən prosesdir və onun vacib komponentidir. Onun yaradılması və həyata keçirilməsi o qədər də asan iş deyil və dərslərin nəticəsi onun müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsindən asılıdır. Təlim motivasiyası öyrənilənlərin bəzi ehtiyaclarını qarşılamaq üçün mövcud olan daxili və xarici səbəblərin toplusudur. Təlim motivasiyası təlimin səmərəliliyinə təsir göstərən amildir.

Fəal dərslərdə motivasiya dərslərin əsas komponentidir, təfəkkür prosesini hərəkətə gətirən və şagirdlərin idraki fəallığına təkan verən prosesdir. Motivasiya mərhələsi özü də bir neçə mərhələdən ibarətdir. Problemi qoymaq üçün sual və tapşırıq verilir, yönəldici suallar təklif olunur, tədqiqat sualı çıxarılır, fərziyyələr irəli sürülür. Motivasiya dərslərdə şagirdlərin idraki fəallığına təsir edən bir prosesdir və dərslərin vacib mərhələsidir, onun həyata keçirilməsi asan deyildir. Dərslərin nəticəsi onun müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsindən asılıdır.

Motivasiyanın yaradılmasında daxili və xarici faktorlar da böyük

rol oynayır. Bildiyimiz kimi, motivasiyanın 2 növü vardır. Daxili və xarici motivasiya. Daxili motivasiyaya fəaliyyətə qatılmaq, məmnuniyyət hissi, çətin tapşırığı yetinə yetirmək istəyi; xarici motivasiyaya isə qiymət almaq, müəllimdən tərif eşitmək və s daxildir. Şagirdin öyrənməyə olan marağı yüksək nəticələr qazanmağa zəmin yaradır. Daxili motivasiya fənni daha yaxşı mənimsəməyə kömək edir. Bəzən xarici motivasiyalı şagird də yaxşı müəllimə görə uğur qazana bilər. Öyrənmə prosesində daxili motivasiya daha böyük rol oynayır. Şagirdlərin daxili motivasiyası olduqda müəllimin fəaliyyətini asanlaşdırır. Onlarda oxumağa həvəs yaratmaq üçün zəhmətlərinə rəy bildirilməli, tərif və şərhlər verilməlidir. Bəzən öyrənmələr motivasiya mənbəyini tapmağa müvəffəq olmurlar. Müəllim şagirdin təlimə həvəsli və həvəssiz olduğunu anlamalıdır. Motivasiyaedici amillərin olması mütləqdir və onlar aşağıdakı kateqoriyalara bölünür:

Nailiyyət, məmnunluq hissi, məmnuniyyət, uğur və s.

Motivasiyanın yaradılması yolları 2 əsas qrupa bölmək olar:

1. Rəmzi(simvolik) materialın şərhli (bu rəsm, foto-şəkil, simvol, melodiya, ədəbi əsərdən parça, əşya, rəvayət, tapmaca, sxem və.s ola bilər). Müəllim materialı təqdim edərkən, şagirdlərə aşağıdakı suallara cavab verməyi təklif edir.

2.Sual verməyə həvəsləndirmə. Açıq suallar-yəni 2 və daha çox cavab variantı olan suallardan istifadə olunur. Öyrənilən mövzuya aid suallar-açar sözlərin köməyi ilə verilir.

Deyilənləri yekunlaşdıraraq belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, fəal dərsin əsas mərhələsi olan motivasiya dərsin əsas komponentidir, şagirdin uğur qazanmasında motivasiyanın rolu çoxdur, dərsin nəticəsi motivasiya ilə bir-bəşə əlaqədardır, motivasiya güclü qiymətləndirmə metodları ilə dəstəklənməlidir, düzgün qurulmuş motivasiya dərstdə qazanılan uğurun yarısıdır.

Ədəbiyyat:

1. Zeynalova N.E, Bayramova A.M Ümumi təhsilin kurikulumun əsasları. Bakı: Elm və təhsil,2017
2. Titchmarsh A. Personal communication. London,2012
3. Əzizova N.M. Təlimdə motivasiyanın yaradılması yolları./Elmi xəbərlər, 2018, №12 s.158- 163.

TƏLƏBƏLƏRƏ AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ QARŞILIĞI OLMAYAN İNGİLİS DİLİ FONEMLƏRİNİN TƏLƏFFÜZ XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN TƏDRİSİ METODİKASI

Açar sözlər: ingilis dili fonemləri, müqayisə, tələffüz xüsusiyyətləri

Bütün dillərdə olduğu kimi, ingilis dilində də samitlər fəal danışıq üzvlərinin iştirakına, əmələ gəlmə yerinə və s. görə bir-birindən fərqlənir və müxtəlif qruplar təşkil edir. Azərbaycan dilində qarşılığı olmayan ingilis dili samitləri istər fizioloji, istərsə də akustik cəhətdən Azərbaycan dilində danışanlar üçün ciddi çətinliklər törədir. Belə ki, onların bəzisini tələffüz etmək üçün azərbaycanlılarda heç bir vərdiş yoxdur. Bu samitlərin Azərbaycan dilində müqayisəsi yoxdur.

Azərbaycan dilində qarşılığı olmayan ingilis samitləri bunlardır: [θ], [ð], [w], [ŋ], Bunlardan [θ] və [ð] dışarası samitlərdir. Göstərilən samitlər birbirindən birincinin kar, ikincinin isə cingiltili olması ilə seçilir. [θ], [ð] dilucu, dışarası novlu samitlər olub Azərbaycan fonemlər sistemində heç bir samit səsə uyğun gəlmir.

Azərbaycanlı tələbələrin bu fonemlərin tələffüzündə buraxdıqları səhvələr bunlardan ibarətdir. Orta məktəbi bitirən bəzi şagirdlər [θ] səsini [t] kimi, [ð] səsini isə [d] kimi tələffüz edirlər: Məsələn: thank [θæŋk]- [tæŋk], three [θri:] – [tri:] kimi, the [ðə] – [de], this [ðis] – [dis] kimi, that [ðæt] – [dæt] kimi. Orta məktəbi qurtaranlar arasında [θ] səsini [s] kimi, [ð] səsini [z] kimi tələffüz edənlər də çoxdur. Məsələn, three [θri] – [sri], [θæŋk] – [sæŋk] kimi, the [ðə] – [ze], that [ðæt] – [zæt], those [ðouz] – [zouz] kimi və s.

Azərbaycanlı tələbələr üçün çətinlik törədən ingilis dili fonemlərindən biri də [w] səsidir. Bu samit səs də Azərbaycan fonemlər sistemində olmadığından onu ya dodaq-dış, novlu, cingiltili [v] kimi, ya arxa sıra, dodaqlanan [y] saiti, yaxud da ön sıra, dodaqlanan [ɣ] saiti kimi tələffüz edirlər, məsələn: what [wət] [vət] [yət] və ya [ɣət].

Müasir Azərbaycan ədəbi dilində olmayan samitlərdən biri də [ŋ] fonemidir. Bu səs özünün bir sıra xüsusiyyətlərinə görə dilönü-burun [n] samitinə oxşasa da, ondan tamamilə fərqli müstəqil bir fonemdir. [ŋ] səsini [n] səsi ilə qarışdırılması ciddi mənə səhvinə səbəb ola bilər. Məsələn: win [win] “qələbə çalmaq”, wing [wiŋ] “qanad”, [θin] “nazik”, [θiŋ] “şey”, “əşya” və s. Bundan

başqa [ŋ] öz məxrəcinə görə də [n] səmindən ciddi surətdə fərqlənir. Belə ki, [ŋ]foneminin tərkibində [n]fonemi aydın hiss olunduğu üçün dilin ön hissəsini səhvən çox vaxt yuvaqlara və yaxud dişlərə kipləşdirirlər.

Buna görə də, ingilis dili fonemlərinin düzgün tələffüz qaydalarını öyrənərkən onların həm fizioloji həm də akustik cəhətdən xüsusiyyətlərinə ciddi diqqət göstərməliyik.

Ədəbiyyat:

1. Zeynalov F. Practical English Phonetics, Bakı, 2012
2. Ş. Y.Nəcəfova Azərbaycan və ingilis dillərində qarşılıqları olmayan samitlər, Bakı, 2009.
3. www.esl.fis.edu // the differences between English and Turkish

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-2 fakültəsi,qr/119a, Ləman Qasımova
Elmi rəhbər: fil.f.d. S.Salimova*

AİLƏ MÜHÜM TƏRBİYƏ OCAĞIDIR

Açar sözlər: əxlaq, tərbiyə, ailə

Ailə ata-ana və övladların qarşılıqlı sevgisi və hörmət əsasında var olan müqəddəs qurumdur. Hər bir ailənin öz qayda-qanunları, əxlaqi dəyərləri olur. Ailədə məsuliyyətli və əxlaqlı övladların yetişməsində əxlaqi dəyərlərin düzgün təbliğ olunmasının çox böyük təsiri var. İnsanın böyüyüb boya-başa çatdığı ailənin onun tərbiyəsində, əxlaqlı insan kimi yetişməsində rolu əvəzsizdir. Ailənin elə ən əsas funksiyası da gələcək üçün öz məsuliyyətini dərk edən, əxlaqi dəyərləri mənimsəyən insan yetişdirməkdir.

Ailə kiçik bir dövlətdir. Bir dövlətin öz mövcudluğunu qoruyub saxlaması üçün nizam-intizam əsas olduğu kimi, bir ailənin də öz mövcudluğunu qoruyub saxlaması üçün əxlaqi dəyərlər əsasdır. Cəmiyyət üçün sağlam düşüncəli insanların yetişdirilməsi ailədən başlayır. Ailədə ata və ana üzərinə düşən bu vəzifəni layiqincə yerinə yetirməyə çalışmalıdır. Əks halda cəmiyyət çökməyə məhkumdur. Hər bir ata-ana övladına mükəmməl tərbiyə verməyə, onu əxlaqlı insan kimi yetişdirməyə çalışmalıdır. Bunun üçün ilk növbədə, onlar övladlarına nümunə olmalıdırlar. Ata-ana öz sevgisi, hörməti, şəfqəti, mərhəməti ilə övladlarına nümunə olmağa çalışmalıdır.

Ailədə əxlaqi dəyərlərin təbliğ olunmasında böyüklərə hörmət, kiçiklərə qayğı hissənin fəmaləşdirilməsi də əsas rol oynayır. Hər bir ata-ana övladına bu hissələri öz davranışları ilə göstərməlidir. Çünki uşaqlar gələcəyin ailə başçılarıdır.

Uşaqlar böyüdükdə isə təhsilyönümlü işlərlə məşğul olmaq, onları təhsilə yönəltmək lazımdır. Valideynlərin ən böyük problemlərindən biri də uşaqlarını etibar etdikləri təhsil müəssisələridir. Üstəlik onlar bu müəssisələrdən tək-cə təhsil yox, tərbiyə də tələb edirlər. Əslində valideynlər bu tələblərində haqlıdırlar. Ancaq onlar ilk tərbiyə ocağının öz ailələri olduğunu unudurlar. Digər tərəfdən, onlar təhsil müəssisələri üçün göstərdiyi həssaslığı öz ailələri üçün də göstərməlidirlər. Ümumiyyətlə tərbiyə hamiləlik dövrü ilə başlayır, doğumdan sonra sürətlənir, 3 yaşından sonra isə ən çətin mərhələyə gəlib çatır. Ancaq təəssüf ki, valideynlər bu yaşda da onların uşaq olduğunu düşünür, tərbiyə məsələsini ikinci plana keçirməyə çalışırlar. Nəticədə isə haradasa bərpası mümkün olmayan səhvlərə yol verirlər. Bu isə özünü tək-cə uşağın psixoloji inkişafında yox, fiziki inkişafında da göstərir. Buna görə də uşaqlarınızı yetişdirərkən həssas davranmalı, lazım gəldikdə bir mütəxəssisdən məsləhət almalısınız. Üstəlik ailə adlandırdığımız bu “ocaq”da uşaqla planlı şəkildə ünsiyyət quraraq həm şəxsiyyətinin formalaşmasına kömək edə, həm də qabiliyyətlərinin üzə çıxmasına imkan yarada bilərsiniz. Ailə kiçik bir dövlətdir. Dövlətimizi qoruyaq!

Ədəbiyyat:

1. <https://aztehsil.com/valideyn/200-ail-trbiysind-sas-vziflr-.html>
2. <http://dushunce.az/aile-psixologiyasi>

*Азербайджанский Университет Языков
Отдел: Магистратура
Группа: М18-217R, Ахундаде Кенуль Рамазан кызы
Руководитель: д.ф.н., доцент Байрамова Айтен*

УПРАЖНЕНИЯ ДЛЯ ОЦЕНИВАНИЯ УСТНОЙ РЕЧИ ОБУЧАЕМЫХ

Ключевые слова: *беглость речи, точность, устная речь, грамматика, произношение, лексика, скорость, плавность, естественные паузы*

Современный мир, в котором мы живем, резко отличается от того, что был несколько десятилетий назад. Процесс обучения так же протерпел изменения и потому упражнения превращающие обучение в увлекательное приключение заняли центральное положение.

Упражнения для оценивания устной речи подразделяются на те, что предназначения для развития беглости (fluency based) и упражнения для развития точности (accuracy based). Без знаний грамматичес-

ких структур языка и без умений их использовать в речи, вы не сможете быть поняты, даже если будете говорить бегло. Так же как вас сложно будет слушать, если вашей речи не будет хватать беглости.

Беглость состоит из трех главных компонентов: скорость, плавность и естественные паузы. Существуют различные упражнения, подходящие для учеников разных возрастов и уровней знания языка. Например: взрослые с начальным уровнем языка могут сыграть в “One-sided conversation”. Педагог ставит видео, в котором идет диалог. Затем обучаемые получают листы с распечатанным текстом диалога. Их задача примерить на себя роль одного из говорящих. И наиболее популярное упражнение “stopwatch”. Педагог заранее готовит вопросы открытого плана, на различные темы. Для этого упражнения необходим секундомер. На каждый ответ дается определенное количество секунд. Побеждает тот, кто как можно быстрее ответит на большее количество вопросов.

Точность следует развивать с первых дней обучения, в то время как беглости обучаются чуть позднее. Одно из самых распространенных упражнений «Дополнить текст». Например текст режим дня следует дополнять глаголами в Present Simple, или интервью для того чтоб устроиться на работу требует более формальных форм. Упражнение «подготовить список продуктов» требует использование конкретного словаря – food vocabulary.

Обучение сложный и многогранный процесс, требующий тщательного и временами индивидуального подхода. Чем более интересным и увлекательным кажется процесс обучения, тем комфортней чувствуют себя ученики. Различные упражнения, описанные выше, являются хорошими помощниками как обучаемых, так и преподавателей.

Литература:

1. Guillot, Marie-Noëlle (1999). Fluency and its teaching. Clevedon, U.K.: Multilingual Matters.
2. Zhang, Shumei (December 2009). "The Role of Unput, Interaction and Output in the Development of Oral Fluency"

TƏLİM VƏ TƏLİM STRATEGİYALARI

Açar sözlər: Strategiya, metod, vasitə, təhsil, müəllim, şagird

Yeni kurikulumlarda təlim strategiyaları anlayışının işlənməsi və pedaqoji prosesin təşkilində ondan daha səmərəli şəkildə istifadə olunması, ilk növbədə, əsas pedaqoji anlayışlardan biri kimi təhsilin müasir tələblər baxımından izahını tələb edir. Bu dəyərlərin formalaşmasında şəxsiyyətin istiqamətləndirilməsi, mədəniyyəti, dostluq və yoldaşlıq əsas aparıcı prinsiplər kimi çıxış edir. Ona görə də təhsilə bir sistem kimi baxılır. Məktəbəqədər Təhsilin proqramında (kurikulumunda) təlim strategiyaları aşağıdakı məsələləri əhatə edir:

- təlim prosesi və onun təşkili prinsipləri;
- təlimin təşkilində istifadə olunan forma və üsullar;
- təlimin planlaşdırılması.

Münasibətlər “subyekt – subyekt” formuluna uyğun qurulur. Bu zaman uşaqlar öz təfəkkürünün, düşüncəsinin, tərbiyəçilər isə uşağın inkişafı üçün şəraitin təşkilatçısı olur. **Şəxsiyyətyönümlülük**. Şəxsiyyətyönümlülük uşaqlara bütöv bir şəxsiyyət kimi yanaşmağı tələb edir. Həyatda ona lazım olan ən zəruri dəyərlərin formalaşdırılmasını bir vəzifə kimi qarşıya qoyur. Bu iş məktəbəqədər təhsil mərhələsindən başlayır. **Differensiallaşdırma və fərdiləşdirmə**. Bu prinsip uşaqların fərdi xüsusiyyətlərini, maraq və tələbatlarını, onların təliminin bu xüsusiyyətlər əsasında təşkil olunmasını tələb edir. **İdrak fəallığı**. Təfəkkürün fəallaşdırılması əsasında yaranan idrak fəallığı məktəbəqədər təhsil materiallarının koqnitiv xarakter daşmasına, onun fəal təlim şəraitində reallaşdırılmasına şərait yaradır. **Əyanilik**. Bu prinsip məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaqların öyrənməyə olan marağını stimullaşdırır, öyrəndiklərinin daha keyfiyyətli mənimsənilməsinə şərait yaradır. **Nəticəyönümlülük**. Bu prinsip fəaliyyətin əvvəlcədən müəyyən olunmuş nəticələr əsasında qurulmasını tələb edir.

Ədəbiyyat:

1. <http://www.edu.gov.az/upload/file/teqdimat/2016/14.pdf>
2. http://elibrary.bsu.az/110/N_60.pdf

PEŞƏ SEÇMƏK NİYƏ BU QƏDƏR ÇƏTİNDİR?

Açar sözlər: peşə, seçim, ixtisas

Məktəb, universitet, peşə seçmək nə qədər çətindir elə deyil mi? “Çünki bu eyni zamanda bütün həyatı seçmək mənasına gəlir” deyərək düşünməyin. Çünki bu zaman üzərinizdəki stressi daha da artırmış olarsınız. Həyat sadəcə seçdiyiniz peşədən, məktəbdən ibarət deyil.

Mən həyatı rəsim çəkmək üçün boş böyük bir kətan olaraq görürəm. Uşaq vaxtı bu kətanı maraqlı rənglərlə boyuyuruq və sonra məktəbə getməyə başlayırıq, eyni zamanda da həyat kətanımıza cansıxıcı rənglər əlavə olunur. Çünki yeni şeylər öyrəndikcə həyatın çətinlikləri ilə qarşılaşıyıq, bizim kimi milyonlarca gənc var və biz onlardan daha yüksək olmalıyıq. Ən yüksək bal toplayan, ən gözəl universitetə daxil olur, ən gözəl peşəyə sahib olur və ən gözəl həyatı yaşayır, sizcə də elədir? Tam bu anda, yəni həyat kətanınızın korlandığını, kirləndiyini yəni rəsmimizin heç bir şeyə bənzəməyəcəyini düşündüyünüzdə, dayanın və nəfəs alın. Fikirləşməyə başlayın, ən çox nəyi istəyirəm, nəyi sevirəm. Amma yalnız bunları düşünmək eqoiscədir çünki dünyanın bizdən tələbləri, onun ehtiyacları var. Əlbəttə ki, gənc yaşda həm müasir həyatın ehtiyaclarını nəzərə almaq, həm də öz istədiklərimizi həyata keçirmək bir qədər imkansızdır. Türk akademik Səlcuq Şirin universitet mühitinin vacibliyini vurğulayır və bunu “sosial sərmayə” adlandırır. Yəni universitetinizi, peşənizi seçməklə yanaşı qlobal düşünərək erasmus proqramları, xaricdə yay məktəbləri və yaxud “exchange” proqramlarını da gözdən keçirin. Ətrafınızı çoxdilli, çoxmədəniyyətli edin. Bütün bunlara əsasən, hər biriniz peşə seçimi edəcəksiniz, amma əmin ola bilməyəcəksiz. Bu zaman həyat kətanınızı düşünün, hələ onun başlarındasınız, hal-hazırda qaranlıq görünən rəsm sizin əlinizdədir.

Nəticədə hansı peşəni seçsəniz də ona gözəllik qatacaq, məna verəcək olan sizin əlavə edəcəyiniz incə toxunuşlardır. Ən yaxşısını seçə bilməsənizdə ən azından seçdiyinizi gözəlləşdirə bilərsiniz, önəmli olan buna çalışmaqdır. Çünki sonda bu detallar deyil, rəsmi tamamı bir məna qazanacaq.

Ədəbiyyat:

1. Ə.S.Bayramov, Ə.Ə.Əlizadə. Psixologiya.
2. https://www.youtube.com/watch?v=oN_8J6W8iJE
3. <https://www.youtube.com/watch?v=JqumJdv8yI>

GƏNCLİYİN SOSIAL-PSIXOLOJİ XARAKTERİSTİKASI

Açar sözlər: Gənclik, inkişaf, psixologiya

İnsan ömrünün gənclik çağı-fiziki cəhətdən yetkinliyin başa çatması, onun özünü dərk etməsinin, intellektinin sürətli inkişafı, özünə məxsus yüksək keyfiyyətlərinin, dünya görüşünün formalaşması və peşə seçmək dövrüdür.

Gənclik yaşı öz inkişafında, adətən, iki mərhələdən keçir. Birinci mərhələ erkən gənclik, ikinci mərhələ isə yetkin gənclik dövrü adlanır. Erkən gənclik dövrü 15-18, yetkin gənclik dövrü isə 18-25 yaş aralığını əhatə edir.

Gənclərin inkişaf edib, formalaşmasına bir sıra amillər təsir edir. Bunlar bioloji, psixoloji, psixoseksual və sosioloji amillərdir.

Bioloji baxımdan gəncin orqanizmi fiziki cəhətdən xeyli inkişaf edib dəyişir. Bədən möhkəmlənir, iş qabiliyyəti artır. Ümumiyyətlə, ilk gənclik illərində orqanizmin fiziki inkişafı demək olar ki, tamamlanır. Gənclərin boy artımı qızlarda 16-17 yaşda, oğlanlarda 17-18 yaşda təqribən böyüklərlə eyni səviyyəyə çatır.

Psixoloji baxımdan gənclər artıq öz “mən”ini, şəxsiyyətini, xarici gözəlliyini dərk edir. Gümrah, cəsarətli, inamlı olub həyata nikbincəsinə yanaşır. Onlarda yaşamaq eşiği, həyat sevinci, peşə seçmə imkanları özünü daha qabarıq surətdə büruzə verir. İdrak fəaliyyəti, öz əhatəliliyi, dünya görüşü isə bir qədər genişliyi ilə fərqlənir.

Gəncliyin psixoseksual aspektdə inkişafına gələk. Burada cinsi yeytışmə əsasən tamamlanır. İkinci və üçüncü cinsi əlamətlərə keçid mərkəzi problem olub mürəkkəb biososial hadisə kimi özünü göstərir. Kişi və qadın olmaq, həmin rolu mənimsəmək, ailə həyatı qurmaq, məhəbbət, qadın şərəfini, kişi ləyaqətini qorumaq gənclərdə yaranan yeni xüsusiyyətlərdir.

Sosioloji aspektdə isə gənclik öz mahiyyəti etibarilə sosiolojiləşib, müstəqil və məsuliyyətli fəaliyyətə keçir. Gənc sosioloji varlıq kimi yetişir. Həyat fəaliyyətlərinə fərqli mövqedən yanaşır. Gənclərin bir qismi texniki peşə məktəblərində, texnikumlarda təhsilini davam etdirir. Bir qismi istehsalatda işləməyə gedir. Müəyyən hissəsi isə ali məktəblərə daxil olur. Onlarda təşəbbüskar, prinsipial, məsuliyyətli davranış formaları təşəkkül tapır. Onun xüsusi qabiliyyətləri sürətlə inkişaf edir.

Gənclik dövründə şəxsiyyəti səciyyələndirən əsas sosial keyfiyyətlərdən biridə əxlaqi saflıqdır. Əxlaqi saflıq gənclərin şəxsiyyətini yalnız

öz işinə, əməlinə görə yox, həm də insanlara münasibətinə, qayğıkeşliyinə, həssaslığına görə səciyyələndirir. Beləliklə insanlara münasibətin təşəkkülü, gənc şəxsiyyətinin əxlaqi saflığını müəyyən edən əsas meyardır. Əxlaqi saflıq gənclərin humanizmində özünü büruzə verir və şəxsiyyəti xarakterizə edərək, bir növ, onu idarə edən keyfiyyətə çevrilir.

Beləliklə, gəcnlik dövrü yaşlılıq mərhələsinə keçidin bitməsi, özünü dərk etmənin təşəkkülü, sosial-psixoloji varlıq kimi formalaşmaqda olan nəslin inkişafında mühüm mərhələni təşkil edir.

Ədəbiyyat:

1. Qədirov Ə.Ə. Yaş psixologiyası. – Bakı, 2003.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1 fakültəsi, qr. 102B, İsmaylova Aysun
Elmi rəhbər: b/m İ. Şəfəq*

TƏLİM-TƏRBIYƏ PSIXOLOGİYASI

Açar sözlər: pedaqoji, psixologiya, məktəb

Təlim psixologiyası pedaqoji psixologiyanın ən mühüm sahələrindən birini təşkil edir. Hazırkı dövrdə məktəbin qarşısında duran mühüm vəzifələrin həyata keçirilməsində təlim psixologiyası sahəsində aparılan axtarışların nəticələri həlledici rol oynayır. Böyüməkdə olan nəslə elmlərin əsasları haqqında dərin və möhkəm biliklər vermək, onlarda həmin biliklərdən istifadə edə bilmək, onları təcrübəyə tətbiq etmək bacarığının yaradılması müasir dövrün ən ciddi tələbləri kimi qarşıda durur. Başqa sözlə, təlim problemi bəşəriyyətin daima diqqət mərkəzində olan bir problemdir. Bu problem hazırda da öz əhəmiyyətini itirməmiş, əksinə özünün yeni cəhətləri ilə daha qabarıq şəkildə diqqəti cəlb edən bir problemə çevrilmişdir. Həmin problemin günün tələbləri səviyyəsində həlli pedaqoji psixologiyanın qarşısında duran əsas vəzifələrdən hesab olunur.

Təlim problemi pedaqoji psixologiyanın qarşısında həm nəzəri, həm də tətbiqi problem kimi durur. Təlimin nəzəri problemi kimi həlli birinci növbədə onun nəzəri əsaslarını, qanunauyğunluqlarını psixoloji aspektdə açmağı tələb. Bir nəzəri problem kimi təlim fəaliyyətinin psixoloji strukturunun açılması, onun motivləri, məqsədləri və vəzifələrinin dəqiqləşdirilməsi, təlim fəaliyyətinin müasir tələblərdən doğan konsepsiyalarının aşkara çıxarılması pedaqoji psixologiyanın həll etməli olduğu əsas problemlərdən hesab olunur. Bunları ümumiləşdirdikdə pedaqoji psixolo-

giyada aşağıdakı təlim nəzəriyyələri diqqəti cəlb edir. 1) izahlı illüstrativ (ənənəvi) təlim; 2) proqramlaşdırılmış təlim; 3) fikri işlərin və anlayışların mərhələlər üzrə təşəkkülü nəzəriyyəsi; 4) problemlə təlim; 5) təlim nəzəri təfəkkürün inkişafı kimi; 6) tərbiyəedici təlim.

Təlim problemi yalnız nəzəri problem olaraq qala bilməz. Həmin problemin aşkara çıxarılmış qanunauyğunluqlarını təcrübəyə, məktəb həyatına tətbiq olunmazsa və həmin sahədə öz səmərəsini göstərməzsə onun əhəmiyyətindən də danışmağa dəyməz.

Ədəbiyyat:

1. <https://aztehsil.com> › psixoloq › 158...

*Азербайджанский Университет Языков
Факультет: Образование-1. Группа 411 А, Алиева Айзанат
Научный руководитель: преп. Бабаева Кенюль*

УЧИТЫВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ВО ВРЕМЯ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

***Ключевые слова:** иностранный язык, психологические особенности, изучение языка*

Изучение иностранного языка требует определенный труд, и со стороны учителя, и со стороны ученика. Изучение языка требует большого труда и времени. На сегодняшний день английский язык прочно обосновался в нашей жизни. Но есть некоторые моменты, на которые следует обратить внимание при изучении иностранного языка. Для изучения английского языка также важно учитывать психологические особенности учащегося. Это важно для того, чтобы преподаватель смог найти индивидуальный подход к каждому ученику. Мир меняется быстрее, чем мы способны заметить, особенно в области производства и трансляции знаний. Диссонанс между увеличением объема знаний и способностью ученика их обрабатывать требует адекватного ответа со стороны системы образования. К сожалению, в практике школьного обучения не обращается достаточного внимания на формирование у школьников адекватных, рациональных приемов и способов запоминания. Без целенаправленности приемы запоминания оказываются не продуктивными. Проблема трудностей изучения иностранного языка уже была изучена некоторыми психологами (Артемов В.А., Беляев Б.В., Зимняя И.А., Клычникова З.И.) и методистами (Бим И.Л.,

Гез Н.И., Ляховицкий М.В.) Актуальность данного исследования обуславливает тот факт, что не всегда желание говорить и знать язык совпадает с их способностями к нему. Одним язык дается легко, другим трудно. О том какие трудности возникают у школьников при изучении иностранного языка на среднем этапе обучения и пойдет речь в этой работе. Объектом исследования является учебная деятельность на уроках иностранного языка учащихся школы. Предметом исследования являются индивидуальные психологические и когнитивные способности учащихся, обуславливающие возникновение трудностей при обучении иностранному языку. Для решения поставленной цели были выдвинуты следующие задачи: 1. Для начала необходимо проанализировать методическую и теоретическую литературу по теме исследования. 2. Далее надо определить психологические особенности запоминания на уроках иностранного языка. 3. Изучить внешние, индивидуальные особенности памяти школьников при изучении иностранного языка. 4. Разработать методические рекомендации, способствующие к успешному усвоению иностранного языка. В зависимости от возраста школьника появляются специфические психологические особенности для данного возраста. С детьми дошкольного, младшего школьного возраста нужно вести себя по другому. Вызывать у них интерес к языку. Проводить разные игры, петь и слушать песенки. Для детей же постарше этот метод неэффективен. Дети часто нарушают свою концентрацию и для этого преподаватель должен уметь привлекать внимание учащегося. При изучении чужого языка всегда появляется напряжение и неуверенность. Преподаватель должен уметь создавать благоприятную атмосферу для учащегося. В вопросах мотивации через обучение межличностному общению самым интересным и увлекательным для учеников будет знакомство с невербальными языками – мимикой, жестами и позами коммуникантов из страны изучаемого языка.

Литература

1. Зельцерман Б. Учись! Твори! Развивайся! - Рига. «Эксперимент», 1997. Стр.37
2. Маркова А. К. Формирование мотивации учения. – М. Просвещение, 1990. Стр. 125.
3. Кязимов Н. М. Педагогика школы. Баку «Чашиоглы» 2002 (перевод на русский язык). Стр. 64.

DİLLƏRİN MƏNİMSƏNİLMƏSİ

***Açar sözlər:** dili hansı yaşda öyrənməli, ən yaxşı üsullar*

Günümüz hər bir insanın ən azı bir xarici dil bilməsini şərtləndirir. Bəziləri karyerada inkişaf, bəziləri səyahətlər üçün, bəziləri daha çox mədəniyyətlərlə tanış olmaq üçün, bəziləri də dünya ədəbiyyatını orijinal dildən oxumaq üçün və s. xarici dilləri öyrənirlər. Bəs xarici dili öyrənməyə harada və necə başlamaq lazımdır? Kiçik uşaqların xarici dil öyrənməyə daha meylli olduğu və daha asan öyrəndikləri fikri geniş yayılıb. Amma əldə edilən məlumatlar bunu təsdiqləmir.

Elmi araşdırmalar insanın dil ilə əlaqəsinin ömür boyu necə inkişaf etməsiylə bağlı qarışıq açıqlamalar təqdim edir. Məlumatlar daha sonrakı yaşlarda xarici dil öyrənməyə başlayanların daha üstün olduqlarını göstərir. Həyatın fərqli dövrlərində dil öyrənməyin fərqli üstünlükləri var.

Körpə olarkən qulaqlarımız səslərə qarşı daha həssas olur. 1-3 yaş arası uşaqlar fərqli aksentləri sürətlə öyrənib təqlid edirlər.

Böyüklərin isə fikrini cəmləmək müddətinin daha uzun və oxuyub-yazmaq kimi bacarıqlara sahib olması sadəcə xarici dildə deyil, həm də ana dilimizdə söz xəzinəsini davamlı genişləndirmək imkanı verir.

Yaşla yanaşı sosial vəziyyət, öyrənmək üsulları, hətta dostluq və yoldaşlıq kimi amillər də neçə xarici dildə və nə dərəcədə yaxşı danışdığımızı təsir göstərir. Xarici dil öyrənərkən özümüz-özümüzə mane ola bilərik. Amma, əslində bunların öhdəsindən gəlmək o qədər də çətin deyil. Etməli olduğunuz şey başlamaq, davam etmək və tərk etməməkdir.

1. Səhv et: Səhv etməkdən, sözləri yanlış tələffüz etməkdən və ya yanlış qrammatika ilə danışmaqdan qorxma. Səhv etmədən praktika etmək və praktika etmədən axıcı İngilis dilində danışmaq mümkün deyil. Etdiyin səhvləri düzəltməyə irəliləyəcəksən.

2. Bir hədəf müəyyənləşdir: Özün üçün bir hədəf müəyyənləşdirməyin irəliləmək üçün ən düzgün üsuldur. Zəhmətinin hədəf getmədiyini başa düşmək qiymətsizdir. Bunu müxtəlif sertifikat proqramlarına qatılaraq etmək mümkündür, lakin onlayn İngilis dili səviyyəsini ölçən testlər də var və bəzi onlayn İngilis dili dərsləri verən saytlar addım-ba-addım öyrənmə biləcəyiniz dərslər proqramları təklif edir. Onlayn testləri hər ay edərək və ya dərslər planlarına riayət edərək irəliləyişi ölçə bilərsiniz.

3. Öyrəndiyin yeni sözləri tez-tez təkrar et: Vaxtın olduqca öyrəndiyin sözləri tez-tez təkrar et. Bunu istəyirsən, televizordakı seriallardan sıxıldığında, istəyirsən yatmadan öncə edə bilərsən. Ən önəmli hissə təkrar etdiyin sözün düzgün tələffüzündən əmin olmaqdır.

4. Ölkə xaricinə çıxmadan da xaricilərlə ingilis dilində danış: Xarici ölkəyə gedərək ingilis dili kursuna qatılmağın maddi yükünün fərqi deyil. Pasport, viza, qalacaq yer, uçuş bileti, kursların yüksək qiyməti kimi faktorlar İngilis dilinin ana dili olaraq danışıldığı ölkələri ziyarət etmək yükə çevrilir. Bu mənada texnologiyadan faydalanaraq ingilis dilini öyrənmək mümkündür.

Bu üsullar dili daha tez və effektiv mənimsəməyə olduqca kömək edir. Lakin ən əsas şərt özünə inam və iradəli olmaqdır. İnsan istədikdə hər şeyi bacarar!

Ədəbiyyat:

1. <https://qafqazinfo.az/news/detail/xarici-dili-oyrenmeyin-en-asan-yolu-75680>
2. <http://moneta.az/ingilisdilinioyrenmeyin5sadeyolu41/>

*Azərbaycan Dillər Universiteti Magistratura
şöbəsi, q.r.208, Aytac Yusubova
Elmi rəhbər: Dos. Əzim Əliyev*

XARİCİ DİLİN MƏNİMSƏNİLMƏSİ ZAMANI ÖZÜNÜ GÖSTƏRƏN PSIXOLOJİ ÇƏTİNLİKLƏR

Açar sözlər: psixoloji çətinlik, motivasiya, özünəinam

Xarici dillərin öyrənilməsi yalnız başqa dildə danışmaq bacarığı deyil, həm də kommunikativ rahatlıq, dərk etmə qabiliyyəti, emosional sabitlik, həmçinin müvəffəqiyyətlə təhsil prosesinə qoşulmaq üçün psixoloji hazırlıqdır. Belə çoxtərəfli prosesin effektivliyi xarici dili mənimsənilməsi prosesində psixoloji cəhətlərin nəzərə alınmasından asılıdır.

Xarici dilin mənimsənilməsində psixoloji çətinliklər problemi dili öyrənmə yolunda əhəmiyyətli bir maneədir. Psixoloji çətinlikləri psixofizioloji, informasiya, emosional, qiymətləndirmə, semantik və mədəniyyətlərəarası tipləri fərqləndirilir. Digər müəlliflər isə psixoloji çətinlikləri ümumi olaraq iki qrupda birləşdirirlər: obyektiv və subyektiv. Obyektiv psixoloji çətinliklər xarici dili öyrənmənin şəxsi xüsusiyyətlərindən deyil daha çox öyrənmənin öyrətmə metodu, dili öyrətmək üçün istifadə etdiyi vasitələr, öyrənmənin şəxsi keyfiyyətlərindən qaynaqlanır. Subyektiv çətinliklər daha çox xarici dili öyrənmənin müəyyən bir şəxsə xass olan, xarici dilin öyrənilməsi zamanı özünü

göstərən psixofizioloji və linqvistik baryerlərdir. Bunlara yaş, tərbiyə, xarici dil öyrənmə qabiliyyəti, özünə inam, əvvəlki öyrənmə təcrübəsi, dil öyrənmə tərz, daxili motivasiya, hafizənin xüsusiyyətləri və s.

Xarici dilin öyrənilməsində psixoloji çətinliklərin aradan qaldırılması strategiyasını müəyyənləşdirmək çox vacibdir. Bunlar ilk növbədə aşağıdakıları əhatə edir: tələbələrin motivasiyasını artırmaq və onların bacarıqlarına olan inamını artırmaq və dil çətinliklərini azaltmaq.

Fəal dərstdə motivasiya dərslərin vacib komponentidir-təfəkkür prosesini hərəkətə gətirən və şagirdlərin idrak fəallığına təkan verən prosesdir. Düzgün yaradılmış motivasiya xarici dilin mənimsənilməsində özünü göstərən psixoloji çətinliklərin aradan qaldırılmasına kömək edir. Xarici dili tədris edən müəllim motivasiyanı dərslərin ən əsas və əvəz oluna bilməyən hissəsi kimi qəbul etməlidir ki, qarşıya qoyduğu - anlamaq, formalaşdırmaq, möhkəmləndirmək, müqayisə etmək və s. kimi məqsədləri asanlıqla reallaşdıra bilsin.

Xarici dilin öyrənilməsi zamanı qarşıya çıxan psixoloji çətinliklərin aradan qaldırılmasında önəmli olan amillərdən biri də özünəinamdır. Özünəinam öyrənmədə uğur əldə etməyə çalışan hər kəsin lazımı keyfiyyətidir. Öz qabiliyyətlərinə inanmamaq, səhv etməkdən, müvəffəqiyyətsizlikdən, tənqid obyektinə olmaqdan qorxmaq motivasiyanı aşağı sala bilər və xarici dili öyrənmə prosesinə mənfi təsir göstərə bilər. Bunun üçün xarici dilin tədrisində müəllim bu cəhətləri nəzərə almalıdır.

Müəllimin vəzifəsi, xarici dil öyrənən şəxsin qarşıya qoyduğu məqsədlərə çatmaqları üçün ən əlverişli və müsbət emosional mühit yaratmağın optimal variantını tapmaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Əsgərov M.B. Linqvopsixologiya və ya dilin psixologiyası. Bakı: Elm və təhsil, 2011, 306 s.

2. Əyyubova N. Xarici dil təliminin təşkili prinsipləri. // Azərbaycan müəllimi, 2012, s.7.

MƏKTƏBYAŞLI UŞAQLARDA İNTELLEKTUAL HİSSLƏRİN FORMALAŞMASINDA MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİN ROLU

Açar sözlər: hisslər, intellektual hislər, milli-mənəvi dəyərlər, təfəkkür, intellekt, dərk.

İnsan ətraf aləmdə baş verən hadisələri yalnız duyub qavramaqla, yadda saxlamaqla kifayətlənmir, həm də dərk etdiklərinə müəyyən münasibət göstərir. Ona görə də insan idrak prosesləri vasitəsilə ətraf aləmi öz beyində əks etdirir, hiss və emosiyaların köməyi ilə onlara münasibətini bildirir. Başqa sözlə, hisslər insanın münasibəti ilə bağlıdır. Münasibət isə şüurla bağlı olan psixi faktdır.

Cisim və hadisələrə bəslənilən münasibətlərin beyində əks etdirilməsindən ibarət olan psixi fəaliyyət psixologiyada hiss və emosiya adı ilə ifadə edilir.

Deməli, hisslər insanın dərk etdiyi cism və hadisələrə, başqa adamlara, həmçinin özünün rəftar və davranışına, fikir və arzusuna bəslədiyi münasibəti ifadə edən psixi prosesdir.

İntellektual (zehni) hisslər – insanın zehni (idrak) fəaliyyəti ilə əlaqəli şəkildə əmələ gəlir. Bu cür hisslər insanı ətraf aləmin sirlərinə, özünün, eləcə də başqasının rəftar və davranışının səbəbini daha dərindən dərk etməyə sövq edir. Maraq, inam, səbr, təəccüb, şübhə, yəqinlik, fəhm, heyrət, yenilik və s. intellektual hisslər hesab olunur.

Beləliklə, intellektual hisslər idrak fəaliyyəti ilə əlaqədar olan, onu ətraf aləmi daha dərindən və ətraflı dərk etməyə yönəldən mürəkkəb hisslərdir. Təlim prosesində elmi axtarışlar zamanı, yaradıcı fəaliyyətdə zehni hisslərin hesabına insan fəaliyyəti daha da səmərəli olur. Zehni hisslərin təsiri nəticəsində o ətraf aləmin sirlərinə, həll etməli olduğu problemlərin mahiyyətinə daha yaxşı nüfuz edir və onu həll edir. Ümumən insanın idrak fəaliyyətinin səmərəliliyi, başqa psixi hadisələrlə yanaşı həm də zehni hisslərlə şərtlənir.

Azərbaycan xalqın müqtədir oğlu, fəlsəfi-romantik şerimizin banisi Hüseyn Cavidin fəlsəfəsi bu mənada Rene Dekartın: «Hər şeyə şübhə ilə yanaş! – Budur həqiqətin meyarı» fəlsəfi kredosu ilə səsləşir:

Şübhədir hər həqiqətin anası,
Şübhədir əhli – hikmətin babası,
Şübhə artarsa həm yəqin artar,
Mərifət nuri şübhədən parlar.

Səhvindənən ta ki doğsun şübhələr,

Hər seçilsin haqqı batıl, xeyrü şər.

İdrak prosesləri ilə emosiya və hisslərin dialektik vəhdət təşkil etməsi müasir təlim nəzəriyyəsi üçün fundamental əhəmiyyət kəsb edən əsas şərtlərdəndir. Odur ki, hər bir müəllim təlim prosesində şagirdin idrak fəaliyyətini onun intellektual hisslərini (şübhə, inam, təəccüb, heyrət və s.) fəallaşdırmaq yolu ilə gücləndirməlidir. Bu cür fəallıq nəticə etibarını ilə təfəkkürün, ağılın inkişafına xidmət edəcəkdir.

Milli mədəni dəyərlərimizi şagirdlərə aşılamaqla onların intellektual hisslərinin inkişafına təkan vermək olar. Milli dəyərlərimizdən sayılan elə oyunlar vardır ki, onlar sayəsində azyaşlıların, məktəbyaşlıların zehni, fiziki və əxlaqi səviyyəsini artırma biləri. Nəticə etibarını ilə təfəkkürün formalaşması, intellektual inkişaf şagirdlərin hərtərəfli inkişafına zəmin yaradır.

Ədəbiyyat:

1. Əlizadə.Ə.Ə. Bayramov Ə.S. “Ümumi psixologiya”. “Çinar-Çap”, Bakı, 2002. 653 səh
2. Əlizadə.Ə.Ə. “Pedaqoji psixologiya”. “Çinar-Çap”,Bakı,2010
3. Həmzəyev.M.Ə. “Yaş və pedaqoji psixologiyanın əsasları”.”Nurlan”, Bakı, 2003.

Azərbaycan Dillər Universiteti

*Təhsil-2 fakültəsi, q.r.201a, **Babayeva Fatimə***

Elmi rəhbər: müə.T.Bağirova

ŞƏXSİYYƏTİN İNKİŞAFI PROSESİ

***Açar sözlər:** Şəxsiyyət, irsiyyət, mühit, təlim-tərbiyə*

Şəxsiyyət dedikdə başlıca olaraq mədəni və sosioloji keyfiyyətlərin birliyi nəzərdə tutulur. Bu keyfiyyətlər təbii və ictimai amillərin, habelə tərbiyəvi təsirlərin sayəsində təşəkkül tapır və inkişaf edir. İnsanın inkişafı və onun şəxsiyyət kimi formalaşması üç başlıca amilin-irsyyət, mühit və təlim-tərbiyənin qarşılıqlı təsiri ilə həyata keçirilir. Şəxsiyyətin inkişafı üçün lazım olan amillərdən biri də irsiyyətdir. İnsanın malik olduğu irsi əlamətlər onun fizioloji inkişafı, şəxsiyyətin formalaşması üçün müəyyən fizioloji zəmin, imkan rolunu oynayır. İnsanın fərdi inkişafı, onun şəxsiyyətinin formalaşması ictimai həyat şəraitindən, ictimai münasibətlər sistemindən asılı olur. İnsanın inkişafının baş verdiyi real varlıq mühit adlanır. Şəxsiyyətin inkişafı başlıca olaraq ictimai-iqtisadi və ailə mühitində təşəkkül tapır. Düz-

gün ailə və ictimai-iqtisadi mühitin yaradılması şəxsiyyətin inkişafı prosesinə müsbət təsir göstərir. İnsanın inkişafında mühitlə bərabər tərbiyə də mühüm rol oynayır. Tərbiyə şəxsiyyətin məqsədyönlü, mütəşəkkil və planlı şəkildə inkişafı üçün başlıca amildir. Təlim-tərbiyə prosesi mühit amili ilə qarşılıqlı əlaqədədir. Tərbiyə prosesi zamanı düzgün təlim mühitinin yaradılması tərbiyə prosesinin daha uğurla həyata keçirilməsini təmin edir. Ümumtəhsil məktəblərinin başlıca vəzifələrindən biri şagird şəxsiyyətinin təhsil-tərbiyə vasitəsilə dolğun inkişafını təmin etməkdir. Şagirdlərə gördükləri işin mahiyyətini başa salmaq, onların ailə üçün, xalq üçün nə qədər əhəmiyyətli olduqlarını dərk etmələrinə səbəb olmaq, şagirdlərə yaxşı və pis arasındakı fərqləri izah etmək, həmçinin onlara yüksək mənəvi idealların aşılması tərbiyə işində mühüm məna kəsb edir. Bu da öz növbəsində şagirdlərin şəxsiyyət kimi inkişafında müsbət rol oynayır.

Ədəbiyyat:

1. Kazimov N.M. Məktəb pedaqogikası Bakı: “Çıraq”, 2011.- 440 səh.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil- 1, fakültəsi, qr. 407A, Abbasova Şəlalə
Elmi rəhbər: dos:O.Abbasov*

TELEVİZIYA DİLİ HAQQINDA DÜŞÜNCƏLƏRİM

Açar sözlər: Televiziya dili, televiziya dilinin düzgünlüyü

Dilimiz bizim milli-mənəvi dəyərimizdir. Milli-mənəvi dəyərimizi təbliğ edən kütləvi informasiya vasitələrindən biri də televiziyaadır. Tamaşaçı televiziyaadan ötürülən informasiyaları qəbul edir və gündəlik nitqində də ondan istifadə edir. Əsasən də az yaşlı uşaqlar bu mövzuda daha həssasdırlar. Bu səbəbdən də kanallarda yayımlanan informasiya, əyləncə verilişlərinin, şou proqramların və dublyajların dilində ədəbi dilin tələffüz normalarına dəqiqliklə əməl edilməlidir. Şifahi nitqin əhaliyə çatdırılmasında əsas vasitə olan televiziya aparıcıların təqdimatında tamaşaçılar ilə təmasda olur, informasiyanı kütləyə ötürən aparıcının nitqində ədəbi normalar pozularsa, bu əlbəttə, tamaşaçının nitqində səhvlərə yol açacaq. Jurnalistlərin nitqində səhvlərə yol açılmasının əsas səbəbini isə onların əvvəlcədən mövzuyla tanış olmayıb, ona yaxşı bələd olmamaqlarında görürəm. Çox təəssüflər olsun ki, bugünkü tamaşaçılar televiziya verilişlərinin diliylə deyil, onun mövzusu ilə daha çox maraqlanırlar və buna görə də televiziyaadakı dil qüsurları tamaşaçının nəzərinə çarpmır. Məhz tamaşaçının tənqidi yanaşması olmadığı üçün aparıcı öz

nitqində qüsurlara yol verməkdən çəkinmir. Bildiyimiz kimi, ədəbi dilin 3 norması var: Fonetik, leksik, qrammatik. ATV, Lider TV, Space TV, Xəzər TV kanallarında müşahidələr apardım. Əlbəttə ki, mən araşdırma edərkən bəzi müəlliflərin ədəbiyyatlarından da istifadə etmişəm, lakin bunların hamısının adını deyib vaxtınızı almaq istəmirəm. Müşahidələrim bu normaların hər üçünü əhatə etdi. Ən çox diqqətimi çəkən isə ləhcələrdən və xarici dillərdən götürülmüş sözlərdən istifadə halları oldu. Dublajların dili ilə bağlı isə onu deyə bilərəm ki, problem yalnız hərfi tərcümələrin edilməsində deyil, həmçinin üslubi norma ilə səsleşməyən ifadələrin işlədilməsindədir; ARB TV 17:15- də yayımlanan “Evim sənsən” filminin dublyajındakı “Mənə ərə gələrsənmi?” ifadəsi buna nümunə ola bilər. İndi isə müşahidələrimi fonetik norma ilə izah etmək istəyirəm. Bildiyimiz kimi, dilin fonetik norması həm orfoepik normanı, həm də orfoqrafik normanı özündə birləşdirir. Sözlər düzgün tələffüz edilmədikdə və yazılmadıqda fonetik norma pozulur. Səslərin və sözlərin düzgün tələffüzü həm də fikrin dəqiq çatdırılması deməkdir.

Televiziya kütləvi informasiya vasitələrinin elə bir növüdür ki, onun vasitəsilə tamaşaçıların şüuruna, davranışına təsir etmək mümkündür. Dilimiz milli varlığımızın və dövlət müstəqilliyimizin başlıca rəmzlərindəndir. Məhz bu səbəbdən də milyonlarla izləyici kütləsi olan televiziya da nitq qüsurları yolverilməzdir.

Ədəbiyyat:

1. Babayev A. “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti”
2. Bakı:2011 “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”, 2013
3. “Market” qəzetinin 17.11.17 tarixli buraxılışı

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Təhsil-2 fakültəsi, q.r.203A, Nəzman Nəcəfli
Elmi rəhbər:dos. Jalə Mustafayeva*

TƏHSİL-İNSANIN ELM VƏ MƏDƏNİYYƏT DÜNYASINA DAXİL OLMASI ÜSULU KİMİ

Açar sözlər: təhsil, müəllim, tərbiyə, mənəviyyat, bilik

Təhsilin insan həyatında nə qədər böyük əhəmiyyət daşdığını sübut etməyə ehtiyac yoxdur. Təsədüfi deyildir ki, müqəddəs Qurani-Kərimdə alimin qələminin mürəkkəbi şəhid qanından üstün tutulur və insana bütün ömrü boyu oxumaq, öyrənmək tövsiyə olunur.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev isə “Təhsil millətin gələcəyidir.”,

“Dünyada müəllimdən yüksək ad tanımıram.” deyirdi.

Hər bir xalqın, millətin varlığı, mənəvi sərvəti onun məktəbinin necəliyi, müəlliminin kimliyi ilə müəyyən edilir. Minillər boyu belə bir kəlam dillər əzbəri olub nəsillərdən-nəsillərə keçərək yaşamaqdadır: “O xalq xoşbəxtkdir ki, onun yaxşı, müdrik müəllimi var”. Həqiqətən də müəllim yer üzünün ən qiymətli varlığı, əsrəfi olan insanı kamilliyə çatdırır, xalqına, vətəninə layiq vətəndaş-insan kimi yetişdirir. Belə bir şəxsiyyət isə xalqının, millətinin varlığını dərk edərək onun səadəti, xoşbəxtliyi və azadlığı naminə mübarizə aparır.

Bu gün özünə, soykökünə qayıdış, özünü dərk etmə bütün dünyanı əhatə etmişdir. Azərbaycan xalqı da özünün istiqlalı və azadlığı uğrunda döyüşlərə girir, işğala, zorakılığa qarşı ölüm-dirim mübarizəsi aparır. Bu mübarizənin amal və qayəsini məktəblilərə öyrətmək hər bir müəllimin şərəfli işi olmalıdır. Məktəblilərin mənəvi tərbiyəsini, onların özlərini dərk etmə prosesini düzgün və mütəşəkkil təşkil edən müəllim mükafata layiqdir, çünki özünü dərk edən, mənəvi keyfiyyətləri formalaşmış məktəbli dünyanı da dərk edə bilər.

Böyüməkdə olan nəslin tərbiyəsi bütün dövrlərdə, bütün ictimai qurumlarda, bütün xalqlarda daim diqqət mərkəzində olmuşdur və bu, eyni zamanda, milli xüsusiyyətlərlə bağlıdır.

Ümumilikdə alimlərin gəldikləri mühüm qənaətlərdən biri də ondan ibarətdir ki, şəxsiyyətin mənəvi cəhətdən düzgün formalaşdırılması bütövlükdə cəmiyyətin düzgün inkişaf etdirilməsi deməkdir.

Təhsil insanın yarandığı gündən davamlı araşdırmalarının nəticəsi kimi meydana çıxdı, özünün zəruri və əhəmiyyətli cəhətləri ilə əsl mənada insanlığın atributuna çevrildi.

Son illərdə ölkəmizdə sosial, mədəni və iqtisadi səviyyədə gedən dəyişikliklər özünü təhsil və özünü qiymətləndirmənin insanın bütün fəaliyyəti dövründə həyata keçirilməsini, “biliyin verilməsi” prinsipindən “tələb olunan bilik və bacarıqların qazanılması” prinsipinə keçməyin elmi əsaslarının işlənməsini vacib bir problem kimi qarşıya qoydu.

Ədəbiyyat:

1. Əliyev R.İ. Şagird şəxsiyyətinin formalaşmasında milli xüsusiyyətlərin nəzərə alınması. Bakı: Maarif, 1995
2. Mehrabov A.O. Azərbaycan təhsilinin müasir problemləri. Bakı: 2007
3. Mərdanov M.C. Azərbaycan təhsili dünən, bu gün, sabah. Bakı: Təhsil, 2006.

MÜƏLLİM FƏALİYYƏTİNİN SƏCİYYƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: müəllim, fəallıq, tərbiyə

Müəllim fəaliyyəti müxtəlif növlü pedaqoji fəaliyyətlər sisteminin birincisidir. Hər bir fəaliyyətin özünəməxsus elə xüsusiyyətləri vardır ki, bunları nəzərə almadan, onların mahiyyətinə varmadan həmin fəaliyyət prosesində yüksək müvəffəqiyyət qazanmaq mümkün deyildir. Müəllim fəaliyyəti də bunlardan biridir. Bu fəaliyyətin ixtisasdan asılı olmayaraq və bütün ixtisaslara uyğun gələn elə xüsusiyyətləri vardır ki, onları heç bir başqa fəaliyyətə müqayisə etmək mümkün deyildir. Bu, yalnız müəllim fəaliyyəti ilə bağlı olan spesifik xüsusiyyətlərdir ki, bilavasitə bu peşə üçün xasdır. Müəllim fəaliyyəti gənc nəslin tərbiyə olunmasına yönələn fəaliyyətdir. Başqa sözlə desək, təlim, tərbiyə, inkişaf prosesinin həyata keçirilməsinə, o cümlədən şagird şəxsiyyətinin formalaşmasına yönəldilən pedaqoji fəallığı başa düşülür.

Pedaqoji fəaliyyətin aparıcı növü olan müəllim fəaliyyətinin subyektivi müəllimdir, yəni öyrədən, istiqamət verən, bilik verən, məsləhət verən, yol göstərəndir. Müəllimə məhdud və geniş mənada aşağıdakı kimi tərif verilir:

Məhdud mənada müəllim dedikdə, kiməsə nəyisə öyrədən, məsləhət və istiqamət verən şəxs başa düşülür. Kiməsə – şagirdə, tələbəyə və s.; nəyisə – tarixi, ədəbiyyatı, riyaziyyatı və s. öyrədən, bu sahədə düzgün məsləhət və istiqamətlər verən şəxs başa düşülür.

Geniş mənada müəllim dedikdə, xüsusi təhsil görmüş, tədris məsulisələrinin birində insanları bilik, bacarıq və vərdislərlə silahlandıran, onlara yol göstərən, istiqamət verən savadlı, bilikli, mədəni, geniş və hərtərəfli dünyagörüşə malik şəxs başa düşülür.

Müəllim fəaliyyətinin başlıca xüsusiyyətləri bunlardır: humanizm və yaradıcılıq. Humanizm prinsipi müəllim fəaliyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Müəllim öz şagirdlərini dərin məhəbbətlə sevməli və hörmət etməlidir. Onların hər birinə eyni şəkildə davranmalıdır. Humanizm müəllimin uşaqlara diqqət və qayğısının məcmusudur. Müəllim fəaliyyətinin digər əsas xüsusiyyəti isə onun yaradıcılığıdır. Müəllim hər daim yenilikçi olmalıdır. Novator müəllimlər sadəcə olaraq pedaqoji fəaliyyətdə daha orijinal metodlar axtarıb tapır, yeni – intensiv metodlarla elə əlverişli nəticələrə nail olurlar ki, bunlar da pedaqoji prosesi təkmilləşdirir, daha yüksək nəticələr əldə etməyə səbəb olur.

Ədəbiyyat:

1. Əliyev H. Pedaqoji ustalığın əsasları. (Dərs vəsaiti). Bakı, ADPU, 1999.
2. İlyasov M.İ. Müəllim peşəkarlığı və pedaqoji sərəştəliliyin müasir problemləri. Monoqrafiya. Bakı: “Elm və təhsil”, 2018.

*Азербайджанский Университет Языков
Факультет Образования -1, гр.220Б, Юсифова Айдан
Научный руководитель: Хиялова Наиба*

ПРОБЛЕМЫ ГЕНДЕРНОГО НЕРАВЕНСТВА В ОБРАЗОВАНИИ

***Ключевые слова:** Гендерное неравенство, дискриминация, качество образования*

В зависимости от ситуации гендерное неравенство в образовании может принимать самые различные формы. Несмотря на то, что оно затрагивает и девочек, и мальчиков, и женщин, и мужчин, девочки и женщины по-прежнему чаще оказываются в неблагоприятном положении. На пути к осуществлению права на получение и завершение образования и на его успешное применение в жизни женщины и девочки сталкиваются с многочисленными препятствиями, среди которых нищета, географическая изолированность, принадлежность к меньшинствам, инвалидность, ранние браки, беременность, насилие по гендерному признаку, а также традиционные убеждения о статусе и роли девочек, девушек и женщин. Кроме того, образование является одним из важнейших инструментов личностного развития и воспитания уверенных в своих силах работников и граждан в духе гражданственности и в интересах национального развития. Дискриминация по признаку пола в области образования является одновременно причиной и следствием более широких форм гендерного неравенства в обществе. От качества образования и его востребованности зависят результаты труда и его оплата. Гендерное неравенство в образовании приводит к ухудшению качества образования девочек и их последующим туманным перспективам в отношении собственных заработков. В масштабах планеты гендерное равенство в образовании на уровне начальной школы было достигнуто, но во многих арабских государствах и странах Африки миллионы девочек не ходят даже в начальную школу. Имеются документальные подтверждения того, что образование защищает от беременности подростков. Чем дольше

девушка посещает школу, тем меньше вероятность, что она вступит в брак и забеременеет. Усилия по повышению равенства в сфере образования способствуют сокращению разрыва в оплате труда между мужчинами и женщинами. При этом равный доступ дает возможность выбраться из нищеты не только отдельным людям, но и укрепляется коллективный потенциал населения, который, в свою очередь, способствует росту национальной экономики за счет повышения производительности и инновационности общества.

Литература:

1. Организация Объединённых Наций по вопросам образования, науки и культуры – Образование и гендерное равенство.
2. Гендерное неравенство в образовании: зачем с ним бороться - <https://theworldonly.org>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil- 2 fakültəsi, qf.205b, Aygün Məmmədova
Elmi rəhbər: dos.J.Mustafayeva*

MƏNƏVİ KEYFİYYƏTLƏRİN FORMALAŞMASINDA MÜHİT AMİLLƏRİNİN ROLU

Açar sözlər: şəxsiyyət, mühit, tərbiyə

İnsanın bir şəxsiyyət kimi formalaşması prosesinə təsir edən amillər haqqında müxtəlif fikirlər formalaşmışdır. Əsrlər, min illər boyu bu amillər içərisində üstünlük irsiyyətə verilmiş və belə bir fikir irəli sürülmüşdür ki, valideynlərdə müsbət və mənfəi nə varsa, övladlara keçir. İrsiyyət nəzəriyyəsinin hakim olduğu dövrlərdə zəka sahibləri həmin nəzəriyyəni qəbul etməklə yanaşı, tərbiyəyə böyük əhəmiyyət verirdilər. Elmin, təhsilin, tərbiyənin böyük gücünə inanan və onu təbliğ edən Nizami Gəncəvi bəzən irsiyyətin mütləq təsirini inkişafın əsas amili kimi götürürdü.

Y.A.Komenski "Böyük didaktika" adlı əsərində yazırdı: "Bizə təbiət əxlaqı verir sə də, biliyi və xeyirxahlığı vermir". Komenski şəxsiyyətin inkişafı üçün məktəb, təlim-tərbiyə işini təkmilləşdirməyi, təlimin insan tərbiyəsi üzərində ciddi çalışmasını zəruri bilirdi.

İngilis filosofu Con Lokk "İdeyaların fitriliyi" nəzəriyyəsinə qarşı çıxaraq, vaxtilə Aristotel tərəfindən qaldırılan bu ideyanın əsasında özünün məşhur "Tabula rasa" (ağ lövhə) nəzəriyyəsinə irəli sürdü. Con Lokkun fikirincə, insan dünyaya gəldikdə, irsən ona heç bir qüvvə verilmir.

Uşağın ruhu ağ lövhəyə bənzəyir, bu təzə ağ lövhə üzərində tərbiyə vasitəsilə hər nə istəsən, yazmaq olar. Uşaqda istənilən keyfiyyəti tərbiyə etmək, yaratmaq olar.

Şəxsiyyətin formalaşmasına bir çox amillər təsir göstərir ki, bunlardan biri də mühit amilidir. Məhz bu amil müasir dövrdə də insanın cəmiyyətdə inkişafına təsir göstərmişdir. Mühit çox geniş anlayışdır. İnsan şəxsiyyətinin inkişafına bu və ya digər dərəcədə təsir göstərən bütün xarici amillər mühit anlayışına daxildir: təbii cisim və hadisələr, ictimai hadisələr, ictimai-iqtisadi münasibətlər, siyasi və ideoloji mühit, məişət, maddi və mənəvi mədəniyyət – bunların hamısı mühit anlayışına aimaiddir. Ətraf mühitin bu cür amilləri adamın şəxsiyyətinə, onun formalaşmasına müəyən təsir edir. Mənəvi mədəniyyət də məhz mühit anlayışına daxildir. İnsan hər bir kollektivə daxil olarkən həmin kollektivin davranış tərzinə uyğunlaşmağa çalışır. Həmin kollektivdə olan sağlam və ya qeyri-sağlam mühit şəxsin davranışlarına əsaslı təsir edir.

Təbii ki, sağlam mühit olduqda mənəvi mədəniyyət də formalaşmağa başlayacaq. İnsanın inkişafına, şəxsiyyətin formalaşmasına, ictimai mühitin təsirinə dair elmə məlum 40-dan çox "homo ferus" mövcuddur. Dobrolyubov yazırdı ki, insanlarla ünsiyyətdə olmayan, meşədə heyvanlar arasında böyüyən adamlar vəhşiləşir, onların anlayışları inkişaf etmir.

Şəxsiyyətin formalaşmasında ailənin rolu böyükdür. Ailə insan üçün mədəni-məişət şəraiti yaradır, emosional həyat sahəsinə təsir edir, ilk sosial və mədəni təsəvvürlərin formalaşmasında, xarakterin təşəkkülündə vasitə rolunu oynayır.

Beləliklə, insanın inkişafında və onun bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında ünsiyyət, mühit və tərbiyə amilləri qarşılıqlı surətdə mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Ədəbiyyat:

1. Komenski. Boyük didaktika. Bakı 2018
2. <http://anl.az/down/meqale/respublika/2010/oktyabr/138777.htm>

HUMANİST PEDAQOGİKA

Açar sözlər: humanizm, əməkdaşlıq, dəyərlər, pedaqoji dəstək

Humanist pedaqogika humanist psixologiya ideyalarının pedaqoji təcəssümü olaraq ABŞ-da 50-ci illərin sonu 60-cı illərin əvvəllərində yaranmış təhsil nəzəriyyəsi və təcrübəsində istiqamətlərdən biridir. Pedaqogikada bu istiqaməti səciyyələndirən əsas istiqamətlər təhsil prosesinə şəxsiyyət yönümlü bir xarakter vermək, təhsil və təlimdə avtoritarizmi aşmaq, tələbələrin bilik və bacarıqlarını mənimsəmə prosesini emosional rəngə çevirməyə çalışmaqdır. "İnsanlaşma" anlayışı "humanizm" və "insanlıq" anlayışlarından irəli gəlir. Humanizm - (lat. Humanitas- «insanlıq», humanus- «insani», homo- «insan»)- insanın öz həyatının məzmununu və formasını müəyyən etmək hüququna və öhdəliyinə malik olduğunu iddia edən demoktarik və etik həyat mövqeyidir. Humanist pedaqogika zamanın tələbidir, onun qarşıya qoyulan missiyası - cəmiyyət üçün ləyaqətli nəsil yetişdirməkdir. Humanist pedaqogikanın ideyaları:

- uşaq mənəvi olaraq inkişaf edilməlidir; - onun şüurunu genişləndirilən və yaxşılığı yaratmağa, yaradıcılığına cəlb edilən bilikləri əldə etməlidir; - həyatında öz azad iradəsini ifadə etməyi, qorumağı və təsdiq etməyi öyrənməlidir; - vətəni sevməlidir, öz xalqının və bəşəriyyətinin çoxəsrlik mədəniyyətinə ehtiramla yanaşmalıdır.

Humanist tərbiyə və təhsilin vəzifəsi heç bir ideologiyayı təbliğ etmək deyil, tələbələrin əsas həyat problemləri ilə bağlı fərdi seçimlərində sərbəst və məsuliyyətli olmalarına kömək etməkdir. Əslində, humanizm pedaqogikasının dəyər bazası olduqca açıqdır: əsasən ümumbəşəri əxlaqi, mülki hüquq və ekoloji standartlardan ibarətdir. Eyni zamanda, humanist pedaqogikanın ağırlıq mərkəzi təhsil prosesinin metodik və instrumental komponentinə keçir. Müasir humanizm getdikcə daha da çətinləşən psixoloji, sosial və hüquqi problemlər qarşısında şəxsin və cəmiyyətin yüksək canlılığını təmin edə biləcək konstruktiv etik alternativ təklif edir. Burada humanizm, hər bir insanın mənəvi azadlığını, həyatının mənasını və yolunu yalnız qrup, ideoloji və ya dini deyil, ilk növbədə ümumbəşəri dəyərlər əsasında müəyyənləşdirməsini müdafiə edir. Humanist pedaqogika insanı bu dəyərləri dərk etməyə təşviq edir. Humanist pedaqogika yüksək özünüdərk pedaqogikasıdır. Düşüncə sənətini öyrətmək və ağıla hörmət aşılamaq üçün hazırlanmışdır; humanist dəyərlərin inkişafına xidmət edir.

Xalqı həmişə mənəviyyat birləşdirir, çünki digər dəyərlər ilə müqayisədə mənəvi dəyərlər hər şeydən üstündür.

Heydər Əliyev

Ədəbiyyat:

1. Gavrilovets K.V. Məktəbdə humanist tərbiyə 2000 .
2. Kabuş V.T. Məktəblilərin humanist tərbiyəsi sistemi.
3. Nurəddin Kazımov “Məktəb pedaqogikası”. Bakı: 2001
4. Rüşət Hüseynzadə “ Pedaqogika “ 2ci cild. Bakı : 2012
5. Wikipedia “Humanizm”

*Azərbaycan Dillər Universiteti
SABAH fakültəsi, S-201-3, Nəbizadə Nuray
Elmi rəhbər: dos.Nigar Zeynalova*

**MÜƏLLİM-TƏLƏBƏ MÜNASİBƏTLƏRİNİN
TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ ÜNSİYYƏTİN ROLU**

Açar sözlər: Təlim, ünsiyyət, müəllim, şagird

İnsanlar birgə yaşayış və birgə fəaliyyət zamanı daim bir-biri ilə informasiya mübadiləsi aparır, qarşılıqlı təsir göstərir və ya bir-birini qavrayır və anlaşırlar. Başqa sözlə, ünsiyyətə girirlər. İnsanın hər cür fəaliyyətində ünsiyyət zəruri şərt kimi özünü göstərir.

Ünsiyyət, hər şeydən əvvəl, obyektiv varlığın dərk edilməsini təmin edən əsas şərtidir. Ünsiyyətin 3 mühüm cəhəti vardır:

- 1) informasiya mübadiləsi kimi
- 2) qarşılıqlı təsir prosesi kimi
- 3) insanların bir-birini qavraması, anlaması kimi

Ünsiyyət təlim prosesinin özəyini təşkil edir. Sınıfdə düzgün qarşılıqlı əlaqələr və nəzarət səmərəli təlim üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Şagirdlərin öz aralarında və başqaları ilə qurduğu münasibətlər təlimə dəstək mühiti formalaşdırır.

Müəllimlik ünsiyyət qurmaq bacarığı üzərində təşkil olunur. Peşəkar müəllimlərə xas ümumi xüsusiyyətlərdən biri də şagirdlərin biliklərini artırmaq üçün mükəmməl ünsiyyət qurmaq bacarığına malik olmaqdır. Məhz elə buna görə də, müəllimin pedaqoji bacarıqlarında ünsiyyət (kommunikativ) bacarıqlar mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Kommunikativ bacarıqlar uşaqlarla kommunikasiyanın qurulmasından, şagirdlərə yanaşmanın düzgün müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. Həmçinin, müəllim nitq bacarıqlarına da malik ol-

malıdır. Bu bacarıq öz fikrini nitqin, mimikanın və pantomimikanın köməyi ilə ifadə etməkdən ibarətdir. Pedaqoqun nitqi şagirdlər üçün daim aydın, sadə və anlaşılıqlı olmalıdır. Yaxşı müəllim şagirdlərlə yaxşı ünsiyyət qurmağı bacarmalıdır. Ünsiyyətin 3 növü mövcuddur: verbal, qeyri-verbal, yazılı.

Ünsiyyətin istənilən formasında müəllim ötürdüyü informasiyanın qavranılmasına əmin olmalıdır. Pedaqoq verdiyi məlumatı ümumiləşdirmək məqsədi ilə fasilələrdən (pauzalardan) istifadə etməli, şagirdlərin təkcə eşitməsinə deyil, anlayıb, qavramasına da əmin olmalıdır. Səmərəli ünsiyyət zamanı aşağıda sadalanan bacarıqları nəzərdən keçirib təlim prosesində formalaşmasını təmin etmək lazımdır: dinləmə, anlama, danışmaq, yazmaq, empatiya, inadırmaq, əlaqələrin yaradılması, inadkarlıq, məlumatın bölüşdürülməsi bacarığı.

Bu sadalanan bacarıqlar təlim və əmək fəaliyyətində müvəffəqiyyət qazanmaq, yüksək məhsuldarlıq əldə etmək üçün mütləqdir. Səmərəli ünsiyyət üçün pedaqoq şagirdlərin arasında diqqəti bərabər şəkildə paylaşmalıdır. Ünsiyyət təlim mühitində vacib məsələlərdəndir və burada fəal təlim strategiyalarından istifadə onun səmərəsini dəfələrlə artırır.

Ümumiyyətlə, tələbələrə, şagirdlərə düzgün ünsiyyət qura bilməyən müəllimin təşkil etdiyi təlim istənilən nəticəni vermir. Səmərəsiz olur. Bu zaman şagirdlərdə təlimə maraq, həvəs olmur. Müəllim ünsiyyət vasitəsilə şagirdləri ələ almalı, onların problemlərini həll etməli, təlim prosesini əlverişli və maraqlı etməlidir.

Beləliklə, məqsədəuyğun şəkildə təşkil olunmuş pedaqoji ünsiyyət sabit kommunikasiya funksiyasını yerinə yetirir, mütərəqqi istiqamətlənmənin və dünyagörüşünün formalaşmasına kömək edir.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov A.N., Əlizadə H.Ə. Pedaqogika. Bakı: Rənesans, 2000
2. Ə.S. Bayramov, Ə.Ə. Əlizadə. Psixologiya. Bakı-2002
3. Nigar Zeynalova, Hümeyir Əhmədov. Pedaqogika. Bakı-2019

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Təhsil-2 fakültəsi, qr. 302B, **Alişanlı Cəmilə**
Elmi rəhbər: dos. İncilab Xəlilov*

ŞƏXSİYYƏTİN FORMALAŞMASINDA TƏRBİYƏNİN ROLU

Açar sözlər: tərbiyə, şəxsiyyət, proses

Şəxsiyyət sözü latın dilində “persona” deməkdir. İctimai-tarixi kateqoriyadır. Şəxsiyyət – onu əhatə edən mühitdə fərdin sosiallaşması, ətrafla ünsiyyəti və qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində yaranır. Şəxsiyyətin forma-

laşmasında tərbiyə prosesi də mühim rol oynayır.

“Tərbiyə” ərəb sözüdür, mənası “doğru yol göstərmək”, “yetişdirmək” deməkdir. Tərbiyə – insanın şəxsiyyətinin inkişafına, onun müasir mədəni dünyagörüşünün formalaşmasına, müəyyən baxışlarının yaranmasına yönəlmiş məqsədyönlü peşəkar fəaliyyətdir. Tərbiyə prosesi tərbiyəçi ilə tərbiyə olunan arasında yaradıcılıq əməkdaşlığı şəraitində həyata keçirilən ikitərəfli qarşılıqlı fəaliyyət prosesidir. Bu elə bir prosesdir ki, həmin prosesdə uşaq tarix boyu qazanılmış təcrübə və bilik sərvətləri ilə silahlanır, inkişaf edir, tərbiyəçinin bilavasitə göstərdiyi pedaqoji rəhbərliklə özünün fəallığı zəminində həyata düzgün münasibət bəsləyir, öz həyat yolunu təyin etmək mədəniyyətinə, zehni, əxlaqi, iqtisadi, siyasi, hüquqi, ekoloji, bədii və fiziki mədəniyyətə, faydalı adətlərə və davranış qaydalarına yiyələnir. Məqsədyönlü formalaşma və inkişaf tərbiyənin əsas mahiyyətini təşkil edir. Tərbiyənin mahiyyəti – şəxsiyyəti yüksək insani keyfiyyətlərlə tərbiyələndirmək, onda nəcib əxlaqi, mənəvi keyfiyyətlər aşılamaq, əməyə, həyata hazırlamaq, estetik və fiziki mədəniyyət, ailə münasibətləri mədəniyyəti formalaşdırmaq, cəmiyyətdə düzgün davranış normalarına istiqamətləndirmək, milli və bəşəri dəyərləri mənimsətmək və bütün bunların tərbiyə olunanın intellektual, emosional, daxili aləmindən keçirib onun xarakterik əlamətlərinə çevirməkdir. Tərbiyənin məqsədi şəxsiyyət formalaşdırmaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Ağayev M., Pedaqoji fikir tarixində tərbiyə və təhsil. Bakı: Qismət, 2011, 178 səh.
2. Kazımov N. M., Məktəb pedaqogikası. Bakı: Çıraq, 2011, 458səh.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 2 Fakültəsi, q.r.204A, **Mustafayeva Elmira**
Elmi rəhbər: dos.J.Mustafayeva*

DİSTANT TƏLİM TEXNOLOGİYALARI ANLAYIŞI VƏ MƏZMUNU (DİSTANT TƏLİM VƏ MÜASİRLİK)

Açar sözlər: distant, vasitələr, üstünlüklər, problemlər

Müasir dövrdə təhsildə müxtəlif metod və texnologiyalardan istifadə cəhdləri artmış, yeni təhsil formalarından istifadə olunur.

2009-cu il 19 iyun tarixində imzalanmış “Təhsil haqqında” qanunun 13-cü maddəsinə əsasən Azərbaycanda təhsilin 4 forması mövcuddur. Buna əyani, qiymətli, distant və sərbəst formalar daxildir.

Distant təlim nədir?

Distant təlim müəyyən məsafədən keçirilən təlim sistemidir. Distant təhsil öyrədən və öyrənən arasında əlaqəni telekom-munikasiya və kompüter şəbəkələri vasitəsilə operativ, müntəzəm dialoq, əks əlaqə əsasında, uzaq məsafədən həyata keçirir. Bu sistem öyrənənlərdə müstəqilliyin, yaradıcı qabiliyyətin inkişafını təmin edir. Distant təlimdə dərslərdə televiziya, multimedia diskləri, elektron dərslərləri və s. kimi təlim vasitələrindən istifadə olunur. Distant təlim zamanı insanlar yaşadıkları yerdən çıxmaq məcburiyyətində qalmırlar, onlar dərslərə Whatsapp, Skype, Səsli zənglər və elektron vasitələr ilə qoşulurlar.

Distant təlimin üstünlükləri.

1. Təhsilin sürəti sərbəst şəkildə tənzimlənir.
2. Əlavə təhsil imkanı yaradır.
3. Həm işləmək, həm də oxumaq imkanı.
4. Nəqilliyat xərclərinin azaldılması.
5. Tələbələrin boş vaxtı daha çox olur və bu onlara müstəqil işləmək üçün şərait yaradır.
6. Uzaq məsafədən təhsil almaq imkanı.
7. İstənilən yaşda təhsil almaq imkanı.

Elm və texnologiyanın inkişafı müasir dövrdə distant təlim zamanı hətta video-konfransların, seminarların, mühazirələrin keçirilməsini mümkün edir.

Ölkəmizdə distant təlim haqqında qərar qəbul olunmasına baxmayaraq, hələki geniş şəkildə tətbiqi mümkün olmamışdır. Bunun da bir çox səbəbləri var.

1. Yətərinə elektron dərslərinin olmaması.
2. Təhsil ocaqlarının internetə çıxışının təmin olunmaması
3. Öyrənənlərin müvafiq şəraitinin olmaması və s.

Ədəbiyyat:

1. <https://wcu.edu.az/az/pages/view/distant-tehsil>
2. <http://ikisahil.com/post/distant-tehsil>

MÜASİR TƏHSİLİN TENDENSİYALARI

Açar sözlər: müasirlik, təhsil, tendensiya, inkişaf

Təhsil dinamik proses olduğundan daim yenilik və innovativ dəyişikliklərlə seçilir. Tədris prosesinin humanistləşməsi təhsilalanların inkişafının keyfiyyətinə verilən tələblər, tərbiyənin milli-mənəvi dəyərlər əsasında qurulması, təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi və rəqəbətliyin inkişaf etdirilməsi, təhsil sahəsində yeni innovativ layihələrin həyata keçirilməsi müasir təhsil sisteminin innovativliyini və modernləşməsinə tələb edir.

Müstəqil Azərbaycanın təhsil sistemində islahatlar proqramına 1998-ci ildən başlandı. Bu genişmiqyaslı və mərhələli təhsil islahatları müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş və milli ideologiya axtarışlarında olan, mədəniyyət və mənəviyyatını azərbaycançılıq məfkurəsi üzərində qurmağın vacibliyini dərk edən bir xalq üçün olduqca vacib idi. 90-cı illərin sonunda orta təhsil pilləsindəki vəziyyətin ciddi monitorinqi göstərdi ki, orta təhsil pilləsində yeni təhsil standartları və proqramlarının tətbiqinə, təhsil sisteminin humanistləşdirilməsinə, yeni təlim texnologiyalarının, avadanlıqlarının və yanaşmaların məktəbə gətirilməsinə, orta təhsildə vahid informasiya sistemləri və şəbəkələrinin yaradılmasına, məktəb və müəllim nüfuzunun yüksəldilməsinə, pedaqoji fəaliyyətin stimullaşdırılmasına böyük ehtiyac var. Beynəlxalq və milli səviyyəli mütəxəssislər tərəfindən ümumi təhsil sistemində aparılan bu araşdırmalar birbaşa təhsilin mövcud vəziyyətini müəyyənləşdirməyə yönəlmişdi. Həmin araşdırmalarda birmənalı şəkildə belə qənaət hasil edilmişdir ki, Azərbaycanda ümumi təhsil, əsasən, lüzumsuz olaraq elmlərin əsaslarının öyrədilməsinə yönəlib və şagirdlərin həyatı bacarıqlara yiyələnməsi üçün istiqamətləndirilməsi imkanları məhdudlaşmışdır.

Müasir təhsilin tendensiyaları təhsil anlayışını genişləndirib, təhsildə fasiləsizliyi həyata keçirib, həm dünya təcrübəsinə inteqrasiya edərək, həm də milli-mənəvi dəyərləri qoruyub saxlayaraq təlimdə yaradıcılığı təmin etmək, funksional hazırlıq konsepsiyasından şəxsiyyətin inkişafı konsepsiyasına, məlumat xarakterli təlimdən problemlə təlimə keçmək, insan kapitalı formalaşdırmaq, təhsili humanistləşdirmək və demokratikləşdirmək, müəllim və şagird arasında hüquq bərabərliyi yaratmaqdır.

Ədəbiyyat:

1. F.N.İbrahimov, R.L.Hüseynzadə, Pedaqogika: Dərslik. Bakı, “Mütərcim”, 2012
2. İ.H.Cəbrayilov, Müasir təhsilə innovativ yanaşmalar: Monoqrafiya. Bakı, ARTPI, 2016
3. “Kurikulum Azərbaycan təhsilinin gələcəyidir”, 525-ci qəzet
4. “Kurikulum islahatı zamanın tələbidir”, Azərbaycan müəllimi qəzeti, 2010, 15 yanvar

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1, qrup 310A, **Orucova Pambiq**
Elmi rəhbər: b/m. Ələkbərova Məhbubə*

AİLƏ TƏRBİYƏSİNDƏ QADININ ROLU

Açar sözlər: Qadın, tərbiyə, yeni nəsil, ölkəmiz

Azərbaycan qadınları ictimai-siyasi proseslərdə həmişə fəal olmuşlar. Onlar arasında görkəmli dövlət, elm, mədəniyyət və ictimai-siyasi xadimləri yetişmişdir. Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra qadınların cəmiyyətdə rolu daha da yüksəlmiş və fəaliyyətləri genişlənmişdir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev qadınların cəmiyyətdəki rolu ilə bağlı siyasətin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsinə, onların dövlət quruculuğunda, elm, mədəniyyət, təhsil, səhiyyə, idmanda və s. geniş təmsil olunmalarına müstəsna əhəmiyyət verirdi. Elə bu siyasətin nəticəsi olaraq bu gün qadınlarımız təkcə respublikamızda deyil, ölkəmizin hüduqlarından kənar da yaxşı tanınır, beynəlxalq qurumlarda ölkəmizi ləyaqətlə təmsil edir. Buna Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, ölkəmizin birinci xanımı Mehriban Əliyevaya YUNESKO-nun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri adı verilməsi ən bariz misaldır.

Qadın ana olmaqla bərabər, eyni zamanda cəmiyyətin əsas dayaqlarından biridir. Ulu öndər qadınları şahlıq kimi qiymətləndirdiyi halda, müqəddəs Ananı həmişə şahlığın tacı kimi nəzərdə tuturdu və deyirdi: “Ana ilahi qüvvə, ulu varlıqdır, alilik, adilik, aqillik zirvəsidir, yaradan, yaşadan, ərsiyə gətirən, kamala yetirəndi, saf duyğular, zərif hisslər, incə mətləblər timsalidir.” Qadınlarımız bu gün ailənin, ocağın sədaqətli qoruyucularıdır. Azərbaycan qadınının mərd, qeyrətli, ağıllı və mədəni nümunəsi xalqımızın simasıdır. Çünki analar bəşəriyyətin ilk tərbiyəçiləridir. Qadın dünyaya yeni nəsillər gətirir, onu böyüdür və tərbiyə edir.

Bu gün Azərbaycan ailələrində qadınlarımız necə rol oynayır?

Qadınısız heç bir cəmiyyət, sosial təsisat ola bilməz, olsa da, nata-

mam olar. Azərbaycan ailəsində qadının yeri və rolu xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Qadın ailənin möhkəmliyini, onun bütövlüyünü qoruyan, yeni nəsli böyüdən, tərbiyə edəndir. Qadın, ana, xanım – triadasının fəlsəfəsi özlüyündə bu rolun mahiyyətini açır. O, həyat yoldaşına hörmət edən, ailə ocağını daim isidən qadındır. O, dünyaya yeni insan bəxş edən, onu adət-ənənələrimizə, milli dəyərlərimizə uyğun böyüdən, tərbiyə edən anadır. Qadınlarımız istənilən sahədə uğur qazanmaqla yanaşı, ailədə vətənə layiqli vətəndaşlar yetişdirməyi bacarırlar.

Tariximizə bir çox parlaq səhifələr yazmış Azərbaycan qadınının milli-mənəvi dəyərlər sistemimizin təşəkkülündə və yaşadılmasında müstəsna rolu vardır. Qadın adını hər bir azərbaycanlı həmişə uca tutmuş, Ana məfhumunu Vətənin təcəssümü saymışdır. Azərbaycan qadınının gözəlliyi, sədaqəti, mərdliyi ana məhəbbətinin ülviliyi xalq yaradıcılığının nümunələrində, görkəmli sənətkarlarımızın əsərlərində dönə-dönə vəsf olunmuşdur.

Ədəbiyyat:

1. R.Hüseynzadə, A.Abbasov “Ailə pedaqojikası”.
2. Çelebiyev.N.Z. “Ailə psixologiyası”

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil I, Fakültə q.r.407A, Əsgərov Sahib Elmi
rəhbər: dos.İ. Xəlilov*

MÜƏLLİMİN PEDAQOJİ PEŞƏ MƏDƏNİYYƏTİNİN STRUKTURU

Açar sözlər: Pedaqoji mədəniyyət, peşə mədəniyyəti, müəllim peşəsi

Müəllimin ümumi mədəniyyətinin tərkib hissələrindən biri olan pedaqoji peşə mədəniyyəti onun peşəkarlığında mühüm yer tutur. Müəllimin pedaqoji peşəkarlığa malik olmasının əsas atributlarından biri onun peşə mədəniyyətinə yiyələnməsidir. Pedaqoji peşə mədəniyyəti müəllimin ümumi mədəniyyətinin tərkib hissəsidir. Ümumi mədəniyyət olmadan peşə mədəniyyəti mümkün deyil. Peşənin qarşısında duran vəzifələr həm də həmin peşənin mədəniyyətini özündə ehtiva etdirir. Peşə sahibi, ixtisasçı öz üzərinə düşən peşə vəzifələrini peşəkarlıqla, ləyaqətlə və vicdanla yerinə yetirirsə, icra etdiyi işin məsuliyyətini və bu işdə həm də özünü təcəssüm etdirdiyini dərk edərək işinə yanaşırsa, bu pedaqoji mədəniyyətin yüksək səviyyədə olduğunun göstəricisidir.

Müəllimin pedaqoji peşə mədəniyyəti onun peşəkar keyfiyyətləri sı-

rasında mühüm yer tutur. Müəllimin öz şagirdləri qarşısında fəaliyyətinə yaradıcı münasibət göstərməsi bir tərəfdən təlim nəticələrinə müsbət təsir göstərirsə, digər tərəfdən müəllimi şagirdlərin gözü qarşısında daha da böyüdü, hörmətli edir. Müəllimin pedaqoji peşə mədəniyyəti humanizmə əsaslanan, humanist münasibətlərdən qaynaqlanan bir mədəniyyətdir. Müəllimin uşaqlara humanist münasibəti, onların gələcəyinə ümidlə baxması, gələcək cəmiyyətin məhz onların əli ilə qurulacağını dərinədən dərk etməsi pedaqoji mədəniyyətini istiqamətləndirən amillər kimi əhəmiyyətlidir. Bu baxımdan müəllimin pedaqoji peşə mədəniyyəti həm də onun bir vətəndaş kimi xalq, Vətən, millət qarşısında öz borcunu və vəzifəsini ləyaqətlə yerinə yetirməli olduğuna inamlı olması və onu yerinə yetirməsidir. Pedaqoji peşə mədəniyyəti nə birdən-birə yaranır, nə də müəllimlik diplomu ilə birgə verilir. Burada inqilabla, yəni birdən-birə nail olmaq mümkün deyildir. Nəzərə almaq vacibdir ki, bütün pedaqoji uğurların başlanğıcı müəllimlərin öz peşəsini, ixtisasını sevməsindən və peşəsinin zirvəsinə ucalmaq üçün yorulmadan fəaliyyət göstərən müəllimlər təkcə bir müəllim kimi özünün deyil, müəllimlik peşəsinin də nüfuzunun qaldırılmasına səbəb olur.

Göründüyü kimi, peşə mədəniyyəti müasir müəllim şəxsiyyəti üçün ən önəmli keyfiyyətlərdəndir. Müəllimin pedaqoji mədəniyyəti onun peşəkarlığını səciyyələndirir. Düşünürəm ki, müəllimin peşə mədəniyyətinə tam yiyələnməsi onun mənəvi və vəzifə borcudur.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət strategiyası. 2013. №5
2. İlyasov M. Peşəyönümlülük əsasları. Bakı: Mütərcim, 2011

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Təhsil-2 fakültəsi, 205b qrup, Esmira Hüseynli
Elmi rəhbər: dos.Jalə Mustafayeva*

AİLƏ TƏRBİYƏSİNDƏ BAŞ VERƏN ZİDDİYYƏTLƏR VƏ ONLARIN ARADAN QALDIRILMASI YOLLARI

Açar sözlər: ailə tərbiyəsi, valideynlər, uşaq

Müasir pedaqogika tərbiyəyə şəxsiyyətin formalaşmasında və inkişafında mühüm rolunu oynayan bir proses kimi baxır. Tərbiyə edən və tərbiyə olunan ümumi məqsəd üçün çalışan fəal tərəflər kimi qəbul olunurlar. İnsanın şəxsiyyət kimi formalaşmasında ailə əsas rol oynayır. Valideynlərin

və qohumların köməyi ilə yaranan tərbiyə ailə tərbiyəsidir. Burada uşaqların fiziki, estetik, əmək, əqli və mənəvi tərbiyəsi həyata keçirilir. Uşağa elə tərbiyə verilməlidir ki, sonralar onun yenidən tərbiyəsinə ehtiyac qalmasın. Ailə tərbiyəsində baş verən ziddiyyətlərin müxtəlif səbəbləri vardır: valideynlərin xarakterində normadan kənara çıxma, valideynlərin şəxsi problemlərini övladlarının hesabına həll etmələri, uşağı itirmə qorxusu, valideynlik hislərinin inkişaf etməməsi, valideynin arzuolunmaz keyfiyyətlərinin uşağa əks olunması, uşağın cinsindən asılı olaraq valideynlərin ona münasibəti, ata və ana arasındakı ziddiyyətlərin tərbiyə müstəvisinə keçirilməsi və s. Ailə tərbiyəsi valideynlərin övlada olan sevgisindən başlayır. Lakin bu sevgi kor-koranə xarakter daşımamalıdır. Valideynlər uşaqları arasında ayrı-seçkilik etməməli, onlara eyni dərəcədə məhəbbət bəsləməlidirlər. Ailə tərbiyəsində baş verən yanlışlardan biri də valideynin övladına olan hədsiz sevgisinin, onda uşağı itirmə qorxusunun uşağın tərbiyəsinə mənfi təsir göstərməsi halıdır. Belə ki, bu zaman uşaq ərköyün, nadinc böyüyür, yaxud digər mənfi keyfiyyətlərə sahib olur. Tədricən uşaq böyüdükcə, ətrafından da onun bütün istəklərinin yerinə yetirilməsini tələb edir. Ailədə valideynlərin bir-birinə qarşı kobud davranışı, onlar arasındakı mübahisə uşaqlara birbaşa təsir göstərir. Uşaqların gözü qarşısında baş verən münaqişə onlarda qorxu hissi yaradır və ailədə fərdlər arasında bir-birinə olan hörmət hissi itə bilər. Valideynlər uşaqlarını yaxından tanımağa çalışmalıdırlar. Təəssüf ki, bir çox ailələrdə valideynlə uşaq arasındakı soyuq münasibət, onların birlikdə vaxt keçirməmələri, ünsiyyət qurmamaları aralarında dərin uçurum yaradır. Nəticədə uşaq özünə qapanır, valideyn övladının problemlərindən xəbərsiz olur. Ailə tərbiyəsində ən önəmli məsələlərdən biri mənəvi dəyərləri aşılamaqdır. Uşaqlar valideynlərini təqlid edir, onlara bənzəməyə çalışırlar. Əgər valideynin uşağdan gözlədiyi keyfiyyət özündə yoxdursa, bu zaman ziddiyyət yaranır.

Ziddiyyətləri aradan qaldırmaq üçün ilk addım problemin müəyyənləşdirilməsidir. Daha sonra məsələnin mümkün həlli yollarını axtarmaq lazımdır. Bu həll yolları müzakirə edilərək dəyərləndirilməlidir. Ən yaxşı həll yolunu tapdıqdan sonra onu yerinə yetirmək imkanlarını müəyyənləşdirmək lazımdır.

Ədəbiyyat:

1. Əhmədov H., Zeynalova N. Pedaqogika, Bakı, 2016
2. İsmixanov M. Pedaqogikanın əsasları, Bakı, 2012

MÜƏLLİM-ŞAĞIRD MÜNASİBƏTLƏRİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ İNSANI KEYFİYYƏTLƏRİN ROLU

Açar sözlər: müəllim, təlim, mənəvi keyfiyyətlər

Pedaqoji fəaliyyətin məqsədi cəmiyyət üçün yararlı, hərtərəfli, ahəngdar inkişaf etmiş vətəndaşlar tərbiyə etməkdir. Pedaqoji fəaliyyətin subyekti, yəni müəllim bilik verən, tərbiyə edən, istiqamətləndirən hesab olunur. Demək olar ki, cəmiyyətin, millətin gələcəyi müəllimin əlindədir. Öz işinin öhdəsindən uğurla gəlmək üçün müəllim əsl mənada şəxsiyyət olmalı, özündə müsbət keyfiyyətlər formalaşdırmalıdır. Müəllim şagirdlərlə münasibət qurduqda nəzakətli olmalı, etik tələblərə riayət etməli, şərəf və ləyaqətə hörmət bəsləməlidir. Müəllim - şagird münasibətində qarşılıqlı hörmət və sevgi olmalıdır ki, müəllim şagirdə nəzakətlə və eyni zamanda, ciddi yanaşmağı bacarsın. Düzgün qurulmuş münasibət təlimə marağın artmasında mühüm vasitədir.

Pedaqoji prosesdə müəllimin pedaqoji mərifəti daha çox müəllim – şagird münasibətlərində özünü göstərir. Müəllimin pedaqoji mərifəti, yəni insani keyfiyyətləri onun pedaqoji ustalıqının əsasını təşkil edir. Müşahidəçilik, diqqətlik, hörmət, tələbkarlıq, qayğıkeşlik, inam, ədalətlik, səbrlik, təmkinlik, şərəf və ləyaqəti qorumaq, gülürüz, mehriban olmaq, ünsiyyət, əməksevərlik, insanpərvərlik, təvazökarlıq, sadəlik, işgüzarlıq, dostluq, düzlük, vətənpərvərlik və xoş rəftar ən faydalı insani keyfiyyətlərdir. Paxıllıq, yalan danışmaq, ikiüzlülük, iradəsizlik, etibarsızlıq, israfçılıq, tənbellik, xudbinlik və özündən bədgümanlıq kimi insani keyfiyyətlər isə ən zərərli keyfiyyətlərdəndir. Əgər müəllimlə şagird arasında olan münasibətdə insani keyfiyyətlər nəzərə alınmırsa, bu zaman onların müvəffəqiyyət qazanması da çətindir. Şagirdlər müəllimi təkcə pedaqoq kimi görməməli, onu özlərinə dost bilməli, problemlərini, konfliktləri onunla həll etməyə çalışmalıdırlar. Müəllimin sözü ilə hərəkəti uyğun gəlməlidir. Şagirdlərə münasibətdə ayrı-seçkilik, kobudluq etmək təlim - tərbiyədə qətiyyətlə yolverilməzdir. Belə vəziyyətin yaranmaması üçün müəllim şagirdin qüsuruna, xoşagəlməz davranışına obyektiv münasibət bəsləməli, o qüsurun həllində ədalətli olmalıdır. Çox təəssüflər olsun ki, müəllim – şagird münasibətlərində bəzi çatışmazlıqlar da özünü göstərməkdədir. Belə ki, şagirdə bir obyekt kimi yanaşmaq, şəxsiyyət kimi hörmət qoymamaq, onu təhqir etmək, etik davranış qaydalarına riayət etməmək, fiziki güc tətbiq etmək kimi hallara da təsadüf edilir. Bu neqativ halları aradan qaldırmaq üçün müəllim şagirdə obyekt ki-

mi baxmamalı, onun müzakirə aparmaq haqqını tapdalamamalıdır. Müəllimin nəzarəti, nəticə etibarı ilə, şagirdin özünənəzarəti ilə sona çatmalı, o, sözlərinə və hərəkətlərinə nəzarət qoyulmasına alışmalıdır.

İnsani keyfiyyətlərin qavranılmasına xidmət edən bəzi üsullar vardır. Onlara nəsihət, nümunə, alışdırma kimi üsullar da daxildir. Müəllim – şagird münasibətlərinin qarşılıqlı anlama şəraitində inkişaf etməsi müəllimin biliyi, bacarığı, xüsusilə əxlaqi keyfiyyətlərinin saflığı ilə bağlıdır. Xalq pedaqogikasında da deyildiyi kimi, uşaqlar yaxşı münasibətlərini müəllimlərinin nümunələrindən götürürlər. Əgər müəllim savadlıdırsa, o çalışır ki, şagirdləri də dərin bilik əldə etsinlər, əgər onun pedaqoji mədəniyyəti yüksəkdirsə, şagirdləri tədris olunan mövzunu incəliklərinə qədər mənimsəməkdə çətinlik çəkməyəcəklər.

Ədəbiyyat:

1. N. Kazımov. Tətbiqi pedaqogika. Çasıoğlu. Bakı, 2019
2. N. Kazımov. Məktəb pedaqogikası. Çasıoğlu. Bakı, 2002
3. H. Əhmədov. Pedaqogika. Çasıoğlu. Bakı, 2013

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil- 1, Fakültəsi, qr.405A, Nəsirli Gülnaz
Elmi rəhbər: dos:V.Bəşirov*

MÜƏLLİMİN ŞƏXSİ KEYFİYYƏTLƏRİNİN TƏLİM PROSESİNİN SƏMƏRƏLİYİNƏ TƏSİRİ

Açar sözlər: humanizm, ictimai məsuliyyət, yaradıcılıq, peşəyə sevgi, şagirlərə qayğı, əqli yetkinlik və əxlaqi

Müəllimin xüsusi peşə və ictimai funksiyaları onun şəxsiyyətinə, əxlaqi simasına yüksək tələblər verir. Bugünkü məktəb müəllimi humanist olmalı, əməkdaşlıq pedaqogikasının irəli sürdüyü tələblərdən istər dərslərdə, istərsə də sinifdən xaric tədbirlərdə istifadə etməlidir. Onlar qarşılıqlı qoyduqları müqəddəs vəzifəni, yəni Azərbaycan dövləti üçün mədəni, vətənpərvər, əməksevər, mərd, cəsur vətəndaş hazırlamaq vəzifəsini dərk etməli, həmin vəzifəni layiqincə yerinə yetirməlidir.

Cəmiyyətdə müəllimə bir sıra tələblər verilir. Cəmiyyətin tələblərini yerinə yetirmək və kollektivdə nüfuza sahib olmaq üçün müəllim bir sıra şəxsi keyfiyyətlərə malik olmalıdır.

Müəllim yüksək ictimai məsuliyyət hissinə malik olmalıdır. Yetiştirirdiyi gələcək nəsildə elə keyfiyyətlər aşılamalıdır ki, onlar xalqın, millə-

tin adət və ənənələrini, arzu və istəklərini mərdliklə yerinə yetirə bilsinlər.

“Hər peşədə olduğu kimi, müəllimlik peşəsində də müvəffəqiyyətin əsas şərti peşəyə sevgidən başlayır. Müəllim öz peşəsini böyük məhəbbətlə sevməli, onun başqa peşələrdə gözü olmamalıdır.

Humanizm müəllimlik peşəsini ayrılmaz hissəsidir. Humanizm müəllimin uşaqlara hədsiz diqqət və qayğısı, həssazlığıdır. Uşağı sevməyən müəllim pedaqoji fəaliyyətini heç cür səmərəli şəkildə qura bilməz. Müəllim öz tələbəsini sevmirsə, onu bir şəxsiyyət kimi qəbul edib, hörmət etmərsə, əsas məqsədi kimi tələbənin layiqli formalaşmasını, təhsillənməsini görmürsə, hər bir tələbəyə öz övladı kimi qayğı göstərməyə çalışmırsa, öyrətmək üçün öz potensialını gizlədir, xərcləmirsə o, yaxşı müəllim ola bilməz.

Müəllim həmişə fəal, yaradıcı şəxsiyyətdir. Sınıf və uşaq kollektivi kimi mürəkkəb orqanizmə pedaqoji rəhbərliyi həyata keçirmək üçün müəllim inadlı, qətiyyətli olmalı, hər hansı bir situasiyanı müstəqil həll etməyə hazır olmalıdır. Peşəkar müəllim ən gözlənilməz hallarda təlim-tərbiyə prosesində öz aparıcı mövqeyini saxlamağı bacarmalıdır.

Odur ki, pedaqoji fəaliyyəti müvəffəqiyyətlə həyata keçirmək üçün müəllimdən ideya möhkəmliyi siyasi yetkinlik, yüksək şüurluluq, yüksək inkişaf etmiş sosial məsuliyyət hissi, nəciblik, əqli yetkinlik və əxlaqi saflıq, təmkinlilik kimi şəxsi keyfiyyətlər tələb olunur.

Ədəbiyyat:

1. Firədun İbrahimov, Rüfət Hüseynzadə. Pedqogika: 2 cildə. I cild. Bakı: Mütərcim, 2012, səh. 161.
2. Əmrulla Paşayev, Fərrux Rüstəmov. Pedaqogika. Bakı: Nurlan, 2007, səh. 43

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil fakültəsi, q.r.205b, Nəzrin Əliyeva
Elmi rəhbər: dos.Jalə Mustafayeva*

ŞAGİRD LƏRİN TƏLİM ƏMƏYİNƏ YİYLƏNMƏSİNDƏ VALİDEYN LƏRİN ROLU

Açar sözlər: Təlim, Tərbiyə, Təhsil, Ailə, Məktəb

Uşaq təhsili onu cəza və mükafat verməklə “adam etmək” deyil, dostluğunu qazana bilmək bacarığıdır. Bu bacarığı əldə edə bilən adamlar müdrik insanlardır (Adəm Günəş).

Məktəb və ailə tərbiyənin həyata keçirilməsində aparıcı rol oynayır.

Məktəb valideynlərlə əsas işi valideyn birlikləri vasitəsilə aparır. Məktəb və valideyn arasında əlaqə daim saxlanılmalı, gündəlik şəkildə şagirdin təlimi və tərbiyəsi haqda məlumat ötürülməlidir. Çox hallarda ailə, məktəb və ictimaiyyətin birləşməsi üçün vahid plan tərtib olunur. Ən əsası isə gənc nəslin təlim-tərbiyəsində məktəb, ailə, ictimaiyyət və istehsalat kollektivləri əlbir işləməli, bir-biri ilə əlaqə saxlamalıdırlar. Ailə tərbiyəsində əvvəllər mövcud olan “ailə-məktəb-ictimaiyyət-istehsalat” sistemi artıq müəyyən qədər gücünü itirmiş, onların yerini tutacaq yeni sistem isə hələlik formalaşmamışdır. Amma məktəb və ailə tərbiyəsi arasında sıx inteqrasiyaya keçirilən yerlərdə “məktəb-ailə” kompleksləri yaradılır. Belə komplekslərin başlıca tələbi şagird fəaliyyətinin bütün istiqamətləri üzərində valideyn nəzarətini tam təmin etməkdir. Məktəb kontingentini həndəsi üçbucaqla xarakterizə etmək olar. Bu üçbucağın bir tərəfində şagird, bir tərəfində müəllim, digər tərəfində isə valideyn dayanır. Xüsusilə valideynlərlə münasibətlərin düzgün qurulması, onlarla mütəmadi əlaqə saxlanması şagirdlərin məktəbə maraq və məsuliyyətinin artmasına səbəb olur ki, bu da birbaşa təhsilin keyfiyyətinə öz təsirini göstərir. Buna görə də hər bir məktəb kollektivi daimi olaraq valideynlərin fikirlərini dinləməli və dəyərləndirməlidir. Hər bir valideyn övladının yaxşı təhsil almasını istəyir və bunu dilə gətirir, lakin heç bir valideyn övladının düzgün tərbiyə olunub-olunması barədə bir söz soruşmur. Amma məktəb təlim-tərbiyə ocağıdır və şəxsiyyətin formalaşmasında valideynlə müəllim arasında olan əlaqə ən vacib məsələlərdəndir. Hər bir valideyn övladına tərbiyə verə bilər, lakin düzgün tərbiyə üçün müəllimlə əlaqə əsas şərtidir.

“Övladlarını sevməyi toyuq da bacarır. Onları tərbiyə etməyi bacarmaq isə istedad və geniş həyat təcrübəsi tələb edən böyük dövlət işidir” (A.M.Qorki).

Ədəbiyyat:

1. Qasımova.L.N., Mahmudova R.M Pedaqogika. Bakı, 2003
2. Paşayev Ə.X., Rüstəmov F.A Pedaqogika. Bakı, 2002
3. Ayaz Qasimov Əxlaqın saflaşdırılmasına müdrik kəlamların təsiri. Bakı, 2015

"РОЛЬ СЕМЬИ В ПРОФИЛАКТИКЕ НАРКОМАНИИ СРЕДИ ПОДРОСТКОВ"

Ключевые слова: Наркомания, подросток, семья

Семья играет важную роль на всех этапах развития наркотической зависимости молодого человека, особенно на ранних этапах возрастного периода. К сожалению, в подавляющем большинстве случаев члены семьи (родители) начинают предпринимать какие – либо действия лишь в случае открытого злоупотребления молодым человеком психотропными веществами, спиртными напитками, когда психологическая зависимость сформировалась и сочетается с физиологической зависимостью, а родители и члены семьи включены в систему «наркотического» поведения. Очень многое, если не основное, зависит от нас – родителей, от семейного климата и взаимоотношений в семье. Родители должны поддерживать доверительные отношения с ребенком, но в то же время постоянно контролировать его поведение, избегая гиперопеки. Необходимо знать окружение подростка и уметь вовремя распознать у приятелей признаки употребления наркотиков. Кроме того, родители должны обсуждать с ребенком проблемы наркомании, рассказывать о видах наркотиков и их воздействии на организм, о решающей роли первой пробы наркотика на пути к наркозависимости, об опасности общения с людьми, употребляющими наркотики, о том, где, кто и как может предложить наркотики, о том, как отказаться от предложений «присоединиться». Такие беседы должны проводиться постоянно, так как чувство опасности может со временем притупляться, в особенности, если подросток общается со сверстниками, употребляющими наркотики. При правильном воспитании ребенка, при его полной информированности об опасности приобщения к наркотикам, родительский контроль подкрепляется, а со временем полностью замещается, самоконтролем человека, ценящего здоровый образ жизни.

Литература:

1. Еникеева Д.Д. Как предупредить алкоголизм и наркоманию у подростков. – М., 2009.

2. Личко А.Е. Подростковая наркомания – М, 2008.
3. Спиваковская А.С. Детско – родительские отношения. – СПб.,2006.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 2 Fakültəsi, qr.207A, **Nuray Ağaməmmədova**
Elmi rəhbər:müə. M.Ələkbərova*

İNKLÜZİV TƏHSİL

***Açar sözlər:** İnküzivlik, bu təhsilə yaradılan imkanlar*

Dünyanın müxtəlif ölkələrində, o cümlədən də Azərbaycanda insanların bərabər imkanlardan istifadə etməsi haqqında müxtəlif qanunlar layihələr mövcuddur. Bu barədə ölkələr, dövlətlər, dünyanın müxtəlif qurumları bir sıra ciddi tədbirlər, layihələr planlaşdırmış və həyata keçirmişdir. Respublikamız da müstəqilliyini əldə etdikdən sonra inklüziv təhsillə bağlı müəyyən qərarlar qəbul etmişdir. Bu siyasətin təməlini Ulu Öndərimiz Heydər Əliyev qoymuş və bugünkü günümüzdə İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.İnküziv təhsil sağlamlıq cəhətdən məhdud olan uşaqların ümumi təhsilə cəlb olunmasını təmin edən bir təhsil formasıdır. İnküziv təhsildə bir sıra şagirdlər nəzərə alınır.Onlar bu şagirdlərdir: görmə, eşitmə vasitəsilə və hərəkəi öyrənən şagirdlər; dislektiklər-oxu yazıda çətinlik çəkən şagirdlər; diskalkuliklər-hesablamada çətinlik çəkən şagirdlər, qabiliyyətli və istedadlı-müxtəlif sahələrdə xüsusi bilik bacarıqlara malik şagirdlər; xüsusi təlim ehtiyacları olan-əqli və fiziki imkanları məhdud şagirdlər; diqqət zəifliyi olan hiperaktiv şagirdlər. Müəllim sinifə girdiyi gündən etibarən sinifdə şagirdlərin müxtəlif tələbatlarını, ehtiyaclarını nəzərə almalı və ona uyğun təlim prosesini həyata keçirməlidir. Müəllim inklüzivliyi təmin etmək məqsədilə naliyyət və müvəffəqiyyətin əldə olunmasına şərait yaratmalı, müəllim şagird münasibətlərində pozitiv olmalı, şagirdləri həvəsləndirməli və bir müvəffəqiyyəti olduqda belə onu qeyd etməli, dərs zamanı yorucu danışmamalı, bir az fasilə verməli və daha sonra yenidən dərsi daha müxtəlif metodlarla tədris etməli və şagirdlərdə təlimə qarşı daim maraq oyatmalıdır. Dərs prosesi zamanı müəllim özünün problemlərini şagirdə ötürməməlidir.Sinifdə dərs prosesi zamanı müəllim əlaqəliliyi təmin etməli, fərdi təlim planı hazırlamalıdır. Mən belə fikirləşirəm ki, şagirdlərin probleminə uyğun olaraq onları qruplaşdırmalı və onların tələbatlarına uyğun təlim metodlarından istifadə edilməlidir. İnküziv təhsilin müxtəlif prinsipləri mövcuddur. Onlar bunlardır: insanın dəyəri onun qabiliyyət və naliyyətlə

rindən asılı deyildir, hər bir kəs hiss etmək və düşünmək qabiliyyətinə malikdir və o dinlənilməlidir. Bütün insanlar bir-birinə lazımdır, həqiqi təhsil yalnız real münasibətlərin kontekstində mövcud ola bilər. Bütün insanlara öz həmyaşıdlarının dəstək və dostluğu lazımdır. Bütün şagirdlərin inkişafı onların bilik və bacarıqlarından asılıdır, insanların müxtəlifliyi həyatın bütün sahələrini inkişaf etdirir. Bu prinsiplər inklüziv təlimin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayır.” 2018-2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında əlilliyi olan şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” da bu təhsillə bağlı verilmiş qərarlardan biridir.

Ədəbiyyat:

1. Inklüziv siniflərdə təlimin təşkili Bakı-2018

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-2 fakültəsi, q.r.209A, **Kərimli Rəidə**
Elmi rəhbər: dos.Xəlilov İncilab*

AİLƏ TƏRBİYƏSİNDƏ QADININ ROLU

Açar sözlər: Ana, qadın, tərbiyə edən

Cəmiyyətin bütün incəliklərini zərgər dəqiqliyi ilə təsdiq etmiş ulu öndərimiz Heydər Əliyev qadının rolunu və fəaliyyətini çox yüksək qiymətləndirir və deyirdi: "Qadın bəşərə yaraşlıq, zinət, insanlığa şərəf, şan-şöhrətdir. Qadın ucalıq, ülvilik məbədidir, ismət, qeyrət, qüdrət rəmzidir".

Qadın ana olmaqla bərabər, eyni zamanda cəmiyyətin əsas dayaqlarından biridir. Ulu öndər qadınları şahlıq kimi qiymətləndirdiyi halda, müqəddəs Ananı həmişə şahlığın tacı kimi nəzərdə tuturdu və deyirdi: "Ana ilahi qüvvə, ulu varlıqdır, alilik, adilik, aqillik zirvəsidir, yaradan, yaşadan, ərsiyə gətirən, kamala yetirəndi, saf duyğular, zərif hisslər, incə mətləblər timsalıdır." Qadınlarımız bu gün ailənin, ocağın sədaqətli qoruyucularıdır. Azərbaycan qadınının mərd, qeyrətli, ağıllı və mədəni nümunəsi xalqımızın simasıdır. Çünki analar bəşəriyyətin ilk tərbiyəçiləridir. Qadın dünyaya yeni nəsillər gətirir, onu böyüdür və tərbiyə edir.

Minnətdarlıq hissi ilə qeyd etmək olar ki, ulu öndərimiz respublikamıza rəhbərlik etdiyi illərdə nəinki qadınlarımızın xidmətlərini yüksək qiymətləndirirdi, həm də onların uca zirvələr fəth etmələrinə əlverişli mühit yaradırdı, onları daha məsul vəzifələrə irəli çəkirdi.

Tariximizə bir çox parlaq səhifələr yazmış Azərbaycan qadınının milli-mənəvi dəyərlər sistemimizin təşəkkülündə və yaşadılmasında müstəsna rol

vardır. Qadın adını hər bir azərbaycanlı həmişə uca tutmuş, Ana məfhumunu Vətənin təcəssümü saymışdır. Böyük mədəni irsə malik olan Azərbaycan xalqı qadının ailədə və cəmiyyətdəki roluna daim böyük ehtiramla yanaşmışdır. Hər bir ailədə cəmiyyətə vətəndaş yetişdirilir. Ailə cəmiyyətin içində kiçik bir döv- lətdir. Bu gün dünyaya gələn uşağı milli ruhda böyütmək, cəmiyyətə layiqli və- təndaş hazırlamaq baxımından qadınların üzərinə böyük məsuliyyət düşür.

Qadınısız heç bir cəmiyyət, sosial təsisat ola bilməz, olsa da, nata- mam olar. Qadın ailənin möhkəmliyini, onun bütövlüyünü qoruyan, yeni nəslə böyüdən, tərbiyə edəndir. O, həyat yoldaşına hörmət edən, ailə oca- ğını daim isidən qadındır. O, dünyaya yeni insan bəxş edən, onu adət-ənə- nələrimizə, milli dəyərlərimizə uyğun böyüdən, tərbiyə edən anadır. O, cəmiyyətin inkişafında, dövlət quruculuğunda xüsusi rol oynayan xanım- dır, vətəndaşdır. Qadınlarımız istənilən sahədə uğur qazanmaqla yanaşı, ailədə vətənə layiqli vətəndaşlar yetişdirməyi bacarırlar.

Fikrimi böyük Hüseyn Cavidin «Peyğəmbər» əsərində söylədiyi sözləri ilə bitirmək istədim:

Qadın gülərsə bu issiz mühitimiz güləcək.

Ədəbiyyat:

1. http://anl.az/down/meqale/respublika/respublika_mart2009/71570.htm
2. <http://medeniyyet.az/page/news/20946/Azərbaycan-ailəsində-qadının-rolu-xususi-ehemiyet-dasiyir.html>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 2 fakültəsi, qr. 225B, Roza İbrahimova
Elmi rəhbər: b/m T.Əliyeva*

AİLƏ TƏRBİYƏSİNİN PEDAQOJİ ƏSASLARI

Açar sözlər: ailə, folklor, xoşbəxtlik

Ailə cəmiyyətin çox nadir hallarda dəyişən, müəyyən proseslərə davam gətirmə gücünə sahib olan bir qrupdur. Lakin nə qədər də olsa, toplumda ge- dən bəzi proseslər, eyni zamanda cəmiyyətin müəyyən istiqamətdə dəyişməsi ailə sistemində də təsir göstərir, onda da bir sıra dəyişikliklərə səbəb olur.

Xalq tarix boyu qazandığı təcrübəyə əsaslanaraq, qəti müəyyən et- mişdir ki, müasir pedaqoji terminlərlə ifadə etsək, ailə aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:

1. Konstruktiv vəzifə;
2. Təşkilatçılıq vəzifəsi;

3. Kommunikativ vəzifə.

Ailənin konstruktiv vəzifəsi deyiləndə adətlər, ənənələr, təşriflər vasitəsi ilə uşaqlara təsir etmə başa düşülür.

Ailə həm də təşkilatçılıq vəzifəsini yerinə yetirməli olur, yəni uşaqların əmək və təlim məşğələlərinin, istirahətinin rejimini müəyyən edir.

Xalqa görə, hər cür xoşbəxtliyin açarı ailədir. Xoşbəxt ailəsi olmayan adam, yəni ailə sarıdan xoşbəxt olmayan adam, nə qədər yüksək mənsəb sahibi olsa, nə qədər var-dövlət, mal-mülk yiyəsi olsa belə həqiqi xoşbəxtlikdən uzaqdır. Xalqın qəti inamına görə qarşılıqlı sevgi möhkəm ailənin təməli daşdır.

Kommunikativ vəzifə, yəni tərəflərin qarşılıqlı əlaqəsi, ünsiyyətdə olmasının həyata keçirilməsidir. Bütün bu deyilənlər tədricən ailə münasibətlər sistemini yaratmış olur.

Qədim türklərin ailəyə verdikləri önəmin təzahürünü biz folklor nümunələrində də görə bilərik. "Ailə xoşbəxtliyin açarıdır" "Ailəsinin qədrini bilməyən el-obasının da qədrini bilməz", "Ailəyə inam imandan doğar" deyibdir atalarımız. Bu folklor nümunələri xalqımız üçün ailənin nə qədər önəmli olduğunu əks etdirir.

Ailə tarixin hər dönəmində və dünyanın hər yerində cəmiyyətin müəssəsi olmuşdur. Ailələr, əgər belə demək mümkünsə, çox vaxt cəmiyyətdə cərəyan edən mənfi və müsbət istiqamətlərdəki dəyişmələrin səbəbkarı olur. Cəmiyyətləri təşkil edən ailələr sağlamdırsa cəmiyyət də sağlamdır, ailələrdə sağlam mühit yox dursa cəmiyyət də sağlam mühitdən kasaddır. Buna görə də ailə qurarkən bu xüsusiyyətləri nəzərə almalı və cəmiyyətə xeyrli və lazımlı övladlar yetişdirməliyik.

Ədəbiyyat:

1. Milli Əxlaq və Ailə etiketləri (Akif Abbasov)
2. Ailə Təربiyəsində Etnopedaqoji Materiallardan istifadə imkanları. (Solmaz Həsənlı)

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-2 fakültəsi, qrup-205b, Səma Məmmədli
Elmi rəhbər: dos. Jalə Mustafayeva*

AİLƏDƏ UŞAQ ŞƏXSİYYƏTİNİN FORMALAŞMASININ İMKAN VƏ YOLLARI

Açar sözlər: ailə, uşaq, valideyn, tərbiyə

Əvvəllər eşitdiyim və çox xoşuma gələn bir deyim var: uşaq əzizdir, tərbiyəsi ondan da əzizdir.

Əvvəlki biliklərimə dayanaraq, tərbiyənin ilkin tərbiyə, yeni-dən-tərbiyə və özünütərbiyə ilə əlaqəsini qeyd edə bilərəm.

İlkin tərbiyə uşağa kiçik yaşlarında ailədə valideynlər tərəfindən verilir. Əgər kiçik yaşlarından insana düzgün tərbiyə verilsə, sonradan yenedəntərbiyəyə ehtiyac qalmaz.

Ailə özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik olan kiçik sosial qurumdur. Uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasında ailənin rolu çox böyükdür. Ailədə əsas aparıcı qüvvəni ər-arvad münasibətləri təşkil edir. Ailədə mehribanlıq, bir-birinə sədaqət, fədakarlıq, inam, güzəştə getmə, hörmət kimi bir çox müsbət keyfiyyətlər olmalıdır. Hər hansı tələbdən asılı olmayaraq, ailədə yaranan ziddiyyət və böhranın ziyanı uşaqlara dəyir. Sosioloqlar bu davanı döyüşə bənzədərək qeyd edirlər ki, bu döyüşdə qalib yoxdur, məğlub olan var. Bəzi ailələrdə valideynlər uşağa çox sərbəstlik verdiyi halda, bəzilərinə uşağa daha çox qadağalar, məhdudsiyyətlər qoyulur. Bunların hər ikisi uşağa ziyan verir. Valideynlə övlad arasında sevgi olduğu qədər tələbkərlilik də olmalıdır. Valideynlər övladlarının yaş və fərdi xüsusiyyətlərini hər zaman nəzərə almalıdırlar. Valideynlər uşağın maraqlarını nəzərə almayaraq onu kiçik yaşlarından bir neçə dil öyrətməyə məcbur edir, hətta ixtisas seçimində də azadlıq vermirlər. Fikrimcə, bu, çox yanlış düşüncədir. Çünki bu, uşaqlarda azad fikir qabiliyyətinin formalaşmasının qarşısını alır. Bəzi ailələrdə valideynlər uşağı həddən çox əzizləyir, kor-koranə məhəbbət sərgiləyir və onun hər dediyini etməyə çalışırlar. Bu da tərbiyəni pozan amillər sırasındadır. Hətta bəzən uşaq söyüş söydükdə “uşaqdır” deyib, onu müdafiə etməyə çalışırlar. Buna Azərbaycanın böyük satirik şairi M.Ə.Sabirin “Uşaqdır” satirası nümunə ola bilər: “Nə ədəb vaxtıdır, qoy söysün, uşaqdır, uşağım.”

Tərbiyə-uşaqda yeni imkanların, bacarıqların yaradılması deyil, onda mövcud olan imkanların qidalandırılmasıdır (Cuzeppe Madzini).

Uşağın xarakteri valideynlərin xarakterinin ən yaxşı göstəricisidir və ona uyğun olaraq inkişaf edir.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov A. Pedaqogika. Mütərcim. Bakı, 2010
2. İbrahimov F., Hüseynzadə R. Pedaqogika. II cild, Mütərcim. Bakı, 2013
3. İsmixanov M. Pedaqogikanın əsasları. Bakı, 2013

ESTETİK TƏRBİYƏNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: estetik tərbiyə, insan, gözəllik, təbiət, dəyərlər

Ruh bədəndə həvəslə yol getməlidir (Nizami Gəncəvi)

Tərbiyəsiz istedadı heyif (Sədi Şirazi)

Məhəmməd peyğəmbərin (s.ə.s) “Heç bir ata- ana uşağına gözəl tərbiyədən daha yaxşı bir miras qoya bilməz” kəlamı necə də cəlbedicidir. Hər bir övlad ailəsinin güzgüsüdür və onu əks etdirir.

Mən tərbiyənin olmazsa olmazı sayılan estetik tərbiyənin bəzi məsələləri haqqında danışmaq istəyirəm. Yunanca “estezis”sözündən götürülən və “hiss etmək,qorumaq” anlamına gələn estetika özündə bütün təkrarolunmaz gözəllikləri ehtiva edir. Bəzən “bədi tərbiyə” ilə “estetik tərbiyə” anlayışları qarışdırılır. Unutmayaq ki, bədi tərbiyə təkcə incəsənət əsərləri (tamaşa, rəsamlıq, teatr, kino) nümunələri vasitəsilə aparıldığı halda, estetik tərbiyə daha geniş anlayış olub, bədi tərbiyəni də özündə əks etdirir. Bu tərbiyənin birinci təcəssüm forması təbiət hadisələridir. Axar çaylar, qarlı dağlar, güllü-çiçəkli bağçalar, cəh-cəh vuran quşlar, balıqlar, heyvanlar, sıx meşələr məgər Tanrı tərəfindən çəkilmiş bir şah əsər deyilmi? Bu gözəlliklərə biganə qalmaq, onların təsiri altına düşməmək mümkün deyildir.

İkinci forma cəmiyyət hadisələri olub, insanlar arasındakı gözəl münasibətlərdən bəhs edir. Şəxsin görünüşü, əxlaqı, mədəniyyəti, xoşagələnlər nitqi, bədi zövqü və s onun estetik tərbiyəsindən xəbər verir. Həmçinin cəmiyyət qanunlarına riayət olunması, Vətənə məhəbbət, təbiətə sevgi buna misal ola bilər. “Mənim Tanrım gözəllikdir, sevgidir” deyən Hüseyn Cavid indi daha gözəl anlaya bilərik.

İncəsənətdə gözəllik özünü insan duyğularının tərcümanı olan musiqidə, rəngarəng boyalarla çəkilmiş rəsmlərdə şairlərin qələmindən axıb vərəqləri bəzəyən şeirlərdə, hadisələri əyani şəkildə insanlara çatdıran dramalarda, tamaşalarda, abidələrdə, xalçaçılıqda və daha yüzlərlə incəsənət növündə göstərir. Valideynlər və müəllimlər bu dəyərlərə məhəbbət aşılamaq üçün səylə çalışmalı, uşaqlarla birgə ekskursiyalar təşkil etməlidirlər. Yaxşı olar ki, uşaqlar kiçik yaşlarından musiqi, dram, rəsm, rəqs dərnlərinə aparılsın. Çünki bu onlara milli-mədəni dəyərlərə yiyələnmək, bu xəzinəni qorumaq, tanımaq bacarıqları aşılacaq və dünyagörüşlərini zənginləşdirəcək. Bundan əlavə, fiziki tərbiyənin verilməsi də məqsədəuyğundur. Məsələn, uşaqların yüngül idman növləri ilə (üzgüçülük futbol, voleybol, basketbol) məşğul olması onları

daha sağlam və güclü edər. Atalar demişdir; “Sağlam bədəndə sağlam ruh olar”. Sonda deyək ki, estetik zövqə sahib olmayan şəxsdən nə faydalı vətəndaş, nə xeyirxah övlad, nə də gözəllik aşıqı, mərhəmətli insan ola bilər.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov A. Pedaqogika. Mütərcim . Bakı, 2010
2. İbrahimov F., Hüseynzadə R. Pedaqogika. II cild. Mütərcim. Bakı, 2013
3. İsmixanov M . Pedaqogikanın əsasları. Bakı, 2012

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Təhsil fakültəsi, qr.208 A, Lalə Şükürova
Elmi rəhbər: dos. Bəşirov Vidadi*

ŞƏXSİYYƏTYÖNÜMLÜ TƏHSİLİN MÜASİR İSTİQAMƏTLƏRİ

Açar sözlər: təhsilin mahiyyəti, tədris prosesinin aparılması, bilik və bacarıqların inkişafı

Dünyanın hər bir yerində, ictimai inkişafın hər bir mərhələsində cəmiyyətin təhsillə üzvi bağlılığı olmuşdur. Gənc nəsillərin tədrisi, öyrədilməsi, maarifləndirilməsi ən qədim fəaliyyətlərdəndir. Bir məfhum kimi, **“təhsil” praktik fəaliyyət üçün gərəkli olan biliklərin və müvafiq bacarıq və səriştələrin** məcmusudur. Təhsil dedikdə yalnız formal təhsil, yəni məktəb və universitet təhsili nəzərdə tutulmur. Təhsil həyatın müxtəlif çağırışlarına hazırlıq üçün uzunmüddətli və çoxşaxəli öyrənmə prosesidir. Müasir təhsil insanın əqli fəaliyyətinin təşkil olunmasının daha təsirli üsullarını aşkarlamaya və istifadə etməyə çalışır. Hər hansı dövlətin sosial-iqtisadi sistemi çərçivəsində təhsil prosesi 3 istiqamətdə aparılır.

1. Biliklərin əldə edilməsi: Biliklərin dövlət ehtiyaclarına uyğun olaraq istifadə edilməsi.

2. Biliklərin absorbsiyası: Hamı üçün ümumi təhsilin təmin edilməsi, təhsil üçün imkanların yaradılması, ali təhsil sisteminin inkişafı.

3. Biliklərin ötürülməsi: yeni informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi, resursların hərtərəfli çıxışının təmin edilməsi. Təhsil sistemi ikili vəzifə yerinə yetirir: təhsil bir tərəfdən şəxsiyyətin intellektual və peşəkar tələblərinə cavab verməli, digər tərəfdən ümumən cəmiyyətin intellektual və peşəkar potensialını möhkəmləndirəndir. Təhsil sisteminin özünəməxsus funksiyaları da vardır:

1. Öyrənmənin şəxsiyyətinin və onun özəl bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi

2. Öyrənənin peşəkar hazırlığı
3. Cəmiyyətin elmi potensialının formalaşdırılması

Ədəbiyyat:

1. “Humanist pedoqogikanın hədəfləri” Bakı Azərbaycan Müəllimi qəzeti, 16 oktyabr 2016.
2. Müsahibə. Yeni Azərbaycan qəzeti, 13 yanvar 2011

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 2, qr. 228 A, Nuranə Hacızadə
Elmi rəhbər: b/m Sevdə Xaspoladova*

TƏLİM KEYFİYYƏTİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİNDƏ DƏRSDƏNKƏNAR TƏDBİRLƏRİN ROLU

Açar sözlər: fərdi, fənn, kütləvi, qrup, təlim-tərbiyə, məktəb, müsabiqə

Dərsdənkənar təlim-tərbiyə işi həyata keçirdiyi başlıca vəzifəyə və iştirakçıların sayına görə bir neçə qrupa ayrılır və müxtəlif formalarda təşkil oluna bilər:

Misal üçün, ilkin forma kimi fərdi şəkildə təşkil olunan tərbiiyə işi. Fərdi təlim-tərbiyə formasında həyata keçirilən tədbirlər iki cür zərurətdən irəli gələ bilər: Birincisi, ayrı-ayrı şagirdlərin istək və arzularından, ikincisi isə təlim-tərbiyə işinin gedişindən.

Şagirdlərin istək və arzuları nəzərə alındığı zaman onlar fəaliyyətin müxtəlif növlərinə – şəkil çəkməyə, müəyyən mövzuda məqalə və şeirlər yazmağa, tədbirlərdə iştiraka və s. maraq göstərirlər. Bu halda fənn müəllimləri, sinif rəhbərləri və başqaları şagirdlərin bacarıqlı olduqları sahəni üzə çıxarmaqla onlara düzgün istiqamət verə və fərdi şəkildə məşğul ola bilərlər.

Ayrı-ayrı sahədə bacarığı olan şagirdlərin iştirakı ilə təşkil olunan tədbirlərin digər şagirdlər tərəfindən izlənilməsi güclü tərbiyəvi təsirə malikdir. Belə tədbirlər sırasına – şagirdlərin əl işlərindən, rəsmlərdən ibarət sərğilərin keçirilməsi də şamil edilə bilər.

İkinci formaya qrup halında təlim-tərbiyə işi aiddir. Bu qruplarda maraq dairələri eyni olan şagirdlər birləşir, birgə fəaliyyət göstərirlər. Bu cür birləşmələr konkret fənlər üzrə fəaliyyət göstərən və müəyyən bir fənlə əlaqəsi olmayan qruplara bölünür.

Fənlər üzrə fəaliyyət göstərən birləşmələrə fənn dərnəkləri də deyilir. Bu dərnəklərdə şagirdlər sevdiqləri fənni daha dərinədən öyrənməyə və onun tarixi barədə daha ətraflı məlumat toplamağa çalışırlar.

Konkret fənlə əlaqəsi olmayan birləşmələrə müxtəlif adlı komandaları, öz fəaliyyət dərnəklərini misal göstərə bilərik.

Üçüncü forma kütləvi təlim-tərbiyə işidir ki, bura tarixi günlərdə, yarışlarda, müsabiqələrdə və s. həyata keçirilən tədbirlər aiddir.

Tarixi və eyni zamanda milli-mənəvi dəyərimiz olan hadisələrlə əlaqədar keçirilən tədbirlərə Novruz bayramı, Milli Dirçəliş, Müstəqillik, Silahlı Qüvvələr, Beynəlxalq Qadınlar, Konstitusiyaya günlərinin və digər bayramların kütləvi şəkildə həyata keçirilməsi aiddir.

Yarış və müsabiqələrlə əlaqədar keçirilən tədbirlərə isə fənn olimpiadalarını, idmanın hər hansı növünə aid yarışları, əl işlərindən və rəsmlərdən ibarət müsabiqələri misal göstərə bilərik.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov Akif – Pedaqogika, Bakı-2012
2. Kazımov Nurəddin-Məktəb pedaqogikası, Bakı-2011, səh429-431
3. Rüstəmov Fərrux- Pedaqogika, Bakı-2010

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 1, fakültəsi, qr.404B, **Tanrıverdiyeva Fatma**
Elmi rəhbər: müəl: Ü.Bəşirli*

MÜƏLLİMİN ŞƏXSİ KEYFİYYƏTLƏRİ

***Açar sözlər:** Pedaqoji mədəniyyət, müəllim, şəxsi keyfiyyətlər, səviyyə, pedaqoji fəaliyyət, pedaqoji vəzifələr, humanizm*

Pedagoji mədəniyyətin yüksək səviyyəsi pedagoji fəaliyyətdə şəxsi keyfiyyətləri ilə seçilən müəllimi göstərir. O işini peşəkar səviyyədə həyata keçirir.

İdeal pedagoji fəaliyyətlə istedadlı və qabiliyyətli adamlar məşğul olmalıdır.

Müəllim üçün ən vacib keyfiyyət humanizmdir. Bu konkret işlərdə və hərəkətlərdə öz ifadəsini tapır. Humanist münasibətlər şagirdin şəxsiyyətinə maraqdan, onun vəziyyətinə şərik olmaqdan, tələbkərlıqdan, şəxsiyyətinin inkişafına qayğı göstərməkdən və s ibarətdir. Müəllim həmişə fəal, yaradıcı şəxsiyyətdir. Kollektivdə pedagoji rəhbərliyi həyata keçirmək üçün inadlı, qətiyyətli olmalı, hər hansı bir situasiyanı müstəqil həll etməyə hazır olmalıdır. Dözümlülük də zəruri keyfiyyətlərdəndir.

Ədalətlik müəllimin peşə keyfiyyətlərinin ayrılmaz hissəsidir. Pedagoq sistemlik olaraq tələbələrin bilik, bacarıq və hərəkətlərini qiymətləndirməlidir. Qiymətləndirmə ilə bağlı mühakimələri, fikirləri tələbələrinin inkişaf səviyyəsi-

nə uyğun gəlməlidir. Heç bir şey obyektiv olmaq bacarığı qədər müəllimin əxlaqı nüfuzunu möhkəmləndirə bilmir. Müəllim tələbkar olmalıdır. Onun müvəfəqiyyətli işinin mühüm şərtidir. Müəllim ilk növbədə özünə yüksək tələblər verməlidir, çünki özündə olmayan şeyi başqasından tələb etmək olmaz.

Müəllimin yumor hissi pedaqoji prosesdə mövcud ola bilən güclü gərginliyi neytrallaşdırır. Deyirlər ki, şən müəllim qaraqabaq müəlliməyə nisbətən daha yaxşı öyrədir. Bu, sinifdə nisbətən emosional fon yaratmağa kömək edir.

Müəllim yalnız biliklərdə öz əksini tapan ideyalarla tərbiyə etmir, o, həm də ideyaları sinifə necə çatdırması ilə tərbiyə edir.

Müəllim vətəninə, millətini sevməlidir. O, gəncliyi də bu ruhda yetişdirməlidir. Əsl pedaqoq uşaqları, gəncləri vətənə məhəbbət ruhunda tərbiyə edir, onları vətənin müdafiəsinə hazırlayır.

Müəllim mədəniyyəti və mənəviyyatı ilə seçilməlidir. O, özündə mədəniyyəti, nəcib əxlaqı keyfiyyətləri cəmləşdirməlidir. Müəllim tərbiyə işinə Özümdən başlamalıdır, çünki özündə olmayan keyfiyyəti başqalarına vermək olmaz.

Müəllim yüksək nüfuz sahibi və nümunə olmalıdır. Nüfuzu qazanmaq çətin, itirmək isə asandır: yersiz hərəkət, söz ədalətsiz münasibət, müəllimi nüfuzdan sala bilər. Müəllim tərbiyə məktəbidir. Ümummilli Lider Heydər Əliyev də müəllim əməyini yüksək qiymətləndirərək deyirdi: "Müəllimlik işi həm şərəfli, həm çətin peşədir".

Ədəbiyyat:

1. Hümeyr Əhmədov. Pedaqogika. Bakı, 2006

*Азербайджанский Университет Языков
Факультет Образования 1, гр. 319А, Гасанова Айсун
Научный руководитель: Хиялова Наиба*

«ОДАРЕННЫЙ РЕБЕНОК В СЕМЬЕ»

Ключевые слова: *Семья, одарённость, воспитание, отношение.*“

Одним из наиболее существенных факторов, влияющих как на интеллектуальное, так и на личностное развитие ребенка, является семья. Детская одарённость занимает одно из ведущих мест среди самых интересных и загадочных явлений природы. Проблемы ее диагностики и развития волнуют педагогов и психологов на протяжении многих столетий. Интерес к ней в настоящее время очень высок. У одаренного ребенка складывается особая система ценностей, личност-

ных приоритетов, важнейшее место в которых занимает интеллектуальная деятельность, соответствующая содержанию одаренности. У одарённого ребенка повышенная эмоциональная чувствительность, впечатлительность, которая проявляется в самых разных формах. Он стремится добиться совершенства в выполнении деятельности. Со временем это превращается в залог высокого уровня профессиональных достижений. Исследования позволяют выделить несколько типов отношения родителей к одаренности: отрицательное, игнорирующее и положительное. Часть родителей не желают признавать исключительность своего ребенка или даже отрицательно относятся к ней. Они говорят о том, что не хотели бы видеть своего ребенка одаренным, а предпочитают, чтобы он был «как все». Другие родители игнорируют раннее проявление одаренности у детей и избегают вслух обсуждать их уникальные способности. Нейтральное отношение к одаренности имеет под собой скрытое неприятие. Родители дают ребенку понять, что его успехи их не радуют, что данный аспект детской личности родителей не интересует. Никогда не ругайте его за то, что он делает что-то не так, как все. Не говорите об одарённости ребёнка в его присутствии, не перехваливайте его. Делайте все возможное, чтобы обеспечить ребенка игрушками, бумагой для рисования, музыкальными инструментами - всем тем, что он сможет использовать для развития своих интеллектуальных и художественных способностей. Не ограничивайте ребенка в принадлежностях для игры и работы. Относитесь к ребенку ласково и чаще хвалите его там, где это оправданно – вам нужно создать в доме атмосферу тепла и доверия. Это дает ребенку психологическую свободу пробовать новые идеи и применять новые знания без страха получить в ответ резкое замечание. Показывайте ребенку, что любите его таким, какой он есть.

Литература:

1. Моница Г. Б., Рузина М. С. Ох, уж эти одаренные дети. Кулемзина А.В. Одаренный ребенок как ценность современной педагогики / А.В. Кулемзина

XARİCİ DİL DƏRSLƏRİNDƏ İNNOVATİV METODLARDAN İSTİFADƏ

Açar sözlər: motivasiya, cütlərlə iş, effektiv tərif

Xarici dillərin tədrisi digər humanitar fənlərin tədrisindən özünün xüsusiyyətinə görə fərqlənir. Təlim sistemində ənənəvi və müasir yanaşma mövcud olmuşdur. Ənənəvi yanaşmaya görə bu cür spesifiklik ilk növbədə xarici dil dərslərinə yeni məzmun verməkdən daha çox mövcud fikirləri yeni işarələr sisteminə çevirməyə xidmət etməsindən irəli gəlir.

Xarici dillərin tədrisi zamanı şagirdlərdə dilin komponentləri və dil bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi diqqət mərkəzində durur və qiymətləndirmə də müvafiq olaraq bu meyarlarla həyata keçirilir. Ümumiyyətlə ingilis dilinin tədrisində ilk növbədə yeni sözlərin kontekstdə öyrənilməsinə və oxu bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə önəm verilməlidir. Dil sözlərdən ibarətdir. Tələffüz və qrammatik qaydalar sözlərdə maddiləşir, sözləri bilmədən danışmaq isə qeyri-mümkündür. Xarici dil dərslərində innovativ metodların tətbiqinə, motivasiyadan başlamaq lazımdır. Xarici dili yeni başlayan şagirdlər təbii ki, bir çox çətinliklə qarşılaşırlar və təbii olaraq çoxsaylı səhvlərə yol verirlər. Bu zaman onlarda motivasiya, özünəinam kifayət qədər olmalıdır ki, şagirdlər özlərində iradə gücü tapa bilsinlər və danışdıqlarıdakı səhvlərə baxmayaraq xarici dili öyrənməyə və danışmağa davam etsinlər. Dərs ilinin, dərs həftəsinin ilk günlərində motivasiya yaratmaq üçün tanışlıq oyunlarından istifadə etmək sinifdə pozitiv mühit yaradır və təlim nəticələrini yaxşılaşdırır. Ümumiyyətlə ingilis dilinin tədrisi prosesində kommunikativ metodika bir qayda olaraq öyrənilən dilin mənimlənməsi dərk edilməsi baxımından kommunikativ oyunlar tətbiq edilir. Bundan əlavə şagirdlərin marağını qoruyub saxlamaq üçün dərs boyunca onların hər kiçik nailiyyətini tərifləmək və zaman fəaliyyət prosesini önə çəkmək lazımdır. Məsələn “yazı işindən görünür ki, sən həqiqətən çox çalışmışsan”. Başqa sözlə tərif bacarıq, zəka yönümlü yox iş yönümlü olmalıdır. Uşağı bacarığına və yaxud, əqli qabiliyyətinə görə tərifləyəndə, o daha çətin məsələ ilə qarşılaşanda bunu daha az çalışması, daha az səy göstərməsi ilə deyil zəka gücünün az olması bacarığının olmaması ilə əlaqələndirir və nəticədə həvəsdən düşərək dərsə olan bütün marağını itirir və çalışmır. Dil ünsiyyət vasitəsi olduğundan onu öyrənməkdə başlıca məqsəd

bu dildə ünsiyyət qurmaq bacarığına yiyələnməkdir ki, bunun da səmərəli yolu bütün şagirdlərin dərslər zamanı xarici dildə mümkün qədər çox danışmasına şərait yaratmaqdır. Bunun üçün ən effektiv vasitə cütlərlə işdir. Cütlərlə işin hər hansısa formasına keçməzdən əvvəl şagirdlərə düşünmək fikirlərini formalaşdırmaq üçün vaxt verməkdə fayda vardır. Dərs zamanı şagirdlərarası bu cür əlaqələrin yaranması mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Ədəbiyyat:

1. Abbasova Sevinc, İngilis dili fənninin tədrisi metodikasında yeni, müasir təlim metodları. Bakı 2005 səhifə 1, 2, 3.
2. Zülfiyyə Veysova Fəal/İnteraktiv təlim kitabı səhifə 18.
3. www.azteachers.az

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Təhsil- 2, qv 206B, Aslanova Gülər Şahin qızı
Elmi rəhbər: b/m Bağirova Tahirə*

MÜASİR AİLƏLƏRDƏ VALİDEYN-ÖVLAD MÜNASİBƏTLƏRİ

Açar sözlər: ailə münasibəti, ziddiyyət, tələbkarlıq

Şəxsiyyətin əsasının qoyulmasında və formalaşmasında ailənin, ailə münasibətlərinin rolu əvəzəedilməzdir. Ailə münasibətləri cəmiyyətdə bərqərar olmuş ictimai münasibətlərlə bağlıdır. Cəmiyyət dəyişdikcə ailə də dəyişir.

Ailə münasibətləri uşaqların emosiya və hislərinə təsir göstərir. Yaş artdıqca uşaqlar həmin münasibətləri mənimsəyir və beləliklə, oğlan və qızların xarakter əlamətləri formalaşır. Valideynlər övladları ilə münasibət qurarkən onların yaş, cins və fərdi xüsusiyyətlərinə diqqət yetirməyə, ailə münasibətində ciddi ziddiyyətlər yarana bilər. Valideynlərin özlərinin maraqlarının məhdud olması uşaqların dünya, ailə, insan haqqında təsəvvürlərində əks olunur.

Hər ailədə övlada qarşı münasibət müxtəlif cürdür. Bir çox ailədə valideynlər övladlarına qarşı həddindən ziyadə tələbkarlıq göstərirlər. Uşaqlar nadinclik etdiyi zaman fiziki cəza tətbiq edərək onlara təkə fiziki deyil, həm də psixi zədə yetirirlər. Fiziki cəza uşağın qəlbində zərifliyi və həssaslığı məhv edir. Tələbkarlıq uşağın şəxsiyyətinə və ləyaqətinə təzyiq kimi deyil, ona etibar və hörmət zəminində olmalıdır. Müasir ailələrdə isə uşaqların müxtəlif cür əzizlənməsi özünü göstərir: onlar uşağı əmək qayğılarından azad edirlər, uşağın hər sözünə əməl edilir, çətinlikləri onun üçün ata və ana aradan qaldırır və s. Tutduğu xoşagəlməz hərəkətlərə görə heç bir cəza al-

mayan, hətta valideynlərin biri tərəfindən müdafiə edilən uşaqlar vardır. Bu zaman belə fikir yaranır ki, ona hər şeyə icazə verilir və nə istəsə, edə bilər. Buna görə də uşaqlara qarşı bəslənən qayğının həddi gözlənilməlidir.

Valideyn-övlad münasibətlərində ailənin təhsil, bilik, mədəni səviyyəsinin nə dərəcədə olmasının rolu önəmlidir. Əxlaqı, tərbiyəvi, mənəvi amillər bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. V.A. Suxomlinski qeyd edirdi ki: "Uşaqların əsas tərbiyə məktəbi ər və arvad, ata və ana arasında yaranmış münasibət uşaqların bugünü və gələcəyi üçün istiqamətləndiricidir".

Ədəbiyyat:

1. İbrahimov F., Hüseynzadə R. "Pedaqogika" Dərslik. Bakı, 2012

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1 qf. 310A, Əhmədli Könül,
Elmi rəhbər: b/m Ələkbərova Məhbubə*

TƏRBIYƏ PROSESİNDƏ SÖZLƏ İŞİN VƏHDƏTİ

Açar sözlər: tərbiyə, söz, iş, prinsip

Tərbiyə işinin müvəffəqiyyətlə getməsi üçün pedaqoqlar əsas şərti tərbiyə edənin müntəzəm tərbiyə olunmasında görürdülər. Tərbiyədə nümunə şərtidir, tərbiyə edənin özündən yaxşı nümunə ola bilməz, tərbiyə olunan ona tərbiyə verənin öz əməlinə, kimliyinə nəzər yetirir, onu yoxlayır, özünə məxsus sınaqdan keçirir, ondan sonra gəlir ona əməl edib-etməmək. Tərbiyə edənin kimliyini, nəçiliyini biləndən sonra onun hansı imkanda, hansı dəyərdə tutulacağı da tezliklə müəyyənləşir, sonra həmin tərbiyə edənin özünün nümunə çəkməsi ya istehza xarakteri daşıyır, ya da doğrudan da buna qarşı münasibət dəyişir, bir sözlə, deyilən sözlə insanın özünün əməlinə bir uyarlıq, yaxınlıq, bir vəhdət olmalıdır ki, qarşı tərəf onun səmimiyyətinə inana bilsin.

Tərbiyə bizim düşündüyümüz kimi məktəbdə öyüd-nəsihət xarakterində, nizam-intizam çərçivəsində həyata keçirilmir, o, insanın təkcə zəkasını deyil, ruhunu, qəlbini, davranışlarını, ünsiyyətini, münasibət tərzini cıralayır. Tərbiyə işi üzrə çox sanballı elmi-pedaqoji və psixoloji əsaslı, müasir məzmunu əks etdirən bir konsepsiya hazırlanmalıdır.

Tərbiyədə bir qanunauyğunluq gözlənilməlidir və sözün imkanları tərbiyədə həmin məqsədin əldə olunmasında əsas vasitədir, sözə həmişə önəm verilməlidir, ondan yerli-yerində istifadə olunmalıdır. Məktəb təhsil, tərbiyəni isə əsasən, ailə verir. İntellektual səviyyənin formalaşmasında ailənin öz yeri var, təlim və tərbiyə prosesi ayrılmazdır, onlar bir-birilə vəh-

dətdədir, biri digəri üçün zəmin yaradır, baza rolunu oynayır. Gənc nəslin tərbiyəsində valideynlərin gücündən istifadə olunması məktəb rəhbərlərinin daim diqqət mərkəzində olmalıdır.

Tərbiyədə sözlə əməlin birliyi prinsipi mövcuddur.

Bu prinsip şagirdlərin şüuruna və əhval-ruhiyyəsinə səmərəli təsir göstərməkdə həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Vəhdət olan yerdə sözlə iş arasında fərd, uyğunsuzluq olmur, şüur davranışa, söz əmələ müvafiq gəlir. Tərbiyədə sözlə işin vəhdəti prinsipini rəhbər tutaraq müəllim, məsələn: «Şagirdlər üçün qaydalar»dan hər hansı birinin əhəmiyyəti barədə uşaqlara müvafiq məlumat verdikdən sonra onları həmin qaydaya aid praktik işlərə cəlb etməlidir. Ümumiyyətlə düzgün təşkil olunmuş əmək qüvvətli tərbiyə amili olduğundan məktəblilərin söylərini müxtəlif növ əmək kollektivlərində, birlikdə həyata keçirilən kütləvi tədbirlərdə cəmləşdirmək, əməyin və ictimai-faydalı işlərin tərbiyəvi imkanlarından maksimum istifadə etmək yaxşı nəticə verir və haqqında danışdığımız tərbiyəvi prinsipə uyğun olar.

Ədəbiyyat:

1. Hüseynzadə R.L.Qədim və orta əsrlərdə Azərbaycanda tərbiyə, təhsil və pedaqoji fikir. Bakı: Nurlar, 2007.
2. Əhmədov H.H. Pedaqogika.(Dərs vəsaiti). Bakı, 2006
3. Qasımova L.N., Mahmudova R.M.Pedaqogika. (Dərs vəsaiti) Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, 2010.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1, qr 310A, Cəfərova Laləzar
Elmi rəhbər: b/m Ələkbərova Məhbubə*

AİLƏDƏ BAŞ VERƏN QÜSURLARIN SƏBƏBLƏRİ

Açar sözlər: ailə, ana-ata, qısqançlıq, zorakılıq

Ailə şəxsiyyətin tərbiyəsi və inkişafının sosiomədəni mühitidir. Ailə insanın həyatında, formalaşmasında mühüm rol oynayır. Uşağın doğulması, inkişafı, formalaşması ailədən başlayır. Uşaq ailədə elə ilk gündən birgəyaşayış normalarını mənimsəyir, öz ailəsində olan yaxşını və pisi, ailəyə aid olan hər bir cəhəti götürür və artıq gələcəkdə uşaq ailəsində gördüklərini təkrar edərək, sosiallaşır.

Ailə eyni zamanda cəmiyyətin də vəziyyətini əks etdirir. Yəni cəmiyyətin iqtisadi, sosial, maddi durumu necədirsə, ailə də eyni tərzdə olur. Ailəni biz həyatımızın bir parçası da deyə bilərik. Ailənin əsasında ən başlıca rol oy-

nayan insanlar valideynlərdi. Yəni ana və ata. Məhz onların sayəsində biz böyüyüb, boya-başa çatırıq. İnsan həyatda hər bir zaman valideynlərə borcludur.

Müasir dövrdə bir çox problemlər var. Qlobal, istisadi, siyasi, ekoloji, maddi, eyni zamanda psixoloji problemlər, iş həyatında iş stress, aqressiya, konfliktlər və s. Bu problemlərdə insana psixoloji təsir göstərir, insanın sağlamlığının aşağı səviyyədə olmasına, eyni zamanda birbaşa ailəyə təsir göstərir.

Müasir dövrdə geniş yayılmış problemlərdən biridə ailə daxilində olan konfliktlərdir. Konflikt latın sözü olub, mənası “mübahisə” deməkdir. Yəni insanların fikirlərinin, maraqlarının, dünyagörüşünün bir – birindən fərqli olmasıdır. Ailə daxili mübahisələrin səbəbləri ən çox işsizlik, işdə olan stress, aqressiya, maddiyatın zəif olması, qadın ilə kişi arasında mövcud olan problemlərdir.

Ailədə rast gəlinən problemlərdən biri də qısqançlıqdır. Qısqançlıq hər hansısa bir hərəkət, yaxud situasiyada qarşı tərəfə təsir edən reaksiyadır. Qısqançlıq geyimlə, işlə bağlı müəyyən xüsusiyyətlərin xoşa gəlməməsi ilə olur. Qısqançlıq ən çox ailəyə təsir göstərir.

Ailədə baş verən digər problemlərdən biridə ailə zorakılıqlarıdır. Zorakılıq müasir dövrdə geniş yayılan psixoloji problemdir. İstər ailədə, istərsə də təlim-tərbiyə müəssisələrində, eyni zamanda cəmiyyətdə fiziki, emosional, psixoloji və aktual xarakterli zorakılıqlara çox təsadüf olunur.

Ailədə baş verən zorakılığın səbəbləri ailənin natamam olması, qadın ilə kişi arasında olan problemlər, valideynlərin psixoloji cəhətdən sağlam olmaması və s. göstərmək olar. Kişinin qadına qarşı göstərdiyi fiziki zorakılıq həm qadına, həm də ən çox uşağa təsir edərək, birbaşa psixikada iz salır, nəticədə psixoloji problemlərə yol açır. Buna baxmayaraq sonralar ailədə hər şey düzəlir, münaqişələr də qaydasına düşür. Amma uşaqda ciddi problemlər yaranır.

Ədəbiyyat:

1. “Ailə xoşbəxtdirsə deməli, insan da xoşbəxtidir” Nərmin Bədirova. 2015.
2. Qadınlar və zorakılıq. – B., 2000
3. Həsənova M. Azərbaycanca ailə: hüquqi və demoqrafik aspektləri. – B.,

2004

İNGİLİS DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ MÜXTƏLİF ÖYRƏNMƏ ÜSULLARI

Açar sözlər: ingilis dili, metod, üsul, müəllim, şagird

Müasir dövrdə artan tələbatların ödənilməsi yeni üsulların yaranmasını vacib edir. Günümüzdə ingilis dilinin beynəlmiləl dil olması və ingilis dilli ölkələrlə inkişafda olan əlaqələrin mövcudluğu bu dilin öyrənilmə ehtiyacını artırır.

İngilis dilli dərslərdə bu dilin daha rahat qavranılması və tədris olunması üçün bir sıra üsullardan istifadə olunur. Bunlardan passiv metod, aktiv metod, interaktiv metod və s. misal göstərmək olar. Passiv metod artıq keçmişdə qalmış bir metoddur və bundan istifadə edilmir. Amma bəzi müəllimlər tərəfindən hələ də tətbiq edilir. Bu metodda şagird yalnız dərslə qulaq asır, müəllim danışır.

Aktiv metod nədir? Aktiv metod illərdir ki, tədrisdə tətbiq edilir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələri illər əvvəl bu metoddan istifadə edirdilər, amma Azərbaycanda hələ də bu metodun tətbiqi daha genişdir. Sovet təhsil sistemində passiv metod daha çox tətbiq edilirdi. Bu metodda sadəcə müəllim danışmalı idi. Aktiv metodda isə müəllim danışarkən hər hansı bir şagird də mövzu müzakirəsinə qoşulur və sınıfdə bir aktivlik olur.

İnteraktiv metod nədir? Avropa təhsilində əsas metod kimi interaktiv metod tətbiq edilir. Bu metodda mövzunun müzakirəsi zamanı müəllimlə şagird arasında müzakirə ilə yanaşı, şagirdlər arasında da müzakirə olur.

İnteraktiv metodu xırdalasaq, dil öyrətmənin sadə üsullarını görə bilərik:

1. Şagirdlər lüğət dəftəri və qeyd dəftəri götürür, yeni öyrədilən sözləri və deyilən məlumatları qeyd edir.

2. Şagirdlərin dərslər prosesində bir- biriləri ilə ingilis dilində diskussiya etməsinə şərait yaradılır, səhv etdikləri halda onları danlamaq əvəzinə səhvləri başa salınır.

3. İnteraktiv oyunlar keçirilir. Məs: “Saymon says..”(Saymon deyir ki..) Misal çəkilən oyun zamanı Saymonun dediklərinə əsasən müvafiq hərəkətlər icra olunur. Digər bir oyun isə kartlarla keçirilən oyunlardır. Kartlara sözlər yazılır və hər bir şagird o sözü ingilis dilində digərlərinə izah etməyə çalışır.

Bunlar kimi bir çox metod yardımı ilə (məs: filmlərdən fraqment izlənilməsi, mütəmadi dinləmələrin aparılması) ingilis dili dərslərini daha effektiv və səmərəli etmək mümkündür.

Ədəbiyyat:

1. http://www.anl.az/down/meqale/az_muellimi/2010/oktyabr/13476.htm
2. <https://www.celt.az/ingilisdilind%C9%99rs1%C9%99rind%C9%99-in-teraktiv-metod/>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1, qr 310A, Rəsulova Səkinə
Elmi rəhbər: b/m. Ələkbərova Məhbubə*

ÇOXUŞAQLI VƏ TƏK UŞAQLI AİLƏDƏ TƏRBİYƏ

Açar sözlər: ailə, valideynlər, uşaqların tərbiyəsi, valideynlərin vəzifələri.

Ailə tərbiyəsi növü ailədaxili münasibətlərin kobud, integrativ xarakteristikası, valideynlərin valideyn vəzifəsinə münasibəti, müxtəlif növ yönümlülük, münasibət, uşağa emosional münasibət, valideyn bacarıq səviyyəsidir.

Ailədə tək uşaq böyütmə xüsusiyyətlərinin ümumi iki nöqtəsi var. Birincisi: yeganə uşaq digər uşaqlara nisbətən daha emosionaldır, çünki qardaşlarının rəqabəti ilə əlaqəli narahatlıqları bilmir. İkincisi: yeganə uşaq zehni tarazlıq əldə etmək üçün həmişəkindən daha çox çətinlik çəkməlidir, çünki kifayət qədər qardaşı və bacısı yoxdur. Psixoloqlar nə deyirlərsə, birinin – ailədəki yeganə uşağın həyatı çox vaxt məhz bu, ikinci, nöqteyi-nəzərini təsdiqləyən bir şəkildə inkişaf edir. Çətinliklər, tamamilə qaçılmaz deyil və buna görə çox yayılmışdır ki, onları görməmək axmaqlıq olardı.

Şübhəsiz ki, tək uşağı olan valideynlər ona həddən artıq diqqət yetirirlər. Onu yalnız ona sahib olduğu üçün çox maraqlandırırırlar, halbuki o yalnız birincidir. Bəziləri, ilk uşaqları sakitcə, bacarıqlı şəkildə idarə edə bilirlər, sonrakı uşaqlara etibar edirik. Burada əsas səbəb təcrübəsizlikdir. Ancaq aşkar etmək asan olmayan digər səbəblər də var.

Uşaqların zehni inkişafındakı bəzi əngəllərin çox qəti bir adı var – istixana şərtləri, uşağa qayğı göstərildikdə, şişməmiş, əzizlənmiş, qayğısına qalanda – bir sözlə əllərinə geyilən. Bu qədər həddən artıq diqqət səbəbi ilə zehni inkişafı qaçılmaz yavaşlayır.

Bununla birlikdə böyük bir ailədə tərbiyə prosesi heç də mürəkkəb və ziddiyyətli deyil. Birincisi, belə ailələrdə böyüklər çox vaxt uşaqlara qarşı ədalət hissələrini itirirlər, onlara bərabər olmayan sevgi və diqqət göstərirlər. Təqsirləndirilən uşaq hər zaman özünə qarşı reaksiya göstərən istilik və diqqətin çatışmazlığını hiss edir: bəzi hallarda bunun üçün müşa-yiyyət olunan psixoloji vəziyyət narahatlıq, özünə inamsızlıq və özünə şübhə hissi olur, digərlərində isə aqressivliyin artması, həyat vəziyyətlərinə

qeyri-adekvat reaksiya olur. İkincisi, böyük ailələrdə valideynlərə, xüsusən anaya olan fiziki və zehni stress kəskin şəkildə artır. Uşaqlarının inkişafı və onlarla ünsiyyət, maraqlarına diqqət göstərmək üçün sərbəst vaxtı və imkanları azdır. Təəssüf ki, çoxuşaqlı ailələrin uşaqları digər növ ailələrin uşaqlarına nisbətən təxminən 3,5 dəfə daha çox sosial təhlükəli davranış yolunu tuturlar. Geniş bir ailənin uşağının ehtiyaclarını və maraqlarını qarşılamaq üçün daha az imkanları var, onsuz da tək uşaqlı ailəyə nisbətən daha az vaxt verilir, bu, əlbəttə ki, inkişafına təsir edə bilməz. Bu çərçivədə böyük bir ailənin maddi təminat səviyyəsi çox əhəmiyyətlidir.

Ədəbiyyat :

1. Azarov Yu.P. "Ailə pedaqogikası", M.: Ed. Siyasi ədəbiyyat, 1987
2. Zagvyazinsky V. I. "Təhsildə fərdi-sosial yanaşma" "Pedaqogika" - №3, 2006
3. Kovalev S.V. "Ailə münasibətləri psixologiyası", M.: Ed. "Pedaqogika", 1987.

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Təhsil-2, qr. 206B, Əliyeva Zeynəb Yaşar qızı
Elmi rəhbər: b/m. Bağirova Tahirə*

ÖYRƏNƏNLƏRİN YARADICI FƏALLIĞININ TƏMİN OLUNMASI

Açar sözlər: yaradıcılıq, tədqiqatçılıq, təfəkkür, problem Situasiya

Yaradıcı gənclər tərbiyə etmək məktəb qarşısında duran mühüm vəzifələrdəndir. Təlim prosesi nə qədər məqsədəuyğun qurulsun, şagirdin istedadı da bir o qədər tez üzə çıxar və inkişaf edir. Hər bir şagirdin sirli, qəribə dünyasına ilkin olaraq müəllim daxil olur. Müəllim şagirdin qabiliyyətini düzgün müəyyənləşdirməkdə, ona fərdi yanaşmaqda, inkişafına düzgün istiqamət verməkdə yardım göstərir. Bütün bunlar müəllimlərdən hər hansı fənnin tədrisində işini yüksək səviyyədə qurmağı tələb edir.

Bu gün istedadlı şagirdləri üzə çıxarmaq və onlardakı bu qabiliyyəti inkişaf etdirmək üçün müxtəlif metodlar mövcuddur. Bunların içərisində şagirdlərin tədqiqatçılığa cəlb edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bunun üçün ilk növbədə hər şagirdin istedadının məhz hansı sahədə olduğunu müəyyən etmək lazımdır. Tədqiqatçı şagird müstəqil olmalıdır. Şagird öz düşündüyünü sərbəst deməli, səhv olacağından çəkinməməlidir. Fənlərarası əlaqə şagirdlərin tədqiqatçılıq qabiliyyətini ya bir neçə fənn istiqamətində

inkişaf etdirə bilər, ya da şagird özü üçün hansı fənnə dərindən yiyələnmək istədiyini, hansı fəndə özünü daha çox təsdiq edə biləcəyini kəşf edə.

Yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı şəxsiyyətin inkişaf mərhələlərindən keçir, təşəbbüskarlıq, qərarların qəbulunda müstəqillik, özünü azad ifadə etmə vərdişləri özünənam oyadır. İstedadlı və tədqiqatçı şagirdlər müxtəlif dərəcələrdə, şagird elmi cəmiyyətlərində birləşməli və qabiliyyətlərini orada inkişaf etdirməlidir.

Bugünkü təhsil şagirdlərə təkcə bilik verməyi deyil, onlarda müəyyən bacarıq və səriştələrin inkişaf etdirilməsini də tələb edir. Beləliklə, şagirdlərin şəxsiyyət kimi formalaşmasında təfəkkürün inkişafı çox mühüm amildir. Şagirdlərdə yaradıcılıq qabiliyyətinin olması onların şəxsi ifadə tərzini istiqamətləndirərək, müstəqil düşüncəsini inkişaf etdirir. İstifadə olunan metodlar, üsul və vasitələr, hətta dərslərin gedişi belə yaradıcı olmalıdır. Yaradıcılıq öz növbəsində müəllimdən yüksək emosionallıq, dərin həssaslıq, işə yaradıcı münasibət, yüksək psixopedaqoji bilik tələb edir. Dərslərin motivasiya mərhələsində ortaya qoyulmuş problem və onun həlli tələbatı fəal dərslərdə təfəkkür prosesini işləməyə və şagirdlərin idrak fəallığını artırmağa sövq edir.

Ümumiyyətlə, yaradıcılıq prosesi bu vaxtdək məlum olmayan, maraq və həyəcan doğuran hadisələrə insanda sual doğurur və onu bu suala cavab axtarmağa sövq edir. Belə ki, problem situasiyanın həlli yollarını axtarıb tapma şagirdlərdə araşdırma qabiliyyətini formalaşdırır, yaranan suallar onları düşündürür, təfəkkürlərini "işə" salır, bununla da öyrənənlər yaradıcı fəallığa qoşulurlar.

Ədəbiyyat:

1. M.Mərdanov, "Azərbaycan təhsili islahat yollarında: uğurlar, problemlər, vəzifələr" Bakı, 2001

*Azərbaycan Dillər Universiteti
SABAH fakültəsi, S-201-3, Cəfərova Şəms
Elmi rəhbər: dos. Nigar Zeynalova*

TƏLİMDƏ QİYMƏTLƏNDİRMƏ VƏ ONUN MÜSTƏQİL İŞƏ STİMULLAŞDIRICI TƏSİRİ

Açar sözlər: qiymətləndirmə, diaqnostik, formativ, summativ, keyfiyyət

Qiymətləndirmə təlim prosesinin tərkib hissəsi olduğuna görə onun yaranma tarixi də təlim qədər qədimdir. Tədqiqatlar göstərir ki, ilk qiymətləndirmə Çində dövlət məmuru kimi çalışmaq üçün 587-ci ildən tətbiq edilmişdir. Qiymətləndirmə – təhsilalanın təlim nəticələri olub, müəllim-

lərin və məktəbin fəaliyyətinə, valideynin təhsilə olan münasibətinə, məktəb rəhbərlərinin peşəkarlıq səviyyəsinə verilən qiymət kimi qəbul edilir. Məktəbdaxili qiymətləndirmə üç qrupa bölünür:

1. Diaqnostik qiymətləndirmə konkret bir mərhələdə təhsilalanın nailiyyət səviyyəsini müəyyən etmək üçün aparılır və şəraitə görə təlim məqsədləri və ya strategiyalarında çevik dəyişikliklər aparılmasını təmin edir, şagirdlərin maraq dairəsi, dünyagörüşü haqqında məlumatlar verir. O həm şifahi, həm də yazılı keçirilə bilər, lakin əvvəldən planlaşdırılmış olmalıdır.

2. Formativ qiymətləndirmə təlim prosesinin hər hansı bir mərhələsi üçün müəyyən olunmuş nəticələr əsasında şagirdlərin bilik və bacarıqlarının formalaşma səviyyəsinin qiymətləndirilməsidir. Müəllim digər qiymətləndirmə növlərində olduğu kimi, formativ qiymətləndirmədə də mükəmməl hazırlanmış meyarlardan istifadə etməlidir. Meyarların məzmunu həm şagirdlərə, həm də onların valideynlərinə aydın şəkildə izah olunmalıdır. Belə olduğu halda, həm obyektivlik həm də şagirdlərdə özünüqiymətləndirmə bacarığı formalaşacaqdır. Meyarlar müəllimin həm özü tərəfindən, həm də şagirdlərlə birgə hazırlana bilər. İkinci olduğu halda, şagirdlə müəllim arasında əks-əlaqə yaranır, bu isə onların ünsiyyətinə birbaşa öz müsbət təsirini göstərir. Müəllim şagirdlə əməkdaşlıq quraraq onu daha da ruhlandırır.

3. Yekun (Summativ) qiymətləndirmə təhsilin hər hansı bir mərhələsində şagirdlərin əldə etdikləri nailiyyətlərin qiymətləndirilməsidir. Qiymət şagird-şagird, şagird-müəllim, şagird-valideyn münasibətlərinə birbaşa təsir göstərir. Bu səbəbdən, nisbətən uğursuz nəticə göstərmiş şagirdi məzəmmət etmək və ya istedadlı şagirdi yerli-yersiz tərifləmək həm onda özünəarxayınlıq yaradacaq, həm də şagirdlərarası münasibətlərə səbəb olacaqdır. Bilik və bacarıqları qiymətləndirərkən şagirdin davranışı ona cəza vasitəsi kimi istifadə edilməməlidir, bu müəllimi hörmətdən, şagirdi isə həvəsdən salır. Müəllim təlim metodlarını nəzərə alaraq, şagirdlərə özlərinə uyğun tapşırıqlar verməli, tədqiqat aparmağı, öyrənmənin yollarını öyrətməli və həvəsləndirməlidir. Şagirdlərin müvəffəqiyyət dərəcəsi müəllim əməyinin güzgüsüdür. Bu səbəbdən, dərəcə olan maraqlarını və dərs ilinin sonu üçün qoyduqları məqsədləri tərzinin eyni gözündə saxlamaqla onları həvəsləndirmək lazımdır.

Ədəbiyyat:

1. A. Abbasov, H. Əlizadə. Pedaqogika. Bakı-2000
2. Nigar Zeynalova, Hümeyir Əhmədov. Pedaqogika. Bakı-2019
3. Nurəddin Kazımov Məktəb pedaqogikası. Bakı-2002

TƏLİM PROSESİNDƏ VƏ DƏRSDƏNKƏNAR TƏDBİRLƏRDƏ ŞAĞİRD LƏRDƏ TOLERANTLIĞIN FORMALAŞDIRILMASI YOLLARI

Açar sözlər: Tolerantlıq, dözümlülük, qlobal problem, hörmət, din , milli və etnik qruplar

Tolerantlıq mahiyyət etibarilə nədir? Latın sözü olan Tolerantlığın hərfi mənası dözümlülük deməkdir. Ancaq tolerantlığın vahidliyi və mövcudluğu ilə bağlı müxtəlif variantlar var. Tolerantlıq müxtəlifliyin mövcudluğuna təminat verən hüquqi bərc və mənəvi tələbatdır. Tolerantlıq dini, milli, irqi mənsubiyyətdən asılı olmayaraq, insanlara hörmətlə yanaşmaqdır. Amma bu hörmət qanunun tələbinin yox, insanın mənəvi tələbatının nəticəsi olmalıdır. Tolerantlıq insanın mədəni və əxlaqı ilə bağlı anlayışdır. Əgər qanunun yaratdığı qorxu altında başqasının inancına hörmət göstərilirsə, bu qanunun aliliyinin təsdiqidir. Deməli, tolerantlıq dini, milli və irqi mənsubiyyətdən asılı olmayaraq insanlara məcburiyyət qarşısında deyil, insanlara könüllü şəkildə yanaşmaqdır.

Azərbaycan tarixən milli və dini baxımdan həmişə tolerant ölkə olmuşdur. Azərbaycan xalqının tolerant bir xalq olduğunu, həm tarixi mənbələr, həm də müxtəlif variantlarda ölkəmizə gələn xarici qonaqlar təsdiq etmiş və etməkdədirlər. Azərbaycan tarixən çoxsaylı etnosların və müxtəlif dinlərin birlikdə yaşamasına baxmayaraq, indiyə kimi heç vaxt bu ərazidə milli ayrı - seçkilik baş verməmiş və dini qarşıdurma olmamışdır.

Təlim prosesində şagirdlərə tolerantlığı aşılamağın imkanları çoxdur.

1. Hər hansı bir mövzunun tədrisi zamanı şagirdlərdə tolerantlığa olan meyil və maraqlarının üzə çıxarılması.

2. Şagirdlərdə tolerantlığa dair baxışların formalaşdırılması.

3. Təlimin tərbiyəedici xarakterinin müəyyənləşdirilməsilə bağlı iş aparan müəllimin tolerantlığa xüsusi yer ayırması.

4. Şagird əməkdaşlığında tolerant davranışa müəllimin xüsusi diqqət yetirməsi.

Ümumtəhsil məktəblərində təşkil olunan dərslənkənar tədbirlərin hər birində məktəblərdə tolerantlığın düzgün inkişafını həyata keçirmək mümkündür.

Ədəbiyyat:

1. I.S. Hüseynov. "Azərbaycanda dini tolerantlıq mədəniyyəti: tarix və müasirlik "Bakı, "Təknur", 2012, (176 səh)
2. T. Əliyeva "Tələbələrdə tolerantlığın idarə olunması ilə bağlı aparılan işlərin spesifik xüsusiyyətləri" Pedaqogika 2018,

*Азербайджанский Университет Языков
Факультет Образования. Гр.318а, Маммедова Камилла Айдын гызы
Научный руководитель: Наиба Хиялова*

КАК ВОСПИТАТЬ РЕБЕНКА В ВОЕННОЕ ВРЕМЯ

***Ключевые слова:** война, дом-фронт, воспитание*

Во всём мире более 1,5 миллиарда человек переживают вооружённые конфликты. Мы все прекрасно знаем, что любая война ложится на еще не окрепшие плечи детей и подростков, формируя, а иногда и калеча детское сознание. Они, как и взрослые, боятся, страдают, трудятся и выживают. Дети, без сомнения, являются самыми невинными и уязвимыми жертвами... И не только из-за очевидной угрозы физической безопасности, но часто из-за негласного влияния войны на их семьи. Война ставит детей под серьёзную угрозу возникновения психологических и поведенческих проблем. Однако есть и хорошие новости. Качество ухода за детьми в семье может повлиять на их благосостояние больше, чем сама война, которую они переживают. Детей можно защитить воспитанием, которые родители дают день ото дня во время и после конфликта.

Наша задача в настоящее время – собрать материал, позволяющий сформировать программу по подготовке родителей, скорректированную под курс военного времени. Эта программа основывается на проверенных временем советских исследованиях и новейших западных методиках.

Для лучшего понимания детского фактора в данном исследовании используются вырезки из книг, написанные детьми войны: как изменилось понимание института-семьи, как расти без одного родителя или вовсе в одиночку и воспитывать в себе характер самому.

Дом-фронт – название домашнего очага во время войны. Накаленная обстановка, строгие правила и запреты, множества инструкций являются атрибутами каждого члена семьи в военное время. Проблема устройства дома-фронта в 21 веке затрагивается в научном исследовании.

Мы не можем остановить войны и конфликты. Однако мы с

улучшением системы поддержки родителей, появляется шанс создать программу действий для преодоления военных невзгод.

Литература

1. Анна Франк – Убежище. Дневник в письмах. Москва. 2015 (переиздание)
2. Балушкина Г.Н. - Великая отечественная война в воспоминаниях детей. Москва. 2015
3. Маркус Зузак – Книжный вор. Москва. 2007
4. Халейд Хоссейни – Тысяча сияющих солнц. Москва. 2007
5. Mike Brown - A Child's War: Growing Up on the Home Front. USA. 2000

*Азербайджанский университет языков
Факультет образования. Гр.318 а, Керимова Наргиз
Научный руководитель: хиялова наиба*

КАК НАУЧИТЬ РЕБЕНКА УЧИТЬСЯ?

Ключевые слова: Учеба, родитель, воспитание, умение, навык

"Почему мой ребенок не хочет учиться?" - с этой проблемой сталкивается почти каждый родитель. Однако многие родители не понимают и не видят, что дети учатся всегда. Это отдельный навык.

Раз уж это навык, то не стоит ожидать, что ребенок сможет "обучиться" этому самостоятельно, поскольку он ещё не очень собран, организован, попросту «вменяем». Отсюда становится ясно, что его надо элементарно научить учиться, показать, как это делается, что является делом непростым. Иногда в этом процессе и родители, и дети сталкиваются с трудностями, но трудности - общие и преодолимы только сообща.

Умение учиться появляется прежде всего из любознательности, жажды исследований, «прокачанности» критического мышления. То есть способность работать с информацией: уметь ее анализировать, сомневаться в недоказанном, сравнивать разные точки зрения, делать выводы, выбирать оптимальный способ решения и т.п.

В развитии же критического мышления ребенка огромную роль играют родители. Они должны поощрять в ребенке привычку и смелость думать.

Однако, к сожалению, большинство родителей стремятся к тому, чтобы уроки стали привычкой, но многие детей не понимают, по какой причине делать что-то просто потому, что так надо. Гово-

рить ребенку «надо» недостаточно. Помимо всего этого родитель должен объяснить причины, почему важно учиться.

Следует также отметить, что в процессе нельзя противопоставлять учебу увлечениям ребенка. Следует использовать другие аргументы. Потому что иначе ребенок будет думать, что учиться - это рутинная, а другие занятия - это вознаграждение.

Литература:

1. Бугрименко Е.А., Цукерман Г.А. "Учимся читать и писать. Школьные трудности благополучных детей" - Москва, 1994г.
2. Реан А. А. "Педагогика" - Санкт-Петербург, 2000г.

*Азербайджанский Университет Языков
Факультет Образования 1, гр.318А, Мамедзаде Наргиз
Научный руководитель: преп.Хиялова Наиба*

ПЛОХОЕ ПОВЕДЕНИЕ ДЕТЕЙ И КАК С ЭТИМ СПРАВИТЬСЯ

Ключевые слова: плохое поведение, виды, причины, родители

Ребенок не слушается – обычная ситуация в обычной семье. Нет детей, которые бы всегда вели себя безупречно. В любой семье наступает момент, когда ребёнок перестаёт слушаться родителей. Есть дети, которые редко ведут себя плохо, а есть те, которые не дают спокойствия взрослым ни днём, ни ночью.

Чтобы понять, что делать, если ребенок не слушается, нужно узнать, какие **типы** плохого поведения бывают. Виды плохого поведения помогут быстро выявить их, а также найти разные пути их преодоления.

Чтобы понять, как заставить сына или дочь слушаться, нужно узнать причины плохого поведения ребенка. Чем хорошо мы поймем почему наш ребенок так поступает, тем легче будет предотвратить его.

Дети могут вести себя по-разному. И даже опытные родители часто заходят в тупик, не зная, что делать со своим отпрыском и не понимая, как реагировать на его поведение. Зачастую малыш хочет сказать что-то родителям, но мамы и папы неверно расшифровывают их посыл, отчего ситуация может лишь усугубиться. Однако, есть несколько верных способов, как расшифровать «плохое» поведение ребенка, установить причину его поступков и «услышать», что на самом деле ребенок хочет «сказать» своим поведением.

Литература:

1. Дятко Н. В., Кривцова С. В. «Профилактика личностных расстройств у детей дошкольного возраста», «Дошкольное образование» № 17-24, 2009.
2. Корнеева Е. Н. «Детские капризы», Екатеринбург, 2006.

*Азербайджанский Университет Языков
Факультет Образования 1, гр.319, Камалзаде Айгюн
Научный руководитель: преп.Хиялова Наиба*

«ВОСПИТАНИЕ РЕБЁНКА С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА В СЕМЬЕ»

Ключевые слова: Глухой, неполноценный ребенок, кохлеарный имплантат. Xalq Cümhuri

Семья детей с нарушениями слуха имеет ряд особенностей по сравнению с семьей, воспитывающей слышащего ребенка. Появление в семье физически или психически неполноценного ребенка связано со значительными эмоциональными переживаниями родителей. Нарушается взаимодействие родителей с социумом, искажаются внутрисемейные супружеские отношения, нарушается дальнейшее репродуктивное поведение супругов, складываются неверные представления о больном ребенке, возможностях его лечения и воспитания. Но как бы ни было тяжело, нужно научиться с этим жить и научить жить с этим своего ребёнка. «Пропал не тот, кто в беду попал, пропал тот, кто духом упал», - гласит народная мудрость.

Актуальность этой темы очевидна. Среди детей с нарушением слуха есть замкнутые, «странные» дети, которые с большим трудом вступают в контакт с окружающими. Этим детей необходимо консультировать у детского психиатра, так как у них может иметь место сочетание дефектов слуха с проявлениями аутизма. Более резко выражены нарушения поведения у оглохших детей. Поведения детей резко меняется. Одни дети становятся двигательнo-расторможенными, агрессивными. Другие затормаживаются, уходят в себя. Все это связано с реакцией ребенка на свой дефект. Семьям, имеющим детей с нарушением слуха необходимо помочь выработать общую стратегию сурдопедагогической деятельности.

В последнее время повысилась ответственность родителей за воспитание своего ребенка с нарушением слуха, его образованием. И это связано с тем, что появился кохлеарный имплантат, который представляет собой медицинский прибор, протез, позволяющий ком-

пенсировать потерю слуха некоторым пациентам с выраженной или тяжелой степенью нейросенсорной тугоухости и с помощью которой появилась возможность «стать частью слышащего общества».

И в заключении, я бы хотела добавить, что не отказывайтесь и не упрекайте своих детей за то, что они особенны. Человек не выбирает каким и в какой семье ему родиться. И в конце концов, в этом мире есть решение любых проблем, помимо смерти.

Литература:

1. Носкова Л.П. Воспитание глухих детей дошкольного возраста. – М.: Логос, 1991. – 318 с.
2. Шипицына Л.М. Ребёнок с нарушенным слухом в семье и в обществе. – СПб.: Речь, 2009. – 203 с.
3. Московкина А.Г. Семейное воспитание детей с различными нарушениями в развитии. – 2015. – 320 с.

*Азербайджанский Университет Языков
Факультет Образования 1, гр. 319Б, Салманова Нармина
Научный руководитель: преп.Хиялова Наиба*

ВОСПИТАНИЕ РЕБЁНКА С НАРУШЕНИЕМ ЗРЕНИЯ В СЕМЬЕ

Ключевые слова: Слабовидящий, неполноценный ребенок, дефект зрения

Правильное воспитание слабовидящего ребенка в семье имеет большое значение для его общего развития, помогает войти в детский коллектив, способствует успешности в обучении и имеет немаловажное значение для всей последующей жизни.

В данной работе я хочу осветить некоторые особенности, связанные с развитием слабовидящих детей и показать путь помощи им в семье.

Значительное снижение зрения до степени слабовидения может быть обнаружено у детей в разное время. Важно распознать снижение зрения как можно раньше. Это позволит оказать ребенку своевременную помощь.

Многие дефектологи подчеркивают, что при воспитании и обучении детей, обладающих каким-либо недостатком, прежде всего нужно учитывать их индивидуальные и возрастные особенности. Он обладает теми же особенностями, что и его сверстники. И в его воспитании родители должны прежде всего руководствоваться теми ра-

циональными требованиями, какие предъявляют в данном возрасте всем детям. Прежде всего, очень важно воспитать в детях самостоятельность, умение себя обслуживать; необходимо привить им навыки культурного поведения и способствовать их общему развитию.

Большую помощь семья может оказать ребенку в его общем интеллектуальном развитии. Слабовидящий – это зрячий ребенок. Зрение служит ему так же, как и всем людям. Однако неполноценная способность видеть во многом его лимитирует.

И в заключении, я бы хотела добавить, что в жизни всегда могут быть и неудачи, могут встать трудности, которых нельзя преодолеть. Надо подготовить ребенка и к таким возможностям, чтобы неприятности и неудачи не сломили бы его, не подавили бы его стремлений и надежд. Для этого не всегда надо оберегать его от неприятного, держать его в неведении. Умение правильно относиться к неудачам, найти другой путь удовлетворения своих желаний закаляет волю и делает человека стойким на нелегком жизненном пути.

Литература:

1. Бодалев А.А. Личность и общение. – М.: Международная академия 1995 – 326с.
2. Криводонова Ю.Е. Особенности межличностного взаимодействия слабовидящих людей в процессе их профессионального роста // Самарский научный вестник. 2013. №2 (3). С. 30-33.
3. Бодалев А.А. Воспитание человека человеком - М,1982

*Азербайджанский Университет Языков
Факультет Образования 1, гр.319Б, Амирли Нармина
Научный руководитель: Хиялова Наиба*

ОСОБЕННОСТИ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В МНОГОДЕТНОЙ СЕМЬЕ

Ключевые слова: *Виды многодетных семей, организации воспитательный процесс в многодетной семье, дефицит времени родителей*

Многодетная семья – это семья, в которой воспитываются трое или более детей, не достигших своего совершеннолетия. В современном мире все больше внимания уделяется именно таким семьям.

В педагогической науке выделяют несколько видов многодетных семей: 1) благополучная многодетная семья; 2) многодетная семья в группе риска; 3) неблагополучная многодетная семья; 4) асо-

циальная многодетная семья. Особого внимания заслуживает вопрос об организации воспитательного процесса в многодетной семье. Дефицит времени родителей на воспитание детей, и дефицит внимания, может сказаться негативным образом на развитии индивидуально-личностных характеристиках детей, их поведении. Такие дети с большей вероятностью вырастают с заниженной самооценкой, им характерна неуверенность в себе. Подростки, испытывающие дефицит внимания, как правило, стремятся к лидерству, пытаются различными способами «заявить» о себе. Это, в свою очередь, может пагубно отразиться на его психическом и физическом здоровье.

Многодетная семья в современном мире занимает особое положение, среди других категорий общества. Поэтому одной из первоочередных задач общества, государства, образовательных организаций является поддержка таких семей, оказание помощи в развитии ее социально-воспитательного потенциала. Это становится возможным благодаря реализации социально-педагогического сопровождения детей из многодетных семей.

Литература:

1. Асадова Э. М. Многодетная семья: социальные проблемы // Сб. научн. трудов «Современные проблемы культуры и воспитания». Махачкала: ДГПУ. 2009. С. 8–11.
2. Никитина Л.Е. Основные направления и методы социально-педагогической работы // Воспитание школьников. 2014. С. 13–19.
3. Синельникова А.Б. Современная семья и её проблемы // Семья в России. 2002. № 6. С.4–8.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1 fakültəsi. qrup 202A, Vənətizadə Günel
Elmi rəhbər: Fil.f.d. Əliyeva Xəyalə*

THE PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN A GLOBALIZED WORD

Key words: *pedagogy, foreign language, Kasher theories*

We are currently living in a time when all sorts of advanced, global internet and digital technologies are also integrated into the education system. Of course, as a result of these features we can say development takes place in any fields of activity. As an example, we can show the

foreign language teaching. If we talk about pedagogical teaching of languages, now every school is taught a foreign language no matter what language it is and it will play a key role in improving the language in future. There have been changes overtime in teaching the foreign languages so that, the role of the teacher is now more of a guide than a teacher. Increasingly language teachers think that foreign language learning should increase students' intercultural competence which will allow them to know relationships and differences between countries and help to distinguish them. It is because of if you will help students to learn or if you help them to understand why learning a second language is important and interesting they will be more successful in learning.

In conclusion, I want to talk about Kasher's theories about learning languages. So he put in a claim that there are main things in learning languages. One of the main things is to research affective factors which influence on to learn a language and he also says if the students comprehend languages' features they will get it better. That conscious grammar teaching or learning don't mean a complete understanding or learning the language itself. It is necessary to choose the best pedagogical method. We spoke about factors which influence on successful teaching a foreign language. It is important to mention the connection between pedagogy and psychology. Psychology is the most important feature of learning languages. Pedagogical psychology is the most necessary branch of psychology. The main purpose of it is to be a base role of concrete activity of teaching and studying. Pedagogical psychology has a close relationship with age psychology, which studies person mental development age and so on.. Both pedagogical and age psychology take their features from General Psychology which studies mental processes, person's individual-psychological states. Teacher's psychology which explains that the teachers should know kids or students' psychology. Because if the teacher is certain about her or his teaching abilities, she or he can teach and explain the language correctly. If suits you, it will be easier to teach and to learn.

Reference list:

1. Aleidine Kramer Moeller, Theresa Catalano. "Foreign Language Teaching and Learning". 2015
2. А.А.Кудышева. Учебное пособие для студентов филологических специальностей. Павлодар Керуку .2010

ПРИЧИНЫ ПОЯВЛЕНИЯ ГРАММАТИЧЕСКИХ ОШИБОК

Ключевые слова: многозначность слов, лексические ошибки, грамматические ошибки, контекст

Студенты ВУЗ-ов в своих письменных работах часто допускают ошибки, связанные с многозначностью слов как русского, так и английского языков. Например, слово «определить», согласно толковому словарю Ожегова, в русском языке имеет следующие значения: 1) с точностью выяснить, установить: болезнь, расстояние; 2) раскрыть словами содержание чего-либо: понятие; 3) установить, назначить меру. В английском языке каждому из этих значений соответствует определенный глагол: 1) *to determine a course; to diagnose; to measure the distance*; 2) *to define*; 3) *to set / establish a norm*. Однако студент может даже и не подозревать, что слово «определять» может иметь несколько значений, поэтому, не задумываясь, выбирает в словаре любое понравившееся слово. Отсюда появляется ошибка: *“The thickness and weight of every sample were defined”* вместо *“were measured”*.

Из этого факта мы узнаем, что учащиеся по-прежнему допускают ошибки при составлении предложений, особенно в том, как правильно использовать глагол в предложении на основе используемого времени. Например, они пишут *“She go to school on foot”*, а должно быть *“She goes to school on foot”*, или *“He do not think before he say something”*, а должно быть *“He does not think before he says something”*.

Грамматические ошибки, допущенные изучающими второй язык, могут возникать по разным причинам. Ошибки из-за незнания грамматических правил могут возникнуть как в устной так и в письменной речи.

Пример: *No matter where you live, the great taste of your favorite Lays flavors are just around the corner.*

В этом примере сказуемое должно быть *is* (не *are*) согласно подлежащему *taste*. Однако носители языка, которые используют это предложение или автор рекламы, очевидно, были под влиянием непосредственно предшествующего слова *flavors*, и таким образом, неправильно выбрали форму множественного числа *are*.

Таким образом, чтобы избежать появления грамматических ошибок необходимо сосредоточить их внимание на случаи лексического вмешательства, научить их анализировать значение русских и английских слов и выбирать слова, соответствующие контексту.

Литература

1. Herman K., Ialongo N., Lambert G., Reinke W. Low Academic Competence in First Grade as a Risk Factor for Depressive Cognitions and Symptoms in Middle School // Journal of Counseling Psychology. Vol. 55. - 2008. – No. 3. - pp. 400 - 410.

2. Swales, J., Feak C., Academic Writing for Graduate Students. - Michigan:Michigan University Press, 2004. – 350 p.

*Азербайджанский Университет Языков, отдел: Магистратура
Группа: M18-217R, Гасанзаде Лейла Эльдар кызы
Руководитель: к.ф.н., доц. Гурбанова Севиль*

РОЛЬ YOUTUBE В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Ключевые слова: *YouTube, устная речь, веб-сайт, видео, Flipped (перевернутый) урок*

YouTube является страницей, которая может быть использована для преподавания языка и для развития устной речи. Исследователи определили роль *YouTube* в преподавании языка, подчеркнув его способность визуально представлять реальные темы, которые студенты могут обсуждать в классе, отметив, что это облегчает дискуссии во время урока. Это веб-сайт, который позволяет захватывать и просматривать видео и используется почти всеми в настоящее время. Любое видео, такое как теле- или радиопередачи, новости, музыкальные видео и документальные фильмы, можно найти на этой странице. Без какой-либо оплаты студенты могут найти, скачать и посмотреть видео, которое они хотят на *YouTube*. Здесь имеются субтитры к видео на иностранных языках. Видео, существующие там, также широко используются в обучении. *Youtube* видео часто используются на *Flipped* (перевернутых) уроках, которые являются новой моделью урока. Преподаватель заранее выбирает видео и задает студентам задание посмотреть видео дома. Видео должно длиться не более 4-5 минут, иначе, это может отвлечь студентов, и в большинстве случаев

студенты не будут смотреть видео до конца. Кроме этого, любое видео, выбранное преподавателем, студенты могут смотреть в беззвучном режиме во время урока. Затем преподаватель задает студентам несколько вопросов о видео. Студенты активно участвуют в обсуждении, используя новые слова, они рассказывают то, что видели на видео. В то же время их навыки речи развиваются, а также они думают, анализируют и выражают свои мысли. Затем студенты снова просматривают то же видео, но на этот раз они внимательно слушают и отмечают необходимые заметки. В это время у студентов развиваются слуховые способности, они становятся более внимательными.

Литература:

1. <https://moluch.ru/archive/83/15417/>
2. http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/165030/1/tihonovich_gonchar_Lang_2016.pdf

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil -2, q.r.303b, Nəzrin Mamedova
Elmi rəhbər: p.f.d., b/m Könül Hacıyeva*

TYPES OF TASKS IN TBL

Key words: *task-based learning, learners, teaching*

Task-based learning offers an alternative method for language teachers. TBL can be considered a branch of communicative language teaching. In TBL, the focus is the authentic use of language for genuine communication. In a task-based lesson, the teacher does not pre-determine what language will be studied, the lesson is based around the completion of a central task and the language studied is determined by what happens as the students complete it. This approach puts the task to be completed at the center of the language learning session. Learners are given problems to solve, using the target language, and tasks to complete, individually and collaboratively. The teacher supplies whatever language is needed to facilitate the successful outcome of the task. In order for us to understand TBL, we need to define what a task is. According to Willis (2007), tasks can be real-life situations or have a pedagogical purpose. The lesson follows certain stages: pre-task (introduction to topic, task), task cycle (task, planning, and report), language focus (analysis, practice).

N. S. Prabhu (1987) wrote that there are three main categories of

task: information-gap, reasoning-gap, and opinion-gap. In TBL, there are also other types of tasks. For example, exploitation of a photograph, exploitation of a newspaper article.

An information-gap task is a technique in which learners are missing the needed information to complete a task or solve a problem, and they have to communicate with their classmates to fill in the gaps. For example, learners share their information to complete a class timetable, or learners need to share information about their families and then draw each other's family trees.

Opinion-gap task requires the learners to give their own personal preference, feeling, or attitude to complete a task. For example, a social problem such as "divorce" can be given to the learners and be asked to give their ideas on how to tackle it.

Reasoning-gap task refers to the new information that are derived by the students through inference, deduction, practical reasoning, or perception of relationships or patterns. Prabhu (1987) believed that tasks should involve learners in "reasoning"-making connections between the information. Through requiring the learners to provide reasons while learning new materials we as teachers can help them to learn English language better.

When employing this approach to teaching, teachers need to be prepared to design relevant and meaningful tasks. Information gap, opinion gap, and reasoning gap are interesting technique, and they can improve students' ability. Accordingly, the researchers decided to investigate the effectiveness of using these three tasks on developing speaking skills for the intermediate learners in a private language institute.

Reference list:

1. Prabhu, N. S. (1987). *Second Language Pedagogy*. Oxford: Oxford University Press.
2. Richards, J. C. and Rodgers, T. (2015). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press. 3rd edition.
3. Willis, D. and Willis, J.(2007) *Doing task-based teaching*. Oxford: Oxford University Press.

QLOBALLAŞAN DÜNYADA ORTA MƏKTƏB ŞAĞİRLƏRİNİN XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: Qloballaşma, öyrənməyə öyrədən arasındakı münasibətlər, psixoloji xüsusiyyətləri

İnsan fəaliyyətinin elə bir sahəsi yoxdur ki, orada psixoloji biliklərin zəruriliyi hiss edilməsin. Hazırkı dövrdə bütün dünyada hər cür fəaliyyətin və insan münasibətlərinin səmərəliliyini psixoloji biliklərin tətbiqində görürlər. Ona görə də psixologiya insan haqqında əsas elmlərdən biri kimi insana xidməti ön plana çəkmişdir. Məktəbdə psixoloji xidmət də bu zərurətdə meydana gəlmişdir. Biz tez -tez şagirdlərin təlimə münasibətlərinin zəifləməsi, tərbiyə səviyyəsinin aşağı düşməsi, müəllim-şagird münasibətlərində, eləcə də müəllim-valideyn münasibətlərində çətinliklərin olması barədə mülahizələrin şahidi oluruq.

Bütün dünyada olduğu kimi Azərbaycanda da ingilis dili ümumiyyətlə xarici dili öyrənmək istəyənlərin sayı günü-gündən artmaqdadır. Beləliklə, bu sahəyə olan tələbat insanları bu dili öyrənməyə yönəldir. Hər kəs başa düşür ki, ingilis dilini ümumiyyətlə xarici dili bilmədən intellektini, təhsilini, professional şəkildə mənimsəyə bilməz. Odur ki, həm şagirdlər, həm müəllimlər, həm də digər peşə sahibləri xarici dili öyrənmək maraqlıdır.

Xarici dili öyrənmək ilk baxışda kimsəyə asan, kimsəyə çətin gələ bilər. Çünki hər bir kəsin inkişaf etdiyi bir mərhələ var və bu dili öyrənmək kimsə üçün asan, kimsə üçün də çətin ola bilər. Yəni hər kəsin bir psixologiyası var.

Orta təhsil müəssisələrində xarici dilin tədrisində şagirdlərdə hər şeyə qarşı küskünlüyün yaranması, özlərini zəif hiss etmələri kimi psixoloji durumlar müşahidə olunur. Bu kimi hallar öyrənmənin dili öyrənməsinə daha da mənfi təsir göstərir. Belə hallarda şagirdlər hər dərsə gələndə hazırlıqsız, həvəsiz gəlirlər. Bu cür hallarda məsuliyyət həm öyrənmənin, həm də müəllimin üzərinə düşür. Bu hallarda müəllim aşağıdakıları nəzərə almalıdır.

1. Öyrənmə ilə davranışına bir qədər mülayim yanaşmalıdır.
2. Öyrənməni öyrənməyə həvəsləndirməyə çalışmalıdır.
3. Müəllim öyrənmənin psixologiyasına uyğun tədris metodu seçməlidir.
4. Dərs tədris edərkən şagirdin dil səviyyəsi nəzərə alınmalı və ona

uyğun dərslər tədris edilməlidir.

5. Uşağın yaşı nəzərə alınmalıdır.

Bu kimi halların aradan qaldırılmasında müəllimin psixoloji biliyi olmalı, yaş prinsiplərinə uyğun olaraq metodikalardan istifadə etməyi bacarmalı, pedaqoji biliklərə yiyələnmişdir.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.celt.az>
2. www.tipii.edu.az

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura, q.r. 216, Xanımzər Əlizadə
Elmi rəhbər: dos., fil.f.d. Zənfira Quliyeva*

XARİCİ DİL BACARIQLARININ FORMALAŞDIRILMASINDA INTERNETDƏN İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: kompyuter, multimedia, təlim materialları, Texnologiya

Təlimin nəticələri yalnız o halda səmərəli hesab edilə bilər ki, öyrətmə metodları şagirdlərin təfəkkürünün, dərketmə imkanlarının genişlənməsini və biliklərin mənimsənilməsi prosesinə fəal qoşulmasını təmin edə bilsin. Bu tələblər nəzərə alınmaqla dərslərdə elə optimal təlim metodlarına istinad edilməlidir ki, onlar öz-özlüyündə yeni biliklərin müstəqil mənimsənilməsinə, produktiv və yaradıcı təfəkkürün fəallaşdırılmasına təminat yaratmış olsun.

İnternet şagirdləri zəngin mənbə və materiallarla təmin edir ki, bu da onlarda xarici dili öyrənmək üçün motivasiya yaradır. Sınıfdə multimedia mətnlərinin istifadəsi xarici dil öyrənmələrə lüğət və dil strukturları ilə tanış olmağa kömək edir. Bəs İnternet əsaslı təlim şagirdlərin dil bacarıqlarının inkişafında nə kimi əhəmiyyətə malikdir?

Danışmaq – internet əsaslı xarici dil təlimi xarici dildə fonemik və morfoloji fərqlərin başa düşülməsini və yadda saxlanılmasını asanlaşdırmaqla yanaşı, leksik ifadələrin də mənimsənilməsinə kömək edə bilər.

Dinləyib-anlama – dinləmə üçün faydalı olan vasitələr müxtəlif janrlara aid orijinal materialların mənbəyi kimi çıxış edir.

Oxu – belə oxu zamanı şagirdlərin göz yaddaşı, lüğət tərkibi, anlama və düşünmə qabiliyyətləri inkişaf edir. Beləliklə, onlayn oxumaq artıq passiv fəaliyyət olmaqdan çıxıb interaktiv fəaliyyətə çevrilmişdir.

Yazı – onlayn yazma ilə əlaqədar olaraq, həm fərdi, həm də ortaq bir akademik yazı aktı mütəmadi olaraq təhlil, dizayn, inkişaf, həyata keçirmə və qiymətləndirmə dövrlərini təkrarlayan interaktiv və ya mərhələli

bir prosesi əhatə etməlidir.

Təlim prosesinin daha yaradıcı olmasına, şagirdlərin müzakirə, mühakimə qabiliyyətlərinin formalaşmasına stimül yaradan bu üsul və vasitələr eyni zamanda şagirdlərin təlim prosesinə daha maraqla və həvəslə yanaşmasını təmin edir.

Ədəbiyyat:

1. Nəzərov A. Müasir təlim texnologiyaları (dərs vəsaiti). Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2012.

2. Rüstəmov D.Ə. Ümumtəhsil məktəbinin informasiya təhsil mühitinin yaradılmasının təhlili // Təhsildə qloballaşma və İKT, təhsilin informatlaşması beynəlxalq elmi-praktik konfransı materialları. Bakı, 2008.

3. Təlim prosesində yeni pedaqoji və İKT texnologiyalardan istifadənin elmi əsasları və təlimin keyfiyyətinə onların təsiri. Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Təhsil Problemləri İnstitutu, 2012.

4. David A. C. Web-based learning: pros, cons and controversies // Clinical Medicine. London, 2007.

5. Dede T. How to use the internet in the ELT. London: Pearson Education, 2000.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura, q.r.216, Məmmədzadə Leyla
Elmi rəhbər: Fil.f.d., b/m. Nuriyyə Əliyeva*

XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ İKT-DƏN İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT), xarici dilin tədrisi, integrasiya

Tədris prosesində yeni informasiya kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi onun keyfiyyətini və səmərəliliyini artırır. Tələbələrin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, tədrisə fərqli yanaşmanı həyata keçirməyə imkan verir. Yeni informasiya kommunikasiya texnologiyaları müəllimlə tələbə arasında qarşılıqlı əlaqə yaradır. Bu qarşılıqlı əlaqə məlumat mübadiləsini asanlaşdırır. Müasir kompüter texnologiyaları tələbə fəaliyyətinin inkişafına kömək edir.

Xarici dillərin tədrisinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinin effektiv yollarından biri də təhsilin informasiyalaşdırılmasıdır. Xarici dil öyrənməkdə İKT-nin tətbiqi öyrənmənin intensivləşməsinə və fərdiləşməsinə kömək edir, fənnə

marafı artırır. Bundan əlavə, İKT tələbələrin xarici dilin ünsiyyət vasitəsi kimi istifadəsində psixoloji maneəni aradan qaldırmağa kömək edir .

İKT məlumatların toplanması, işlənməsi, saxlanması və təqdim edilməsini özündə cəmləşdirən, eyni zamanda əməkdaşlıq və rabitə sahələrini əhatə edən yenilikdir. İKT-nin istifadəsi xarici dillərin tədrisinin və öyrənilməsinin məhsuldarlığının göstəricisidir. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT) tədris və öyrənmə üçün bir sıra üstünlüklərə malikdir. Birincisi, öyrənənlər daha çox məlumat toplamaqla fəal olurlar. İkincisi, öyrənənlər müstəqil olaraq, daha çox məlumat əldə edirlər. Nəhayət, dil öyrənənlər məlumatları emal edərək dil öyrənmə bacarıqlarını artırma bilirlər.

İKT-nin xarici dilin tədrisində rolu getdikcə daha da artır. Tədris prosesinin İKT əsasında qurulmasının istiqamətini müəyyənləşdirən bir çox amillər vardır. Bunlardan biri dünyada internet istifadəçilərinin sürətlə çoxalmasıdır. İnternet və kompüter texnologiyalarının həm gənclər arasında, həm də bütövlükdə cəmiyyətdə bu qədər populyarlığı İKT-nin tədris prosesinə uğurla inteqrasiyası üçün şərait yaradır.

Beləliklə, texnologiyanın həm tələbələrin, həm də müxtəlif sahələrdə çalışan insanların geniş şəkildə həyatına daxil olması danılmazdır.

Ədəbiyyat:

1. Eady, M. J., & Lockyer, L. Tools for learning: technology and teaching strategies: Learning to teach in the primary school. Queensland University of Technology, Australia, 2013

2. Gençler, B. How does technology affect language learning process at an early age? Procedia - Social and Behavioral Sciences, 2015

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Türkan İlqar qızı Əsgərova, Magistratura, q.r.216
Elmi rəhbər: fil.f.d Nuriyev Yaşar*

İNGİLİS DİLİNİN QRAMMATİKASININ TƏDRİSİNDƏ İNTERAKTİV TƏLİM METODLARINDAN İSTİFADƏNİN SƏMƏRƏLİ YOLLARI

Açar sözlər: globallaşma, interaktiv təlim, qrammatik bacarıq, fəal təlim

Dünyanın aparıcı ölkələri ilə iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi, humanitar və mədəniyyət sahələrində qarşılıqlı münasibətlərin inkişaf etdirilməsi ingilis dilinə olan marağı və tələbi artıraraq onun mənimsənilməsini zəruri edir. Buna görə də, ingilis dilinin öyrənilməsi prosesinin səmərəli

yollarını araşdırılması prosesi xarici dil müəllimlərinin bu işə fəal cəlb olunmalarını tələb edir. Xarici dillərin səmərəli tədrisi prosesində interaktiv mühitin yaradılması və müəllim tərəfindən həmin mühitin peşəkarlıqla idarə olunması böyük əhəmiyyətə malikdir. Tədqiqatlar göstərir ki, xarici dil dərslərində interaktivliklə bağlı bir çox nəzəriyyələr məşhur metodistlər tərəfindən irəli sürülmüşdür.

Ana dilindən başqa ikinci dilin mənimsənməsinə dair innovativ fikirlər L.S.Vqotskiyə məxsus olsa da, bu fikirlər sonrakı dövrlərdə geniş istifadə edilmişdir. O, qeyd edir ki, dilöyrənənlər yeni mövzuları və onların tərkibində olan dil biliklərini sosial ünsiyyət vasitəsi ilə əldə edə bilirlər. Ona görə də hazırkı dövrdə pedaqoji texnologiya əsasında texnologiya əsaslı dil təliminin əsasında dilin mənimsənməsinin sosial interaksiya əsasında təşkil edilməsi durur.

İnteraktiv təlim metodlarından istifadə edən müəllim istər dərstdə, istərsə də dərstdənkənar fəaliyyətlərin təşkili zamanı dilöyrənənləri müxtəlif yollar və üsullarla fəallaşdırmağı bacarmalıdır

Təqdimatlar dilöyrənənlərə imkan verir ki, araşdırdıqları məlumatları və mövzu ilə əlaqədar informasiyanı nəticələr formasında digərlərinə çatdırsınlar. Ona görə də, bu üsuldən istifadə edilərkən digər dilöyrənənləri təkcə dinləyici qismində saxlamaq düzgün deyil. Bunun əksinə olaraq, dilöyrənənlər müzakirələr əsasında təqdimatlar həyata keçirməlidirlər ki, hamının fəallığı maksimum səviyyədə təşkil edilsin. İngilis dili dərslərində belə təqdimatlar dilöyrənənlərin dil biliklərinin istifadə edilməsi vasitəsi ilə kommunikasiyaya daxil olmaq şansını artırır. Beləliklə, həm ingilis dilində ünsiyyət mədəniyyəti, həm də bu dildə mövzuya dair sorğunun təşkil edilməsi mümkün olur. Müasir ingilis dilinin qrammatikası dərslərinin səmərəli təşkili üçün istifadə edilən interaktiv təlim metodlarının səciyəvi xüsusiyyətlərdən biri də ondan ibarətdir ki, müəllim dilöyrənənlərin əsl istiqamət verəni və onların fasilitatoru olaraq çıxış etməyi bacarmalıdır. Müəllimin bu funksiyası yalnız olaraq onun dərstdə rolunun azalması kimi dəyərləndirilməli deyil. Əksinə, gələcək savadlı və öz düşüncələri ilə idarəçilik qabiliyyətlərinə malik gənc nəsillərin yetişməsində müəllimin pedaqoji təsiri xüsusi rola malikdir. Belə ki, ingilis dilinin qrammatikası dərslərində müəllim həm interaktiv təlim metodları ilə onların dil biliklərinin inkişafına təsir edə, həm də dilöyrənənlərin düşüncə, iradə və emosiyalarının təkmilləşdirilməsi imkanlarını düzgün qiymətləndirə bilər. Bu da hazırkı dövrdə bütün müəllimlərin ixtisası ilə bağlı nəzəri və metodik hazırlığı ilə yanaşı, pedaqoji prosesi təşkil və idarəetmə bacarıqlarından biləvasitə asılıdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. Bakı, "Təhsil" jurnalı, №10, 2013.

2. Vygotsky L. Educational Theory in Cultural Context. Edited by Alex Kozulin, Boris G. Ageyev S., Suzanne M. Miller. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, pp. 478.

3. Willy A.R. Teacher roles in EIL (English as an International Language) Singapore: European Journal of Applied Linguistics and TEFL Nanyang Technological University Press, 2012, pp. 65-80.

Azərbaycan Dillər Universiteti, Magistratura, qv.216

Aytac Quluzadə

Ped.f.d., dos.Əmralı Şirəliyev

DİLİN MƏNİMSƏNİLMƏSİNİN PSIXOLOJİ TƏRƏFLƏRİ

Açar sözlər: mənimsəmə, dil, ünsiyyət, cəmiyyət

Düşünə bilmə qabiliyyətinə görə digər canlılardan fərqlənən insan, cəmiyyətin bir parçası olaraq bir-biri ilə ünsiyyətə girmək, özünə məxsus fikirləri ifadə etmək, fərqli düşüncələri öyrənə bilmək istəyinə sahibdir. Bu istəyi həyata keçirilməsi üçün əsas vasitə dildir. İnsanların dildən istifadə etməsi, ünsiyyətə girə bilməsi onları digər canlılardan fərqləndirən əsas cəhətlərdən biridir.

Fransız psixoloqu J.J.Russo bildirir ki, dilin yaranma səbəbi birbaşa insanların psixologiyası ilə bağlıdır. Düşünmə formalarına, düşünə bilmə qabiliyyətinə görə fərqlənən insanlar müxtəlif şəraitlərdə dildən istifadə edirlər.

J.J.Russonun "İctimai müqavilə" adlandırdığı mülahizəyə əsasən dil insanların yaşamaq uğrunda mübarizəsi zəmnində yaranıb. Qeyd olunan bu fikir, alimin dil barəsində irəli sürdüyü ilk mülahizədir. Onun mövcud olan digər mülahizəsinə əsasən isə "dil"-dən istifadə emosiyalar ilə bağlıdır və bu baxımdan onun irəli sürdüyü bu fikir "nidalar nəzəriyyəsi" adlanır. Nidalar nəzəriyyəsinin əsasında emosiyalar durduğundan bu, bir-başa insanların daxili aləmi ilə əlaqələndir. Ünsiyyət vasitəsi kimi adlandırılan dil J.J.Russoya əsasən, hissələrin, emosiyaların ifadəsidir.

Müəyyən bir cəmiyyətin parçası olan, orada yaşayan və yaxud sadəcə olaraq mövcudluğunu sürdürən insan cəmiyyətdə baş verənlərə münasibət bildirmək üçün ən rahat vasitə olan dildən istifadə edir.

Dili ən mühüm ünsiyyət vasitəsi adlandırırıqsa, buradan belə nəti-cəyə gəlmək olar ki, ünsiyyətə girmək üçün təkə dil deyil, fərqli vasitələr (emosiyalar, jest, əl hərəkətləri, müxtəlif siqnallar) da mövcuddur. Bu vasitələrdən istifa-

də edərək insan çatdırmaq istədiyi fikrin müəyyən hissəsini çatdırmaqla bilər. Bununla belə, qeyri-verbal ünsiyyətin parçası olan vasitələrdən istifadə həmişə əlverişli sayılmır və onlardan istifadə edərək çatdırmaq istədiyimiz fikir bəzən səhv formada anlaşıla bilər. Verbal ünsiyyət vasitəsi olan dildən istifadə isə, mövcud ola biləcək yanlış anlaşılımların qarşısını maksimum şəkildə olar.

Deməli, dil və ondan müxtəlif məqsədlər üçün istifadə insan şüurunun məhsuludur. Dil və şüur və eləcə də, dil və cəmiyyət bir-biri ilə qarşılıqlı formada əlaqəli anlayışlardır. Şüurlu insanın cəmiyyətdə formalaşdığını nəzərə alaraq deyə bilərik ki, insanın şəxsiyyəti birbaşa olaraq onun psixologiyası, sosial və bioloji faktorlarının daimi əlaqəsi nəticəsində formalaşmış prosesdir. Bioloji olaraq, fərd adlanan varlıq-insan, sosial fəaliyyətinin yekun nəticəsi kimi artıq şəxsiyyət olur.

Ədəbiyyat:

1. Veysəlli F.Dil. "Təhsil"NPM,B.,2007,291s.
2. Əsgərov M. Linqvopsixologiya. Bakı: Elm və təhsil, 2011, 308s.
3. Əsgərov M. Linqvo-psixoloji vəhdət nəzəriyyəsi. Bakı: Elm və təhsil, 2015,192s.
4. Chomsky N. Aspects of the theory of language. Cambridge,1969, 261 p.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura şöbəsi, qrup 111, Şəbnəm Ağayeva,
Elmi rəhbər: fil.f.d.,dos. Qələmşah Heybətov*

BİRİNCİ KURS TƏLƏBƏLƏRİNƏ İNGİLİS DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ ANA DİLİNDƏN İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: ana dili, dilöyrənmə, interferensiya

İngilis dili dərslərində ana dilindən istifadə mübahisəli bir məsələ olaraq qalmaqdadır. Bir vaxtlar bəzi müəllimlər ingilis dili dərslərində ana dilindən istifadəyə müəyyən məhdudiyyətlər qoyurdular, lakin son vaxtlar ingilis dilinin tədrisi prosesində tərcümə zamanı ana dilindən istifadəyə meyl edənlər də var. Bəzi müəllimlər xarici dil öyrənərkən ana dilinin istifadəsinə ehtiyac olmadığını, digərləri isə əksinə xarici dilin öyrənilməsində ana dilinin böyük rolu olduğunu qeyd edirlər.İngilis dili dərslərində ana dilindən istifadə yeni qrammatik material və ya yeni sözləri təqdim edərkən doğma dildən istifadə etmədən bəzi məqamları tələbələrə izah etmək çətin olur. Eyni zamanda ingilis dili dərslərində ana dilindən istifadəyə diqqət yetirilməlidir. Ana dili öyrənmə prosesinə mənfi təsir göstərməməlidir. Əksinə öyrənmənin ilkin mərhələlərində

də ana dilini tamamilə istisna etmək olmaz. Belə ki, mövzunu əvvəlcə ingilis dilində danışmaq, ana dilində izah etmək və bundan sonra tədricən yalnız ingilis dilindən istifadəyə keçmək məqsədəuyğundur.

İngilis dili dərslərində ana dilindən qrammatik və fonetik materialın izah edilməsi, söz və söz birləşmələrinin ana dilində qarşılığının tapılması kimi məqsədlər üçün istifadə olunur. Bu halda ana dili yalnız bir söz və ya şərh şəklində söz əvəzləyicisi kimi istifadə olunur.

Birinci kursda müəllim dərslərində ingilis dilindən istifadəyə meyilli olsa da, tələbər ilə tanışlıq prosesində ana dilindən istifadə etməyə üstünlük verir. Tələbə üçün müəllimin xarici dildə söylədiklərini anlamaq çətin olduqda ana dilindən istifadə zərurəti ortaya çıxır. Belə olduqda tələbənən təlim prosesinə olan marağı azalır.

Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda xarici dil dərslərində ana dilindən çox istifadə olunmaması tendensiyası mövcuddur. Belə ki, tədris prosesində daimi olaraq ana dilindən istifadə tələbələrin xarici dili mənimsəmələrinə çətinlik yaradır. Burada auditoriyada olan tələbələrin fərdi qabiliyyətləri nəzərə alınmalı və tədris prosesində ana dili və xarici dildən istifadə balansı gözlənilməlidir.

Beləliklə, ingilis dili dərslərində ana dilini tamamilə istisna etmək mümkün deyil, çünki ana dilinin istifadəsi müəllimə birinci kurslara yeni dilin öyrədilməsində kömək edir. Tələbələrin öyrəndikləri dili yaxşı mənimsəmələri üçün müəllimin xüsusi situasiyalarda müəyyən qədər ana dilindən istifadə etməsi məqsədəuyğundur. Lakin dil öyrənmə prosesinin effektiv olması üçün ingilis dili dərslərində ana dilinin dominantlığına yol verilməməlidir.

Ədəbiyyat:

1. Translation and Own-language Activities. CUP 2014.
2. 500 Activities for the Primary Classroom, Macmillan Education, Read 2007.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
qrup 307B Təhsil-2, Əliyeva Nəriminə
Elmi rəhbər: f.f.d. Həşimova Dürre*

QLOBALLAŞAN DÜNYADA XARİCİ DİLİN TƏLƏBƏLƏRDƏ PEDAQOJİ TƏSİRİ

Açar sözlər: qloballaşma, xarici dil, tələbə-müəllim münasibətləri, xarici dil niyə lazımdır

Çağdaş dünyamızda qloballaşma prosesi inkişaf edib genişləndikcə müxtəlif millətlər və cəmiyyətlər, irqlər bə ölkələr arasında ictimai-siyasi, sosial-mədəni və digər əlaqələr yeni mahiyyət qazanır. Cəmiyyətin bütün

sahələrində olduğu kimi təhsil sahəsində də mühüm dəyişikliklər baş verir, şəxsiyyətin formalaşmasına, müəllim-tələbə münasibətlərinə, qabaqcıl təcrübə mübadiləsinə, Elm və təhsilin milli-bəşəri məzmununa qloballaşmanın bir sıra prinsipləri əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Bu təsirin müəyyən bir istiqamətini milli və xarici dillərin tədrisi prosesində müəllim-tələbə münasibətlərinin daha geniş arealı əhatə etdiyini görmək olur. (academia.edu İlhamə Məmməd, Qloballaşma şəraitində dillərin tədrisi və müəllim tələbə münasibəti).

Qloballaşan dünyada dil bacarıqları ən vacib səlahiyyətlər sırasındadır. Xalqlar və mədəniyyətlərarası əlaqələrin öyrənilməsində, insanlar arasında körpü salınmasında, habelə biznes dünyasında xarici dil bilmənin rolu əvəzsizdir. Bu, hər şeydən əvvəl, tələbələrə gələcəkdə çoxdilli bir mühitdə işləmək üçün geniş imkanlar açır. Bugünkü iş dünyasında xarici dil bilən mütəxəssislərə yaranan tələbata müvafiq olaraq xarici dillərin keyfiyyətli tədrisinə də tələb artır. (əbu.edu.az Xarici Dil kafedrası).

Bəs qloballaşma tələbələrə nə kimi təsir edir? Nə üçün xarici dili öyrənmək zərurəti yaranır?

Müasir dövrdə savadlı və ixtisaslı kadrlar yetişdirmək istəyiriksə, xarici dil amili bu prosesdə mühüm rol oynayır. Çünki elm və texnika günü gündən inkişaf edir, əsas elmi kəşflər əsasən ingilis dilindədir. Və yeni nəsil müasir dövrlə ayaqlaşmaq üçün öz dövründə geri qalmamaq üçün və yaxşı təhsil almaq üçün xarici ən çox işlədilən xarici dili öyrənməlidir. Dövlətimiz müstəqillik əldə etdikdən sonra tələbələr üçün yeni təhsil imkanları yaratmışdır. Buna xaricdə təhsil də daxildir. Günümüzdə internet və elmlə bağlı olan lazımlı kitablar ingilis dilinə məxsusdur. Buna görə də tələbələrə də xarici dil öyrənmək və xarici dildə təhsil almaq zərurəti yaranır.

Qloballaşma təbii prosesdir və yəqin ki, bu proses müəyyən düzəlişlərlə davam edəcəkdir. Xüsusilə, belə olan halda milli dəyərlərə önəm vermək, gənc nəslə milli dəyərlər əsasında tərbiyə etmək xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Bütün bunlar onu göstərir ki, Qloballaşma özünün sosial-fəlsəfi mahiyyəti ilə çox geniş sahələri o cümlədən tədris prosesini əhatə edən dünyəvi bir hadisədir.

Ədəbiyyat:

1. buqələmun.com Aslan Məmmədli, İngilis dili nə dərəcə qlobaldır?
2. academia.edu İlhamə Məmməd, Qloballaşma şəraitində dillərin tədrisi və müəllim tələbə münasibəti.
3. beu.edu.az Xarici Dil kafedrası.

ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİ ZAMANI KOMMUNİKATİV YANAŞMANIN ROLU

Açar sözlər: kommunikativ yanaşma, dilöyrənmə, şifahi ünsiyyət

Xarici dilin öyrənilməsinin (həm də öyrədilməsinin) effektivliyinin artırılması müasir tədris sisteminin qarşısında duran əsas vəzifələrdəndir. Bu günkü qloballaşan dünyada ingilis dilinin tədrisi prosesində dili öyrənənlərin düzgün ünsiyyət qurmaları üçün müəllimlər tərəfindən istifadə olunan yanaşmaların çox mühüm əhəmiyyəti vardır. Xarici dillərin kommunikativ məqsədlə tədrisi və bu məqsəddən irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsi şagirdlərə xarici dildə ünsiyyət yaratmaq vərdişi və bacarığının aşılması ilə səciyələndir.

Kommunikativ yanaşmada dilin müxtəlif məqsəd və funksiyalar üçün necə, kim tərəfindən və harada istifadə edilməsini; bu və ya digər kommunikativ prosesi və bu prosesin iştirakçılarının özündən asılı olaraq dilin necə dəyişməsinə (məsələn, formal nitqin qeyri-formal nitqdən, şifahi nitqin yazılı nitqdən fəqlənməsini); müxtəlif tipdə mətnlərini yazmaq, oxumaq və anlamaq bacarığını (məsələn, hekayələr, intervülar, dialoqlar, məruzələr) bilmək vacibdir. Kommunikativ yanaşmaya şifahi və yazılı ünsiyyətin bütün formalarının qarşılıqlı əlaqəli öyrədilməsi aiddir.

Xarici dillərin tədrisində kommunikativ yanaşmanın məqsədi şagirdin şəxsiyyət kimi formalaşmasını əsas götürür. Bu prosədə müəllim, dərslik və dərs vəsaitləri mühüm rol oynayır. Kommunikativ təlimin həyata keçirilməsində şagird və müəllim arasında danışq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bərabər, şagirdlərin verilən dil və nitq materialları üzərində iş apara bilmələri, onları dəyişdirmək, qısaltmaq, genişləndirmələri, başqa şəkildə ifadə etməsi, dil materiallarının məzmununun necə şərh edilməsi, şəkillər üzrə müsahibə, ekskursiyalar, filmlərin müzakirəsi, bədii əsərlərin təhlili və s. kimi dil vərdişləri əsas rol oynayır. Reseptiv fəaliyyət oxuyub anlama və dinləyib anlama, produktiv fəaliyyət isə öz fikrini şifahi və yazılı ifadə edə bilmə bacarıqlarıdır. Kommunikativ təlim zamanı şagirdlər üçün lazımı sosial-psixoloji atmosferin yaradılması vacibdir. Şagird bilməlidir ki, o danışdığı zaman səhvə yol versə belə ona hörmət edir, onun fikri ilə razılaşırlar, onun zəif və güclü cəhətləri diqqət mərkəzində olur. Kommunikativ yanaşma əsasən şifahi nitqi inkişaf et-

dirir. Bu zaman öncə söz və ifadələr mənimsənilir, daha sonra qrammatik bazanı ona uyğun məhkəmləndirirlər. Bu yanaşma özündə bütün komponentləri birləşdirir, həm danışq vərdişlərinin inkişafı, həm də nəzəri hissənin və yazı praktikasının öyrədilməsini əhatə edir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün xarici dil fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu). Bakı, 2010.

2. James J.A. The Total Physical Response Approach to Second Language Learning // The Modern Language Journal, Vol. 53, No. 1 (Jan.,1969).

Азербайджанский Университет Языков

Отдел: Магистратура

Группа: 217R, Эминова Нигяр Ахмед кызы

Руководитель: к.ф.н., доцент Гурбанова Севиль

ПОНЯТИЕ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ СРЕДСТВ ОБУЧЕНИЯ

Ключевые слова: мультимедиа, технологии, процесс обучения, мультимедийные средства, презентация

Современные технологии – это новейшие инновации, которые окутали наш мир и заняли в нем свою крепкую позицию. Сегодня технологии используют повсюду, включая и образовательную систему, да бы облегчить процесс обучения применяют различные методы, средства, одним из которых является «мультимедиа». Мультимедиа в переводе с латинского языка означает «многообразные средства». Главная цель мультимедиа предоставить необходимый материал или контекст более быстрым и доступным путем через изображения, графики, видео, звуки тем самым облегчая сам ход познания.

Информационные технологии оказывают положительное воздействие на обучение. Для этого на уроках используют проекторы, интерактивные доски чтобы передать знания через презентации.

Презентация – это набор слайдов, который включают в себя тексты, изображения, схемы, графики, аудио или видео средства, которое способны передать материал, а также помогают запомнить новый, сэкономив время.

Мультимедийные презентации создаются благодаря таким программам, как например «Power Point». Это программа, которая не требует специальных навыков, но помогает создать определенные слай-

ды, доклады, проекты и т.д. Таким образом, мультимедийные презентации способны облегчить процесс обучения и помочь студентам самостоятельно решать проблемы, расширяя и сформировывая их мышление, а также открывая новые возможности получения информации, заинтересовывая и мотивируя обучающихся в процесс познания.

Литература:

1. Использование мультимедийных технологий (А. В. Кузнецов)
2. Использование мультимедийных презентаций в учебном процессе (Кликушина Н. Ю)

V - BÖLMƏ TƏRCÜMƏNİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

*Бакинский славянский университет, факультет перевода,
студентка II курса, группа Т-202, Курбанзаде Кюбра
Научный руководитель: доц. Офелия Тагиева*

О РОЛИ ПЕРЕВОДА В ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА

Ключевые слова: *человеческое общество, перевод, переводчик, переводоведение, коммуникация*

С самого возникновения человеческого общества перевод выполнял важную социальную функцию. Без него невозможно было обойтись ни в случае войны, ни в случае мирного сосуществования различных народов. XXI век ставит новые задачи в информационном пространстве человечества. Благодаря массовой информации роль перевода в жизни человечества неуклонно возрастает. Сегодня переводческие связи охватывают почти все сферы человеческой деятельности.

Первые теоретики перевода тоже были сами переводчики. Они стремились обобщить как свой собственный опыт, так и опыт других переводчиков. С изложением своих теоретических воззрений выступали многие выдающиеся переводчики во все времена. Однако высказываемые ими соображения не всегда отвечали современным требованиям науки.

Перевод играет очень важную роль в развитии и культурном становлении любого общества. С помощью перевода происходит не только культурный обмен, перевод способствует также знакомству с иной жизнью, иным бытом и традициями, чужой культурой, историей и литературой. Поэтому, можно смело сказать, что перевод обеспечивает и укрепляет общение между различными народами. Любой образованный человек понимает, что перевод, который является процессом преобразования речевого произведения на одном языке в речевое произведение на другом при сохранении неизменно плана содержания, т.е. значения стал неотъемлемой частью человеческой деятельности.

Цель перевода – максимально близко ознакомить читателя, аудиторию, не знающую языка подлинника, с текстом оригинала.

В настоящее время перевод чаще выступает в коммуникативной роли, т.е. информативной, поэтому перевод выступает как сред-

ство обеспечения возможности коммуникации между людьми.

Нужно отметить, что особенно при всем этом важна роль самого переводчика, к которому предъявляются достаточно высокие требования.

Любой переводчик, кроме хорошего знания языков должен на высоком уровне быть знаком с историей, культурой, литературой, экономикой различных стран и особенно народа той страны, с языка или на язык которой осуществляется перевод. Любые допущенные неточности при переводе приводят к искажению смысла или формы оригинала.

На сегодняшний день можно смело сказать, что наука о переводе является самостоятельной отраслью знаний, для обстоятельного изучения которой пересматриваются старые, рассматриваются и выдвигаются новые положения.

Таким образом, расширяясь и развиваясь во всех сферах, переводоведение сегодня ставит перед людьми, занимающимися проблемами перевода, новые задачи, диктует поиск новых решений.

Литература:

1. Холбеков М.Н., Яхшиева З. Ш., Абраимова Н.У. Роль перевода в жизни человечества // Филология и лингвистика. 2016, №1, с. 49-51.

*Bakı Mühəndislik Universiteti,
Pedaqoji fakültə, Tərcümə, Rumiyə Məmmədova
Elmi rəhbər: dos. Natiq Adilov*

“HARRİ POTTER VƏ FƏLSƏFƏ DAŞI” KİTABINDAKİ XÜSUSİ ADLARIN TƏRCÜMƏSİ

Açar sözlər: xüsusi adlar, fantastik ədəbiyyat, transformasiya

Təxminən 20 il əvvəl Coan Roulinq tərəfindən yazılan, “Harry Potter and The Philosopher’s stone” adlı sehirbaz oğlanın məcaraları haqqında olan kitab milyonlarla insanın marağını cəzb etdi. Ancaq oxucuların əksəriyyəti bu kitabı yox “Harry Potter and Sorcerer’s Stone”, “Harry Potter a L’Ecoledes Sorciers”, “Harry Potter va Sang-e Jadu”, “Harry Potter y la Piedra Filosofal” kitablarını oxuyublar. Roulinqin öz obrazları üçün ixtira etdiyi unikal adlar İngilis dilinin bir hissəsinə çevrildi. Roulinqin kitabları Qədim Yunan dili daxil olmaqla 70-dən çox dilə tərcümə olunmuşdur. Fantastik janrdə olan əsəri tərcümə edərkən məxəz dilin məzmununu qorumaqla hədəf dilə çevirmək kifayət qədər çətinidir və bu tapşırığı yerinə yetirən zaman tərcüməçilər müxtəlik çətinliklərlə üzləşmişdirlər. Buna başlıca mi-

sal olaraq xüsusi adların tərcüməsini göstərə bilirik. Ədəbiyyat nümunələrində xüsusi adların tərcüməsi üçün qəbul olunmuş qaydalar yoxdur. Ancaq bir çox hallarda xüsusi adlar orijinalda olduğu kimi saxlanılır. Bu yanaşma Harri Potter əsərlərindən danışdıq tamamilə fərqli forma alır. Harri Potter və Fəlsəfə Daşını Polyak dilinə tərcümə edən Andrey Polkovski və Azərbaycan dilə tərcümə edən Fəxrəddin Ağazadə əsas obrazların adlarını tərcümə etməmişdir *Harry Potter, Ronald Weasley, Voldemort, Albus Dumbledore, Severus Snape, Argus Filch, and Draco Malfoy*. Adların hər biri xüsusi mənə daşıyırdı buna görə həm Polşa, həm də Azərbaycan dilli tərcümələrdə təhrifə səbəb olmuşdur. Belə ki, *Severus* sözü bu dillərdə *severity* yəni *ciddiyyət, sərtlik* mənalarında başa düşülmür Sadəcə *Nevil Longbottom*'un soyadı bizim dilə tərcümədə *Uzunətək* kimi transformasiya edilmişdir. Polkovski bu problemi həll etmək üçün maraqlı həll yolu irəli sürdü və kitabın sonuna xüsusi adlarla digər terminlərin izahını verən lüğət əlavə etdi. *Dumbledore* adının mənşəyi qeyd olundu. "*Albus*" Latın dilində ağ, "*Dumbledore*" isə eşşəkərisi mənasında olan arxaik sözdür. "*Draco*" Latın dilində əjdaha ya da ilan mənasındadır. Ancaq hələ də Polşalı oxucular *Snape, Voldemort* kimi adların nə mənaya gəldiklərini hələ də bilmirlər. Roulinqin məktəbə verdiyi *Hogwarts* adı iki ingilis sözü *hog*(qaban, yabani donuz) və *warts*(ziyil) sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlib. Ancaq bir çox dildə söz tərcümə olunmadığı üçün mənə oxucular tərəfindən tam anlaşılmayı. Fransız tərcüməçi *Poudlard* sözünü məktəbə verir. Bu birə və donuz sözlərindən əmələ gələn *pou du* lardır. Macar variantında məktəbin adı *Roxfort* kimi tərcümə olunmuşdur, bu da *Oksford* və *Roquefort* adlı pendirdən əmələ gəlmişdir. Tərcümədə çətinliklər yaratsa da Harri Potter romanlar seriyası dünyada kitab oxumağı uşaqlara sevdirmişdir.

Ədəbiyyat:

1. C.K.Roulinq "Harri Potter və Fəlsəfə daşı"
2. J.K.Rowling "Harry Potter and The Philosopher's stone"
3. <https://bit.ly/2O53scw>
4. <https://bit.ly/2OaokiJ>

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТОВ

Ключевые слова: *рекламный текст, слоган, коммуникативная направленность*

Изучение особенностей перевода рекламных текстов представляется актуальным в связи с развивающимися международными отношениями в сфере торговли и туризма, и, как следствие, появлением рекламы, требующей перевода на различные языки, с целью привлечения большей покупательской аудитории.

Рекламный текст – это особый вид творчества, использующий свои правила и приемы. Непонимание того, что рекламное объявление надо писать совсем не так, как книгу или статью, приводит к неэффективности рекламы.

Перевод рекламных текстов несколько отличается от перевода художественных произведений. Эти отличия проявляются в разной коммуникативной направленности текстов, в форме их перевода, а также в возможности использования различных языковых средств. Кроме того, процесс создания нового эквивалентного текста рекламного характера на переводящем языке требует от переводчика решения проблемы социолингвистической адаптации текста. Рекламный текст передает свойства рекламируемого товара не только с помощью образов, но и при помощи языка.

Характер перевода рекламного текста зависит от его направленности на определенную аудиторию: подростков, деловых людей, детей, молодых женщин и т.д.

Основное содержание рекламного текста – это слоган или фраза, которые несут самую необходимую информацию о предмете рекламы. Хороший слоган должен обладать четким внутренним ритмом и представлять собою как бы мини-стих из одной строчки.

Особенность рекламного текста состоит в том, что он является текстом массовой коммуникации. Он призван не просто информировать, но и побуждать к запланированному действию целые группы, влияя на массовое, общественное сознание. Перевод рекламных текстов требует нетрадиционного подхода переводчика. Специалисты, говоря о проблеме перевода рекламы, выделяют такие его особенности:

1. специфичный подбор используемой лексики;
2. наличием двух, а иногда и трех или более значений для каждого из слов, использованных для формирования рекламного сообщения;
 1. стилистическая окрашенность. То есть, присутствие целого ряда языковых явлений, привлекающих внимание потенциального потребителя, окрашивающих текст в яркие, индивидуальные тона, связанные с теми или иными явлениями социума, профессиональной среды, национальных особенностей и много, много, другого;
 2. употребление лексики не в прямом значении для усиления образности. Это можно было бы считать продолжением стилистической окрашенности, но этот инструмент создания яркого, запоминающегося образа мощно влияет на общий результат, и как следствие, на проблемы перевода;
 3. идиомы. Используемые для той же цели, создания образа, но относительно самостоятельные по признаку использования данного языкового инструмента.

Литература:

1. Николенко Г.А., Гулакова И.А. Лингвистические характеристики рекламных текстов и способы их перевода. М., 2000.

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Şəki filialı Filalogiya fakultəsi, qrup- X2-16
İxtisas: fransız dili, Rzayev Mail Mais oğlu
Elmi rəhbər: Baş müəllim. Ə. B. Əkbərova*

BƏDİİ TƏRCÜMƏNİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: bədii tərcümə, söz ehtiyatı, idiomatik ifadələr, sabit birləşmələr, frazeoloji vahidlər

Bədii tərcümə - ədəbi yaradıcılıq növü, bir dildəki bədii əsərin başqa dilə çevrilməsidir. Bədii tərcümə başqa tərcümələrdən orijinal bədii yaradıcılıqla bilavasitə bağlılığı ilə seçilir. Bədii tərcümədə söz estetik mahiyyət kəsb edir. Buna görə də bədii tərcümə problemləri bədii yaradıcılığın spesifik qanunlarına daxildir. Bədii tərcümə

Azərbaycanda bədii tərcümənin ilk nümunələri hələ orta əsrlərdə yaranmış, XIX əsrdən geniş inkişaf etmişdir. Abbasqulu ağa Bakıxanov rus ədəbiyyatından tərcümələr etmiş, M.F.Axundov özünün «Puşkinin ölümünə Şərq poeması»nı rus dilinə çevirmişdir. M.F.Axundovun kome-

diyaları 1853-cü ildə Tiflisdə rus dilində nəşr olunmuş, sonralar fars və Qərbi Avropa dillərinə tərcümə edilmişdir.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra ölkəmizdə tərcümə işinə münasibət də dəyişmiş, xüsusən orijinaldan tərcümə sahəsində uğurlu addımlar atılmışdır. Tərcümə, geniş mənada, insanlar arasında ünsiyyət vasitəsidir. Birinin anlamadığını ona anlatmaq üçün yeganə yol məsələyə onun bildiyi anlayışlar vasitəsi ilə açar axtarmaqdan ibarətdir.

Tərcümə həm böyük coğrafi məkanda, ölkələr və xalqlar arasında, həm də keçmişlə bu gün arasında əsas ünsiyyət vasitəsidir, gediş-gəlişi təmin edən körpüdür. Tərcümə bir yerdə və ya bir dövrdə əldə olunmuş məlumatları, elmi-texnoloji nailiyyətləri, bədii gözəllikləri başqa yerə və ya başqa dövrə daşıyan zəhmətkeşdir. Puşkin gözəl demişdir: "tərcüməçilər maarifin poçt atlarıdır".

Əsər hansı dildən tərcümə olunursa, yəni orijinal hansı dildə isə ona qaynaq (mənbə, resurs) dil, tərcümə hansı dilə edilirsə ona hədəf və ya alan (resept) dil deyilir.

Bədii tərcümə dünya milli mədəniyyətinin mutərəqqi inkişaf mərhələsinə yaxından təsir göstərən, onun ayrılmaz və inkaredilməz zəruri şaxələrindən biridir. Dünya miqyasında elə bir ölkəyə, milli ədəbiyyata rast gəlmək olmaz ki, bu sahəyə biganə yanaşsın, onun təsirindən gen-bol bəhrələnməsin.

Tərcüməçilik fəaliyyətinin intellektual baxımdan əhəmiyyətli dərəcədə gərgin bir proses olması heç kəsdə şübhə doğurmur. Hər iki dildə özünü tam sərbəst hiss etməklə yanaşı (bu, necə deyirlər, tərcüməçi fəaliyyətinə olan aksiomatik tələbdir), tərcüməçi qəbul etdiyi və ötürməli olduğu məlumatı (mətni, nitq əsərini) təfərrüatlarına qədər dərk etməli, onu orijinala maksimal dərəcədə yaxın şəkildə mikinci bir dilə çevirməyi bacarmalıdır. Bu zaman işçi dillər kimi çıxış edən iki dilin kodlaşdırma sistemləri arasındakı fərqlər minimuma endirilməli, informasiya vahidlərini ifadə etməli olan sözlərin registrləri, semantik tutumları, sintaktik və mənə (assosiativ) əlaqələri və s. nəzərə alınmalıdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti I, II, III cild. Bakı, "Çıraq". 1997,1999, 2000
2. "Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi"jurnalı 1981.N4 s.15-20
3. İnternet materialları

İNGİLİS DİLİ FRAZELOGİZMLƏRİN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: frazeologizm, dilçilik, tərcümə, lüğət tərkibi, orijinallıq

İngilis dilinin frazeologizmləri öz zənginliyi və müxtəlifliyi ilə digər dillərin frazeologizmlərindən fərqlənir. Bu frazeologizmlərin başqa dillərə tərcüməsi dilçilikdə ən mühüm və mürəkkəb məsələlərdən biridir. İstər ölkəmizdə, istərsə də xaricdə ingilis dili frazeologizmlərinin tərcüməsi işinə xüsusi diqqət yetirilir. Onların başqa dillərə tərcüməsi çox çətin və məsuliyyətli bir işdir. Görkəmli yazıçı M.Qorki belə hesab edirdi ki, hər hansı bir fikri tərcümə etmək üçün hər bir dilin kifayət qədər imkan və vasitəsi vardır. Bu müddəa eynilə azərbaycan dilinə də aid ola bilər. Təcrübə göstərir ki, dünyanın ən zəngin dillərində verilmiş elə bir fikir tapmaq çətinidir ki, onu bizim dilimizdə ifadə etmək qeyri-mümkün olsun. Bununla belə, ingilis dilində olan frazeologizmləri azərbaycan dilinə tərcümə edərkən müəyyən çətinliklərə də təsadüf olunur ki, bu çətinliklər ingilis dili ilə azərbaycan dilinin lüğət tərkibi və qrammatik quruluşu arasındakı fərqləndirici irəli gəlir. Frazeoloji birləşmələr hər bir xalqın milli kəlimələrini, adət-ənənəsini, nəhayət dil sistemindəki özünəməxsus leksik-qrammatik formalarını əks etdirdiyindən belə ifadələr azərbaycan dilinə çox zaman yanlış tərcümə edilir. Onların yanlış tərcüməsinin əsas və ilkin səbəblərindən biri onların verilmiş mətndən düzgün seçilməməsi, sərbəst söz birləşmələri ilə qarışdırılmasıdır. Digər bir səbəb isə tərcüməçinin seçilmiş bu frazeologizmləri yalnız dərk etməsidir ki, bu da çox zaman mətnin təhrifinə gətirib çıxarır. Buna görə də tərcüməçi ingilis dilində verilmiş frazeologizmi azərbaycan dilinə düzgün, səhvə yol vermədən, orijinaldakı xüsusiyyətlərini saxlayaraq tərcümə etmək üçün qaydalara riayət etməlidir. Beləliklə hər bir dil bu və ya digər frazeologizmi özünəməxsus şəkildə dərk edir. Buna görə də tərcüməçi dillər arasındakı fərqi dəqiq şəkildə öyrənməyə borulur. Bir sözlə tərcümə olunan ayrı-ayrı frazeoloji ifadələr həm orijinal zəmindən qoparılmamalı, həm də bu ifadə ilə azərbaycan dilinin oxucusu arasında nəzərə çarpacaq ögeylik olmamalıdır.

Ədəbiyyat:

1. Babayev A. Dilçiliyə giriş. Bakı, 1992 səh 262.

2. Bayramov H. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları. Bakı
3. Hacıyeva Ə. H., Hacıyeva A. K. İngiliscə-azərbaycanca frazeoloji lüğət Bakı, 2006.

*Бакинский славянский университет,
факультет перевода, Т-402, Эльхан Гаджиев
Научный руководитель: доц. Офелия Тагиева*

О РОЛИ ПЕРЕВОДЧИКА В ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ПЕРЕГОВОРАХ

Ключевые слова: *устный переводчик, письменный переводчик, дипломатические переговоры*

Профессия переводчика – одна из наиболее важных и незаменимых профессий в современном деловом мире.

Еще одна сфера, где не обойтись без переводчика – международное политическое взаимодействие, дипломатические переговоры между различными странами мира, когда международные коммуникации стали важнейшим инструментом формирования и поддержания интернациональных отношений. А это невозможно без устных и письменных переводчиков. Все международные переговоры на высшем уровне проводятся при участии переводчиков. В этом случае ответственность за эффективное проведение переговоров несет устный переводчик. И хотя он выступает посредником, его работа играет решающую роль в установлении взаимопонимания и дружественных отношений между дипломатами. Здесь переводчик должен передать правильно не только смысл, но и эмоциональную окраску высказываний, стиль даже темп речи говорящего. Однако устный переводчик способен сгладить течение дипломатических переговоров, когда это необходимо. Лучший устный переводчик – это переводчик, который является незаметным в диалоге, но воспроизводит этот диалог таким образом, что партнеры воспринимают его так, будто они общаются на языке, понятном им обоим.

Быть переводчиком в дипломатических переговорах – очень трудно и ответственно. Дипломатические переводчики должны обладать широкими познаниями в области международных отношений и, в частности, быть в курсе экономической, политической, социальной ситуации как в родной стране, так и в стране-партнере.

Конечно, переводчик должен знать идеально тот язык, на который он переводит. Но неправильно полагать, что одно прекрасное зна-

ние иностранного языка делает, скажем, дипломата переводчиком.

Переводчик должен хорошо знать тему переговоров, разговора (соглашения) и все технические, экономические, юридические термины, которые могут встретиться при переводе. Переводчиков называют бойцами невидимого фронта.

Наконец, переводчик должен быть спокоен, уметь владеть собой, сосредоточен, не обидчив.

Таким образом, на переводчика, занимающегося дипломатическим или протокольным переводом, может быть возложена и масса других, непереводаческих обязанностей, и он должен быть всегда готов к самым неожиданным ситуациям и указаниям высокого начальства.

В условиях современного глобального мира работа устных и письменных переводчиков, в частности переводчиков-дипломатов, приобретает всё большее значение.

Литература

1. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика: учеб. пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. СПб.: Союз, 2001. 278 с.

2. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение: учеб. пособие. М.: ЭТС, 2001. 422 с.

*Bakı Mühəndislik Universiteti,
Pedaqoji fakültə, Tərcümə, Elmira Cahangirli
Elmi rəhbər: dos. Natiq Adilov*

TƏRCÜMƏDƏ MƏDƏNİYYƏT ASPEKTİ

Açar sözlər: tərcüməçi, mədəniyyət, mədəni fərqlər, linqvistik xüsusiyyətlər

Hər bir dil özünəməxsus linqvistik xüsusiyyətlərə malikdir, lakin onlar arasındakı mədəniyyət fərqi ilə qarşılaşdırıldığında linqvistik – qrammatik və lüğəvi fərqlər tərcümə zamanı o qədər böyük çətinlik yaratmır. Mədəniyyət dilə həyat verən amillərdən biridir və onların arasında möhkəm, sıx bağ mövcuddur. Dil mədəniyyət, tarix, dini inanclar və dəyərlərin məcmusudur və elə məhz bu səbəbdən tərcüməçi hər iki dilin – məxəz və hədəf dilin sadəcə qrammatika və söz bazasını yox, eləcə də mədəniyyətini dərinədən mənimsəməlidir. Əks təqdirdə cümlənin hərfi mənasını tərcümə etməklə kifayətlənib, əsl mənasını oxucuya çatdırmaqda və mədəni fərqləri aradan qaldırmaqda uğursuz olar.

Mədəni fərqlər arasında ən nəzərəçarpanı, inanclar və qavrayışdır. Məsələn, ABŞ və İrlandiyada yaşıl rəng uğur, zənginlik və yenilik bildirdiyi halda, Meksikada azadlıq və suverenlik, Orta Şərq ölkələrində isə hörmət rəmzi kimi qəbul edilir. İslam mədəniyyətində isə yaşıl ən müqəddəs rəng hesab olunur. Eyni halın təzahürünü heyvan adlarında da görə bilərik. Məsələn, tısağa ingilis dilli ölkələrdə yavaşlıq, əzəmkarlıq və qətiyyət ifadə edir, lakin Taylanda tamamilə fərqli olan bir şeyi bildirir. Ona görə də, dini inanclar, miflər və əfsanələrlə bağlı olan mövzular tərcüməçidən böyük bacarıq və dünyagörüşü tələb edir.

Yemək növlərini də qeyd etmədən keçmək olmaz. Yeməklərin əksəriyyətini tərcümə edərkən tam ekvivalentini tapmaq demək olar ki mümkün olmur çünki hədəf dilin daşıyıcıları həmin yeməklə tanış olmağa bilər. Bu halda sadəcə izah vermək kifayət edir.

Digər tərəfdən coğrafi elementlər də mədəniyyətin tərkib hissəsidir. Hər ərazinin iqlimi və coğrafi şəraiti bir-birindən fərqlənir ona görə də, bir ölkənin yaxşı bələd olduğu söz digər ölkədə ümumiyyətlə işlədilməyə bilər. Məsələn, ərəb dilində dəvə yaşına və xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir və xüsusi sözlərlə adlandırılır. Yəni, *tez susayan dişi dəvə, az su içən dəvə, iki hörgüclü dəvə, ağ rəngli dəvə* və s. növlər var və bunların hamısının öz xüsusi adları vardır.

Tərcüməçi o şəxsdir ki, mədəniyyətlərarası körpülər yaradır və o, bu işə sadəcə dili öyrənməklə heç vaxt nail ola bilməz. Dili mükəmməl şəkildə bilən şəxs onun tarixindən və mədəniyyətindən də xəbərdar olmalıdır. Yalnız o halda, məxəz mətni oxuyan şəxs ilə hədəf mətni oxuyan şəxs eyni hissləri paylaşa bilər.

Ədəbiyyat:

1. Cultural Elements in Translation, The Indian Perspective, C. Thriveni
2. Cultural Implications for Translation, Kate James
3. The Importance of Culture in Translation, Don Schaeffer

*Sheki branch of Azerbaijan State Pedagogic University
Foreign language (English language) teacher X1-16*

Huseynova Bakhshi

Scientific leader: Musayeva Adalet- Head teacher

TRANSLATION PROBLEMS

Key words: *translators, problem, resolve, formal, informal, difference*

Translators usually have to deal with five different problematic areas in their work, whether they are translating technical documents or a

sworn statement. These include: lexical-semantic problems; grammar; syntax; rhetoric; and pragmatic and cultural problems.

1. Lexical-semantic problems can be resolved by consulting dictionaries, glossaries, terminology banks and experts. These problems include terminology alternatives, neologisms, semantic gaps, contextual synonyms and antonyms (these affect polysemic units: synonyms and antonyms) semantic contiguity and lexical networks.

2. Grammatical problems include, for ex: questions of temporality, aspectuality (the appearance indicates how the process is represented or the state expressed by the verb from the point of view of its development) as syntactical problems. Syntactical problems may originate in syntactic parallels, the direction of the passive voice, the focus or even rhetorical figures of speech, such as a hyperbaton or an anaphora.

3. Rhetorical problems are related to the identification and recreation of figures of thought (comparison, metaphor, metonymy, synecdoche, oxymoron, paradox, etc.) and diction.

4. Pragmatic problems arise with the difference in the formal and informal modes of address using “you”, as well as idiomatic phrases, sayings, irony, humor and sarcasm. These difficulties can also include other challenges; for example, in the translation of a marketing text from English into French, specifically with the translation of the personal pronoun “you”. The translator must decide whether the formal or the informal “you” is more appropriate, a decision which is not always clear.

5. Cultural issue may arise from differences between cultural references, such as names of food, festivals and cultural connotations, in general. The translator will use language localization to correctly adapt the translation to the culture targeted. A very simple example is a financial translation which includes dates.

Reference list:

1. Kelly, D (2005). A handbook for translator trainers: A guide to reflective practice. Manchester, UK St Jerome.
2. Miremedi S. A (1991) Theories of translation and interpretation.
3. Newmark, p (1981) Approaches to Translation.

ОБ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СЛОВАРЕЙ В ПРОЦЕССЕ РЕДАКТИРОВАНИЯ ПЕРЕВОДА

Ключевые слова: *лексикография, толковый словарь, двуязычные словари, справочники, переводчик*

Значительная часть культуры любого народа реализуется через его язык, а язык во всем богатстве закрепляется, прежде всего, в словаре. Осознание особой роли словаря как проводника культуры и ключа к ней привело к лексикографической активности в последние годы.

При выполнении перевода произведения художественной, научной, учебной и справочной литературы и редакционной подготовке его к изданию словарь неизбежно является основным инструментом переводчика и редактора.

Само собой разумеется, что важнейшим помощником, инструментом переводчика и редактора является двуязычный переводной словарь.

В отдельных случаях рекомендуется прибегать к помощи тезауруса – словаря, наиболее полно отражающего пласты лексики, которые относятся к определенным сферам человеческого знания. Необходимость прибегать к пользованию толковыми словарями исходного языка, языка перевода и словарями-тезаурусами в процессе перевода и редактирования продиктована еще и тем, что двуязычный переводной словарь не всегда дает конкретное контекстуальное значение слова, а это значение можно определить через значения ближайших синонимов, предлагаемых толковыми словарями.

Огромным подспорьем в работе переводчика и редактора становятся словари синонимов – на исходном языке и на языке перевода.

Реже практикуют обращение к словарям антонимов – как правило, либо при выполнении антонимического перевода, либо в тех случаях, когда конкретное контекстуальное значение слова можно определить через значение слова-антонима.

Отдельно следует остановиться на фразеологизмах – сочетаниях слов с полностью или частично переосмысленным значением – в двуязычных переводных словарях. В работе переводчика и редактора невозможно переоценить важность специальных терминологических словарей.

Конец 1990-х гг. и начало XXI века ознаменовались необычай-

ным подъемом лексикографической деятельности и выпуском большого количества словарей. Изменение экономического устройства страны, появление большого количества коммерческих издательств и потребность в лингвистических словарях в практической и образовательной областях привели к изданию множества «массовых», коммерчески выгодных и общедоступных словарей.

Словари и справочники – постоянные спутники нашей жизни, служащие нам для расширения знаний и повышения языковой культуры. Их заслуженно называют спутниками цивилизации. Словари – это поистине неисчерпаемая сокровищница национального языка. При переводе и редакционной коррекции разного характера текстов целесообразно пользоваться всеми типами словарей вместе.

Литература

1. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: учеб. пособие. М.: ЭТС, 2001. 422 с.
2. Мильяр-Белоручев Р.К. Теория и методика перевода. М.: Московский лицей, 1996. 208 с.

*Bakı Dövlət Universiteti
Mexaniki riyaziyyat, Fakültəsi R40, **Ayişə Koçak**
Elmi rəhbər : Əliyev Ziyadxan*

TRANSLATION RULES AND DIFFICULTIES

Keywords: *Grammatical Structure, lexical resource*

Translation is one of the most difficult things about languages. There are some reasons of that challenge. Each language has its own grammatical structure, lexical recourse, phrases, proverbs and sayings,! That's why an interpreter or translator must know both languages in detail to translate accurately.

The first difficulty is about grammatical structures. It is mainly about the place of parts of the sentences. In most languages a sentence starts with a subject, but the place of predicate is different in most languages. Sometimes it is used after subject. But in some languages the predicate comes at the end of the sentence. That's why it is important to know the grammar of both languages.

The second difficulty is about words. Each word has several translations, so when we want to translate, we must know all of them and use the most suitable one for our sentence. Furthermore, phrases are another difficulty. Phrases are combination of words and can be different in all

languages. So for translating phrases you must find their equivalent in that language. Only in this case it is possible to translate them correctly.

Another difficult thing about translation is using of proverbs and livings. Different proverbs are used in each language. They have the nine meanings, but they express the same opinion in different ways. I think why when we translate proverbs, we cannot use literal translation. We must know equivalent of the certain proverb.

The reasons mentioned above are not the only difficulties in translation, but I think they are the most important ones. That's why all translators must take them into consideration.

Reference list:

1. <https://go.smartling.com/blog/common-challenges-translation/>
2. <https://www.translatemedia.com/translation-blog/difficulties-english-translations/>
3. http://wiki.apertium.Org/wiki/Translation_Rules_and_Difficulties_

*47 sayılı Ağdam köçkün tam orta məktəbin IX sinif şagirdi, **Haqverdiyeva Xəyalə Zaur qızı**
Elmi rəhbər: müəllim, Məhsəti Əliyeva*

TƏRCÜMƏNİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: modelləşdirmə, metodika, lüğət

Lüğət, öncə, dil faktları üzərində müşahidə aparmaq və qazanılmış təcrübəni ümumiləşdirməkdir.

Dilimizin, ədəbiyyatımızın, mədəniyyətimizin ümumi mənzərəsini, dil vahidlərinin rəngarəngliyi, məna parametrlərini tərcümə lüğətləri vasitəsilə də öyrənmək mümkündür.

Tərcümə vasitəsilə iki və daha artıq dilin vahidləri arasında semantik uyğunluq ortaya çıxarılır. Daha doğrusu, həmin prosesdə mətnin məzmunu başqa dilin vasitələri ilə ifadə olunur.

Bu gün tərcüməşünaslığın bir sıra problemləri ilə qarşılaşmaq olur: tərcümələrin tipologiyası: bədii, sahə ədəbiyyatının tərcüməsi, insan və maşın tərcüməsi, filoloji tərcümə, ekvivalentli tərcümə (mədəni, tarixi və linqvistik).

Əsərdə tərcümə üçün ümumi olan və onun keyfiyyətini təmin edən əsas mexanizm dərindən müəyyənləşdirilmişdir. Ənənəvi metodlar, tərcüməçinin qarşılaşdığı çətinliklər, tərcümənin pillələri, tədrisdə müəllimin tərcümə sənətinə yiyələnən tələbələrə işbirliyi, tərcümənin təhlil aspektləri, tərcümə

mətnləri üzərində "əməliyyat", mətndəki informasiyanın nəzərə alınması, tərcümənin nəticələrinin təhlili, modelləşdirmə metodikası, lüğətlərdən istifadə, mətn janrlarının mənimsənilməsi, müxtəlif çeşidli mətnlərlə tərcümə işi və s. məsələlər burada elmi-nəzəri cəhətdən yerli-yataqlı təhlil olunmuşdur.

Praktik tərcüməçiləri uyğun biliklərlə silahlandırmağı öncədə qarşıya məqsəd qoyan məqalə müəllifləri tərcüməçinin mətnseçmə ilə bağlı bir sıra məqamlara diqqət yönəltməsinin zərurətini vurğulamaqla, bunların sırasında tərcümə zamanı yazıya alma metodu, mətnin seqmentasiya metodu, statistik oppozisiya metodu, transformasiya metodu məsələləri dərinləndirən təhlil edərək oxucu və mütəxəssislərə təqdim etməyə müvəffəq olmuşlar. Tərcümənin Azərbaycan mədəniyyəti tarixində uzun ənənəsi vardır. Tərcümə iki və daha çox dilin dil vahidləri arasında müqayisəyə gələn semantik uyğunluğu, bərabərliyi, müvafiqliyi axtarıb tapmaq, adətən ikidilli leksikoqrafik, tutuşdurma üçün meydana çıxan semantik tədqiqatdır. Buraya informasiya başqa dil vasitələrinin köməyiylə ötürülür. Bunun üçün başqa dilin ifadə vasitələri axtarılarq tapılır, nəinki müxtəlif cür informasiyalar verilir, eləcə də nitq əsərlərinin yeni mətndə öncə forma (daxili və xarici) variantları müəyyənləşdirilir.

Bədi əsərin tərcüməsi müəlliflə oxucu arasında üçüncü şəxsin vasitəçilik rolunu gerçəkləşdirir. Əlbəttə, tərcüməçi öncə oxucu funksiyasını yerinə yetirir. O, tərcümədən qabaq əsəri tam dərk etməlidir. Bu işə tərcüməçinin eksplikativ fəaliyyətinə zəmin yaradır.

Tərcümənin hərfi, interverbal, intersemiotik, intralingvistik, maşın, sərbəst və s. növləri mövcuddur ki, bunlar da xalqların mədəniyyətlərarası inkişafında mühüm rol oynayır.

Bizim fikrimizcə, tərcümə öz müstəqil leksik mənalarına əsaslanmaqla həyata keçirilə bilər. Burada başlıca problem, onların konkretləşdirmə, ümumiləşdirmə, eyni zamanda, antonimik və metonimik tərcümə məsələlərinə xüsusi diqqət yetirməkdən ibarətdir.

Həll olunmamış problemlərdən biri Azərbaycanda tərcümə ensiklopediyasının olmaması idi. Lüğətin bir növü müxtəlif və ən zəruri informasiyaları ötürmək, xalqın dərk etmə bacarığını inkişaf etdirmək gücünə malikdir. Belə lüğətlər tərcümə sənətinin incəliklərini, onun hərtərəfli xüsusiyyətlərini yayan və əks etdirən bir qaynaq kimi xalqın yüzilliklər boyu gördüyü işləri, fəaliyyətləri, həmçinin də azərbaycanca ünsiyyət quranların xarakterik cəhətlərini özündə birləşdirir. Müxtəlif epoxalarda tərcümə sənəti insan fəaliyyətinin, onun digər mədəniyyətləri, ədəbiyyatları öyrənməyə canatım ehtirasının nəticəsi olaraq meydana çıxmışdır. Deməli, tərcümə sənəti ehtiyacdən, tələbatdan

yanarmış bir fenomendir. Onun tarixi cəmiyyətin tarixi ilə yaşdı. Tərcümə işi bizim xalqın bədii, elmi, kütləvi irsinə orlan marağından yaranıb, təkmilləşə-təkmilləşə, dürüştə-dürüştə inkişaf edərək formalaşmışdır.

Ədəbiyyat:

1. 525-ci qəzet.-2018.- 13 iyul.- S.7-8.

*Bakı şəhəri Yasamal rayonu
Arif Hüseynzadə adına 20 saylı məktəb-lisey
9o sinif şagirdi İsmaylova Samirə
Elmi rəhbər: Bağırova Könül*

TƏRCÜMƏNİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: tərcümə, proqram, mübahisə

Bəşəriyyətin mədəni inkişafında tərcümənin çox böyük rolu var. Bugünkü həyatımızı elm və texnikanın nailiyyətlərindən təcrid olunmuş halda düşünmək qeyri-mümkündür. Tərcümə sayəsində və onun vasitəsilə bir ölkənin əhalisi digər bir ölkənin əhalisinin həyatı, adət və məişət ənənələri, ədəbiyyatı, tarixi və elmi nailiyyətləri haqda müəyyən məlumatlar əldə edirlər. Tərcümə edilmiş bir sıra bədii ədəbiyyat bəzən milli ədəbiyyatın ayrılmaz bir hissəsinə belə çevrilir. Məsələn: Min bir gecə nağılları, Kəlilə və Dimnə, Qabusnamə, Yevgeni Onegin, Hamlet, Otello və s.

Tərcümənin böyük siyasi əhəmiyyəti var. Bununla əlaqədar ölkəmizdə tərcümə mərkəzi yaradılmış, tərcümə işinə həsr olunmuş müxtəlif beynəlxalq konfranslar, simpoziumlar keçirilir və yüksək keyfiyyətli tərcüməçi yetişdirmək məqsədilə İctimai-siyasi, qəzet materiallarını tərcümə edən işə müasir beynəlxalq hadisələrdən geniş məlumatı olmalı və eləcə də ölkələrin dövlət quruluşunu, onların inkişaf səviyyəsini, iqtisadiyyatını, mədəniyyətini, ədəbiyyatını kifayət qədər yaxşı bilməlidir. Sadaladığımız sahələrə aid məlumatı olmayan tərcüməçi müəyyən səhvlərə yol verə bilər və ölkənin milli koloriti, ünsiyyətdə dil mədəniyyəti haqda, ümumiyyətlə, ölkə barədə səhv təsəvvür yaradar. Bu işə tərcümədə təbii ki, yolverilməzdir.

Britaniyada tərcüməçi kimi işləyən Gerant deyir: «Tərcümə qrup şəklində həyata keçirilir, buna görə də əməkdaşlıq çox vacibdir. Biz tərcümə zamanı yarana biləcək çətin məqamları müzakirə edirik, ayrı-ayrılıqda sözlərə yox, söz birləşmələrinə diqqət yetiririk. İfadələrin mənalı və məqsədi üzərində yaxşıca düşüncə edirik. Hər məqalədə tərcümə etdiyimiz dilin oxucularını nəzərə alırıq». «Biz çalışırıq ki, tərcümə edək ki, oxucu mətnin sanki onun öz ana dilində yazıldığını hiss etsin. Oxucu mətnin tərcümə

cümə olduğunu duymamalıdır. Buna nail olmaq üçün biz mətni təbii tərcümə etməyə çalışırıq. Bunun sayəsində oxucunun fikri yayınmayacaq və o, sanki dadlı yemək yeyirmiş kimi mətni böyük həvəslə oxuyacaq». «Tərcümə işində kompüter insanı əvəz edə bilməz. Ancaq Yehovanın Şahidləri tərcümə işini sürətləndirməyə kömək edən proqramlar yaratmışlar. Onlardan biri tez-tez istifadə olunan termin və ifadələrin daxil olduğu lüğətdir. Digər bir proqramın sayəsində isə artıq tərcümə olunmuş mətnləri tapa bilirik və bununla da tərcümə zamanı yaranan problemləri əvvəllər necə həll etdiyimizi görürük».

Ədəbiyyat:

1. Bayramov Q.H. Tərcümə sənəti. Bakı: OKA Ofset, 2008
2. İmanova Nahidə. İnternet tərcümə sistemləri// respublika elmi konfransının materialları. Bakı-201

*Bakı şəhəri Yasamal rayonu
Arif Hüseynzadə adına 20 sayılı məktəb-lisey
90 sinif şagirdi Şammədzadə Fatimə
Elmi rəhbər: Bağirova Könül*

TƏRCÜMƏNİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: tərcümə, nəşr, tərcümə üsulları

Uşaqlar üçün bədii əsərlərin, xüsusilə tərcümə ədəbiyyatının əsas məqsədi – uşağın daxili dünyasını, mənəvi mövqeyini formalaşdırmaq, onu etik və estetik cəhətdən tərbiyə etməkdir. Uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş tərcümə kitabları şəxsiyyətin tərbiyə edilməsi, formalaşdırılmasında mühüm bir vasitədir.

Hazırda ölkəmizdə uşaq tərcümə kitablarını çap edən nəşriyyatları göstərməli olsaq, barmaqla sayacaq qədər az olduğunu qeyd edə bilərik. Məsələn, uşaqlar üçün ən çox “Əli və Nino” və “Qanun” nəşriyyatlarının çap etdiyi (xüsusilə də müştərək hazırladıqları) tərcümə nəşrləri xüsusilə diqqəti cəlb edir. Bu nəşrlər içərisində həm soraq-məlumat, həm də müxtəlif dünya yazıçılarının əsərlərinə rast gəlmək mümkündür. Belə ki, XX əsrin sonlarından oxucu – uşaqlar nəslə artıq formalaşmış “kompüter” mədəniyyəti mühitində böyüməyə başladı. Kitablardan bir qismi web-səhifələrə köçürüldü, lakin zamana uyğun digər nəşr növləri də yarandı.

Bədii tərcümə başqa tərcümələrdən orijinal bədii yaradıcılıqla bilavasitə bağlılığı ilə seçilir. Bədii tərcümədə söz estetik mahiyyət kəsb edir.

Bədii tərcümələr arasında peşəkar olanlara və olmayanlara rast gəlinir. Tərcüməçilik həm də estetik hadisədir. Bədii əsərlərin tərcüməsində ayrı-ayrı sözləri yox, əsərin qayəsini, mətnin ruhunu, emosionallığını transformasiya etmək lazımdır. Bədii əsərlərin tərcüməsi başqa tərcümələrdən, məsələn, elmi tərcümədən, siyasi-ictimai tərcümədən fərqlənir. Bədii tərcümədə lazım olan obrazı daha canlı təsvir etmək üçün ən əlverişli sözü və ya ifadəni tapıb işlətmək lazımdır. Məsələn, rəssam qırmızı rəngi müxtəlif çalarlıqda işlətməli olduğu kimi, bədii əsərin tərcüməsində də münaşib dil vahidləri istifadə edilməlidir.

Həll olunmamış problemlərdən biri Azərbaycanda tərcümə ensiklopediyasının olmaması idi. Belə lüğətlər tərcümə sənətinin incəliklərini, onun hərtərəfli xüsusiyyətlərini yayan və əks etdirən bir qaynaq kimi xalqın yüzilliklər boyu gördüyü işləri, fəaliyyətləri, həmçinin də azərbaycanca ünsiyyət quranların xarakterik cəhətlərini özündə birləşdirir. Ümid edirəm ki, tərcümə ilə bağlı problemlər aradan qaldırılar. Çünki tərcümə cəmiyyətə intellektual potensiallı gənclərin yetişdirilməsində böyük rol oynayır.

Ədəbiyyat:

1. Tərcümə problemləri respublika elmi-praktik konfransının tezləri// 15 mart 2019-cu il. Bakı-2019
2. Abasova Leyla. Müasir dövrdə uşaq bədii tərcümə ədəbiyyatının nəşri problemləri. Bakı-2019
3. Abbasova Sədaqət. Bədii tərcümədə çətin tərcümə olunan elementlər. Bakı-2019

*Ecole secondaire № 145 au nom
d'Eldar Gouliev,région Nizami,Bakou
Ali Vassif
Enseignante: Mamedtaguiéva Heyrana*

LES QUESTIONS D'ACTUALITÉ DE LA TRADUCTION

Mots clés: traducteur, traduction, différence, méthode de traduction

Il existe actuellement un grand nombre de travaux importants sur la théorie et la pratique de la traduction. Malgré cela, l'ancienne et toujours actuelle question «Comment faut-il traduire?» reste ouverte. On peut expliquer cette situation par le fait que l'étude des problèmes de la traduction résiste à la formalisation; il n'existe pas et il ne peut exister de recette de la traduction idéale. En cherchant la réponse à la question ci-

dessus, nous pensons à l'héritage des maîtres de la traduction. Dans le cas russe il s'agit de Balmont, de Volochine, traducteur franco-russe Alexandre Karvovski (a traduit les poésies d' Imadeddin Nassimi et Samed Vourgoun en français) et, bien entendu, de Brussov qui est considéré comme le fondateur de la En Azerbaïdjan Abbasgulu Bakikhanov poète, écrivain, scientifique, et traducteur azerbaïdjanais. Dans les années 1820-1830, alors qu'il servait dans l'armée de la Russie tsariste, il participa en qualité interprète à la signature des traités de Gulistan et de Turkmenchai. Abbas Aga Nazir, Abbas Zamanov, Ismayil Chikhli. Zia Bunyadov a traduit le Coran en azerbaïdjanais (avec Vasim Mamédaliev), le livre sacré du monde musulman. Brussov met en doute la possibilité même de la transmission adéquate de l'original:

... les vers traduits en langue étrangère ne produisent jamais le même effet que dans la langue maternelle. ... il est impossible de transmettre l'œuvre d'un poète dans une autre langue.

... les traductions, même réussies, restent toujours inférieures à l'original. théorie ancienne soviétique de la traduction.

Comme exemple on peut citer de Samed Vourgoun

Et le fils, qui pourrait l'enlever à sa mère ?

Tu m'es le pain et l'eau tu m'es soupir et air

Je vois devant moi s'ouvrir tes villes en grand,

Je suis tien sans partage, à jamais ton enfant,

Mon beau pays Azerbaïdjan, Azerbaïdjan !

Actuellement, pour travailler avec les programmes de traduction, il est nécessaire de connaître cette langue étrangère au-dessus de 50 %, et il serait très erroné de ne travailler qu'avec un programme de traduction. Il faut travailler au moins deux programme de traduction.

Reference list:

1. A. Karvovski, *Samed Vourgoun, Poésie, 1976*
2. Juliette.M.M *La «méthode de traduction» de Valéry Brussov, 2007*

**HARPER LEE “BÜLBÜLÜ ÖLDÜRMƏK”
 (“TO KILL A MOCKINGBIRD”) ROMANINDA
İŞLƏNMİŞ ANTROPONİM VƏ TOPONİMLƏRİN
AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TRANSFORMASIYASI**

Açar sözlər: toponim, antroponim, transliterasiya, transkripsiya

Bütün xalqların həyatında, millətlərin inkişafında mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqələri, onlar arasında dialoq və təcrübənin qarşılıqlı mübadiləsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dünyada milyondan artıq insan yaşamaqdadır ki, bu insanların da hər birinin öz dili, öz mədəniyyəti vardır. Bu cür dil müxtəlifliyi fonunda insanların bir-birilərini anlaması üçün tərcüməyə ehtiyac duyulur. İlk tərcümə materialları əsasən döyüşlərin xronologiyası, dini inancları, ticarət əlaqələrini əks etdirsə də, zaman keçdikcə bədii əsərlər, elmi ədəbiyyatlar da tərcümə yolu ilə digər dil daşıyıcılarına ötürülmüşdür.

1960-cı ildə Harper Li tərəfindən qələmə alınmış “Bülbülü öldürmək” (“To Kill a Mockingbird”) romanı da tərcümə vasitəsilə digər dillərin oxuyucularına ötürülmüşdür. Li bu əsəri azyaşlı qızcığızın dilindən səsləndirərək əslində özünün yetkin qadın düşüncələrini və uşaqlığında müşahidə etdiyi hadisələri təsvir etmişdir. Bu əsərdə hər bir cəmiyyətdə mövcud olan ümumi məsələlər kimi fərdi simvolların problemləri təsvir olunmuşdur. Əsərdə yazıçı antroponim və toponimlərin işlənməsinə də geniş yer vermişdir. Bildiyimiz kimi, antroponim müxtəlif şəxs adlarının məcmusunu bildirən termin, insana aid hər hansı bir xüsusi ad, toponim isə coğrafi adları, onların mənasını, quruluşunu, mənşeyini və yayılma arealını öyrənir. “Bülbülü öldürmək” əsərində çoxlu sayda şəxs və coğrafi adlara yer verilmişdir. Ümumiyyətlə, bildiyimiz kimi şəxs adlarının transformasiyasında 3 üsuldan – transkripsiya, transliterasiya üsulundan və ya tarixi prinsipdən istifadə olunur.

Əsərdə işlənmiş bəzi toponimlərin və şəxs adlarının dilimizə necə tərcümə olunmasına nəzər salaq. Əsərdə hadisələr Alabama ştatının Monrovill şəhərində cərəyan etdiyi üçün daha çox bu ərazilərlə bağlı coğrafi adlar işlənmişdir. Əsərdə işlənmiş adlar məhz yuxarıda qeyd etdiyimiz bu üç prinsip əsasında tərcümə edilmişdir. Məsələn : Alabama – Alabama (transliterasiya), Cornwall – Kornvol (transkripsiya), Philadelphia – Fila-

delfiya (transkripsiya), Jamaica – Yamayka (transkripsiya), Radley Place – Radley yurdu (transliterasiya və transkripsiya). Əsərdə qərb mənşəli adlara üstünlük verilmişdir. Məsələn: Jem, Andrew Jackson, Atticus, Simon Finch, Alexandra, Henry və s. Bu adların dilimizə transformasiyasında da yuxarıda sadaladığımız prinsip və üsullardan istifadə edildiyini görmüş olarıq. Məsələn: Andrew Jackson – Endryu Cekson (transkripsiya), Simon Finch – Simon Finç (transliterasiya və transkripsiya), Alexandra – Aleksandra (transkripsiya), Henry – Henri (transkripsiya).

Ədəbiyyat:

1. Bayramov Q.H. Tərcümə sənəti, “OKA Ofset” nəşriyyatı, 2008, səh 18-20; səh54

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Tərcümə fakültəsi, qr. 460A, Rəna Osmanova
Elmi rəhbər: b.m. Mustafayeva Gülüş*

C. ORUELLİN “HEYVANİSTAN” ALLEQORİK ƏSƏRİNDƏ ONOMASTİK VAHİDLƏRİN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TRANSFORMASIYA YOLLARI

Açar sözlər: onomalogiya, onomastik vahidlər, transliterasiya, Transkripsiya

Dilçiliyin ən böyük şöbələrindən biri olan onomalogiya dilimizdə mövcud olan bütün xüsusi adların yaranmasını, inkişafını, dəyişməsinə, vəzi-fələrini, leksik və qrammatik quruluşunu, üslubi imkanlarını və s. öyrənir. Onomastik vahidlərə antroponimlər, toponimlər, hidronimlər, zoonimlər və s. daxildir. Corc Oruellin 1943-cü ildə yazılmış və 1945-ci ildə nəşr olunmuş povesti “Heyvanıstan” dilimizə Vilayət Quliyev tərəfindən tərcümə olunmuş və 2011-ci ildə çap olunmuşdur. Alleqorik əsər onomastik vahidlərlə zəngindir. Tərcümədə onomastik vahidlərin verilməsinin ümumi qanunauyğunluqları, qaydaları hələ işlənməmişdir. Ümumiyyətlə, xüsusi isimlərin transformasiyasında transkripsiya, transliterasiya, tarixi və təsviri üsullardan istifadə olunur. Transkripsiya məxəz mətndəki sözün səslənməsini hədəf dildə təmin etməkdir. Əsərin transformasiyası zamanı dilimizə transkripsiya üsulu ilə tərcümə olunan xüsusi adlara daxildir: Jones – Cons, Jessie – Cessi, Pincher – Pinçer, Boxer – Bokser, Clover – Klover, Bluebell – Blyubel, Mollie – Molli, Foxwood – Foksvud, Pilkington – Pilkinqton, Pinchfield – Pinçfild, Frederick – Frederik, Whymper – Uimper. Transliterasiya isə sözün imlasını olduğu kimi hədəf mətndə verməkdən ibarətdir: Major – Mayor, Muriel – Müriyel,

Benjamin – Bencamin, Napoleon – Napoleon. Azərbaycan və ingilis dillərində səs və hərflərin sayı fərqli olduğundan bəzən transliterasiya mümkün olur. Eyni sözün transformasiyasında hər iki üsuldan istifadə olunur. Əsərdə istifadə olunan “Snowball” adı dilimizə “Snouboll” kimi transformasiya edilmiş və hər iki üsul tətbiq olunmuşdur. Şəxs adlarının transformasiyasında digər bir üsul tarixi prinsipdir. Bu üsulun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bir sıra adlar vaxtı ilə yazılış və oxunuşlardan fərqli şəkildə rus dilinə transformasiya olunmuş, sonra həmin şəkildə Azərbaycan dilinə keçmişdir. Məsələn, əl qarğası “Moisey” məxəz dildə “Moses” adının ekvivalentidir.

Ədəbiyyat:

1. Bayramov Q.H. Tərcümə sənəti, “OKA Ofset” nəşriyyatı, 2008. səh.18-20, səh.54-56.
2. Mikayılova Ə.N Onomastik vahidlərin üslubi imkanları. Bakı. 2008. səh.7-8.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura, Sinxron tərcümə, Qrup: M18-225, Səma İsalı
Elmi rəhbər: baş müəllim Təranə Məmmədova*

RƏSMİ SƏNƏDLƏRİN TƏRCÜMƏSİNDƏ QARŞIYA ÇIXAN PROBLEMLƏR (İNGİLİS, AZƏRBAYCAN VƏ RUS DİLLƏRİ ƏSASINDA)

Açar sözlər: Rəsmi sənəd, tərcümə, transliterasiya, transkripsiya

Müasir dünya qloballaşma ilə diqqəti cəlb edir və bu qarşılıqlı əlaqələr tərcümə vasitəsilə həyata keçirilir. Tərcümənin ən qəliz sahələrindən biri hesab edilən hüquqi tərcümənin bir qolu olan rəsmi sənədlərin tərcüməsi isə bu prosesdə ümdə rola malikdir. Rəsmi sənədlər dedikdə qanun, hesabat, məhkəmə qərarı və digər sənədlər nəzərdə tutulur. Cəmiyyətlərin hüquq sistemləri tarixən müxtəlif faktorların təsiri ilə formalaşmış və inkişaf etmişdir. Dini inanclar, işğallar və digər faktorlar dövlətlərin hüquq sistemlərində fərqliliyə yol açmışdır. Tərcümədə hüquq sistemindəki bu fərqliliklər və linqvistik faktorlar müəyyən çətinliklər yaratmaqdadır. Bu çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün tərcüməçi səriştəli, peşəkar olmalı və belə sənədlərin tərcüməsində istifadə olunan metodlardan əgah olmalıdırlar.

Birinci metod məxəz dildə olan terminlərin hədəf dildə ekvivalentlərinin tapılmasıdır. Məsələn: *court-məhkəmə, judge-hakim, criminal-cinayətkar* və s. Növbəti metod transkripsiya və ya transliterasiya adlanır. Transkripsiya sözün deyilişinin, transliterasiya isə məxəz dildə olan terminin yazılışının hə-

dəf dilin yazı sisteminə uyğun şəkildə transformasiyadır. Latin mənşəli terminlərin tərcüməsi zamanı bu metoddan geniş şəkildə istifadə edilməkdədir. Məsələn: *amnesty- amnistiya, absenteeism- absenteizm, status quo- status-kvo* və s. Parafraz metodu isə məxəz dildə olan terminlərin hədəf dildə ekvivalenti olmadığı təqdirdə və hərfiliyin bir məna kəsb etmədiyini halda istifadə olunur və izahı verilir. Məsələn, “*House of Lords*”, “*House of Commons*” ifadələri “*Lordlar palatası*” və “*İcmalar palatası*” kimi tərcümə edilir və Böyük Britaniya parlamentini təşkil etmələri əlavə olaraq izah edilir.

Tərcüməçi hərtərəfli dünyabilgisinə malik olmalı və bu çətinlikləri aradan qaldırmaqda mühüm rola malik olan metodlardan yerli-yerində istifadə etməlidir. Unutmamalıdır ki, kiçik bir səhv böyük bir problemə gətirib çıxara bilər!

Ədəbiyyat:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода), М.: Международные отношения, 1975.

2. Roberto Mayoral Asensio. Translating official documents. London: Routledge, 2014

*Azerbaijan University of Languages
Faculty: Translation (Russian-English)- group 461, Mahmudova Nazrin
Academic adviser: Head teacher Tarana Mammadova*

PECULIARITIES IN ADVERTISING TRANSLATION

Key words: *Localisation, dimension, advertising content, calque*

International advertising is becoming more and more important to brands in the global marketplace. And most translators would agree that to work on advertising material is one of the most complicated tasks. Because it takes more than translating words; emotional messages need to be conveyed.

Advertising content was originally conceived and aimed at a specific country, which has its own cultural characteristics. Therefore, its adaptation to another language and culture is not simple and requires professionalism, experience and imagination to make the advertising message adequate and understandable for the consumer. The translation of advertisements has evolved during the last decade towards “Advertising Localization”. It is not a mere change of designation stemming from computer science vocabulary but a radical change of perspective concerning the real nature and modes of linguistic and cultural transfer from one language into another.

Three paramount dimensions should be considered while translating advertisements. These are: economic, cultural and ideological dimensions. The combination of these three different factors makes advertising translation specific, and understanding them allows to grasp the nature of translation.

The language of advertising covers a range of various phenomena, and depending on the types and forms of advertising, conclusions are drawn regarding the relationship of the language tools used to a particular functional style.

The subject matter of advertising also has a significant effect on the style of the advertising text. For example, advertising of cosmetics and perfumes in most cases abounds with expressive means. “New Blistex lip massage has a very clever tip. It massages the formula into your lips leaving them smooth and hydrated”. The translation is following: “Новая гигиеническая помада lip massage от Blistex обладает весьма умным кончиком. Его питательные вещества смягчают и увлажняют ваши губы”. The translation is carried out using calque (loan translation), but does not break the original intention of the manufacturers to draw the buyer's attention to the quality of products. In the second sentence translator used the conversion, i.e. the replacement of parts of the speech. Adjectives “smooth” and “hydrated” replaced with verbs “смягчают” and “увлажняют”.

The translator must study both the claim and the text thoroughly and find the hidden meaning of it. Very often the equivalent may be completely different from its original but it has the same purpose.

Reference list:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-perevoda-reklamnogo-teksta-s-angliyskogo-yazyka-na-russkiy/viewer>
2. Newmark, P. (1982). *Approaches to Translation*. London: Pearson Education Limited

*Azerbaijan University of Languages
Faculty: Translation(Russian-English) group 461, Zeynalli Sakina Nasir
Academic advisor: Assoc. prof. İsmaylova Farida*

STRATEGIES FOR TRANSLATING IDIOMS

Key words: *idiomatic phrases, source language, target Language*

Idioms are very tricky expressions, which makes them especially challenging to translate into another language. First and foremost, the reason behind this difficulty is that idioms are culturally bound and more specific to

particular culture and society, second of all, their meaning is rather metaphorical than literal, and thereby they should not be translated word for word.

Many scholars have been writing about various strategies to be utilized for converting a text from L1 into L2 during the history of translation. One of them is Mona Baker, a professor of translation studies and Director of the Centre for Translation and Intercultural Studies at the University of Manchester in England. After facing some hardships in translating idiomatic phrases, translators promptly deal with the strategies that are going to be used. At this point, Baker demonstrates the kinds of strategies in translating idioms by highlighting strategies for translating idioms into five kinds which will be addressed in following paragraphs:

The first strategy presupposes utilizing an idiom with a similar meaning and form. See the following examples: Strike the iron while it is hot – куй железо пока горячо.

The second one is proffered by Baker, as in first strategy with analogous meaning; however in this case, lexical items are not used: A bird in the hand is worth two in the bush - лучше синицу в руки (в руках), чем журавль в небе.

The third technique is by far the most commonplace way of translating idiomatic phrases when a match cannot be discovered in the TL or when it seems improper to utilize idiomatic language in the TT because of variation in stylistic preferences of the source and target languages. To get into hot water - If you succeeded in getting out of a difficult situation, you can rephrase the idiom- in the soup, to get/be in the soup – в сложной ситуации, в тяжелом положении.

In the fourth strategy, an idiom may sometimes be skipped in total in the TT. A fool sees not the same tree a wise man sees – Глупый и мудрый, глядя на одно и то же дерево, видят разные деревья. As you see, “a fool and a wise” are transmitted by adjectives “глупый и мудрый”.

The last strategy has two steps: omit the idiom, hereafter replace and inset the other idiom in another position. The given technique is used if translator cannot utilize another strategy to translate idiom, next he/she omits the idiom, replaces and inserts it in another place. Please be patient and wait while I make a phone call - hold your horses - имей терпения, придержи коней.

Reference list:

1. www.degruyter.com/downloadpdf/j/ausp.2016.8.issue-2/ausp-2016-0018/ausp-2016-0018.pdf
2. www.translationdirectory.com/articles/article1739.php

DIFFICULTIES IN TRANSLATION OF RUSSIAN AND ENGLISH PROVERBS AND SAYINGS

Key words: *proverbs, target language, calque, full equivalency*

Taking the origin from everyday life and reaching over generations up to these days, proverbs and sayings carry the wisdom and national spirit, thereby giving the speech the necessary stylistic coloring. Due to the comprising folk concept in the depth, these expressions pose difficulties for the translators to adequately transfer the meaning and find appropriate equivalent in the target language.

Every language has its own stylistic and grammar peculiarities so Russian language is more flexible whereas English has certain word order. Besides, people use different ways of expressions of the same thoughts or views. For example, “*Good clothes open all doors*” literally means “*Хорошая одежда открывает все двери*”, however, the more relevant equivalent in Russian is “*По одежде встречают, по уму провожают*”.

Taking into consideration aforementioned fact, four categories of translation the English proverbs and sayings into Russian (or vice versa) can be distinguished: full equivalency, partial equivalency, calque translation and descriptive method.

Full equivalency is used when there is an entirely corresponding variant in the target language that retains proverb’s original authentic meaning.

“*Appearances are deceitful*” - “*Внешность обманчива*”

“*Appetite comes with eating*” - “*Аппетит приходит во время еды*”

The next is partial equivalency that implies different kind of expression of the chosen analogue.

“*When in Rome, do as Romans*” - “*В чужой монастырь со своим уставом не ходят*”

“*Better an egg today, than a hen tomorrow*” - “*Лучше синица в руках, чем журавль в небе*”

When the corresponding variant in the target language does not exist, literal translation or calque is employed. According to L.F.Dmitrieva, this method can be utilized if the vivid imagery of the proverb can be easily comprehended by the speaker of the target language.

“*Time flies*” - “*Время летит*”

“Don’t keep a dog and bark oneself”- “Если держишь собаку, сам не лай”.

Finally, if there is neither same nor similar equivalent and literal translation is also not appropriate, translator resorts to the descriptive way of translation to convey the meaning.

“It is as broad as it is long”- “Что в лоб, что по лбу”

“It is good fishing in troubled water”- “В мутной воде, рыба лучше ловится”.

Creative approach is required to precisely transform the notion of proverbs and sayings into target language and make them easy to grasp.

Reference list:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/sposoby-perevoda-poslovits-i-pogovorok-s-angliyskogo-yazyka-na-russkiy>
2. <https://core.ac.uk/download/pdf/53085246.pdf>

*Azerbaijan University of Languages
Faculty of Translation (Russian-English) – group461, Afruz Rustamzade
Academic Adviser: Head Teacher Tarana Mammadova*

INTONATION AND ANTICIPATION STRATEGIES IN SIMULTANEOUS INTERPRETING (RUSSIAN-ENGLISH)

Key words: *anticipation, classification, intonation*

Anticipation is a generally recognized strategy that plays a crucial role in field of simultaneous interpretation. It has drawn considerable attention of scholars; however, the studies on anticipation are far from being systematic. The famous Russian interpreting theorist Ghelly Chernov has formulated his own definition of anticipation, which he calls “Probability Prediction” and defines it as prediction of the verbal and semantic structure of the oral message in progress.

Depending on differences related to the production of anticipation, different types of it have been distinguished. The widely-accepted classification of anticipation includes linguistic and extra-linguistic anticipation.

Anticipation is especially common between languages in which the normal word order is not the same. When it comes to English and Russian languages, they differ in many aspects, including significant variations in the grammar systems. For instance, in English the meaning is expressed through the addition of words (for example auxiliaries), in Russian, on the other hand,

the meaning conveys largely through changes in the composition of words, not to mention very fluid word order, which is a great problem.

It has become apparent over the years that anticipation in simultaneous interpreting is enabled by several factors. Two important ones are linguistic factors and prosody. Mastering expressions, phrases or being able to quickly locate important words are fundamental skills for anticipation. But there are also the so-called “extra-linguistic” factors, which refer to the text’s or the speaker’s particular background. That is why the preparation for conference interpreters is so much essential. Looking through the conference program, list of participants, interpreters increase their power of anticipation.

The second factor that plays an important role in anticipation is known as prosody, that is to say the speaker’s intonation, rhythm and body-language. Intonation does not necessarily have the same meaning depending on the language. For instance, to a Russian-speaking audience, a British male speaker may sound boring or unfriendly; a British female speaker may be perceived as aggressive or over-excited by a Russian listener. Therefore, it is important to keep in mind that, despite many generalizations about intonation across languages, there are specific features for a language / or culture that must be considered in order to avoid any kind of misinterpretation.

Reference list:

1. Gile Daniel – “Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training”
2. Kilian G. Seeber – “Intonation and Anticipation in Simultaneous Interpreting”
3. Nida, E. A. (2001). Language and Culture - Shanghai Foreign Language Education Press.

*Азербайджанский Университет Языков
Факультет: Перевод, Группа 354, Алиев Рза Вагиф оглы
Научный руководитель: доц. Исмаилова Фарида*

ТРУДНОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ СТИЛИСТИЧЕСКИХ ПРИЕМОВ

Ключевые слова: аллитерация, метафора, метонимия, стилистические приемы

Иногда переводчик специально прибегает к использованию стилистических приёмов для придания большей выразительности. Он мо-

жет или передать прием текста источника, или создать стилистический метод с аналогичным эффектом оригинала. К стилистическим приемам относятся: аллитерация, метафора, метонимия, сравнение, эпитеты и т.д.

Аллитерация-Повторение одинаковых звуков или звукосочетаний». Аллитерация также используется с целью привлечения внимания читателя, что особенно распространено в названиях литературных произведений и стихотворений, например: «Three Grey Geese» («Три серых Гуся»).

Метафора. Отличительным признаком англоязычного текста является широкое использование образности, Сохранение метафоры при переводе является непременным условием адекватности. В языке оригинала присутствует данный тип стилистических преобразований, например: «a city is a system» в переводе значит: «город-это система», в данном примере понятно, что в городе всё взаимосвязано. Перевод метонимии. «Метонимия-это слово или словосочетание, которое употребляется в переносном значении на основе внешней или внутренней связи между двумя предметами или явлениями». При переводе метонимии нужны пояснения в самом тексте перевода, либо в комментарии к нему.

Существуют определенные стилистические требования, которым должен отвечать перевод, т. е. нормативные правила.

1. Смысловое соответствие. Смысловое соответствие включает в себя стилистическую точность, адекватность и полноту.

2. Грамотность. Основное требование заключается в том, чтобы текст соответствовал общим нормам русского и иностранных языков.

3. Лексическое и стилистическое соответствие. Общий стиль переведенного текста и стиль оригинала не должны расходиться в восприятии.

Литература:

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка-Л.Просвещение,1981.

2. Бархударов, Л.С. Уровни языковой иерархии и перевод, М.,1975.

3. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Проблемы перевода.- «Международные отношения», М., 1976

4. Нелюбин Л.Л. Лингвостилистика современного английского языка.- «Наука», 2007

U.ŞEKSPİRİN SONETLƏRİNDƏ İŞLƏNMİŞ OBRAZLI İFADƏLƏRİN AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ ƏKSI

Açar sözlər: hədəf mətn, məxəz mətn, sonetlər, obrazlı ifadələr

Şekspirin sonetləri İngiltərədə İntibah dövrün poeziyasında ən yüksək zirvəni təşkil edir. Onun sonetlərində məhəbbət və dostluq, vəfa və xəyanət kimi mövzular əksini tapır.1955-ci ildə V.Şekspirin sonetləri tanınmış şair və mütərcim Tələt Əyyubovun tərcüməsində çapdan çıxmışdır. Sonetlərin Azərbaycan dilinə mükəmməl tərcümə olunmasında tərcüməçi və mütərcim Sabir Mustafanın da böyük rolu olmuşdur.Sonetlərdəki obrazlı ifadələrin Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı Sabir Mustafa bədii ifadə vasitələrindən (epitet, metafora və s.) istifadə etmişdir.Obrazlılıq bədii ədəbiyyatda xüsusi yer tutur.Obrazlılıq oxucunun fikrində formalaşan şəkildir və 2 əsas forması var:

1. *Bədii obraz* (literal image)
2. *Məcazi obraz* (figurative image)

Bədii obraz həqiqi varlığın təsvirdir.Məsələn;

I knew a man,

The shape of his head, the pale yellow and white

Bir insan tanıyıram,

Solğun sarı və ağ saçlı – saqqallı.

Şekspirin məşhur sonetlərindən biri olan 73-cü sonetdən bir bəndin hədəf və məxəz dildə nümunəsinə baxaq:

Original text

That time of year thou mayst in me behold

When yellow leaves, or none, or few, do hang

Upon those boughs which shake against the cold,

Bare ruined choirs, where late the sweet birds sang.

Sabir Mustafa tərcüməsi

Sən belə bir fəslə görürsən məndə,

Soyuqdan titrəşir solmuş yarpaqlar.

Nəğmələr, şərqlər düşüb kəməndə,

Quşlara həsrətdir çılpaq budaqlar.

Mütərcim hədəf mətndəki *the leaves are yellow or have fallen* ifadə

dəsini məxəz dildə solmuş yarpaqlar kimi ekvivalent tərcümə vermişdir. Tərcüməçi sonetlərdə təbiiliyi və dolğunluğu qoruyub saxlamış, oxucuya olduğu kimi çatdırmağa çalışmışdır.

Ədəbiyyat:

1. I.U.Şekspir Seçilmiş Əsərləri, II cilddə, Bakı – 2004
2. Q.H.Bayramov. “Tərcümə Sənəti”. “OKA Ofset”. Bakı-2008; 252 s.
3. Elmi xəbərlər (Science news).2004/1, səh 63.

*Азербайджанский Университет Языков
Отдел Магистратуры Группа 222, Гайдарова Нурай
Научный руководитель: к.ф.н, доц. Исмаилова Фарид*

ПЕРЕВОД ОККАЗИОНАЛИЗМОВ В СКАЗКЕ Л. КЭРРОЛЛА «АЛИСА В СТРАНЕ ЧУДЕС» НА РУССКИЙ ЯЗЫК

Ключевые слова: *окказионализмы, неологизмы, перевод*

Окказионализмом называют индивидуально-авторским неологизмом, созданным писателем как лексическое средство художественной выразительности или языковой игры. Окказионализмы, являясь не существующими и неизвестными словами, но понятными в определенной ситуации, создают комический эффект в произведении.

При переводе окказиональные слова представляют особую сложность. Но уже на протяжении многих десятилетий переводчики нашли решение этой проблемы. Основными способами передачи окказионализмов являются транскрипция, транслитерация, калькирование, описательный перевод, функциональная замена и опущение.

Знаменитая сказка английского писателя Л. Кэрролла «Алиса в стране чудес» построена на метафорических образах и наполнена огромным количеством разнообразных окказионализмов.

К примеру, в названии третьей главы имеется авторский неологизм (A Caucus- race and a Long Tale). Caucus-race означает «беспольную суету» и «беготню по кругу». Чтобы подчеркнуть эту бессмысленность, В. Набоков переводит как «игра в куралесы», а Н. Демурова – «бег по кругу». Путем добавления, изымания или замены одной буквы переводчики удачно адаптировали исковерканные названия школьных предметов. Так, Ambition, Distraction, Uglification и Derision были переведены как *скольжение, причитание, умиление и изнеможение* (Н. Демурова), а также *служень, выметанье, уморжень и пыление* (В. Набоков).

Из вышеперечисленных примеров можно заключить, что пере-

вод окказионализмов требует от переводчика тонкого чувства языка и хорошо развитой фантазии.

Литература:

1. Кэрролл Л. Алиса в стране чудес и в Зазеркалье / пер. Н. Демуровой. М.: Э, 2016. 608 с.
2. Набоков В. В. Аня в стране чудес: повесть-сказка / на англ. и рус. яз. М.: Радуга, 2001. 317 с.
3. Carroll L. Alice's Adventures in Wonder Land. London: Harpercollins, 2010. 158 p.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Tərcümə fakültəsi, qrup 460b, Aida Hüseynova
Elmi rəhbər: baş müə. Sevdə Həsənova*

İNGİLİS DİLİNDƏKİ ARQO VƏ JARQON SÖZLƏRİN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ YOLLARI

Açar sözlər: arqo, jarqon sözlər, bədii əsər, baş obraz, tərcüməYolları

Arqolar jarqonun bir növü olub, müxtəlif sosial təbəqələrin öz məqsədlərini və ya bir sıra məlumatları gizli saxlamaq üçün məqsədyönlü şəkildə bəzi dil vahidlərinə dəyişiklik edilməklə yaradılan süni dil hesab olunur. Bu dilin xüsusi yazısı yoxdur və əksər dilçilər tərəfindən ədəbi dil üçün ağırlıq hesab edilir. Bununla belə, arqolar mənsub olduqları sosial təbəqənin xarakteristiklərini və iç üzünü öyrənməkdə bir növ mənəbə rolunu oynayır. Bu səbəbdən bir sıra yazıçılar və şairlər öz bədii əsərlərində yaratdıqları bədii obrazların aid olduqları sosial təbəqə ilə bağlı xüsusiyyətlərini, onların əsl niyyətlərini oxucunun diqqətinə çatdırmaq üçün arqolardan bədii vasitə kimi istifadə edirlər.

Arqolar aid olduqları sosial siniflə yanaşı, dil və mədəniyyətin də xüsusiyyətlərini özlərində daşıyırlar. Bu cəhətdən arqolardan istifadə olunmuş bədii əsərlərin tərcüməsi zamanı həmin arqoların hədəf dildə ifadəsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, bir arqonun tərcüməsi zamanı tərcüməçi ilk növbədə həmin arqonun məxəz dildə hansı mənada işləndiyini araşdırmalı olur. Daha sonra isə o arqonu hədəf mətnində hansı üsulla verəcəyini aydınlaşdırır. Məsələn; “I am very yellow about those things.” – “Belə şeylərdə yaman ağciyərim”. Cerom Devid Selincerin “Çovdarlıqda uçurumdan qoruyan” əsərində hadisələr baş qəhrəmanın – Holden Kolfildin dilindən təsvir edilir. Göstərilən nümunədə isə baş qəhrəman öz qorxaqlığını təsvir etmək üçün arqodan istifadə etmişdir. Əsəri dilimizə tərcümə edən Tehran Vəliyev isə həmin arqonun

tərcüməsini dilimizdəki ekvivalenti ilə verib, yəni ekvivalent tərcümə üsulundan istifadə edib. Bundan əlavə, arqoların tərcüməsində kompensasiya, ixtisar və əvəzətmə üsullarından da istifadə olunur. Hansı üsulun daha effektiv olması isə tərcümənin aktual müzakirə mövzularından biridir.

Ədəbiyyat:

1. Cerom Devid Selincer – “Çovdarlıqda uçurumdan qoruyan”. Bakı-2015. “Qanun nəşriyyatı”
2. Hüseyn Xoşbatini – “Azərbaycan danışıq dilində arqolar”. Bakı-2015. “Elm və Təhsil”.
3. Jerom David Salinger – “The Catcher in the Rye”. London-1994. “Penguin Books”.
4. Qılıncxan Bayramov – “Tərcümə Sənəti”. Bakı-2008. “OKA Ofset”.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Tərcümə fakültəsi, Qrup:460a, Səmrə Mustafayeva
Elmi rəhbər: B.Ə. A. Hacıyeva*

CEK LONDONUN HEKAYƏLƏRİNİN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİNDƏ ÜMUMİLƏŞDİRMƏ VƏ KONKRETLƏŞDİRMƏ ÜSULLARININ TƏTBİQİ

Açar sözlər: transformasiya prosesi, hədəf dil, məxəz dil, əvəzətmə, konkretləşdirmə, ümumiləşdirmə

Məxəz dil vahidlərinin hədəf dilə tərcüməsi məhz transformasiya nəticəsində baş verir. Əsas transformasiya növlərinə transpozisiya, əvəzətmə, artırma və ixtisar daxildir. Ümumiləşdirmə və konkretləşdirmə də formasiyanın növlərindəndir. Hər bir əsərin tərcüməsində olduğu kimi məşhur ABŞ yazıçısı Cek Londonun hekayələrinin tərcüməsi zamanı konkretləşdirmə və ümumiləşdirmə tətbiq edilmişdir. “Mexican” (Meksikalı) hekayəsinin tərcüməsi zamanı bu üsulların tətbiq edildiyi hissələrə nəzər yetirək:

“Guns and ammunition! Ramos lamented his confiscated estates.”

“Tüfəng və patron lazımdır. Ramos öz müsadirə edilmiş mülklərinin yasını saxlayırdı.”

Yuxarıdadkı cümlədə məxəz dildəki “gun” sözü daha geniş məna daşıyan “silah” kimi tərcümə olunur. Lakin mütərcim bu sözü hədəf dildə dar mənalı söz ilə (tüfəng) əvəz edərək konkretləşdirmə üsulundan istifadə etmişdir.

Digər bir nümunəyə nəzər yetirək:

“These men wanted dogs, and the dogs they wanted were heavy

dogs, with strong muscles by which to toil, and furry coats to protect him from the frost”

“Bu adamlara itlər lazım idi.Elə qüvvətli itlər ki,ağır zəhmətə tab gətirən güclü bədənləri və şaxtadan qorunmaq üçün qalın, uzun tükləri olsun”. Göründüyü kimi igilis dilindəki “strong muscles”(güclü əzələlər) ifadəsi Azərbaycan dilinə “güclü bədənlər” kimi tərcümə edilmişdir.Əzələ bədən sözü ilə müqayisədə konkret anlamı ifadə edir,bədən isə daha ümumi anlayışdır. Deməli, mütərcim tərcümə zamanı ümumiləşdirmə üsulunu tətbiq etmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Jack London “Short Stories” Moscow Publishing House, 1963; 297 s.
2. Q.H.Bayramov. “Tərcümə Sənəti”. “OKA Ofset”. Bakı-2008; 252 s..

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 1, fakültəsi,qr. 412A, Əlizadə Fidan
Elmi rəhbər:müəll: M. Vəfa*

İDİOMLARIN TƏRCÜMƏÇİ ÜÇÜN YARATDIĞI ÇƏTİNLİKLƏR

Açar sözlər: idiom, dil, idiomların tərcüməsi,tərcümədə, çətinliklər

Tərcümə prosesi kənardan baxanda çox insana asan bir iş kimi görünür. Hətta bəziləri daha da irəli gedərək xarici dil bilirsənsə tərcüməçi-sən deyir. Əslində isə bu proses dil bilgisi ilə kifayət etməyəcək qədər dərin və ağır prosesdir. Tərcümə zamanı mütərcim bir sıra çətinliklərlə qarşılaşır. Dildə mövcud olan bəzi xüsusiyyətlər xüsusən də dilin bağlı olduğu mədəniyyətə xas cəhətlər tərcüməçi üçün böyük çətinliklər yaradır. Bunların başında isə idiomlar gəlir desək yanlış olmarıq. İdiomlar hər bir dilin ayrılmaz hissəsidir. Dili idiomlarsız, məcazi ifadələrsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Onlar dili zənginləşdirən, xüsusi gözəllik verən vasitələr olmaqla yanaşı həm də dilin ən çətin hissəsi hesab olunur.

İdiomların tərifləri ilə əlaqəli müxtəlif mənbələrdə fərqli fikirlər səslənsə də onlar mahiyyət etibarilə eyni məzmunla sahibdirlər. Longman İngilis dili İdiomlar lüğəti idioma belə tərif verir: “Tərkibindəki sözlərin ayrılıqda mənalarından fərqli anlam verən standart sözlər qrupu”. Larsonun fikrincə idiom “sözlərin ayrı-ayrılıqda daşdığı mənalarından fərqli anlama gəldiyi söz yığınıdır”. Burada ilk öncə diqqətimizi çəkən odur ki, idiomları hərfi tərcümə etmək olmaz. Məs “to have butterflies in sb’s stomach” həyəcanlı olmaq, narahat olmaq mənasındadır. Hərfi tərcümədə isə “mədəsində kəpə-

nəklər olmaq” kimi gülməli məna verir. İdiomların tərcüməsi tərcüməçidən hədəf və mənbə dilin arasındakı fərqləri, həmin mədəniyyətlərə xas xüsusiyyətləri bilməyi tələb edir. Əksər hallarda tərcüməçilər idiomatik və qeyri-idiomatik ifadələri müəyyən etməkdə çətinlik çəkirlər. İdiomları daha yaxşı ayırd edə bilmək üçün onların sinifləndirilməsinə baxmaq lazımdır. İdiomları araşdıran dilçilər onları adətən beş kateqoriyaya ayırırlar. 1. Qeyri ədəbi ifadələr, 2. Atalar sözləri, 3. Jarqonlar, 4. İstinadlar, 5. Frazoloji fellər.

Eyni məna və formaya malik ifadələrdən istifadə olunması. Məsələn, Azərbaycan dilində istifadə olunan “dəvənin quyuğu yerə dəyən ifadəsinin ingilis dilində “when pigs fly” şəklində tərcümə olunması bu strategiya ilə həyata keçirilib. Burada qeyd etmək lazımdır ki, mədəniyyətlər bir-birinə nə qədər yaxın olarsa tərcümə zamanı da bu strategiyadan geniş istifadə oluna bilər. Əks halda isə bu strategiyanın istifadəsi məhdudlaşır.

Bütün bunlar göstərir ki idiomların tərcüməsi nə qədər çətin və professionalıq tələb edən işdir. Doğru strategiya seçilərsə idiomların mənbə dilə verdiyi gözəlliyi hədəf dilə nisbətən daşımaq olar.

Ədəbiyyat:

1. Longman Idioms Dictionary 1998
2. Larson 1984, səh. 45
3. Shojaei A. Translation of Idioms and Fixed Expressions: Strategies and Difficulties // Theory and Practice in Language Studies, 2012

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Tərcümə fakültəsi, qf.361, Məsimova Fəridə
Elmi rəhbər: müə. S. Orucova*

ATALAR SÖZLƏRİNİN İTALYAN DİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİ ZAMANI QARŞIYA ÇIXAN PROBLEMLƏR

Açar sözlər: atalar sözləri, tərcümə, ekvivalent

Frazolojiya tərcümədə ən çox çətinlik törədən dil kateqoriyasıdır. Frazolojiyanın tərcüməsində müxtəlif üsullardan istifadə olunur: ekvivalent, analoq, təsviri, antonim, kalka, kombinə və s. Frazoloji birləşmələrdən ən geniş yayılanı atalar sözləridir. Atalar sözləri xalqın həyatda sınaqdan keçirilmiş, müdrik və nəsihətli fikirlərindən ibarət olub böyük əxlaqi-tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyır. Onların əsas xüsusiyyəti həcmcə kiçik, lakin mənacə hikmətli olmasıdır. Hər bir xalqın özünəməxsus atalar sözləri vardır ki, bunlar da o xalqın mədəniyyəti, adət-

ənənələri, tarixi ilə sıx bağlıdır. Bunun üçün də atalar sözlərinin tərcüməsi zamanı biz bəzi çətinliklər ilə üzləşə bilərik. Qeyd etmək lazımdır ki, atalar sözlərinin tərcüməsində hərfi tərcümə yolverilməzdir. Hər hansı bir atalar sözünü məxəz dildən hədəf dilə tərcümə edərkən daha çox ekvivalent üsulundan istifadə edilir. Məsələn, italyan dilində “Una rondine non fa primavera” atalar sözünü biz əgər “Bir qaranquş ilə bahar olmaz” şəklinə tərcümə etsək, bu cümlə Azərbaycan dilində atalar sözü deyil, sadəcə tərcümə olacaq. Biz italyan dilində verilmiş atalar sözünün mənasını anladıqdan sonra Azərbaycan dilində ona daha çox uyğun gələn atalar sözünü tapmalıyıq. Verilmiş atalar sözünün qarşılığını Azərbaycan dilində “Bir gül ilə bahar olmaz” kimi istifadə olunur. Eyni şəkildə “Le bugie hanno le gambe corte” atalar sözünü “Yalanların qısa ayaqları var” kimi vermək yanlış olar, Azərbaycan dilində bu atalar sözünün qarşılığı “Yalan ayaq tutar, ancaq yeriməz” dir. Bundan əlavə bəzi atalar sözləri hər iki dildə eyni ola bilər. Məsələn, “Chi cerca, trova” atalar sözünün Azərbaycan dilində tərcüməsi və eyni zamanda qarşılığı “Axtaran tapar” ifadəsidir.

Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, atalar sözlərini tərcümə edərkən əvəzləmə (ekvivalentlik) üsulundan istifadə etmək daha məqsədəuyğundur. Bunun üçün tərcüməçi həm məxəz həm də hədəf dilin mədəniyyətinə yaxşı bələd olmalı, xalqa məxsus xüsusi ifadələri bilməlidir.

Ədəbiyyat:

1. Edilingua, Libro dello studente B2
2. Nuovo Progetto Italiano 2b- T.Marin, S. Magnelli
3. Wikipedia

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Müəffərli Rövsənə, Tərcümə fakültəsi, qr.361
Elmi rəhbər: müəl. S. Orucova*

İTALYAN DİLİNDƏ REALİLƏR VƏ ONLARIN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ YOLLARI

Açar sözlər: reali, mədəniyyət, transliterasiya, hədəf dil, kulinariya

Müxtəlif dillərdə elə sözlər vardır ki, tərcümə zamanı onların qarşılığının tapılması, tərcüməsi müəyyən mənada çətinlik yaradır. Bunlara misal olaraq, biz fərqli mədəniyyətlərə aid olan toponimləri, xüsusi adları, kulinariya, elm və digər sahələrdəki sözləri deyə bilərik. Belə sözlər realilər adlanır.

Realiyaların tərcüməsi zamanı müxtəlif problemlər ortaya çıxır. Təbii ki, hər bir xalqın öz mədəniyyəti, ədəbiyyatı fərqli olduğundan bu cür prob-

lemlərin ortaya çıxması təbii haldır və tərcümə edilməli olan realilərin sayı da bu problemlə əlaqədar olaraq çoxalır. Bu zaman tərcüməçinin realiləri tərcümə etməsi üçün hansı üsuldan istifadə etməsi meydana çıxır. Realilərin 3 yolla tərcüməsi vardır: transliterasiya, transkripsiya və tərcümə.

Bunlardan birincisi transliterasiya yolu ilə tərcümədir. Bu tərcümə zamanı məxəz dildə olan realiya hədəf dilin hərfləri ilə uyğunlaşdırılaraq verilir.

İkinci isə realiyanın hədəf dildə söz və söz birləşməsi halında qarşılıqlığının tapılması üsuludur.

Üçüncü üsul isə, hədəf dildən məxəz dildəki realiyaya yaxın olan sözün tapılmasıdır. Bu seçim zamanı realiyaya mənaca daha yaxın olan söz seçilir.

Realilərin transliterasiya yolu ilə tərcüməsi onların orijinal dildəki xüsusiyyətlərini saxlamağa kömək edir. Buna görə də transliterasiya üsulu bu üç üsul arasında daha geniş istifadə olunur. Poeziyalarda, bədii əsərlərdə bu üsulla olan tərcümədə ayrı-ayrı yazıçıların əsərlərinin milliliyi qorunub saxlanılır.

Bütün bu yazılanlara misal olaraq, İtalyan kulinariyası və başqa sahələrdə işlənən bəzi sözləri misal göstərmək olar. Məs: Pizza, spaghetti (vermeşil), tiramisu, mafia (mafiya), cappuccino (kapuçino). Bunların əksəriyyətinin qarşılığı yalnız Azərbaycan dilində deyil, dünya dillərində də olmadığı üçün elə olduğu kimi saxlanılır.

Eyni zamanda Azərbaycan dilində yenilik təşkil edən və həmçinin ümumişlək olan sözlər italyan dilinə tərcümə zamanı bəzi çətinlik yaradır. Buna misal olaraq, dilimizdə olan xüsusi isimləri göstərmək olar: Dağlıq Qarabağ (Nagorno Karabakh), Nərgiz (Nargiz), Azərbaycan (Azerbaigian). Və ya bu kimi sözlər: qoğal (dolce) paxlava (baklava), şəkərbura (shekerbura) və s.

Bütün deyilənlərdən belə nəticəyə gəlinir ki, realilərin tərcüməsi zamanı yaranan çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün tərcüməçi hər iki dilin mədəniyyətinə bələd olmalı və ya sözügedən mövzunu dərinlən araşdırmalı və tərcümə zamanı düzgün üsulu seçməlidir.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayeva Fialə-Peşəkar tərcümənin əsasları
2. Nağıyeva Şəhla-Bədii tərcümə:Nəzəriyyə və praktiki
3. Qılıncxan Bayramov-Tərcümə sənəti
4. Treccani.it-I reali

LOS ASUNTOS ACTUALES DE LA TRADUCCIÓN

Palabras claves: “prehistoria”, escuela de traducción, la naturaleza misma de la traducción, traducción literaria, borrar todo trazo del idioma original

Como sabemos, la traducción es una esfera que existe desde mucho tiempo, sin embargo, no tenemos bastante información sobre la historia que ha pasado hasta ahora. Por supuesto, tenemos más información sobre la “prehistoria” de la traducción, como la traducción de los egipcios, sumerios, acadios y los primeros traductores que la mayoría de ellos eran los cautivos. Pero la historia más moderna no es tan clara como anterior. Así, cada escuela de traducción o las lenguas traducidas desarrollan su propia historia de traducción. Unas principales causas de estas diferencias pueden ser las diferentes culturas, las estructuras de las lenguas, los puntos de vistas, estilos de vida de los hablantes de estos idiomas traducidos. Y por esta razón, nos encontramos como traductores con muchos problemas actuales causadas de estas diferencias.

Los problemas de traducción son innumerables. El primero se refiere a la naturaleza misma de la traducción. Para algunos es un arte, para otros una ciencia, un oficio, una ocupación, una actividad, una técnica, o una habilidad. El traductor es un pariente pobre del escritor. Muchas veces se ha dicho que el que no sabe escribir, traduce. También hay problemas alrededor de lo que debe ser una traducción en su relación con el texto original: ¿es aproximación, equivalencia, imitación, sustitución, reproducción, recreación? Como todos sabemos, la traducción es un árbol que tiene muchas ramas como la traducción literaria, científica, técnica, jurídica, económica, financiera, legal, judicial etc. Desde mi punto de vista, todas estas varias clases tienen sus propias dificultades en sus mismas..

Un problema serio de la traducción son los malos traductores. Basta ilustrar este punto con un ejemplo tomado del folleto de este Encuentro internacional, titulado "Breves referencias de algunos de los participantes en el Encuentro". Se trata de los datos biográficos de Larry McMurtry. Allí su novela *Moving On* se traduce como "Mudándose". Mudarse es "move"; "move on" significa "circular, avanzar, seguir el camino, continuar". Otra de sus novelas, *All My Friends Are Going To Be Strangers*, es traducida como

"Todos mis amigos se transformarán en extraños, o desconocidos". The Desert Rose, La rosa del desierto, se traduce por El desierto rosa. Lo menos que se le puede exigir a un traductor es que use el diccionario.

Desde otro punto de vista, la puntuación es un grave problema, también. Por ejemplo, en inglés se utilizan comillas para encerrar un diálogo; en español se usan guiones.

A la continuación, quería destacar que vivimos en el mundo de guerras, escandales, estereotipos, hostilidades y tenemos la principal necesidad de entender uno a otro sin atentar su raza o religión o nacionalidad. El mundo de traducción es el mundo de la imaginación de todos en nuestro planeta.

La lista de literatura

1. "Los problemas de traducción" (artículo)
2. Pauli, Michelle (March 2, 2006). Harper Lee tops librarians' must-read list, Guardian Unlimited. Revisado el 13 de febrero de 2008
3. "Sobre la traducción" -Paul Ricoeur

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Tərcümə fakültəsi. Qrup 464, Bayramova Rəvanə
Elmi rəhbər: b/m Əhmədova Mətanət*

ORNİTONİM TƏRKİBKİ FRAZEOLÖJİ BİRLƏŞMƏLƏR VƏ ONLARIN TƏRCÜMƏ YOLLARI

Açar sözlər: ornitonim, elliminasiya, zoonim, ornitofauna

Ornitonimli frazeoloji vahidlər dilin özəllikləri və dil daşıyıcılarının etnokulturoloji dəyərlər sistemi haqqında vacib məlumat daşıyıcısı olmaqla bərabər, həmin dilin yayıldığı coğrafi arealın ornitofaunası haqqında ətraflı məlumat vermiş olur. Eyni zamanda ornitonimli frazeoloji vahidlərin tarixi, etnokulturoloji məlumatlar aspektində geniş şəkildə dəyərləndirməsi xalqın təsərrüfat sistemi, qastronomik zövqləri, o cümlədən, ritual-mərasim, qida seçimi bərdə ətraflı məlumat əldə olunmasına xidmət edir.

“Être bavarde comme une pie” – “ dilotu yemək”;

“Être fier comme un paon” – “alçaq dağları yaratmaq ” ;

“Être innocent comme la blanche colombe” – “süddən çıxmış ağ qaşığı” ;

“Voler de ses propres ailes” – “öz ayaqlarının üstündə durmaq və ya azad qus kimi”;

“Faire (pratiquer) la politique de l’autruche” – “saman altından su yeritmək”

“Azərbaycan dilində yer alan ornitonimli frazeoloji vahidlərdə çox-variantlılıq, sinonimiya, antonimiya, omonimiya və çoxmənalılıq” adlı yarımfəsildə ornitonimli frazeologizmlərin semantik söz qruplarına müvafiq bölgüsü aparılır. Ornitonimli frazeoloji birləşməsini tipik frazeoloji omonimiya faktı kimi dəyərləndirmək olar. Belə ki, sinonimiya situasiyalarına gəlin: Une hirondelle ne fait pas le printemps Bir gül ilə bahar olmaz Répéter comme un perroquet frazeoloji birləşməsi isə tutuquşu kimi ötmək frazeoloji vahidi ilə sinonimliyini qeyd etmək olar Onu da qeyd edək ki, bəzən ornitonimli frazemini variantında, ümumiyyətlə, ornitonim komponenti yer almaya bilər. Bu, iki halda baş verə bilər: 1) komponentin ümumi semantikaya xələl gəlmədən elliminasiyası zamanı, 2) komponentin digər zoonim və ya fərqli mahiyyətli komponentlə əvəzlənməsi zamanı.

Ədəbiyyat:

1. Əlizadə R. Azərbaycan folklorunda təbiət kulturları. B.Nurlan, 2008, 176 s.
2. Quliyev Ş., Cavadov Q. Ovçuluq // Azərbaycan etnoqrafiyası. Üç cild. I cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2007; s. 290-291

*Azərbaycan Dillər Universiteti,
Tərcümə fakültəsi, qrup 464, Əliyeva Bahar
Elmi rəhbər: b/m. Xədicə Əyyubova*

FRANSIZ ATALAR SÖZLƏRİNİN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİNDƏ ADEKVATLIQ PROBLEMI

Açar sözlər: ekvivalentlik, atalar sözləri, dinamik ekvivalentlik, formal ekvivalentlik

Tərcümədə ekvivalentlik adekvatlıq, uyğunluq deməkdir. Hədəf dilin normalarına riyaət etməklə məxəz mətnin məzmununu dəyişmədən onun hədəf dilə transformasiyasına ekvivalent tərcümə deyilir. E.Nida iki ekvivalent növü göstərir: formal və dinamik ekvivalent. Ekvivalent tərcümə atalar sözlərinin tərcüməsi zamanı ən çox tətbiq olunan üsullardan biridir.

Formal ekvivalent dedikdə, məxəz və tərcümə mətnləri arasında mümkün qədər yaxın forma və məzmun uyğunluğu nəzərdə tutulur. Misal olaraq göstərə bilərik: *Qui a faim rêve de pain. –Acın gözü çörək təknəsində olar.* Burada "ac" və "çörək" sözləri müvafiq olaraq "qui a faim" və "pain" sözlərinə uyğun gəlir. Bu da oxucuya orijinal mətndəki mesajı yerli, kulturaloji elementlərin köməyi ilə dərk etməyə imkan verir.

Dinamik ekvivalent dedikdə isə hədəf mətnin oxucusuna məxəz mətnin ekvivalent təsiri başa düşülür, yəni məxəz mətn kimi hədəf mətn də öz oxucusuna eyni təsiri bağışlamalıdır. Dinamik ekvivalentli tərcümə üç əsas cəhəti özündə birləşdirir: ekvivalentlik, təbiilik, yaxınlıq. Məsələn, *Quand les fripons sont en dispute, les honnêtes gens sont en repos. –İt itlə boğuşdu, yolçuya fürsət düşdü.* Burada uyğunluq forma və məzmunu görə deyil, ötürülən mesajı görədir. Atalar sözü hər iki dildə eyni təəssüratı doğurur.

Atalar sözlərinin tərcüməsində bəzi hallarda tam, bəzində isə hissəvi ekvivalent alınır. 1) İfadə oxşarlığı ilə məzmun oxşarlığını özündə əks etdirən bu dil vahidləri tam ekvivalentlərdir. *Qui prête de l'argent à un ami perd l'ami, et l'argent. –Dosta borc pul vermə, hər ikisi əldən gedər.* "Prêter", "argent" sözlərinin ekvivalenti olaraq Azərbaycan dilindəki variantda müvafiq olaraq "borc vermək" və "pul" sözləri işlədilmişdir. 2) Hissəvi ekvivalentlərdə isə orijinal atalar sözlərində ifadə olunan fikirlər, obyektlər tərcümə mətnində nisbətən fərqli şəkildə verilir. Məsələn, *Celui qui sème l'injustice moissonne le malheur. –Nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına.* Fikir eyni olsa da, fikri ifadə edən elementlər fərqlidir.

Beləliklə, atalar sözlərini forma və məzmunu diqqət yetirərək, onlara hədəf dildə mənaca uyğun gələn konkret leksik-semantik vahidlərdən istifadə edərək tərcümə etmək daha məqsədəuyğundur.

Ədəbiyyat:

1. Jean Delisle, La traduction raisonnée, Les Presses de l'Université d'Ottava, 2003
2. Qılıncxan Bayramov, Tərcümə sənəti, "OKA Ofset" nəşri, Bakı, 2008
3. https://www.9h05.com/wa_files/Aper_C3_A7u_20des_20techniques_20de_20traduction.pdf

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Tərcümə fakültəsi, Qrup 464, Fidan Aslanova
Elmi rəhbər: Dos. V. Seyidova*

ZOONİMLƏRDƏN ƏMƏLƏ GƏLƏN FRAZEOLÖJİ BİRLƏŞMƏLƏRİN SEMANTİK POTENSİALI VƏ TƏRCÜMƏ YOLLARI

Açar sözlər: zoonimlər, quş adları, pişik, qaz, dialekt

Heyvan adlarının əmələ gəlmə tarixi bütün dillərdə lap qədim zamanlara təsadüf edir. 15- 16-cı əsrdə yazılmış Kitabi Dədə Qorqud dasta-

nında çoxlu heyvan, quş adları və heyvandarlıqla bağlı söz və terminlərə rast gəlmək olur. Bunların bir çoxuna həm müasir ədəbi dilimizdə, həm də dialekt və şivələrimizdə, müəyyən bir qisminə isə yalnız dialektlərimizdə rast gəlinir. Dastanlarda quş adları digər heyvan adlarına nisbətdə daha azdır və demək olar ki, müasir ədəbi dilimizdəki quş adlarının fonetik tərkibinə uyğun gəlir. Bunlara qaz, toyuq, şahin, ördək sözlərini misal göstərmək olar. Məsələn: «Uçardan qaz, tavuq; yürüdən keyik, tavşan bu hovlaya doldurub Oğuz yigitlərinə bunu dam etmişdir»; «Şahin pərvaza ağıdı. Gözlədilər şahin Tumanın qalasına endi»; «Ala ördək, qara qazın uçurmay». Bütün dillərdə heyvan adları onların leksik bazasının zənginləşməsində xüsusi rola malikdir. Onların vasitəsilə xeyli sayda atalar sözləri, zərb-məsələləri və s. də əmələ gəlmişdir. Bu vahidlərin əmələ gətirdiyi birləşmələrin semantik tərkibi həm fransız, həm də azərbaycan dilində xüsusi maraqlı doğurduğuna görə onlar üzərində təhlil aparmaq daha yaxşı olar.

Bütün dillərdə olduğu kimi fransız dilində də zoonim tərkibli xeyli frazeologizmlərə rast gəlmək olur. Frazeologiya dilin milli xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Hər bir dilin frazeologiyasına o dildə mövcud olan atalar sözlərini, zərb-məsələləri, aforizmləri, hikmətli sözlər və s. daxil edilir. Bu tip ifadələrdə insanların məişəti, mədəniyyəti, əmək fəaliyyəti ilə bağlı olan təsəvvürləri əks olunur. Və araşdırmalar apararkən bir çox zoofrazeologizmlərin müxtəlif dillərdə mənaca bir-birinə yaxın olduğunu müşahidə edirik. Bu yaxınlığın dərəcəsi bəzən müxtəlif olsa da, məfhumu eyni dərəcədə ifadə edə bilər. Məsələn: «Keçi qapıya baxan kimi»- «Comme une vache qui regarde passer un train» və s. Zoonimlərdən əmələ gələn frazeoloji vahidlərin işləmə dairəsi və bəzi universalıqları göstərir ki, onlar praktik olaraq bütün dünya dillərində insan obrazlarının xarakteristikasını, onun məişətini, yaşayış tərzini özündə əks etdirir.

Müxtəlif dillərdə hər hansı bir real heyvana istiqamətlənmiş zoomorfizm bu heyvanı müxtəlif keyfiyyətlər və cəhətlərlə təqdim edir. Bunlardan biri insanlara daha yaxın olan ev heyvanı pişikdir. Bəzi milli mədəniyyətlərdə pişik dinclik, xoşbəxt ailə və təmizlik rəmzidir. Çox vaxt yeni mənzil alanlar və ya tikdirənlər evə öncədən pişik buraxırlar. Bu fikir min illərlə pişiklərlə eyni dam altında yaşayan insanların düşüncələrində kök salmışdır. Fransız və Azərbaycan dillərində chat – pişik qeyri-müəyyənlik rəmzidir. Eyni zamanda fransız dilində chat / chatte cəsarət, güc, ciddilik rəmzi də ifadə edir: *Hardi comme un chat maigre* – hərfi mənası: arıq pişik kimi cəsarətli ; *Sage comme le chat au fromage* – hərfi mənası: pendir qarşısında özünü ciddi aparan pişik kimi. Digər zoonimlərdə də nəzər yetirək. Məs, milçək obrazı altında nə başa

düşülür: Azərbaycan dilində; milçək qovmaq; milçək uçaşa eşidilər; milçək şirəyə yığılar; milçək mundar deyil, könül bulandırır və s.

Ədəbiyyat:

1. « Kitabi-Dədə Qorqud » Ensiklopediyası
2. V. M. Seyidova « Zoonimlər », Elm və Təhsil, Bakı –2006. səh: 91 – 93

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Tərcümə fakültəsi. Qrup 464, Qəhrəmanlı Nəzrin
Elmi rəhbər: Dos.V.Seyidova*

QASTRONOMİK VAHİDLƏRİN FRANSIZ DİLİNDƏN TƏRCÜMƏ ÜSULLARI

Açar sözlər: yemək, qastronomiya, kulinariya, transliterasiya, transkripsiya

Qastronomiya yaxşı yemək sənətini müəyyən edən qaydalar toplusudur. Qastronomiya yemək ilə əlaqəli hər şeyi bilmək və sevmək deməkdir. Yeməklər adət-ənənə, sosial-psixoloji və estetik münasibətləri özündə cəmləşdirdiyi üçün fransız mədəniyyətini daha dolğun təcəssüm etdirən fenomenlərdəndir. Fransız dilində kulinariya terminləri müxtəlif yollarla yaranır: kalka üsulu, transliterasiya, transkripsiya.

Fransız dilinin terminoloji sisteminin zənginləşməsində kalka üsulu xüsusi yer tutur. Fransız dilində kalka üsulu ilə yaranan terminlər termin-söz birləşməsi şəklində formalaşır. Dilçilik ədəbiyyatında kalkaların leksik, semantik və frazeoloji növləri qeyd edilir.

Leksik kalkalar başqa dilə məxsus olan sözün fransız dilinə hərfi tərcüməsi nəticəsində yaranır. Məs: bushmeat-viande de brousse, baumkuchengateau à la broche. Semantik kalkalar sözün məcazi mənasının alınması deməkdir. Məs: fransız dilindən götürülmüş raffiné sözünün rus dilində “zərif”, ”kəskin” kimi mənalandırılması buna misaldır. Frazeoloji kalkalar isə söz birləşməsinin düzülüşündə və müəllifin fərdi söz yaradıcılığında özünü əks etdirir. Frazeoloji kalkalar fransız dilində məhdud olduğundan biz bir nümunə ilə kifayətlənirik: This is not my cup of tea! Ce n'est pas ma tasse de the!

Qastronomik terminlərin yaranma üsullarından biri isə transliterasiya yadır. Transliterasiya sözün imlasının hədəf dildə olduğu kimi verilməsidir. Transliterasiya üsulundan qəbul edilən dildə həmin sözün tərcüməsinə uyğun söz olmadıqda istifadə olunur. Belə köçürülmə zamanı orjinaldakı sözün tələffüzü də dəyişir. Məs: ərəb mənşəli halva termini fransız dilində (alva) kimi tələffüz olunur. Digər dildən alınan sözlərin tələffüzü çox nadir

hallarda dəyişməz qalır. Məs: cocktail (ədviyyat qatılmış spirtli içki), sandwich (2 dilim çörək arası yemək) özünün formasını olduğu kimi saxlayır.

Transkripsiya üsulu ilə yaranan terminlər tələffüzün məndəki tələffüzə yaxın, hətta maksimum oxşar formada saxlanılması deməkdir. Buna *‘bélouga’* ağ balıq sözünü misal göstərə bilərik.

Dilimizə keçmiş kulinariya terminləri tələffüzünü, orfoqrafiyasını da dəyişir. Məs: compote-meyvə püresi; kompot-şirin suda bişirilmiş meyvə, tomat-pomidor; tomat-pomidor pastası.

Ədəbiyyat:

1. V.M.Seyidova. "Antroponimlərdən əmələ gələn qastronomik vahidlərin fransız dilindən tərcümə yolları". Fəlsəfə məsələləri №3. Bakı-2017, səh. 184.

2. Y.M.Orucova. "Fransız dilində kulinariya terminlərinin struktur-semantik xüsusiyyətləri. Bakı-2014, səh. 41-43, 79-82.

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Tərcümə fakültəsi Qrup 464, Şahana Kərimova
Elmi rəhbər: b/m Xədicə Əyyubova*

A.KAMÜNÜN "YAD" ƏSƏRİNDƏ MƏCAZLAR VƏ ONLARIN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏDƏ VERİLMƏSİ YOLLARI

Açar sözlər: məcazlar, expressivlik, epitet, təşbeh, istiarə

Məcazların bədii üslubdakı yeri əvəzolunmazdır. Məcazlar ədəbi dilin zənginləşməsinə və ifadəliliyinə xidmət edir. Məcazlar, əlbəttə ki, fransız ədəbiyyatında da xüsusi yer tutur və onların epitet, təşbeh, metafora, metonimya, litota, mübaligə və s. növlərinə rast gəlirik. Bu elmi işdə "Yad" əsərində istifadə olunmuş məcaz növlərini və onların Azərbaycan dilinə tərcümə üsullarını müəyyən etməyə çalışacağıq. Əsəri oxuduqca mübaligədən çox istifadə olunduğunun şahidi oluruq. Nümunələrə baxaq: 1) *Il l'avait battue jusqu'au sang* cümləsində Kamü mübaligədən istifadə etmişdir. Tərcüməçi cümləni *O, qızın ağız-burnunu qana bulayır* variantında çevirmiş və sadəcə frazeoloji vahid işlətməmişdir, burada mübaligə yoxdur. 2) *Le soleil de quatre heures n'était pas trop chaud, mais l'eau était tiède, avec de petites vagues longues et paresseuses* cümləsi *Saat dördə günəş artıq bir o qədər də yandırmır, ancaq su isti olur. Dəniz tənbel-tənbel çalxalanır* şəklində tərcümə olunub. Burada şəxsləndirmədən istifadə olunmuşdur. Yəni insan xüsusiyyəti olan tənbellik cansız əşyaya - dənizə aid edilmişdir. Azərbaycan dilində biz bunu metafora adlan-

dırırıq. 3) *Elle avait des gestes saccadés et des yeux brillants dans une petite figure de pomme* cümləsini isə tərcüməçi *O çox qərribə idi: balaca-boy, hərəkətləri çevik, üzü alma kimi, gözləri də par-par yanırıdı* şəklinə tərcümə etmişdir. Burada bədii təyindən istifadə olunduğunu görürük. 4) *Mais la chaleur était telle qu'il m'était pénible aussi de rester immobile sous la pluie aveuglante qui tombait du ciel* cümləsində yazıçı mübaliğədən istifadə etmişdir. Tərcüməçi bu cümləni *Günəş amansızcasına yandırır, göydən gözü kor edən süia yağışı yağırıdı, bu yağış altında qalmağa da tabım yox idi...* olaraq tərcümə edib. 5) *Il m'a semblé que le ciel s'ouvrait sur toute son étendue pour laisser pleuvoir du feu* cümləsində də mübaliğədən istifadə edilib, tərcüməçi orijinala sadıq qalaraq cümləni *Mənə elə gəldi ki, səma geniş-geniş açıldı, göydən şırıltıyla odlu yağış seli töküldü* kimi tərcümə etmiş və artırmaya yol vermişdir.

Ədəbiyyat:

1. Babayev A. Müasir Azərbaycan dilinin funksional üslubları. Bakı, 2001
2. Bayramov Q. Tərcümə sənəti. Bakı, 2008
3. Xudiyev N. Tərcümə ədəbiyyatı və ədəbi dilimiz. Bakı, 1991
4. <https://www.etudes-litteraires.com/figures-de-style/index-figures.php>

*Azərbaycan Dillər Universiteti
grup 113B Təhsil-1, Əliyeva Aysel
Elmi rəhbər: b/m Əlizadə Solmaz*

XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ TƏRCÜMƏNİN YERİ VƏ ROLU

Açar sözlər: *xarici dilin tədrisi, tərcümə, tərcümənin təhlili və sintezi*

Xarici dili öyrətmə və öyrənmə prosesində tərcümə qaçılmazdır. Tələbə və ya müəllim istər istəməz tərcüməyə müraciət edir. Tərcümə, xarici dil dərslərinə inteqrasiya edildiyində bir tərəfdən tələbə bir çox mənada töhfə təmin edərkən, digər tərəfdən istehsalçı bir hadisə olması istiqamətiylə öyrənən-öyrədən tərəfə də müsbət təsir göstərir. Tərcümə, vasitə olaraq istifadə edildikdə, öyrənənlərdə dil şüuru meydana gətirir, öyrənən isə iki dilin bənzərlik və fərqliliklərini anlamasını təmin edir, söz bazasını inkişaf etdirir. “Keyfiyyətli tərcümə” tərcümənin dil tədrisində maraqlı və faydalı fəaliyyət ola biləcəyini sübut etməyə çalışır.

Xarici dil tədrisinin əsas məqsədlərindən biri tələbənin xarici dildə ünsiyyət bacarığını inkişaf etdirməkdir. Dəfə görə, “tərcümə dil öyrənmənin

mövcud 3 keyfiyyətini inkişaf etdirir: dəqiq, düzgün və aydın. Bu öyrənmənin daha çox mənimsədiyi sözlərin hansı mənəni ifadə etdiyini öyrədir.” Bundan əlavə, tərcümə öyrənmələri müzakirəyə cəlb edir və beləliklə danışıq bacarıqlarının inkişaf etməsinə kömək edir. Tərcümədən istifadə etmək kiməsə yeni dil öyrətmənin təbii və aydın formasıdır. Bunun bir çox müsbət cəhətləri var. Tərcümə öyrənməyə kömək edir, öyrəndiyini təcrübədən keçirməyə, problemləri diaqnoz etməyə və bacarığı test etməkdə istifadə edilə bilər. İstənilən halda müəllimlər tələbələrin tərcümə etməsini dayandıra bilməzlər. Bu dil öyrənmədə fundamental bazadır. Tərcümə öz-özlüyündə faydalı bir bacarıqdır. Multilingual cəmiyyətdə və qloballaşan dünyada tərcümə kommunikasiyanın autentik aktı kimi bizim ətrafımızdadır: ailələr, məktəblər, xəstəxanalar, məhkəmələr, klinikalar, biznes görüşlərindən və Birləşmiş Millətlərə qədər. Tərcümə yalnız linqvistik problem deyil. Mənbə dildəki mətni hədəf dildəki mətn ilə əvəz etmək daha mürəkkəb işdir və buraya mədəni və maarifləndirici nüanslar daxildir. Bu nüanslar qəbul edənlərin davranış və forma seçimlərini hazırlamağı bacarırlar.

Tərcümələr heç vaxt mədəni və ya siyasi vakuumlarda istehsal edilmir və daxil edilmiş mətnin məzmunundan təcrid edilə bilməzlər. Devid Katan “Tərcümə Mədəniyyəti” adlı əsərində qeyd edir ki, “tərcüməçi iki fərqli dil kommunikasiyasında birdilli iştirakçılar arasında ikidilli vasitəçi agentidir”. Bu da tərcüməçinin dili daha dəqiq və düzgün öyrənməli olduğunu göstərir. Tərcüməçi sadəcə fərqli dil sistemləri arasındakı vasitəçi deyil, həmçinin mədəniyyətlərarası vasitəçidir. Aniela Korzeniowska və Piotr Kuhiwczak öz əsərlərində qeyd edirlər ki, tərcüməçilər ikidilli və ikimədəniyyətli olurlar. Hədəfdə dili öyrəndiyin zaman dilin qaydaları ilə yanaşı, onun mədəniyyətini də öyrənirsən.

Ədəbiyyat:

1. Aniela Korzeniowska and Piotr Kuhiwczak (2006). *Successful Polish-English Translation Tricks of the Trade*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
2. Duff A. (1994). *Translation*. Oxford University Press.
3. Malmkjaer, K. (1998). *Translation and language teaching*. Manchester, UK: St Jerome.

ПЕРЕДАЧА НАМЕРЕННО ДОПУЩЕННЫХ В ОРИГИНАЛЕ ЯЗЫКОВЫХ ОШИБОК

Ключевые слова: *языковая ошибка, перевод, художественный текст*

При переводе художественных текстов, в которых присутствует намеренное искажение языковой нормы, следует учитывать два фактора:

1) Внешний (лингвистический), т. е. на каком уровне было допущено нарушение нормы. Возможны ошибки орфографического, орфоэпического, пунктуационного, грамматического, лексического, фразеологического и стилистического характера.

2) Внутренний (функционально-содержательный), т. е. какую функцию выполняет ошибка в тексте, с какой целью она была введена автором. Здесь допускается множество различных вариантов: нестандартное использование языка как средство художественного выражения и протест против строгой классической формы; попытка создать качественную пародию на настоящую безграмотность; стремление дать определенную характеристику персонажу или миру, который его окружает.

«Внутренний» и «внешний» факторы тесно взаимосвязаны и взаимообусловлены. Часто при переводе удается без особых структурных изменений воспроизвести и то, и другое (см. приведенный в докладе отрывок из романа «Цветы для Элджернона» Д. Киза, пер. С. Шарова). Однако анализ разнообразных примеров показывает, что в переводческой практике предпочтение часто отдают именно функциональному наполнению ошибки, не стараясь с абсолютной точностью передать ее внешнее оформление. Чтобы проиллюстрировать это утверждение, в тексте работы были разобраны фрагменты из различных произведений немецкой, русской и американской литературы, а также некоторые переводы этих фрагментов на русский и немецкий языки (см. полный текст доклада).

Во всех проанализированных примерах переводчики и переводчицы по возможности сохранили те смыслы, которые несла в себе намеренно допущенная автором ошибка. Работая над чисто лингвистическим аспектом ошибки, они либо добавляли что-то от себя, либо, напротив, опускали определенные детали; частично переносили общую неправильность текста на другие языковые уровни (к примеру,

с орфографического на морфологический) или вовсе отказывались воспроизводить фразу в ее первоначальном – «дефектном» – виде.

На основании произведенного анализа можно сделать следующие выводы: 1) Намеренно допущенная автором языковая ошибка обладает сложной структурой и подлежит анализу сразу на нескольких уровнях, причем функционально-содержательный аспект имеет преимущество над лингвистическим. 2) Поскольку сочетание функционально-содержательного и лингвистического аспектов в каждом отдельном случае дает совершенно иной результат, каждая ошибка требует от переводчика индивидуального подхода.

Литература:

1. *Begonja M.* Lyrik der deutschen Postmoderne – Osijek, 2012
2. *Фоменко Ю.* Типы речевых ошибок – Новосибирск: Издательство НГПУ, 1994

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1 fakültəsi, q. 102A, Məmmədova Aytac
Elmi rəhbər: dos Quliyev Əsgər*

TƏRCÜMƏNİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: tərcümə, üslub, ifadə tərz

Bütün xalqların həyatında, etnosların, millətlərin inkişafında mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqələri, onların arasında dialoq, mədəni dəyərlərin, təcrübənin qarşılıqlı mübadiləsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Mətnlərin şifahi və yazılı tərcüməsi, xarici dillər üzrə tərcüməçilərin hazırlanması, müxtəlif dillərdə danışan xalqların ünsiyyətinin səmərəliliyin artırılması hər dövrdə aktual mahiyyət daşıyır. Hətta Mirzə İbrahimov tərcüməyə belə münasibət bəsləmişdi: "Tərcümənin xalqlar arasında böyük, yıxılmaz, mədəni körpü olduğunu qeyd edib deyirəm ki, o insanın ruhi aləmini, hissiyyat və anlayışlarını zənginləşdirən güclü amillərdəndir. Tərcümə hər xalqın eyni zamanda dilini zənginləşdirə bilər. Bir şərtlə ki, gözəl olsa, səlis olsa, oynaq olsa". Tərcümənin aktual məsələləri isə bunlardır:

1. Tərcümə mətndəki ideyaları tam surətdə əks etdirməlidir.
2. Tərcümənin ifadə tərz və üslubu mətndəki ilə eyni səciyyəyə daşmalıdır.
3. Tərcümə əsl orijinal əsər kimi oxunaqlı olmalıdır.

4. Tərcümə orijinalın sözlərini özündə əks etdirməlidir.

5. Tərcümə orijinalda olmayan hansısa məlumatları əlavə edə, yaxud orada olan müəyyən məqamları ixtisar edə bilər.

6. Nəzm nəzmlə tərcümə olunmalıdır.

7. Tərcümənin dili təbii və asan olmalıdır.

Bu məlumatlar tərcümənin qanun və prinsiplərinin mahiyyətini ümumi surətdə açıqlamağa xidmət edir. Bu qanunlarda başlıca məqam orijinaldakı informasiyanı ötürməkdən, üslub və ifadə tərzini isə eynilə saxlamaqdan ibarətdir. Bütün bu qayda – qanunları bacarıq və ustalqla həyata keçirmək isə tərcüməçinin üzərinə düşür. Ona görə də bu məsuliyyətli işlərin öhdəsindən layiqincə gəlmək üçün tərcümənin bütün sirlərinə, onun qayda-qanunlarına yaxından bələd olmaq lazımdır. Onu da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, bütün dövrlərdə tərcümə, tərcümə işi və tərcümə sənəti yüksək qiymətləndirilmişdir. Dahi Puşkinin gözəl kəlamları bunu bir daha təsdiq edir: “Tərcüməçilər maarifin poçt atlarıdır”.

Ədəbiyyat:

1. Azkurs.org
2. <http://www.translit.az>

*Azərbaycan Dillər Universitetinin
SABAH qrupları, qrup S301-3, **Salimova Sevinc**
Elmi rəhbər: b/müə. A.Budaqova*

TƏRCÜMƏ PROSESİ VƏ BEYİN ARASINDAKI ƏLAQƏ

Açar sözlər: beyin, tərcümə, neyron

Dil ilə bağlı müxtəlif alimlər elmi tədqiqat işləri aparmışlar. Bu məsələ daim diqqət mərkəzində olmuş. Dünyada 7000-ə yaxın dil var. Bunlardan 6700-6900 danışmaq dili var. Dil ən vacib ünsiyyət vasitəsidir. Lakin bəzi dillərdən istifadə etmədikdə onlar ölü dilə çevrilir və tez bir zamanda unudulur. İnsan anadan olandan ətraf mühitlə münasibət qurur, müəyyən səslər çıxarır. Körpə ətraf aləmi dərk etməyə başlayır və bu səslərdən sonra onda yavaş-yavaş nitq formalaşır.

İnsan dili analitik düşüncə olmadan qavrayır və qrammatika bilmədən bu dildə danışmağa başlayır, cümlə qurur. Əlavə ikinci dil öyrənmək insan həyatının ən vacib məsələlərindən biridir. Dillərin öyrənilməsi birbaşa

beyinlə əlaqədardır. Bu mövzu ilə bağlı müxtəlif alimlər araşdırmalar aparmışlar. Robert Ornsteyn araşdırmaları nəticəsində belə qənaətə gəlmişdir ki, sol beyin yarımkürəsinə riyaziyyat, məntiq, qrammatika, təhlil və yazı aiddir. Sağ tərəfə isə musiqi, yaradıcılıq, rəng qavrayışı və təxəyyül aiddir.

İki dili mükəmməl şəkildə bilmək şifahi-tərcüməni həyata keçirməyə səbəb olur. Tərcümə linqvistik proses olub, məxəz dildəki mətnin hədəf dildə yenidən formalaşdırılmasıdır. Tərcümənin yazılı formasından fərqli olaraq şifahi tərcüməni fərqli qaydaları olur. Şifahi tərcümə daha ardıcıl və sinxron olur. Sinxron iki və daha çox prosesin üst-üstə düşməsi və eyni vaxtda baş verməsidir.

Yaddaşa bağlı çox araşdırmalar aparılmışdır. Belə araşdırmalardan birini Atkinson Şifrin etmişdir. O, yaddaşın 3 növün müəyyənləşdirmişdir; qısamüddətli, həssas yaddaş, uzunmüddətli. Tərcümə zamanı neyronlar aktivləşir və buna görə də bu sənət əvəzəlməzdir. Müxtəlif ölkələrdən ən yüksək vəzifəli şəxslər bir araya gəlir və təxirəsalınmaz problemləri həll edirlər. Bu zaman işinin peşəkarı olan tərcüməçi lazım olur. Tərcüməçilik çox ağır sənətdir. Burada beyin funksiyası güclənir. Lakin davamlı bir neçə saat davamlı tərcümə etdikdə beyin funksionallığı zəifləyir və keyfiyyəti aşağı düşür. Bu da tərcüməçinin yorulmasına səbəb olur. Belə qeyd olunur ki, dilmanclar 20-30 dəqiqədən bir əvəz oluna bilirlər.

Tərcüməçi həm də yarımaktıyordur. O, tərcümə etdiyi şəxsin emosiyalarını auditoriyaya çatdırmalıdır. O, eyni anda emosiyalara bədən dilinə fikir verməli və eyni zamanda tərcümə etməlidir. Bu zaman beyin sürətlə işləyir normadan artıq sürətlə düşünməyə başlayır.

Bütün bu araşdırmalar sübut edir ki, beyin tərcümə vaxtı daha aktiv olur və bu da beyində yorğunluğa səbəb olur.

Ədəbiyyat:

1. az.wikipedia.org/wiki/Beyin_yarımkürələrinin_funksiyaları
2. Caplan D Why is Broca's area involved in syntax?
3. <http://education/left-right-brain-hemisphere-brain-learning-foreign-language>

İTALYAN DİLİNDƏ SÖZÖNÜLƏRİ VƏ ONLARIN TƏRCÜMƏ YOLLARI

Açar sözlər: sözünü, sadə sözünü, mürəkkəb sözünü, ismin halları, köməkçi nitq hissəsi

İtalyan dilində qrammatik kateqoriyaya daxil olan bölmələrdən biri sözlər və cümlələr arasında əlaqə qurmaq üçün istifadə edilən sözönlüdür. Sözönləri nitq hissələrindən isim, əvəzlik, feil ilə işlənir və istənilən bir dildə olduğu kimi italyan dilində də kontekstdən asılı olaraq fərqli mənalara sahib ola bilər. İtalyan dilindəki sözönləri 2 qrupa bölünür- sadə və mürəkkəb sözönləri. Sadə sözönlərinə - “**di, a, da, in, con, su, per, tra/fra**” aiddir. Mürəkkəb sözönləri isə aid olduğu sözün müəyyən yaxud qeyri-müəyyən olmasından asılı olaraq artikllarla (preposizione+articolo) işlənir. “**Di, a, da, in, su**” sözönləri artiklla birləşdiyi halda (*della, dal, nel, sulla ecc.*), “**con, per, tra/fra**” ilə artikl ayrı yazılır (*con la, per il, tra la, fra il ecc.*). Elə buna görə də sözönləri italyan dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə zamanı çətinlik yaradan dilçilik bölmələrdən biridir. Buna səbəb Azərbaycan dilində qrammatik kateqoriya kimi sözönlərinin olmamasıdır. Bu fərqliliyin olmasının səbəbi isə italyan dilinin roman dilləri, Azərbaycan dilinin isə türk dilləri qrupuna aid olmasıdır. Sözününün olmamasına baxmayaraq onların tərcüməsi Azərbaycan dilinin qrammatik kateqoriyasına aid olan ismin hallarına, köməkçi nitq hissələrinin bəzilərinə, yer və zaman zərflərinə uyğun gəlir. Buna aid bir neçə misala nəzər yetirək!

1. “**Di**” sözünün ismin yiyəlik, çıxışlıq hallarına uyğun olaraq tərcümə edilə bilər. “**Di** chi è quella macchina? – Bu maşın kimin**dir**?”. “**Di** dov’è Carla? – Karla harad**andır**?”

2. “**Da**” sözünü ismin çıxışlıq halına uyğun tərcümə edilir. Eyni zamanda məkan mənasını da ifadə edir. “Questa lettera arriva **da** Milano – Bu məktub Milandan gəlir”. “Sono rimasto **da** mio – Mən əmim**gildə** qaldım.”

3. “**In**” sözünü ismin yerlik, yönlük hallarına və köməkçi nitq hissəsi olan “**ilə**” qoşmasına uyğun olaraq tərcümə edilir. “Abita **in** Via Dante – Dante küçəsində**da** yaşayır”. “Vado **in** Francia – Fransaya gedirəm”. “Domani andiamo a Toscana **in** treno - Sabah qatar**la** Toskanaya gedirik”

4. “**A**” sözünü ismin yönlük və yerlik hallarına uyğun olaraq tərcümə edilir. “**A** Baku c’è una torre famosa – Bakı**da** məşhur bir qala var”.

“A chi mando questo documento? – Bu sənədi kimə göndərim?”

5. “Su” sözünü “haqda, barədə” qoşması kimi tərcümə edilir. “Lui non sa niente su questo – O bu haqda heçnə bilmir”

6. “Con” sözünü “ilə” qoşması kimi tərcümə edilir – “Con chi vai al cinema? - Kinoteatra kimlə gedirsən?”

7. “Per” sözünü “üçün” qoşması kimi tərcümə edilir. “Ha fatto tutto questo per te – Bunların hamısını sənin üçün etdi.”

8. “Tra/Fra” sözünü “arasında və sonra” sözləri kimi tərcümə edilir. “Bologna è tra Milano e Roma – Bolonya Milan və Roma arasında yerləşir”. “Luca va fra due giorni – Luca 2 gün sonra gedir.”

Ədəbiyyat:

1. Alessandra Latino – Una grammatica italiana per tutti
2. Alessandro De Giuli – La preposizioni italiane
3. T. Marin, S. Magnelli – Progetto Italiano

MÜNDƏRİCAT

I – BÖLMƏ

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ MƏKTƏB VƏ UNİVERSİTETİN QARŞILIQLI ƏLAQƏLƏRİ

Məsimova Aysun	
Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyası və xalqımızın vəhdətliyi məsələsi	5
Əhmədova Səmiyə	
Heydər Əliyev və müasir azərbaycan təhsili	6
Rəsulzadə İlkin	
Heydər Əliyev və “Kitabi-Dədə Qorqud”	7
İbrahimova Şəbnəm	
Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasının banisidir.....	8
Əhmədli Selcan	
Heydər Əliyev və azərbaycançılıq ideologiyası	10
Hüseynova Türkan	
Heydər Əliyevin ömür yolu.....	11
Ələkbərova Ulduz	
Heydər Əliyev və azərbaycan incəsənəti.....	12
Ağakışiyeva Leyla	
Гейдар Алиев и Азербайджан	14
Qurbanov Anar	
Heydər Əliyev xalqımızın böyük sərvəti olan dilimizin qoruyucusudur.....	15
Məmmədova Aytac	
Ana dilimizin inkişafı və Heydər Əliyevin dil siyasəti	16
Əliyev Bəxtiyar	
Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycanın müasir multikulturalizm siyasətinin banisi kimi.....	17
Cəfərova Solmaz	
Qloballaşan dünyada multikulturalizm modelləri	18
Abasova Çiçək	
Heydər Əliyev və azərbaycançılıq ideologiyası	19
Əhədov Coşqun	
Heydər Əliyevin ordu quruculuğu.....	20
Vəliyeva Günəl	
Azərbaycan Respublikasının enerji siyasətinin formalaşmasında Heydər Əliyevin rolu.....	21
Hacıyeva Ülkər	
Qloballaşan dünyada multikulturalizm modelləri	23

Abdullayev İlkin	
Heydər Əliyev və Qafqazda sülh və sabitlik ideyası.....	24
Əliyev Kənan	
Heydər Əliyev-Xalqa həsr olunmuş ömür.....	25
Məmmədli Nərmin	
Heydər Əliyevin dil siyasəti.....	26
Məmmədov Ülvi	
Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq ideologiyası.....	27
Babaşov Nicat	
Heydər Əliyev və ana dilimizin inkişafı.....	28
Süleymanova Pərvin	
Hər zaman lider olan ulu öndər.....	30
Qurbanov Bəhrüz	
Azərbaycan tarixi və mədəniyyəti.....	31
Rzaquliyeva Zöhrə	
Heydər Əliyev və onun dil siyasəti.....	32
Şirinova Bixəxanım	
Azərbaycan ordusu və qələbələri.....	34
Əliyeva Nigar	
Heydər Əliyev və onun Azərbaycan xalqı üçün gordüyü işlər.....	35
Əliyeva Şəbnəm	
Müstəqillik dövründə məktəb və universitetin qarşılıqlı əlaqələri.....	36
Qurbanova Lamiyə	
Milli-mənəvi dəyərlərimiz və müasir gənclik.....	37
Əliyeva Briliant	
Xalq Cümhuriyyətinin mədəniyyətimizə verdiyi töhfələr.....	38
Xəlilova Hülya	
Əsrin müqaviləsində neft strategiyası.....	39
Babayeva Leyla	
Təhsildə multikulturalizm.....	41
Əhmədova Lamiyə	
İndoneziyada multilingvizm.....	42
Əsədli Fidan	
H.Əliyev müasir Azərbaycanın yaradıcısı kimi.....	43
Quliyev Rəcəb	
Heydər Əliyev ritorikası.....	44
Əliyeva Bəhrinur	
Мультикультурализм в Азербайджане.....	45
Məlikzadə Sənubər	
Toralıhların dəfn mərasimi.....	46

Rzayeva Arəstə	
Azərbaycan tarixi və mədəniyyəti.....	47
Səfərli Nurlana	
Civilization of the English language in the Azerbaijan Universities at the period of Multiculturalism.....	49
İsmaylova Rəqsanə	
Multikulturalizm azərbaycanın dövlət siyasəti və cəmiyyətin həyat tərzini.....	50
Səfərova Günel	
History and Culture of Azerbaijan	51
Hətəmovna Ulduz	
Azərbaycan dilinin qorunmasında ulu öndər Heydər Əliyevin rolu.....	52
Həsənli Sənubər	
Heydər Əliyev və dil siyasəti	53
Məmmədova Arzu	
Heydər Əliyev müasir gənclər siyasətinin banisidir.....	55
Hüseynzadə Lamiyə	
Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan tarixindəki rolu.....	56
Hüseynova Zəhra	
Heydər Əliyev xaricisi siyasətinin əsas istiqamətləri.....	57
Babaşova Leyla	
Azərbaycanda təhsil: keçmiş və bu gün	58
Musayev Ümid	
Qəbələdə multikulturalizm ənənələri	59
Cahangirova Ceyhunə	
Qarabağ Azərbaycandır və nida!	61
Nazarova Güzel	
Heydər Əliyev and the policy of multiculturalism.....	62
Əbbasızadə Günel	
Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq	63
Vərdiyeva Əzət	
Müstəqil Azərbaycanın tanınmasında Mehriban Əliyevanın əvəzolunmaz rolu	64
Həsənzadə Rəsim	
XX əsr Azərbaycan tarixi və mədəniyyəti.....	65
Əbdullayeva Xuraman	
Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq ideologiyası.....	67
İbrahimova Yeganə	
Əbülfəz Elçibəyin xarici siyasəti.....	68
Zeynalova İlahə	
Multikultural təhsildə din fərqliliyi	69

Rəsulzadə İlahə	
Heydər Əliyev və müasir Azərbaycan.....	70
Aslanova Qumru	
Heydər Əliyevin təhsil siyasəti	71

II - BÖLMƏ

MÜQAYİSƏLİ DİL VƏ ƏDƏBİYYAT

Ələmşahova Səkinə	
Şərt budaq cümləsinin nitqdə xüsusiyyətləri.....	73
Əzimzadə Nigar	
O.İ. Musayevin cümlədə söz sırası haqqında fikirləri.....	74
Mehdizadə Gülayyə	
Azərbaycan dilinin coğrafiyası.....	75
Əkbərova Lamiyə	
“Conditional Mood” və onun işlənmə şəkli	77
Kərimova Güllər	
Budaq cümlələrin təsnifatı	78
Məmmədova Ulduz	
Müasir ingilis dilində sifətin dərəcə kateqoriyası.....	79
Gülmaliyyəva Səkinə	
İngilis dilində beynəlxalq sözlər	81
Dünyamaliyyəva Ağca	
İngilis dilinin qrammatikasının tədrisində baş verən çətinliklər.....	82
Hüseynova Gülxar	
İngilis dilində umumişlək və umumişlək olmayan söz və ifadələr.....	83
Məmmədzadə Aytac	
Müasir ingilis dilində “if” bağlayıcı cümlələrin xüsusiyyətləri	84
Quluzadə Səadət	
Müasir ingilis və Azərbaycan dillərində məchul növün yolları.....	86
Məmmədova Bahar	
Müasir ingilis dilində determinativlər və onların işlənmə xüsusiyyətləri.....	87
Əliyeva Xədicə	
İngilis dilinin tədrisində leksik amillərin rolu	88
Səfərova Elmira	
İngilis dilində işlənən idiomlar.....	89
Qasıмова Aynur	
Xarici dil dərslərində oyunlardan istifadə	91
Məmmədova Nazrin	
English as a global language	92

Baxşalıyeva Nəzrin	
Dil və ədəbiyyat dərslərinin tədrisi məsələləri	93
Atashova Narmin	
Daniel Defoe as a father of realistic novel in English literature	95
Nağıyev Hüseyn	
Language and Literature.....	96
Ağayeva Leyla	
Hüseyn Cavidin türkçülük fəaliyyətinəhəməd Hikmət Müftioğlu təsiri	97
Hajizada Lala	
Social media's influence on the English language	99
Агакишиев Керим	
Об обучении устной и письменной речи на занятиях русского языка.....	100
Hüseynova Ayan	
The role of internet in our life	101
Gasanova Samira	
Three Ways to Read and Discuss Texts	103
Fətullazadə Həlimə	
Language and Literature.....	104
Hüseynov Emil	
Презентация как средство обучения.....	105
Ağayev Emil	
Azərbaycan rəngkarlığı və qrafikasında Hüseyn Cavid obrazı	106
Fidan Ələkbərova	
Changing old grammar rules	107
Hasanov Eldar	
The global role of the Internet in motivating students to learn the English language	108
Mammadova Aishan	
Do we really believe in...?.....	109
Möhbəliyeva Aysel	
Dillərin öyrənilməsində qrammatikanın rolu	110
Атакишибейли Алмаз	
Женские характеры в романе И.А.Гончарова «Обломов»	111
Zahrahanim Shamsaddin Ismailova	
Haydar Aliyev and Azerbaijan literature.....	113
Mirzəliyeva Zəhra	
Yunus Əmrə və ilahi eşq	114
Cəfərova Silduz	
Müqayisəli dil və ədəbiyyat	115
Baxşiyeva Sevil	
Xarici dillərin azərbaycan dilinə göstərdiyi təsirlər.....	116

Süleymanova Səma	
Humanist şair – İmadəddin Nəsimi	117
Şükürlü Selcan	
Novator şair-Nazim Hikmət	118
Bayramlı Nuray	
Aşıq Ələsgər aşıqlıq sənətinin dahi ustadıdır	120
Məhərrəmovə Nigar	
R.N.Güntəkinin Çalıqşu romanında Fəridənin mübarizəsi	121
Fərəcova Nərmin	
N.Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poemasında eşqin əzəməti	122
Abbasov Murad	
İngilis və azərbaycan dilində “isim”	123
Kərimova MİNƏŞ	
Azərbaycan dili müstəqillik dövründə	124
Aliyeva Madina	
Using of Onomatopoeia in Different Languages.....	125
Həsənli Kamran	
Dünya dilləri	126
Ягубов Гусейн	
Сравнение англоязычного и русского компьютерного жаргонов	127
Vəlizadə Fidan	
Müqayisəli dil və ədəbiyyat	128
Mirzəyev Fərid	
A.Bakıxanovun elmi yaradıcılığı	129
Маммедли Фатима	
Сходства и отличия Хип-хоп культуры и ее влияние на молодежный сленг.....	130
Abbasov Aziz	
Comics in learning English and other languages	131
Абдулсаламова Айдан	
Дом музея С.А.Есенина	133
Мурадзаде Амелия	
Основные лексические и грамматические различия британского и Американского английского	134
Quliyeva Sünbül	
Slenqlə jarqonun oxşar və fərqli cəhətləri	135
Najafova Fatima	
International words used in English	136
Əsədova Məryəm	
İtalyan dilində sözlülərinin semantik xüsusiyyətləri	137

Məhərrəmova Mənsurə	
İlham Əliyev nitqinin üslubi linqvistik xüsusiyyətləri	139
Xanməmmədova Jalə	
Yasunari Kavabatanın yaradıcılığında yapon mədəniyyəti və adətlərinin təsviri (“dağın səsi” romanı əsasında)	140
Ağayeva Fidan	
C.M.Kutzeenin əsərlərinin janr xüsusiyyətləri	141
Bəyişova Almaz	
Virciniya Vulf və modernist ədəbiyyatı	142
Hüseynzadə İlahə	
Con Faulzun “kolleksiyaçı” romanının kompozisiya xüsusiyyətləri.....	143
Şərqiyyə Məmmədova	
Teodor Drayzerin əsərlərində qadın problemi.....	145
Vəliyeva Fatimə	
Emili Dikinsonun poeziyasının xüsusiyyətləri	146
Yasəmən Dadaşova	
Şervud Andersonun əsərlərində özgələşmə problemi	147
Ceyran Hüseynli	
Oskar Ualyd yaradıcılığında insan və cəmiyyət problemi.....	149
Məmmədova Nazəni	
E. M. Remarkın „Zəfər tağı“ romanında yurdsuz insanlar	150
Həsənli Lalə	
N.Hotornun “Qızıl damğa” əsərində Amerika puritanizminin inikası	151
Tağıyeva Arzu	
Samuel Beketin “Qodonu gözləyərkən” əsərində absurd teatr	152
Həsənli Aygün	
Cek Londonun “Ağ diş” əsərində animalistik konseptin fərdi müəllif üslubu əsasında realizə edilməsi	154
Qasımzadə Aydan	
Müasir Qərb ədəbiyyatında Holokost mövzusu (Con Boynun “Zolaqlı pijamalı oğlan” əsəri əsasında).....	155
Süleymanova Leyla	
Virciniya Vulfun “Mayaka Doğru” əsərində həyat konsepti representasiyasının üsulları	157
Vəlizadə Gülnarə	
Ceyn Ostin yaradıcılığında romantizm dövrünün təəcəssümü.....	158
Əmirov Azər	
Взаимоотношение личности и общества в романе Дэниела Киза “Цветы для Элджернона”	159
Əmirova Günay	
İan Makevanın “Kəffarə” əsərində postmodernist elementlər.....	160

Hacıyeva Aytac	
Edqar Alan Ponun yaradıcılığında qorxu mövzusu.....	161
Cəbiyeva Leyla	
Fyodor Dostoyevskinin “cinayət və Cəza” əsərində yeddi bağışlanmaz günah.....	162
Qədirlı Mələk	
Alis Ann Manronun “Qürur” əsərində qürurun təzahürü	164
Quluyeva Gülsüm	
Kazuo İşıqurunun “məni heç vaxt tərک etmə“ romanı antiutopiya nümunəsi kimi.....	165
Mirzəyeva Şəbnəm	
Con Maksvel Kutzeenin “Rüsveyçılıq” əsərində aparteid rejimi.....	166
Məsimova Sevinc	
Ceyms Coysun “Sənətkarın gənclik portreti” romanında qəhrəman-müəllif problemi.....	168
Əkbərzadə Seydi	
Alber Kamünün “Yad” əsərində seçim problemi.....	169
Sadıxova Suğra	
Albert Kamunun “Tau” əsərində absurdizm	170
Əliyeva Aytac	
Tomas Hardinin ‘Durbevillər nəslindən olan Tess’ əsərində gender problemi ..	171
Quliyeva Səbinə	
Cek Londonun Martin İden romanında qəhrəman problemi	173
Əsgərova Ceyran	
Əziz Nesinin hekayələrində satirik elementlər.....	174
Əsgərova Tahirə	
yucin O’Nilin “qarağacları altında məhəbbət” pyesində qatil ana obrazının müqayisəli təhlili.....	175
Eyyubova Nazənin	
Oskar Uayldın “Dorian Qreyin portreti” romanında avtobioqrafik elementlər ..	176
Soltanlı Cəmilə	
S.Bekketin “Kreppin sonuncu lent yazısı” əsəri absurd teatr nümunəsi kimi	178
İbrahimova Məhincac	
Haruki Murakami yaradıcılığına post-modernizmin təsiri (“Norveç meşəsi romanı əsasında”).....	179
Hacıyeva Minayə	
Xuan Rulfonun yaradıcılıq yolu.....	181
Bayramova Ləman	
Ernest Heminqueyin “Qoca və dəniz” əsərində İnsan əzmi və mübarizəsi.....	182
Kərimli Şəhanə	
Den Braunun “Da Vinçı şifrəsi” əsərində simvollar aləmi.....	183

Nəsimova Aytac	
Ayris Merdokun “Tor altında” romanında İnsan problemi	184
İsmaylova Günel	
Daniel Defonun “Robinzon Kruzo” əsərində maarifçilik İdeyaları	186
Hüseynzadə Nərgiz	
Terri Prætçett yaradıcılığında magik realizmin elementləri	187
Adıgözəlli Laçın	
Mixail Bulqakov “Master və marqarita“ əsərində reallıq və fantastika.....	188
Həsənova Kəmalə	
Ədəbi tənqiddə Yunq dixotomiyalardan istifadə metodu	190
Süleymanzadə Leyla	
Ceyn Ostin romanlarında qadın problemi	191
Məmmədova Aytac	
Sintaktik konstruksiyaların əsas xüsusiyyətləri.....	192
İsgəndərov Murad	
Hovhannes Tumanyanın hekayələrində Azərbaycan-Türk sözləri	193
Əliyeva Nərmin	
Hovhannes Tumanyanın «ԳԻՔՈՐԸ» Qikor hekayəsinin leksikasında Azərbaycan-türk sözlərin işlədilməsi	195
Ələkbərov Xəqani	
Hovhannes Tumanyanın keçdiyimiz hekayələrin qrammatik quruluşunda ismin hallarının təhlili və strukturunda Azərbaycan dilinə olan oxşarlıqlar:	196
Abdulxaliqov Vahab	
Ermənilərin cənubi Qafqaza köçürülməsi zamanı Azərbaycan dilində olan sözlərin erməni dilinə keçməsi	198
Xasməmmədov Şahin	
Hovhannes Tumanyanın əsərlərinə Azərbaycan-Türk sözlərinin təsiri.....	199
Yusifli Adgöl	
Söz birləşmələri haqqında müxtəlif alimlərin yanaşmaları	201
Məryəm Abdullayeva	
İngilis dilində olan atalar sözlərinin frazeoloji birləşmələr kimi təhlili.....	202
Səmədova Bibixanım	
Böyük Britaniya reklamının linqvokulturoloji xüsusiyyətləri	203
Najafova Fəridə	
Canadian and Australian English	205
Cəfərli Günel	
İngilis dilində frazeologizmlər	206
Nəhmədova Güney	
Linqvistik və ekstra-linqvistik amillərin dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsinə təsiri	207

Həsənli Roza	
Sinonimlər, onların əmələgəlmə yolları və mənbələri.....	208
Hüseynov Dəyanət	
Müasir ingilis dilində idiomların əsas xüsusiyyətləri	210
Ramilə Dursunalıyeva	
Dil universitetinin tələbələri mədəniyyətlərarası ünsiyyətin vasitəçisi kimi	211
Teymurova Arzu	
The differences between American and Canadian English	212
Nurlanə Hüseynli	
İngilis dilində zoonomik atalar sözlərinin linqvokulturoloji xüsusiyyətləri.....	213
Əzizova Təhminə	
İngilis toponimlərində linqvokulturoloji xüsusiyyətlər	215
Yeganə Osmanova	
KİV-də siyasi diskursun roluna dair.....	216
Əliyeva Aygün	
İngilis atalar sözlərinin illokutiv səciyyəsi	218
Seyidova Gülnar	
İdiomatik İfadələrə koqnitiv baxış	219
Yunisзадə Nəzrin	
V.Şekspirin əsərlərində qadın qəhrəmanlarının müqayisəli təhlili	220
Poluyeva Aynur	
Sinonimlər və onların nitqdə funksionallaşması	222
Kərimova Aysel	
Lexicography in English	223
Humbatova Fidan	
Euphemisms in English.....	224
Hacıyeva Nərin	
Müasir ingilis dilində istifadə olunan atalar sözlərinin tarixi və semantikasi.....	225
Əliyeva Sübü	
Məcazlar semantik vasitə kimi	227
Abdullayeva Lala	
Proverbs	228
Məhərrəmovə Mənsurə	
Fransız dilində atalar sözlərinin semantik xüsusiyyətləri.....	229
Hacıyeva Nəzrin	
Fransız adət-ənənələri	230
Quliyeva Həməyil	
Fransada qeyd olunan bayramların xüsusiyyətləri	232
Quliyeva Səkinə	
Fransız dilində zoonim tərkibli frazeoloji vahidlərin Azərbaycan dilində qarşılığı, oxşar və fərqli cəhətlər.....	233

Cəfərquliyeva Şəbnəm

Alfons Dodenin “Dəyirmanımdan məktublar” hekayələr məcmuəsində istifadə olunan dialekt sözlər 235

Əliyeva Fətimə

Fransız dilində “texte injonctif” in xüsusiyyətləri 236

Növrüzlu Ləman

Fransız dilində frazeoloji antonimlər və onların semantik xüsusiyyətləri 237

Səadət Fətiyeva

Azərbaycan və ingilis dillərinin frazeoloji sisteminin müqayisəli təhlilində tarixi–filoloji şaquli kontekstin rolu 239

Əliyeva Sevinc

Fars dilinə keçmiş Azərbaycan–türk sözləri 240

Səlimova Sevinc

Dil və ədəbiyyat 241

Bayramova Hüsniyyə

Frazeoloji vahidlərin və atalar sözlərinin leksik xüsusiyyətləri 242

Abdullayeva Firuzə

Məna qruplarında fislubi sinonimlərin rolu 243

Məmməd zadə Xədicə

Lüğət tərkibində turizm terminlərinin işlənmə xüsusiyyətləri 245

Azadəliyeva Şamama

Antonyms in Modern English 246

Гасанзаде Нигяр

Термины в сфере искусствоведения. Новый подход 247

Əliyeva Seyran

“Head” sözünün somatik frazeoloji birləşmələrdə işlənməsi 248

Джафарова Наргиз

Сопоставление понятий текст и дискурс 250

Əzimli Aüşən

İngilis dilində emosiyalar bildirən sifətlər 251

Джафарова Тахмина

Глобализация английского языка и его влияние на другие языки мира 252

Babayeva Nargiz

An Abbreviation in Different Languages 253

Allahverdiyeva Afaq

Britaniya ingiliscəsi ilə amerikan ingiliscəsi arasında fərqlər 254

Ağayeva Aytən

Learning English through songs 255

Kərimli Əsmər

Azərbaycan dilində alınma sözlər və onların işlənmə dairəsi 257

Abdulova Familə	
İngilis və Azərbaycan dillərində oronimlərin üslubi İşlənmə dairəsi	258
Atayeva Fatimə	
Evfemizmlər və onların leksikoloji-üslubi xüsusiyyətləri	259
Əkbərova Aydan	
Diskursda koqnitiv yanaşmanın bəzi xüsusiyyətləri	260
Yusifova Sevinc	
Frazeoloji birləşmələrin ingilis dilində olan filmlərdə rolu və xüsusiyyətləri	261
Vəlizadə Səda	
Corc Oruellin “Heyvanistan” əsərində tarixi gerçəkliyin heyvanlar üzərində əksi	263
Zeynalova Leyla	
“ <i>Min möhtəşəm günəş</i> ” əsərində orta əsr dövrünün despotizminə qarşı qadınların mübarizəsi	264
Məmmədova Könül	
Virciniya Vulfun “Özünə aid bir otaq” əsərində feminizm	265
Yolçuyeva Aytac	
Paulo Coelho-nun “veronika ölməyə qərar verir” əsərində fərqlilik axtarışında olan veronikanın sonradan şəxsiyyət axtarışına çevrilən hekayəsi	266
Həsənova Jalə	
Pedro antonio de Alarkonun “xain” əsərində “soyuq müharibə” mövzusu	267
Nəsimova Səbinə	
“Qızılgülün adı” əsərində XIV-XV əsrlərdə xristianlıqda milli-mənəvi puçluq	269
Novruzova Səmrə	
C.K.Roulinqin “Harri Potter” əsərində janr poetikasına dair məsələlər	270
İsfəndiyarova Aytəkin	
Alliterasiya bədii üslubi vasitə kimi	271
Piriyeva Afər	
Məsdərlər المصادر	273
Yusifova Fatma	
Aksara di Indonesia	274
Guliyeva Narmin	
Americanism in English	275
Əhmədova Hənifə	
Fransızdilli siyasi diskurslarda metonimik məcazlar	276
Tahirov Əlçin	
Fransızdilli siyasi diskurslarda neologizmlər	278
Məmmədova Sakina	
Political idioms	279
Azizova Lala	
Non verbal communication in diplomacy	281

Quliyev Əli	
İbri əlifbasındaki hərflərin rəqəmsal sirri və mənası	282
Hüseynov Əhməd	
Ölü dil olan ibri dilinin dirçələrək gündəlik danışığ dilinə çevrilməsi	284
Hüseynəliyeva Aytac	
פתגמים בשפה העברית והתרגום שלהם לשפה האזרית	285
Hüseynova Nərmin	
המילים הלועזיות בשפה העברית	286
Алыева Нилуфер	
Буквальный перевод сленгов на иврите и их значение	288
Qurbanova Həqiqət	
İndoneziya dilində idiomlar və onların işlənmə yeri	289
Məmmədova Aytac	
Alman dilində modallığın ifadə tərzləri	291
Nəbibova Aytən	
Alman dilində sual cümlələrinin intonasiası	292
Nəbibova Arzu	
Alman dilində saitlərin bölgüsü	293
Safarova Gültşin	
Die Entwicklung der deutschen Liebeslyrik im Mittelalter und die Einflüsse aus Frankreich	295
İslamova Sevinc	
Alman və Azərbaycan dillərində somatikfrazoloji vahidlərin müqayisəli təhlili	296
Hüseynov Orxan	
Frazeologiya müstəqil dilçilik sahəsi kimi	297
Мовсумов Али	
Лексическое сходство английского и немецкого языка	298
Əhmədova Dünya	
«Bohemian Rhapsody» (Queen) rok operasının mətnindəki alınma sözlərin üslubi təhlili və etimoloji xüsusiyyətləri	299
Rasimli Aysel	
İngilis dilində idiomlar və onların azərbaycan dilində qarşılığı	300
Гафаров Вюгар	
Понятие «концепт» в художественной картине мира	301
Səfərova Nərmin	
Nobel mükafatçısı Bernard Şounun ingilis və dünya ədəbiyyatındaki yeri	302
Zaynalova Xəyala	
Azerbajjani equivalents of English proverbs	304
Vəlizadə Günel	
Toni morissonun “Ən mavi gözlər” əsərində diskriminasiya problemi	305

Rövşənova Leyla	
İngilis dilində mürəkkəb sözlərlə sərbəst və sabit söz birləşmələrinin struktur-semantik xüsusiyyətləri	306
Zülfüqarova Nərgiz	
İngilis dilində mürəkkəb sözlər	308
Yusifkanan Vafa	
Learning styles and multiple intelligences	309
Омарова Назрин	
Модификация гласных в связанной речи.....	310
Babazadə Zümrüd	
İngilis dilində intonasiya qruplarının struktur bölgüsünə dair.....	311
Мирзоева Фатима	
Сравнительный анализ английских и русских пословиц	312

III - BÖLMƏ

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Tağiyeva Aysel	
Azərbaycanın Beynəlxalq münasibətlər sistemində (XX əsrin sonları)	314
Əlili Vəfa	
ATƏT-İN Minsk Qrupunun Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində rolu	315
Şirəliyeva Aytac	
Müasir Azərbaycan Beynəlxalq münasibətlər sistemində.....	316
Şadlinski Rüfət	
Xaricdə yaşayan azərbaycanlıların hüquqlarının müdafiəsinin aktual məsələləri.....	317
Babayeva Şəms	
Müstəqil Azərbaycan respublikası Beynəlxalq münasibətlər sistemində.....	319
Məhəmmədli Rüstəm	
ABŞ-da erməni lobbisi və onun Dağlıq Qarabağ siyasəti	320
Əliyev Ruslan	
Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində azərbaycançılıq ideyasının əhəmiyyəti və rolu.....	321
Sadıqova Rübabə	
Azərbaycan respublikasının Neft siyasətinin beynəlxalq və regional miqyasda qiymətləndirilməsi.....	322
Bağırzadə Rahid	
Azərbaycan respublikası və İran İslam respublikası arasında münasibətlər.....	324

Quluzadə Mehdi	
Müasir Azərbaycanın xarici siyasəti	325
Mövlazadə Nicat	
Azərbaycan beynəlxalq aləmdə.....	326
Bəkirova Nəbat	
Beynəlxalq münasibətlərdə vergi sistemi	327
Mirzəhüseyn Şahlar	
Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq münasibətlərdə.....	329
Mehriban Xəlili	
Azərbaycan Respublikası beynəlxalq münasibətlər sistemində	330
Mehdiyev Rəşad	
Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq təşkilatlarla əlaqəsi	331
Джафарова Медина	
Независимая Азербайджанская Республика в системе международных отношений.....	332
Rzayev Kamil	
Azərbaycan və Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri arasında diplomatik əlaqələr	334
İsayeva Günel	
Ətraf mühitin beynəlxalq hüquqi mühafizəsi funksiyasının həyata keçirilməsində Azərbaycan respublikasının iştirakı	335
Əbdürəhimov İlqar	
Azərbaycan-Türkiyə iqtisadi əməkdaşlığı.....	336
Heydərova Fidan	
Azərbaycanın Avropaya inteqrasiyası-tarix, müasir vəziyyət və perspektivlər..	338
Fətullazadə Məhəmməd	
Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yol layihəsinin əhəmiyyəti	339
Cəfərova Fatmaxanım	
Multikulturalizmin Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlərindəki rolu	340
Asgarlı Fatima	
Independent Azerbaijan Republic in International Relations system.....	342
Əsədova Gülnisə	
Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq münasibətlərə inteqrasiyası	343
Əliyev Murad	
Avropa şurası ilə əməkdaşlığın inkişaf dinamikası	344
Göyüşov Elgün	
Müstəqil Azərbaycan respublikası Beynəlxalq münasibətlər sistemində.....	345
Əbdullayev Eldəniz	
Qoşulmama Hərəkatı.....	347
Ceyidli Nilgül	
Müasir beynəlxalq siyasi münasibətlər sahəsində Azərbaycan dövlətinin strateji məqsədləri	348

Canəli Məmmədov	
Azərbaycan Respublikası və Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı arasında iqtisadi əlaqələr	350
Aytac Əmirli	
Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində Böyük Britaniyanın mövqeyi (1991-2000)	351
Аббаслы Айла	
Независимая Азербайджанская Республика в системе международных отношений.....	352
Abbasova Nərmən	
Azərbaycan Respublikası müasir Beynəlxalq münasibətlər sistemində.....	354
Nəziyeva Vəfa	
Müstəqil Azərbaycan respublikası Beynəlxalq münasibətlər sistemində.....	355
Həsizadə Ülkər	
Müasir Azərbaycan-Gürcüstan münasibətləri	357
Həziyeva Şəms	
Müstəqil Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq münasibətlər sistemində	358
Qasimov Murad	
Azərbaycan Respublikasının mədəni diplomatiyası.....	359
Hacıyev Nihad	
Müstəqil Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq münasibətlər sistemində	360
İsmayılova Nəzrin	
Müstəqil Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq münasibətlər sistemində	361
Süleymanlı İsmayıl	
Müasir Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri.....	363
Həşimzadə Həmid	
Azərbaycan beynəlxalq aləmdə.....	364
Гаджибала Захра	
Азербайджан на Международной Арене	365
Əliyeva Aysel	
Müstəqil Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq münasibətlər sistemində.....	366
Zeynalova Ayşən	
Siyasi diskursun siyasi prosesdə rolu	367
Məmmədova Nərgiz	
Müstəqil Azərbaycan respublikası Beynəlxalq münasibətlər sistemində.....	368
Salamova Fidan	
Azərbaycan enerji sahəsində Aİ-nin tərəfdaşı kimi.....	369
Hümbətova Maral	
Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq miqrasiya proseslərində	371

Rəhimova Nübar	
Azərbaycan-ermənistan və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə ispaniyanın mövqeyi	372
Zamanova Nərmin	
ABŞ-da etnik və İrqi azlıqların səsvermə proseslərində iştiraki	373
Abdulov Bəhmən	
Amerika birləşmiş Ştatlarında Azərbaycan diasporunun fəaliyyəti	374
Жаля Алиева	
Роль Первого Вице-президента Мехрибан ханум Алиевой в истории азербайджанской дипломатии.....	376
Бабаев Валех	
Роль и место Афганистана в реализации геополитических целей Великобритании	377
Мамедов Эльданиз	
Роль Д.Трампа в развитии американо-азербайджанских отношений	379
Abdullayeva Rəhilə	
Amerika mediasında Xocalı faciəsi.....	380
Ağazadə Səlahət	
İngiltərənin Cənubi Qafqaz siyasəti və AXC	381
Atakışiyeva Aytac	
Azərbaycan-Polşa münasibətlərinin inkişaf perspektivləri	382
Nəsimova Aytac	
ABŞ və Azərbaycan arasında əlaqələrin qurulması	384
Babayev Şahverən	
Azərbaycan-İsrail arasında mədəniyyət sahəsində ikitərəfli əlaqələr (2000-ci illər)	385
Şirəliyeva Aytac	
Azərbaycan və Rusiya arasında iqtisadi əlaqələrin inkişaf perspektivləri.....	386
Rüstəmov Cavid	
İnkluziv böyümənin norveçin sosial-iqtisadi inkişafında rolu.....	387
Əlizadə Məhəmməd	
Mədəniyyət sahəsində Azərbaycan–Misir əlaqələri	388
Bayramov Emil	
Azərbaycan-İsrail siyasi əlaqələr.....	390
Fatma Yusifova	
Azərbaycan-İndoneziya əlaqələrində “pertamina” şirkətinin rolu.....	391
Rəcəbova Fərəh	
Paris Sülh Konfransı və Azərbaycan Xalq cümhuriyyətinin qələbəsi	392
Safarova Gullu	
Les relations politiques entre l'Azerbaïdjan et la France	394

Xəlilova Həqiqət	
Azərbaycan-Türkiyə əlaqələrində BTC-nin rolu	395
Əhmədzadə Lamiə	
Azərbaycan və macarıstan arasında siyasi-iqtisadi əlaqələrin inkişafı	396
Ağazadə Mirmehdi	
Mədəni-humanitar sahədə Azərbaycan-Norveç əməkdaşlığı	397
Rəcəbli Nicat	
Azərbaycan-Norveç əlaqələrinin inkişafında “equinor” şirkətinin rolu	399
Dünyamaliyeva Nigar	
XX əsrin I yarısında rusiyada yəhudi memarlıq nümunələrinin səciyyəvi cəhətləri	400
İlyasova Nigar	
XXI əsrdə Türkiyə-Azərbaycan münasibətləri	401
Mammadrzayeva Nilufar	
Om oversettelsen av Naiv Super til aserbajdsjansk	402
Əliyev Orxan	
Norveçdə kibertəhlükəsizliyi təmin etmək məqsədilə nəzərdə tutulan texniki tədbirlər	404
Həsənov Rasim	
Azərbaycan - Norveç əlaqələri	405
İbrahimov Yusif	
Regional münasibətlər sistemində Azərbaycan respublikasının yeri və rolu	406
Kazımzadə Şəfiqə	
Azərbaycan respublikasında beynəlxalq münasibətlərin suveren aktor kimi əx- laq, hüquq və siyasətin qarşılıqlı əlaqəsi Lider Qərarların Qəbulu prosesində....	408
Quliyeva Səidə	
Cəmiyyətin demokratikləşməsinə siyasi liderliyin təsiri	410
Həsənova Məryəm	
Müasir Azərbaycanda həyata keçirilən sosial-iqtisadi, siyasi və sosial tədbirlər və onların nəticələri	411
Əliyeva Ağxanım	
Azərbaycan Respublikası ilə AFR-in iqtisadi əlaqələri	412
Rzayev Tural	
Cənub qaz dəhlizi	413
Rüstəмова Nailə	
Beynəlxalq terrorizm və Azərbaycanın terrorizmə qarşı mübarizəsi	415
Əliyeva Günay	
Müstəqil Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq münasibətlər sistemində	416
Əlibəyova Selcan	
Suriya probleminin Türkiyə demoqrafiyasına təsiri	417

Məmmədova Ətrabə	
XX əsrin 80 - ci illərində SSRİ-nin Əfqanıstana müdaxiləsinin regional və qlobal təsirləri.....	418
Rauflu Elmira	
Müasir dövrdə Azərbaycanın neft strategiyası	419
Əlizadə Təravət	
Böyük Britaniya və Norveç neft şirkətlərinin azərbaycandakı fəaliyyəti.....	421
Əhmədova Fidan	
Müstəqil Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq münasibətlər sistemində	422
Əlizadə Gülbəniz	
Modern Azerbaijan in the International Relations System (1993-2002).....	423
Hüseynli İnci	
Azərbaycanın enerji diplomatiyasının əsas prioritetləri	424
Qədirlı Leyla	
Müstəqil Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq münasibətlər sistemində	425
İmaməli Şərqiyə	
Abş-ın İraqa müdaxiləsi	427
Ramazanova Şahsənəm	
Avropanın enerji təhlükəsizliyində TAP, TANAP enerji kəmərlərinin rolu	428
Tağıyev Nurlan	
Azərbaycan-İsrail münasibətləri.....	429
Bəşirli Lamiyə	
Müasir Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində	430
Alakbarlı Surayya	
Repubblica indipendente dell’Azerbaijan nel sistema delle relazioni internazionali.....	432
Eyvazova Elşanə	
İlham Əliyev və Azərbaycan gənclərinin xaricdə təhsili.....	433

IV – BÖLMƏ

QLOBALLAŞAN DÜNYADA XARİCİ DİL TƏDRİSİNİN PEDAQOJİ VƏ PSİXOLOJİ ASPEKTLƏRİ

Hüseynova Tovus	
Müstəqillik dövründə məktəb və universitetin qarşılıqlı əlaqələri	434
Şükürov Amir	
Особенности Работы Класного Руководителя	435
Qurbanova Nigar	
İbtidai siniflərdə Söz ehtiyatının zənginləşdirilməsi	436
Quliyeva Aytac	
Elmi-texniki inkişafın təhsil sisteminin gələcəyinə təsiri.....	437

Piriyeva Qəmər	
Qloballaşan dünyada xarici dil tədrisinin pedaqoji və psixoloji aspektləri	438
Quluyeva Naiba	
Psychological and pedagogical aspects of teaching foreign language in globalized world.....	439
Kərimzadə Nigar	
Müasir texnologiyaların insan həyatında müsbət və mənfi cəhətləri	441
Ибрагимов Фуад	
Пути взаимодействия школы и вуза. Школа как важнейший институт подготовки учащихся к будущей студенческой жизни	442
Həsənov Bəhrüz	
Məktəblilərin özünütərbiyyəyə istiqamətləndirilməsi	443
Cavadov Nural	
Способный ребенок. Форма работы с талантливыми детьми	444
Ələmşahova Aytən	
Bədən dili bir ünsiyyət vasitəsi kimi	445
Əliyeva Aypara	
Müstəqillik dövründə məktəb və universitetin qarşılıqlı əlaqələri	446
Şükürlü Vasib	
Gənclərin müstəqil fikir bildirmələrinə Nələr Mane Olur?	447
Şükürlü Nilufər	
İngilis dilinin tədrisində Planlaşdırmanın əhəmiyyəti	448
Şükürlü Bəhmən	
Təhsilimiz Bu Gün	449
Məmmədli Pakizə	
İbtidai siniflərdə söz ehtiyatının zənginləşdirilməsi.....	450
Səfərova Fatimə	
Qloballaşan dünyada xarici-dil tədrisini pedaqoji və psixoloji aspektləri	452
Məmmədli Duyğu	
Müstəqillik dövründə məktəb və universitetin qarşılıqlı əlaqələri	453
Bachirova Dinara	
Aspects pédagogiques et psychologiques de l'enseignement d'une langue étrangère dans un monde globalisé	454
Səfərova Elmira	
Müstəqil Azərbaycan respublikasının inkişafı və təhsildə inkişaf modeli	456
Hüseynova Fidan	
Emosiya ifadə edən ləksemlərin variativliyi	457
Bayramova Talia	
The difference between zeugma and pun	458
Sadiqova Fidan	
Qloballaşan dünya və dil problemləri	459

Bəkirzadə Nərmin	
Diskursun linqvistik təhlilinə dair	461
Əsgərzadə Nərmin	
Qloballaşmanın Azərbaycanda dil situasiyasına təsiri	462
Əliyeva Nərmin	
Bədii zaman anlayışı və onun xüsusiyyətləri	463
Həsənova Nigar	
Xarici dil dərslərində İnternet resurslarından istifadə və onun müsbət tərəfləri.	464
İsayeva Aytəkin	
Xarici dilin tədrisində layihə metodundan istifadə.....	465
Nəsibova Fidan	
The role of gestures and mimics in the process of teaching	467
Əliyev Əli	
Ümümtəhsil məktəblərindəfransız dilinin tədrisi zamanı şagirdlərdə oxu bacarıqlarını inkişaf etdirən strategiyalar	468
Əhmədli Aysel	
İngilis dilinin linqvistik vahidlərinin aşağı kurs tələbələrə tədrisində motivasiyanın əhəmiyyəti	469
Əliyeva Aytac	
Dil fakültələrinin I kurs tələbələrinə ixtisas dilində yazı vərdişlərinin aşılınması yolları (ingilis dili materialları əsasında).....	471
Əhmədli Aygün	
İngilis dilinin xarici dil kimi öyrənilməsində video materiallardan istifadə.....	472
Nəziyeva Xədicə	
İngilis dilinin öyrədilməsində motivasiyanın yaradılması.....	474
Bədəlova Aysən	
Xarici dilin tədrisində istifadə olunan təlim materialları	475
Ağabalayeva Aygül	
Şifahi nitq zamanı interferensiya hadisəsi	476
Miriyeva Aysən	
Orta məktəbdə tədrisin ilkin mərhələsində şagirdlərin təlim fəaliyyətinin yoxlanılması və qiymətləndirilməsi	477
Həsənova Dostuxanım	
Tədris prosesində motivasiyanın əhəmiyyəti və növləri	479
Cəfərova Nuranə	
Dil fakültələrinin yuxarı kurs tələbərində müstəqil işin təşkilində motivasiyanın əhəmiyyəti	480
Allahverdiyeva Sevinc	
İngilis dili tədrisinin İkt və multimedia vasitələrindən istifadə etməklə həyata keçirilməsi	481

Hacıyeva Şirin	
Xarici dilin tədrisində müasir texnologiyaların rolu.....	482
Əhmədova Humay	
Fikrin yazılı İfadə etmə və şagirdlərə bu bacarığın aşılması yolları (orta məktəb dərsləkləri əsasında).....	484
Məmmədova Aygün	
Fikri dəqiq və düzgün İfadə etmək üçün şagirdlərdə söz seçmək bacarığının yolları	485
Aslanova Fidan	
Şəxsiyyətyönlü təlimdə müəllimin rolu	486
Zeynalzadə Səriyyə	
Beynəlxalq qiymətləndirmə proqramlarının təhlilinə dair	488
Bayramova Ləman	
Summativ qiymətləndirmənin təhsildə rolu	489
Əliyeva Samirə	
Müasir təlimdə taksanomiyalardan istifadə.....	490
Hacıyeva Sevinc	
Fəal təlim üsulları.....	492
Bayramova Nübar	
Fransız dilinin tədrisində şagirdlərdə mədəniyyətlərəarası ünsiyyətin yaradılması	493
Səfərli Afaq	
Motivasiyanın yaradılması yolları.....	494
Aslanova Nərgiz	
Tələbələrə Azərbaycan dilində qarşılığı olmayan ingilis dili fonemlərinin tələffüz xüsusiyyətlərinin tədrisi metodikası	496
Qasımova Ləman	
Ailə Mühüm tərbiyə ocağıdır	497
Ахундзаде Кенуль	
Упражнения для оценивания устной речи обучаемых	498
Mustafayeva Fidan	
Təlim və təlim strategiyaları	500
Mikayılova Zərifə	
Peşə seçmək niyə bu qədər çətindir?.....	501
Alməmmədova Gülnarə	
Gəncliyin sosial-psixoloji xarakteristikası.....	502
İsmayılova Aysun	
Təlim-tərbiyə psixologiyası.....	503
Алиева Айзанат	
Учитывание психологических особенностей во время изучения иностранного языка	504

Həsənova Nərmin	
Dillərin mənimsənilməsi	506
Yusubova Aytac	
Xarici dilin mənimsənilməsi zamanı özünü göstərən psixoloji çətinliklər	507
Yusubzadə Sənəm	
Məktəbyaşlı uşaqlarda İntellektual hissələrin formalaşmasında milli-mənəvi dəyərlərin rolu	509
Babayeva Fatimə	
Şəxsiyyətin inkişafı prosesi	510
Abbasova Şəlalə	
Televiziya dili haqqında düşüncələrim.....	511
Nəcəfli Nəznan	
Təhsil-İnsanın elm və mədəniyyət dünyasına daxil olması üsulu kimi	512
Qasımova Fidan	
Müəllim fəaliyyətinin səciyyəvi xüsusiyyətləri.....	514
Юсифова Айдан	
Проблемы гендерного неравенства в образовании	515
Məmmədova Aygün	
Mənəvi keyfiyyətlərin formalaşmasında mühit amillərinin rolu	516
Məmmədli Aysel	
Humanist pedaqogika.....	518
Nəbizadə Nuray	
Müəllim-tələbə münasibətlərinin tənzimlənməsində ünsiyyətin rolu.....	519
Alışanlı Cəmilə	
Şəxsiyyətin formalaşmasında tərbiyənin rolu	520
Mustafayeva Elmira	
Distant təlim texnologiyaları anlayışı və məzmunu (distant təlim və müasirlik).....	521
Əhmədova Səbinə	
Müasir təhsilin tendensiyaları	523
Orucova Pambıq	
Ailə tərbiyəsində qadının rolu	524
Əsgərov Sahib	
Müəllimin pedaqoji peşə mədəniyyətinin strukturu	525
Hüseynli Esmira	
Ailə tərbiyəsində baş verən ziddiyyətlər və onların aradan qaldırılması yolları	526
Məmmədova Mədinə	
Müəllim-şagird münasibətlərinin tənzimlənməsində insani keyfiyyətlərin rolu	528
Nəsirli Gülnaz	
Müəllimin şəxsi keyfiyyətlərinin təlim prosesinin səmərəliliyinə təsiri	529
Nəzrin Əliyeva	
Şagirdlərin təlim əməyinə yiyələnməsində valideynlərin rolu	530

Мамедова Инара	
"Роль семьи в профилактике наркомании среди подростков"	532
Ağaməmmədova Nuray	
İnklüziv təhsil.....	533
Kərimli Raidə	
Ailə tərbiyəsində qadının rolu	534
İbrahimova Roza	
Ailə tərbiyəsində pedaqoji əsasları	535
Məmmədli Səma	
Ailədə uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasının imkan və yolları	536
Məmmədova Könül	
Estetik tərbiyənin bəzi məsələləri.....	538
Şükürova Lalə	
Şəxsiyyətyönümlü təhsilin müasir istiqamətləri.....	539
Hacızadə Nuranə	
Təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsində dərşdənkənar tədbirlərin rolu	540
Tanrıverdiyeva Fatma	
Müəllimin şəxsi keyfiyyətləri.....	541
Гасанова Айсун	
«Одаренный ребенок в семье»	542
Əsgərzadə Fidan	
Xarici dil dərşlərində innovativ metodlardan istifadə	544
Aslanova Gülər	
Müasir ailələrdə valideyn-övlad münasibətləri	545
Əhmədli Könül	
Tərbiyə prosesində sözlə işin vəhdəti.....	546
Cəfərova Laləzar	
Ailədə baş verən qüsurların səbəbləri	547
Səfərova Aişə	
İngilis dili dərşlərində müxtəlif öyrənmə üsulları	549
Rəsulova Səkinə	
Çoxuşaqlı və tək uşaq ailədə tərbiyə	550
Əliyeva Zeynəb	
Öyrənlərin yaradıcı fəallığının təmin olunması	551
Cəfərova Şəms	
Təlimdə qiymətləndirmə və onun müstəqil işə stimullaşdırıcı təsiri.....	552
Əsgərova Zemfira	
Təlim prosesində və dərşdənkənar tədbirlərdə şagirdlərdə tolerantlığın formalaşdırılması yolları	554
Маммедова Камилла	
Как воспитать ребенка в военное время.....	555

Керимова Наргиз	
Как научить ребенка учиться?	556
Мамедзаде Наргиз	
Плохое поведение детей и как с этим справиться	557
Камалзаде Айгюн	
«Воспитание ребёнка с нарушением слуха в семье»	558
Салманова Нармина	
Воспитание ребёнка с нарушением зрения в семье	559
Амирли Нармина	
Особенности воспитания детей в многодетной семье	560
Vənətizadə Günel	
The pedagogical and psychological aspects of teaching a foreign language in a globalized world	561
Ахмедзаде Джамиля	
Причины появления грамматических ошибок	563
Гасанзаде Лейла	
Роль <i>YouTube</i> в обучении иностранного языка	564
Mamedova Nəzrin	
Types of tasks in TBL	565
Abdullayeva Fidan	
Qloballaşan dünyada orta məktəb şagirdlərinin xarici dilin tədrisində psixoloji xüsusiyyətləri	567
Əlizadə Xanımzər	
Xarici dil bacarıqlarının formalaşdırılmasında İnternetdən istifadənin əhəmiyyəti	568
Məmmədzadə Leyla	
Xarici dillərin tədrisində İKT-dən istifadənin əhəmiyyəti	569
Əsgərova Türkan	
İngilis dilinin qrammatikasının tədrisində interaktiv təlim metodlarından istifadənin səmərəli yolları	570
Quluzadə Aytac	
Dilin mənimsənilməsinin psixoloji tərəfləri	572
Ağayeva Şəbnəm	
Birinci kurs tələbələrinə ingilis dili dərslərində ana dilindən istifadənin əhəmiyyəti	573
Əliyeva Nərminə	
Qloballaşan dünyada xarici dilin tələbələrdə pedaqoji təsiri	574
Ələkbərova Solmaz	
Ali məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi zamanı kommunikativ yanaşmanın rolu	576
Эминова Нигяр	
Понятие мультимедийных средств обучения	577

V - BÖLMƏ
TƏRCÜMƏNİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

Курбанзаде Кюбра	
О роли перевода в жизни общества	579
Məmmədova Rumiyə	
“Harri Potter və Fəlsəfə Daşı” kitabındaki xüsusi adların tərcüməsi	580
Керимли Гамарбану	
Особенности перевода рекламных текстов.....	582
Rzayev Mail	
Bədii tərcümənin aktual məsələləri	583
Alekperova Fidan	
İngilis dili frazeologizmlərin Azərbaycan dilinə tərcümə məsələləri	585
Гаджиев Эльхан	
О роли переводчика в дипломатических переговорах	586
Sahangirli Elmira	
Tərcümədə mədəniyyət aspekti	587
Huseynova Bakhshi	
Translation problems.....	588
Алиева Айнур	
Об использование словарей в процессе редактирования перевода	590
Koçak Ayişə	
Translation Rules and Difficulties.....	591
Haqverdiyeva Xəyalə	
Tərcümənin aktual məsələləri	592
İsmayılova Samirə	
Tərcümənin aktual məsələləri	594
Şammədzadə Fatimə	
Tərcümənin aktual məsələləri	595
Vassif Ali	
Les questions d'actualité de la traduction	596
Rəhimova Aytən	
Harper Lee “Bülbülü öldürmək” (“To Kill a Mockingbird”) romanında İşlənmiş antroponim və toponimlərin Azərbaycan dilinə transformasiyası	598
Osmanova Rəna	
C.Oruelin “Heyvanistan” alleqorik əsərində onomastik vahidlərin Azərbaycan dilinə transformasiya yolları	599
Səma İsalı	
Rəsmi sənədlərin tərcüməsində qarşıya çıxan problemlər (ingilis, Azərbaycan və rus dilləri əsasında)	600
Mahmudova Nazrin	
Peculiarities in advertising translation	601

Zeynallı Sakina	
Strategies for translating idioms.....	602
Hasanova Sabina	
Difficulties in translation of Russian and English proverbs and sayings	604
Rustamzade Afruz	
Intonation and Anticipation strategies in simultaneous interpreting (Russian-English)	605
Алиев Рза	
Трудности при переводе стилистических приемов.....	606
Fərhadova Günel	
U.Şekspirin sonetlərində işlənmiş obrazlı ifadələrin Azərbaycan dilində əksi... 608	
Гайдарова Нурай	
Перевод окказионализмов в сказке Л. Кэрролла «Алиса в стране чудес» на русский язык.....	609
Hüseynova Aidə	
İngilis dilindəki arqo və jarqon sözlərin Azərbaycan dilinə tərcümə yolları.....	610
Mustafayeva Səmrə	
Cek Londonun hekayələrinin Azərbaycan dilinə tərcüməsində ümumiləşdirmə və konkretləşdirmə üsullarının tətbiqi.....	611
Əlizadə Fidan	
İdiomların tərcüməçi üçün yaratdığı çətinliklər	612
Mənsimova Fəridə	
Atalar sözlərinin İtalyan dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı qarşıya çıxan problemlər.....	613
Müzəffərli Rövşanə	
İtalyan dilində realilər və onların Azərbaycan dilinə tərcümə yolları	614
Azizova Samira	
Los asuntos actuales de la traducción.....	616
Bayramova Rəvanə	
Ornitonim tərkibki frazeoloji birləşmələr və onların tərcümə yolları.....	617
Əliyeva Bahar	
Fransız atalar sözlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsində adekvatlıq problemi	618
Aslanova Fidan	
Zoonimlərdən əmələ gələn frazeoloji birləşmələrin semantik potensialı və tərcümə yolları	619
Qəhrəmanlı Nəzrin	
Qastronomik vahidlərin fransız dilindən tərcümə üsulları	621
Kərimova Şəhanə	
A.Kamünün “Yad” əsərində məcazlar və onların Azərbaycan dilinə tərcümədə verilməsi yolları	622

Əliyeva Aysel	
Xarici dillərin tədrisində tərcümənin yeri və rolu	623
Казиева Лала	
Передача намеренно допущенных в оригинале языковых ошибок.....	625
Məmmədova Aytac	
Tərcümənin aktual məsələləri	626
Səlimova Sevinc	
Tərcümə prosesi və beyin arasındakı əlaqə	627
Süleymanova Aytac	
İtalyan dilində sözlüləri və onların tərcümə yolları	629